BİLÂL N. ŞİMŞİR

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ: 38
BİLÂL N. ŞİMŞİR: 2

Birinci Basım
Şubat 1986

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf: 31 81 22 - 31 16 65
Yenişehir - Ankara
Babıâli Cad. 19/2
Telf: 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

BİLÂL N. ŞİMŞİR

Bulgaristan Türkleri

(1878 - 1985)

BİLGİ YAYINEVİ

kapak : fahri karagözoğlu

aslımlar
ofset - tipo matbaacılık - ankara
telf : 31 87 52

İÇİNDEKİLER

Önsöz **9**

I — BULGARİSTAN TÜRKLERİNE TOPLU BAKIŞ 17

Oturdukları Yer ve Tarihçe 17
Nüfus 18
Ekonomik Durum 20
Sosyal Yaşam 22
Eğitim ve Kültür 23
Sonuç 25

II — PRENSLİK DÖNEMİNDE BULGARİSTAN'DA TÜRK AZINLIK EĞİTİMİ (1878 - 1908) 26

Tarihçe : Tuna Vilayetinde Eğitim (1840 - 1876) 26
On Yıllık Yıkılış ve Gerileyiş (1877 - 1886) 31
Bulgaristan Türk Eğitiminin Toparlanma Yılları (1886 - 1894) 35
Türk Okullarının, Öğretmen Kadrosu ve Öğrencilerinin Durumu 37
Türk Azınlık Okulları ve Bulgar Prensliği 41
Anavatan Türkiye ve Bulgaristan Türk Eğitimi 43
Bulgaristan Türk Eğitimi ve Yerli Türk Halkı 45

III — KRALLIK DÖNEMİNDE BULGARİSTAN
TÜRK AZINLIĞI VE KURUMLARI (1908 - 1944) 48

Balkan Savaşı Öncesinde Bulgaristan Türk
Eğitiminin Tablosu 48
Balkan Savaşlarının Bulgaristan Türk Azınlığına
Etkisi (1912 - 1920) 51
Bulgar Çiftçi Yönetimi ve Türk Azınlığı (1919 - 1923) ... 54
Şumnu Türk Öğretmen Okulu (Darül - Muallimin) ... 58
Nüvvap Okulu (Medresetün - Nüvvap) 61
Müftülükler 66
Cemaat Encümenleri 74
Şeriye Mahkemeleri 81
Okul Encümenleri 85
Türk Öğretmenler Birliği (1906 - 1933) 95
Türk Spor Birliği «Turan» 98
Milli Kongre (1929) 106
Milli Kongre Kararları 116
Türk Harf Devrimi ve Bulgaristan Türkleri 128
Kapatılan Türk Okulları 141
Eğitimde Geriye Dönüş 152

IV — HALK CUMHURİYETİNDE BULGARİSTAN
TÜRK AZINLIĞI (1944 - 1985) 167

Bulgaristan'da Rejim Değişikliği ve
Türk Azınlığı (1944) 167
Türk Azınlığının Yeni Rejimden İstekleri
ve Beklentileri (1944 - 1945) 174
Türk Okullarının Devletleştirilmesi (1946) 185
Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler 198
1950 - 1951 Göçü 212
Yeni Ders Kitapları 230
Sosyalist Türk Eğitimi 241
Türk Okullarının Bulgar Okullarıyla
Birleştirilmesi (1959 - 1960) 251
1956 Sayımına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu 262
Göç Sorunu ve 1963 - 1964 Kaynaşmaları 267
Bulgaristan'da Yerli Türk Edebiyatı ve Sanatı 285

Bulgaristan'da Türk Basını 307
Yakın Akraba Göçü (1969 - 1978) 314
Son Bulgar Darbesi: Türk Adlarının Zorla
Değiştirilmesi 330

V — DEVLETLER HUKUKU VE ANLAŞMALAR BAKIMINDAN
BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN DURUMU 365

Berlin Antlaşması (1878) 365
İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909) 368
1913 Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme 370
Neuilly Barış Antlaşması (1919) 374
Türkiye - Bulgaristan Dostluk Antlaşması (1925) 376
Türk - Bulgar Oturma (İkamet) Sözleşmesi (1925) 377
1947 Tarihli Bulgar Barış Antlaşması 380
İnsan Haklarıyla İlgili Belgeler (1945 - 1975) 381
1968 Göç Anlaşması 384

VI — SONUÇ 386

KAYNAKLAR 395

ÖNSÖZ

Komşu Bulgaristan'da, Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma büyük bir Türk azınlığı vardır. Türkiye sınırları dışında, İmparatorluktan miras, en büyük Türk kitlesi bugün Bulgaristan' da yaşar. Bu kitle, asla küçümsenemeyecek, ihmal edilemeyecek ve vazgeçilemeyecek bir Türk varlığıdır.

Bulgaristan'daki soydaşlarımız, dünkü Rumeli Türklüğünün son ve en önemli temsilcileridir. Anadolu Türklüğü ile Rumeli Türklüğü, Osmanlı İmparatorluğunun kurucu unsurunu, özünü oluşturuyordu. Osmanlı devleti, ondan önceki Türk devletlerinden farklı olarak, sadece bir Asya devleti değildi. Hem Asya, hem Avrupa devletiydi. Marmara Denizi kıyısında kuruldu. Çok geçmeden Marmara'nın batısına, Balkanlara veya Rumeli'ye sıçradı. Ondan sonra Marmara mihverinin iki yakasında, simetrik olarak serpilip büyüdü. Devletin ilk başkenti Anadolu'da Bursa, ikinci başkenti Rumeli'nde Edirne oldu. İstanbul'un fethiyle devlet, tabii başkentine ve jeopolitik dengesine kavuştu: Doğu'da Anadolu kanadı, batıda Rumeli kanadı ve orta yerde başkent İstanbul. Osmanlı İmparatorluğunun asıl anavatanı veya metropol toprakları işte bu bölgelerdi.

Tuna nehrine kadar olan Rumeli toprakları, İmparatorluk için her zaman Anadolu kadar önem taşıdı. Hatta zaman zaman Anadolu'nun da önüne geçti. İmparatorluk için birinci derecede önem taşıyan, başkent İstanbul'un âdeta hinterlandı ve koruyucu kalkanı durumunda olan Rumeli, daha ilk fetih günlerinden başlanarak yoğun biçimde Türk nüfusuyla dolduruldu. İmparatorluğun jeopolitik dengesi ve başkent İstanbul'un Batıdan gelebilecek saldırılara karşı koruyucu kalkanı olması bakımından hayati önemde bir bölge olan Rumeli'nin Türkleştirilmesi gerekli görülmüştü. Bu yüzden ilk fetih yıllarından başlanarak bu önemli yöreye İmparatorluğun kurucu ve güvenilir unsuru olan Türk kitlelerinin yerleştirilmesi bir devlet politikası yapıldı.

Anadolu'dan Rumeli'ye, XIV. yüzyıldan başlanarak, durmadan Türk nüfus kaydırıldı. Anadolu'da zaten Türk nüfus fazlalığı vardı. Moğol istilalarının baskısıyla Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru önemli ölçüde Türk göçleri olmuştu. Anadolu'da sayıları artan Türkler, Rumeli'ye kaydırıldı. Sonra Anadolu'da göçebe yaşamı süren Yörükler, Türkmenler, Konyarlar ve Tatarlar, Rumeli'ye götürülüp yerleştirildi. Orada yerleşik bir hayata geçtiler. Yeni fethedilen toprakların çekiciliğine kapılan, ayrıcalıklı imkânlar peşinde koşan, girişken ve atak kimi Türk grupları da kendiliklerinden Rumeli'ye göçtüler. Daha sonra Anadolu'da patlak veren Celali ayaklanmaları gibi kargaşalar yüzünden de bazı Türk kitleleri Anadolu'dan kalkıp Rumeli'ye yerleştiler. Böylece oldukça kısa bir zamanda, Rumeli'nde de Anadolu kadar güçlü bir Türklük oluştu. Anadolu'nun bir parçası olan Rumeli Türkleri, beş yüzyıl boyunca o topraklara kök saldılar. Balkanların dağına taşına, köyüne kentine, havasına, suyuna Türklük damgasını vurdular. O toprakları Türk vatanı yaptılar ve beş yüzyıl vatanı korudular.

XIX. yüzyılda geriye dönüş başladı. Yüzyıllar önce Anadolu'dan Rumeli'ye gidip yerleşmiş olan Türk kitleleri, bu kez, oralardan kopup Anadolu'ya doğru akmaya başladılar. Yerlerini yurtlarını bırakıp göç etmek zorunda kaldılar. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, bir tayfun gibi Rumeli'yi kasıp kavurdu. Rumeli Türklüğünü, beş yüzyıllık kökünden söküp attı. Rumeli, allak bullak oldu, görülmemiş bir bozguna uğradı. Atalarımız, «Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını, Rumeli'nin bozgunu» demişler. O savaşta on binlerce Rumeli Türkü acımasızca kılıçtan geçirildi. Yaklaşık yarım milyon Türk insanı can verdi. Bir milyon kadar Rumeli muhaciri (göçmeni) de perperişan Anadolu'ya sığındı. On binlercesi göç yollarında «sinekler gibi» kırıldı. Böylece Bulgar'a bir vatan açıldı. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun Tuna vilayeti üzerinde bir Bulgar Prensliği kuruldu.

Ama, çok milletli imparatorluk toprakları üzerinde kurulan bu üniter Bulgar milli devleti sınırları içinde çok önemli bir Türk nüfus kaldı. «Kılıç artığı» bu Türk kitlesi, Bulgar Prensliği nüfusunun üçte birini aşıyordu. Felaketli Rus savaşı ve Rumeli bozgunu, o topraklardaki Türk varlığını tüketememişti. Bulgaristan, «katıksız» bir Bulgar devleti olamamış ve isteme-

ye istemeye de olsa büyük bir Türk kitlesini İmparatorluktan devralmıştı.

Bir Türk-Bulgar nüfus değiş tokuşu yapılamamıştı. Ayastafanos Antlaşmasının müzakeresi sırasında, 1878'de, Türk delegeleri Ruslara böyle bir nüfus mübadelesi teklif ettiler. Balkan Sıradağlarının kuzeyinde kalan Türklerin güneydeki Bulgarlarla değiş tokuş edilmesini, taşınmaz mallarının da karşılıklı olarak tasfiyesini istediler. Rus delegeleri bu köklü çözüme yanaşmadılar. Belki tarihi bir hata işlendi. Büyük Türk kitleleri Bulgar yönetimi altında bırakıldı. Bu insanlara, «Bulgar yönetimini ister misiniz, yoksa kalkıp gider misiniz?» diye sorulmadı. Vatandaşlık seçme hakkı veya eski deyimle «hakk-ı hıyâr» tanınmadı. Rus savaşından önce Osmanlı tebaası olan bu Türkler, savaş sonunda kendilerini «Bulgar vatandaşı» buluverdiler. Dün hâkim durumda iken, bugün tabi duruma düştüler. Roller değişti. Bundan böyle bu Türk kitleleri, Bulgar yönetimi altında yaşayacak, Bulgar yasalarına uyacak ve bir «azınlık» olarak varlıklarını sürdüreceklerdi.

Bu kitap, işte bu azınlığın, yani Bulgar yönetimi altındaki Türk kitlelerinin durumunu ele almaktadır. Bulgaristan, 1878'den sonraki tarihlerde, topraklarını genişletti. Genişlettikçe yeni Türk kitleleri Bulgar yönetimi altına girdi. Nüfusu daha da artan bu önemli Türk azınlığın, yabancı yönetimi altında milli benliğini koruma çabaları, milli kurumları ve örgütleri, Türkiye'ye göçleri, Bulgarların Türk azınlığına karşı politikaları, anavatan durumundaki Türkiye'nin tutumu, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde Bulgaristan'daki Türk soydaşlarının yeri vb. gibi konular, ayrı ayrı araştırılıp deşilmeye değer. Ancak, Bulgaristan Türk azınlığı üzerine şimdiye kadar yeterli yayın yapıldığını söylemek de zordur.

Bulgaristan Türklerinin yüzyıllık tarihini özetlemeye çalışan bu kitap, beş bölümden oluşmakta; kitapta, Bulgar prensliği döneminde, krallık döneminde ve halk cumhuriyetinde Türk azınlığının durumu ele alınmaktadır. Prenslik döneminde daha ziyade Türk azınlık eğitimi üzerinde durulmaktadır. Çünkü eğitim, azınlığın benliğini koruyup yaşatmasında birinci derecede önem taşımaktadır. Bulgaristan Türkleri Türkçe eğitime dört elle sarılmışlardır. Öte yandan Bulgar Hükümetleri de başından beri Türk azınlık eğitimini yakından izlemişlerdir.

Krallık dönemini kapsayan bölümde, soydaşlarımızın yalnız okulları üzerinde değil, öteki azınlık kurumları üzerinde de duruldu. Müftülükleri, şeriye mahkemeleri, cemaat encümenleri, okul encümenleri, öğretmenler birliği, spor birliği, Sofya'da toplanan ilk Türk Azınlık Kongresi gibi konulara kısa kısa altbölümler ayrıldı. Bulgaristan Türklerinin 1920'lerde, bilinçli, tam örgütlü bir milli azınlık olma sürecine girdikleri görülür. Bu soydaşlarımız, anavatan Türkiye'deki önemli gelişmeleri de yakından izlerler. Türkiye Türklerine ayak uydurmaya, çağı beraber yaşamaya çalışırlar. Türk Harf devrimi, Türkiye dışında önce Bulgaristan Türklerince benimsenir. Daha 1928/29 ders yılında Bulgaristan Türk okullarında yeni Türk harfleriyle öğretime başlanır...

Ancak çok geçmeden Bulgarlar yumruğu indirirler. 1934 yılında askeri bir darbeyle başa geçen faşist Bulgar yöneticileri, Türk azınlığına karşı on yıl sürecek bir baskı politikası başlatırlar. Birçok bölgede Türk okulları kapatılır. Birçok Türk okulu Bulgarlaştırılır. Türk çocukları cami diplerinde Kuran kursuyla yetinmek zorunda kalırlar. Bu yavrulara dört yıllık bir ilköğrenim bile çok görülür. Kapatılmaktan kurtulan Türk okullarında ise eski yazıya dönüş için baskılar yapılır. Bulgaristan Türk eğitimi ile Türkiye'deki eğitim sistemi arasındaki bağlar koparılmak istenir. Yüzlerce Türk öğretmeni «Kemalist» diye kovuşturulur, hapislere atılır, Türkiye'ye göçe zorlanır. Yeni Türk harfleriyle yayın yapan bütün yerli Türk gazeteleri kapatılır. Yalnız eski yazıyla çıkan bir gazetenin yayınına bir süre daha izin verilir. Eli kalem tutan bütün Türk aydınları kovuşturulur, dövülür ve hatta içlerinden bazıları öldürülür. Bu yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye dalga dalga Türk göçleri olur...

Gerek prenslik, gerek krallık dönemlerinde, Bulgar yöneticilerinin, Türk azınlığına karşı âdeta düşmanca bir politika izlemiş oldukları anlaşılmaktadır. Türk azınlığı göçe zorlanmak, olmazsa cahil, fakir ve zayıf bırakılmak istenmiştir. Bu uğurda her çareye başvurulmuştur. Hiçbir alanda Türklerin sivrilmelerine izin verilmemiştir. Binbir güçlükle birazcık sivrilebilenler ya ezilmiş, ya Bulgaristan'dan kaçmak zorunda bırakılmıştır. Yalnız 1919-1923 yıllarında, Bulgar Çiftçi Partisi lideri Aleksandr Stambuliyski zamanında, Bulgaristan Türk azınlığının birazcık nefes alabildiği görülmektedir.

1944 yılında başa geçen Bulgar komünist yöneticiler, Türk azınlığına büyük özgürlükler vaat ettiler. Önceleri bu sözlerini

bir ölçüde tuttular. Eski Bulgar hükümetleri zamanında kapatılan Türk azınlık okulları yeniden açıldı. Bunlara yeni okullar da eklendi. Bu okullarda yeni Türk harfleriyle Türkçe öğretime izin verildi...

Ama çok geçmeden yeni rejimin Bulgaristan Türklerini adım adım eritmeyi amaçladığı sezildi. Türk azınlığı önce sosyalist sistem içinde massedildi. Türk okulları devletleştirildi. Türk eğitimi, rejimin mutlak kontrolü altına girdi. Ders kitapları, ders programları, eğitim-öğretim biçimi rejimin istediği doğrultuda düzenlendi. Türk çocuklarına sosyalist eğitim verildi. İlk dönemde eğitimin özü sosyalist, şekli milliydi. Yani dersler çoğunlukla Türkçe veriliyordu.

İkinci aşamada bununla yetinilmedi. Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Bulgaristan'da Türk okulu diye bir şey kalmadı. Bütün Türk çocukları birleştirilmiş, yani Bulgarlaştırılmış okullara yollandı. Burada Bulgar çocuklarıyla aynı sıralarda, aynı dersleri, Bulgarca olarak okumaya başladılar. Bulgar Hükümetinin, Türk azınlığını Bulgarlaştırmaya doğru gittiği açık seçik ortaya çıktı.

Komünist Bulgar yöneticiler, eski Bulgar hükümetlerince izlenen Türkleri göçe zorlama politikasını yine sürdürdüler. Biri 1950-1951 yıllarında, diğeri 1969-1978 döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye iki büyük göç oldu ve bu yıllarda 286 bin kadar Türk göçmeni Türkiye'ye gelip yerleşti.

Yeni Bulgar yöneticileri Türk azınlığını Bulgarlaştırıp yok etme politikasını da gündeme getirdiler. 1960 yılında Bulgar nüfus yasasında yapılan bir değişikle ad değiştirme amacı da ilk kez su üstüne çıktı. Bulgar soyundan olmayan Bulgar vatandaşlarının Bulgar adı almaları öngörüldü. Ad değiştirme, kişinin yazılı isteğine bağlı olacaktı. Ondan sonra yıllarca beklenildi. Yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca, tek bir Türk adını değiştirmeye kalkışmadı. Kişinin kendi hür iradesine bırakılsa belki yüzyıl sonra da hiçbir Türkün adını değiştirmediği görülecek ve Bulgar nüfus yasasındaki o madde ölü bir madde olarak kalacaktı.

Ancak, Bulgar Hükümetinin, Türkleri zorla Bulgarlaştırmaya kararlı olduğu anlaşıldı. Önce buna tarihsel bir kılıf hazırlandı. Bulgaristan Türklerinin, Osmanlı döneminde «Bulgardan dönmüş» oldukları iddiası ortaya atıldı. Bunu «kanıtlamak» için ciddiyetten uzak kitaplar yayımlandı. Bu iddiaya dayanarak, Türk azınlığına psikolojik baskılar başlatıldı. Ama 1960 yılından

1984 yılına kadar kendiliğinden ad değiştiren bir tek Türk çıkmadı. Tersine, zorla Bulgarlaştırılmak istenecekleri kaygısına kapılan Bulgaristan Türkleri, anavatan Türkiye'ye göç etme yollarını arayıp durdular.

Kendi isteğiyle hiçbir Türkün ad değiştirmeyeceğini anlayan Bulgar Hükümeti, zor kullanma yoluna saptı. İşe önce Pomak Türklerinden başlandı. Rodoplar bölgesinde yaşayan, Müslüman olan, Türk-Müslüman adları taşıyan, fakat Bulgarcayla karışık bir dil konuşan Pomaklara, 1972-1974 yıllarında silah zoruyla Bulgar adları verildi. Arkasından, 1981-1984 yıllarında, Türkçe konuşan Müslüman «Çingenelerin», Tatar, Alevi, Arnavut diye bölünen küçük Türk-Müslüman toplulukların adları zorla Bulgar adlarıyla değiştirildi. Ve son olarak, 1984/85 kışında, büyük Türk kitleleri, tanklarla, tüfeklerle çiğnendi ve Bulgar adları almaya zorlandılar.

Tarihte benzeri bulunmayan bu Bulgarlaştırma politikası, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin en iyi göründüğü bir dönemde uygulandı. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin iyice sıklaştığı, karşılıklı ziyaretlerin devlet başkanları düzeyine eriştiği, «iyi komşuluk ve dostluğun» doruk noktasına ulaştığı bir zamanda büyük Türk kitlelerine silah zoruyla Bulgar adları verildi ve komşu Bulgaristan'da Türk kanı döküldü.

Daha dün Balkanlarda Türkiye'nin bir numaralı dostuymuş gibi görünen komşu Bulgaristan, bugün Türk azınlığı sorununu görüşmeye bile yanaşmıyor. Türk Hükümeti, Sofya'ya dört nota verdi: Bulgaristan Türkleri işini karşılıklı müzakerelerle bir çözüme bağlamayı teklif etti; çözüm yollarından biri olarak «geniş kapsamlı bir göç anlaşması» yapılabileceğini bile bildirdi. Ancak komşu Bulgaristan'dan bugüne kadar olumlu bir karşılık alınamadı.

Bulgar Hükümeti, ülkesindeki büyük Türk kitlesini zorla Bulgarlaştırmaya kalkışmakla tarihi bir hata işlemiştir. Bu konuyu Türkiye ile görüşmeye bile yanaşmamakla hatasını daha da ağırlaştırmaktadır. Türkiye'nin Bulgaristan Türk azınlığı üzerinde çok yönlü hak vecibeleri vardır. Bunlardan vazgeçmesi ve soydaşlarımıza yapılanları kabul etmesi söz konusu değildir. Kim bilir belki, Bulgar yöneticileri, işledikleri ağır hatayı anlamakta gecikmezler. Osmanlının şu sözünü belki Bulgarlar da unutmamışlardır: Yanlış hesap Bağdat'tan döner.

Öyle görünüyor ki, Bulgaristan Türkleri davasının kökten çözümü için bir tek yol kalmıştır. O da soydaşlarımızı Türki-

ye'ye almaktır. Hiçbir ayrım gözetmeyen, hiçbir Türkü dışarda bırakmayan topyekûn bir göç, tek ve kesin çözüm yoludur. Türk Hükümeti, bütün Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye alınabileceğini zaten açıklamış bulunmaktadır. Şimdi sorun, bu konuda Bulgar Hükümetiyle anlaşmaya varabilmek noktasında düğümlenmektedir.

Bulgaristan Türklerine zorla verilen yeni adları Türkiye tanımamış ve hiçbir zaman tanımayacağını açıklamıştır. Türk Hükümetinin 22 Şubat günlü açıklamasında, Türk adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesinin, «hükümetimiz ve milletimizce hiçbir zaman tecviz edilemeyecek bir uygulama» olduğu vurgulanmıştır. Türk görüşüne göre, adları değiştirilmiş bile olsa o insanlar, yine Türktürler ve bizden birer parçadırlar. Bulgaristan'da kendilerini Türk sayan ve Türkiye'nin de kendilerini Türk olarak tanıyacağını bilen kitleler kaldıkça, Bulgaristan ile Türkiye arasında bir Türk azınlığı sorunu sürüp gidecektir. Herhalde Bulgaristan Türkleri davası daha çok konuşulacaktır. Sorunun doğru olarak kavranmasında bu kitabın bir katkısı olabilirse, sevineceğiz. Kitabın Bulgaristan Türk azınlığı sorununa eğilecek olanlara yararlı olması, yürekten dileğimizdir.

BİLÂL N. ŞİMŞİR
Ankara, Gaziosmanpaşa
30 Ağustos 1985

I

BULGARİSTAN TÜRKLERİNE TOPLU BAKIŞ

Oturdukları Yer ve Tarihçe

Bulgaristan Türkleri, XIX. yüzyıl Türkiyesinin Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleridir. Tuna vilayeti, Tuna nehrinden Balkan Sıradağlarına kadar, Edirne vilayeti de Balkan Sıradağlarından Marmara Denizine kadar uzanan toprakları kapsıyordu. Buralarda yaşayan Türk halkının «Bulgaristan Türkleri» haline gelişi, bu iki vilayet üzerinde Bulgar devletinin kurulup genişlemesiyle, üç aşamada olmuştur:

(i) Önce 1877 - 78 Türk - Rus Savaşı sonunda imzalanan 1878 Berlin Antlaşmasıyla Tuna vilayetinin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde bir Bulgar Prensliği kurulmuş, böylece buraların Türk halkı anavatandan koparılmıştır.

(ii) Aynı antlaşma, Edirne vilayetinin Filibe (Plovdiv) ve İslimye (Sliven) sancakları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli vilayetini kurmuştu. 1885'te bu vilayet de Bulgaristan'a katılmış ve bu Bulgar Anschluss'u ile Doğu Rumeli Türkleri de Bulgar yönetiminde kalmışlardır.

(iii) 1912-13 Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan, Batı Trakya ve Rodoplar bölgesinde şu dokuz Türk ilçesini topraklarına katmıştır : Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlen, Paşmaklı ve Nevrokop. Bu oymak yüzde 90'lara varan oranda Türktü. Buralardaki Türkler de Bulgar vatandaşı oldular.

Berlin Antlaşmasıyla kurulan Bulgaristan 63 bin küsur km. karelik bir prenslikti. 1885'te 96.000, 1913'te 103.000 ve daha sonra 111.000 km. karelik bir devlet olmuştur. Bulgaristan, böylece Türkiye zararına safha safha büyüdükçe, parça parça Türk nüfusunu da boyunduruğu altına almıştır.

En son, 1940'ta, Güney Dobruca toprakları da Romanya'dan alınıp Bulgaristan'a verilmiş, buraların Türk halkı da toprakla birlikte Bulgaristan'a geçmiştir.

Nüfus

Tuna ve Edirne vilayetleri, «çok milletli» İmparatorluk topraklarıydı. Ama beş yüzyıldır Türk toprağı olan ve karadan ve denizden İstanbul'a komşu bu iki önemli vilayette Türk nüfusu büyük bir yekûn tutmaktaydı. 1876 yılında Tuna vilayetinin altı sancağında (Niş sancağı hariç) 1.130.000 Bulgar ve 1.120.000 Türk - İslam vardı. Berlin Antlaşmasıyla Doğu Rumeli adını alan Filibe ve İslimye sancaklarında ise, yine 1876'da, 483 bin Bulgara karşılık, 681 bin Türk yaşıyordu.

1877 - 78 savaşı, bu nüfus dengesini Türkler zararına altüst etmiştir. Tuna cephesinde yedi ay süren bu savaşta, bir milyon kadar Türk, çok kanlı biçimde yerlerinden sökülüp göçe zorlandı. Yarım milyon kadar Rumeli Türkü de daha 1877 - 78 yıllarında katliamdan, açlıktan, soğuktan, salgın hastalıklarından kırıldı. Böylece Bulgaristan'a bir vatan açıldı. Savaştan sonra yerlerine dönmek isteyen Türk göçmenleri, Rus işgal kuvvetleri ve Bulgar çetelerince silahla karşılandılar ve tekrar geriye, anavatana sığınmak zorunda kaldılar. Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleri daha o tarihte sayıca bir «azınlık» durumuna düştüler.

1879'dan sonra Balkanlardan Türk göçleri, kanayan bir yara gibi, akmış durmuş, Türk nüfusu gittikçe azalmıştır. Ama tabii artışlar ve Bulgaristan'a yeni toprakların katılması ile bu azalma giderilmiştir. Türk ve Müslüman nüfusu Bulgaristan'da hemen hemen sabit kalmıştır. Bulgar nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfus aşağıdaki değişmeyi göstermiştir.

Sayım Yıllarına Göre Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Nüfusu

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	? ?

1956 yılına kadar «Türk» ve «Müslüman» nüfus ayrıca gösteriliyordu. Müslüman nüfusun içinde Pomaklar, Tatarlar, Müslüman Çingeneler de yer alıyordu. Bulgarlar 1956' dan sonra Türk ve Müslüman nüfusu açıklamaz oldular. Sayım yıllarına göre Bulgaristan'ın genel nüfusu şöyle artış göstermişti: 1880'de 2 milyon, 1887'de 3 milyon, 1892'de 3 milyon 300 bin, 1900'de 3 milyon 700 bin, 1910'da 4 milyon 300 bin, 1926'da 5 milyon 400 bin ve 1956'da 7 milyon.

1935 - 1940 yılları arasında Bulgaristan'dan 95.494 Türk göç etmiş, ama oradaki Türk nüfusu yine azalmamıştır. Çünkü aynı yıllar içinde Bulgaristan Türk nüfusu doğumlarla artmıştır. 1940'ta Bulgaristan'da yine 640 bin Türk ve 841 bin Müslüman vardı.

7 Eylül 1940 tarihli Bulgar - Romen Antlaşmasıyla, Bulgaristan'a geçen Güney Dobruca toprakları ile 3.958 Tatar ve 65.437 Türk Bulgaristan'a geçmiştir. Böylece 1941'de Bulgaristan Türk nüfusu 705 bine, Müslüman nüfusu ise 910 bine yükselmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve savaştan hemen sonraki dönemde Bulgaristan'dan Türk göçleri pek azaldı. 1941 - 1949 yılları arasında Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye sadece 14.390 Türk göçmeni geldi. Bu yıllarda Bulgaristan Türklerinin sayısı doğumlarla arttı. 1949 yılı sonunda Bulgaristan'da 850 bin Türk, 1 milyon 170 bin Müslüman bulunmaktaydı.

1950 - 51 yıllarında Bulgaristan'dan büyük bir Türk göçü olmuş, iki yıldan az bir zaman içinde 154 bin Türk - Müslüman anavatan Türkiye'ye göç etmiş, daha doğrusu tehcir edilmiştir. Bu tehcir politikası aniden patlak vermiş ve 1951 Kasımında yine birdenbire durdurulmuştu. 1952'de Bulgaristan'da 1 milyon 75 bin kadar Müslüman kalmıştı. Bunun 800 bin kadarı Türk, geriye kalanı çoğunlukla Pomak, Müslüman Çingene ve Tatardı.

1 Aralık 1956 günü yapılan Bulgar genel nüfus sayımı ise, Bulgaristan'da 656.025 Türk, 197.865 Çingene (Tsigan), 5.993 Tatar göstermektedir. Bu sonuçlar, resmen Birleşmiş Milletlere de bildirilmiştir. Bulgar istatistiklerinde Türklerin 200 bin kadar az gösterilmiş olması, bunların 100 bin kadarının «Çingene» olarak sayılmış, 100 bin kadarının da doğrudan Bulgarlara katılmış olmasından ileri gelmiştir.

Sayımda «Müslüman» nüfus ayrıca gösterilmemiş ve Pomaklar «Bulgar» olarak sayılmıştır.

1969'da Bulgaristan'daki Türk nüfusu 1 milyonu aşıyordu. Müslüman nüfus ise bir buçuk milyon kadardı. 1969 - 1978 yılları arasında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 130 bin kadar göçmen geldi. Bulgaristan Türklerinin sayısı biraz azaldı. Ama yüzde 2 dolayında yıllık nüfus artışıyla Bulgaristan Türkleri nüfus açıklarını çabucak kapattılar.

Bugün Bulgaristan'da 1 milyonun üstünde Türk yaşamaktadır. Bulgaristan'da Müslüman nüfusun toplamı ise bir buçuk milyon dolayındadır.

Ekonomik Durum

XIX. yüzyılda, Tuna ve Edirne vilayetleri, ekonomik bakımdan Türkiye'nin en ileri bölgelerindendi. Buralarda yaşayan Türkler de iktisaden Bulgarlardan üstündü. İşlenebilen toprakların yüzde 70 kadarı Türklerin elindeydi.

1877 - 78 savaşı bu durumu da altüst etti. Türklerin tarlaları, bağları, bahçeleri, hatta evleri ve hayvanları, Bulgarlar tarafından geniş ölçüde yağma edildi. Rusların deyimiyle Bulgaristan'da bir «Toprak İhtilali» (Agrarnıy perevorot) yapıldı. Yerlerinde kalan Türkler, nüfusça, bir azınlık durumuna düşürüldükleri gibi, ekonomik bakımdan da adamakıllı yoksul ve zor durumda bırakılarak Bulgar yönetimi altına sokuldular.

Bu durum yıllar yılı sürüp gitti. Bulgaristan Türkleri bir daha bellerini doğrultamadılar. Doğrultmalarına fırsat verilmedi. 1879 - 1949 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin yüzde 80 kadarı küçük çiftçi olarak kaldı. Kasabalardaki Türkler de küçük zanaatlarla uğraşıyorlardı. Sanayici, tüccar, işadamı olabilen Türklerin sayısı yüzde 1 kadardı. Küçük çiftçi zümresi, kendi kendine yeter sayılabilecek bir durumdaydı. Bir çeşit kapalı aile ekonomisi vardı.

Komünist rejimde bu durum tarihe karıştı. 1949 - 1956 yıllarında Bulgaristan'da bütün topraklar kolektifleştirildi. Bu, en çok Türkleri ezdi. Çünkü Türklerin yüzde 80 kadarı küçük çiftçiydi. Bugün artık özel mülkiyet yerine «kolektif

mülkiyet» vardır. Topraklar, «Tarım Emek Kooperatif İşletmesi» kelimelerinin Bulgarca baş harflerinden oluşan TKZS (Tekezese) biçiminde örgütlenmiştir. Ekonominin diğer kollarında da kooperatifleştirme veya devletleştirme tamamlanmıştır.

Devletleştirmeler bütün Bulgaristan halkını kapsar. Ama Türkler bu yeni düzende «ikinci sınıf» durumuna düşürülmüşlerdir. Bulgar Komünist Partisinin Türkçe organı *Yeni Işık* gazetesi koleksiyonlarından bir örnek. Gazete, 25 Ocak 1964 günlü sayısında, koyunlar, kuzular arasında bir çoban resmi yayımlamıştır. Altında şunlar yazılıdır: «Tırgovişte sancağı Golâmo Gradişte TKZS'sinde 5 yıldan beri çobanlık yapan Emin Aliyef Seyidof, geçen yıl plan gereğince... 834 kg. yapağı kırktı. Bu yıl baktığı 165 koyundan plan gereğince 165 kuzu alması gerekmektedir...» *Yeni Işık*'ın 23 Ocak 1964 tarihli sayısında da inekler arasında bir Türk kızının fotoğrafı vardır ve yazısı şöyledir: «Razgrad'ın Zavet köyünden 22 yaşında Fevziye Hüseyinova dört yıldan beri kooperatifin inek bakıcısıdır. Her gün ineklerin yanında 10 - 12 saat kalmakta, günde 16 inekten 170 litre süt sağmaktadır. Zira bir yılda 50.000 litre süt sağması gerekmektedir.» Aynı günlü gazetede üç Türk gencinin fotoğrafı görülür ve altında şu yazı okunur: «Komsomolcuları kış ürkütmüyor. Onlar her gün mısır ve gündöndü (ayçiçeği) ekilecek yerlere tonlarca ahır gübresi taşımaktadırlar. Kolarovgrad (Şumnu) sancağı Razvigorovo'dan Osman İbrahimof, Sami Salimof ve Mehmet Ahmedof şimdiye kadar 500 ton ahır gübresi atmışlardır. Şimdi ev ev dolaşarak kooperatorların hanelerinden ahır gübresi taşıyorlar.» İşte gazetenin iki sayısından üç örnek. Bunlardan Türklerin nasıl çöpçü, gübreci, çoban, inek bakıcı gibi bir «yeni sınıf» oluşturdukları anlaşılır. Üstelik Türkler, Bulgarlardan farklı olarak, günde 12 ila 16 saat çalıştırılır. Çünkü plan gereğince normları tamamlamaları gerekir.

Milyonu aşkın büyük bir topluluktan göstermelik birkaç yönetici de çıkmamış değildir. Örnek olarak, Silistre' de Türk asıllı bir komüniste yüksek yöneticilik görevi verilmişti. Bulgarlar buna «Silistre'nin Paşası» diyorlardı. Türk halkı ise, içinden, «bir paşa, bir milyon parya» diye karşılık veriyordu.

Sosyal Yaşam

Yeni rejim, Bulgaristan Türklerinin sosyal yaşamında da büyük değişmeler yarattı. Eskiden Türkler, Bulgarlardan her bakımdan ayrı ve uzak, kendi içine kapalı bir topluluktu. İki halk arasındaki ilişkiler asgari düzeydeydi. Türkler, çoğunlukla ayrı bölgelerde, ayrı köylerde, ayrı mahallelerde yaşıyordu. Türklerle Bulgarların karışık olduğu yerlerde de Türklerin iş yerleri, eğlenme dinlenme yerleri, eğitim öğretim kurumları ve tabii ibadet yerleri Bulgarlarınkinden ayrıydı. Dil, din, gelenek, görenek bakımlarından olduğu gibi, çalışma, dinlenme, eğlenme yeme içme, giyim kuşam bakımlarından da Türkler apayrı ve oldukça tutucu bir toplumdu. Bulgar çoğunluğunun içinde azınlık olmanın da yarattığı toplu bilinçle, Türk - İslam cemaati, kendi yaşayış biçimini titizlikle korumak, Bulgarlardan uzak durmak konusunda pek duyarlıydı. Ancak kentlerde Türklerle Bulgarlar arasında bir ölçüde iş ilişkisi vardı. Oralarda bile Türklerle Bulgarlar arasında karşılıklı evlenmeler söz konusu değildi.

Yeni rejim, Türklerin içedönük, kapalı yaşamını da altüst etmiştir. Ekonomik kaynaştırma veya eritme yoluyla, karşılıklı sosyal ilişkiler en ıssız köylere kadar genişletilip derinleştirilmiştir. Artık Türklerle Bulgarlar aynı kooperatiflerin üyesi, işçisidir. Aynı kazandan yemek yerler, aynı fırından ekmek alırlar. Artık Türkün kendi tarlası, bağı bahçesi yoktur. Köylerde tarlalar arasında sınırlar kalktığı gibi sosyal ilişkiler arasındaki duvar da yıkılmıştır.

Kentlerde çeşitli zanaat ve meslek sahipleri, kooperatifler içinde kaynaştırılmıştır. Türklerin artık kendi dükkânı, atölyesi, işletmesi yoktur. Kendine özgü sosyal yaşamı da yok denecek kadar azdır. Tarım ve meslek kooperatifleri içinde kaynaştırmalardan artakalan Türk nüfusu, özellikle gençler, başka bölgelere, başka sektörlere kaydırılmakta, Bulgar çoğunluğu içine serpiştirilmektedir. Bu nüfus kaydırmaları, bütünüyle köyleri bir yerden alıp başka bölgeye kondurmak biçiminde değil, Türk köylerinden avuç avuç insanları alıp başka bölgelerin Bulgar çoğunluğu içine serpiştirme biçiminde olmaktadır. Eritme politikasında bu yöntem daha başarılı görülmüştür.

1950'lerde topluca nüfus kaydırmaları da biraz denen-

di. Temmuz 1948'de Rodoplar bölgesinden 50 vagonluk 5 katar Türk, Dobruca'ya; Ekim 1949'da Mestanlı, Koşukavak, Darıdere bölgelerinden 28 katar vagon Türk ailesi kuzey Bulgaristan'a; Eylül 1950'de yine Koşukavak'tan 63 yük vagonu dolusu Türk ailesi Troyan, Razgrad ve Şumnu köylerine sürüldü. Ama Türkleri eritme politikasında bu sürgünlerin pek etkili olmadığı görüldü. Ondan sonraki nüfus kaydırmaları serpiştirme biçiminde yürütülmekte ve bununla Türkleri Bulgar çoğunluğu içinde eritme amaçlanmaktadır.

Eğitim ve Kültür

Eğitim: Bulgaristan'da Türk eğitiminin kökü İmparatorluk dönemine dayanır. Rumeli'nde modern Türk okulları, Tanzimat yıllarında açılmaya başlamış, Islahat döneminde (1856 - 1876) hızlı bir gelişme göstermiştir. 1875 yılında Tuna vilayetinde, 2700 sıbyan mektebi, 150 medrese ve 40 rüştiye vardı.

1877 - 1878 Türk - Rus savaşı, eğitimde de Türkler için yıkım oldu. Balkanlarda 1500 kadar Türk okulu yakılıp yıkıldı, Türk öğretmenlerin büyük çoğunluğu göçtü. Vakıf malları da yağma edildiğinden, Türk okullarının gelir kaynakları çok daraldı. Bu büyük sarsıntı Bulgaristan Türk eğitimini derinden etkiledi.

1885'lerden sonra Bulgaristan Türk eğitimi iyi kötü kendisini toparladı. Ondan sonra Bulgaristan'da Türk okul, öğretmen ve öğrenci sayısı aşağıdaki gelişmeyi gösterdi.

Bulgar İstatistiklerine Göre Bulgaristan'da Türk Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1894/95.....	1.300	1.516	72.582
1895/96.....	1.341	1.549	75.160
1907/08.....	1.234	1.566	63.516
1909/10.....	1.222	1.522	63.033
1921/22.....	1.713	2.113	60.540
1923/24.....	1.688	2.350	77.559
1949/50.....	1.199	3.037	100.276

Bulgaristan Türk okulları, özel okul statüsündeydi. Okulları Türk cemaati açar, yönetir, yaşatırdı. Öğretmenlerin atanması da cemaatin yetkisinde idi. Bulgar makamları Türk azınlık okullarını denetliyordu. Türk okullarında eğitim Türkçeydi. Daha sonraları ortaokullarda Bulgarca dersler de gösterilmeye başlandı. Ama eğitimin temeli yine Türkçeydi ve Bulgaristan Türk okulları, Türkiye'deki eğitim sistemine paralel bir gelişme gösteriyordu. Sözgelimi Türkiye'de Harf devrimi yapılınca, Bulgaristan Türk okullarında da 1928/29 ders yılında yeni Türk harfleriyle eğitime geçildi. Ama Bulgaristan Prenslik ve Krallık dönemlerinde Türk azınlık okullarına çeşitli zorluklar çıkarıldı. Yine de Türk okulları bir çeşit özerkliğini 1940'lara kadar korudu.

1944 yılında başa geçen komünist Bulgar rejimi, önce Türk okullarına geniş haklar ve özgürlükler tanıyacağına söz verdi. 27 - 29 Aralık 1944 tarihlerinde Sofya'da toplanan Bulgaristan Türkleri kongresinde eğitimle ilgili çeşitli istekler dile getirildi. Gün görmüş gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, bu toplantı dolayısıyla, «Bulgaristan'daki Türk haklarının kâğıt üzerinde, yahut sadece sözde kalmayarak fiile çıkarılacağına ne ile emin olacağız? Mazi, istikbal hakkında emniyet değil, ancak şüphe telkin ediyor» diyordu. (1)

Yalçın'ın kaygıları doğru çıktı. Yeni Bulgar yönetimi, Türk azınlığına yeni haklar vermek şöyle dursun, eski haklarını da çok gördü. Türk okullarını devletleştirip Bulgarlaştırdı. Bulgar istatistiklerine göre 1960 yılında Bulgaristan'da 112.733 Türk çocuğu okula gidiyordu. Bunlardan yalnız 800 Türk çocuğu anadiliyle biraz öğrenim görebiliyor, geri kalan 111.933'ü Bulgarca öğrenim görüyordu. 1966'da Bulgaristan'da okula giden Türk çocuklarının sayısı 150 bini aştı. Ama bunların hepsi yalnız Bulgarca öğrenim görüyordu. Bulgaristan'da Türkçe eğitim hepten yasaklandı. Türk çocukları anadilleriyle öğrenim görme hakkından yoksun bırakıldı.

Çocuk bahçeleri veya yuvalar yoluyla da Türk çocuklarının Bulgarlaştırılmasına gidildi. 3 - 6 yaşlarındaki çocukların alındığı yuvalarda Türk çocuklarının özel yetiştirilmiş öğretmenler elinde Bulgarlaştırılmasına gittikçe ağırlık verildi. Bu uygulama 1950'lerden sonra hızlandı. Çocuk

1) **Tanin** gazetesi, 2.1.1945

bahçelerine alınan çocuk sayısı yıldan yıla arttı. Bu bahçelerde Türk çocuklarının sayısı 1950'de 755 iken, 1954'te 12 bin, 1960'ta 25 bin oldu ve sayılar giderek büyüdü.

Eğitim alanında olduğu gibi kültür alanında da Bulgaristan Türklerinin anavatan Türkiye ile bağları koparıldı. 1934 yılına kadar Türkiye ile Bulgaristan Türkleri arasındaki kültür bağları çok güçlüydü. Türkiye'den kitap, dergi, gazete gönderilebiliyordu. İstanbul gazetelerinin Bulgaristan'ın köylerinde bile okuyucuları, aboneleri vardı. Bulgaristan'da da bol sayıda Türkçe gazete ve dergi çıkıyordu. 1934 yılında başa geçen Bulgar faşist hükümetleri, bu kültür alışverişini engellediler. Yerli Türk gazetelerini kapattılar. Türkiye'den kitap, gazete getirtilmesini yasakladılar.

Bulgar komünist yöneticiler, faşistlerin başlattıklarını tamamladılar. Krallık döneminde Bulgaristan'da Türkçe olarak 13 dergi, 67 gazete yayımlanmıştı. Komünist rejimde Türkçe 1 dergi ve 3 gazete çıktı. Sonra bunların da hepsi kapatıldı. En son *Yeni Işık* gazetesi, Ocak 1985 tarihinde son nefesini verdi.

Sonuç

Bulgaristan Türkleri, tarihlerinin en kritik, en karanlık dönemini yaşıyorlar. Bugün kabaca Bulgarlaştırılmak isteniyorlar. Ekonomik bakımından Bulgar devletinin mutlak kontrolüne girmiş, sosyal bakımdan bütün milli kurumları yıkılmış ve kültürel özerkliğini yitirmiş bu bahtsız Türk topluluğu, Bulgarlaştırılıp yok edilmeye karşı ne kadar direnebilir, sorusu ciddidir. Bulgarlaştırma politikası durdurulamaz ise Türk azınlığının bir iki kuşak sonra yok olup gideceğini tahmin edenler vardır.

Anavatan Türkiye ağırlığını koymuştur. Bulgaristan'daki soydaşlarımızı koruyup kurtarmak için uğraşmaktadır. Bulgaristan Türklerine arka çıkmak, Türkiye için tarihi, milli, insani ve ahdi bir hak ve görevdir.

II

PRENSLİK DÖNEMİNDE BULGARİSTAN'DA TÜRK AZINLIK EĞİTİMİ (1878 - 1908)

Tarihçe : Tuna Vilayetinde Eğitim (1840 - 1876)

Bulgaristan'da Türk eğitiminin kökü Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanır. XIX. yüzyıla gelinceye kadar Balkanlarda Türk ve Bulgar eğitimi yalnız din esasına dayanmış ve eski skolastik usule bağlı kalmıştı. Türklerin camilere dayalı madreseleriyle mahalle mektepleri vardı. Bulgarların da birer «Bulgar mahalle mektebi» demek olan *Kiliyni uçilişta* adındaki okulları vardı.

Çağdaş anlamda okullar Balkanlarda XIX. yüzyıl ortalarında açılmaya başlandı. 1835'te ilk modern Bulgar okulu açıldı. Üç yıl sonra, 1838'de, İmparatorlukta ilk *rüştiye* okullarının açılmasına başlandı. Rüştiyeler, o zamana göre ileri bir adımdı ve Avrupai anlamda Türk okulları demekti.

Bulgar okullarına misyoner örgütlerinden, panislavist komitelerden ve Bulgar halkının kendisinden yardım geliyordu. Türk okullarının yükü, hemen hemen yalnız halkın omuzlarındaydı. Bir de vakıflardan destek sağlanıyordu. Hükümet, «ıslahat» politikası çerçevesinde yeni okulları özendiriyordu.

1864 yılında «Tuna Vilayeti» kuruldu. Tuna nehriyle Kocabalkan arasındaki bu önemli vilayet, reformlar bakımından, bütün İmparatorluğun «pilot bölgesi» seçildi. Başına da ünlü reformcu Mithat Paşa getirildi. Bu vilayette yapılacak reformlar, öteki vilayetlere örnek olacaktı, az çok olmuştur da. Mithat Paşa, Tuna vilayetinde, o döneme göre oldukça köklü reformlar yaptı. Bu reformların, Balkanlarda Türk eğitiminin gelişmesinde tarihi bir yeri oldu. O dönemde Tuna vilayetinde yeni yeni okullar açıldı. Eğitim

öğretim araçlarının yenileştirilmesine başlandı. Öğrenciler, hasırlar üzerine bağdaş kurmaktan kaldırılıp sıralara oturtuldu. Okullara beş kıtanın haritaları konuldu. Hatta yerküreleri alındı. Vilayette sıbyan mektepleri ve rüştiyeler ağı genişledi. Eğitim bakımından Tuna vilayeti, İstanbul ve çevresinden sonra, İmparatorluğun en ileri bölgesi oldu.

Tuna vilayetinde eğitime ne kadar önem verildiğini kavramak için vilayet gazetesi *Tuna* koleksiyonlarına şöyle bir göz atmak yeter. Görülür ki, bu vilayette âdeta bir eğitim öğretim seferberliği başlatılmıştır. *Tuna* gazetesi, daha birinci sayısında, vilayet matbaasının açıldığını ve bu basımevinde bütün okul kitaplarının piyasadakinden yüzde 10 daha düşük fiyatla basılacağını duyurur (2). İki hafta sonra gazete, vilayet basımevinde ilk basılan kitabın bir alfabe kitabı olduğunu ve bunun çocuklara parasız dağıtılacağını yazar (3). *Tuna* gazetesi, daha ilk sayılarında, 5-6 yaşından yukarı çocukların okula gönderilmesi gerektiğini, yoksa ana babalarının sorumlu tutulacaklarını duyurur: «Beş altı yaşından yukarı kızanlar, yani küçük erkek ve kız çocuklar boş gezdirilmeyip mektebe ve daha büyükleri ya mektebe veya sanata gönderilmez ise velileri mesul olacaktır» der (4).

Okumayı yaygınlaştırmak amacıyla, yeni yayına geçen *Tuna* gazetesi, çeşitli kasabalardaki rüştiye öğrencilerine parasız dağıtılır. Vidin rüştiyesi öğrencileri bunun için teşekkür ederler. Teşekkür mektubu da gazetede yayımlanır (5).

Tuna gazetesi, hemen her sayısında okul haberlerine öncelikle yer verir: 3 Kasım 1865 tarihli sayısında, Hacıoğlu Pazarcık'ta yeni bir rüştiye açıldığını ve daha ilk yıl öğrencilerin başarı gösterdiklerini sevinçle duyurur (6). Gazete 8 Aralık günlü sayısında, Rusçuk ve Varna rüştiyeleri sınavları hakkında bilgi verir (7). İki sayı sonra Tırnova kasabasında 15 cami, 3 medrese, 23 okul, 6 tekke ile 5 mes-

2) **Tuna**, 3 Mart 1865, No. 1
3) **Tuna**, 17 Mart 1865, No. 3
4) **Tuna**, 10 Mart 1865, No. 2
5) **Tuna**, 16 Mayıs 1865, No. 11
6) **Tuna**, 3 Teşrinisani 1865, No. 36
7) **Tuna**, 8 Kânunievvel 1865, No. 41

cit ve 1 rüştiye bulunduğunu yazar [8]. Yıl sonunda, Sofya, Vidin, Niş, Lofça ve Küstendil rüştiyeleri sınavlarının yapıldığını, başarılı öğrencilere ödüller dağıtıldığını haber verir [9]. Gazete, 1865 yılında, Tuna vilayetinin her kasabasında birer rüştiye, her sancak merkezinde birer idadi açılacağını, vilayet meclisinin bu konuyu görüştüğünü duyurur [10]. *Tuna* gazetesi, 21 Temmuz 1865 günlü sayısında, Vali Mithat Paşanın Plevne kazası naibine gönderdiği bir buyrultuyu yayımlar. Paşa özetle, okul her şeyin üstündedir, der. Naip ne yapıp yapıp öğretimi geliştirecektir. Para yoksa bulacaktır. Hiçbir çocuk açıkta kalmayacaktır. Başıboş kalan çocuk ıslahaneye yollanacaktır. Çocukları okutmak, ana babalar için farzdır. O yerin tüm ahalisi için vaciptir. Okul ve öğretim, dünya ve ahret, herkesin boyun borcudur [11]. Bunun böyle bilinmesi, gereğinin ona göre yapılması farzdır, vaciptir! Mithat Paşanın bu buyrultusu, eğitim tarihimiz için ilginç bir belgedir.

Tuna vilayetinde okul sayımları da yapılıyor ve sonuçları yayımlanıyordu. Bu sayımlara göre, 1875 yılında Tuna vilayetinde Türklerin 2700 kadar sıbyan mektebi vardı [12]. Yine aynı yıl vilayette 150 kadar medrese ve 40 kadar rüştiye vardı. Rüştiyeler şu kasabalardaydı: Rusçuk sancağında Rusçuk, Şumnu, Razgrad, Eskicuma, Ziştovi ve Plevne; Vidin sancağında Vidin, Lom, Belgradçık, Berkofça, İvraca, Rahova; Sofya sancağında Sofya, Dupniça, Küstendil, Samakov, İzladi; Tırnova sancağında Tırnova, Lofça, Osmanpazarı ve Selvi; Tulça sancağında Tulça, Köstence, Hırsova ve Mecidiye ve Varna sancağında Varna, Balçık ve H. Pa-

8) **Tuna**, 16 Şaban 1282, No. 43
9) **Tuna**, 23 Şaban 1282, No. 44
10) **Tuna**, 27 Teşrinisani 1865, No. 35
11) **Tuna**, 9 Rebiülevvel 1282/21 Temmuz 1281 (1865), No. 21
12) Sıbyan mekteplerinin sayısı kazalara göre şöyle dağılmıştı: Rusçuk 143, Silistre 181, Şumnu 86, Yenipazar 19, Razgrad 166, Ziştovi 53, Niğbolu 38, Plevne 35, Eskicuma 38, Tutrakan 43, Vidin 24, Berkofça 17, Lom 21, İvraca 10, Belgradçık 26, Sofya 20, Küstendil 21, Samakov 10, Dupniça 13, Orhaniye 24, Radomir 43, İzladi 10, Cuma 6, Tırnova 144, Drânova 2, Devroma (nahiye) 121, Rahoviça (nahiye) 2, Lofça 63, Osmanpazarı 206,

zarcık kasabalarında birer rüştiye vardı [13]. Bu listeye yetiştirilememiş sayım sonuçları ve 1873 istatistikleriyle yapılan karşılaştırmalar dikkate alınınca, 1875 yılında Tuna vilayetinde rüştiyelerin sayısı 40 dolayında gözüküyordu.

Camiler bakımından ise Tuna vilayetinin kasabaları birer «minare ormanı» gibidir. Sofya'da 44, Şumnu'da 40, Rusçuk'ta 29, Vidin'de 24, Tırnova'da 22, Lofça ve Hacıoğlu Pazarcık'ta 20'şer, Ziştovi'de 19, Niğbolu, Plevne, Mecidiye kasabalarının her birinde 18'er, Varna'da 16, Eskicuma'da 17, Razgrad, Balçık, Küstendil, Dupniça kasabalarının her birinde 11'er ve Samakov'la Osmanpazar kasabalarında 10'ar cami vs. görünmektedir. Bulgar Prensliğinin kurulması arifesinde Tuna vilayeti hiç de «Bulgar toprağı» gibi görünmüyordu.

Islahat döneminde (1856 - 1876) Bulgar okulları da hızla arttı. 1855'te tüm Balkanlarda Bulgarların 588 okulu vardı. Bu sayı 1865'te 986'ya, 1870'te 1217'ye ve 1877'de 1504'e yükselmişti [14]. Buna karşılık Türklerin tüm Balkanlarda değil, yalnız Tuna vilayetinde, yaklaşık 2700 sıbyan mektebi, 150 medrese ve 40 rüştiye olmak üzere toplam 2890 okulu vardı. Okul sayısı bakımından Türkler Bulgarlardan üstündü.

Nüfus bakımından ise Tuna vilayetinde Türk ve Bulgar eşitliği vardı. 1294 (1876) tarihli Tuna Vilayeti Salnamesinde (s. 54'e ek), vilayetteki Müslüman erkek nüfusun toplamı 436.477 gösterilmişti. Niş sancağı bunun dışındaydı. Buna karşılık Bulgar erkek nüfusu 605.800 olarak görünü-

---

Selvi 53, Varna 63, Pazarcık 120, Kozluca (nahiye) 4, Balçık 91, Pravadi 85, Mangalya 70. Toplam 2171 sıbyan mektebi görünüyor **(Tuna Vilayeti Salnamesi,** Defa 7, Matba-i Vilayet-i Tuna, Rusçuk: 1291; ss. 121 - 122). Altı kazadaki sıbyan mektepleri cetvelleri yetişemediği için 1291 (1875) salnamesine eklenmemiştir. Buralarda da en az 500 kadar sıbyan mektebi bulunabileceği hesaplanarak, 1875 yılında bütün Tuna vilayetinde Türklerin yaklaşık 2700 sıbyan mektebi bulunduğu sonucuna varıldı.

13) **Tuna Vilayeti Salnamesi,** Defa 7..., 124 - 127.

14) D. Tsonkov, **Materiyali za İzuçavaneto na Uçebnotto Delo v Bılgariya, Kniga VII.** ..(Bulgaristan Eğitim Çalışmalarıyla İlgili Belgeler, VII. kitap), Sofya: 1928, s. 12.

yordu. Rusçuk, Varna, Tulça sancaklarında Türkler; Vidin, Sofya ve Tırnova sancaklarında Bulgarlar çoğunluktaydı. Vilayet genelinde Bulgar erkek nüfus sayısı daha fazlaydı.

Ama üstüste çıkan savaşlar, özellikle 1828 - 1829 Osmanlı - Rus ve 1853 - 1856 Kırım Savaşları yüzünden Müslüman erkek nüfus azalmıştı. Müslümanlar barış zamanında 5 - 8 yıl askerlik yapıyorlardı, savaşta bu süre daha da uzuyordu ve Türk erkek nüfus bu yüzden azalıyordu. Buna karşılık askerlik hizmetinden muaf olan Bulgarlarda hep erkek nüfus fazlalığı oluyordu. Türklerde kadın ve çocuk nüfus fazlaydı ve genellikle nüfus gençti. Bulgarlarda ise erkek nüfus fazlaydı. Kadın ve çocuk nüfus da hesaba katılınca, Türk - Müslüman nüfus, Bulgar nüfusunu dengeliyor, hatta geçiyordu. Fransa'nın Rusçuk Konsolosu Aubaret, 6 Ekim 1876'da şunları rapor ediyordu [15] :

«Avrupa Türkiye'sinde küçük bir Müslüman azınlık bulunduğu yolundaki yanlış kanaati bu vesileyle düzeltmek faydasız olmayacaktır. Yalnız Tuna vilayetinde 1.130.000'i Bulgar olan 1.233.500 gayrimüslime karşılık 1.120.000 Müslüman bulunmaktadır. Niş sancağı bunun dışındadır. Ama bu hiçbir şeyi değiştirmez. Şu halde rakamlarda hemen hemen eşitlik vardır.»

Osmanlı Dışişleri Bakanlığı da 1876'da Tuna ve Edirne vilayetlerinin Bulgar ve Bulgar olmayan nüfusunu ayrıntılarıyla hesaplamış, bunların dökümünü yaparak dış temsilciliklere genelgeyle duyurmuştu. Yine Niş sancağı dışarda bırakılarak yapılmış olan döküme göre, 1876 yılında, Tuna vilayetinin altı sancağında 1.026.025 Bulgar ve 1.148.954 Bulgar olmayan nüfus görülüyordu. Yani Tuna vilayetinde Bulgarlar azınlıktaydı. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Doğu Rumeli Vilayeti haline getirilen ve 1885'te Bulgaristan'a katılan İslimye ve Filibe sancaklarında ise Bulgarlar daha da azınlıktaydı. İslimye sancağında 100.500 Bulgara karşılık 186.400 Bulgar olmayan, Filibe sancağında da 382.500 Bulgara karşılık 564.600 Bulgar olmayan nüfus yaşıyordu [16].

---

15) **Archives des Aff. Etr. de France,** CPC, Turquie, Roustchouk, 1876 - 79, T. 3, ff. 118 - 119 : Aubaret à Decazes, du 6.10.1876, No. 29.

16) **Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Arşivi,** Saffet Paşadan Arifi Paşaya 2.5.1876, No. 51062/40. Genelge. Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri,** Cilt II, Ankara : 1970, s. CLXVIII.

Üniter Bulgar Milli Devleti işte böyle «çok milletli» bir toprak üzerinde kurulmuş, kurulurken Tuna ve Edirne vilayetleri Türkleri acımasızca kılıçtan geçirilmiş ve bu soykırımdan Türklerin yalnız canı değil, malı ve bu arada eğitim kurumları da ağır bir darbe yemiştir.

Balkan Sıradağlarının güneyindeki bölgelerde 1867'de büyük Edirne vilayeti kuruldu. Bu, Tuna vilayeti örnek alınarak kurulmuş bir vilayetti ve burada da aynı reformlara girişilmişti.

İmparatorluğun ülkücü Türk aydınları ve öğretmenleri de Balkanlardaki Türk eğitimine hizmetlerde bulunmuşlardı. Bu arada, ünlü Türkçü, inkılapçı Ali Suavi'nin Filibe Rüştiyesindeki hocalığı (1860 - 1866) işaret edilmeye değer.

Aynı dönemde İmparatorlukta eğitim davası genel olarak da ele alınmıştı. 1867'de çıkarılan «Maarif Nizamnamesi» eğitim sistemini bir tüm olarak kavrıyordu: mahalle ve köylerde sıbyan mektepleri, 500 evli kasabalarda rüştiyeler, 1000 evli kasabalarda idadiyeler ve vilayet merkezlerinde sultaniyeler kurulacaktı. Yani, eğitim sistemi bugünkü gibi ilk-orta-lise biçiminde bir tüm olarak örgütleniyordu. Ancak «tahsisat meseleleri hal, programlar ıslah edilinceye kadar, yalnız rüştiyelerin sayıları arttırılıp, idadi ve sultani mekteplerinin açılması hususlarının sonraya bırakılması lüzumu» da belirtilmişti (17).

Bu «sonraya bırakma» işi, Bulgaristan Türklerinin eğitimi bakımından acı bir talihsizlik olmuştur. İdadiyeler, İstanbul'da 1872'lerde, İmparatorluğun öteki bölgelerinde ise 1880'lerden sonra açılmaya başlanmıştır. Ama artık Bulgaristan Türkleri için iş işten geçmişti. Çünkü, bu arada 1877 - 78 Türk - Rus savaşı patlak vermiş, Tuna ve Edirne vilayetlerindeki Türkler için yabancı egemenliği başlamıştı.

On Yıllık Yıkılış ve Gerileyiş (1877 - 1886)

1877 - 1886 yılları, Tuna ve Doğu Rumeli Türklerinin İmparatorluktan kopuş ve Bulgar idaresine geçiş dönemidir. Bu yıllar aynı zamanda oralardaki Türk eğitiminin

17) Osman Engin, **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul, 1939, c. II, s. 413.

şiddetli bir darbe yediği ve gerilediği dönemdir. 30 - 40 yılda ağır ağır yükselmiş olan Türk eğitim grafiği, 10 yıl içinde birdenbire düşmüştür. Bu çöküş en başta üç nedenden ileri gelmiştir: 1) Türklerin kitle halinde göçleri, 2) Türk mallarının yağma ve gasp edilmesi, 3) Türk mektep ve medrese binalarının yıkılması.

Her şeyden önce bu on yıllık dönem, Balkan ve Rumeli Türklerinin kitle göçleri dönemi olarak tarihe geçmiştir. 1877 - 78 Türk - Rus savaşı Tuna cephesinde yedi ay sürdü, bu yedi ay içinde bir milyon kadar Türk feci bir şekilde yerini yurdunu terk etmek zorunda kaldı. Rumeli Türkü yerinden koptu, kökünden çıktı. Savaştan sonra bir yıldan fazla süren Rus işgal idaresi, göçmenlerin ve yerlerinde kalabilen Türklerin açlıktan, soğuktan, salgın hastalıklarından ve yer yer devam eden katliamlardan kırıldıkları dönemdir. Bazı yerlerde ölüm oranları yüzde elliye yaklaştı [18].

Ruslar çekildikten sonra Balkan Sıradağlarının kuzeyi Bulgar Prensliği, güneyi de «Doğu Rumeli Vilayeti» olarak teşkilatlandırıldı. Doğu Rumeli, İmparatorluk toprağı görünüyordu, ama burada da hâkimiyet fiilen Bulgarların eline geçmişti. Bu iki bölgede de Türk halkına karşı girişilmiş katliamlar, savaştan sonra da devam ediyor ve Türklerin kitle göçleri kesilmiyordu. Savaştan beş yıl sonra, 1883 yılında altı ay içinde 250 bin Türk göç etmişti. 1885 sonunda «Doğu Rumeli» Bulgaristan'a katıldı. «Güney Bulgaristan» adını aldı. Bunun üzerine de bir göç akını oldu. Türk hâkimiyeti sona erer ermez, bütün Türk memur ve subayları esasen Balkanlardan çekilmişti. Kitle göçleri ise, Tuna ve Rumeli Türklerinin aydın, hoca, öğretmen olarak neyi varsa hepsini silip süpürdü. «...Sular durulunca geride fakir ve cahil bir tabaka kaldı. Kalanlar cahildi.» [19]

Kalanlar cahildi, aynı zamanda da fakirdi, fakir düşmüştü. Gerçekten, kitle göçleriyle birlikte, Türklerin mallarına toptan el koymak gibi geniş bir hareket almış yürü-

---

18) Bu konudaki belgeler için bkz. Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri**, c. I, (1877 - 1878), cilt. II (1879), Ankara, 1968 - 1970.

19) Süleyman Sırrı Tokay, «Bulgaristan'da Türk Öğretmeni» **Anayurt** gazetesi, Ankara, 1.9.1954, No. 14.

müştü. Hareket, bütün Türkleri kapsamış ve çok şiddetli ve kanlı yürütülmüş olması bakımından «ihtilal» sözüne layıktır. Daha savaş içinde, Türk evlerine Bulgarlar doldurulmuştu. Bunlar bir daha bu evlerden çıkmamışlar, Türk evlerinin «sahipleri» olmuşlardı. Türklerin sürüleri, koşum hayvanları, atları da Bulgarlar ve Rus Kazakları tarafından yağma edilmişti. Bir kısmı da hayvan hastalıklarından kırılmıştı. Göçmenlerin yanlarında götüremedikleri, başlarında bekleyemedikleri ev eşyaları, tarım aletleri vs. gibi taşınabilen malları da Bulgarlar tarafından «taşınmıştı». Nihayet sıra Türklerin tarlalarına, bağlarına, bahçelerine gelmişti. Onlar da geçici Rus idaresinin, arkasından yeni Bulgar idarelerinin kanun, kararname ve emirnameleriyle Bulgarlara devredilmişti. Bu «Toprak ihtilalinden» kurtulabilen Türklerin sayısı pek azdır. «Toprak ihtilali», vakıf mallarını bile hedef almış ve okul, cami ve medreselerin başlıca gelir kaynağı olan vakıf toprakları büyük ölçüde gasp edilmişti. Tek kelimeyle Türk halkı ekonomik bakımdan çökertilmiş, Türk okul ve medreselerinin gelir kaynakları kurutulmuştu.

Okul ve medreselerin yalnız kaynaklarına değil, kendilerine karşı da kasıtlı bir hareket başlamıştı. Savaş içinde, Türklerin mektep ve medrese binalarının önemli bir kısmı yıkılmıştı. Yakıp yıkmalar, savaştan sonra da sistemli bir şekilde devam etmişti. Birkaç örnek: 1877 - 1879 yılları arasında, Filibe sancağının Tatarpazarcığı kazasında ve yalnız kaza merkezinde 938 Türk evi, cami ve medresesi yakılıp yıkıldı. Yakılıp yıkılan camilerin sayısı 21, medreselerin sayısı ise 7'dir [20]. Sancak merkezi Filibe şehrinde ise savaştan önce mevcut 80 adet cami, medrese ve Türk mektebinden, 1879'da ancak 5 adet kalmış, 75'i yakılıp yıkılmış veya değiştirilmişti. 11 medresenin hepsi yok edilmiş, 18 Türk mektebinden ise yalnız iki tanesi ayakta kalabilmişti. Yani 1877'de mevcut 29 mektep ve medreseden 1879'da yalnızca 2 tane kalmış, öteki 27'si tamamıyla yakılıp yıkılmıştı [21]. Bu sorun, 1878'de Filibe'de toplantılarına devam eden Doğu Rumeli Avrupa Komisyonunda görüşülüp tartışılmış ve Rus

20) Blue Book, **Turkey** No. 5 (1880), pp. 87 - 89.

21) **Commission Européenne de la Roumélie Orientale,** Protocole No. 24. Séance du 6/18 Décembre, pp. 19 - 20.

delegesi *Prens Tzeretelew*, bunların bir kısmının Bulgarlar tarafından yıkıldığını, bir kısmının da «Harp içinde Rus ordularının odun ihtiyacı için» kendileri tarafından yakıldığını kabullenmişti.

Ama, yıkmalar, görüşmenin yapıldığı tarihte, yani 1878 sonunda da devam ediyordu ve o tarihten sonra da devam etmişti. Bulgarların Türk mektep ve medreselerini yıkmayı sürdürmeleri karşısında İstanbul Hükümeti, yeni kurulan Bulgar Hükümetine çeşitli protesto notaları vermişti. 1880 Martında, Sofya'daki Türk Komiseri Nihat Paşa, Türk mektep ve medrese binalarının yıkılmasına son verilmesini Bulgar Hükümetinden istemişti. Bir nota vermişti. Bu notaya rağmen, Türk komiserinin gözleri önünde «Sakallı Ahmed Ağa Medresesi» diye tanınan medrese yıkılmıştı. Arkasından Türk komiseri yeni bir protesto notası vermişti, fakat bu da hiçbir fayda sağlamamış ve Bulgarlar bu defa Ağustos 1880'de Sofya şehrindeki «Taş Mektep» adlı vakıf okulunu yıkmışlardı vs.. vs...

Türk komiserinin protestolarına rağmen, okul ve medrese binalarının yıkılmasına devam olunması karşısında İstanbul Hükümeti, bu defa Büyük Devletlere başvurmuştu. Çünkü Büyük Devletler Berlin Antlaşmasının imzacısı ve bir tür garantörü durumundaydılar. Bu antlaşmanın V. maddesiyle de Bulgaristan'daki Türklere azınlık hakları, milli kültür kurumlarını koruma hakkı tanınmıştı. 22 Aralık 1881 tarihli 69805/87 sayılı bir genelge ile Bulgaristan'dan şikâyetlerimiz Büyük Devletlere etraflıca bildirildi. Nisan 1882 tarihinde Büyük Devletlere yeniden başvuruldu. Bunlarla, büyük Devletlerin Sofya Hükümeti nezdinde girişimde bulunup Türk mektep ve medreselerinin yıkımını durdurmaları isteniyordu. Ama gene de yıkımlar, aralıklı olarak yer yer devam etmiştir. 1877 - 1886 yılları arasında Bulgaristan'da Türk okul ve medrese binalarının yaklaşık 1500 kadarı yakılıp yıkılmıştır.

1877 - 1886 yıllarını özetlemek gerekirse denilebilir ki:

1) Bu yıllar içinde Bulgaristan Türkleri hemen hemen bütün hoca ve öğretmenlerini kaybetmişler, başsız kalmışlardır. Türk azınlık okulları için öğretmen bulmak, yetiştirmek işi asıl bundan sonra büyük bir sorun olacaktı.

2) Türk mektep ve medrese binalarının önemli bir bö-

lümü yakılıp yıkılmıştır. Bunların yerine yenilerini koymak kolay olmayacaktır.

3) Türklerin ekonomik üstünlükleri yok olmuş ve Türk halkı çok yoksul düşmüştür. Bu yüzden ayakta kalan Türk mektep ve medreselerini yaşatıp geliştirmek Türk cemaati için büyük bir yük olacaktı.

4) Türk vakıf malları geniş ölçüde yağma ve gasp edilmiştir. Yani Türk mektep ve medreselerinin gelir kaynağı pek daralmıştır.

Bulgaristan Türk Eğitiminin Toparlanma Yılları (1886 - 1894)

On yıldır süren sarsıntı 1886'da duruldu. Ondan sonra Bulgaristan Türk eğitimi yavaş yavaş toparlandı. 1883'te Şumnu rüştiyesi yeniden öğretime başlayabilmişti. 1886'dan sonra öteki okullar da yeniden açılmaya başlandı. 1886 - 1893 yılları, Türk eğitiminin yeniden kendine gelme çabalarıyla geçti. 1894/95 ders yılında Bulgaristan'da genel okul sayımı yapıldı. Sayım sonuçları 1897'de yayımlandı. Türk azınlık okullarının durumu aşağıda gösterilmiştir.

Bu sayılardan da görüldüğü üzere, Türk okullarının en fazla olduğu iller, Şumnu, Varna, Razgrad, Rusçuk ve Silistre'dir. Burası, Bulgaristan'ın kuzeydoğu bölgesidir. Bütün Türk okullarının yüzde altmış kadarı bu bölgede toplanmıştır. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, bu bölgede Türkler ötedenberi ezici çoğunluktaydı (bugün de çoğunluktadır). İkincisi, 1877/78 savaşında Rus orduları buraya ancak mütareke imzalandıktan sonra girebilmişlerdi. Yani bu bölgedeki Türk okulları savaştan çok büyük zarar görmemişlerdi. Şumnu ise, Türk okulları bakımından en baştadır. 1827/28 ve 1877/78 savaşlarında Rus orduları bu şehre silah zoruyla girememişlerdi, bunun da tesiriyle «zaptedilmez Türk kenti» Şumnu, Türklüğünden çok şey kaybetmemiş ve Bulgaristan'da en önemli «Türk kültür merkezi» olarak kalmıştır.

Bulgaristan'ın güney ve batı bölgelerindeki Türk okulları ise, 1877/78 savaşında çok zarar görmüşlerdi. Eski Zağra, İslimiye, Filibe vs. gibi illerde Türk okullarının kuzeydoğu illerine oranla pek seyrek olmasının başlıca sebebi budur.

Bulgaristan'da Türk İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (1894/95) (İllere göre)

İller (Okrıg)	İlkokul	Öğretmen	Öğrenci
Burgas	77	84	3407
Varna	218	236	10738
Vidin	9	11	317
Vraça	9	13	442
Küstendil	1	1	47
Loveç	11	12	562
Lom	6	7	284
Filibe	29	39	2078
Plevne	4	5	458
Razgrad	123	132	8879
Rusçuk	114	133	8096
Ziştovi	22	27	1374
Sevlieve	13	17	733
Silistre	171	184	9620
İslimye	13	20	891
Sofya	2	2	87
Eski Zağra	27	44	1998
Tatarpazarcığı	15	23	925
Tırnovo	47	49	1827
Hasköy	38	40	1666
Şumnu	294	325	15507
Toplam (22)	1.243	1.404	69,936

Yukarıdaki okullardan başka, gene 1894/95 ders yılında, Bulgaristan'da Pomakların 25 ilkokulu, bunlarda 38 öğretmeni ve 1313 öğrencisi vardır. Pomak okulları Filibe ve Tatarpazarcığı illerindedir. Ayrıca Varna, Vraça, Rusçuk, Silistre ve Şumnu illerinde 16 Tatar ilkokulu vardır. Bunlarda da 18 öğretmen ve 779 öğrenci bulunmaktadır. Toplarsak şu sayılar elde edilir:

	İlkokul	Öğretmen	Öğrenci
Türk	1243	1404	69936
Pomak	25	38	1313
Tatar	16	18	779
Toplam	1284	1460	72028

22) **Statistiques des Ecoles dans la Principauté de Bulgarie,** l'année scolaire 1894 - 95, I ère partie, Sophia: 1897.

Öğrencilerin kız erkek oranı bakımından da az çok bir denge vardır. 72 binden çok öğrencinin 40 bin kadarı erkek, 32 bin kadarı da kızdır. Başka bir deyimle Türkler, kız çocuklarını da okula göndermekte ve bağnazlığa pek yer vermemektedirler.

İlkokullardan ayrı olarak, aynı ders yılında Türklerin 15 ortaokulu (rüştiyeleri) vardır. Bunların 7'si üç sınıflı, 8'i dört sınıflıdır. 15 ortaokulda 54 öğretmen, 533 öğrenci bulunmaktadır. Bir de kız rüştiyesi vardır ki, bunda iki öğretmenle 21 öğrenci bulunmaktadır. Yani 1894/95 ders yılında Bulgaristan'da bütün Türk okul, öğretmen ve öğrenci sayısı şöyledir:

	Okul	Öğretmen	Öğrenci
İlk	1284	1460	72028
Orta	16	56	554
Toplam	1300	1516	72582

Türklerin lise ve öğretmen okulu gibi başkaca eğitim - öğretim kurumları yoktur.

Türk Okullarının, Öğretmen Kadrosu ve Öğrencilerinin Durumu

Bulgaristan'da Türk okul binaları, genellikle eğitim öğretime pek elverişli değildi. Bunun bir nedeni, en iyi Türk okullarına Bulgarların el koymuş olmasıydı. Bulgar Prensliğinin kuruluş yıllarında, yıkılmadan kalan Türk okul binaları Bulgarlarca zaptedilmiş ve Türkler, elverişsiz binalarda öğretim yapmak zorunda bırakılmışlardı. 1880'li yıllarda, Türk okul binalarını işgal etme Bulgaristan'da yaygın bir hareketti. Örneğin, Batıda, Vidin kasabasında, modern Türk rüştiye binası, 1881 yılında Türk cemaatinin elinden zorla alınıp tiyatro ve balo salonuna dönüştürüldü. Vidin, bir ticaret merkeziydi ve burada Avrupa devletlerinin konsoloslukları da vardı. Yeni yetişen Bulgar bürokratları ve sosyetesi için burada bir tiyatro binası gerekince, Türk rüştiye binası akla gelmişti. Vidin Türkleri, okullarını kurtarmak için Bulgar prensine varıncaya kadar bütün kapı-

ları çalmışlar, ama her yerden elleri boş dönmüşlerdi. Yine doğuda, Pravadi kasabasındaki beş Türk okulundan dördü askeri kışla, biri de postane yapılmıştı. Bu binaların geri alınması için yapılan bütün girişimler boşa gitmişti. Balçık kasabasındaki Türk rüştiye binası ile «Kervansaray» adı verilen medrese binası da Bulgar makamlarınca zaptedilmişti... Ağustos 1882'de Varna'yı ziyaret eden Bulgar Prensi Aleksandr'a, Varna müftüsü uzun bir muhtıra verdi. Bulgar makamlarınca el konulmuş olan Türk okul binalarının Türk cemaatine geri verilmesi için yalvardı. Ama bu yalvarıp yakarmalardan da bir sonuç alınamadı. Bulgarlar, Türk okul binalarına el koymayı sürdürdüler ve Türk cemaatini köhne binalarda eğitim öğretim yapmaya ittiler.

Bulgar Milli Eğitim Bakanı İv. D. Şişmanov, 19 Aralık 1904 günü, Bulgar Sobranyası (Parlamentosu) önünde yaptığı konuşmada, «*Türk yönetimi zamanından kalan okul binalarının eskiyip çöktüğünü, özel evlerin, dükkânların, eski camilerin ve hatta ambarların okul olarak kullanıldığını*» açıkladı (23). Bakanın bu sözleri, özellikle Türk okulları için doğrudur.

Türk okul binalarının içleri de boşaltılmıştı. Okulların zaten yetersiz olan eğitim öğretim araçları da Bulgarlarca yağmalanmıştı. 1894/95 ders yılında 1284 Türk ilkokulunda topu topu 2022 kitap bulunuyordu. Okul başına iki kitap bile düşmüyordu! Bütün Türk okullarında sadece 78 harita ve 2 küre vardı (24). Ortalama 18 okula 1 harita, 650 okula da bir tek küre düşüyordu! Öğretim araç ve gereçleri Türk okullarından Bulgar okullarına taşınmıştı.

Türk okulları acınacak derecede yoksuldu. Türk vakıf malları yaygın biçimde yağmalandığı için, Türk okullarının gelir kaynakları büyük ölçüde kurumuştu. Bulgar Hükümeti de Türk azınlık okullarına yeterince yardım için elini uzatmıyordu. Oysa 1891 tarihli Bulgar Milli Eğitim Yasasının 192. maddesi gereğince Bulgar Hükümeti, Türk azınlık okullarına yardım yapmak durumundaydı. 1894/95 ders yılında Bulgaristan Türk azınlık okulları için toplam 258.119

23) **Uçilişten Pregled** (Okul Dergisi), Sofya, Mart - Nisan 1904, ss. 131 - 132.

24) **Statistiques... 1894/95** - Sofya: 1897, II e partie pp. 256 - 257.

leva harcanmıştı. Bu paranın 9.946 levası yani yüzde 4 kadarı Bulgar Hükümetince, geri kalan 248.173 levası, yani yüzde 96'sı, Türk cemaatince sağlanmıştı. Aynı tarihte Bulgar Hükümeti, Bulgar okullarına yüzde 51 oranında yardım yapmıştı. Türk okullarının ne denli yoksul bırakıldığını kavramak için Bulgaristan'daki öteki okulların durumlarıyla karşılaştırmak uygun olur:

İlkokul Başına Yıllık Ortalama Harcamalar (1894/95 ders yılı) ([25])

Tatar	okullarına	 144	leva
Türk	»	 208	»
Pomak	»	 312	»
Bulgar	»	..... 2.485	»
Ermeni	»	..... 2.946	»
Rum	»	..... 3.007	»
Yahudi	»	..... 5.074	»

Türk okulları, Bulgar okullarından 12 kat, Rum ve Ermeni okullarından 15 ve Yahudi okullarından 25 kat daha yoksuldur. Bir Bulgar okuluna harcanan parayla, 12 Türk okulu yaşatılmaya çalışılıyordu!

1877 - 78 savaşı, Bulgaristan Türklerinin yetişkin öğretmenlerini de alıp götürmüştü. Bulgar Prensliğinin ilk on beş yılında yeni Türk öğretmeni yetiştirilemedi. 1894/95 ders yılı sayımlarına göre, Bulgaristan Türk öğretmenlerinin yüzde 48 kadarı 40 yaşın üzerindeydi. Otuz yaşından genç öğretmenlerin oranı yüzde 25 kadardı. Yani Türk öğretmen kadrosu yaşlıydı.

Türk öğretmenlerin öğrenim düzeyleri çok düşüktü. 1500 kadar Türk öğretmeninden 703'ü ilkokul bitirmiş, 550'si medreseden çıkmıştı. Rüştiye bitirmiş 132 öğretmen vardı. Daha yukarı öğrenim görmüş olansa yoktu. 5 öğretmen liseye (gimnazya) devam etmişti, ama bitirememişti ([26]). Demek ki, Türk ilkokul öğretmenlerinin yüzde 50 kadarı ge-

---

25) Kir. G. Popov, «Osnovnoto obrazovaniye vıv Bılgariya prez uçebno 1894/95 g.» (1894/95 ders yılında Bulgaristan'da ilköğretim), **Uçilişten Pregled,** Sofya: Kasım 1897, ss. 1429 - 1437.

26) **Statistiques... 1894/95.,** III e partie, pp. 103 - 105, 224 - 227; Popov, **op. cit.,** ss. 1293 - 1294.

ne ilkokullardan, yüzde 40 kadarı medreselerden ve ancak yüzde 10 kadarı rüştiyelerden çıkmıştı. Öğretmen okulu veya lise bitirmiş kimse yoktu.

Bulgar Prenslik yönetimi, bir Türk Öğretmen Okulu açılması için Türk toplumunun bütün başvurularını sonuçsuz bırakmıştı. Bir ara, Sofya'da bir Türk öğretmen okulu açılması için söz verilmiş, bu amaçla 250 cami gelirinin Sofya'ya gönderilmesi istenmişti. Bundan da bir sonuç çıkmamıştı. Bütün Prenslik döneminde Bulgaristan Türkleri bir öğretmen okuluna kavuşamamışlardır.

Yine 1894/95 verilerine göre, Bulgaristan Türk ilkokul öğretmenlerinden 723 kişi 100 levadan az, 394 kişi 101 - 200 leva arasında, 174 kişi 200 - 400 arasında yıllık ücret almaktadır. Bulgar ilkokul öğretmenlerinin yıllık ücretleri ise 600 levadan başlamakta 2000 küsur levaya kadar çıkmaktadır. Bulgar öğretmenlerin yüzde 96 kadarı 600 levadan fazla ücret almaktadır [27]. Türk öğretmenlerin maaşları, Bulgar meslektaşlarından on kat düşüktür. Bir Bulgar öğretmenine, 10 Türk öğretmeninin toplam maaşları kadar para ödenmektedir. Bulgaristan'daki Ermeni, Rum ve Musevi öğretmenler ise, Türk meslektaşlarından 10 - 15 kat fazla maaş almaktadırlar. Türk öğretmenlerin maaşlarını Türk toplumu ödüyordu. Türk toplumu ise, artık İmparatorluk döneminin varlıklı toplumu değildi. Bulgar Prensliği kurulurken, yerli Türk toplumu ekonomik bakımdan çökertilmişti. Bunun etkisi öğretmen maaşlarına da yansımıştı.

Türk öğrenci kitlesine gelince, 1894/95 ders yılında, 72 bin Türk çocuğu okula gidiyordu. Ama bu, okul çağındaki Türk çocuklarının aşağı yukarı yüzde 50 kadarıydı. Bulgaristan Türk nüfusu gençti. 5 - 15 yaş arasındaki, yani okul çağındaki çocukların oranı yüzde 25 kadardı [28].

Türk öğrencilerin yüzde 88'i küçük çiftçi çocuklarıydı. 1877/78 savaşında başlatılan «toprak ihtilali» ile Türk çiftçiler ezilmiş, yoksul düşürülmüş olduklarından, Türk öğ-

27) Popov, **op. cit.**, Kasım 1897, ss. 1295 - 1297; **Statistiques... 1894/95,** III e partie, pp. 224 - 227.

28) Bulgaristan Türklerinin ayrıntılı demografisi için bkz. Prof. Georgi T. Danailov, **İzsledvaniya vırhu Demografiyata na Bılgıriya** (Bulgaristan Demografisi Üzerine Araştırmalar), Sofya: 1931.

rencilerin yüzde 90 kadarı yoksul çocuklarıydı. Hem okula gitmek, hem de ailelerine yardım etmek durumundaydılar. Bu da onların öğrenimlerini etkiliyordu. Okullarda Türk öğrencilerine yıllık ortalama 4 leva ayrılabiliyordu. Bulgar okullarında ise öğrenci başına 32 küsur leva, Ermeni ve Yahudi çocuklarına 44 leva harcanıyordu. Yoksul Türk çocukları, yoksul okulun yaşamasına da katkıda bulunmak zorunda kalıyorlardı. Örneğin, sabahleyin okula giderken birer de odun parçası götürüp okulun ısıtılmasını sağlıyorlardı.

Türk Azınlık Okulları ve Bulgar Prensliği

Bulgar Prensliğinin «doğum belgesi» demek olan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Barış Antlaşması, Bulgaristan'da kalan Türklere dini kültürel haklar tanınacağı ve bu hakların engellenemeyeceği ilkesini koydu (mad. 5). Bu ilkelerin Bulgar kamu hukukunun temeli olacağı da antlaşmada öngörüldü (mad. 4). Bu demekti ki, Türk azınlığının hak ve özgürlükleriyle ilgili ilkeler, başta Bulgar anayasasına girecekti. Gerçekten 1879 tarihli ilk Bulgar anayasasında, Türk azınlığına siyasi, medeni haklardan başka dini ve kültürel hak eşitliği tanındığı ilkesi açıkça yer aldı (madde 40 - 42). Bulgar anayasası bütün Bulgar vatandaşları için ilköğrenim zorunluğu da getirmişti (mad. 78) [29].

Anayasanın kabulünden sonra eğitimle ilgili Bulgar yasaları da hazırlanmaya başlandı. Önce geçici yasalar ve yönetmelikler çıkarıldı. Bunlar Türk okullarını pek ilgilendirmiyordu. 1884 yılında «Resmi ve Özel Okullar Yasası» çıkarıldı. «Özel okul» denince, öncelikle Türk azınlık okulları akla geliyordu. Çünkü Bulgaristan'daki Türk okullarının tümü özel okul statüsündeydi. 1884 yasası Türk okullarını da biçimsel olarak kapsıyordu. Arkasından 1891 yılında, kapsamlı Bulgar «Milli Eğitim Yasası» çıkarıldı. Bu yasa ile Türk azınlık okulları üzerine Bulgar yönetiminin kontrolü

29) **Konstitutsiya na Bılgarsko Knâjestvo** (Bulgar Prensliği Anayasası, Kurucu Meclis Tutanaklarıyla Birlikte), Tırnovo : 1879.

getirildi. Yerel Bulgar görevlilerinin okullarla ilgili yetkileri genişletildi (30).

8 Ocak 1908 tarihinde Bulgaristan «İlk ve Orta Öğretim Yasası» (Zakon za Osnovnoto i Srednoto Obrazovaniya) çıkarıldı. Bu yasada Türk azınlık okullarıyla ilgili olarak özetle aşağıdaki hükümler getirildi: «Müslüman okullar» denen Türk azınlık okulları, toplumlarınca yaşatılır. Vakıf gelirleri yetmezse Türk topluluğundan okulları yaşatmak için para toplanabilir. Müslüman, Musevi ve Ermeni özel okullarına devlet, vilayet veya belediyece yardım yapılabilir (mad. 156). Özel okullarda Bulgarcadan başka bir dille öğrenim yapılabilir. Ama Bulgar dili, Bulgar tarihi ve Bulgaristan coğrafyası dersleri zorunludur. Özel okullardan resmi okullara geçmek isteyen öğrenciler, gerekli sınavları vermek zorundadırlar (Özel ve resmi okullar arasında denklik yoktur). Müslüman özel okulları, kendi toplumları arasından seçilen encümenlerce yönetilir. Ama Bulgar Milli Eğitim Bakanlığınca teftiş edilir. Bu okullarda öğretmenlik yapabilmek için Bulgar vatandaşı olmak şarttır (Yani Türkiye'den öğretmen getirilemez). Özel okul öğretmenleri emeklilik maaşından, öteki sosyal haklardan yararlanamazlar. Müslüman özel okullarında okutulan bütün ders kitapları Bulgar Milli Eğitim Bakanlığının onayından geçer. Yasa hükümlerine uymayan özel okullar kapatılır... (31)

Yasayla Türk azınlık okullarının özgürlüğünün giderek kısıtlandığı görülüyor. Bulgar eğitimcileri, «Türk azınlık eğitimini nasıl geliştirmeli» düşüncesiyle değil, «nasıl engellemeli» düşüncesiyle yola çıkmışlardır. Dahası, Türk azınlık okullarını büsbütün boğmak düşünceleri de açık açık yayılmaktadır. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığının organı *Uçilişten Pregled* dergisinde, 1907 yılında, bir Bulgar eğitimci özetle şu düşünceleri işliyordu:

«Türk azınlık okulları ortadan kaldırılmalıdır. Bunun çeşitli yolları vardır. Devlet bunlara yardım yapmamalı, Türk halkının da bu okullara yardım etmeleri yasaklanmalıdır. Böylece desteksiz kalan Türk okulları kendiliğinden ölür. Büsbütün ortadan kaldırılamazlarsa bu okullar ezil-

30) G. Atanasov, **İstoriya na Bılgarsko Obrazovaniye** (Bulgar Eğitim Tarihi), Sofya : 1954, ss. 49 - 59.

31) **Uçilişten Pregled** dergisi, Ocak 1908, ss. 1 - 28.

melidir. Bunun da çeşitli yolları vardır. Sözgelimi sağlığa elverişli olmadıkları, ahlaka uygun eğitim vermedikleri, öğretmen maaşlarını zamanında ödemedikleri vb. gibi gerekçelerle bu okullar kapatılabilir...» [32]

Türk eğitimini boğmak, Türk azınlığını cahil bırakmak düşünceleri ilerde uygulamaya da konulacaktı. Yüzyılın başlarında işlendiği görülen bu düşmanca düşüncelerden, ilerde Bulgar faşist ve komünist yöneticiler sırayla yararlanacaklardı.

Anavatan Türkiye ve Bulgaristan Türk Eğitimi

Türk hükümetleri, daha ilk başta Bulgaristan Türk eğitimi üzerine koruyucu kanadını germeye çalıştılar. 1878 yılında, Rumeli henüz Rus işgali altında iken, buralardaki Türk okul binalarının yakıp yıkılmalarını önlemek için İstanbul hükümeti çeşitli girişimlerde bulundu. Büyük Devletlere başvurdu.

Bulgar Prensliği kurulduktan sonra da İstanbul Hükümeti, Sofya Hükümeti ile bu konuda görüşmelere ve tartışmalara girişti. Ağustos 1879'da, Özel Elçi Pertev Efendi, Bulgar Prensi Aleksandr'a Sultan İkinci Abdülhamid'in bir fermanını götürdü. 10 Ağustos günü fermanı Prense sundu. Sunarken, Padişahın buyruğu ile, Bulgaristan Türk azınlığının hak ve özgürlükleri konusunda da girişimde bulundu. O gün yapılan Prens Aleksandr - Pertev Efendi görüşmesi, Türk - Bulgar ilişkilerinin resmen başlamasıydı. Yani ilişkilerin daha ilk günü, Bulgaristan Türk azınlığının hak ve özgürlüklerinin korunması sorunu görüşüldü. Buraya bir nokta koymak gerek. Çünkü ondan sonraki tarihlerde, Türk azınlığının hak ve özgürlükleri sorunu, iki ülke ilişkilerinin mihenktaşı, belkemiği olacaktı.

1880'lerde Bulgaristan Türklerinin hak ve özgürlükleri ile ilgili olarak İstanbul Hükümetinin pek çok girişimleri oldu. Bu sorun sık sık Büyük Devletler katına da çıkarıldı. Bu girişimler sonunda Bulgaristan'da Türk okullarının ya-

32) N. İv. Vankov, «Çastnite Osnovni Uçilişta v Bılgariya» (Bulgaristan'da Özel İlkokullar), **Uçilişten Pregled,** god. XII, kn. 7, Septemvriy (Eylül) 1907. ss. 695 - 716.

kılıp yıkılmaları veya işgal edilmeleri hareketleri yavaşlatıldı ve durduruldu.

Bulgar Prenslik yönetimi veya Birinci Meşrutiyet döneminde, Türkiye'den Bulgaristan Türk okullarına çeşitli yardımlar da yapıldı. Bu dönemde Bulgaristan Türk rüştiye öğretmenlerinin maaşları Türkiye'den ödendi. Bulgaristan Türk okullarına Türkiye'den kitap, harita ve benzeri öğretim araç gereçleri gönderildi. Türkiye okullarında öğrenim görmüş bazı gençler Bulgaristan Türk okullarında öğretmenlik yaptı. Hatta Türk vatandaşı bazı öğretmenler, Bulgaristan Türk okullarında görev aldılar. 1894/95 istatistiklerinde, Türk azınlık okullarında yabancı uyruklu 10 öğretmen görülüyordu.

Bulgar makamları Türkiye'den yapılan bu yardımları kesebilmek için uğraştılar. Yabancıların Bulgaristan'da öğretmenlik yapamayacakları hükmü, eğitim yasasına kondu. Türkiye'den öğretmen gönderilmesi böylece önlendi. Türkiye'den gönderilen ders kitaplarıyla haritaların da hoş karşılanmadığı görüldü. Bu haritalarda Bulgaristan Prensliği, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde gösteriliyordu. Bulgarlar ise kendilerini İmparatorluk dışında sayıyorlardı ve bu yüzden tartışmalar çıkıyordu (33).

Türkiye, Bulgaristan Türk eğitiminin Türkiye'deki eğitime koşut olarak gelişmesi, milli özelliğinden saptırılmaması için de çaba harcadı. Türkiye'den araç gereç, öğretmen gönderilmesi zaten bu amaca hizmet ediyordu. Ayrıca Bulgaristan müftülükleri aracılığıyla da Türk okulları yönlendiriliyordu. Bulgaristan başmüftüsü doğrudan İstanbul'daki Şeyhülislam'a bağlıydı. Aynı zamanda Bulgaristan Türk okullarını denetleme yetkisi vardı (34). Müftülükler aracılığıyla Bulgaristan Türk okullarının anavatan Türkiye eğitimiyle bağları sürdürülüyordu.

Türkiye, basın yoluyla da Bulgaristan Türk eğitimi üzerinde etkili oldu. Abdülhamid döneminde Bulgaristan'da Jön Türk basını gelişti. Türkiye'den kaçan bazı Jön Türk-

33) **Uçilişten Pregled** dergisi, Yıl QII, Sofya: 7 Eylül 1907, s. 704.

34) «Bulgaristan Müslümanlarının Dini İdaresi, Hakkında Geçici Kanun,» Bulgar Resmi Gazetesi **(Dırjaven Vestnik)**, No. 56, 1880. Prof. Georgi P. Genov, **Pravnoto Polojeniye na Maltsinstvata** (Azınlıkların Hukuki Durumu), Sofya: 1929.

ler, Bulgaristan'da gazeteler çıkardılar. 1878 - 1908 yılları arasında Bulgaristan'da yayımlanan 44 gazeteden 25'i, Jön Türk davasının sözcülüğünü yapıyordu (35). Bu gazeteler, çoğunlukla, eğitime de çok önem veriyorlardı. Bulgaristan Türkleri arasında eğitimi kamçılamakta bu gazetelerin yayınları epey etkili oldu.

Kısacası, bu dönemde anavatan Türkiye, Berlin Antlaşmasına dayanarak, Bulgaristan Türk azınlığı üzerine koruyucu kanadını germiş, Bulgaristan Türk eğitimine yardım elini uzatmış ve bu eğitimin milli yolundan saptırılmaması için çaba harcamıştır. Jön Türk basını da Bulgaristan Türk eğitiminin geliştirilmesinde rol oynamıştır.

Bulgaristan Türk Eğitimi ve Yerli Türk Halkı

Bulgaristan Türk halkı, Bulgar yönetimine girerken, okullarına dört elle sarılmıştır. O ölüm kalım günlerinde, okullarını ayakta tutabilmek için topluca çırpınmıştır. Okul binalarının yakılıp yıkılmaları ya da Bulgarlarca ele geçirilmelerini önlemek için Türk toplumunun bütün kapıları çaldığı görülmüştür. Yabancı konsolosluklara, Bulgar makamlarına ve İstanbul Hükümetine sayısız dilekçeler ve muhtıralar sunmuşlardır. İstanbul Hükümetinin Türk okullarıyla ilgili girişimlerinin çoğu, yerli Türk halkının başvurularından kaynaklanmıştır. Türk halkı, yabancı boyunduruğu altında ulusal benliğini, ancak bu okullarla yaşatabileceğinin bilincine ermiştir. Yabancı denizine düşmüş kazazedelerin cankurtaran simidine sarılmaları gibi, Bulgaristan Türk halkı da okullarına sımsıkı sarılmıştır.

Bu çarpıcı toplu bilinç, başka alanlarda da kendisini göstermiştir. Türk azınlığı, Bulgar yasalarına uymamak, Osmanlı yasalarına bağlı kalmak için de bir süre topluca direnmiştir. Bulgaristan Türkleri kendilerini Osmanlı vatandaşı saymışlardır. Bulgarların yaptıkları çeşitli sayımlarda, örneğin 27 Aralık 1880 günü yapılan mülk sayımın-

35) Selim Nüzhet Gerçek, «Jön Türk Yayınları», **Akşam** gazetesi, İstanbul, 19 Mart, 3 Nisan 1941; Adem Ruhi Karagöz, **Bulgaristan Türk Basını, 1879 - 1945,** İstanbul: 1945.

da, yerli Türkler «vatandaşlık» sütunlarını «Osmanlı Tebaası» diye doldurmuşlardır. Berlin Antlaşmasını imzalayan devletleri ve Bulgaristan'ı düşündüren bu toplu pasif direniş, eğitim alanında da etkisini göstermiştir. Bulgaristan Türkleri, kendilerini hâlâ Osmanlı tebaası saydıkları için, 1880'lerde çıkarılan Bulgar eğitim yasalarına ve yönetmeliklerine uymak istememişlerdir. Ancak 1890'lardan sonradır ki Türkler, Bulgar yasalarına boyun eğmek durumunda olduklarını içlerine sindirebilmişlerdir.

Türk azınlığı, okullarının ulusal özelliğini korumak için de pek duyarlı davranmıştır. Türk okullarına Bulgarca dersler konulmasına karşı direnmiştir. Bulgarcaya karşı direnme, başka alanlarda da görülmüştür. Örneğin, Bulgaristan'da yapılan seçimlerde Türkler, oy pusulalarını Türkçe olarak doldurmuşlar, bu oylar geçersiz sayılınca da seçim yasalarında değişiklik yapılmasını istemişlerdir. Bu isteklerden bir sonuç çıkmamışsa da, bütün Prenslik döneminde Türk ilkokullarında Bulgarca ders okutulmamıştır. Ancak ortaokullarda Bulgar kültür derslerine azar azar yer verilmiştir. Aşağıdaki ders programında bu durum açıkça görülür:

Bulgaristan Türk Okullarında Haftalık Ders Programları (1905/1906 ders yılı)

Dersler	Sınıflar ve Saatler								
	Rusçuk yöresi					Razgrad yöresi			
	I	II	III	IV	(Orta I)	I	II	III	IV (Or. I)
Din Bilgisi	—	8	9	2		3	6	5	2
Bulgarca	—	—	—	3		—	—	—	3
Türkçe	10	6	10	7		12	9	7	12
Güzel Yazı	—	2	2	2		—	2	2	2
Hesap	3	3	3	3		4	3	3	2
Şarkı	—	—	—	—		3	2	1	5
Türk Tarihi	—	—	—	2		—	—	2	2
Coğrafya (Genel)	—	—	—	2				2	
Tarih (Genel)	—	—	—	2		—	—	—	—
Tabiat Bilgisi	—	—	—	1		—	—	—	—
Haftalık Saat (36)	13	19	24	24		23	22	20	30

36) Vankov, op cit., ss. 669 - 701.

Görülüyor ki Bulgarca, o zaman orta birinci sınıf sayılan dördüncü sınıfta okutulmaya başlanmıştır. Öteki bütün dersler Türkçe okutulmaktadır. Bölgelere, daha doğrusu okul encümenlerine göre, haftalık ders programlarında farklılık vardır. Bulgaristan Türk eğitimi, ulusal olma özelliğini korumaktadır.

III

KRALLIK DÖNEMİNDE BULGARİSTAN TÜRK AZINLIĞI VE KURUMLARI
(1908 — 1944)

Balkan Savaşı Öncesinde Bulgaristan Türk Eğitiminin Tablosu

1908 yılında, Türkiye'de İkinci Meşrutiyetin ilanı üzerine, Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etti ve krallık oldu. 19 Nisan 1909 günü İstanbul'da Bulgar Krallığı ile Osmanlı Hükümeti arasında bir protokol imzalandı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanındı. Protokole Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarıyla ilgili bir de sözleşme eklendi. Bununla Bulgar Hükümeti, ülkesindeki Türk azınlığının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi bir kez daha taahhüt etti. İstanbul Hükümeti, Bulgar Krallığını tanırken, Bulgaristan'daki Türk toplumunun azınlık haklarına saygı göstereceğini Bulgar Hükümetine kabul ettirmişti. 19 Nisan 1909 günlü Türk-Bulgar sözleşmesinin altıncı maddesi Bulgaristan Türk eğitimiyle ilgiliydi. Şöyle kaleme alınmıştı:

«Başmüftü ve müftüler, indelhace Bulgaristan'daki maarif-i umumiye meclislerini ve mekâtib-i islâmiyeyi (müslüman okullarını) ve medreseleri teftiş ve lüzum görülen mahallerde mektepler ihdası zımnında teşebbüsat-ı lâzıme icra edeceklerdir (Gerekli girişimlerde bulunacaklardır). Başmüftü, lüzum var ise maarif-i umumiye-yi islâmiyeye müteallik umur ve mesalih için daire-i aidesine müracaat edecektir. Bulgaristan'da kâin mekâtib-i islâmiye ve cevami-i şerifenin muhafaza ve idaresi için Bulgaristan bütçesinde bir meblâğ-ı kâfi tahsisine devam olunacaktır.»

Bulgar Hükümeti, Bulgaristan Türk okullarına yeterli para yardımı yapmaya söz veriyordu. Aynı zamanda Bulgaristan müftülüklerinin Türk azınlık okulları üzerindeki

yetkileri vurgulanıyordu. Müftülükler, doğrudan İstanbul' daki Şeyhülislamlığa bağlıydı. Yani anlaşmayla Bulgar Hükümeti, Türk azınlık eğitimi konusunda Türk Hükümetine karşı kimi taahhütlerde bulunuyordu. Bulgar Krallığındaki Türk okulları bir kez daha anlaşmanın güvencesi altına alınmış oluyordu.

1909 yılı başında yeni bir Bulgar «Milli Eğitim Yasası» çıkarıldı. Özel ve resmi, ilk, orta, yüksek bütün okullarla ilgili yasalar bir araya toplandı (37). Yeni yasayla Türk azınlık eğitimi üzerinde Bulgar Hükümetinin kontrolü arttırılıyordu. Bulgaristan Krallığındaki bütün okullar beş başmüfettişin denetimine veriliyor, başmüfettişler doğrudan milli eğitim bakanına bağlanıyor ve böylece hükümet kontrolü bir kat daha merkezileştiriliyordu (38).

Türkiye'ye göçler yüzünden, 1892 - 1910 yılları arasında, Bulgaristan Türk nüfusunda 65.000 kadar bir azalma olmuştur. Buna paralel olarak Bulgaristan'daki Türk ilkokulları ve bunlara devam eden Türk çocukları sayısı da biraz azalmıştır. Bulgar Krallık döneminin ilk yılında Bulgaristan Türk ilkokullarının illere göre dağılışı ve sayısı aşağıdadır.

1894/95 istatistikleriyle karşılaştırılınca, on beş yıl içinde Türk ilkokullarında 70, ilkokul öğrencilerinde 7.925 azalma olduğu görülür. Buna karşılık öğretmen sayısı 61 artmıştır. Türk okullarının dörtte üçü, Varna, Rusçuk ve Şumnu illerinde toplanmaktadır. Dörtte biri öteki illere dağılmıştır. Sofya ilinde ise hiç Türk okulu kalmamıştır.

1908 yılında Bulgaristan'da şu kasabalarda 23 Türk rüştiyesi vardı: İslimye, Hacıoğlu Pazarcık, Pravadi, Vidin, Lom, Karlova, Tatar Pazarcık, Niğbolu, Plevne, Razgrad. Rusçuk, Silistre, Yeni Zağra, Eski Zağra, Hasköy, Ziştovi, Eskicuma ve Osmanpazarı'nda birer; Filibe'de 2 ve Şum-

37) «Zakon za Narodnoto Prosveşteniye» (Milli Eğitim Yasası), **Dırjaven Vestnik** (Bulgar Resmi Gazetesi), 5.3.1909, No. 49.

38) J. Tagger, **Exposé sur l'activité du Ministère de l'Instruction publique du Royaume de Bulgarie**, Sofia: 1910, pp. 243 - 259.

Bulgaristan'da Türk İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (1909/1910 ders yılı)

İller	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Burgas	82	106	4.195
Varna	293	334	13.659
Vidin	6	22	309
Vraça	4	8	204
Küstendil	1	1	8
Filibe (Plovdiv)	46	58	3.476
Plevne (Pleven)	20	25	1.107
Rusçuk (Ruse)	302	365	18.260
Eski Zağra (Stara Zagora)	54	71	2.382
Tırnovo	66	66	3.585
Şumnu (Şumen)	340	365	16.918
TOPLAM (39)	1.214	1.521	64.103

nu'da 3 rüştive vardı (40). Rüştiyeler 1894/95 ders yılından 1908'e kadar 16'dan 23'e çıkmıştı.

Türk azınlık okulları adamakıllı yoksuldu. 1909/10 ders yılında bir Türk okuluna Varna ilinde yıllık 431 leva, Rusçuk ilinde 332 leva, Şumnu ilinde ise 181 leva harcanabiliyordu (41). Bulgar okullarının her birine ayrılan yıllık bütçe ise on kat daha yüksekti. Türk okulları on kat yoksuldu. Ortalama bir Türk okuluna yıllık 309 leva ayrılabiliyordu. Bu, pek yetersizdi. Bulgar Hükümetince veya yerel belediyelerce Türk okullarına hemen hemen hiç yardım yapılmıyordu. Buna karşılık zaten varlıklı olan Bulgar okullarına, Bakanlık bütçesinden ayrılan paradan başka yerel idarelerce de para ayrılıyordu.

1909 yasasıyla, «okul fonları» konusu ayrıntılarıyla düzenlendi. Belediye topraklarından, hazine topraklarından Bulgar okullarına tarla, koru, mera, çayır, otlar vb. gibi «fonlar» ayrıldı. Ama Türk okulları bundan hiç yararlandırılmadı. Hatta nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan

---

39) **Arhiv na Ministerstvoto na Narodnoto Prosveşteniye** (Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi), Yıl III, Kitap III, Sofya: Eylül 1911, s. 141. Tagger, **op. cit.**, pp. 256 - 258.

40) **Statistiques de l'Enseignement dans le Royaume de Bulgarie, Année scolaire 1907/1908,** Sofhia: 1911, pp. 260 - 317.

41) Tagger, **op. cit.**, pp. 256 - 259; **Arhiv...**, Eylül 1911, s. 141.

belediyeler de Bulgar okulları için para ayırmak ve okul fonları oluşturmak zorunda bırakılıyor, ama Türk okullarına yardım yapamıyorlardı. Bu göze batan adaletsizliği yaşamış olan Bulgaristanlı öğretmenlerden Süleyman Sırrı Tokay şöyle yazıyor (42).

«...*Bu köyün tabi olduğu belediye ve encümen üyelerinin hepsi Türktür. Fakat resmi okulun (Bulgar okulunun) bütün ihtiyaçlarını tatmin eder de kendi okulundaki fakir öğrencilere bir defter parası bile bütçesine koyamazlar... Gelir kaynağından mahrum bir topluluk, bir encümen, milli işlerine matlup bir cereyan verebilir mi? Tabii her iş aksar. Öğretmene aylık veremez; okula lazım şeyleri zamanında tedarik edemez. Bulgar komşusu sıhhi binada, her şeyi tam bir okulda okurken ona gıpta ile, biraz da üzüntü ile bakar durur.*»

Türk okullarını, yoksul Türk çocuklarını bilgisiz bırakmayı amaçlayan Bulgar politikası bu yıllarda da sürüp gidiyordu.

Bütün engellemelere ve güçlüklere rağmen Bulgaristan Türk eğitimi yine de ağır ağır gelişiyor, Türkler arasında okuryazar oranı azar azar artıyordu:

Bulgaristan Türkleri Arasında Okuryazar Oranları (43)

Yıllar	Erkek	Kadın
1900	% 6.48	% 1.76
1905	% 6.46	% 1.65
1910	% 9.10	% 3.10

1905 - 1910 yılları arasında az, ama net bir yükseliş göze çarpmaktadır.

Balkan Savaşlarının Bulgaristan Türk Azınlığına Etkisi (1912-1920)

1912 - 1913 Balkan savaşları sonunda Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya bıraktı. Bulgaristan'dan kopan bu

42) Süleyman Sırrı Tokay, «Bulgaristan'da Türk Öğretmeni - 5», **Anayurt** gazetesi, Ankara : 1 Kasım 1954, sayı 18.

43) Tagger, **op. cit.**, p. 278; Danailov, **op. cit.**, s. 399.

oymakta yoğun bir Türk nüfus yaşıyordu. Bulgar istatistiklerine göre bu bölgede 1910 yılında 117.622 Türk ve Tatar vardı. Bunların ilçelere göre dağılışı şöyleydi:

Bulgar İstatistiklerine Göre Balkan Savaşında Romanya'ya Bırakılan Yerlerde Türklerin Sayısı (1910 yılı) ([44])

İlçeler	Türk	Tatar	Toplam
Tutrakan	24.442	1.608	26.050
Silistre	33.810	1.014	34.824
Pazarcık	19.577	6.040	25.617
Balçık	6.439	2.249	8.688
Kurtpınar	22.770	673	23.443
TOPLAM	106.038	11.584	117.622

Bulgar istatistikleri, Ortodoks Türk olan Gagavuzları ayrıca göstermemiş, Türklerin sayısını da biraz az göstermişti. 1913 yılında Romenlerin yaptıkları nüfus sayımına göre, aynı yerde 12.394 Tatar, 153.848 Türk yaşıyordu. Türk ve Tatar toplamı Bulgarların ileri sürdükleri gibi 117.622 değil, 165.788 kişiydi ([45]).

Bu kadar büyük bir kitlenin Bulgaristan Türk azınlığından kopması önemliydi. Bu kopmayla birlikte Bulgaristan Türklerinin hem nüfusu, hem de okullarının sayısı azaldı. Bulgar istatistiklerine göre, bu beş ilçede, 1908 yılında, ikisi rüştiye olmak üzere, 346 Türk okulu vardı: Pazarcık'ta 87, Kurtpınar'da 86, Balçık'ta 33, Silistre'de 75 ve Tutrakan'da 65 olmak üzere toplam 346 okul ([46]). 1912 yılına kadar bu sayı birazcık artmış olabilir ve bu oymakta 350 kadar Türk okulu bulunduğu söylenebilir. Bu okullar 1913 yılında Romanya'ya geçti.

Buna karşılık yine Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan güneyde, Rodoplar bölgesinde dokuz Türk ilçesini topraklarına kattı. Bu ilçeler koyu birer Türk oymağıydı. Epey gecikmeyle, 1920 yılında burada yapılan Bulgar nüfus sayımı, dokuz ilçenin altısında Türk nüfus oranlarının yüzde 93 ile 99 arasında olduğunu gösterdi. Türk ve Pomak nüfus

44) Müstecib H. Fazıl (Ülküsal), **Dobruca ve Türkler**, «Emel» basımevi, Köstence: 1940, s. 125.

45) **Ibid.**, s. 126.

46) **Statistiques... 1907/1908**, pp. 360 - 317.

oranları dokuz ilçede tam olarak şöyleydi: Kırcaali yüzde 95.7, Koşukavak (Krumovgrad) yüzde 94.0, Eğridere (Ardino) yüzde 98.3, Mestanlı (Momçilgrad) yüzde 98.7, Darıdere (Zlatograd) yüzde 95.1, Dövlen yüzde 92.9, Paşmaklı yüzde 54.1, Nevrokop yüzde 43.0 ve Ortaköy (İvaylovgrad) yüzde 13.1. Bu sayılar 1920 yılında yapılan resmi Bulgar nüfus sayımından alınmıştır (47). Görülüyor ki, Türklerin katliamından, kaçırılmalarından ve 1913 - 1920 yıllarında buralara Bulgarların yerleştirilmesinden sonra da Rodoplar bölgesi veya Bulgar Batı Trakyası nüfusunun dörtte üçten fazlası yine Türktü.

Yüzyıllardan beri hemen hemen yüzde yüz Türk olan bu oymakta, bütün yakıp yıkmalardan sonra da çok sayıda Türk okulu kalmış olması doğaldı. Bulgar resmi istatistiklerine göre, 1921/22 ders yılında, bu dokuz ilçede 843 ilkokul ve 9 rüştiye olmak üzere Türk ve Pomakların toplam 857 okulları vardı. Rüştiyeler veya ortaokullar Kırcaali ve Eğridere'de birer, Darıdere'de 3 ve Paşmaklı'da 4 tane idi. İlkokulların ilçelere göre dağılışı şöyleydi (48): Kırcaali 165, Koşukavak 168, Eğridere 178, Mestanlı 137, Paşmaklı 107, Darıdere 62, Dövlen 23, Ortaköy 7 ve Nevrokop 1. Son dört ilçede daha çok Müslüman olan Pomaklar yaşar ve buralarda okul sayısı azdır. Kırcaali, Koşukavak, Eğridere ve Mestanlı ise Türk ilçeleridir ve Türk okulları asıl buralardadır.

Güney Dobruca'daki Türk okullarının Romanya'ya geçmiş olmasına karşın, güneyde Rodoplar bölgesindeki okulların Bulgaristan'a geçmiş olmasından dolayı, Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan'daki Türk okullarının sayısı 500 kadar artmıştır. Bulgaristan Türklerinin sayısı ve eğitim örgütü Balkan Savaşından sonra büyümüştür.

Balkan Savaşı da tıpkı 1877-78 savaşı gibi, Rodoplar ve Trakya bölgesindeki Türk okulları üzerinde yıkıcı etkiler yapmıştır. Savaş alanı içinde kalan, Bulgar çetelerinin sal-

47) Prof. Georgi T. Danailov, **İzsledvaniya vırhu Demografiyata na Bılgariye** (Bulgaristan Demografisi Üzerine Araştırma), Sofya: 1931, s. 388.

48) St. Omarçevsi, **Otçet za Deynostta na Ministerstvoto ot 20.5.1920 do 1.7.1922 god.** (Bulgar Milli Eğitim Bakanlığının Çalışmaları Hakkında Rapor), Sofya: 1922, ss. 570 - 572.

dırılarına hedef olan yerlerdeki Türk okul binalarının bir bölümü yakılıp yıkılmıştır. Sonra bu bölgelerden öğretmenlerin bir bölümü göç etmiştir. Okul binaları yakılıp yıkılan, okulların içleri de boşaltılan ve üstelik kısmen öğretmensiz kalan Rodoplar bölgesi veya Bulgar Batı Trakyası, Türk eğitimi bakımından bir «az gelişmiş bölge» olarak Bulgar yönetimi altına girmiştir. 1920 istatistikleri Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Mestanlı bölgesinde Türklerin okur yazarlık oranının, kuzeydeki Türklerden daha düşük olduğunu göstermiştir [49]. Balkan Savaşının yıkıcı etkisi güneydeki Türk oymağı üzerinde yıllar yılı hissedilmiştir.

Bulgar Çiftçi Yönetimi ve Türk Azınlığı (1919-1923)

Türkiye ve Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşında müttefik olarak yanyana savaştılar ve yenildiler. Savaş sonunda Türkiye'de Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşının başladığı bir sırada, Bulgaristan'ın başına, önce ihtilalle, sonra seçimle Çiftçi Partisi geçti. Aleksandr Stambuliyski yönetimi de denen bu rejimin, Bulgaristan Türkleri bakımından ayrı bir önemi ve özelliği vardır: İlk kez bu dönemde, yani 1919 - 1923 yıllarında, Bulgaristan Türk azınlığı biraz rahat nefes alabilmiş ve Bulgar Hükümeti, ülkesinde yaşayan Türklere karşı görevleri bulunduğunu açıkça kabul etmiştir.

Sofya Hükümetinin, Türk azınlığına karşı açıkça tutum değiştirmesinin nedenlerinden biri, Türklerle Bulgarların Dünya Savaşında silah arkadaşlığı etmiş, birlikte savaşıp birlikte ölmüş olmalarıdır, denilebilir. Sonra ihtilalle iktidara gelen Stambuliyski Hükümeti, halk kitlelerine, özellikle çiftçilere dayanarak ayakta kalmak istiyordu. Yüzde 80 kadarı çiftçi olan Bulgaristan Türklerinden de destek görebilmek için onların haklarını teslim etmek gereğini duymuş olabilir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonunda, azınlıklar yararına devletler hukukunda önemli gelişmeler olmuş, «azınlıklar rejimi» açık seçik kodifiye edilip Milletler Ce-

49) Danailov, **op. cit.**, s. 400.

miyetinin güvencesi altına alınmıştı. Savaş sonunda imzalanan barış antlaşmalarında «azınlıkların korunmaları» ile ilgili bölümler yer almıştı. Bu arada Bulgaristan'ın imzaladığı 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşmasında «azınlıkların korunması» başlıklı bir altbölüm vardı (bölüm III, altbölüm IV, madde 49 - 57).

Stambuliyski'nin imzaladığı Neuilly Antlaşması, Bulgaristan Türk azınlığının bütün milli haklarını güvence altına almıştı. 54. madde, Bulgaristan'daki azınlıkların, bu arada Türk azınlığının, «dini, sosyal ve hayır kurumlarıyla okullar ve diğer eğitim öğretim kurumları açmak, yönetmek, denetlemek ve buralarda kendi dillerini okutmak...» konularında Bulgarların yararlandığı bütün haklardan yararlanacakları hükmünü koymuştu. 55. madde azınlıkların kendi dilleriyle öğrenim görebilmeleri için Bulgar Hükümetince onlara destek olunmasını ve yardım edilmesini şart koşuyordu...

Bütün bu iç ve dış gelişmeler, Bulgar Çiftçi Hükümetine, Türk azınlığına karşı görevlerini hatırlatan etkenler olmuştur demek, yanlış olmaz. Etkenler ne olursa olsun, görülen odur ki, Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgar Hükümetinin Türk azınlığına karşı eski düşmanca tutumu değişmişti. Bu değişme, başka alanlarda olduğu gibi, Türk azınlık eğitimi konusunda da açıkça görüldü.

Stambuliyski Hükümetinin Milli Eğitim Bakanı Stoyan Omarçevski idi. 20 Mayıs 1920'de bakanlık sandalyesine oturdu. Eğitim alanında reformlara başladı. 21 Temmuz 1921'de yeni bir milli eğitim yasası çıkardı. Bu yasada Türk azınlık eğitimiyle ilgili şu yenilikler göze çarpıyordu:

(i) Bulgaristan Türk okulları için ayrı bir başmüfettiş atanacaktır. Bunun öteki başmüfettişler gibi görev ve yetkileri olacaktır (mad. 351).

(ii) Yirmiden fazla okulu bulunan Türk okul encümenlerine bir rüştiye ve bir ilkokul öğretmeni seçilecektir. Seçimi Türkler kendileri yapacaktır (mad. 102).

(iii) Türk okullarında Bulgarca öğretim yapılması zorunluluğu kaldırılacaktır (mad. 357).

(iv) Bulgar okulları gibi Türk okulları için de «okul fonları» oluşturulacak ve bu okullara emlak sahibi olma hakkı tanınacaktır (mad. 361).

(v) Programları, yönetmelikleri ve öğretmenleri resmi

Bulgar okullarınınkine uyan Türk okullarına da resmi okullar gibi yardım yapılacaktır (mad. 366).

(vi) Yeni okul binaları yapımında Türklere de kredi verilecek ve inşaat malzemesi alım kolaylığı tanınacaktır (Okul İnşaatı Hakkında Yasa, mad. 1).

Omarçevski, öngörülen bu yeniliklerin kâğıt üzerinde kalmaması için uğraştı. Bakanlık örgütüne üstüste genelgeler yolladı. Bu genelgelerde, Bulgaristan'da Bulgarlardan sonra en büyük kitlenin Türk azınlığı olduğu, bu azınlığın 1713 okulu bulunduğu, oysa ülkedeki Yahudilerin sadece 33, Ermenilerin ise 12 okulu olduğu, Türk okullarında 60 bini aşkın çocuğun öğrenim gördüğü hatırlatılıyor, geçmiş Bulgar hükümetlerinin Türk okullarını çok ihmal ettikleri vurgulanıyor ve şimdi bu okullara ilgi gösterilmesi gerektiği belirtiliyordu. Bakan Omarçevski Türk okullarına ilgi gösterirken bakanlığının, «*Herkes gibi devlet yükünü taşıyan Bulgar vatandaşı kompakt bir kitleye karşı devlet görevini yerine getirdiği kanısında olduğunu*» söylüyordu [50].

Bulgar Hükümeti, kırk yıldan beri sanki ilk kez Türk azınlığına karşı sorumluluğu olduğunu hatırlıyordu. Yeni eğitim politikasının Türklerle ilgili en önemli kararı, Türk okulları için de «okul fonları» oluşturulmasıydı. Bulgar okullarına yıllardan beri hazine topraklarından pay ayrılıyor, bunların gelirleriyle okullar daha da güçleniyordu. Şimdi ilk kez Türk okullarına da tarla, çayır, koru vb. gibi gelir getirecek «fonlar» oluşturulmasına yani emlak ayrılmasına karar veriliyordu. Yeni eğitim yasasında da öngörüldüğü üzere, Türk okulları için de böyle fonlar kuruldu. 1921/22 ders yılında Şumnu ili Türk okullarına 5.000 küsur, Varna yöresi Türk okullarına da 2500 dekar toprak dağıtıldı [51]. Gerçi dağıtılan topraklar henüz pek yetersizdi, hele Bulgar okullarına verilen topraklarla karşılaştırılınca devede kulaktı, ama önemli olan Türk okullarının da unutulmamış olmasıydı. İlerde daha fazla toprak verilebilirdi.

Bulgar Çiftçi Hükümeti zamanında, hazırlıkları yıllar önce yapılmış olan Şumnu Türk Öğretmen Okulu açılıp

---

50) Omarçevski, **op. cit.**: 10.11.1921 günlü, 34.801 sayılı genelge (Okrıjno).

51) Omarçevski, **op. cit.**, ss. 97 - 98.

öğretime geçti. Bakan Omarçevski, ayrıca Rusçuk ve Kırcaali'de de birer Türk öğretmen okulu açılacağını müjdeliyordu. Türk öğretmenleri için yaz kursları açılıyor ve öğretmenler meslek sınavlarından geçiriliyorlardı. Türk azınlık okullarını «daha sağlam temellere» oturtmak için öğretmen kadrosunun iyileştirilmesine önem veriliyordu. Yine bu dönemde Şumnu «Nüvvab» okulunun açılması için hazırlıklara başlanmıştı.

Bütün bunlar olumlu gelişmelerdi. Bakan Stoyan Omarçevski'nin en olumsuz tutumu, Türkçe okul kitapları konusunda görüldü. Bu noktada yeni bakan da eski hükümetlerin politikasını sürdürdü. Türkiye'den ders kitabı getirilmesinin yasaklanması, Bulgaristan Türk okullarında okutulacak ders kitaplarının Bulgaristan'da hazırlanıp basılması ve Bulgarların kontrolünden geçmesi düşüncesi yeni değildi. 1908 yasasına bu konuda bir madde konmuştu. 1909 yasasında bu hüküm yinelenmişti. 1921'de Çiftçi Hükümetinin milli eğitim yasasında bu madde olduğu gibi bırakılmıştı (mad. 359). Şimdi Omarçevski, bu maddenin uygulanmasını istiyordu. Oldukça sertti. Türkiye'den getirtilen kitapları sert biçimde suçluyordu. Bu kitaplarda «aşırı şovenizm» (kraen şovenizm) duyguları işlendiğini ileri sürüyor, bu gibi kitapların derhal bakanlığa rapor edilmesini istiyordu. Türkiye'den getirtilen kitaplar «iyi politika malzemesi» olabilirlermiş, ama «didaktik ve metodik» değillermiş. Onun için Türk okullarında okutulacak ders kitapları Bulgaristan'da basılmalıymış [52]. Bu konuda Omarçevski hoşgörüsüz, anlayışsız ve sertti.

Çiftçi Hükümeti 1923 yılında bir darbeyle devrildi, lideri Aleksandr Stambuliyski kurşuna dizildi. Bu kısa dönem kapandı. Stambuliyski Hükümetinin Türk azınlığı konusundaki politikası bir deneme olarak kaldı. Türklere biraz nefes aldırdı. Ama pek kısa ömürlü oldu. Yeni Bulgar kaynakları 1923'ten sonra başa geçen Bulgar hükümetlerini «faşist» saymaktadır. Özellikle 1934 - 1944 yılları arasındaki hükümetler gerçekten faşist düşünceliydi ve Türk azınlığına Bulgaristan'ı zindan edeceklerdi.

1921/22 ders yılında Bulgaristan Türk okullarının sayısı 1713 idi. Bunlarda 2.113 öğretmen görev yapıyor ve 60.540

52) Omarçevski, **op. cit.** 21.12.1921 tarihli, 39.159 sayılı genelge (Okrıjno).

öğrenci ders görüyordu. Okullardan biri öğretmen okulu, 39'u ortaokul (progimnazya) idi [53].

Şumnu Türk Öğretmen Okulu (Darül-Muallimin)

Bulgar Prensliği döneminde (1878 - 1908) Bulgaristan Türk azınlığının bir öğretmen okulu yoktu. Ortaokullardan (rüştiyelerden) çıkanlar, ilkokullara öğretmen atanıyor ve ihtiyacı karşılayabiliyorlardı. Ama ortaokullara öğretmen yetiştirecek bir Türk öğretmen okulu yoktu. Türkiye'ye öğrenime gönderilebilen Bulgaristan Türk gençlerinin sayıları giderek azaldığı için yetişkin öğretmen bulabilmek zordu. Bulgaristan Türk azınlığı için bir öğretmen okulu ihtiyacı yıldan yıla kendisini daha fazla hissettiriyordu. Böyle bir Türk eğitim kurumu geç de olsa Bulgar Krallık döneminde açılabildi.

1905 yılında öğretmen okulu sorunu gündeme geldi. O yıl Varna'da toplanan Türk Okul Encümenleri Kongresinde, Bulgaristan Türkleri için bir öğretmen okulu açılması kararlaştırıldı. Fikir ve teklif, Tahir Lütfi (Tokay) Beyden geldi. Tahir Lütfi Bey, Türkiye'de öğrenim görmüş, Mülkiye Mektebini (Siyasal Bilgiler Okulunu) bitirmiş, Bulgaristanlı bir aydındı. Mülkiye'yi bitirdikten sonra bir süre Osmanlı İmparatorluğu Eğitim teşkilatında görev almış, Jön Türk yanlısı göründüğü için Abdülhamid'in hışmına uğramamak için doğum yeri Bulgaristan'a geri dönmüş ve Bulgaristan Türk azınlığının eğitimine büyük hizmetlerde bulunmuştu. Daha sonra yine Türkiye'ye göç edecek, Cumhuriyet döneminde Türk Dışişlerinde elçi ve orta elçi olarak görev alacak ve Türkiye'nin Bağdat elçiliğinden emekli olacaktı. Tahir Lütfi Bey 1905 yılında Bulgaristan'da bulunu-

53) Omarçevski, **op. cit.** ss. 570 - 575. Ortaokullar veya rüştiyeler şu kasabalarda bulunuyordu : Aydos, Karnabad, Yambolu, Vraça, Rahva, Vidin, Lom, Varna, Pravadi, Eğridere, Kırcaali, Niğbolu, Plevne, Hasköy, Kızanlık, Eski Zağra, Tırnova, Elena, Zişţovi, Osmanpazarı, Eskicuma kasabalarında birer rüştiye; Rusçuk ve Filibe'de ikişer; Razgrad ve Darıdere'de üçer ve Şumnu ve Paşmaklı'da dörder ortaokul (rüştiye) görülüyordu. Belki bunlardan birkaçı medreseydi. Açıkça belirtilmemişti.

yor ve Bulgaristan Türk azınlığının eğitim düzeyini yükseltmek için aktif olarak çalışıyordu. Varna'da toplanan Türk Okul Encümenleri Kongresine Türk öğretmen okulu fikrini kabul ettirebildi.

Bir Türk öğretmen okulu açılması fikri, Türk Okul Encümenleri Kongresinde resmen kabul edildikten sonra, bu işle uğraşmak üzere bir komisyon kuruldu. Komisyon, gereken hazırlıkları yapmak ve Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı katında girişimlerde bulunarak öğretmen okulunun açılması iznini çıkarmakla görevlendirildi. Bulgaristan Türklerinin büyük öğretmenlerinden Süleyman Sırrı (Tokay) Bey de komisyonda bulunuyordu. Okulun, Türk oymaklarının merkezi bir yerinde bulunan Şumnu'da açılması, ortaokulları (rüştiyeleri) bitiren kız ve erkek Türk öğrencilerinin buna alınmaları kararlaştırıldı. Yani kurulacak okul hem kız, hem de erkek öğretmenler yetiştirecekti. Adına «Darül-Muallimin» (yani erkek öğretmen okulu) denecekti ama, okul aynı zamanda kız öğretmen okulu (Darül - Muallimat) görevini de yapacaktı. İlk önce okulun 3 yıllık olması düşünüldü. Sonradan bu süre kısaltıldı ve okulun 2 yıl süreli olması kararlaştırıldı. Okulun dili Türkçe ve Bulgarca olacaktı. Önceleri Türkçe eğitim öğretime ağırlık verilmesi düşüncesi yaygındı. Ama sonradan Bulgarca derslere ağırlık verilmesi kabul edildi. Gerekçe olarak da öğretmen okuluna Türk öğretmenler bulmanın güç olacağı, Bulgar öğretmenler atanacağı, dolayısıyla Bulgarca derslerine ağırlık verilmesinin uygun olacağı ileri sürüldü. Türk azınlığının Bulgarca bilgisini arttırmak bakımından da Bulgarca derslere daha geniş yer verilmesi uygun olur, deniyordu. Sonunda Türk dili, Türk edebiyatı gibi Türk kültür dersleriyle din derslerinin Türkçe okutulması, öteki derslerin ve özellikle pedagoji ve mesleki derslerin Bulgarca okutulması kararlaştırıldı. Birinci sınıfta Türkçe dilbilgisi (sarf ve nahiv), ikinci sınıfta da Türk edebiyatı ve edebiyat tarihi okunacaktı. Din dersleri olarak birinci sınıfta ibadetler, ikinci sınıfta akaid (inançlar) konuları okunacaktı.

Hazırlıklar tamamlandı. Ancak Bulgar makamlarından izin alma işi gecikti. Bu arada Türkiye'de İkinci Meşrutiyet ilan edildi. Bunun üzerine Bulgar Hükümeti de fırsattan yararlanarak, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etti. 1909 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında, Türk azınlı-

ğının eğitim işlerini de doğrudan ilgilendiren 1909 sözleşmesi imzalandı. Bulgar Hükümeti, Türk azınlığının müftülükler, vakıflar ve okullarla ilgili sorunlarında Türkiye'ye karşı açık sorumluluklar yüklendi. Ancak ondan sonradır ki, öğretmen okulu açılması işi yeniden ele alınıp hızlandırıldı. Yedi yıllık gereksiz bir gecikmeden sonra, 1912 yılında, Şumnu Türk Öğretmen Okulunun yönetmeliği ve programı, Bulgar resmi gazetesinde (Dırjaven Vestnik) yayımlandı.

Buna göre, Şumnu Türk Öğretmen Okulu, bir devlet okulu statüsünde olacaktı. Yani özel azınlık okulu statüsünde olmayacaktı. Okulun öğretim süresi iki yıl olacaktı. Buna, Bulgaristan'daki Türk rüştiyelerini (ortaokullarını) bitiren 25 yaşından küçük kız ve erkek öğrenciler alınacaktı. O tarihte öğretmenlik yapmakta olanlar da 30 yaşını bitirmemişlerse okula girebileceklerdi. Bulgaristan dışında doğmuş, fakat Bulgar yurttaşı ortaokul mezunları da sınav vererek okula alınabileceklerdi. Okul, Bulgar liseleri (gimnazyumları) tüzüğüne göre yönetilecekti, ancak bu tüzükte Türk azınlığının dini geleneklerine ters düşen hükümler geçersiz sayılacaktı.

Şumnu Türk Öğretmen Okulunda şu dersler okutulacaktı: Din dersleri, Türk dili, Bulgar dili, hesap, hendese, pedagoji, eğitim öğretim bilimi, öğretim metodu, didaktik metodoloji, uygulamalı dersler, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, tabiat bilgisi, resim, jimnastik, Türk dili ve din dersleri dışındaki dersler Bulgarca okunacaktı. Türkçe ve din dersleri için uzman öğretmenler alınacak, öteki derslerin öğretmenleri Bulgar Milli Eğitim Bakanlığınca atanacaklardı. Din dersleri öğretimi Bulgaristan başmüftüsünce denetlenecekti. Öğrenciler, Türkçe ile Bulgarcadan hem yazılı, hem sözlü sınava girecekler; öteki derslerden ise yalnız sözlü sınav vermek zorunda olacaklardı. Ayrıca pedagoji derslerinin uygulaması yerel Türk ya da Bulgar okullarında yapılacak, ancak ondan sonradır ki, okulu bitirenler Türk okullarına öğretmen olarak atanacaklardı (54).

1912 yılında Şumnu Türk Öğretmen Okulunun açılması için hemen hemen bütün hazırlıklar tamamlanmış bulu-

54) Süleyman Sırrı Tokay, «Şumnu Türk Darülmuallimini», **Anayurt** gazetesi, Ankara: 1-15 Şubat 1955, sayı 24 - 25.

nuyordu. Okulun yönetmeliği ve programı da resmen yayımlanıp açıklanmıştı. Türk azınlığı en sonunda bir öğretmen okuluna kavuşma sevinci yaşarken bu kez Balkan Savaşı patlak verdi. Türklerin sevinci kursaklarında kaldı. Okulun açılması işi yine gecikti. Arkasından 1915 yılında Bulgaristan Birinci Dünya Savaşına girdi. Okulun açılması işi suya düştü. Ancak Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonradır ki, Şumnu Devlet Türk Öğretmen Okulu 1918 yılında resmen açıldı ve öğretime başlayabildi.

Okulun müdürü Bulgardı. On öğretmenden sekizi de Bulgardı. Ancak Türk dili ve din dersleri öğretmenleri, yani on öğretmenden yalnız ikisi Türktü. Türk dili ve edebiyatı derslerini Süleyman Sırrı (Tokay), din derslerini de eski başmüftülerden Hacı Hafız Emin ve sonra Yusuf Ziyaeddin Efendi (Şeyh Efendi) okuttular. Okul, 1920 yılında ilk mezunlarını verdi. Şumnu'da örnek Türk okulu olarak seçilen bir okulda uygulama dersleri verdikten sonra ilk mezunlar öteki Türk okullarına öğretmen olarak atandılar. Ondan sonra da okul, 1928 yılına kadar öğretime devam etti. Çoğu Şumnu kentinden olmak üzere okula kız öğrenciler de alındı. Okuldan ortalama yılda 50 genç diploma alıyordu ve bunların 10'unu kızlar oluşturuyordu.

Bu okuldan başka Rusçuk ve Filibe'de de birer Türk öğretmen okulu açılması düşüncesi vardı. Hatta Bulgar Hükümeti Türk azınlığına bu konuda söz vermişti. Ama bu okullar hiçbir zaman açılamadı. Tersine, Şumnu Devlet Türk Öğretmen Okulu da 1928 yılında kapandı. Topu topu on yıl kadar yaşayabilmişti.

Nüvvap Okulu (Medresetün - Nüvvap)

Bulgaristan Türk eğitim tarihi içinde Şumnu'daki eski Nüvvap Okulu başlıbaşına bir yer tutar. Krallık döneminde Bulgaristan Türk azınlığının en yüksek eğitim öğretim kurumu olan bu okul, çok tartışılmıştı. Zaman zaman Bulgaristan Türkleri içinde tartışmalara neden olduğu gibi, Bulgaristan Türkleri ile anavatan Türkiye arasında da sık sık konuşulmuştur. Artık tarihe karışmış olan bu okul konusunda, duygusal tartışmalardan uzak olarak, kısaca bilgi vermek yerinde olur.

«Nüvvap», «naip» kelimesinden türetilmiştir. Naip, müftü vekili veya şeriata göre hüküm veren kadı demektir. Nüvvap Okulu da müftü vekilleri, naipler yetiştiren bir okul anlamına gelir. Bulgaristan'da böyle bir okul açılması bir ihtiyaçtan doğmuştur. İhtiyaçlar böyle bir okulu yaratmış ve sahneye çıkarmıştır. Bulgaristan'ın ilk kurulduğu yıllarda müftü vekili yetiştirmek için ayrı bir okul açılmasına gerek duyulmamıştı. Bulgar Prensliği tam bağımsız değildi. Osmanlı devletine vergi veren ve Padişaha bağlı bir muhtar prenslikti. Bu dönemde Bulgaristan Türkleri, din görevlisi, müftü vekili, naip yetiştirmek için İstanbul'daki yüksek medreselerde öğrenci yetiştirebilmişlerdi.

1908 yılında Bulgaristan bağımsızlığını ilan edince iki ülke arasına tam bir sınır girdi. Artık İstanbul'a öğrenci göndermek pek kolay olmayacaktı. Bulgaristan'da görev yapacak Türk din adamlarını, müftü vekillerini ve naipleri yetiştirmek üzere Bulgaristan'da bir okul açmak ihtiyacı zamanla daha fazla hissedilecekti. 1909 yılında, Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan sözleşme (mukavelename) ile Bulgaristan müftülükleri iki devletçe düzenlendi. Sofya'da bir başmüftü, her Bulgar il merkezinde birer müftü bulunacağı, müftülükler örgütünün Bulgaristan Türk - Müslüman azınlığının din işleriyle, vakıflarıyla ve eğitim öğretim sorunlarıyla ilgilenecekleri, bu alanlarda yetkili ve görevli olacakları ayrıntılarıyla hükme bağlandı. Bulgaristan Başmüftülüğünün İstanbul'daki Şeyhülislama bağlı olacağı da belirtildi. Ama Bulgaristan müftülerinin nerede, hangi okullarda, nasıl yetiştirilecekleri açıkta kaldı. Bulgaristan Türk azınlığı müftü vekili, kadı yetiştirmek için Türkiye'ye öğrenci mi gönderecekti? Yoksa Türkiye'den müftü mü getirecekti? Belli değildi.

Bu boşluk 1913 yılında doldurulduu. Balkan Savaşları sonunda 29 Eylül 1913 günü İstanbul'da Türk - Bulgar Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşmada Bulgaristan Türk azınlığıyla ilgili hükümler yer aldı. Ayrıca antlaşmanın iki numaralı eki olarak Bulgaristan müftüleriyle ilgili bir sözleşme imzalandı. Bulgaristan müftülükleri örgütü yeniden ayrıntılarıyla düzenlendi. Talât Paşa, Mahmut Paşa ve Halil (Menteş) Bey tarafından imzalanan bu sözleşmenin 7. maddesinde, Bulgaristan'da naip yetiştirmek amacıyla özel bir okul açılacağı hükme bağlandı:

«Nüvvap yetiştirmek üzere bir müessese-i mahsusa dahi tesis edilecektir» dendi.

Ahdi bakımdan Şumnu'daki Nüvvap Okulu bu maddeye dayanıyordu. Kurulması 1913 yılında öngörülmüştü. Ama araya Birinci Dünya Savaşının girmesi dolayısıyla ancak 1919 yılında gündeme geldi. Birinci Dünya Savaşında Türkiye ile müttefik olan Bulgaristan, anlaşmaya sadık kaldı. Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı günlerde, 23 Mayıs 1919'da, «Bulgaristan Müslümanları Dini Teşkilatı Yönetmeliği» Çar iradesiyle onaylandı. 26 Haziran 1919 günü Bulgar resmi gazetesinde yayımlanan bu tüzükte bir nüvvap okulu açılması öngörüldü, hatta bu okulun yapımı için bir fon oluşturulması hükme bağlandı. Müftülükler evlenme izinnameleri için Türk halkından toplayacakları paraları, nüvvap okulu açılması için bankaya yatıracaklardı. Okulun açılması Bulgaristan Başmüftüsünün görevleri arasında sayılmıştı.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan ve kurulacak okulun yönetmeliği, içtüzüğü ve programı da hazırlanıp Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına onaylatıldıktan sonra, 1922/1923 ders yılında Nüvvap Okulu «Medresetün-Nüvvap» adıyla Şumnu'da açıldı ve çalışmalarına başladı.

Şumnu Nüvvap Okulunun açılması ters bir zamana rastlamıştı. Türkiye'de Büyük Zafer kazanılmış, saltanat kaldırılmıştı. Ertesi yıl cumhuriyet ilan edilecek, 1924 yılında da halifelik kaldırılacak ve Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet olacaktı. Türkiye'de medreselerin kapatıldığı, eğitimin birleştirildiği bir zamanda Bulgaristan Türkleri için «medrese» adıyla bir yüksekokul açılması, Türk tarihinin akışına ters görünüyordu. Bulgaristan Türk eğitimi, o güne kadar hep anavatan Türkiye'deki eğitim sistemine paralel gelişmişti. Şimdi ters yöne çekilmek isteniyor gibiydi. Türkiye'de medreseler kapatılırken Bulgaristan Türkleri için «Medresetün-Nüvvap» adını taşıyan bir okulun açılması, Bulgaristan Türklerini anavatan Türkiye'deki eğitim sisteminden uzaklaştırabileceği kaygusu belirdi. Nüvvap Okuluyla ilgili tartışmaların kaynağında yatan başlıca neden buydu.

Nüvvap Okulu Bulgaristan Başmüftülüğüne bağlıydı. Başmüftülüğe ve müftülüklere, zaman zaman tutucu hocalar geldi veya getirildi. Bu sarıklı hocalar, Türkiye'deki

Atatürk devrimlerini içlerine pek sindiremediler ve zaman zaman Türkiye'ye cephe aldılar. Nüvvap Okulunu da tutucu bir medrese haline getirmeye çalıştılar. Bu çabalarında Bulgar Hükümetinden de destek gördüler. Bulgar makamları, Bulgaristan Türklerini anavatan Türkiye'den uzaklaştırma çabasıyla tutuculara arka çıktılar ve aydın Türklere karşı «Kemalist» diye cephe aldılar. Kimi hocalar, bu Bulgar politikasına alet oldular. Bu yüzden bu okula ilişkin tartışmalar hep canlı kaldı.

Ama Nüvvap Okulu, tutucu ve gerici sarıklı hocaların istedikleri veya özledikleri biçimde bir «medrese» olmadı. Resmen adı «Medresetün - Nüvvap» olmakla birlikte, bu okul, hiçbir zaman tamamıyla tutucu, gerici bir okul olmamıştır. Bu okulda görev yapmış değerli hocaların çoğu aydın kişilerdi. Bulgaristan Türk eğitimine unutulmaz hizmetlerde bulunmuş, Türk azınlık okulları için ders kitaplarının çoğunu yazmış olan Osman Nuri (Peremeci), Süleyman Sırrı (Tokay), Hafız Abdullah Fehmi, Mehmet Masum gibi büyük öğretmenler, Nüvvap Okulunun ders programlarını hazırlama işinde etkili ve başarılı olmuşlardır. Onlar sayesinde Nüvvap Okulu bir yandan Bulgaristan Türkleri için müftü adayları yetiştirirken, öte yandan değerli öğretmenler de yetiştirmiştir. Bulgaristan Türk azınlığı aydın kişiler çıkarabilmişse, bunu büyük ölçüde Nüvvap Okuluna borçludur. Türkiye'ye öğrenci gönderme imkânlarının yok denecek kadar kısıtlı olduğu bir dönemde, Bulgaristan Türk çocukları, ortaokulu bitirdikten sonra ancak Nüvvap Okuluna gidebilmişler ve buradaki hocalar tarafından yetiştirilmişlerdir.

Nüvvap Okulu, iki bölümlü idi. «Tali Kısım» denilen normal okul beş yıl süreliydi. Bunun üstünde «Âli Kısım» denilen bir de yüksek bölümü vardı. Bu bölümde öğrenim süresi üç yıldı. Yani Nüvvap, ortaokuldan sonra 5 ila 8 yıl arasında Türkçe eğitim öğretim veriyordu. Bulgaristan Türk azınlığının görüp görebilecekleri eğitim öğretim imkânları buydu. Bulgar yönetimi, ancak «medrese» görünümlü böyle bir okula izin vermişti ve Türk öğretmenler, bilinçli olarak bu okulu en çok yarar sağlayacak biçimde Türk çocuklarının hizmetine sunmuşlardı.

Nüvvap'ta şu dersler okutuluyordu: Birinci sınıfta, Kuran, fıkıh, Arapça, Farsça, hesap, cebir, botanik, genel coğ-

rafya, İslam tarihi, Türk edebiyatı, Bulgarca, hüsnü hat ve resim. İkinci sınıfta hemen hemen aynı dersler biraz daha genişçe verildikten başka, Bulgar tarihi, Bulgaristan coğrafyası, zooloji ve cebir dersleri de veriliyordu. Üçüncü sınıfta Arapça, fıkıh, Bulgar tarihi ve coğrafyası, genel tarih dersleri ve tabii bilimler adı altında jeoloji, fizik ve kimya okutuluyordu. Dördüncü sınıfta okutulan dersler şunlardı: mantık, adab, fıkıh, kozmografya ve trigonometri, tabii bilimler (Anatomi ve sağlık), genel tarih (yeniçağlar), fizik, kimya, Türk edebiyatı, Arap edebiyatı, Bulgar mevzuatı, pedagoji ve eğitim metodu. Beşinci ve sonuncu sınıfta kelam, fıkıh, fizik, kimya, Bulgar mevzuatı, Türk edebiyatı, Arap edebiyatı, ahlak bilimi, pedagoji.

Bu karma dersleri okuyup okuldan çıkanların bir bölümü Bulgaristan müftülükleri örgütünde, bir bölümü de öğretmen olarak Türk ilk ve ortaokullarında görev alıyorlardı. Okulun yüksek bölümü açılıncaya kadar, beş yıllık öğretim gördükten sonra Nüvvap'tan çıkanlar müftü de olabiliyorlardı.

Okulun Âli Kısmı (yüksek bölümü) 1930 yılında açıldı ve 1933 yılında ilk mezunlarını verdi. Ondan sonra müftü olabilmek için Nüvvap'ın yüksek bölümünü bitirmiş olmak şart koşuldu. Üç yıl süren yüksek bölümde okutulan dersler şunlardı: birinci yıl; fıkıh, mecelle, ilam usulü, feraiz, hukuka giriş, fıkıh usulü ve Bulgar mevzuatı. İkinci yıl hemen hemen aynı derslerden başka iktisat da okutuluyordu. Üçüncü ve sonuncu yıl aynı derslerden başka devletler hukuku dersleri de gösteriliyordu.

Nüvvap Okulu, öğrencilerin ve Bulgaristan Türk aydınlarının da istekleri ve baskıları ile giderek daha fazla laik eğitim veren bir okul durumuna geldi. Özellikle Şumnu'daki Türk Öğretmen Okulunun kapatılmasından, yani 1928 yılından sonra, Nüvvap Okuluna, öncelikle öğretmen yetiştirme görevi düşüyordu. Bu nedenle ilerde Türk okullarına öğretmen olarak atanacak öğrencilere öğretmenlikle ilgili meslek dersleri verildi. Programa pedagoji, beden eğitimi, elişi, müzik gibi dersler de kondu.

Nüvvap, 1926 yılında ilk mezunlarını verdi. 1947 yılına kadar toplam 677 öğrenci Nüvvap'ı bitirdi. O yıl okulun statüsü değiştirildi ve Nüvvap, «Gimnazya» oldu. Çok geçmeden de Nüvvap Okulu tamamen kapatılıp tarihe karıştı.

Müftülükler

Bulgaristan Türklerinin en eski örgütlerinden biri müftülüklerdir. Bunun tarihi İmparatorluk dönemine dayanır. Her Müslüman toplum gibi Rumeli Türklerinin de camilerde imamları, kasabalarda müftüleri ve bir de şeriat hukukuna göre hüküm veren kadıları vardı.

Bulgaristan Prensliğini kuran 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması, Bulgaristan'da kalan Türklerin dinlerinde serbest olacaklarını öngörüyordu. Bu hükümler, Bulgaristan için anayasa değerindeydi. Çiğnenemeyecekti. Türk azınlığının dinine, ayinine, dini örgütüne dokunulmayacaktı. 1879 tarihli ilk Bulgar anayasası da bunu yineledi. «Din ve mezhep farkı gözetilmeksizin herkesin din ve mezhep özgürlüğü olduğu» hükümünü getirdi (mad. 40). Böylece Bulgaristan'da müftülükler örgütü de ayakta kaldı.

Bulgar Hükümeti, 2 Temmuz 1880 tarihli bir Prens İradesi (Ukaz) ile Bulgaristan'da kadılık sistemini kaldırdı. Kadıların görevlerini müftülere verdi. Yani müftüler bundan böyle yalnız din işleriyle değil, hukuk işleriyle de görevli olacaklardı. Şeriat hukukuna göre kadıların görevlerini de üstleneceklerdi. Müftüler kendi toplumları tarafından seçildikten sonra Bulgar Hükümetince atanacaklar, Bulgar memuru olacaklar, Bulgar bütçesinden maaş alacaklardı. Bulgar Hükümetinin müftülüklere karışması böyle başladı [35].

Bulgaristan henüz tam bağımsız değil, Osmanlı devletine vergi veren bir prenslikti. Bulgaristan müftüleri de İstanbul'daki Şeyhülislamlık veya Meşihat Makamına bağlıydılar. Bu bağlılığın bir göstergesi olarak Bulgaristan müftülerine Osmanlı Hükümetince de maaş ödeniyordu. Bulgaristan camilerinde Halife ve Padişah adına hutbe okunuyordu.

---

55) Bu **Ukaz**'ın yayımlanmasından bir ay sonra, 4 Ağustos 1880 günü Bulgar Hükümeti, Rusçuk Kadısı İbiş Efendiyi görevinden attı. Onun yerine Razgradlı Ahmet Efendiyi (Duştubaklı) Rusçuk müftülüğüne «seçtirdi». Rusçuk Türk halkı İbiş Efendinin müftü olarak görevinde kalmasını istediyse de Bulgar Hükümeti bu isteklere kulak asmadı (**AAEF - CC** - Roustchouk, T. 3, 1879 - 1883. Rusçuk Fransız konsolosunun 7.8.1880 günlü, 47 sayılı raporu).

1895 yılında Bulgar Hükümeti, Bulgaristan Türklerinin dini örgütü konusunda geçici bir yönerge yayımladı. «Müslüman İdare-i Ruhaniyelerine Dair Talimatname» adını taşıyan bu yönergeyle, Bulgar Hükümeti, müftülük işlerine biraz daha fazla karışmaya başladı. Bulgar Krallığının kuruluşuna kadar bu geçici yönerge yürürlükte kaldı.

1908 yılında Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Krallık oldu. 19 Nisan 1909 günü Türkiye ile Bulgaristan arasında İstanbul'da bir protokol imzalandı. Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanındı. Protokole, Bulgaristan müftülükleriyle ilgili olarak bir de sözleşme (mukavelename) eklendi. Bu sözleşme ile Bulgaristan müftülükleri, Türk ve Bulgar hükümetlerince ortaklaşa düzenlendi. Bu sözleşmeye göre, Sofya'da bir Başmüftü bulunur. Başmüftü, Bulgaristan'daki müftülerin, dini ve hukuki işleri konusunda Meşihat Makamı ve Bulgaristan Mezhepler Bakanlığı ile ilişkilerine aracılık eder. Bulgaristan müftüleri tarafından ve sancak müftüleri arasından seçilen Başmüftünün görev süresi beş yıldır. Başmüftünün seçilmesi diplomatik yolla İstanbul'daki Meşihat Makamına duyurulur. Meşihat, Başmüftüye bir menşur - ferman ve bir mürasele (resmi kadı mektubu) gönderir. Ancak ondan sonra Başmüftü göreve başlayabilir ve öteki müftülere yetki verebilir. Yani Meşihat Makamınca onaylanmadıkça Başmüftü yetkiyle göreve başlayamaz.

Başmüftünün bütün Bulgaristan Müslümanları üzerinde denetim ve kontrol yetkisi vardır. Bulgaristan'daki müftülerin işlemlerini, cami, mescit vb. gibi İslam dini kurumlarını, bu kurumların imam, hatip, müezzin gibi görevlilerini ve mütevelli heyetlerini kontrol ve teftiş etmek Başmüftünün görevlerindendir. Müftülerin verecekleri hükümler, ilamlar da Başmüftü tarafından incelenir ve uygun bulunursa onaylanır. Başmüftü, nikâh, boşanma, vasiyet, miras, yetim mallarının yönetimi gibi konularda müftülere tavsiyelerde bulunabilir. Başmüftünün Bulgaristan'daki Türk - İslam vakıfları konusunda da yetkileri ve görevleri vardır. Müftüler aracılığıyla vakıflara hesap defterleri tutturur ve kendilerinden hesap sorar. Bunun ötesinde Başmüftünün Türk - İslam eğitim öğretim kurumları üzerinde de yetkileri vardır. Müslüman okullarını, eğitim encümenlerini denetler, gerekli görürse yeni Müslüman okulları ve medreseler açılmasını teklif eder. O dönemde Türk - Eğitim öğretiminin he-

nüz laikleşmemiş bulunduğu göz önünde tutulursa, Başmüftülüğün yetkilerinin ne kadar geniş ve önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Başmüftülük, bir bakıma bütün Türk - İslam kurumları ve örgütleri üzerinde kontrol ve denetim yetkisine sahip demektir.

Yine 1909 sözleşmesine göre, Başmüftünün altında Müftülükler vardır. Bulgaristan'ın hemen her sancağında birer müftü veya müftü vekili bulunur. Başmüftünün sancaklar düzeyindeki görevlerini üstlenen ve Başmüftüye bağlı olan müftüler, seçimle işbaşına gelirler. Başmüftüye karşı sorumludurlar. Müftülerin de seçildikten sonra göreve başlayabilmeleri için Meşihat Makamının kendilerine bir buyrultu vermesi gerekir. Ancak buyrultu aldıktan sonradır ki, seçilen müftüler göreve başlarlar. Başka bir deyimle Başmüftü ve müftülerden oluşan Bulgaristan müftülükler teşkilatı, İstanbul'daki Meşihat Makamına (Şeyhülislamlığa) organik bağ ile bağlıdır.

1909 tarihli Türk - Bulgar sözleşmesi, Bulgaristan sancak müftülerinin seçimle işbaşına gelmelerini ve kendi aralarından birini Başmüftü seçmelerini öngörüyordu. Seçim iki dereceli olacaktı. Buna göre, 25 Nisan 1910 tarihinde sancak müftülerini seçecek olanlar belirlendi. Bulgar Hükümeti, müftüleri seçecek olan seçmenlerin arasına Müslüman Çingeneleri de katmaya, böylece daha işin başında seçimlere karışmaya kalkıştı. Uzun tartışmalardan sonra müftüleri seçecek olan seçmenler, Sofya'da toplandılar ve 8 Aralık 1915 günü, bir süredir Sofya Müftülüğü görevi yapmakta olan Şumnulu Hocazade Mehmet Muhiddin Efendiyi Başmüftü seçtiler. İlk kez bir Başmüftü seçimle işbaşına gelmiş oldu. Balkan Savaşları sırasında ve Birinci Dünya Savaşının ilk yılında Hocazade Mehmet Muhiddin Efendi Başmüftülük görevinde kaldı.

Balkan Savaşlarından sonra 29 Eylül 1913 tarihinde, İstanbul'da Türkiye ile Bulgaristan arasında barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın 2 numaralı ekini oluşturan Bulgaristan müftülükleri ile ilgili yeni bir sözleşme de aynı tarihte İstanbul'da imzalandı. Bu belgeyle Bulgaristan müftülükler örgütü yeniden düzenlendi. 1909 sözleşmesinin tekrarı niteliğindeki bu yeni belgede, Bulgaristan müftülükler örgütünün Başmüftülükçe hazırlanacak bir tüzükle (Nizamname ile) düzenleneceği de belirtilmişti. Ayrıca Bulga-

ristan'da müftü, müftü vekili ve naip yetiştirmek üzere bir «Nüvvap» okulu açılacağı da öngörülmüştü.

Birinci Dünya Savaşında, 1915 yılında görevi sona eren Başmüftünün yerine yeni bir Başmüftü seçilemedi. 1915-1919 yıllarında Başmüftülük makamında Başmüftü kaymakamları bulundu. Başmüftülük makamını vekâleten yöneten bu kimselerin hiçbiri seçimle işbaşına gelmemişlerdi. Yine Birinci Dünya Savaşı yüzünden, hazırlanması öngörülmüş olan Bulgaristan müftülükler tüzüğü bir türlü hazırlanamadı. Ancak savaş sonunda bu tüzük hazırlanabildi. 23 Mayıs 1919'da Çar İradesiyle onaylandı, 26 Haziran 1919 tarihli ve 65 sayılı Bulgar resmi gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girdi (56).

189 maddelik bu ayrıntılı tüzük aşağıdaki bölümlerden oluşuyordu: I) Genel Hükümler; II a) Cemaati İslamiye Heyetleri, b) Cemaati İslamiye Encümenleri, c) Cemaati İslamiye Encümenlerinin vazife ve selahiyetleri, d) Cemaati İslamiye bütçeleri, e) Encümenlerin kasaları ve hesapları, f) Cemaati İslamiye kalem odası; III) Din hizmetlileri (İbadethaneler hademe-i ilmiye ve bedeniyesi); IV) İbadethaneler ve dini ayinler; V a) Müftü ve müftü vekilleri, b) Müftü ve müftü vekâletlerinin kalem odaları; VI a) Başmüftülük, b) Başmüftülüğün kalem odası; VII) Şeriye mahkemeleri; VIII) Vakıflar, IX) Son hükümler.

Bu bölümlerden de anlaşılacağı üzere bu tüzük, Bulgaristan Türk-İslam azınlığının yalnız Müftülüklerini değil, aynı zamanda bütün dini kurumlarını ve örgütünü düzenlemekteydi. Bulgaristan Türk-İslam azınlığı hakkında o tarihe kadar yayımlanmış en ayrıntılı belge bu tüzüktü.

Tüzüğün «Genel Hükümler» bölümünde Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların dinlerinde ve ayinlerinde serbest oldukları belirtiliyor ve şöyle deniyordu:

---

56) Bu tüzüğün Bulgar resmi gazetesinde yayımlandıktan sonra iki ayrı baskısı yapılmıştır. Biri şudur: **Bulgaristan Çarlığı dahilinde Müslüman Müessesat-ı diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi,** mütercimi Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdürü Mehmet Celil, Çiftçi Birliği Matbaasında basılmıştır, (Sofya) 10 Nisan 1920, 33 sayfa, fiyatı 5 levadır. Bunun Türkçe ve Bulgarca ikinci baskısı 1924 yılında Sofya'da «Fotinov» matbaasında yapılmıştır: **Ustav za Duhovnoto Ustroystvo i Upravlenie na Müsülmanite v Tsarstvd Bılgariya,** Sofia: 1924, 41 sayfa, 15 leva.

«Madde 1 — Bulgaristan Çarlığı dahilinde mütemekkin (sürekli oturan) veyahud muvakkaten mukim bilcümle Müslümanlar, Bulgar tebaasından olsun, ecnebi tabiiyetini haiz bulunsun icrai ayinde kavanini meriyeyi ve bu Nizamnameyi ihlal etmemek şartiyle hürriyet-i diniyeden istifade ederler.

Madde 2 — Hiçbir Müslüman kanaati diniye sebebiyle herkes için muta olan kavanin ve nizamat-ı meriye ile bu Nizamname ahkâmını icradan imtina edemez.»

Bulgaristan Müslümanlarının din ve mezhep işleri, Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının denetimi altında, bu tüzüğe göre, Başmüftülük, müftülükler, müftü ve müftü vekilleri ve şeriye mahkemelerince yürütülüyordu. Başmüftü ve müftülüklerin yazışmaları Bulgarca yapılıyor, yalnız İslam toplumunun yazışmaları ve muhasebeleri Bulgarca ve Türkçe yürütülüyordu. Başmüftü ve müftülüklerin şeriatla ve ilamlarla ilgili yazışmaları Türkçe yürütülecek, ama bunların Bulgarcaya çevirileri de yapılacaktı.

«Genel Hükümler» bölümünde yukardaki noktaları belirten tüzük, müftülüklerle ilgili olarak da aşağıdaki hükümleri getiriyordu: Bulgaristan Müslümanlarının dini işleri Başmüftü, müftü ve müftü vekillerince yürütülür. Müftülerin ve müftü vekillerinin sayıları ve oturacakları yerler, Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığınca belirlenir. Müftü ve müftü vekilleri, Başmüftünün gerek göstermesi üzerine, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığınca atanırlar. Sancak müftüleri Kral iradesiyle, müftü vekilleri ise Bakanlık kararnamesiyle atanırlar. Müftü ve müftü vekili adaylarında belli şartlar aranır. Hüküm giymemiş olmak, Bulgar yurttaşı olmak, saygıdeğer ve yetenekli olmak vb. gibi. Adaylar ayrıca altı dersten sınav vermek zorundadır. Mecelle, mahkeme usulleri kanunları, feraiz ve benzeri derslerden yetenekli görülmeyenler müftü veya müftü vekili olarak atanamazlar. Sınavlardaki başarılarına ve kıdemlerine göre müftüler üç sınıfa ayrılırlar ve ona göre maaş alırlar. Maaşları Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı bütçesinden ödenir. Müftüler, Bulgar Dışişleri Bakanı tarafından görevden alınabilirler. Müftü ve müftü vekilleri, doğrudan doğruya yabancı bir devlet dairesi veya görevlileriyle ilişki kuramazlar. Gerekirse bu ilişkiyi Bulgar Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı aracılığıyla kurabilirler (mad. 94 - 103).

Bu hükümlerden anlaşıldığı üzere, müftüler ve müftü vekilleri seçimle değil, atamayla işbaşına gelebilmektedirler. Atamalar Bulgar makamlarınca yapılmaktadır. Bulgar Dışişleri Bakanlığına bağlı, maaşını oradan alan, Bulgar yasalarına uyan, Bulgar devlet memuru durumundadırlar.

Müftü ve müftü vekillerinin birer bürosu, burada çalışan kâtipleri, arşivi, defterleri vs. vardır. Tüzüğün 108 - 113. maddeleri bu büroları veya kalemleri düzenlemektedir.

Başmüftü, beş yıl için, müftü ve müftü vekillerince seçilir. Sofya'da oturur. Bulgaristan'daki Müslüman mezhebinin temsilcisi veya «murahhası»dır. Bulgar Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı, Başmüftü adaylarını inceler, bir liste yapar, bu listeden seçim yapmaları için Müftü ve müftü vekillerini Sofya'ya çağırır, seçim orada, Bulgar müfettişinin huzurunda, gizli oy, açık tasnifle yapılır. En çok oy alan seçilir. Başmüftünün seçildiği, diplomatik yolla, İstanbul' daki Meşihat Makamına duyurulur. Meşihat, Bulgaristan Başmüftüsüne «menşur ve mürasele-i şer'iye» verir, seçimi onaylar.

Tüzük Bulgaristan Başmüftülüğünün görevlerini de şöyle sıralıyordu: 1) Müslümanların dini örgütünün iyi işlemesini gözetmek, 2) Müslüman hayır kurumlarının gelişmesini ve Müslümanların ahlakça yükselmesini gözetmek, 3) Müftü ve müftü vekillerine nezaret etmek, 4) Şeriat hükümlerinin uygulanmasını gözetmek ve bu konuda tavsiyelerde bulunmak, 5) Medreseleri ıslah etmek, bunların programlarını birleştirmek ve «Nüvvap» okulunun kurulmasına çalışmak.

Daha önce değindiğimiz, 1913 sözleşmesi gereğince 1919 tarihli bu tüzük, bu hükme dayanarak, Başmüftüye, «Nüvvap» okulunu açmak için çalışma görevi yüklüyordu. Üç yıl sonra, 1922/23 ders yılında gerçekten Şumnu'da bir «Nüvvap Okulu» açılmıştır.

Tüzükte Başmüftünün Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığınca, görevinden alınacağı da hükme bağlanmıştı (mad. 124). Yani seçimle işbaşına gelen, seçilmesi İstanbul'daki Meşihat Makamınca onaylanan Başmüftü, istenince yalnız Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının bir kararıyla görevinden atılabilecekti.

Başmüftülüğün, Kalem Odası denen bir bürosu vardır. Evrak, yazışma, hesap işlerine bakar. Büro, bir naip, bir

daire müdürü, bir şeriye başkâtibi, evrak memuru, kâtipler ve hizmetlilerden oluşur. Bunların maaşları Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı bütçesinin ilgili bölümünden ödenir.

Bulgaristan Türklerinin ruhani liderleri olan müftüler ve müftü vekillerinin sayıları ve yerleri, yıllara göre, sık sık değişmiştir. Bulgar Hükümeti veya Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı, gerekli gördükçe müftülerin sayılarını değiştirmiştir. Balkan Savaşlarından önce Bulgaristan'da 14 müftülük vardı. Başmüftü ile birlikte 15 müftü oluyordu. Müftülükten bir alt derece makam olan müftü vekillerinin sayısı da, yine Balkan Savaşından önce 20 idi.

Balkan Savaşları sonucu, koyu Türk bölgeleri olan Kırcaali, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı yöreleri de Bulgaristan'a katıldı. Yani Bulgaristan'daki Türk - Müslüman nüfusun sayısı arttı. Bunun yanı sıra müftü sayısının da artmış olabileceği akla geliyor. Ama öyle olmamıştır. 1923 yılında Bulgaristan'da 13 sancak müftüsü ile bir Başmüftü vardı. Sancak müftüleri şu şehirlerde bulunuyorlardı: Burgaz, Eski Zağra, Filibe, Hasköy, Paşmaklı, Petriç, Plevne, Rusçuk, Sofya, Tırnovo, Şumnu, Varna ve Vidin.

Balkan Savaşından önce Bulgaristan'da yirmi müftü vekilliği bulunduğu halde, Birinci Dünya Savaşı sonunda, 1923 yılında da müftü vekillerinin sayısı 33'e yükseltilmiş bulunuyordu. Aşağıdaki kasabalarda birer müftü vekili vardı:

Aydos, Ahıçelebi, Balpınar, Bela, Cumaibala, Darıdere, Eğridere, Elena, Eskicuma, Eskiistanbulluk İslimye, Karlova, Karnobat, Kemallar, Kırcaali, Kızanlık, Koşukavak, Lofça, Lom, Mestanlı, Niğbolu, Nevrokop, Osmanpazarı, Peştere, Popköy, Pravadi, Rahova, Razgrad, Servi, Tatarpazarcık, Vraca, Yenipazar ve Ziştovi.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde müftülüklerin sayısı 25'e yükseltildi. Önceleri müftü vekilleri bulunan yerlere müftüler atandı. Şu yerlerde yeni müftülükler kuruldu: Aydos, Darıdere, Dövlen, Eğridere, Eskicuma, Hasköy, Kırcaali, Koşukavak, Nevrokop, Osmanpazarı, Peştere, Pravadi, Paşmaklı, Razgrad, Tatarpazarcık, Yenipazar ve Ziştovi.

1941 yılında Almanlar Balkanları işgal ettiler. Alman ordularının arkasından Bulgarlar da, Yunanistan ve Yugoslavya topraklarının bir bölümünü işgal ettiler. Bulgar iş-

galine düşen bu topraklarda yoğun bir Türk - Müslüman nüfusu yaşamaktaydı. Özellikle Yunan Batı Trakyası ve Yugoslav Makedonyası Türklerin en yoğun yaşadığı bölgelerdi. Bu bölgelerdeki müftülükler de Bulgaristan müftülüklerine eklenince, Bulgar geçici idaresindeki müftülüklerin sayıları 40'ı aştı. Batı Trakya'nın İskeçe ve Gümülcine müftüleriyle Yugoslavya'da Üsküp, Komanovo, Strumiça, İştip, Boyavono, Manastır, Pirlepe, Ohri, Negotin müftüleri de Bulgaristan'daki müftülerin sayısına eklendi. Savaş sonunda Bulgaristan, işgal ettiği Yunan ve Yugoslav topraklarını boşalttı. Bulgaristan'daki müftülerin sayısı yeniden azaldı.

Komünist Bulgar yönetimi, Bulgaristan'daki müftülüklerin sayısını daha da azalttı. 1959 yılında Bulgaristan'da, Başmüftüden sonra, altı müftülük bırakıldı. Bunlar, Aydos, Filibe, Kırcaali, Razgrad, Şumnu, ve Tolbuhin (Hacıoğlupazarcık) müftülükleridir. Bugün Bulgaristan'daki müftülerin sayısı bu kadardır.

Müftüler konusunda şu noktanın da hatırlanması gerekir: Bulgaristan Başmüftüleri, son elli yıldan beri Bulgar Hükümetlerinin kuklaları ve oyuncakları olmuşlardır. Müftüler, Bulgar makamlarınca atanıyor ve, Bulgarların istediği kimseyi Başmüftü seçiyorlardı. 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresinde, müftülükler konusu uzun uzun tartışıldı. Özetle şu yolda kararlar alındı: Müftüler seçimle işbaşına gelmeliydiler. Seçimler iki dereceli olmalı, 50 seçmen bir ikinci seçmen grubunu seçmeli, bu ikinci seçmenler de Başmüftüyü seçmeliydiler. Başmüftü, yalnız müftülerce değil, müftülerle birlikte, İslam toplumunun göndereceği seçmenlerce ortaklaşa seçilmeliydi. Yani, topluluğun kendisi de Başmüftünün seçimine katılmalı, bu iş, yalnız Bulgarların işbaşına getirdiği müftülere bırakılmamalıydı... (*Deliorman* gazetesi, 13 Birincikânun 1929, No. 4; 222).

Ama Bulgar Hükümetleri Türk azınlığının bu haklı isteklerini dikkate almadılar. Yine istedikleri kişileri Başmüftü yaptılar ve Başmüftüleri birer kukla olarak Türkiye'ye ve Atatürkçü Bulgaristan Türklerine karşı kullandılar. Bunun ilk tipik örneği Hüseyin Hüsnü Efendi (1882 - 1940) oldu. Uzun zaman İstanbul medreselerinde okuduktan sonra Damat Ferid Paşa çizgisinde koyu bir Hürriyet ve İtilafçı

olarak Bulgaristan'a dönen, İttihatçılara ve Atatürkçülere düşmanlığı meslek edinen bu sarıklı mollayı Bulgarlar, 1928 - 1936 yılında Başmüftü Kaymakamı ve Başmüftü olarak kullandılar. Bulgaristan'da Atatürkçü Türk aydınlarına karşı amansız bir savaş açmak amacıyla, Hüseyin Hüsnü Efendiye önce «Medeniyet» adlı bir gazete, sonra «Dini İslam Müdafileri Cemiyeti» adlı gerici bir dernek kurdurdular. Daha sonra kendisini Bulgaristan Tedrisat-ı Diniye Müfettişi yapıp Atatürkçü eğitim öğretim vermeye çalışan Türk okulları ve öğretmenleri üzerine saldırttılar. Arkasında Bulgar Faşist Hükümetinin desteğini bulan Hüseyin Hüsnü Efendi, kraldan fazla kralcı kesilip Bulgaristan Türklüğüne korkunç bir savaş açtı. Daha 1928/29 ders yılında yeni yazıyla eğitime başlamış olan Türk okullarını tekrar geriye götürdü ve eski yazıyı diriltti. «Elinde bir katran kovası», Atatürkçü Türk aydınlarını Bulgar makamlarına jurnal etti...

Bulgar komünist yöneticileri, faşist haleflerinin yöntemlerini daha ustalıkla kullandılar. Başa getirdikleri Başmüftüleri maşa olarak kullanıp kendi propagandalarına alet ettiler ve onlar aracılığıyla Türkiye'ye saldırıyı meslek edindiler. Kısacası, 1930'lardan beri Bulgaristan Başmüftüleri, Türk azınlığının temsilcisi olmadılar, azınlığın çıkarlarını değil, Bulgar politikasının çıkarlarını savundular. Bugün de öyledir. Sofya'daki Başmüftü, öteki müftülerle birlikte, Bulgaristan Türklerinin «kendi arzularıyla» Türk - Müslüman adlarını değiştirip Slav - Bulgar adları aldıklarını söyleyebilecek kadar alçaldı ya da alçaltıldı.

Cemaat Encümenleri

Bulgaristan Türk - İslam azınlığının en yaygın örgütü, «Cemaat Encümenleri»ydi. Azınlık, kendi vakıflarını, camilerini, mescitlerini, türbelerini vs. yönetmek üzere «Encümen» adı verilen kurullar seçerdi. «Cemaati İslamiye Encümenleri» denen bu kurullar veya heyetler, azınlığın yaşadığı hemen her köy ve kentte bulunurdu. 1919 tarihli «Müslüman Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi», Cemaat Encümenlerini de ayrıntılarıyla düzenlemişti. Bu nizamnamenin (tüzüğün) ikinci bölümü, «İslam Cemaatleri Heyetleri» başlığını taşıyordu.

Buna göre, en az 40 Müslüman ailenin yaşadığı her yerde bir Cemaat Encümeni kurulur. Kurulması için Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının izni gerekir. Müslüman aile sayısı kırkı bulmayan köyler birleşerek ortaklaşa bir «Cemaat Heyeti» oluştururlar. Ancak, birleşecek köylerin, merkez olarak benimsenecek köye on kilometreden daha uzak olmamaları gerekir. Birbirlerinden on kilometreden daha uzak olan küçük köyler ortaklaşa bir «Cemaat Heyeti» seçemezler. «Cemaat Encümeni» kuramayan yerler için, bunların işlerini yürütmek üzere üçer kişilik komisyonlar atanır. Bunlara «Üçler Komisyonları» denir. Bu komisyonlar seçimle değil, yukardan atamayla işbaşına gelirler.

Cemaat Encümenlerinin tüzel kişilikleri vardır. Bu sıfatla encümenler, taşınır, taşınmaz vakıf mallarına tasarruf edebilirler. Malları işletebilirler, kiraya verebilirler, gelirlerini kullanabilirler, cemaat adına borca girebilirler, cami veya okullara yapılacak bağışları, vasiyetleri kabul edebilirler vs. Bu, çok önemlidir. Hele köklü ve zengin vakıf malları bulunan cemaatler sözkonusu olunca, Encümenlerin yetkileri daha da önem kazanır.

Bir cemaat her ne sebeple olursa olsun dağılırsa, bunun elindeki cemaat emlaki, en yakın cemaate geçer. Bir Türk köyü anavatan Türkiye'ye göç etti, diyelim. Bu köydeki Türk - İslam cemaatinin malları, «Terk edilmiş emlak» diye Bulgar hazinesine geçmez, en yakın «İslam Cemaatine» geçer. Bu ikinci cemaat de dağılırsa, onun malları Başmüftülüğün tasarrufuna geçer. Başmüftülük bu malların hesaplarını inceleyip bağladıktan sonra, parasını Bulgaristan «Müslümanları Genel Fonu»na aktarır.

Bulgaristan'da oturan ve Bulgar yurttaşı olan her Müslüman, kendi bölgesindeki «İslam Cemaati»nin üyesidir. Hiçbir Müslüman, cemaatin dışında kalamaz. Nizamname, «Her Müslüman, mütemekkin bulunduğu mıntıka Cemaati islamiyesinin mecburi azasıdır» der. Bu bakımdan, Cemaat Encümenleri, Bulgaristan'da oturan ve Bulgar vatandaşı olan tüm Müslümanları kapsıyor, sinelerinde topluyorlardı. Bulgaristan'da, Türk - İslam azınlığın tüm üyelerini kavrayıp, kapsayan tek örgüt, işte bu «İslam Cemaati Encümenleri» örgütüydü.

«İslam Cemaati Encümenleri,» köylerde beş, ilçelerde ye-

di ve illerde (sancaklarda) dokuz üyeden oluşur. Encümen üyeleri, o çevredeki Müslümanlarca seçilir. Seçimler, her üç yılda bir şubat ayında yapılır. 21 yaşını doldurmuş Bulgar yurttaşı Müslümanlar, medeni ve siyasal haklardan mahrum değillerse, seçme hakkına sahiptirler. Otuz yaşını doldurmuş olanlar, Cemaat Encümenlerine seçilebilirler. Encümen üyeliği adaylarında, Türkçe ve Bulgarca okuryazar olmak, bulunduğu yerde mal mülk ve saygın bir kişiliğe sahip olmak gibi şartlar aranır. Medrese ve idadiye öğrenimi görmüş olanlar, mal mülk sahibi olmasalar da encümenlere seçilebilirler. Seçim, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığınca onaylandıktan sonra kesinleşir. Bu Bakanlık, kusurlu görürse seçim sonuçlarını bozabilir. O zaman yeniden seçime gidilir. İki kez seçim yapılamazsa o zaman Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı, «İslam Cemaati Encümeni» yerine bir komisyon atar ve bu komisyon, encümenin bütün yetki ve görevlerini üstlenir. Seçim sonuçları kesinleştikten sonra encümen üyeleri toplanıp kendi aralarından bir başkan, bir başkan yardımcısı ve bir sandık emini seçerler. Önceki encümenden cemaatin hesaplarını ve gelirlerini teslim alıp göreve başlarlar. Devir teslim tutanakları Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderilir.

Encümenler, «İslam Cemaatini» temsil ederler. Cemaatin mallarını ve işlerini yönetirler. Encümenlerde çoğunlukla alınan kararlar, yasal ve geçerli sayılır. Yetkileri içindeki işlerden dolayı encümenlerin cemaate verecekleri zarar ziyandan ve özellikle yolsuzluklardan encümen başkanı, başkan yardımcısı ve sandık emini birlikte sorumludur. Encümen başkanı, devlet daireleri ve mahkemeler önünde cemaati temsil eder. Encümen kararlarını yürürlüğe koyar ve uygular.

Encümen, cami görevlilerini atar ya da bunların görevlerine son verir; din görevlilerinin atanması için de müftü ve müftü vekillerine önerilerde bulunur, adaylar gösterir; camilerin bakımını sağlar, buralarda çalışanları denetler. Ayrıca Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının ve müftülüklerin buyruklarını yerine getirmek zorundadır. Encümen, gelir gider defteri, kasa defteri, demirbaş defteri, makbuz defteri, gelen giden evrak defteri tutar. Encümen üyeliği fahridir. Bu görevinden dolayı encümen üyeleri ücret veya maaş almazlar. Yalnız sandık eminine, hizmetlerine karşılık bir para ödenir.

Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı, «İslam Encümeni» üyelerinin her birinin veya topunun birden görevine son verebilir. Görevden alınan encümenin yerine, yeni bir encümen atanır.

Encümenler yıllık bütçeler hazırlarlar. Bütçe tasarılarını, müftülükler ve Başmüftülük aracılığıyla Bulgar Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderirler. Bakanlık, bütçeyi onaylamazsa encümene geri gönderir, ya da düzelterek bütçeyi onaylayabilir. Yani Bakanlığın bütçe üzerinde oynama yetkisi vardır! Encümen harcamaları bütçedeki bölümlere uygun olarak yapılır, bir bölümden ötekine para aktarılamaz. Okullara ayrılan para, bütçede gider olarak gösterilip, Okul Encümenine, aktarılır. Bütçede, bir de yedek fon bulundurulur. Mali yıl içinde bütçenin bir bölümünde para kalmazsa bu fondan harcama yapılabilir. Bütçe fazlalığı olursa bunun yüzde 80'i yedek fona, yüzde 20'si de Bulgaristan Müslümanlarının genel fonuna aktarılır. Bu fonlar Bulgar Milli Bankasına ya da Ziraat Bankasına konur, ya da bu paralarla devlet tahvili satın alınır. Cemaat fonları, cemaatin bulunduğu yerdeki yoksullara, yetimlere vs. harcanır. Cemaat, gelirlerinin yüzde 10'unu, Başmüftülükte kurulan «Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdiriyetine» (Dini ve Vakıf Kurumları Müdürlüğüne) ayırır. Maliye müfettişleri her zaman cemaatlerin hesaplarını denetleyebilirler. Encümenler, bir önceki yılın harcamalarıyla ilgili kesin hesaplarını da, müftülükler aracılığıyla, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına gönderirler.

1919 tarihli tüzük hükümleri özetle bunlardı. Bu hükümlerde birçok sakat noktalar vardı. Uygulamada sakatlıklar daha açık seçik ortaya çıkıyor ve Türk azınlığının haklı şikâyetleri sürüp gidiyordu. 40 haneden az Türk cemaatinin yaşadığı yerler, Encümen seçemiyorlar ve bunlara Bulgar makamlarınca üç kişilik bir komisyon atanıyordu. Cemaatin güvenmediği bu komisyonlar, cemaatin vakıf mallarını çarçur ediyorlardı. Sonra seçilen encümenler Bulgar makamlarınca feshediliyor, yerlerine hükümetin istediği kişiler atanıyordu. Bu da cemaatin kendi öz çıkarlarına ters düşüyordu. Bunun ötesinde encümen seçimlerine Müslüman Çingeneler de karıştırılıyor, dolayısıyla Türklerin ata yadigârı vakıfları, sorumsuz Çingenelerin ellerine teslim ediliyordu. Bunun gibi daha birçok şikâyetler vardı.

Bunlar 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türkleri Birinci Milli Kongresinde dile getirildi ve madde madde saptanıp Bulgar Hükümetine duyuruldu. Özetle şunlar söylendi:

Seçim yöntemi eksiktir. Bu yüzden cemaatin bazı üyeleri vakıfların yönetimine katılmaktan alıkonulmaktadır. Müslüman Çingenelerin encümenlere girmeleri, vakıflarımızın mahvedilmesine neden oluyor. Hükümetin atadığı Üçlü Komisyonlar, cemaatin vakıf emlakini satmakta, ipotek etmekte, cemaat adına uzun vadeli borçlar yapmakta ve masraflı inşaatlara kalkışmaktadırlar. Bu bakımdan encümen seçimleri, mahkemelerce onaylanmalı ve mahkeme kararıyla feshedilebilmelidir. Üçlü Komisyonlar Başmüftü tarafından atanmalı, vakıf emlakini satmak, bütçe yapmak, uzun vadeli borçlar altına girmek gibi işlere kalkışmamalıdır. Komisyonlara böyle yetkiler tanınmamalıdır... Kısacası Birinci Türk Milli Kongresi, Cemaat Encümenleri için güvenceler istiyordu (57).

Cemaat Encümenleri, Türk azınlığının çok önemli sorunlarından biri idi. Bulgaristan Türk basınında bu konuda sürekli yayınlar görülüyordu.

«Milli Kongre'de, 'Bulgaristan Müslümanlarının Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı' talimatnamesinin bir kısım maddelerinin tadil edilmesi lüzumu ittifakla kararlaştırıldığı herkesin malumudur... İslam Cemaatleri İdare heyetleri nedir ve vazifeleri nelerden ibarettir? Sualine bugün elimizde bulunan talimatnamenin 8., 28., 29. ve 31. maddeleri, bunların birer manevi şahsiyet oldukları, camilere ve mekteplere meşruta olan emvali menkule ve gayrimenkuleyi idare eylemekle mükellef bulundukları ve devairi resmiyede İslam cemaatini temsil ettikleri ve ilh. cevabını vermektedir...

Senelerden beri güç halle yapılabilmiş olan İslam Cemaatleri İdare heyetleri intihabının Mezahip Müdüriyetinde müteşekkil komisyonu mahsus tarafından tetkik ve listelerinin tasdiki esnasında şimdiye kadar misli görülmemiş bir surette muamele yapılmakta olduğuna hayretle muttali olduk. Komisyon, reyleri ekalliyette kalmış bazı mahallerin listelerini, ekseriyeti kazanmış olan listelere karşı tercih

57) **Deliorman** gazetesi, 10.12.1929, No. 3 (222).

ederek tasdikleri cihetini iltizam eylemekte olduğunu öğrendik...

Bulgaristan Türkleri kanun diye bağırırken, o kanunu tatbik etmekle mükellef ve muvazzaf olan bir daireden böyle kanunsuz hareketler sadır olursa halk derdini kime anlatabilir?

Bundan maada, yine garip bir muamele kulağımıza çalındı. Mesela bir memlekette intihaba iki liste ile çıkılmış, bu listeden birisi çokluğu (çoğunluğu) kazanmış, diğeri azlıkta kalmış... Çokluğu kazanan listedeki emvali gayri menkuleye malik şahıslarla azlıkta kalmış listedeki emvali gayri menkuleye malik şahısları bir araya getirerek bir idare heyeti meydana çıkarıyor ve bu heyet tasdik olunuyormuş... İntihabı kazanmış olan listedeki şahıslardan bir kısmının gayrimenkul emvale malik değildir diyerek milletin gizli reyi ile kendilerine vermiş olduğu itimadı bu suretle sıfıra indirmek, bizim anlamaktan cidden âciz kaldığımız bir iştir...» (58)

Aynı gazete, vakıfların Türk vakıfları olduğunu, Müslüman Çingenelerin bunlara el süremeyecekleri üzerinde de önemle duruyordu. Sofya'da toplanmış Birinci Türk Milli Kongresinin bu konuda aldığı karara değinerek şunları yazıyordu:

«...Kararlarının asıl can alacak noktası, dedelerimizin mirası olan vakıflarımızı idare ile mükellef cemaat heyetlerine, Türkten başka unsurların karışmaması noktasıdır. Kongre bu hususta kıskanç davranmakla, yalnız o vakıfların Türklüklerini ve Türk olarak iyi idarelerini temin etmek istemiş değildir, Kongre bu kararı ile, Bulgarya'da vücude getirdiğimiz Akalliyetin hukuki vasfına ve ilmi ifadesine de işaret etmiştir... Kongre, bu mesele etrafındaki kararlarına âmil ve saik olan sebepleri kaydederken, vakıfları 'sırf milli Türk serveti' diye tavsif etmekle, bizim varlığımızın ilmi ve hukuki ifadesini kaydetmiş oluyordu.

Vakıfların idaresine Türk olmayanların —Çingeneler gibi— karışmamaları demek, 'İslam Cemaatleri' diye ötedenberi dilimize takılmış eksik tabirle ifade olunan 'Türk cemaatlerinin' işine —pek tabii olarak— Türkten başkasının karışmaması demektir.

---

58) **Deliorman** gazetesi, 28.12.1929, No. 8 (222).

Mademki, Bulgarya Türkleri, dini bir ekalliyet değil, milli bir ekalliyettir, mademki bunun aksini iddia, dünyadaki bütün mümasil vakıalara zıt, acayip bir iddia olacaktır, o halde, buradaki Türk milli azlığının (Komünote) Cemaat işlerini görmekle mükellef Heyetler 'Türk Cemaat Heyetleri' tabiri ile ancak en doğru şekilde ifade edilmiş olur.» [59]

Gazete, bunları söyledikten sonra, cemaatlerin ve vakıfların «Türk» olduklarını, «İslam Cemaati Heyetleri» demenin aldatıcı ve yanlış olduğunu uzun uzun anlatıyor, sırf dini işlerle uğraşan bir tek makam bulunduğunu, onun da Başmüftülük makamı olduğunu, encümenlerin esasen vakıflar ve gelirleri gibi dünya işleriyle uğraştıklarını vurguluyordu: «*Dava bu şekilde ortaya konunca, Türk olmayan Müslümanın Türk vakfı olan camide ibadet ediyorum diye Türk Cemaat Heyetlerinin intihaplarına karışmak istemesi gülünç olur; tıpkı, Türk vakıf çeşmesinden su içen mesela bir Ortodoksun karışması gülünç olduğu gibi*» diyordu.

Aynı gazete, bir başka sayısında, şu haberi veriyordu: «*Küstendil Cemaat intihabını Çingenelerle birlikte kazanmış olan liste Ministerlikçe (Bakanlıkça) tasdik edilmiştir. Cemaat idare heyetlerine Çingenelerin karıştırılmamasını Milli Kongre karar altına aldığından ötürü bu listede bulunmakta olan Türklerden Ali, Hakkı, Osman, Şaban ve Hüseyin Efendiler, istifa ederek Ministerliğin tasdik ettiği listeyi düşürmüşler ve bu suretle Çingenelerin Türk Cemaati işlerine karışmalarına mani olmuşlardır.*» [60]

Deliorman gazetesi, Bulgaristan Türk azınlığının «dini azınlık» değil, «milli azınlık» olduğunu sık sık tekrarlıyor ve Türk cemaatinin işlerine Türkten başkalarının karıştırılamayacağını savunuyordu. Bir başka sayısında şunları yazıyordu [61]:

«*Yirminci medeniyet asrında, bilhassa Akvam Cemiyetinde milli ekalliyetler meselesi mevzuubahs olurken, Bulgarya'daki Türk ekalliyeti (azınlığı) yerine Müslüman akalliyeti tabirini kullanmak ve Bulgaristan Türklerini, güya*

59) **Deliorman**, 17.12.1929, No. 5, başyazı.
60) **Deliorman**, 7.1.1930, No. 10.
61) **Deliorman**, 8.3.1930, No. 19.

dini bir ekalliyet olurmuş gibi, Müslüman ekalliyeti diye tavsif etmek, 750 bin kişilik bir Türk kitlesinin milli haklarına bir nevi tecavüz teşkil eder.»

Şeriye Mahkemeleri

Bulgaristan'da şeriye mahkemeleri de vardı. Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras kalan bu mahkemeler, Bulgar Prenslik ve Krallık dönemlerinde de varlıklarını sürdürdüler. Türkiye'de, 1924 yılında halifeliğin ve Şeriye Vekâletinin kaldırılması, hukuk sisteminin tümüyle laikleştirilmesinden sonra da Bulgaristan'daki şeriye mahkemeleri bir süre daha yaşadılar. Ancak İkinci Dünya Savaşı öncesindedir ki Bulgaristan'daki şeriye mahkemelerinin yetkileri sona erdi.

Müftü ve müftü vekilleri şer'i hâkimliği de yapabiliyorlardı. Ancak bunun için Başmüftülükten «müraselei-i şeriye» denen bir çeşit yetki almaları gerekirdi. Başmüftüye de bu yetkiyi İstanbul'daki Meşihat Makamı (yani Şeyhülislamlık) verirdi. Bulgar Prenslik döneminde bu usul, İmparatorluk döneminde olduğu gibi, sürüp gitti. Ayrı bir düzenlemeye, ayrı bir anlaşmaya gerek duyulmadı. Çünkü Bulgar Prensliğinin kendisi zaten İstanbul'a bağlı bir muhtar ülkeydi. Bu ülkedeki müftülükler de Meşihat Makamına bağlıydılar.

Bulgaristan bağımsızlığını ilan edince, 1909 yılında İstanbul'da imzalanan Türk - Bulgar Sözleşmesi ile bu noktalar, iki devlet arasında düzenlendi. Bulgaristan Başmüftüsünün, seçildikten sonra, şeriat hukukuyla ilgili işler için Meşihat Makamından «mürasele» alacağı ve kendisi de bu yetkiye dayanarak Bulgaristan'daki öteki müftülere şer'i hâkimlik yapabilme yetkisi vereceği sözleşmede belirtildi (mad. 1). Demek ki, Bulgaristan'daki Başmüftü ve müftüler, İstanbul'daki Meşihat Makamından yetki aldıktan sonra şer'i hâkimlik yapabiliyorlardı. Kendilerine böyle bir yetkiyi Bulgar makamları doğrudan veremiyorlardı. Meşihat Makamının izni gerekiyordu. Başka bir deyimle Bulgaristan'daki şer'i hâkimler, doğrudan İstanbul'daki Meşihat Makamına organik bağ ile bağlıydılar.

Türkiye ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalanan «Müftilere Müteallik Mukavelename», 1909 sözleşmesinin hükümlerini yineleyip perçinledi. Başmüftünün Meşihat Makamından «mürasele» alacağı ancak bundan sonra öteki müftülere böyle bir belge verebileceği tekrar vurgulandı. 1913 sözleşmesinin 1. maddesinde şu hüküm yer alıyordu:

«*Bulgaristan Mezahip Nezareti, Başmüftünün intihabını Sofya Sefaret-i seniyesi vasıtasiyle Makam-ı mualla-yı Cenab-ı Meşihatpenahiye tebliğ edecek ve taraf-ı âli-i Meşihatpenahiden müfti-i mumaileyhe bir menşur ve umur-u memurisini ifa ve bu babta kendisi dahi Bulgaristan'ın diğer müftilerine aynı mezuniyeti itâ edebilmesi için bir mürasele gönderilecektir.*»

Yetkili kılınan Bulgaristan müftüleri, aynı zamanda şeriye hâkimliği yapıyorlardı. 1919'da çıkarılan «Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi», Bulgaristan'daki şer'i mahkemeleri ayrıntılarıyla düzenledi. Bu konuya ayrı bir bölüm ayırdı (Yedinci Bölüm).

Bu bölümde belirtildiğine göre, Bulgaristan'da üç türlü şeriye mahkemesi vardır: 1) bidayet şeriye mahkemesi, 2) istinaf şeriye mahkemesi, 3) yüksek şeriye mahkemesi (Divan-ı Âli-i Şeriye). Bu mahkemeler yalnız şer'i davalara bakabilirler. Öteki davalara bakmaya yetkili değillerdir. Şeriye mahkemelerinin hangi davalara bakabilecekleri teker teker sayılmıştır. Bunlar altı bölüm olarak şöyle sıralanmıştır:

1) Karı koca arasındaki mal davaları ve kişisel davalar.

2) Ana baba ve çocuklar arasındaki kişisel davalarla mal davaları,

3) Nikâhın feshi davaları,

4) Fesh-i nikâh davaları,

5) Nesep davaları,

6) Miras davaları (veraset münazaaları).

Şeriye mahkemelerinin bu davalara bakabilmeleri için tarafların buna razı olmaları gerekir. Taraflar şeriye mahkemesine gitmeye razı olmazlarsa, davaya öteki Bulgar mahkemeleri bakar. Doğal olarak, şeriye mahkemeleri yal-

nız İslam dininden olan Bulgar yurttaşlarının belirtilen davalarına bakabilirler.

Bulgaristan'daki her müftü ve müftü vekâletinde bir Bidayet Şeriye Mahkemesi bulunur. Müftü ve müftü vekillerinin sayılarının azalıp çoğalmasına göre, bidayet şeriye mahkemelerinin sayıları da azalmış veya artmıştır. Sözgelimi, 1923 yılında Bulgaristan'daki müftü ve müftü vekillerinin toplam sayısı 46 idi. O tarihte Bulgaristan'da 46 bidayet şeriye mahkemesi var demekti. Bidayet şeriye mahkemeleri tek yargıçlı mahkemelerdi. Müftü veya müftü vekili aynı zamanda şer'i hâkimlik görevi yapıyordu.

Bidayet şeriye mahkemelerinin bir derece üstünde bulunan istinaf şeriye mahkemelerinin sayısı, 1919 tüzüğünde 3 olarak belirlenmişti. Bütün Bulgaristan'da yalnız üç adet istinaf şeriye mahkemesi vardı. Bunlar Sofya, Rusçuk ve Filibe kentlerindeydi. İstinaf şeriye mahkemeleri de tek yargıçlıydı. Bu yargıçlar, Başmüftünün görüşü alındıktan sonra, Bulgar Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının isteği üzerine, Kral iradesiyle, müftü adayları arasından seçilip atanırdı. Şeriye istinaf mahkemelerinin kadrosu, bir yargıç, bir şeriye kâtibi, bir sandık emini ve bir hademeden oluşurdu. Mahkemenin masrafları ve personelinin maaşları, Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına konan ayrı bir fasıldan ödenirdi.

«Divan-ı Âli-yi Şeriye» denen Yüksek Şeriye Mahkemesine gelince, bu, Sofya'da, Başmüftülükteydi. Bir başkan ve iki üyeden oluşurdu. Başmüftü, bu Yüksek Şeriye Mahkemesinin başkanıydı. Başmüftünün yokluğunda, Başmüftü naibi de bu mahkemeye başkanlık edebilirdi. Atamayla işbaşına gelen iki üye yargıçta, müftü ve müftü vekili olabilmek için aranan şartlardan başka, hukuk öğrenimi görmüş olmaları şartı da aranırdı. Adaylarda, hukuk öğrenimi görmüş olmaktan başka şu şartların bulunup bulunmadığına bakılırdı: medeni ve siyasi haklardan yoksun ya da herhangi bir suçtan dolayı hüküm giymiş olmamak, Bulgaristanlı olmak ve Bulgarca bilmek, dindaşları arasında saygınlığı olmak, otuz yaşını bitirmiş olmak, icazetname veya Nüvvap Okulundan diploma almış olmak, Yüksek Şeriye Mahkemesi önünde sınav vermiş olmak. Bu nitelikler, aynı zamanda müftü ve müftü vekili adaylarında da aranıyordu. Yüksek Şeriye Mahkemesi adaylarında ayrıca hukuk

öğrenimi görmüş olma koşulu da aranmaktaydı. Şeriye bidayet ve istinaf mahkemeleri, davalara bakıp hüküm verdikleri halde, Yüksek Şeriye Mahkemesi davalara bakmaz, yalnız verilen kararlarda şeriat hükümlerinin tam olarak uygulanıp uygulanmadığına bakardı. Boşanma (fesh-i nikâh) ile ilgili tüm kararları gözden geçirirdi. Yüksek Şeriye Mahkemesi, bir bakıma, Bulgaristan Türk - Müslüman azınlığının Temyiz Mahkemesi veya Yargıtay'ı demekti.

Taraflar, bidayet şeriye mahkemesinin vereceği kararlara itiraz edebilirlerdi. O zaman dava, şeriye istinaf mahkemesine havale edilir ve orada yeniden görülüp karara bağlanırdı. Ancak önemsiz davalar, bidayet şeriye mahkemelerinde kesin karara bağlanırdı. Bunlar üst mahkemeye gönderilmezdi. İstinaf mahkemesi, bidayet mahkemesinden kendisine havale edilen davaları yeniden karara bağlayabildiği halde, Yüksek Şeriye Mahkemesi, davalara yeniden bakmaz, ancak verilen kararları usul ve esas bakımından bozabilirdi. Yüksek Şeriye Mahkemesinde, şeriatla ilgili bir tereddüt veya bu mahkeme üyeleri arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, o zaman Başmüftü, Meşihat Makamına başvururdu. Yani son merci, İstanbul'daki Meşihat Makamıydı. Başmüftünün seçiminin ancak Meşihat Makamının kararıyla kesinleşmesi gibi, ihtilaflı şer'i davalarda da son söz yine Meşihat Makamınındı. Bu bakımdan da Bulgaristan Türk - İslam Cemaati İstanbul'a ve Türkiye'ye organik bağ ile bağlıydı. Bu durum, halifeliğin kaldırılmasına, Türkiye'de hukuk sisteminin laikleşmesine kadar sürdü.

Bulgaristan şeriye mahkemeleri, bir yandan İstanbul' da Meşihat Makamına, öte yandan da Bulgar hukuk sistemine bağlıydılar. Bulgar hukuk sistemi içinde şeriye mahkemelerinin yasal bir yeri vardı. Özellikle «Bulgar Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun» birçok maddesi, Bulgaristan'daki şeriye mahkemeleri için de geçerliydi. 1919 tarihli tüzük, bu maddeleri teker teker sayıyordu (mad. 60). Şeriye mahkemelerinin verecekleri kararlar, yetkili Bulgar makamlarınca uygulanırdı. Bulgar makamları, şeriye mahkemelerinin kararlarını, öteki Bulgar mahkemeleri kararları gibi geçerli saymak ve uygulamakla yükümlüydüler.

Şeriye mahkemeleri üyelerinin ve personelinin maaşları Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı bütçesinden ödenirdi. Bu Bakanlık, müfettişler aracılığıyla şeriye

mahkemelerini denetlerdi. Yalnız din işleriyle ilgili konularda şeriye mahkemeleri Başmüftülükçe teftiş edilirdi.

Bulgaristan Türk azınlığı şeriye mahkemelerinin bağımsız olmadığından sürekli yakınmaktaydı. Şeriat yargıcı sıfatıyla müftülere tam bağımsızlık sağlanmasını istiyordu. Bu istekler, 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresinde uzun uzun konuşuldu ve ayrıntılarıyla karara bağlandı. Bulgar Hükümetine de sunulan bu kararlarda, şeriye yargıcı sıfatını da üstlenen müftülerin seçimle işbaşına gelmeleri, seçimlerin Kral iradesiyle onaylanması, ancak Başmüftüden «müraseleı» aldıktan sonra müftülerin şeriye yargıcı görevini üstlenebilmeleri ve öteki Bulgar yargıçlar gibi güvence altında olmaları isteniyordu. Yani şeriye yargıçları da öteki Bulgar yargıçları gibi, ancak genel esaslara ve yasal nedenlere dayanılarak görevden alınabilmeliydiler. İdare, keyfi olarak bunları değiştirememeli, işlerine son vermemeliydi. Türk toplumu, şeriye mahkemelerinin veraset davalarına bakma yetkisinin kaldırılmasını da istiyordu (62).

1930'larda Bulgaristan Türkleri arasında bu konuda uzun tartışmalar vardı. Azınlığın bir bölümü şeriye yargıçlarının yetkilerine hiç dokunulmamasını savunuyor, başka bir bölümü ise, veraset gibi önemli bir konuda bu yargıçların yetkilerine son verilmesini istiyordu.

1938 yılında Bulgaristan müftülerinin şeriye yargıçlığı yetkileri kaldırıldı. Bir anlamda şeriye mahkemeleri, o tarihte sona erdi. Ancak müftüler nikâh kıyma yetkilerini sürdürdüler. Kıyılan bu nikâhlar, Bulgar yasası önünde geçerli sayılıyordu. 1945 yılında Bulgaristan'da medeni nikâh usulü kabul edildi. Bulgaristan Türkleri de bu tarihten sonra resmi nikâh memuru önünde evlenmeye başladılar.

Okul Encümenleri

Bulgaristan'daki Türk okulları, özel okullardı. Bu okulları Türk azınlığı kendisi yapar, kendisi yaşatırdı. Türk halkı, kendi okullarını yönetmek için kendi arasından «yöne-

62) **Deliorman** gazetesi, 13.12.1929, No. 4 (222).

tim kurulları» seçerdi. Bunlara, «Maarif Encümeni», «Mektep Encümeni» ya da «Okul Encümeni» denirdi. Okul encümenleri, okul yaptırmak, okulu araç gereçle donatmak, okula öğretmen bulmak, öğretmene maaş ödemek, okulu yaşatmak, Türk çocuklarına eğitim vermek için ne gerekiyorsa yapar veya yapmaya çalışırdı.

Bulgar Prensliği döneminde Türk okul encümenleri Türkiye'den de öğretmen getirebiliyorlardı. Filibe'de çıkan *Emniyet* gazetesi, 10 Mayıs 1312 (1896) günlü sayısında, Filibe Türk kız okulu için İstanbul'dan Şerife Hanım adında bir öğretmen getirtildiğini duyuruyordu. Türk halkı, Padişaha minnettarlığını sunmuştu.

Zamanla Bulgaristan Türk okulları için Türkiye'den öğretmen getirmek yolu kapandı. Okul encümenleri, gazetelerde duyurular yaparak öğretmen ararlardı. Bulgaristan Türk gazetelerinde sık sık şöyle duyurulara rastlanırdı [63]:

«Kariyemiz (köyümüz) mekteb-i iptidaiyesi (ilkokulu) için usul-ü cedide âşine (yeni öğretim usulünü bilen) bir muallim lazım. Maaş senevi 600 frank verilecek. Bu vazifeyi derûhte edecek olanlar, kariyemiz Maarifi İslamiye Encümeni reisine yazıp kendilerini bildirsin - Lom kazasında Sibra opştunasında (belediyesi) Maarifi İslamiye Reisi Hacı Ahmed Mehmed oğlu.»

Bir başka duyuru Bulgaristan'ın bir başka yöresinden [64] :

«Balçık kasabası mekteb-i rüştiyesine Bulgarca lisanı, Türkçe bazı dersleri okutmaya malûmatı kâfi bir muallim aranıyor. Bir de iptidaî mektebi muallimi sâniliğine usul-ü cedide vakıf agâh bir muallim lazım. Talip olanlar Balçık Encümen-i Maarif Reisi Hafız Murad Efendiye müracaat etsinler.»

Ders yılı gelip çatınca, okul encümenleri sıkışır ve gazetelerde bunlara benzer duyurular sıklaşırdı. Encümenlerin işi öğretmen bulmakla bitmezdi. Okulu yaptırıp donattıktan ve öğretmen de bulduktan sonra, encümen bu kez okula öğrenci toplamaya çalışırdı. Özellikle kız çocuklarını okula çekmek için didinirdi. Bir örnek: Rusçuk Türk okul-

63) Tuna gazetesi, (Rusçuk) 22.9.1321 (1905), No. 19.
64) Tuna gazetesi, 24.9.1321 (1905), No. 21.

ları encümeni 1905 Eylülünde halka şu duyuruda bulunmuştu:

«Rusçuk Müslümanlarına: Bu sene Benli Camiinde Kız Mektebini yoluna koyduk. Üç hoca tayin ettik. Kızlarına okuyup yazma öğretmek isteyen ve onları yoluyla terbiye etmeyi arzu eden kız babaları hemen kızlarını bu mektebe yazdırsınlar. Eylülün üçüncü Cumartesi gününden itibaren ay nihayetine kadar Benli Camii Mektebinde talebe yazılacaktır- Encümen-i Maarif.» (65)

Okul encümenleri, çoğunlukla, çağdaş eğitim vermek için çırpınıyorlar, Türk halkını buna alıştırmaya çalışıyorlardı. Yine Rusçuk'ta açılan kız okuluyla ilgili olarak okul encümeni şu duyuruyu gazetede yayımlatmıştı (66):

«Bu sene Allahın izniyle Benli Camiinde bir kız mektebi açtık. Bu mektepte kızların okuyup yazması, dinini, dinayetini öğrenebilmesi ve bir parça bilgili olması için ne lazımsa hepsi var. Şimdi Rusçuk Müslümanlarına düşen, yedi yaşından yukarı olan kızlarını hemen bu mektebe yazdırmaktır.

Artık, mahalle içlerindeki yolsuz, nizamsız kadın mekteplerine kızları yollayıp da nafile yere vakit gaip etmemeli. Bu, dince günah olduğu gibi kanunca da kabahattir.

Kanun, böyle mekteplerde yedi yaşından yukarı kızları okutanlara ceza verdiği gibi, bu mekteplere o yaşta olan kızlarını yollayan babaları da cezalandırıyor.

Biz, o kadın hocalarına yazdık. Erkek olsun, kız olsun, yedi yaşından yukarı kız veya erkek çocuk bulursak hükümete yazacağız. Hem o kadın hocaya ve hem de o kız veya erkek çocuk babalarına ceza verilecek. Bunu şimdiden Rusçuk Müslümanlarına bildiriyoruz. Bu ilanımızı okuyan Müslümanlardan, o kadın mekteplerinde her kimin yedi yaşından yukarı erkek çocuğu varsa hemen onu oradan alıp encümenin iptidaiye mekteplerinden birine ve kızları varsa, Benli Camii mektebine göndermesi lazımdır. Yoksa biz o mahalle mekteplerini dolaşacağız, çocuk ve kızların babalarına ve onları okutan kadın hocalarına ceza verdireceğiz... Encümeni Maarif.»

---

65) **Tuna** gazetesi, 1.9.1321, No. 1.

66) **Tuna** gazetesi, 3.9.1321 (1905), No. 6 ve 7.9.1321 No. 7.

Yüzyılımızın başında okul encümenleri, Bulgaristan Türk okullarını çağın gidişine uydurmaya, eski mahalle mekteplerinden «usulü cedid» denen yeni yöntemle eğitim veren çağdaş okullara geçmeye çalışıyorlardı. Yukardaki duyuru bu bakımdan da ilgi çekicidir. Eski yeni çatışması hâlâ sürüp gidiyordu. Okul encümenlerinin çeşitli sorunlarından biri de buydu. Yeni usulle eğitim veren öğretmenlere karşı, eski kafalı hocalardan direnmeler geliyor, zaman zaman sürtüşmeler oluyordu. 1905 yılı başında bu gibi sürtüşmelere aşağıdaki haber bir ışık tutar:

«Karnabat kasabası mektebi iptidaiyesi için bir idadi şehadetnamesini havi bir efendiye ihtiyaç olmuştu. Encümen efendiler bu hususta ibrazı gayret ederek yine Karnabatlı olan ve idadi şehadetnamesini havi olan Mustafa Efendiyi Dersaadet'ten Karnabat'a celbettiler. Eylül ayı hulul etmiş olduğundan mekteplerin açılması tabii bulunduğundan Mustafa Efendi mektebi açar ve program tertip etmekle meşgul bulunduğu sırada Karnabat mektebi iptidaiyesinin eski muallimi bulunan Hafız Ömer nam şahıs (Pehlivan) bundan hiddetlenerek, 'ne yapıyorsunuz' demeye kalmaz, mektepte bulunan talebeleri evine gönderir. Mustafa Efendi bu muameleden dilgir olarak encümen efendilere hal ve keyfiyeti anlatmak için kahveye gelir. Hafız Ömer Pehlivan da takib ederek kahveye gelir. Mustafa Efendiye hitaben 'ben senin gibi on tanesini cebimden çıkarırım' diyerek iskemle ile vurmaya kalkar. Kahvede bulunan ahaliyi Müslime güç hal ile biçare Mustafa Efendiyi kurtarırlar...» [67]

Bulgaristan Türk gazeteleri, çağdaş eğitime geçmeye uğraşan okul encümenlerine var gücüyle arka çıkıyorlardı. *Tuna* gazetesi yeni okullarla ilgili haberleri önemle sütunlarına alıyor ve okul encümenlerini yüreklendiriyordu. Gazete, 5 Ekim 1321 (1905) günlü sayısında, Silistre'nin Baylar köyü Türk okul encümeninin, çocuklara yeni yöntemlerle eğitim vermek için okulu onarıp genişlettiğini ve eski hocadan başka Silistre'den Müstecip Efendi adında diplomalı bir öğretmen bulduğunu haber verdikten sonra, bunun sevinçle karşılandığını yazıyor ve «Aferin Baylar köyü amucalarına!» diyordu. Gazete, çağdaş eğitimin özellikle ilk-

67) Tuna gazetesi, 8.9.1321 (1905), No. 7.

okullarda yaygınlaştırılması gerektiğini savunuyor ve şunları yazıyordu:

«...*Millette okumaya merak var; fakat milletin o merakla gittikleri mektepler yolsuz; hele o mekteplerde hocalık edenler, hocalıkta hiç erbab değil. Sopasına güvenen 'hoca' olmuş, bunlarda sopacılıktan başka hiçbir şey aranmaz olmuş...*

Bu biçim mekteplerde senelerce okumuş, on binlerce âdemler var ki, bugün okuryazarlık sırasına girememiş, hatta imzasını vurmak bile elinden gelmiyor.

Mekteplerin bu yolsuzluğunu gören birtakım aklı eren Müslümanlar, millet arasında yavaş yavaş türemeye başlamış, eyice gayretler etmişler; rüştiyeler açmışlar. Bunların bu himmetlerine hiç diyecek yok. Fakat işi nereden tutmak lazım ise, oradan tutmamışlar. Biraz ileri atılmışlar, mekteplerimizin düzelmesine, yoluna girmesine asıl iptidaiyelerden başlanacak idi...

Neyse, olan olmuş, şimdi bize düşen şu iptidaiyelerimizi yoluna koymaktır... Çocuklarımıza namaz surelerini, ilmihali bellettikten sonra biraz da dünya bilgilerini öğrenmek mümkün olduğunu göstermeliyiz.

İlerimiz açık, cesaretimiz kırılmasın.» [68]

Okul encümenleri, ders yılı başında üstüste duyurular yayımlarlar, çocukların ilkokullara ve rüştiyelere yazdırılmalarını isterlerdi. Bulgaristan'da çıkan Türk gazeteleri koleksiyonları bu çeşit duyurularla doludur.

Okul encümenlerinin en önemli işlerinden biri de okulları yaşatmak için kaynak oluşturmak, kaynak bulmaktı. Encümenler sık sık Türk halkına başvurur, okullara yardım yapılmasını isterlerdi. Bir örnek: Rusçuk Türk okulları encümeni, 1906 yılında, Türk halkına bir çağrıda bulunmuş, kurban derilerinin makbuz karşılığında encümene verilmesini istemiştir. Encümen yayımladığı uzun çağrıda, halkın Türklük ve Müslümanlık duygularını okşadıktan, Türklerin tarih boyunca hayır işlerine pek önem verdiklerini hatırlattıktan sonra, bu kez de «*İslam kardeşlerimizin bu fiil-i hayra iştirak edeceklerini ümit ederiz*» diyordu [69].

---

68) **Tuna** gazetesi, 3.10.1321 (1905), No. 28.

69) **Tuna** gazetesi, 8.1.1322 (1906), No. 399.

Encümenler durmadan çırpınıyorlardı. Türk azınlığının eğitim düzeyini yükseltmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bulgaristan'da yayımlanan Türkçe gazeteler de Türk okul encümenlerine arka çıkıyorlardı. Kimi halkı okşayarak, kimi silkeleyerek uyandırmaya çalışıyorlar, böylece okul encümenlerinin işini biraz kolaylaştırıyorlardı. Filibe' de çıkan *Balkan* gazetesinin bir başyazısından alınan aşağıdaki satırlar bu bakımdan ilginçtir. Gazete şöyle diyordu [70] :

«Şu koskoca Bulgaristan'da 600.000 İslamız. Fakat otuz seneden beri Bulgaristan Kanun-i Esasisinin bahşeylediği hukuk-u hürriyet ve adaletten altı paralık istifademiz olmamıştır.

Ne mekteplerimiz mekteptir, ne vakıflarımız vakıf!

Yahu bu ne gaflet, bu negaflet, bu ne uykudur!

Uyan ey bedbaht millet uyan! Son nedamet acıdır.»

Bu satırlar, Türkiye'de İkinci Meşrutiyetin ilanından iki yıl önce yazılıyordu. Encümeni, öğretmeni, gazetecisi, «uyan» diye diye Bulgaristan Türklüğünü uyandırıyorlardı. Ağırdan ağıra da olsa Türkler uyanıyor, çağdaş eğitime geçiyordu. Bu zahmetli yolda okul encümenlerinin emekleri büyüktü.

1906 yılında Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği kuruldu. Bu Birlik, çağdaş eğitimden yana olan okul encümenlerine büyük destek oldu. Birliğin kurulmasına öncülük eden, Rusçuk Türk Okulları Encümeni Başkanı Tahir Lütfi Bey idi. Varna Türk Okulları Encümeni üyesi Hacı Bekir de kurucular arasındaydı. Öteki kurucular öğretmenlerdi. Tahir Lütfi Beyin öncülüğüyle Bulgaristan Türk öğretmenleri bir araya gelmişler, Şumnu'da bir kongre düzenlemeyi ve orada bir öğretmenler birliği veya derneği kurmayı başarmışlardır. Geçici olarak başkanlığına Tahir Lütfi Beyin getirildiği bu Birlik aracılığıyla, çağdaş eğitim için çırpınan okul encümenleriyle öğretmenler el ele vermiş oluyorlardı.

Türk Öğretmenler Birliği, Bulgaristan Türk eğitimi için merkezi bir otorite oldu. Türk okullarının sorunlarını ülke ölçüsünde ele aldı. O zamana kadar, her okul encümeni kendi başının çaresine bakıyor, kendi okulunu bildiği

70) **Balkan** gazetesi, 26.7.1322 (1906), No. 13 başyazı.

gibi yönetiyordu. Çeşitli bölgelerin okul programları arasında bir birlik olmadığı gibi, eğitim düzeylerinde de pek denklik yoktu. Öğretmenler Birliği, merkezi bir kuruluş olarak eğitim öğretim işlerine ciddi olarak el atınca, eğitimde birliğe doğru gidildi. Okul encümenlerinin işi bir bakıma kolaylaştı. Encümen, öğretmen işbirliği yaygınlaştı.

Zaman zaman encümenlerle öğretmenler arasında anlaşmazlıklar ve sürtüşmeler çıktığı da oluyordu. Kimi okul encümenleri, okul programlarına fazlaca karışmaya kalkışınca, öğretmenlerin tepkisiyle karşılaşıyorlardı. Öğretmenler, haklı olarak, encümenin yalnız yönetim işleriyle uğraşmasını; program gibi işlerin öğretmenin yetkisine bırakılmasını, çünkü bu gibi eğitim işlerinin mesleki uzmanlığı gerektirdiğini savunuyorlardı. Kimi zaman bazı okul encümenleri, tutucu hocaların etkisinde kalarak, yeni öğretime geçme işini ağırdan alınca, yine encümen - öğretmen sürtüşmesi oluyordu. Ama Öğretmenler Birliğinin kurulmuş olması, Bulgaristan Türk eğitimi sorunlarını bilinçli ve bilgili biçimde ele alması, genelde okul encümenleri için büyük destek olmuştu.

Okul encümenlerinin asıl sürtüşmeleri ve çatışmaları, Bulgar makamlarıyla oluyordu. Bulgar Hükümeti, 22 Aralık 1914 tarihinde, Bulgar resmi gazetesinin 266. sayısında, Bulgaristan özel okullarıyla ilgili bir talimatname yayımladı. Türk okul encümenleri, o tarihten sonra bu talimatnameye uydular. Buna göre, Türk okullarının birer encümeni bulunur. Seçimle işbaşına gelen encümenler, köylerde 3, kasabalarda 5 üyeden oluşur. Encümenler, yasalara uymak ve Bulgar Hükümetine hesap vermek zorundadırlar. Hükümete karşı sorumludurlar. Encümen seçimleri üç yılda bir, ocak ayında yapılır. Cemaatin bulunduğu yerdeki Türk halkı okul encümeni seçimine katılır. Kimlerin seçimlere katılamayacakları talimatnamede belirtilmiştir. 25 yaşını bitirmiş olanlar encümen üyeliğine seçilebilirler. Bunların Bulgar vatandaşı, Bulgarca okuryazar olmaları gerekir. Ama Türkler arasında Bulgarca bilenlerin sayısının pek fazla olmadığı göz önünde tutularak, Türk okul encümenlerinin yalnız başkanlarının Bulgarca bilmeleri yeterli sayılmıştı. Üyelerin Bulgarca bilmeleri istenmiyordu (mad. 9). Okul encümenleriyle ilgili talimatname, seçimlere Bulgar makamlarının karışmalarına yol açabilecek hükümler

de taşıyordu. Talimatname metni, *Rehber* gazetesinde yayımlanmıştı (71).

Türk okulları bakımından Bulgar makamlarına karşı sorumlu olan, Türk okul encümenleriydi. Okul konusunda Türk cemaatini Bulgar makamları önünde okul encümeni ve özellikle encümen başkanı temsil ediyordu. Okul açma iznini Bulgar makamlarından encümen başkanı alıyordu. En az otuz Türk hanenin yaşadığı ve 25 Türk çocuğunun bulunduğu her yerleşim biriminde veya her köyde bir Türk okulu açılabiliyordu. Ancak okul açmak için Bulgar makamlarının izni şarttı. Türk okulları yılda iki kez Bulgar müfettişlerince teftiş ediliyordu. Müfettişlere okulla ilgili olarak hesap veren, muhatap olan yine okul encümeniydi.

Okul encümenleri yıllık bütçeler hazırlarlardı. Bütçeler, Bulgar makamınca onaylanırdı. Bulgar yetkilileri, encümenlerin seçimlerinden bütçelerine kadar her şeye karışırlar, çeşitli engeller çıkarırlardı. 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin Milli Kongresinde, okul encümenlerinin dertleri de dile getirildi. Çeşitli kararlar alındı. Bu kararlar Bulgar Hükümetine sunuldu. Kararlarda şu gibi maddeler vardı: Türk halkına yüklenen okul vergilerinin hafifletilmesi; Türk okul encümenleri bütçeleri onaylanırken, eğitimle ilgili fasılların gereksiz yere ve Türk halkının taşıyamayacağı ölçüde arttırılmaması; okul encümenleri bütçelerinin o bölgedeki müftülerce onaylanması; Bulgar müfettişlerince kapatılan Türk okullarının yeniden açılması; encümenlerin ellerinden alınan okul tarlalarının geri verilmesi, okula gitmeyen çocukların velilerinden alınan para cezalarının Türk okul encümenlerine verilmesi vb. (72).

Bu gibi dileklerin hiçbiri Bulgar Hükümetince dikkate alınmadı. Tersine, Bulgaristan Türklerinin Milli Kongre kararlarının mürekkebi kurumadan, okul encümenleri ve Türk okulları üzerindeki Bulgar baskıları arttı. O yılların Bulgaristan Türk gazeteleri, Türk okul encümenleri üzerine yapılan Bulgar baskılarıyla doludur. Okul encümenleri bin bir güçlükle halktan para toplayarak bir okul açıyorlardı. Bulgar müfettişleri gelip bu okulu kapatıyorlar, ya da güzel

71) **Rehber** gazetesi, 26.11.1929, No. 256.

72) **Deliorman** gazetesi, 27.7.1930.

bir Türk okulu görünce, bir yolunu bulup bunu «resmi okul» yani, Bulgar okulu yapıyorlardı. Okul encümenlerine ve Türk okullarına 1930'larda nasıl baskılar yapıldığı, gazete sütunlarından birkaç alıntıyla daha iyi anlaşılır. Milli Kongreden hemen sonra, *Deliorman* gazetesi, «Temsil Siyaseti mi?» başlığıyla şu haberi veriyordu:

«Osmanpazarından 16 tarihi (16 Aralık 1929) ile aldığımız acı ve doğruluğuna şüphemiz olmayan bir mektubu olduğu gibi aşağıya yazıyoruz. Bu mektuba bir şey ilave etmeyeceğiz. İsteriz ki Maarif Ministri (Bakanı) Naydenof C. bize teşekkür satırları yazmak imkânını versin:

Mekteplerin açıldığı zamanlarda kaza maarif müfettişinin teşviki ve bazı nahiye sekreterliklerinin tazyiki ile Türk halkının rızası alınmaksızın 15'ten fazla köyde Türk mektepleri kapatılmış ve Türk yavruları milli mekteplere (Bulgar okullarına) alınmıştır. Hatta bazı encümenlere de bilmeyerek protokoller imza ettirilmiştir. Bulgarlarla Türklerin karışık olduğu köylerde Türk encümenleri doğrudan doğruya kapatılarak evrak ve paraları milli encümenlere teslim ettirilmiştir. Meyus olan köy halkı, birtakım köylerde intihaba gitmemeyi kararlaştırmışlarsa da nahiye kâtipleri ile daskalların (Bulgar öğretmenlerin) ceza tehditleri karşısında yine intihaba iştirak etmişlerdir.

Tabii bu intihaplara zorla iştirak eden muhalif ses (oy) vermişlerdir. Topuzlar köyünde kimse intihaba gitmediğinden Bulgar muallimi kızmış ve bir iki köylüye vurmak cesaretinde bulunmuştur.

Hükümetimiz elbette bu haksızlıkları reva görmez; fakat nasıl şikâyet edelim diye düşünüyorduk. Avukatlar arzuhallarımızı yapmıyorlar.» [73]

Dört gün sonra *Deliorman* gazetesi, Osmanpazar yöresi köylerinde Türk okullarının kapatılması ve Türk okul encümenleri üzerindeki Bulgar baskılarının ayrıntılarını yayımlamıştır: 20 hane Bulgarın ve 97 hane Türkün yaşadığı «Köpekler» köyüne, Bulgar müfettişi, silahlı jandarmayla gelmiş, Türk okulunu kapatmış, direnmek isteyen Türk okul encümenini cezalandırmış, Türk öğretmenine yol verip yerine Bulgar öğretmen atamış ve «silah şakırtı-

73) **Deliorman** gazetesi, 20.12.1929.

sı altında Türk çocuklarını alarak Bulgar mektebine sokmuştur.» (74)

Bu uygulama 1930 yılında gittikçe yaygınlaşır. Bulgar müfettişler, bir yandan Türk okullarını kapatmayı sürdürürken, öte yandan kapatılmayan Türk okullarına ağır yükler yüklerler. Türk okul encümenlerinin hak ve yetkilerini hiçe sayarak Türk okullarına tepeden inme Bulgar öğretmenleri atarlar. Bunların maaşlarının encümen bütçesinden ödenmesini şart koşarlar. Her Bulgar öğretmenine, Türk öğretmenin aldığı maaşın iki katı maaş ödenmesini de isterler. Bu gidişe bir örnek olarak, *Deliorman* gazetesi, Rusçuk sancak müfettişinin yayımladığı 24 Şubat 1930 tarihli bir genelgeyi sütunlarına alır. Sancak müfettişi, bütün sancaktaki Türk okul encümenleri bütçelerinin onaylanmak üzere kendisine gönderilmesini ister. Türk öğretmenlerine yıllık 12.000 leva, Bulgar öğretmenine ise encümen bütçesinden «en az 25.000 leva» ödenmesi gerektiğini bildirir. Gelecek ders yılında Türk okullarındaki Bulgar öğretmenlerinin sayısının da Türk öğretmenleri sayısı kadar olacağını ve tabii bunların Türk okul encümeni bütçelerinden iki kat yüksek maaş alacaklarını ekler. *Deliorman* gazetesi, 14 Mart 1930 günlü sayısında, «Bu haksızlıklar boğazdan geçmez oldu!» diye başlık atar.

Evet, «haksızlıklar boğazdan geçmiyordu». Bütün bu haksızlıklara Türk okul encümenleri göğüs geriyor veya germeye çalışıyorlardı. Ama, Bulgaristan'da gelen gideni mumla aratıyordu. 1934 yılında Bulgaristan'da faşist bir yönetim başa geçti. Faşist Bulgarların Türk okullarına ve okul encümenlerine baskıları korkunç bir kâbus gibi çöktü. Bu da on yıl sürdü. 1944 Eylülünde komünistler iktidara geldiler. Önce Türk okul encümenlerine ve Türk azınlık okullarına biraz nefes aldıracaklarmış gibi davrandılar. Fakat totaliter reimin karakterine uygun olarak, Türk okullarına toptan el koydular. 1946 yılında Bulgaristan'daki bütün Türk azınlık okulları, devletleştirildi. Türklerin okulları resmi devlet okulu oldu ve Türk okul encümenlerinin tarihi görevleri de son buldu.

Bulgaristan'da Türk okul encümenliği görevi, zor mes-

74) **Deliorman** gazetesi, 24.12.1930.

lekti. Türk çocuklarına anadilleriyle eğitim öğretim verebilmek için, kimi burma sarıklı, koca kuşaklı, çakşırlı, mintanlı «amucalardan» oluşan o eski Türk okul encümenleri üyeleri ve başkanları, çok zor şartlarda görev yaptılar. Güçlerinin yettiği kadar hizmet ettiler. Türlü Bulgar baskısına göğüs germeye çalıştılar. Onların bu tarihi hizmetleri saygıyla hatırlansa yeridir.

Türk Öğretmenler Birliği (1906 - 1933)

Krallık döneminde Bulgaristan Türk eğitimine unutulmaz hizmetlerde bulunan bir kuruluş da *Türk Öğretmenler Birliği* idi. Prenslik döneminde Türk azınlık okullarında bir dağınıklık göze çarpıyordu. Her kent ya da kasabanın okul encümenleri kendilerine göre okul ve eğitim işlerini düzenliyordu. Gerçi özel okul statüsündeki Türk okulları da Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığının teftişi altındaydı. Ama Türk okullarının ders programları, eğitim öğretim düzeyleri birbirini pek tutmuyordu. Türklerin eğitim öğretim işlerini düzenleyecek bir merkezi otorite yoktu. Türk okullarının pek çok sorunları vardı. Her okul encümeni bu sorunları kendi başına çözmeye çalışıyordu. Sorunları toplu-ca ele alabilecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve bu ihtiyaç Bulgaristan *Türk Öğretmenler Birliği*'ni doğurmuştur.

Böyle bir birliğin oluşturulması fikri, Türkiye'den Bulgaristan'a geçmiş bazı Jön Türklerden çıkmıştır. Sultan Abdülhamid döneminde bazı Türk aydınları yurt dışına kaçmışlar, Jön Türk hareketine katılmışlardı. Bunların bir bölümü de Bulgaristan'a gitmiş ve orada çalışmaya koyulmuşlardı. Bulgaristan'da çeşitli Türkçe gazeteler de çıkarıyorlardı. XX. yüzyıl başlarında Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazetelerin yarısı Jön Türklerin organı veya sözcüsü durumundaydı. Bu gazetelerden biri olan *Muvazene*, Filibe'de, Ali Fehmi tarafından yayımlanmaktaydı. İstanbul'da Mülkiye Okulunu (Siyasal Bilgiler) bitirdikten sonra Abdülhamid yönetiminden Bulgaristan'a kaçmış olan Ali Fehmi, çıkardığı gazetede Bulgaristan Türklerinin sorunları ile ve özellikle eğitim öğretim sorunlarıyla yakından ilgileniyordu. Bulgarların bir öğretmenler birliği bulunduğunu gör-

dü. Benzer bir Türk Öğretmenler Birliği kurulması düşüncesini ortaya attı. Bu fikir öteki Türk aydınlarınca da benimsendi.

1906 yılında dernek, «*Muallimini İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi*» adıyla çalışmaya başladı ve ilk kongresini aynı yıl Şumnu'da yaptı. Bulgaristan Türkleri arasında da Abdülhamid yanlısı ve karşıtı olanlar diye ikilik olduğundan, ilk kongre yeterince ilgi görmedi. Hatta Şumnu Türk Maarif Encümeni, bir Jön Türk hareketi olarak kuşkulandığı bu kongreye karşı çıktı ve Şumnulu öğretmenlerin buna katılmalarını engellemeye çalıştı. Ama ondan sonra birliğin çalışmalarına karşı ilgi gittikçe arttı. Hele 1908'de Türkiye'de İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliğinin çalışmaları giderek iyice yoğunlaştı.

Birlik, 1907'de Rusçuk'ta, 1908'de Varna'da yıllık kongreler düzenledi. Ondan sonra her yıl ayrı bir kentte bu kongreler birbirini izledi. Her kongrede Bulgaristan Türk eğitiminin sorunları bir bütün olarak ele alındı. Ders programlarının birleştirilmesi, okul kitaplarının hazırlanması, kitapların içeriği, öğretmenlik mesleğinin çeşitli sorunları, yönetmelikler, tüzükler, kurslar vs. gibi çeşitli konular teker teker ele alındı. Belli esaslara bağlandı. Bu esasların uygulanması, uygulamanın denetlenmesi, Türk eğitim işlerinin Bulgar makamları nezdinde kovalanması, anavatan Türkiye'deki eğitimle Bulgaristan Türk eğitimi arasındaki paralellik ve beraberlik gibi önemli sorunlar, Türk Öğretmenler Birliğinin başlıca görevleri arasındaydı.

Öğretmenler Birliği, Bulgaristan Türk çocuklarına Türklük bilincini, milliyetçilik ruhunu, anavatan Türkiye'ye bağlılık duygusunu aşılamak bakımından tarihi bir görev yapmıştır. Bulgaristan Türk eğitimi, birliğin bilinçli ve sistemli çalışmalarıyladır ki, bir atılım yapmıştır. 1928 yılında adını *Türk Muallimler Cemiyeti* olarak değiştiren bu birlik, İkinci Meşrutiyet döneminde bütün Bulgaristan düzeyinde örgütlendi. Türklerin yoğun olarak yaşadığı on beş kadar kent ve kasabada «Havzalar» oluşturdu. 1921 yılında *Terbiye Ocağı* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Daha sonra adı *Muallimler Mecmuası* olarak değiştirilen bu dergi, Türk Öğretmenler Birliğinin yayın organıydı.

Türkiye'de Cumhuriyetin kurulması ve Atatürk devrim-

lerinin gerçekleşmesi üzerine, Türk Öğretmenler Birliği, Bulgaristan Türk çocuklarına anavatandakine paralel bir eğitim vermek, Türk eğitimini çağdaş düzeye yükseltmek için canla başla çalıştı. Bulgar makamlarının bütün engellerine rağmen, Atatürkçü bir Türk gençliği yetiştirmek için uğraştı. Yeni Türkiye'de her atılımı adım adım izledi. Atatürk devrimlerini tümüyle benimsedi, bunları Bulgaristan Türk çocuklarına benimsetmek için bütün çabayı harcadı ve büyük ölçüde başarılı oldu.

Öğretmenler Birliği, 19. kongresini Temmuz 1928'de Lom'da yaptı. Bu kongrede, Türkiye ile birlikte Bulgaristan'da da yeni Türk harfleriyle eğitime başlanması kararlaştırıldı. Bu karar çeşitli engellemelere rağmen uygulamaya konuldu. Bulgaristan Türk öğretmenlerine hemen aynı yıl içinde yeni harfleri öğretmek için kurslar açıldı ve Bulgaristan Türk okullarında da 1928/1929 ders yılında yeni yazıyla öğretime geçildi.

Türk Öğretmenler Birliği, Bulgaristan Türk okulları için ders kitapları hazırlanmasına ve bastırılmasına öncülük etti. Özellikle 1924 yılından sonraki on yıllık dönemde Bulgaristan'da Türkçe ders kitapları basımı işi yoğunlaştı. Kitapların hemen hepsi Öğretmenler Birliğinin çalışkan üyeleri olan seçkin öğretmenlerce hazırlanmış ve ulusal duygularla donatılmıştı. Arada Bulgarlarca yasaklanan kitaplar da olmuştu. Ama Bulgar sansüründen geçen ders kitapları Türk çocuklarına yeterince Türklük duygusu, Atatürk ve Türkiye sevgisi aşılayabiliyordu. Bir örnek: Ortaokul (Rüştiye) birinci sınıfta okutulan *Kıraat* (okuma) kitabında, Mehmet Akif Ersoy, Mehmed Emin Yurdakul, Orhan Seyfi Orhon, gibi Türk şairlerinden parçalar vardı. Ortaokulun birinci sınıfında ezberlenen parçalardan biri de Orhan Seyfi Orhon'un «Anadolu Toprağı» adlı şiiriydi. Bu şiir Anadolu özlemini şöyle dile getiriyordu:

Senelerce sana hasret taşıyan
Bir gönülle kollarına atılsam.
Ben de bir gün kucağında yaşayan,
Bahtiyarlar arasına katılsam.

.....

Ben de bir gün kucağına ulaşsam,
Gözlerimden döksem sevinç yaşını.
Bayrağının gölgesinde dolaşsam,
Öpsem, öpsem toprağını taşını.

Türk Öğretmenler Birliği, 1933 yılında Rusçuk'ta 23. ve sonuncu kongresini yaptıktan sonra, Bulgar Hükümetince dağıtıldı ve kapatıldı. Ama yaptığı hizmetler unutulmadı. Çeyrek yüzyılı aşkın çalışmaları boyunca bu birlik, Bulgaristan Türk eğitimine damgasını vurdu ve oldukça kalıcı izler bırakıp tarihe karıştı. Yine birliğin öncülüğüyle programa alınmış olan anlamlı Türk şarkıları Bulgaristan Türk çocuklarınca yıllar yılı söylendi: «Dağ başını duman almış...», Tevfik Fikret'ten «Çiğnendi yeter varlığımız cehl ile kahra...» ve sonra «Annem beni yetiştirdi - Bu yerlere yolladı/Al sancağı teslim etti Allaha ısmarladı...» gibi şarkılar, Bulgaristan Türk okullarında komünist yönetimin ilk yıllarına kadar söylendi.

Türk Spor Birliği «Turan»

Anavatan Türkiye'deki mutlu gelişmeler, Bulgaristan Türklerini de derinden etkilemişti. Anadolu'da Büyük Zaferin kazanılması, Lozan Konferansı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, Bulgaristan Türk gençliğini de coşturmuştu. Bu coşkulu hava içinde, Bulgaristan Türk oymaklarında çeşitli gençlik spor kulüpleri doğdu. Çoğu 1923 - 1924 yıllarında kurulan bu kulüplerin bellibaşlıları şunlardı:

Eskicuma (Tırgovişte)	«İnkılap» kulübü
Eski Zağra (Starazaora)	«Altınyıldız» kulübü
Niğbolu (Nikopol)	«İleri» kulübü
Plevne (Pleven)	«Kamer» kulübü
Pravadi (Pravadiya)	«Çelik» kulübü
Rahva (Rahova)	«Atilla» kulübü
Razgrad	«Gençlerbirliği» kulübü
Rusçuk (Ruse)	«Yıldız» kulübü
Rusçuk	«Terakki» kulübü
Varna	«Hilal» kulübü
Vidin	«Turan» kulübü
Vidin	«Tenvir-i Efkâr» kulübü
Vraca (Vratsa)	«Gayret» kulübü
Yenipazar (Novipazar)	«Rumeli» kulübü
Ziştevi (Sviştov)	«Kuvvet» kulübü
Ziştovi	«Balkan» kulübü

Hemen her Türk oymağında mantar gibi fışkırmaya başlayan bu Türk spor kulüplerini bir çatı altında birleştirmek fikri de gelişti. Razgrad'da çıkan *Deliorman* gazetesinde Mustafa Şerif (Alyanak) şunları yazıyordu:

«...*Çok hayırlı ve çok değerli bir teşebbüs, hemen hemen her yerde Türk muhitleri arasında çoktan beri beklenen bu tohumu serpti. Şöyle ufak bir seyahat yapınız. Göreceksiniz ki her kasabada bir spor kulübü teşekkül etmiş, 20 - 30 genç, her gece, hayatın kirli ve çılgın sahnelerinden uzak, tenha ve küçük bir yerde fikir ve vücut terbiyesi tahsil ediyor...*

Bugün ötede beride başlayan spor hareketleri, yarın engin bir sel halinde memleketin her tarafını istila edecek ve bütün memleket gençliğini birbirine çok kuvvetli bağlarla bağlayacaktır...

Biz artık muhtelif kollara, fertlere veya fırkalara köprü olacak bir gençlik değil, kafası medeni ihtiyaçlarımızı kavramış, bilgili, sıhhatli ve mefküreci bir gençlik istiyoruz. Çünkü buna şiddetle ihtiyacımız vardır. Nesili âtiyi her türlü sefalet ve sefahatten kurtarmak ve zamanın icabına göre yetiştirmek istiyorsak, bugünden çalışmaya ve bu yolda yürümeye mecburuz; bugün gençliğin yürüdüğü bu temiz yolda teşvik ve tergip eylemek zaruretindeyiz...

Mademki biz de insan gibi yaşamak ve gülünç olmadan, ezilmeden yaşamak istiyoruz, memleket kanunlarının bize bahşeylediği haklara istinaden kendi milli ve içtimai ihtiyaçlarımızın prensipleri dahilinde, yarın için ne yapmak lazımsa, yapmaya mecburuz.

Evet. Böyle hareket edelim ki, artık bizim için de yeni yaşayış âleminin yeni kapıları açılmış bulunsun!» (75)

Bu yazıyı yazan Mustafa Şerif Bey, ondan sonra da Türk spor kulüplerinin birleştirilmesi, bir merkeze bağlanması fikrini canla başla savundu. «Türk gençleri birleşiniz» diye haykırdı. Sonra, «Sönük Ocak» adlı bir piyes yazdı. Burada da Bulgaristan Türk gençliğini güçlü bir «Birlik» içinde toplamak düşüncesini dile getirdi. Piyes, Plevne ve Ziştevi'de sahneye konuldu.

Bu yazılar üzerine Rusçuk Türk gençleri birleşme işi-

75) Tunalı Ali Hüsnü, **Bulgaristan'da (Türk Spor Birliği) Nasıl Doğdu ve Nasıl «Turan» oldu?**, Vakit Matbaası, İstanbul: 1933, ss. 10-11.

ni ele aldılar. 1924 yılında Rusçuk'ta üç Türk spor kulübü vardı: «Yıldız», «Terakki» ve «Ertuğrul» kulüpleri. «Yıldız» ile «Terakki» birleşerek öteki Türk kulüplerini bir kongreye çağırdılar. Çağrıya bazı kulüpler olumlu karşılık verdiler, bazıları ise kongreye katılmaktan yan çizdiler.

14 Temmuz 1924 günü Rusçuk'ta Türk spor kulüpleri birinci kongresi toplandı. Bu kongreye aşağıdaki kulüpler ve üyeler katıldılar:

Razgrad: «Gençlerbirliği kulübü - Mahmut Necmettin ve Alyanakzade Mustafa Şerif

Pravadi: «Çelik» kulübü - Süleyman Sabri

Ziştevi: «Kuvvet» kulübü - Nida Behçet, Mehmet Celâl ve İsmail Mehmet

Plevne: «Kamer» kulübü - Kadri Uğuz, Mehmet Niyazi ve Adil

Rusçuk: «Terakki» kulübü - Şevki Mustafa, Emin Hüsmen ve Muharrem Mehmet

Rusçuk: «Yıldız» kulübü - Şevki Mustafa, İsmail Muharrem, Ali Hüsnü ve Mehmet İsmail

Rusçuk kongresine altı Türk spor kulübünü temsil eden on altı delege katılmıştı. Öteki kulüpler katılmamışlardı. Kongreye konuk ve dinleyici olarak da epeyce kişi gelmişti. Kongre, Rusçuk rüştiyesinde yapılmıştı. Katılanların az olmasına rağmen, Rusçuk kongresi, Bulgaristan Türk spor kulüplerini bir çatı altında birleştirme yolunda önemli bir adım oldu.

Alyanakzade Mustafa Şerif'in başkanlığında çalışmaları üç gün süren Rusçuk kongresinde şu kararlar alındı:

1) Bulgaristan Türk spor kulüplerinin her ne pahasına olursa olsun bir merkezde toplanması, 2) Merkezin Rusçuk'ta kalması, 3) Merkez yönetim kurulunun Rusçuk'taki «Yıldız» ve «Terakki» kulüpleri üyelerinden seçilmesi, 4) Tüzüğün hazırlanarak ikinci kongreye sunulması, 5) Spor kulüpleri ikinci kongresinin ertesi yıl Plevne'de toplanması, 6) Bir merkeze bağlanmak ilkeleri üzerinde güçlü adımlarla yürüyerek ikinci kongreye daha çok spor kulübünün katılmasının sağlanması.

Kongrenin Rusçuk gençlerinin öncülüğünde yapılması, kurulacak Spor Birliğinin Rusçuk'ta kalmasının kararlaştırılması ve Merkez Yönetim Kurulunun da Rusçuk'taki iki kulüp üyeleri arasından seçilmesine karar verilmiş olması,

Varna ve Vidin gibi bazı kentlerdeki kulüpleri kıskandırdı. Rusçuklu gençlerin boylarından büyük işlere kalkıştıkları, bütün Türk kulüplerine önderlik etme gibi iddiaların, bu gençleri aşacağı ileri sürüldü. Bununla birlikte başlatılan hareket devam etti. Rusçuk «Yıldız» ve «Terakki» üyelerinden geçici bir Merkez Yönetim Kurulu oluşturuldu. «Yıldız» kulübünden Ali Hüsnü'nün başkanlığında kurulan bu yönetim kurulu çalışmalarını sürdürdü ve ikinci kongreyi hazırladı. 1925 yazında Ziştevi ve Eskicuma kasabalarında Türk kulüpleri arasında spor karşılaşmaları, şampiyonluk maçları düzenlendi. Ayrıca temsiller verildi.

3 Temmuz 1925 günü, Plevne'de, Türk spor kulüplerinin ikinci kongresi toplandı. Birincisinden daha başarılı geçen ikinci kongreye yedi ayrı kentin dokuz kulübünü temsil eden 29 delege katıldı. Plevne «Kamer» kulübünden Kadri Uğuz, Mehmet Cavit ve Nabi Fikret; Vraca «Gayret» kulübünden Ahmet Cevdet, Mustafa Remzi, Ali Kadri ve Hüseyin Ömer; Vidin «Turan» kulübünden Yaşar Ahmet ve Halim Özdemir; Varna «Hilal» kulübünden Ömer Kâşif ve Reşit Nuri; Eski Zağra «Altınyıldız» kulübünden Ali Hüsnü (vekâleten) ve İsmail Muharrem; Niğbolu «İleri» kulübünden Mehmet Hüseyin ve Ali Ömer; Ziştevi «Kuvvet» kulübünden Mehmet Celâl, Nida Behçet, Ziya İsmail, İsmail Mehmet ve Hasan Mehmet; Ziştevi «Balkan» kulübünden Aziz Şerif, Ahmet İsmail, Mehmet Mustafa ve İsmail Süleyman ve nihayet Rusçuk «Yıldız» kulübünden Ali Hüsnü, İsmail Muharrem, Mehmet Şükrü, Mehmet Ahmet ve Salim İsmail.

Kongre, Türk Spor Birliği tüzüğünü görüşüp kabul etti. Kongrede Bulgar Spor Federasyonuna mı katılmalı, yoksa Bulgaristan'da ayrı bir Türk Spor Federasyonu mu oluşturmalı, sorusu uzun uzun görüşüldü. Sonunda Türk Spor Birliğinin Bulgar federasyonundan ayrı olması düşüncesi ağır bastı. Kurulan Türk Spor Birliğine para yardımı yapmaları için Başmüftülüğe ve Vakıflar Müdürlüğüne başvurulması, benimsenen tüzüğün Bulgaristan İçişleri Bakanlığına onaylatılması için Sofya'ya bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı.

Vidin'den Yaşar Ahmet, yalnız Spor Birliği kurulmasının yeterli olmayacağını, Türk gençliğini fikren de kalkındırmak için «Turan» adlı dernekler oluşturulması gerekti-

ğini savundu. Ama henüz olgunlaşmamış olan bu görüş benimsenmedi.

Kongre bittikten sonra Türk spor kulüpleri sporcuları Plevne'de, Bulgar futbol kulübü «Vit» ile bir dostluk maçı yaptı ve 4 - 2 yenildi.

Bulgaristan Türk Spor Birliğinin üçüncü kongresi 1926 yılında Varna'da yapıldı. Bu kongrenin en önemli sonucu, Spor Birliğinin «Turan» adı altında yeni baştan örgütlenmesi oldu. Spor Birliğinin bu üçüncü kongresi, aynı zamanda «Turan» derneğinin ilk kongresi sayıldı. Bundan böyle Spor Birliği, «Turan» adı altında çalışmalarını sürdürmüştür.

Spor Birliğinin «Turan» derneğine dönüştürülmesi fikri Vidinli Türk gençlerinden gelmiştir. Vidin'de, 1924 yılında kurulan «Turan» adlı bir kulüp vardı. Bu kulübün tüzüğü de onaylanmıştı. «Vidin İslam Gençleri Turan Cemiyeti» adını taşıyan bu derneğin, futbol, jimnastik, izcilik, müzik kolları vardı. Dernek üyeleri birbirlerini «kardeş» sayarlardı. «Sağ ol!» «Şükür sağlamım!» diye selamlaşırlardı. Hıdırilyas gününü derneğin bayramı olarak benimsemişlerdi.

İki yıldan beri zaten çalışmalarını sürdürmekte olan Vidin «Turan» derneği yöneticileri, Varna kongresinde, bütün Bulgaristan'daki Türk spor derneklerini veya kulüplerini «Turan» adı altında birleştirmeyi savundular ve düşüncelerini kongreye kabul ettirdiler. «Turan» derneğini kuranların siyasal amaçları yoktu. «Turan» kavramını bir sembol olarak benimsemişlerdi. Bulgaristan Türk gençliğini toparlayıp kalkındırmayı amaçlıyorlardı. Yalnız spor çalışmalarını yeterli görmüyorlar, gençliği fikir bakımdan da yükseltmek istiyorlardı. Vidin'de öğrenim görmüş Türk gençlerinin sayısı daha fazlaydı. Onların öğrenim düzeyleri genellikle Rusçuk'taki gençlerden daha yüksekti. Bulgaristan Türk gençliğini yalnız sporla değil, başka bakımlardan da kalkındırmak söz konusu olunca, önderliği ele aldılar. Varna kulüpleri de kendilerini destekledi. Türk Spor Birliğini kurmak için çalışmış ve iki kongre düzenlemiş olan Rusçuk Türk kulüpleri yöneticileri biraz arka planda kaldılar. Arada bazı kırgınlıklar da oldu. Vidinliler, «Turan» dernekler birliğini kendilerinin kurduklarını, Varnalılar da «Turan» derneğinin Varna'da doğduğunu söylediler. Rus-

çuklu gençlerse, birleşme düşüncesine ve çalışmalarına kendilerinin öncülük ettiklerini ileri sürdüler. Gerçekte hepsinin bu birleşmede payları olmuştu. «Turan» derneğinin bir federasyona dönüşmesi bir gelişmenin sonucuydu. Ayrı ayrı kentlerin, özellikle de Rusçuk, Vidin, Varna Türk kulüpleri kurucu ve yöneticilerinin «Turan» birliğinin doğuşunda katkıları olmuştu.

1926 yılında kurulduktan sonra, «Turan» dernekler birliği şaşılacak bir hızla gelişti. Hemen hemen bütün Bulgaristan'ın Türk oymakları «Turan» derneği çevresinde toparlandılar. «Turan» gençliği, Atatürkçü bir gençlikti. Atatürk ilkelerinin Bulgaristan'da ateşli savunuculuğunu da üstlendi. Dernek üyeleri için bir üniforma kabul edildi. Bu üniformada, Türkiye'de olduğu gibi şapka da vardı. Üniforma; erkekler için, yeşil şeritli beyaz fanila, siyah pantolon, bele yeşilli beyazlı bir kuşakla; kızlar için de beyaz gömlek, lacivert etek ve beyaz çoraptan oluşuyordu. Bunlar, iç üniformaydı. Dış üniforma erkekler için beyaz ve yeşil şeritli şapka, yeşil boyunbağı, beyaz gömlek, yeşil kuşak ve siyah pantolondan oluşuyordu. Kızlar da başlarına şapka giyiyorlardı.

«Turan» dernekler birliği, her yıl ayrı bir kentte kongreler düzenliyor, her kasabada şubeler açıyor, hatta köylere kadar uzanıp şube sayısını arttırıyor; spor karşılaşmaları, yürüyüşler, şenlikler düzenliyor ve bütün Bulgaristan Türk gençliğini coşturuyordu. Bulgaristan'da, Türkiye'deki Atatürk devrimlerini benimsemiş ve Bulgaristan Türklerine de benimsetmeye çalışan yeni bir Türk basını doğmuştu. «Kemalist» basın denen bu gazeteler de «Turan» derneklerini destekleyip savunuyorlardı. Özellikle Kırcaali'de çıkan «Özdilek», Vidin'de çıkan «İstikbal», Razgrad'ta çıkan «Karadeniz» gazeteleri, «Turan» derneklerinin hızla yayılmasını sağlıyorlardı. 1928 yılında, Vidin'de, «*Turan*» adıyla ve yeni Türk harfleriyle bir gazete daha yayımlanmaya başlandı. Arif Necip (Kaskatı), Ahmet Rafet (Rodoplu), Mustafa Oğuz (Peltek), Akif Mehmet (Alkanlı), Ahmet Gültekin (Arda), Ömer Kâşif Nalbandoğlu gibi aydınların sürekli yazı yazdıkları «Turan» gazetesi, «Turan» dernekleri birliğinin organı oldu. Bazı zengin Türk Cemaatleri (Cemaati İslamiyeler) de «Turan» derneklerine para yardımına başladılar. Böylece «Turan» dernekler birliği hızla serpildi.

«Turan» derneklerinin kitaplıkları, okuma salonları, gazeteleri de vardı. Sporun yanısıra kültüre de önem veriliyordu. Birlik, Türk gençliğini çok yönlü birleştirip kalkındırmayı amaçlıyor ve başarılı da oluyordu. Atatürk Türkiyesindeki Türk gençliğine paralel bir gelişme görülüyordu. Bulgaristan Türk gençliği de Türkiye gençliğine ayak uyduruyordu. «Turan» dernekleri, Bulgaristan'da Atatürk devrimlerinin «kışlası» gibi görülüyordu. Bulgaristan Türk gençliği hızla silkinmiş, Türklük bilincine ermiş, Atatürk devrimlerini benimsemişti ve o yolda yürüyordu. Başkaca bir amacı yoktu. «Turan» siyasal emeller besiemiyordu. İyi niyetle kurulmuştu. Ama çok geçmeden dikkatleri, şimşekleri ve saldırıları üzerine çekmeye başladı.

Türkiye'den kaçıp Bulgaristan'a yerleşmiş bazı «150'likler»le, Atatürk devrimlerini içlerine sindiremeyenler, «Turan» derneklerine cephe aldılar. Hatta «Turan» derneklerinin Türkiye'den para yardımı aldıklarını ileri sürdüler ve Bulgarların kuşkularını körüklediler. Bulgaristan'da «Trakya» adlı, aşırı bir Bulgar derneği vardı. Trakya üzerindeki Bulgar yayılma emellerinin savunucusu ve eski Bulgar komitelerinin uzantısı olan bu dernek, «Turan» derneklerine saldırmaya başladı. Bulgar makamlarının da «Turan» derneklerini engelleme yoluna saptıkları görüldü. «Turan» dernekler birliği, yıllık kongrelerini 1927'de Vraca'da, 1928'de İslimye'de, 1929'da Kızanlık'ta, 1930'da Filibe'de ve 1931'de Eskicuma'da yaptıktan sonra, 1932 yılında yedinci kongresini Kırcaali'de yapacaktı. Hazırlıklarını tamamlamıştı. Yoğun bir Türk nüfusunun yaşadığı Kırcaali yöresi de şenlendirilecekti. Ama Bulgar makamları, Türkiye'ye yakın olan bu Türk oymağında «Turan» dernekleri kongresinin yapılmasına izin vermediler. Son dakikada Kırcaali kongresi yasaklandı. Onun üzerine o yıl kongre Eski Zağra'da yapılabildi.

Bulgar makamları, «Turan» derneklerinin çalışmalarını kuşkuyla karşılamaya başlamışlardı. Bulgaristan'a yerleşmiş saltanatçı, hilafetçiler de Bulgarların kuşkularını körüklüyorlardı. Türkiye'den sınırdışı edildikten sonra Bulgaristan'a yerleşmiş bulunan «150'lik» Osman Nuri, Bulgar makamlarına «Turan» derneklerini jurnal ediyordu. Bu jurnallerden biri ele geçirilmiş ve «Rodop» gazetesinde yayımlanmıştı. «150'liklerden» Osman Nuri, Bulgaristan

Türk gençliğini Bulgar makamlarına şöyle jurnal ediyordu [76]:

«Onlar, Türkiye'de din ve saltanat aleyhinde yapılmakta olan solcu inkılapların müdahinleridir... Bu cereyanı tutanlarsa, hükümetçe de malum olan, Türk konsolosları, muallimler, yarım tahsilli ve birkaç yüksek tahsilli Türk gençleridir. Sonunculara Türkiye'de yüksek mevkiler vaat edildiği, fakat o mevkilere hak kazanmak için Bulgaristan' da cahil ve saf halk arasında Kemalizm propagandası yapmaları, milliyet duyguları aşılamaları icap ettiği bildirilmektedir. Bu maksat uğruna çalışmak için de «Deliorman», «Rodop», «Yeniyol», «Halk Sesi» gazeteleri angaje edilmiştir... Halk arasında ise genç ve ateşli muallimler bu sahada faaliyet gösteriyor ve bu faaliyetlerini teşkil ettikleri «Altınordu», «Altay», «Turan» ve buna benzer kulüpler vasıtasıyle genişletmeye çalışarak Mustafa Kemal'e müfrit milliyetçi yetiştirmek için serkeşçesine propaganda yapıyorlar. Sarf edilen bütün mesai, Bulgaristan'da milli bir Türk teşkilatı yapmak ve Kemalizm cereyanı olan solcu komünistleri yaşatmaktır.»

Bulgar Hükümetine bunları söyleyen «150'liklerden» Osman Nuri, «Turan» dernekler birliğinin ileri gelenleri aleyhinde kovuşturma açılmasını da istiyordu. Bazı aydın Türk gençlerinin adlarını da verdikten sonra, bunların, «yabancı bir millet (Türk milleti) hesabına Bulgar vatandaşları arasına nifak saçtıklarından, Müdafaa-i Hükümet Kanunu ile takip olunmaları» gerektiğini söylüyordu.

Bulgaristan Türk gençliğinin temiz çabaları alçakça karalanmıştı. Bununla yetinilmeyerek, bu gençlerin cezalandırılması için Bulgar makamlarına jurnaller veriliyordu. Türkün, Türke yaptığı bu hayınlık ve alçaklık, Atatürkçü Türk gençlerince haklı olarak tepkiyle karşılandı. *«Turan»* gazetesi, «Gayretimizi Bulgaristan için tehlikeli gören ve gösterenlerin gözleri kör olsun» diyor ve «Turan» gençliğini şöyle savunuyordu [77] :

«Turan teşkilatını Kemalizm cereyanına kapılmış görmek ve bunu Bulgaristan için tehlikeli olarak göstermek isteyenlere diyelim ki, Kemalizm, Türk olmak ve Türk aza-

76) **Rodop** gazetesi, 14.7.1933, No. 129.

77) **Turan** gazetesi, 6.8.1933.

dan teşekkül etmiş bulunmak itibariyle, Turan teşkilatını tabii bir kalb ve kan bağı ile alakadar eden, kültür ve içtimaiyat cephesidir. Ve bu cephe yalnız Türkiye gençliği için değil, bütün dünya Türk gençliği için nur ve medeniyet Kâbe'sidir. Bize, yeni yazımızı, medeni kıyafetimizi, işleme ve çalışma tarzlarımızı, nur ve irfan vasıtalarımızı ve bütün zihniyetimizi, medeniyet âlemi için müşterek olan Kemalizm kültür ve içtimaiyat cephesine uydurmayın deseler, böyle bir emir verseler, bizce bu emri verenler muhakkak ki, ya medeniyet ve insaniyet düşmanı kimseler veyahut millet ve devletlerin iyi yetiştirilmiş genç nesillerle yükseleceği hakikatini cihan tarihi huzurunda inkâr eden zavallılardır. Bu gibilere bağırarak deriz ki: Biz Turan teşkilatımızla Bulgaristan Türk gençliğini, Bulgar devletinin Bulgaristan'daki kültür ve spor müesseselerinin çizdiği hedeflere tamamen uygun olarak yetiştirirken... bu gayretimizi Bulgaristan için tehlikeli gören ve gösterenlerin gözleri kör olsun!»

Bu hava içinde «Turan» dernekler birliği sekizinci kongresini Razgrad'da toplamaya karar verdi. Razgrad, Deliorman Türklüğünün merkeziydi. Kongrenin burada yapılması, Deliorman Türk oymağını da coşturacaktı. Bulgar makamları buna izin vermediler. Son dakikada kongre yeri değiştirildi. Sekizinci kongre, 20 - 22 Ağustos 1933 günleri Rusçuk'ta toplanabildi ve «Turan» dernekler birliğinin sonuncu kongresi oldu. Ertesi yıl «Turan» dernekleri Bulgar makamlarınca dağıtılıp kapatıldı. Atatürkçü Türk gençliğine karşı yoğun baskılara girişildi. Aydın öğretmenlerin hakları ellerinden alındı. İşsiz kalan ve kendilerini güven içinde görmeyen bu öğretmenlerin bir bölümü, anavatan Türkiye'ye göç ettiler. «Turan» dernekleri de tarihe karıştı.

Dağıtılmadan önce «Turan» derneklerinin Bulgaristan' da 95 şubesi ve 5000 kadar aktif üyesi vardı.

Milli Kongre (1929)

31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da, Bulgaristan Türk azınlığının ilk Milli Kongresi yapıldı. Böyle bir toplantı yapma düşüncesinin öncülerinden biri gazeteci Mehmet Celil (1876-1939) idi. Dobruca'nın Hacıoğlu Pa-

zarcık (Tolbuhin) kasabasında doğmuş olan Mehmet Celil, rüştiyeyi bitirdikten sonra İstanbul'da Mülkiye Mektebinde (Siyasal Bilgiler Okulu) okumuştu. Bulgaristan'a dönünce Başmüftülük kâtibi, okul müdürlüğü ve vakıflar müdürlüğü görevlerinde bulundu. Balkan Savaşında Bulgaristan'a götürülen Türk savaş tutsaklarına yardımları dokundu. 1928 yılında emekliye ayrılınca Sofya'da *Rehber* adlı Türkçe bir gazete çıkarmaya başladı. Milli Kongre düşüncesini, bu gazete aracılığıyla yaydı.

O tarihte Bulgar parlamentosunda (Sobraniye) bulunan Türk mebusları da Milli Kongre düşüncesini benimseyip desteklediler. Şumnu Mebusu Mehmetali Giray, Eskicuma Mebusu Mehmet Sait, Rusçuk Mebusu Hafız Sadık ve Paşmaklı Mebusu Ağuşoğlu Hafız Emin beylerden oluşan bir Hazırlık Komitesi (Müteşebbis Heyet) kuruldu. Bu komitenin başkanlığını Rusçuk Mebusu Hafız Sadık, Genel Sekreterliğini de Mehmet Celil üstlendiler. Birlikte kongre hazırlıklarını yürüttüler.

Rehber gazetesinin 18 Mayıs 1929 günlü sayısında çıkan imzasız başyazıda, Milli Kongre düşüncesi özetle şöyle açıklanıyordu :

«Bulgaristan'ın kuruluşundan beri geçen elli yıl içinde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı bir genel toplantı yapmamış, kendi sorunlarını birlikte görüşüp konuşmamış ve ortak kararlar almamıştı. Bu, büyük bir eksiklikti. Bulgar Hükümeti böyle bir toplantıyı engellemiyordu. Ama Türklerin kendisinden böyle bir kongre arzusu gelmemişti. Arasıra bu düşünceyi ortaya atanlar olmuşsa da onlar da bu işi gerçekleştirememişlerdi. Başkaları böyle toplantılar yapıyorlardı. Bulgaristan Türk gençliği de küçük küçük dernekler kurmuştu ve zaman zaman toplantılar yapıyordu. Bütün Bulgaristan Türklerini kapsayacak genel bir kongre ihtiyacı günden güne artmıştı.

Türk Milli Kongresi, bir meslek, bir sınıf, bir zümre veya parti kongresi olmayacak, bütün Bulgaristan Türklerini kapsayacaktır.

Kongrenin amacı, Bulgaristan Türk azınlığının bütün sorunlarını görüşmek, tartışmak ve ortak kararlar almak olacaktır. Bunu hazırlayanlar üç ana bölümlü bir gündem düşünmüşlerdir :

1) Bulgaristan Türk azınlık okulları,
2) Türklerin dini kurumları ve vakıfları,
3) Hayır dernekleri.»

Bunlar, Türk azınlığının ana sorunlarıdır. Mehmet Celil, «*Filhakika*», diyordu, «*milletimizin (yani Türk azınlığının) en büyük mukaddesatı, varlığı, yaşaması, ilerlemesi ancak bu üç müessesatın (kurumun) muhafaza ve mevcudiyeti ile kabildir.*» Yani, Bulgaristan Türk azınlığının varlığı, Türk okullarına, dini kuruluşlarına, vakıflarına ve hayır derneklerine bağlıydı. Bu bakımdan, «Umumi Bulgaristan Türk Kongresi»nde bu üç ana konu enine boyuna görüşülecekti.

Ana konular veya sorunlar görüşülmeye başlanınca, elbette deşilecek, derinleştirilecekti. *Türk okulları* sorunu ele alınınca, bu okulların idaresi, programları, Bulgar eğitim yasalarıyla Türk azınlığı çıkarlarının bağdaştırılması gibi konular da görüşülecekti. *Dini kurumlar ve vakıflar* maddesi altında, Bulgar Hükümetince ele geçirilmiş ve Türk olmaktan çıkmış bulunan müftülüklerin kurtarılması konusu da tartışılıp görüşülecekti. Müftülüklere bağlı olan imamların ve hatiplerin Türk azınlığına daha yararlı olabilmeleri için çalışılacaktı. Türk cemaatleri ve vakıfları da Bulgarların eline düşmüştü. Bunları da kurtarmak için uğraşılacak, savaşılacaktı. Rehber gazetesi şöyle diyordu [78]:

«*Cemaati İslamiyeler : En koyu milli müessese olması aklen, mantıken ve kanunen lazım olan bu müessesat da, tedrici surette benliklerini kaybetmiş, hükümetin, dolayısıyla Bulgar partizanlarının eline geçmiştir. Müessesatı ilmiye, hayriye, diniyelerin varidatı mekteplerin de esas varidatı olduğundan, dünyevi ve ahirevi bütün varlığımızın mecmuu olan bu müesseseleri de müftülükler gibi, talimatnamenin ağır zincirlerini kırarak kurtarmak en birinci gaye olacaktır.*»

Ama Milli Kongre, yeni bir Türk kurumu veya örgütü de kuracaktı. Bu da gündemin üçüncü maddesinde, hayır dernekleri başlığı altında görüşülecekti. Mehmet Celil, «büsbütün yeni, temiz, öz milli bir müessese» olarak düşündüğü Türk hayır dernekleri konusunda da şunları söylüyordu:

78) **Rehber** gazetesi, Sofya, 18.5.1929, No. 80.

«Cemiyeti hayriyeler : mektepleri, kıraathaneleri, fukaraları, fukara, bikes çocukları, müessese haline girmiş girmemiş bilcümle dini ve milli işleri düşünmek, bunlara yardım etmek için üç haneli bir köyde bile tesis olunacaktır. Cemiyeti hayriyeler, ilk adımda ademi merkeziyetle başlayacak, tedricen gaye etrafında birleşip en yüksek milli bir cemiyet olmak üzere teessüs edecektir.» (79)

Demek ki, bütün Bulgaristan Türklerini kapsayacak bir büyük Türk Hayır Derneği öngörülüyordu. Bu dernek, en küçük Türk köyüne kadar dal budak salacak, adım adım oluşacak ve sonunda bir merkeze bağlanacaktı. Böyle güçlü bir yardım derneği, Bulgaristan Türklerinin bir çeşit Sosyal Sigorta Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay derneği gibi görevler üstlenecek ve belki ilerde âdeta Emekli Sandığı gibi hizmet verecekti. Bulgaristan Türklerinin buna şiddetle ihtiyaçları vardı. Çünkü genellikle sosyal güvenceleri, sigortaları, emeklilik hakları yoktu. Kurulması düşünülen Hayır Derneği, hesapça, bütün bu boşlukları dolduracaktı.

Milli Kongreye gönderilen delegeler demokratik usulle seçildiler. İki dereceli bir seçim yapıldı. Köyler beşer, kasabalar on beşer kişi seçtiler. Seçilenler de ilçe merkezinde toplanıp kendi aralarından beş delege seçerek Sofya'ya yolladılar. Bu beş kişi, kongreyi o ilçede temsil etti. Yani Türklerin oturduğu her ilçeden, iki dereceli seçimle, beşer delege seçilip kongreye yollandı. Ayrıca cemaat encümenleri ile okul encümenleri kendi aralarından birer delege seçtiler. Üye sayısı ellinin üzerinde olan Türk dernekleri de kendi üyeleri arasından birer delege seçip kongreye gönderdiler. Böylece kongreye, Bulgaristan'ın çeşitli yörelerinden seçilen 450 Türk delegesi yollandı.

Kongre için iyi hazırlık yapıldı. Tarih önünde sınav verileceği düşünüldü. Elli yıllık Bulgar yönetimi altında yapılan bu ilk Türk kongresinden yüzakıyla çıkılmaya önem verildi. Trenlerde delegelere indirim sağlandı. Sofya istasyonunda karşılama komiteleri bulunduruldu. Otellerde ön-

79) Aynı gazete.

ceden yerler ayırtıldı. *Rehber* gazetesi bürosu, hazırlık komitesi bürosu gibi çalıştı. Burada nöbet tutuldu. Gelen delegelerin yardımına koşuldu... 1929 Ekim sonlarında Bulgaristan'ın dört bucağından kopup gelen fesli, sarıklı, şapkalı, kalpaklı, başı açık, renk renk kılıkta Türk delegeleri Bulgar başkentine doluşmaya başladılar.

31 Ekim 1929 Perşembe sabahı Sofya'nın «Humüs» sinemasında birinci Türk Milli Kongresi açıldı. İlk iş olarak başkanlık divanı seçimleri yapıldı. Divan şöyle oluşturuldu: Başkan, Eğridere ve Rusçuk Delegesi Bekir Sıtkı Bey; İkinci Başkan, Pravadi Delegesi Dr. Basri Bey; Başkn yardımcıları, Rusçuk Delegesi Peynircizade Süleyman Bey ile Kırcaali Delegesi Hasan Sabri Efendi; Kâtipler, İslimye Delegesi Aliş Ekrem Bey ile Osmanpazarı Delegesi Arif Necip Bey.

Kongre Başkanlığına seçilen Bekir Sıtkı Bey, Eğridereli eski ve çalışkan bir İttihatçıydı. Zamanında İstanbul'da medrese öğrenimi görmüştü. Medreseden sonra yenilik düşüncelerini benimsemiş, ömrünü Rumeli Türklerine hizmet için harcamıştı. 1913 - 1915 yıllarında Gümülcine'de müftülük yaptı. Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan İkinci Batı Trakya Hükümetinde Adalet Bakanlığı görevinde bulundu. Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Rodop Türklerinden Türkiye Kızılayına büyük miktarda yardım topladı. Rusçuk'ta müftülük yaptı. 1925 yılında Kırcaali'den Bulgar parlamentosuna mebus seçildi. 31 Ekim 1929 günü Sofya'da toplanan Türk Milli Kongresi Başkanlığına seçilince kısa bir konuşma yaptı. «*Tarih bu kongreyi ehemmiyetle kaydedecektir*» dedi. Bu kongrenin yapılmasına izin verdiği için Bulgar Hükümetine teşekkür etti. Delegeler, ayağa kalkarak Kral Boris'e saygı gösterilerinde bulundular.

Başkanlık divanının seçiminden sonra komisyonların oluşturulmasına geçildi. Kongre altı komisyon kurdu: Maliye, Müftülükler ve Şeriye Mahkemeleri, Cemiyeti Hayriyeler, Maarif, Cemaati İslamiyeler ve Vakıflar Komisyonlarıyla kongre kararlarını kaleme almak üzere kurulan Tahrir-i Mukarrerat Komisyonu.

Kongre düzenini sağlamak üzere ayrıca on inzibat görevlisi seçildi. Arkasından kongre içtüzüğü görüşülüp kabul edildi. Seçilen komisyonlar hemen işe koyuldular. Kong-

renin birinci günü böylece tamamlanmış oldu (80).

İkinci gün *müftülükler* konusunun görüşülmesine geçildi. Müftülükler komisyonu, özetle şu görüşleri açıkladı: Müftülükler ıslah edilecektir. Sancak müftüleri cemaat tarafından seçilecek, Kral iradesiyle atanacak ve keyfi olarak azledilemeyeceklerdir. Müftü adayları Hukuk veya Nüvvap'ın yüksek bölümünü bitirmiş olanlar arasından seçilmelidir. Patrikhanenin «Saint Synod» Meclisi gibi bir düzen kurulmalıdır. Başmüftü, müftülerce seçilmelidir...

Delegeler, müftülükler işini enine boyuna deştiler. Şeriye mahkemeleri ile ilgili bir yönetmeliğin tezelden hazırlanması gerektiğini, hukukçu müftüler yetiştirilmesine ihtiyaç olduğunu, şeriye mahkemelerinin üç yargıçlı olması gerektiğini vb. gibi birçok noktaya parmak bastılar. O gün kesin kararlara varılamadı.

2 Kasımda müftülükler işi yeniden görüşüldü. Komisyonun hazırladığı karar tasarısının bir bölümü kabul edildi. Bir bölümü komisyona geri yollandı.

Ondan sonra *Türk okulları* sorunu görüşülmeye başlandı. Bu alanda pek çeşitli dertler bulunduğu görüldü. Hararetli tartışmalar oldu. Bulgaristan Türk okullarında yeni Türk harfleriyle öğretim yapılması konusunda şu tartışmalar oldu:

«Hafız Abdullah Efendi (Şumnu) - Yeni harflerle yazan Garp Türkleri ile Asya Türkleri arasında bir fark yoktur. Asya Türklerinin birçokları daha bizden evvel yeni harfleri kabul etmişlerdir. Biz, eğer diğerlerinin gittiği yoldan ayrılacak olursak yarın diğer kitle ile anlaşamayacağız, lisanımızı kaybedeceğiz. Irki mecburiyetler yeni yazıyı öğrenmeye bizi mecbur eder. Her iki yazıda da menfaat vardır... İptidai üçüncü ve dördüncü sınıflarda haftada dört saat Kuranı Kerim okutulmalıdır...

Muallim Halit Bey (Yanbolu) — Bulgaristan Türkü için eski harf lazım değildir. Tedrisat yeni harflerle yapılmalıdır. Çünkü Türküz, Türklüğe uymak lazımdır. Üçüncü sınıfta hem Bulgarca, hem Türkçe, hem de Arap harfleri ile

80) Kongre tutanakları, **Deliorman** gazetesinin 1.12.1928 - 28.3.1930 tarihli, 1 - 22 sayılı nüshalarında eksiksiz yayımlanmıştır. Kongre görüşmeleriyle ilgili bilgiler bu tutanaklardan özetle alınmıştır (BNŞ).

tedrisat nasıl kabul ediliyor? Çocuklarımıza Kuranı Kerim dersleri hususi okutulsun, ebeveyni okutsun (şiddetli gürültüler)...

Yusuf Şinasi Efendi (Şumnu) — Bulgaristan Müslümanları için vahim bir mesele vardır. Bu hususta sözümü söylemek isterim. Bulgaristan Türkleri üç yazı öğrenmek mecburiyetindedir. Hepsini öğrenmek lazımdır. Arap harflerini okutmak lazımdır, Latin harfleri de lazımdır, Bulgarca da lazımdır... Fikrimce bizim için en ziyade lazım olan Arap harfleridir. Sebebi de Latin harfleriyle Kuranı Kerim yazılamamasıdır. Arap harfleri bizim dini ve milli işlerimizi görüyor. Arap harfleri muhafaza edilsin. Mekteplerde ikinci sınıftan sonra okutulacak olursa bizim ihtiyaçlarımızı temin etmez...

Hasip Safveti Bey (Vidin) — Mekteplerde Kuran tedrisi çok zor oluyor... Kuranı Kerim üçüncü ve dördüncü sınıflarda okutulsun, fakat manası verilerek, anlatılarak okunsun, ki çocuklarımız üzerinde bir tesiri olsun. Birinci ve ikinci sınıflarda Türk harflerini öğrendikten sonra üçüncü sınıfta Arabi yazısını öğretelim. Latince okunmuyor, Latin lisanının (alfabesinin) esaslarından alınarak yeni bir Türk alfabesi vucüde getirilmiş ve Türk yazısı bu suretle kurulmuştur. Ortada Latin harfleri yoktur, Türk harfleri vardır. (Alkışlar). Arap elifbası da Kuranı Kerim için lazımdır. Dördüncü sınıfta Arap harflerinin okutulması esası kabul edilsin («Kabul», «kabul» sesleri).

Okullar konusunun tartışılması uzadıkça uzadı. Sonunda iş yeniden komisyona yollandı. Komisyonda bir kez daha incelendikten sonra genel kurula getirilmesi kararlaştırıldı.

Bu arada 2 Kasım 1929 günü Bulgar Parlamentosu Başkanı Aleksandr Tsankof'un kongreye gönderdiği bir telgraf okundu. Telgrafta, «Kongreye, hars ve maarif sahasında muvaffakiyetler temenni eder ve selamlarımın kabulünü rica ederim» deniyordu. Telgraf uzun uzun alkışlandı.

3 Kasım sabahı son toplantı yapıldı. O sabah önce Bulgar Kralı Boris'in kongre başkanına gönderdiği teşekkür telgrafı alkışlar arasında okundu. Sonra, komisyonlardan gelen raporlar birer birer okunup karara bağlandı. Kapanış konuşmasında Başkan Bekir Sıtkı Bey, Bulgaristan Türk

azınlığının yarım yüzyıllık tarihinde ilk kez bir Milli Kongre yapıldığını, dört gün süren bu kongrenin yedi oturumda sona erdiğini belirttikten sonra, «Bulgaristan'da bir Türk ekalliyeti olduğunu, bir Türk oymağı bulunduğunu unutmamalıyız» dedi[81]. Kabul edilen kararların Bulgar Hükümetine sunularak Türk azınlığının arzularının yerine getirilmeye çalışılacağını da sözlerine ekledi.

Milli Kongre, Bulgaristan Türk basınında geniş yankılar yaptı. Pek iyimser yorumlara neden oldu. *Rehber*, bu kongreden bir «güneş doğacağını»[82] yazarken, *Deliorman*, «Bu kongrenin Bulgaristan Türklerinin tarih önünde bir dönüm noktası olduğunu unutmamalıyız» diyordu.[83].

Milli Kongre, Avrupa basınına da yansımıştır. «Volkes deutscher Dienst» adlı Alman haber bülteni, kongreye uzunca bir yazı ayırmıştır. Bulgaristan'da 780.000 Türkün yaşadığı, Türk azınlığın Bulgaristan nüfusunun altıda birini oluşturduğu, bu azınlığın ilk kez bir Milli Kongre düzenlediği belirtildikten sonra özetle şunlar ekleniyordu[84] :

«Kongreye 460 delege katıldı. Görüşmeler, Bulgaristan Türk azınlığının duygularını yansıttı. Üç büyük sorun Bulgaristan Türklerini özellikle heyecanlandırıyor. Bunlar: Okullar sorunu, Türkiye ile bağlar ve azınlığa karşı Bulgar zulüm belirtileridir. Türk azınlığı, kendi okulları konusunda çok duyarlı. Türkiye'deki yenilikleri yakından izliyor. Yeni Türk harfleriyle eğitime karar verildi. Türklere karşı özellikle Kuzey Bulgaristan'da girişilen baskılara ve zulümlere de kongrede parmak basıldı. Bu zulümlerin amacı, Türkleri göçe zorlamak ve göçen Türklerin emlakini ucuza ele geçirmektir. Zulümleri yapanlar, Bulgaristan'ı bütün yabancılardan temizlemek isteyen aşırı Bulgar milliyetçileridir. Göç etmek zorunda kalacak Türklerin emlaki ile kolayca zengin olmak düşüncesi de Bulgar zulümlerinde rol oynuyor. Çünkü bu emlak alelacele gidişte yok

81) **Deliorman**, 11 - 12/1/1930, No. 11 - 12.

82) **Rehber**, 30.10.1929.

83) **Deliorman**, 1.12.1929, No. 1

84) **Volks deutscher Dienst**, 19.11.1929, No. 238'den aktaran **Deliorman**, 13.12.1929.

pahasına elden çıkarılıyor ve Türklerden Bulgarlara geçiyor...»

Türkiye'nin Sofya Elçisi Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Bey de *Deliorman* gazetesine verdiği bir demeçte Milli Kongreyi şöyle değerlendirdi [85] :

«...Milli kongreniz hakkında fikrimi soruyorsunuz. Yalnız Bulgaryalı Türkün değil, Bulgaristan tarihi siyasisinde ilk defa görünen bu toplantının siyasi, hukuki kıymet ve mahiyeti pek büyüktür.

Siyasi mahiyeti:

Bulgaristan Hükümetinin hürriyet-i kelama, içtimaiyata ve ekalliyetlerine karşı gösterdiği hayırhahlığa canlı bir misal teşkil etmekle demokrasiye olan merbutiyet ve hürmetini ispat eder.

Hukuki mahiyeti ise:

Türk azlığının meşru hukukunu elde etmek için mevcut vasıtaların (mebusları, encümenleri, cemaat teşkilatı... vs.) kâfi gelmediğini bilamel görerek bir kongre halinde toplanarak müzâkeratın tarz-ı cereyan ve kararın ilanı ile «siyasi rüştünü» fiilen ispat ve dileklerini hükümetine «Milli Birliğinin» haklı bir davası olarak arz etmesi sureti ile pek kuvvetli ve esaslıdır. Ekseriyeti kahire ile alınan bu kararların protokolünü ekalliyet hukuku noktai nazarından tetkik ettim. Mekteplerinizi, müftülüklerinizi, evkafınız hakkında istediklerinizin ve Sosyal Yardım Cemiyeti hakkındaki kararınız her hür memlekette yaşayan ve vatandaşlık hakkına malik olan her cemaatin, her ekalliyetin hükümetinden talep edeceği meşru haklar olduğunu gördüm. Demokrasi usulü ile idare olunan ve ekalliyetler hukukuna riayet etmekte olduğunu cihana ilan eden Hükümetinizin kongrenizin mahiyeti siyasiye ve hukukiyesini göz önüne alarak dileklerinizi is'afta istical göstereceği tabiidir.» («T.C. Sofya Elçisi Rıdvan Beyoğlu Hüsrev Bf. Hz.' nin gazetemize verdikleri beyanat», Deliorman, 10 Mayıs 1930, No. 28 (222) yıl 8 - Başsayfa).

Bulgar Hükümeti, Türk azınlığın Milli Kongrede dile getirdiği istekleri yerine getirmekte hiç «istical gösterme-

85) **Deliorman**, 10.5.1930, No. 28 (222).

di». Hiç acele etmedi. Tersine, Milli Kongre kararları Bulgar Hükümetince rafa kaldırıldı. Kongreyi toplayanlara ve buna katılanlara karşı Bulgar makamları kuşkuyla bakmaya başladılar. 1934 yılındaki hükümet değişikliğinden sonra ise Milli Kongreye katılan Bulgaristan Türk aydınlarına karşı açıkça cephe alındı. Türk azınlığına karşı baskılar çok arttı. Kapatılan Türk okulları açılmadı. Dahası, yeniden birçok Türk okulu kapatıldı. Türk öğretmenler, «Kemalist» diye işlerinden kovuldu, yıldırıldı. Milli Kongreye öncülük etmiş olan Mehmet Celil'in *Rehber* gazetesi kapatıldı, kendisi sürgünden sürgüne yollandı ve sonunda 1939'da Sofya Bulgar hapisanesinde tüyler ürpertici bir cinayete kurban gitti.

Evet, Milli Kongreyi toplamış olan Bulgaristan Türk azınlığı tarih önünde «siyasi rüştünü» kanıtlamıştı. Ama bu kongreyi içine sindiremeyen Bulgar Hükümeti, henüz siyasal olgunluktan, «siyasi rüştten» uzak olduğunu davranışlarıyla göstermişti.

Elçi Hüsrev (Gerede) Bey, aynı demecinde, Bulgaristan Türklerinin yeni Türk harflerine geçişlerini de övüyordu. Şöyle diyordu (86) :

«...Yeni Türk harflerinin Bulgaristan Türklerinin arasında teammümü en hayırlı bir inkılaptır. Bu suretle genç ve ihtiyar okuryazarlarınızın adedi pek çabuk çoğalacağı gibi, Türkiye'de çıkan kitaplardan istifadeyi temin edecek ve Bulgaryalı Türk gençliğinin Fransızca, İngilizce, Almanca öğrenmesine ve bu suretle Avrupa'nın ilim ve fen sahalarındaki yüksek terakkiyatını takip eylemesine yol açacaktır. Bu şerefli vazife-i teceddüt ve irfan bayraktarı olan Bulgaryalı Türk muallimlerine düşen en mukaddes milli bir borçtur...

Yeni harfler Türk ırkına yeni bir ufuk ve istikbal açtı. Bu büyük istikbalde Bulgaryalı kardeşlerimizin Türk edebiyatında pek şerefli mevkileri ve muvaffakıyetleri olacaktır.»

86) Adı geçen gazete.

Milli Kongre Kararları

Kongre, mektepler, cemaatler ve vakıflar, müftülükler ve hayır cemiyetleri hakkında milli dilekleri kararlar halinde tespit etmiştir

—I—

Mekteplerin idare tarzı - encümenlerin bütçeleri - mektep vergilerine ait nizamname - mekteplere ayrılan tarlalar - programlar - maarif müfettişlerinin müdahaleleri - baş muallimler ve Bulgar muallimler meseleleri - muallimlerin kanunsuz cezalandırılması meselesi - Türk mekteplerine mahsus nizamname layihası - Türk muallim yetiştirme işi

Birinci harsi, ilmi, hayri Türk milli kongresi 31 Teşrinievvelden 3 Teşrinisani 929'a kadar devam eden içtimalarında Bulgaristan Türklerinin en can alacak meselelerini müzakere etmiş ve milli dileği tespit eden kararlar almıştır. Hükümet makamlarına verilen ve Hükümetçe is'af edileceğinden hiç şüphemiz olmayan bu kararları sırası ile gazetemizde neşredeceğiz. Basacağımız kararlar, Milli Kongre Reisliğinden resmi surette tebliğ edilen şekil olduğu için en doğru olan şeklidir.

31 Teşrinevvel 929 - 3 Teşrinsani 929 tarihlerinde Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin birinci harsi, irfani ve hayri «Milli Kongre»si ruznamesinin birinci maddesini teşkil eden (Çarlık dahilindeki hususi Türk mekteplerinin idaresi, varidat menbaları) meselesi hakkında cereyan eden uzun ve geniş münakaşalardan sonra aşağıdaki hususatı müşahede ve nazarı itibara almıştır. Şöyle ki:

1 — Maarif kanununun 359. maddesi ile Resmi Gazetenin 2 Kânunsani 929 tarih ve 224 numaralı sayısında neşrolunan (Bulgaristan dahilindeki gayri Bulgar ve gayri Hıristiyan ahaliden kendi hususi mekteplerini idare için toplanacak olan paranın ne suretle serpilip toplanacağına ait Nizamname) ahkâmına tevfikan Türk ahali üzerine salınacak mektep taksaları (vergileri) haddinden ziyade büyük ve ağır olup bazı yerlerde bilavasıta alınan devlet vergisinin yüzde 300 ve 400 nispetine varmaktadır ki, bu hal iktisadi kuvvet ve tediye kabiliyetinin fevkindedir. İşbu fev-

kalade büyük ve ağır olan mektep taksalarını vermeye Türk ahalisinin vaziyet-i maliyesi müsaid olmadığından gayri kabili tahammül ve içinden çıkılması mümkün olmayan bir vaziyetin hudusunu mucip olmasına binaen Bulgaristan Türkleri işbu mektep vergisini kendilerini iktisaden mahv ve tahrip etmek üzere istimal edilmekte bulunan vasıta telakki ettiğinden kitle halinde hicrete mecbur olmaktadırlar.

2 — Türk mektep encümenlerinin bütçeleri tasdik olunurken zaruri masarif fasılları fevkalade yüksek bir dereceye çıkarılmaktadır. Hakikatte ise bu nevi masarife olan ihtiyaç, o kadar büyük, o kadar müstacel ve zaruri değildir. Mesela mektep binası inşaası, demirbaş eşya ve alat-ı tedrisiye tedariki gibi birkaç sene zarfında temini kabil olan ihtiyaçlardır.

3 — Belediye ve nahiye meclisleri tarafından Türk mekteplerinin idaresini temin etmek üzere verilen fond tarlalarını «Mesaiye müstenid zıraat» müdüriyetine mensup mesaha grupları mektep encümenlerinin elinden alarak birçok nahiyelerin boş araziye malikiyetine rağmen yersiz ve yurtsuz halka dağıtılmaktadır.

4 — Bazı mektep müfettişleri Maarif Kanununun hususi mekteplere müteallik sarih ahkâmına rağmen Türk mekteplerindeki Bulgar muallimlerini aynı mekteplere Başmuallim olarak tayin etmektedir ve birçok defalar da Türk maarif encümenlerinin hukukunu benimseyerek Türk mekteplerine doğrudan doğruya muallimler tayin etmekte ve bu suretle Maarif Kanununun yalnız nezaret etme hakkını vermekte olan ve idari selahiyetleri bahşetmeyen 344. ncü maddesi ahkâmına mugayir hareketlerde bulunmaktadır.

5 — Son zamanlarda bazı yerlerde mahalli mektep müfettişleri, Maarif Kanununun muallimlerin tecziyesine ait 360, 361'nci maddelerinin sarih ahkâmına rağmen birçok Türk muallimlerini menfaattar kimselerin esassız ve müfteriyane isnatlarına ve yahutta pek hafif sebeplere müsteniden tertip ettikleri «Kara liste» namı verilen cetvellere kaydederek muallimlik haklarını ellerinden almaktadırlar.

6 — Hususi Türk mekteplerinin tanzim ve idaresine ait talimatname ile yeknesak bir tedrisat programının mevkudiyeti (?) dolayısıyla muallimler, mektep encümenleri ve

Bulgar müfettişleri arasında maarif işlerimiz üzerinde fena akisler yapan anlamamazlıklar (anlaşmazlıklar) zuhur etmektedir.

7 — Bir taraftan yukarıda bahsi geçen Nizamname mucibince tarh olunan ağır mektep vergilerini taşımak imkânı bulunmaması ve diğer cihetten mektep binalarının sıhhi şeraite uygun olmamasından veyahut başmuallimlik vazifesinin vakit ve zamanıyla Bulgar muallimine teslim edilmemesinden ve daha birçok sebepler dolayısıyla Türk mektepleri kapatılarak Bulgar mektebine çevrilmiştir.

Kongre, yukarıda sayılan hususatı nazarı itibara alarak ittifak-ı âra ve sürekli alkışlarla aşağıdaki kararı aldı:

Karar

1 — Maarif Kanununun 359'ncu ve gayri Bulgar ve gayri Hıristiyan ahaliden hususi mekteplerini idare için toplanacak paraların ne suretle tarh olunup toplanacağına dair Resmi Hükümet Gazetesinin 2 Kânunsani 1929 tarih ve 224 numaralı sayısında neşrolunan 2 ve 3'ncü maddeleri ahkâmına tevfikan, Türk ahalisine tarholunan mektep vergisinin miktarı bilvasıta alınan devlet vergilerinin azami yüzde otuzu nispetinde olmalı ve daha fazla bir nispette olan ihtiyaç sarih bulunduğu takdirde alakadar vergi mükelleflerine rey-i âm usulüyle müracaat olunmalıdır.

2 — Türk mektep encümenleri, bütçelerinin esnai tasdikinde ahali üzerine tarh olunacak mektep vergilerinin miktarı yükselmemek için birtakım mevhum masarif ile maaşat ve zaruri masarif fasılları suni surette kapatılmalıdır ve bu hususta mektep encümenleri tarafından tespit olunan miktar, hakiki masarife esas ittihaz olunmalıdır.

3 — Türk mektep encümenlerinin bütçeleri bundan sonra alakadar müftüler tarafından tasdik olunmalı. Bunlar da, tasdikten evvel, kaza merkezlerindeki cemaat-i İslamiyeler tarafından sırf bir hususa mahsus olmak üzere gösterilecek mütehassıs bir zatın berveçhipeşin mütaleasını almış bulunmalıdır. İşbu mütehassısın maaşı, kaza merkezi ile kaza dahilindeki Türk mektep encümenleri tarafından ödenmelidir. Mütehassıs zatın vazifesi aynı zamanda kaza dahilini dolaşarak encümenleri ve idareleri altındaki mek-

tepleri teftiş ederek mektep bütçelerinin tamami-i tahakkukuna çalışmaktır.

4 — Mektep taksalarına (vergilerine) ait Nizamnamenin ikinci maddesine merbut zeyl, çocuk sahibi olmayan vergi mükellefleri hakkında kabil-i tatbik olmaması nazarı itibara alınarak tay ve ilga olunmalıdır.

5 — Mevzuubahis nizamnamenin balâdaki noktalarda tespit olunan isteklere mugayir olan bütün ahkâmı ilga olunmalıdır.

6 — Gerek Türk ahaliye tarh olunan ağır ve gayri kabili tahammül mektep taksaları dolayısıyla ve gerekse mektep binalarının sıhhate mugayir olması ve daha birçok küçük sebeplere mebni kapatılmış olan bütün Türk mektepleri derhal açılmalı ve Hükümet ve belediyeler ve Türk ahalinin maddi ve manevi yardımlarıyla yeni ve sıhhi mektep binaları inşa olununcaya kadar mevcut bulunan binalarda tedrisatın devamına müsaade olunmalıdır.

7 — Çarlık dahilindeki bütün Müslümanlara hususi mektep açmaya mücaade olunmalıdır. Yeni Yerlerdeki kapatılan bütün Müslüman mektepleri yeniden açılmalı ve bu havali Müslümanlarına tam ve kâmil dini ve harsi bir serbestiyet verilmelidir.*

8 — Hususi Türk mekteplerine (Fond) olarak ayrıldığı halde encümenler elinden alınan bütün mektep tarla ve arazisi iade olunmalı ve bu hususta Belediye Meclislerinin kararları esas ittihaz olunarak (fond) teşkiline dair isdarı icabeden İrade-i Çarinin sadrolup olmadığı nazarı itibara alınmalıdır. Aynı suretle kapanan Türk mekteplerinin (fond) arazisi bu mektepler yeniden açılırken derhal iade olunmalıdır.

9 — Kapatılan Türk mekteplerinin eşya ve tedris-i alatı en yakın Türk mektebine devrolunmalıdır.

10 — Başmuallimler, alakadar muallimin meclisleri tarafından intihap edilmeli ve heyet-i talimiyesinin efradı az olan yerlerde başmuallimler alakadar mektep encümenleri tarafından tayin edilmelidir.

11 — Kabahat işleyen Türk muallimlerinin tecziyesi Bulgar muallimlerinin tecziyesine ait usul dairesinde olma-

---

* Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan'a katılan topraklara «Yeni Yerler» deniyordu (BNŞ).

lı ve mektep müfettişlerine şahsi kin ve ihtiraslar neticesi olarak asılsız ve müfteriyane isnatlara mebni birtakım kara listeler tanzimi ve bu şekilde muallimlik hakkının nez'i pek gaddarane ve hiçbir kanunda derpiş edilmemiş bulunduğu nazarı itibara alınarak menedilmelidir.

12 — Başmüftülüğe merbut olarak hususi bir Müslüman Mektepleri Dairesi açılmalıdır. Bu dairenin vazifesi, Maarif Nezareti ile bilitilaf bütün Müslüman mekteplerinin tanzim ve hüsnü idaresinin temini olmalıdır.

13 — Maarif Nezareti, fakir ve Müslüman ahalisi az olan mektep encümenlerine kendi bütçesinden Bulgar muallimleri tayin etmelidir.

14 — Kongre tarafından sureti mahsusada intihap olunmuş olan mütehassıs zevat tarafından tanzim edilecek «Türk Mekteplerine Mahsus Nizamname Layihası» tadilatsız tasdik olunmalıdır.

Bu Nizamname, Kongre tarafından kabul olunan esaslara istinaden tanzim edilmiştir.

15 — Maarif Nezaretinin öyle masarifi Başmüftülüğe merbut Umumi Müslüman (Fond) undan verilmek ve Evkaf Müdüriyeti tarafından idare olunmak üzere Türk ilk mekteplerine muallim yetiştirmek için yeni bir muallim mektebi açılmalıdır.

16 — Mektebe devam etmeyen Türk çocuklarının velilerinden alınan cezai nakdiler Türk mekteplerine verilmelidir.

17 — Mekteb-i Nüvvabın üçüncü senesinden bila itibar son sınıfının berisi muallim yetiştirmeye tahsis olunmalı ve bu husus Başmüftülük tarafından icra edilmelidir (87).

II

İslam Cemaatleri ve Vakıflar
Müslüman Çingeneler, İntihaplara İştirak Edemezler

İntihaplar, nispi usulle yapılmalı ve Sancak Mahkemeleri tarafından tasdik olunmalı - Feshler yalnız mahkeme

87) **Deliorman** gazetesi, Pazar, 1 Birincikânun 1929, No. 1 (222), yıl 8 ve 5 Birincikânun 1929, No. 2 (222), yıl 8.

kararıyla olmalı - Üçler Komisyonunun selahiyeti - Nerelerde intihap yapılabilir? - Dağılmış İslam Cemaatlerinin emlaki - Evkaf Müdürlüğü Teşkilatı

Kongre Heyeti Umumiyesi, ruznamei müzakeratın ikinci maddesini teşkil eden «Cemaatı İslamiye ve Vakıflar» hakkında cereyan eden uzun münakaşaları dinledikten sonra âtideki hususatı müşahede ederek nazarı itibara almıştır. Şöyle ki:

1 — Cemaati İslamiye idarelerine aza intihabında şimdiye kadar takip edilmekte olan majorité intihap usulü, müntehiplerin bir kısmını Cemaati İslamiye ve evkafın idaresine iştirakten menetmekte olan eski bir intihap sistemidir.

2 — Müslüman Çingenelerin vakıflarımızın idaresine iştiraki, seviyeyi medeniyelerinin dûn bulunması dolayısıyla fiiliyat sahasında vakıflarımızın mahv ve harabiyetine sebebiyet vermektedir. Bununla beraber Çingenelerin, bugünkü Türk nesline tarih ve ecdad tarafından ırsen intikal eden işbu sırf «milli» Türk servetinin idaresine iştirak iddiasına selahiyettar olmadığı da nazarı itibara alınmalıdır.

3 — Nizamnamenin şimdiki vaziyetine nazaran Cemaati İslamiye heyeti idareleri her vakit kâfi derecede kuvvetli olmayan sebepler dolayısıyla fesholunmak tehlikesinin tehdidi altındadırlar. Bu ise vakıflarımızın teşkilatsızlığı ve fena tarzda idaresiyle neticelenmektedir.

4 — Bazı yerlerde Üçler Komisyonları bütçe tertip etmekte, gayrimenkul vakıf emlakini satmakta veya terhin eylemekte veyahut uzun vadeli istikrazlar akd ve inşaata teşebbüs eylemektedirler. Bütün bu icraat münhasıran intihaplı heyetlerin selahiyetleri cümlesinden bulunmasına ve bu komisyonlar muvakkat bir idare sıfatını haiz olduklarından müntehiplerin itimadlarına mazhar olmamasına binaen evkafımızın istikbal ve mukadderatıyla alakadar ve ehemmiyeti mahsusayı haiz hukukun komisyonlar tarafından benimsenmemesi lazımdır.

5 — Çarlık dahilindeki vakıfların idaresinde, bu idareye esas teşkil edecek muayyen ve yeknesak bir program ve nafiz bir halk kontrolü bulunmamaktadır.

Bu hususlar ise evkafımızın teşkilatsızlığına ve gayri şuuri bir surette idaresine sebebiyet vermektedir.

Balâda sayılan hususatı nazarı itibara alan Kongre, müttefikan aşağıdaki kararları almıştır.

Karar

1. Cemaati İslamiye heyeti idaresi azalığına müteallik intihaplar nispi usul ile ve Teşrinisani ayı içinde yapılmalı ve intihaplar sancak mahkemeleri tarafından tetkik ve tasdik olunmalıdır.

2. Müslüman Çingeneler Cemaati İslamiye intihaplarına iştirak etmemelidirler.

3. Cemaati İslamiye heyetlerinin feshi, kanuni esbaba binaen ve yalnız sancak mahkemeleri kararı ile olmalıdır. Yeni intihaplar, ademi tasdik ve fesih kararından iki ay sonra icra olunmalıdır. Yeni intihap emri, sancak mutasarrıfı tarafından verilmelidir.

4. Üçler komisyonları, sancak müftülerinin inhası üzerine Başmüftü tarafından tayin olunmalıdır. Üçler komisyonları, bütçe tanzim etmek, emvali gayri menkule satmak ve almak veya terhin etmek, uzun vadeli istikrazlar akd ve inşaata teşebbüs eylemek gibi haklara malik olmamalıdırlar.

5. Cemaati İslamiye teşkili için icap eden Müslüman ailelerinin haddi ekallisi 40 haneden 20 haneye tenzil edilmelidir. Dağılmış Cemaati İslamiyelerin emlaki doğrudan doğruya Evkaf Müdüriyetine merbut Umumi Müslüman Fond'una devrolunmalıdır. Müdüriyet, bu gibi evkafı en yakın Cemaati İslamiye heyetleri vasıtasıyla idare etmelidir.

6. Heyetlerin sıra ile iki defa feshi vukubulur veya intihapları tasdik olunmazsa yerlerine, memuriyetleri altı ayı tecavüz etmemek şartıyla, muvakkat komisyonlar tayin olunmalıdır. Bu müddetin hitamında yeni intihap yapılmalıdır. Muvakkat komisyonlara yalnız müntehap şeraiti haiz kimseler tayin olunmalıdır.

7. Heyeti idare azalığından vaki olacak istifalar selahiyettar sancak mahkemelerine verilmelidir.

8. Sandık eminlerinin ve diğer cemaat memurlarının maaşları bütçe ile tayin olunur.

9. Hademeyi ilmiye, Cemaati İslamiyelerin intihabı üzerine sancak müftüleri tarafından tayin olunurlar. Bu tayinler, Başmüftülük tarafından tasdik olunur.

10. Başmüftülüğe merbut şimdiki Müessesatı Diniye ve Vakfiye Müdüriyeti, müstakil bir Evkaf Müdüriyetine tahvil olunmalı, müdüriyetin başında intihaplı müdür bulunmalıdır.

11. Evkaf Müdüriyetine merbut bir Evkaf Meclisi Âlisi teşkil olunmalıdır. Müdüriyetin bütçesini kabul ve neticei muhasebatını tasdik ve mahalli cemaatlerin talebi üzerine emlak-i vakfiyenin alım ve satımına ve terhine, istikrazlar akdine, inşaatta bulunmaya ruhsat vermek, gerek Müdüriyet ve gerekse mahalli cemaat idarelerinin memurin kadrosunu tespit etmek, memleket dahilindeki bütün evkafın idaresine dair umumi bir program tanzim eylemek ve umumiyet itibariyle evkafın idaresi üzerinde âli halk kontrolü tatbik etmek ve saire işbu Meclisi Âlinin selahiyetleri cümlesinden olmalıdır.

12. Evkaf Müdüriyetine tayin olunacak namzedin âli veya tâli tahsil sahibi olması şarttır.

13. Evkaf Meclisi Âlisinin her sene muntazam devre-i içtimaiyesi vardır. İhtiyaç halinde fevkalade intihaplar da akteder (88).

III

Müftülükler, Hayır Cemiyetleri

Müftüler nasıl seçilmeli? - Müftülerin memuriyetleri nasıl tasdik edilmeli? - Müftüler kaç sene için seçilir ve bunları kimler seçer - Müftüvekilleri ne suretle tayin edilir? - Başmüftü intihabı kaç senede bir ve kimler tarafından yapılır? - Başmüftü vazifesinden nasıl düşer? - Hayır cemiyetleri - Teşkilat ne suretle olmalı? - Hayır cemiyetleri ne yapar?

Kongre heyeti umumiyesi, ruznamenin üçüncü maddesini teşkil eden müftülükler meselesi hakkında beyanı fikr eden hatiplerin mütaleatını dinledikten ve cereyan eden münakaşaları tetkik eyledikten sonra, müftülerin şimdiye kadar mevcut olan tayinleri tarzı şeriat hâkimlerinin bita-

88) **Deliorman**, 10.12.1929 No. 3 (222).

rafi ve hukuki istiklallerini ihlale imkân verecek bir mahiyette olması nazarı itibara alınarak âtideki kararları vermiştir:

Karar

1 — Müftüler, intihaplı olmalı ve intihaplar her üç senede bir defa icra olunmalıdır.

2 — Müftü intihapları, müntehabı sani usulüyle icra olunmalı ve her 50 müntehip bir müntehibi sani intihap etmelidir.

3 — Müftülerin intihabı İradei Çari ile tasdik olunur.

4 — Başmüftü tarafından mürasele-yi şeriye verilmedikten sonra intihap edilmiş müftüler, hâkim-i şer'i sıfatını iktisap ederler.

5 — Müftülerin müddeti intihabiyelerinin inkızasından evvel azilleri mehâkim-i nizamiye hâkimlerinin tâbi oldukları umumi esasata ve kanuni sebeplere müsteniden olmalıdır.

6 — İstifa, vefat veya diğer kanuni sebeplerden dolayı, bir müftülüğün inhilali takdirinde iki ay zarfında yeni intihap yapılmalıdır. İnhilalin vukuu tarihinden yeni intihap olunan müftünün tasdik tarihine kadar geçecek olan müddet zarfında münhal müftülüğün deavi ve diğer mülki mesalihi en yakın sancak müftüsü tarafından görülmelidir. İntihapsız müftü, vekil tayin olunmamalıdır.

7 — Müftü vekillerinin tayini, sancak müftüleri tarafından Başmüftülükçe inha olunur. Başmüftülük de kendi tarafından tercih olunan nemzedi berayi tayin Hariciye ve Mezahip Nezaretine inha eder. Müftü vekilleri, hâkim-i şer'i sıfatını ancak Başmüftülük tarafından mürasele-yi şeriye sadır olduktan sonra iktisap ederler.

8 — Müftüler, her sene Başmüftülük nezdinde içtima ederler. Bu içtima iki hafta devam edip ehemmiyeti mahsusayı haiz dini ve şer'i işlerle meşgul olurlar.

9 — Başmüftü, müftüler ve müftülük merkezlerindeki Cemaati İslamiyelerden gönderilecek birer müntehabı sani tarafından beş sene müddetle intihap edilir.

10 — Başmüftünün azli, istinaf ve cinayet mahkemeleri tarafından mahkûmiyet veya müftüler meclisi tarafın-

dan sülüsan ekseriyetle verilecek ademi itimat reyi üzerine vukubulur.

11 — Başmüftülük makamının inhilalinde üç ay zarfında yeni intihap icra olunur. İnhilalin müddeti devamınca intihaplı müftülerden biri icra-i vekâlet eder.

2 — Şeriye mahkemelerinin memleketin dahilindeki Müslümanlara ait veraset davalarını bakmak selahiyetleri nez olunmalıdır.

Cemiyeti Hayriyeler:

Kongre, ruznamenin dördüncü maddesini teşkil eden Cemiyeti hayriyeler meselesi hakkında cereyan eden müzakereleri dinledikten sonra memleket dahilindeki Türkler arasında içtimai yardımı teşkilata raptetmeye büyük bir ihtiyaç mevcut olduğunu, bunun için de fakir, yetim ve dul kadınlar ve diğer yardıma muhtaç olanlara yardım etmek üzere umumi bir merkeze merbut hayır teşkilatı tesisi zaruri bulunduğunu nazarı itibara alarak âtideki kararı vermiştir.

Karar

1 — Merkezi Sofya'da olmak ve taşralarda şubeleri bulunmak üzere yetimlere, dul kadınlara ve fakir mektep talebelerine ve diğer bütün yardıma muhtaç kimselere yardım etmek ve aynı zamanda Türk ahali arasında içtimi tesanüt hissinin inkişafına hizmet eylemek maksadıyla bir hayır ve hars cemiyeti teşkil olunmalıdır.

2 — Hususi bir komisyon, işbu cemiyetin nizamnamesini işleyip tasdik olunmak üzere alakadar Nezarete takdim edecektir (89).

IV

Dağınık İşler

Bulgaristan Türklerini hicrete sevk eden sebepler - Gayri mesul şahısların ve teşekküllerin hareketleri - Yeni Yerler'

89) **Deliorman** gazetesi, Sofya, 13 Birincikânun 1929, No. 4 (222).

deki emlak ve arazi meseleleri - Neuilly Muahedenamesinin haksızlıkları - Reparasyayı protesto - Askerlikte kura usulünün tekrar ihdası.

A — Kongre, Bulgaristan'daki Türk ahalinin geniş harsi, irfani ve dini hürriyetlerden istifade etmekte bulunmasını nihayetsiz bir mahzuziyet ve derin bir minnettari ile kayıt ve işaret eyledikten sonra Bulgar devletine karşı nihayetsiz teşekkürlerini ve hürmet hislerini alenen izhar ile kendini bahtiyar addeder. Bununla beraber Kongre, hükümetimizin kati ve şedit emirlerine rağmen bazı küçük memurların ve gayri mesul eşhas ve teşekküllerin sakin ve muti Türk ahalisine karşı tecavüz ve teadi cüretinde bulunarak Türk unsurunun Bulgaristan'dan hicrete mecbur ve binnetice iktisaden harabesine sebebiyet vermekte bulunduklarını derin esefle müşahede etmek mecburiyetini kendisinde hissetmektedir. Bu münasebetle Kongre, muhterem hükümetimizden âtideki istirhamda bulunur.

İstirham :

Kongre, hükümeti muhteremeden Türk ahalisine karşı reva görülen tecavüz ve suimuamelelerin müsebbipleri hakkında daha müessir tedbirler alınmasını ve kabahatlilerin emsaline ibret olacak bir tarzda cezalandırılması zımnında icabının icrasını rica eder.

B — Kongre, Yeni Yerler'deki birçok İslam ailelerinin Bulgaristan haricinde bulundukları zaman arazi ve emlakinin ellerinden alınması dolayısıyla geçim imkânından mahrum kalmış bulunduklarını nazarı itibara alarak âtideki kararı vermiştir.

Karar

Yeni Yerler'de evvelce emlakini terk eden ve bu kerre yurtlarına dönen Müslümanlara, mesaiye müstenit zirai tasarruf kanunu mucibince veyahut başka bir suretle arazi verilmesini temin, veyahutta ellerinden alınan arazinin iadesi zımnında, mezkûm Müslümanların doğup büyüdükleri memleketleri terk etmemek arzusunda oldukla-

rı nazarı itibara alınarak, icap eden tedbirlerin ittihazını muhterem hükümetimizden Kongre Heyeti Umumiyesi istirham eder.

C — Kongre, Şumnu murahhası Çakaloğlu Besim Hilmi Beyin teklifi üzerine, âtideki ruznameyi kabul etmiştir.

Güzel vatanımız Bulgaristan'a karşı sadakat ve merbutiyetini birçok defalar vatanın saadet ve refahı uğrunda harp meydanlarında kanlarını ve canlarını feda etmek suretiyle ispat etmiş olan Bulgaristan Türkleri, Neuilly Muahedesiyle memlekete yükletilen tamirat borçlarının memleketin iktisadi tekâmülüne engel olmakta ve memleketi tam bir iktisadi teşettüte götürmekte olup bu vaziyetin Galip Devletler tarafından yükletilen ağır yükün altında herkesle beraber inlemekte bulunan Müslüman ahali de dahil olduğu halde bütün Bulgaristan ahalisini kasıp kavurmakta bulunduğunu derin bir elem ve nihayetsiz bir kederle müşahede ettikten sonra âtideki kararı almıştır.

Karar

1 — Neuilly Muahedesiyle Bulgaristan'a yükletilen ağır tamirat borçlarını cihan efkârı umumiyesi huzurunda Kongre, kemali şiddetle protesto eder (90).

2 — Keza, Galip Devletler tarafından Bulgaristan'a kabul ettirilen gönüllü ordu sisteminin ilgasıyla yerlerine kura esasına müstenit sistemin kabulünü ister.

İşbu ruzname Kongre Heyeti Umumiyesi tarafından şiddetli ve sürekli alkışlar ve «hurra» sadalarıyla kabul olunmuştur. Hususi bir heyet, Kongre mukarreratını Başvekile, Hariciye ve Mezahip, Maarif ve Maliye Nazırlarıyla Sobraniye Riyasetine takdim edecektir.

Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi

Reisi: (İmza) Bekir Sıtkı, Eğridere, Koşukavak kazası Murahhası

İkinci Reis: (İmza) Dr. Basri Sabri
Pravadi Murahhası

---

90) **Deliorman,** 17.12.1929.

Reis Muavini: (İmza) Peynircizade Süleyman
Rusçuk Murahhası
Kâtip: (İmza) Aliş Ekrem, İslimye Murahhası
Kâtip: (İmza) Arif Necip, Osmanpazar Murahhası
Mebuslar: (İmzalar)
Hafız Sadık (Rusçuk Mebusu)
Mehmet Ali Geray (Preslav Mebusu)
Ağuşoğlu Hafız Emin (Paşmaklı Mebusu)

Kongreden ayrılan zatlar:
Avukat Çokaloğlu Besim Hilmi (Şumnu Murahhası),
Tüccar Mehmet Kemal (Filibe Murahhası),
Melâ oğlu Hasan (Rusçuk Murahhası).

Türk Harf Devrimi ve Bulgaristan Türkleri

Türkiye'de «harf devrimi» yapıldığı günlerde, İtalyan Türkoloğu Ettore Rossi, yeni Türk harflerinin eski Osmanlı topraklarına da yayılacağını yazıyordu (91). Gerçekten çok geçmeden Hatay, Kıbrıs, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan gibi eski Osmanlı topraklarında yeni Türk harflerinin yayıldığı görülecekti. Türkiye dışında yeni Türk harflerini ilk benimseyen Bulgaristan Türkleri oldu.

1920'lerde Bulgaristan'da yaklaşık 700 bin Türk yaşıyordu. Bunların 1700 kadar ilkokulu, 40 kadar ortaokulu, 1 öğretmen okulu vardı (92). Öğretmen okulu 1928'de kapatılmış, yerine 1923 yılında Şumnu'da açılan «Nüvvap Okulu» bırakılmıştı. Bütün bu okullarda 60 bin dolayında Türk çocuğu öğrenim görüyordu. Bulgaristan Türkleri bakımın-

91) Ettore Rossi, «Il nuovo alfabeto Latino introdutto in Turchia», **Oriento Moderno,** Anno IX, Nr. 1, Gennaio 1929, p. 15.

92) Bulgar resmi istatistiklerine göre, 1921/22 ders yılında Bulgaristan Türklerinin 1673 ilkokulu, 39 ortaokulu ve 1 öğretmen okulu vardı. Bunlarda 60.540 Türk çocuğu okuyor, 2.113 öğretmen ders veriyordu. (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı St. Omarçevski'nin, **Bakanlığının 20 Mayıs 1920 - 1 Temmuz 1922 arasındaki çalışmalarına ilişkin raporu** (Bulgarca), Sofya: 1922, ss. 570 - 575).

dan alfabe sorunu, öncelikle, bu çocukların hangi yazıyla okuyacakları sorunu demekti. 1928 yılına kadar eski harflerle öğrenim görüyorlardı. Bulgarcayı, bir yabancı dil olarak, üst sınıflarda öğreniyorlardı.

Bulgaristan Türklerinin ülke düzeyine yayılmış iki önemli örgütü vardı. Biri Sofya'daki Başmüftülüğe bağlı müftülükler, diğeri Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği idi. Başmüftülük, Türkiye'deki Atatürk devrimlerine karşı bir tutum takınmıştı. Türk Öğretmenler Birliği ise, 1906'da kurulduğu günden beri hep ilerici, yenilikçi olmuştu ve Bulgaristan'da Atatürk devrimlerinin ateşli savunucusuydu.

Başmüftülüğün elebaşılık ettiği tutucuların arkasında Bulgar Hükümeti vardı. Bulgarların amacı, Türk azınlığını Türkiye'den ayırmaktı. Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliğinin önderlik ettiği devrimcileri de, diplomatik yolla, Türkiye destekliyordu. 1928 yılında Türkiye'nin Sofya Elçisi Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Beydi. Atatürk'le birlikte 1919'da Samsun'a çıkanlardan ve Atatürk'ün devrim arkadaşlarından olan Hüsrev Bey, o yıllarda Bulgaristan'daki Atatürkçülere güçlü bir destekti.

Bu durumda, Türk harfleri sorunu, Bulgaristan'da tutucu ve devrimci Türkler arasında çetin bir kavga konusu olacak, tutucuları kayıran Bulgar Hükümeti ile devrimcilere arka çıkan Türkiye arasında da sürtüşme yaratabilecek gibi görünüyordu.

Atatürk'ün devrimci atılımlarını adım adım izleyen Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği, Türkiye'de harf değişikliğine gidileceğini duyar duymaz hemen işe koyuldu. Türkiye'de yeni harflerin resmen kabulünü bile beklemedi. 1928 yılının Temmuz ayında Lom kasabasında bir kongre topladı. Türkiye'de yeni yazıya geçilir geçilmez, Bulgaristan Türk okullarında da yeni Türk harfleriyle öğretime başlanmasına karar verdi. Hiç zaman yitirilmeyecekti. Bulgaristan Türk çocukları Türkiye'deki kardeşlerinden geri kalmayacaklardı. Türkiye okullarıyla Bulgaristan Türk okullarında aynı zamanda yeni yazıyla öğretime başlanacaktı. Türkiye'nin Filibe Konsolosu M. Hıfzı Bey, «*Memleketimizde yeni hurufatın kabulüne doğru atılmış olan hatveleri yakından takip eden Bulgaristan Türk Muallimler Cemiyeti, bu sene (1928) Temmuz esnasında Lom'da aktey-*

lediği senelik kongresinde Türk mekteplerinde yeni hurufatın tatbikatına karar vermiş(tir)» diyordu (93). Bu kararı yürürlüğe koyabilmek, yani 1928/1929 ders yılında yeni harflerle öğretime geçebilmek için gereken hazırlıklara da başlanmıştı. Bulgaristan Türk öğretmenlerine yeni yazı kursları vermek üzere, geçici bir süre için Türkiye'den öğretmen istemişti (94). Birkaçı Bulgaristanlı Türk öğretmeni Edirne'ye kursa gönderilmişti. Türkiye'den kitap getirme olanağı pek yoktu. Ders kitapları epeydir Bulgaristan'da hazırlanıp basılıyordu. Öğretmenler Birliği, yeni harflerle ders kitapları hazırlamak ve ders yılına kadar yetiştirmek üzere kimi öğretmenlere görev vermişti.

Bu karar uyarınca Filibeli öğretmenlerden Ahmet Şükrü Bey, yeni harflerle, «Bulgaristan Türk mekteplerine mahsus» bir *Türk Alfabesi* hazırladı, 1928 yılı içinde Hasköy'de (Haskova), «Çikago» basımevinde bastırdı. Önsözünde şöyle diyordu:

«Bulgaristan Türk Muallimler Birliği yeni yazının mekteplerimizde kabulüne karar verdiği zaman, bittabi benim gibi diğer meslektaşlar da memnun olmuşlardır. Bu ulvî teşebbüsün Bulgaristan mektepleri için pek faydalı olacağını düşünerek fazla söz söylemeyi zait addederim.

İşte bu maksatladır ki «Türk alfabesini» tertip ettim. Bunda takip ettiğim usül: bilhassa çocuğun yeni yazıya pek kolay alışabilmesidir. Eski imladaki müşkilatı nazar-ı itibara alırsak, bunun ne kadar kolay olduğu derhal anlaşılır. Elde kâfi derecede levazımın bulunmayışı ve vaktin adem-i müsaadesine binaen kitapta görülecek hatalardan dolayı mazur görülmemi rica ve bununla Bulgaristan (Türk) maarifine yardım ettiğimi hissedersem benim için ne mutlu.» (95).

Kitap, kısa zamanda, yokluklar içinde hazırlanmış olmakla birlikte başarılıydı. Resimliydi. Türk harflerini tek tek, kısa kısa okuma parçalarıyla öğrenciye tanıtıyordu.

---

93) **Dışişleri Bakanlığı Arşivi** (DBA) T. C. Filibe Şehbenderliğinden Sofya Elçiliğine rapor, Filibe, 3.12.1928, No. 4012-207.

94) **Cumhuriyet** (İstanbul), 27.9.1928.

95) A. Şükrü, **Türk Alfabesi. Bulgaristan Türk mekteplerine mahsustur.** Hasköy (Bulgaristan), «Çikago» matbaası: 1928, 48 sayfa, resimli, fiyatı 12 lef., s. 2.

Yalnız (Ş) ve (ğ) harfleri bulunamamıştı. Bu harfler başka düzenlemelerle dizilmişti. (S) harfinin altına bir virgül, ya da ters soru işareti konarak (ş) yapılmış; (g) harfinin üzerine de bir yatık tırnak işareti koyularak (ğ) yapılmıştı. Bunlar dışında kitapta başka bir kusur göze çarpmıyordu. Bulgaristan Türk okulları için, yeni ders yılı başlamadan bir alfabe kitabı yetiştirilmiş oluyordu. Öğretmenler Birliği, bu alfabeyle okullarda öğretime geçmişti. Filibe Konsolosu, «*Bulgaristan Türk Muallimler Cemiyeti, bu sene* (1928)... *mekteplerin küşadında mezkûr hurufatla tedrisata başlamıştır*» diye rapor ediyordu (96).

Öte yandan Türkiye'nin Sofya Elçisi Hüsrev Bey, yeni yazıya geçilirken tutucuların tepkisine karşı konsoloslukları önceden uyarmıştı. Bunu Ankara'ya şöyle anlatıyordu:

«*Memleketimizde yapılan mesut Harf İnkılabı münasebetiyle Bulgaristan'daki şehbenderliklerimize yaptığım bir tamimde, Bulgaristan Türkleri içinde mevcudiyetleri kemâl-i teessürle müşahede edilen, fikri itrica ile malul bazı hoca ve bedhahların, masum halkın safiyeti hulkundan istifâde ederek müzir telkinatta bulunmaları ihtimaline nazar-ı dikkatlerini celbederek, hudutlarımız haricinde yaşayan Türklerin ve bilhassa Türk gençliğinin müsteid-i inkişâf olan kaabiliyetlerini Büyük Gazi'mizin çizdiği nurlu hatlar üzerine teksif ve tevcih eylemeleri, bizim için samimi bir dilek olduğunu, binaenaleyh gerek firari ve mültecilerin ve gerek müteassıp hoca ve softaların telkinat-ı izlalkâranelerini yakından takip eylemelerini ve bu gibilerin teceddüt harekâtı aleyhindeki harekât ve teşebbüsatını, Bulgar memurin-i resmiyesinden mazhar oldukları muzaheretin derecesini, akteyledikleri içtimaları, ittihaz ettikleri kararları derhal elçiliğe bildirmeleri lüzumunu tebliğ etmiştim.*» (97)

Gerçekten, Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği Türk azınlık okullarında yeni öğretime geçerken tutucular da

96) **DBA** T. C. Filibe şehbenderliğinden Sofya Elçiliğine, rapor, 3.12.1928, No. 4012-207.

97) **DBA** - Sofya Elçisi Hüsrev Beyden Hariciye Vekâletine rapor. Sofya, 11.12.1928, No. 1008-837, Zata mahsustur (Altları çizilmiş olan satırlar raporun aslında kırmızı harflerle yazılmıştır (BNŞ).

boş durmamışlardı. Elaltından girişimlerde bulunmuşlar, yeni harfleri yasaklatma yollarını aramışlardı. Sofya Elçisi Hüsrev Bey, «*Firarilerle bazı müteassıp hocaların inkılaplarımıza karşı Türk halkında menfi hisler tevlit eylemek maksadile mevzii mahiyette propaganda yaptıkları... ve yeni hurufatla tedrisata başlaması için Bulgaristan Türk Muallimler Cemiyeti'nin kararını akim bıraktırmak emeliyle din perdesine bürünen softaların Bulgar Maarif Nezaretinden eski harflerle tedrisata devam edilmesi için emir isdar ettirdikleri anlaşılmaktadır*» diyordu (98).

Türkiye'de Türk harfleri yasasının yürürlüğe girişinden bir hafta sonra Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Sancak Eğitim Müfettişlerine gönderdiği bir genelge ile Türk harfleriyle öğretimi yasaklıyordu. 10 Ekim 1928 tarihli, 34423 sayılı bu genelge şöyleydi:

«*Sancak Maarif Müfettişleriyle Sofya Şehri Maarif Müfettişi Efendilere*

T a m i m

Milli iptidaiye, rüştiye ve tali mekteplere mahsus mektep kitaplarıyla alat-ı tedsisiyeye tetkik ve tasvip eden Komisyon 7 Teşrinisani 1928 tarihli ve 99 numrolu protokolle almış olduğu karara tevfikan Arabi harflerle yazılmış olan kitapların «Mektep Kitapları» talimatnamesinin beşinci maddesi mucibince müdde-i kanuniyeleri olan dört sene geçmeyince Türk mekteplerine mahsus olmak üzere Latin harfleriyle yazılacak kitapların tasdik olunmayacakları, binaenaleyh bu gibi harflerle yazılı olan kitaplarla tedrisata müsaade olunmaması ihbar olunur.

Nazır: N. Naydenoff
Müsteşar: Al. Radoslavoff (99)

Bu genelge açıktı. Bulgaristan Türk okullarında dört yıl süreyle Türk harfleri yasaklanıyordu. Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, açık ve kesin olarak tutuculara arka çıkmış, Türkiye'de yapılan «harf devrimi»ne cephe almıştı.

Tutucuların yayın organı *İntibah* gazetesi, Türk harflerinin Bulgaristan'da yasaklanmasını «Maarif Nezaretinin Musib bir Kararı» başlıklı başyazıyla şöyle alkışlıyordu:

«*Türkiye'de kabul edilen Türk harfi dedikleri Latin*

98) Adı geçen yer.
99) **DBA.**

harflerinin Bulgaristan Türk mekteplerinde daha dört seneye kadar tedris edilmemesi Maarif Nezareti tarafından... taht-ı karara alınıp... tamim ile Sancak maarif müfettişlerine bildirilmiş olduğu istihbar edilmiştir. Bunu gören latinperest Türk Muallimler Birliği merkezi azası hemen keyfiyeti havzalara ilam ile Nezaretin bu tamimini, selahiyetleri haricinde olduğu halde protesto etmeye kalktılar. Bizler de soruyoruz o Muallimler Birliği azasına ki, siz nerede yaşıyorsunuz? Bulgaristan Müslümanları, Türkiye'nin Müslümanlığı yıkmak için yaptığı inkılap harekâtını burada tatbik etmek mecburiyetinde midir?... Bulgaristan Müslümanı, Türkün yüksek fikirlerini, parlak hayallerini çok ahenktar bir surette ve hem de kısa bir müddette, cüzi bir hacimde ifade etmeye yarayışlı yazısını, Türkün olmayan ve ilelebet olmayacak olan... Latin yazısıyla asla tebdil edemez... Zira kendi yazısını bırakıp ta Latin yazısı almak, onu, kitab-ı mukaddes olan Kuran'ın irşat ve hidayetinden mahrum kılar...

Hükümetin verdiği bu tamim tam Müslümanların arzularına muvafık bir keyfiyettir...» [100]

Tutucular alfabe kavgasının birinci raundunu kazanmışlardı, ama devrimciler de gerilemek niyetinde değillerdi. Öğretmenler Birliği hemen Sofya'ya bir heyet gönderdi. Türk harflerini geçici de olsa yasaklayan kararın kaldırılması için girişimlerde bulundu. Bulgar parlamentosundaki Türk mebuslar da Öğretmenler Birliğinin istekleri doğrultusunda girişimlerini sürdürdüler.

Tutucuların organı *İntibah*, telaşa kapılmıştı. Öğretmenler Birliğinin Sofya'daki girişimleri üzerine, «*Siz ey Muallimler Birliği merkezi azası... sizin millet namına söz söylemeye hak ve selahiyetiniz yoktur. Ne mebussunuz, ne de müntehip azasınız*» diyordu [101]. Bu kez halkın oylarıyla seçilmiş mebusların girişimleri üzerine, «*Mebus efendilere milletin dini umuru ile meşgul olmak sıfat ve selahiyetini kim vermiş?*» diye soruyordu [102].

Alfabe kavgası zaman zaman Türkiye ile Bulgaristan gazeteleri arasında da polemik konusu oluyordu. İstanbul'

100) **İntibah** gazetesi (Osmanpazarı), 14.12.1928, sayı 24.

101) **İntibah**, 14.12.1928, No. 24.

102) **İntibah**, 13.1.1929, No. 25.

da çıkan *Milliyet* gazetesi, Türkiye'den sınırdışı edilmiş «150' likler» ile kaçakların Bulgaristan'da yerli softaları kışkırtarak, Türk devrimine karşı cephe aldıklarını ve Bulgar makamların da kendilerine arka çıktıklarını yazmıştı (103). Buna, Bulgaristan Hükümetinin sözcülüğünü yapan *La Bulgarie* gazetesiyle tutucuların sözcüsü *İntibah* ayrı ayrı karşılık vermişlerdi (104).

Bulgaristan Türk aydınları Sofya'da alfabe kavgasını sürdürürlerken, Bulgaristan'da yeni Türk harfleriyle ilk alfabe kitabını yayımlamış olan Öğretmen Ahmet Şükrü, Türkiye Başbakanı İsmet Paşa ile Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Beye başvurdu. Alfabe kitabının okutulmasına Bulgar Milli Eğitim Bakanlığınca izin verilmediğini duyurdu. Kitabını İsmet Paşa ile Necati Beye imzalayıp sundu. Başbakan ve Milli Eğitim Bakanı hemen soruna eğildiler. Necati Bey, Türk harfleriyle öğretime izin çıkartmak için Sofya'da girişimlerde bulunulmasını Dışişlerinden rica etti. «*Lazım gelen teşebbüssatta bulunularak müsaade istihsalini hörmetlerime terdifan rica eylerim efendim*» dedi (105). Başbakanlıktan Dışişlerine gönderilen yazıda da «*...Başvekil Hazretleri keyfiyetin tahkikini ve alfabeyi tabı masraflarına medar olmak üzere mumaileyhe* (Ahmet Şükrü Beye) *iki yüz lira irsalini emir buyurdular*» deniyordu (106).

Türk Hükümeti, Türk harflerinin sınır ötesindeki soydaşlarımızca benimsenmesine önem veriyordu. Dışişleri Bakanlığı, gerekli girişimlerde bulunulması için hemen Sofya Elçiliğine yazdı: «*...Bulgar Hükümetinin suret-i dostanede nazar-ı dikkatini celbeylemenizi; Türk mekteplerindeki ders kitaplarının yeni Türk harfleriyle yazılmasına ve tedris edilmesine mümanaat etmemesi bizde pek ziyade hüsnü tesiri mucip olacağını münasip lisan ile tefhim eylemenizi ve neticeden haber vermenizi rica ederim efendim*» dedi (107).

Sofya'da Elçi Hüsrev Bey, Ankara'dan talimat bekle-

103) **Milliyet** (İstanbul), 13.11.1928.
104) **La Bulçarie,** 19.11.1928 ve **İntibah,** 14.12.1928, No. 24.
105) **DBA** Maarif V.'den Hariciyeye yazı, 20.12.1928, No. 686.
106) **DBA** Başvekâletten Hariciyeye yazı, 11.12.1928, No. 6.919.
107) **DBA** - Dışişlerinden Sofya E.'ne yazı. 20.12.1928, No. 55058/260.

meden zaten işe koyulmuş ve girişimlere başlamıştı. Bulgar Hükümetinin Türk harfleriyle eğitimi engelleme kararını değiştirtmek istiyordu: «*...yeni Türk harfleriyle tedrisat meselesinde lazım gelen teshilat ve tesiratta bulunmalarını... bazı Bulgar mebuslarına söyleyerek iltimasta bulundum*» diyor, Ankara'da Bulgar Elçisine de bu yolda bir şeyler söylenmesinin pek yerinde olacağını belirtiyordu (108).

Türk Elçisi Hüsrev Bey, Türk harfleri konusunda Bulgar Başbakanıyla da görüşmüştü. 18 Aralıkta bunu Ankara'ya şöyle rapor etti (109):

«*Tesadüfi buluştuğum Başvekil Mösyö Leapcheff ile bilmünasebe yeni Türk harfleri hakkında görüştüm... Hükümet-i Kraliye maarif encümenlerinin... Latin harflerinin Türk mektepleri kapusundan içeri girmesini menettiğini, dört sene daha Türk ekalliyetini Arap harfleriyle tedrise icbar eylediğini... Hükümet-i Kraliyenin Bulgaristan Türkleri için âdeta irticaa yardım, mürtecilere hamilik etmekte bulunduğunu,... hadisenin harice bile inikas etmiş olduğunu,... Maarif Nezaretinin pek yanlış ve sui tevile müsait bir harekette bulunmuş olduğunu, ekalliyetleri tedris hususunda serbest bırakmak lazım geldiğini, bahusus Bulgar (ya) Türklerinin cehaletten kurtulup, mütefekkir vatandaş olmalarından asıl kendilerinin istifade edeceğini zikredip, bu babta himmeti mahsusa ibrazını kendisinden beklediğimi söyledim. Cevaben: 'Beni tenvir ettiniz, teşekkür ederim, vaziyetin bu şeklini bilmiyordum, Maarif Nazırıyla yarın görüşürüm' dedi.*»

Türk harf devrimini tezelden benimsemek isteyen Bulgaristan Türklerine elinden gelen desteği esirgemeyen Elçi Hüsrev Bey, üstüste girişimlerde bulundu. Bulgar Başbakanından sonra Dışişleri Bakanı Buroff'la da görüştü. Bakanın söylediklerini Ankara'ya şöyle rapor etti:

«*Mir-i mumaileyh sözlerimi sıkı bir alaka ile dinledi. Bulgaristan Türklerinin Latin harfleri öğrenmesinden bilhassa Bulgar vatanının menfaattar olacağını zikrile Maarif Nezaretinin farkında olmadan bir bürokrasi işi olarak böyle bir emir vermiş olacağına ihtimal verdiğini, Türk me-*

108) **DBA** - Sofya E. den Dışişlerine rapor. 11.12.1928, No. 1008/837.
109) **DBA** - Sofya E. den Dışişlerine rapor. 18.12.1928, No. 1024/850.

busların müracaatını pek muhik gördüğünü ve bilhassa kendisinin Mösyö Naydenof nezdinde demarş yapacağını ve bu emrin tadiline bir çare bulunmasını rica edeceğini, 'İntibah' gazetesi hakkında Matbuat Müdürünün nazarı dikkatini celbedeceğini, neşriyatını takip eyleyeceklerini vadeyledi.»(110)

1928 yılının Kasım ve Aralık aylarında, bir yandan Bulgaristan Türk aydınlarının, öte yandan Türkiye'nin Sofya elçiliğinin üstüste girişimleri, kısa zamanda olumlu sonuç verdi. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı, Türk azınlık okullarında Türk harfleriyle öğretimi dört yıl erteleme yolundaki kararından döndü. 14 Ocak 1930 günü yeni bir genelge yayımladı. Şumnu'da yeni yayımlanmaya başlayan *Savaş* adlı Türk gazetesi, yeni Türk harflerini kullanarak bu haberi «Yeni Harfler Hakkında Yeni Tamim - Zavallı Softacıklar» başlıklı yazısıyla şöyle duyurdu (111).

«Bulgaristan Türk Muallimler Birliği tarafından Sofya'ya suret-i mahsusada gönderilen heyetin verdiği izahat ve yaptığı teşebbüs üzerine, Maarif Nezareti... ikinci bir tamim neşretmiştir. 1040 numrolu ve 14 Kânunsani 1929 tarihli bu tamimle Maarif Nezareti Türk mekteplerinde tedrisatın daha şimdiden yeni Türk (yani Latin) harfleriyle yapılmasına alenen müsaade etmekte ve gelecek seneden itibaren ise Türk mekteplerinde bütün derslerin yeni yazı ile yazılmış kitaplarla okutulacağını bildirmektedir. Biz işbu tamimi neşrinden dolayı Maarif Nazırı Gospodin Naydenof'u tebrik ederken, Türk muallimlerine de, bu suretle okutulması artık mecburiyet altına girmiş olan yeni harflerin gerek mekteplerimizde ve gerekse halkımız arasında süratle intişarına çalışmaya borçlu olduklarını ihtar ederiz.

Softalara ise 'geçmiş ola!' deriz.»

Sofya Elçisi Hüsrev Bey de bu kararı, «mürteci kafilesinin faaliyetine karşı indirilmiş ilk büyük darbe» olarak niteledi. *«Başlarında, elyevm Bulgaristan Başmüftü kaymakamı olan şahıs bulunmak üzere bir hayli müftülerden ve bunların yarandından ibaret olan bu muarız ve mürteci kafilesinin faaliyetine karşı indirilmiş olan ilk büyük darbe,*

110) **DBA** - Sofya E. den Dışişlerine rapor. 29.12.1928, No. 1078/883.
111) **Savaş** gazetesi, (Şumnu), 14.2.1929, Sayı 3.

Bulgar Hükümetinden, yeni harflerin bütün mekteplerde tedris ve tahsiline müsaade istihsali olmuştur» dedi [112].

Evet, Türkiye'de, «Türk Harfleri Yasası»nın yürürlüğe girmesinden iki ay 11 gün sonra, Bulgaristan Türkleri için de Türk harfleriyle öğretim yapabilme izni çıkartılmıştır. Hüsrev Gerede, bu iznin Türkiye elçiliğinin çalışmaları sonunda sağlandığını söylüyordu. Yerli Türk gazeteleri ise Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği'nin Sofya'daki girişimleri sonucunda Bulgar Milli Eğitim Bakanlığından izin çıkartıldığını yazıyorlardı. Gerçek, ikisinin ortasıydı. Hem Türk Öğretmenler Birliği, hem Türkiye elçiliği çaba harcamışlardı. Bulgar Hükümetinin Türkiye ile dostluğa verdiği önem de bu kararda etkili olmuştu.

Bulgar yasağı kalktı. Yeni yazıyla öğretime izin çıktı. Ama öğretime geçmek kolay değildi. 1928/29 ders yılında Bulgaristan'da birçok kasabada yeni Türk harfleriyle öğretim yapılabildi. Ama köylere gelince yokluklar başladı. Türk harfleriyle basılmış yeterince kitap yoktu. Elçi Hüsrev Bey, Türkiye'den kitap yollanması için çırpındı: *«Büyük bir aşk ve emel ile bu maarif seferberliğine iltihak etmeyi dileyen buradaki ırktaşlarımızı münkesir ve mahzun bırakmamak ve Harf İnkılabı'nın saadetinden müstefit etmek için... hiç değilse bu sene için kitap ihtiyaçlarını kısmen olsun izale etmek üzere müstacelen kâfi miktarda imla ve kıraat risaleleri gönderilebilirse...»* diye yalvardı [113]. Bu yazı üzerine Türkiye Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları arasında yazışmalar yapılmışsa da 1928/29 ders yılı için Bulgaristan Türklerine kitap gönderilememiştir.

Bu arada Bulgaristan Türkleri, «kendi yağlarıyla kavrulmaya» çalıştılar. Bulgaristan'da birkaç Türk basımevi vardı. Sofya'da «Ümit», Filibe'de «Tefeyyüz» ve «Zerafet», Şumnu'da «Terakki» basımevleri, yeni Türk harfleriyle kitaplar basmaya başladılar. Türk harflerini bilen mürettipler arıyorlardı [114]. Bulgaristan Türk gazetelerinde şöyle

---

112) **DBA** - Sofya E. den Dışişlerine rapor. 14.1.1929, No. 57/35.

113) Adı geçen yer.

114) Örneğin, 14.2.1929 günlü **Savaş** gazetesinde şu duyuru vardı. «Mürettip aranıyor: Matbaamızda çalışmak üzere yeni ve eski Türkçeye aşina bir mürettip efendiye ihtiyaç var. Arzu edenler şeraitini bildirsinler. Şumnu, Terakki matbaası».

yeni harflerle basılmış kitap duyuruları görülüyordu:

«Matbaamızın yeni harfleri tamamıyla tedarik ederek Mehmet Masum Efendinin İptidai ikinci sınıflarda okutulmak üzere hazırladığı 'Anadil - Okuma'yı yeni Türk harfleriyle tabetmiştir. Muhterem müşterilerimizin siparişlerini bekleriz - Şumnu'da kitapçı Sabri Sadık.» (115)

Okullarda yeni harflerle eğitime geçilirken, aynı zamanda, Türkiye'deki «Millet Mektepleri»nden esinlenerek, Bulgaristan'ın Türk oymaklarında yeni yazı kursları da açıldı. «Halk Dersanesi», «Alfabe Kursu» gibi uygulamalarla bir çeşit yeni yazı seferberliği başlatıldı. Bulgaristan Türklerinde de Türkiye'deki gibi çabalar görülüyordu. Hemen hemen aynı zamanda aynı heyecan, aynı seferberlik, aynı çabalar yaşanıyordu.

Bulgaristan Türk basını da hızla yeni yazıya geçti. Tutucuların sözcüsü *İntibah* gazetesi eski yazıyla yayınını sürdürüyordu. Ama *Rehber* gibi öteki gazeteler azar azar yeni yazıyı kullanmaya başlamışlardı. Daha ilginç olanı şuydu ki; Türk harf devrimi üzerine yepyeni Türk gazeteleri çıkmaya başladı. Bulgaristan'da tümüyle yeni yazıyla ilk Türkçe gazete, Türkiye'de Türk harfleri yasasından önce, 13 Ekim 1928 günü çıktı. Yanbolu kasabasında yayımlanıyordu, adı da *Yenilik*'ti. Yine 1928 yılında *Turan* adlı bir gazete daha yayına başladı. 1929 yılında bu iki gazeteye, yeni Türk harfleriyle yayımlanan *Savaş*, *Rodop*, *Halk Sesi* ve *Deliorman* gazeteleri katıldı. Daha sonra *Özdilek* ve *İstikbal* adlı gazeteler çıkmaya başladı. Bunların hepsi yeni harfleri kullanıyordu. Tutucuların yalnız *İntibah* gazetesi vardı. *Rehber* ortadaydı. Yeni harflerle yayımlanan sekiz gazetenin içinde en önemlisi Sofya'da çıkan *Deliorman*'dı. 1929 yılında Bulgaristan Türklerinin düzenlediği ilk Milli

115) **Savaş** gazetesi (Şumnu), 14.2.1929. Ayrıca başka duyurular da görülüyordu. Ziştevi rüştiyesi öğretmeni Aziz Şerif, yeni harflerle «Talebe Defterleri» bastırdığını, fiyatının 5 leva olduğunu, indirim de yapılabileceğini duyuruyordu **(Halkın Sesi** gazetesi, 14.11.1929). Eski Zağralı Türk öğretmen Ahmet Sâdi de yeni yazıyı öğrenmek isteyenler için «Alfabe ve İlk Kraat» duyurusu vermişti **(Deliorman,** 3.1.1930, No. 9). Ziştevili İsmail Sabri ise yeni harflerle «Gece Mekteplerine Alfabe» ve «Gazi'nin Tercemeihali» kitaplarını satıyordu **(Deliorman,** 3.1.1930).

Kongrenin organı durumundaydı. Sofya Elçisi Hüsrev Bey bunu, «Milli Kongre amalini takip eden ve mükemmeliyeti ile nazarı dikkati celpten hali kalmayan» bir gazete olarak tanıtıyordu [116]. *Deliorman* önceleri üç sayfası yeni yazıyla, bir sayfası eski yazıyla basılıyordu. Yazı işleri müdürü, «Türk harflerini bütün halk henüz bellemedi...» diyordu. Eski harflerle basılan son sayfanın başında iri harflerle şu duyuru sık sık yineleniyordu:

«Türk, kendi alfabeni çabuk öğren! Çünkü gazeten, yakında Arap harflerini hiç kullanmayacaktır!»

Gerçekten bir süre sonra *Deliorman*, Arap yazısını büsbütün bıraktı. Bulgaristan Türk basını genellikle yeni yazıya geçti.

Ama Arap harfleri Bulgaristan'da yasaklanmadığı için büsbütün ortadan kalkmış değildi. *İntibah*, eski yazıyla çıkıyordu. Kimi okullarda eski yazıyla eğitimi sürdürmekte direnenler görülüyordu. Bu arada Türk Öğretmenler Birliğiyle, Türkiye'nin Sofya elçiliği girişimlerini sürdürdüler. Sonunda, 1930 Eylülünde, Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Türk azınlık okullarında Arap harflerinin yasaklandığını açıkladı. Eski yazıyla eğitim yapacak olan okulların kapatılacağını duyurdu. *Deliorman* gazetesi bunu «Arapça yasaktır» başlıklı bir haberle kutladı [117]. Sofya elçiliği de tutucuların yeni yazıya karşı direnişlerinin kırıldığını Ankara'ya rapor etti ve *«Bulgar Maarif Nezareti geçen seneki tamimine zeylen bu sene mekteplere yeni bir tamim daha tebliğ ederek, başlamak üzere olan bu sene-i tedrisiyede tedrisatın yeni harflerle yapılması mecburi olduğunu mektep idarelerine bir kerre daha hatırlatmıştır»* dedi [118].

Böylece Bulgaristan'da, Türk «harf devrimi» tamamlanmış oldu.

Okullarda haftada birer ikişer saat Kuran ve diniye dersleri eski yazıyla veriliyordu. Bunun dışında bütün eğitim öğretim yeni Türk harfleri ile yapılıyordu. «Halk dersaneleri, alfabe kursları» yoluyla Türk harfleri halka da yayılıyordu. Bulgaristan Türk basını da genellikle yeni ya-

116) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı. 5.3.1930, No. 320/137.
117) **Deliorman** gazetesi, (Sofya), 14.9.1930.
118) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı. 9.9.1930, No. 950/579.

zıyı benimsemişti. 1928 yılında başlayan alfabe kavgası 1930'da harf devriminin zaferiyle sonuçlanmıştı. Sofya'da çıkan *Deliorman* gazetesi, bir başyazıyla bunu şöyle yorumluyordu:

«İnkılap, ne siyasi devlet hududu, ne de hatta milli teşekkül sınırı tanımayan üniversel bir kuvvettir. Nasıl Fransız inkılabı o günün geri insan cemiyetlerine yeni yaşayış nizamını vermişse, Türk inkılabına da günün geri insan kitlelerine aynı tesiri yapmak mukadderdi. Tarihin bu devrinde nerede geri insan varsa, onlar arasında görülen kımıldanış bu tesirdendir.

Biz Bulgarya Türkleri, Türkiye Türklerinden hatta diyalekt (şive) farkı ile bile ayrılamayacak kadar bir yapıda ve bir ruhta olduğumuz için, bulunduğumuz topraklardan aynı güneşi, aynı ufukta, aynı anda görmekte bulunduğumuz için inkılap en çabuk bizi uyandırdı ve kaldırıp önüne kattı» (119).

Evet, Bulgaristan Türkleri, Türkiye Türklerinden bir parçaydı. *Türk Devrimini* Türkiye ile birlikte yaşamaya başlamışlardı. Ama, Türk harflerinin Bulgaristan'da 1930' dan sonra uzun ve çileli bir öyküsü vardır. 1934'te Bulgaristan'da başa geçen faşistler, Türk harflerine karşı savaş açtılar. Türk harfleriyle yayın yapan yerli Türkçe gazetelerin hepsini kapattılar. Eski yazıyla yayımlanan bir gazeteye bir süre daha izin verdiler. Yeni yazıyı savunan Türk aydınları suçlu gibi kovalandılar, ezildiler, kaçırıldılar, hatta ölüme yollandılar. Bulgaristan Türk okullarında yeniden eski yazıyı dirilttiler ve Türk harflerini boğazladılar. Alfabe işi, bir uygarlık işiydi. Eski yazıdan yeni yazıya geçiş, Türkler için Batı uygarlığına geçiş demekti. Bulgar faşistleri bu uygarlık atılımına katlanamadılar.

1944 yılında iktidara gelen komünist Bulgarlar, önce faşistleri lanetlediler. Türk azınlığına kendi yazısını kullanma yolunu açtılar. Türk harfleri, öldü öldü dirildi. Bulgaristan Türk okullarında yeniden Türk harfleriyle öğretime geçildi. Bulgaristan'da yeniden Türk harfleriyle üç gazete ve bir dergi yayımlandı. Yeni yazıyla Türkçe kitap yayınlarına da gidildi. Gerek yerli, gerek Türkiyeli yazarların ve ozanların kitapları Sofya'da Türkçe ve Türk harfleriyle ba-

119) **Deliorman** (Sofya), 3.1.1930, No. 9 (1922).

sıldı... Bu gidiş, yirmi yıl kadar sürdü. Sonra, komünist rejim, uzunca bir kavis yaparak faşistlerin bıraktığı noktaya döndü. Az gitti uz gitti, sonunda faşist metotlarda karar kıldı. Yine Türkçeye ve Türk harflerine savaş açıldı. Yine okullarda Türkçe ve Türk harfleri yasaklandı. Türk harfleriyle kitap basımına son verildi ve tıpkı faşistlerin yaptıkları gibi yine Türk harfleriyle yayın yapan gazetelerin hepsi kapatıldı.

Kapatılan Türk Okulları

Sofya'da, Birinci Türk Milli Kongresinde dile getirilen sorunlardan biri, bazı yörelerde Türk azınlık okullarının kapatılması sorunuydu. Bulgar müfettişleri, çeşitli gerekçeler ileri sürerek, özellikle dağ köylerindeki Türk okullarını kapatıyor veya bu okulları resmi Bulgar okuluna çeviriyorlardı. Bu yörelerdeki Türk çocukları ya hiç okula gidemiyor, ya da Bulgar okulunda Bulgarca okumak zorunda kalıyorlardı. Milli Kongre, kapatılan Türk okullarının yeniden açtırılması yönünde karar aldı; alınan kararları Bulgar Hükümetine sunmak, bunların gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla Sofya'da daimi bir yürütme kurulu bıraktı. «Milli Kongre Kuvvei İcraiyesi» denen bu Kurul, gerekli girişimlerde bulundu. Kongre kararlarını Bulgar Başbakanına ve bakanlarına sundu. Başbakan, kongre kararlarının uygulanacağı yolunda söz verdi. Bulgar Başbakanına sunulan sorunların başında, kapatılan Türk okulları konusu vardı. 14 Mart 1930 günü Milli Kongre Yürütme Kurulu şu duyuruyu yayımladı [120] :

«12 Mart 1930 tarihinde Sofya'da suret-i fevkaladede içtima eden Milli Kongre Heyeti İcraiyesi, kongrenin inikat tarihinden bugüne kadar geçen vaziyeti nazarı tetkik ve tetebbudan geçirdikten sonra, aldığı kararı tahriri surette Başvekil Hazretiyle diğer Hükümet erkânına arz ve mezkûr mukarreratın bir an evvel resmen tetkikiyle kabul ve tatbiki cihetine geçilmesi hususunda umum Türk halkının yekvücut arzu ve istirhamını iblağ etmişler ve Başvekil cenaplarıyla diğer erkân-ı âliyeyi hükümet tarafından suret-i

120) «Milli Kongre Kuvvei İcraiyesi tarafından tebliğ», **Deliorman**, 14.3.1930, No. 20.

nazikânede kabul ile taleplerin isafı zımnında icap eden tedbirlerin ittihaz olunacağı vaadini almışlardır. Kuvvei İcraiyenin kongre namına hükümeti muhteremeye arz ettiği hususatın başlıcalarını, bugün muhtelif sebeplerle kapatılmakta olan Türk mekteplerinin vaziyeti ile müftülükler ve cemaat teşkilatlarında icrası kongre tarafından istenen ıslahat meseleleri teşkil etmektedir.»

Bulgar Başbakanı, gerekli tedbirlerin alınacağı yolunda söz veriyordu. Ama öte yandan Türk okullarının kapatılması hareketi sürdürülüyordu. Yukardaki duyurunun hemen ardından, yeni yeni Türk okullarının kapatıldığı anlaşılıyordu. *Deliorman* gazetesi, 28 Mart 1930 günü, «Yedi Türk Mektebi Kapatıldı» diye başlık atmıştı. «Bu ezici siyaset bakalım ne zamana kadar devam ettirilecek...» diye soruyor ve şunları yazıyordu:

«Haber aldığımıza göre Varna sancak maarif meclisinin kararı ile Varna ve Pravadi köylerinde yedi Türk mektebi daha kapattırılmıştır. Bu mekteplerin kapatılmasına sebep, köylünün fakirlik yüzünden Bulgar muallimi tutamaması ve bazı mektep binalarının da sıhhi olmaması imiş.

Bu sebepler ne kadar gülünç şeylerdir. Bu seneye gelinceye kadar sıhhi addolunan Türk mekteplerinden bazılarının kapatılması arzu edilince, göz boyama kabilinden ortaya bir sebep konuluyor. Kanuna uyacak olan en kolay «sebep» ne olabilir, bunu düşünmeye çok çok lüzum yok. Ya mektep binası gayri sıhhidir veyahut Bulgarca dersleri okutacak muallim yoktur, bir Bulgar muallimi tutunuz denecek. Bilhassa, bu sene köylünün yoksulluğunu fırsat addeder gibi, ders senesi ortasında, köylünün kesesini hırpalayıcı emirler verdirmekte olan Maarif Ministerliğinin (Bakanlığının) bir sistem dahilindeki bu lüzumsuz müdahalelerinin neden vuku bulmakta olduğunu Bulgarya Türkü, acaba anlamıyor, fark edemiyor mu zannolunuyor?.. Bulgarya Türkü, Maarif Ministerliğinin Bulgaristan'daki Türk ekalliyeti hakkındaki boğucu, ezici, imha edici maarif siyasetini daha üç sene evvel Şumnu'daki Türk Darülmuallimini cebren kapattığı zaman anlamışlardı...

Maarif Ministerliği, bir sistem dahilinde Türk ekalliyetini ezmek, onları karanlığa doğru sürüklemek istiyor...» (121)

121) **Deliorman**, 28.3.1930, No. 22.

Kapatılan Türk okulları açılmıyor, yeni yeni Türk okulları daha kapatılıyordu. Okul kapatmayla ilgili haberler birbirini izliyordu. *Deliorman* gazetesi, 28 Temmuz 1930 günlü 32. sayısında, Rodoplar bölgesinde, Eğridere Türk okuluyla Hatiboğulları belediyesine bağlı Emirler köyü Türk okulunun da kapatıldığını duyuruyordu. Aynı gazete bir ay kadar sonra «Milli Felaket» başlıklı yazısında, sürekli okul kapatma sorunu üzerinde duruyordu. Sancak maarif müfettişlerinin emirleriyle Osmanpazar, Şumnu, Rusçuk vs. yörelerinde 80 - 100 Türk okulunun kapatıldığını, bu hareketin Bulgaristan Türkleri için milli bir felaket halini aldığını belirtiyor ve Şumnu Sancağı Eğitim Müfettişliğinin Türk okulu kapatma emirlerinden birini yayımlıyordu. Müfettişin emri şöyleydi :

«*...Türk Mektep Encümeni Reisine,*

Sancak Maarif Meclisinin kararı ve ... No.'lu protokol mucibince ... ve Maarif Ministerliğinin ... No'lu emri ile 15.9.1930 tarihinden itibaren köyünüzdeki hususi Türk mektebi kapatılmaktadır. Mecburi tahsil mucibince Türk çocukları 15.9.1930 tarihinden itibaren köyünüzde açılacak olan Milli ilk mektebe devam edeceklerdir.» (122)

Bu belgeyi sütunlarında yayımladıktan sonra *Deliorman* gazetesi şöyle yazıyordu (123) :

«*Tasavvur buyurulsun ki bir tek Bulgar yaşamayan bir Türk köyünde milli mektep (Bulgar mektebi) açılacak ve sekiz yaşındaki Türk çocuğuna Bulgarca okutulacaktır. Geçen seneler Türk mekteplerinin ikinci sınıfından itibaren okutulmakta olan Bulgarca, Bulgar tarihi ve Bulgar coğrafyası gibi dersleri okutabilecek seviyede söz sahibi Türk muallimler bulunduğu halde, bu dersleri okutacak muallimler bulunduğu halde, bu dersleri okutacak muallimlerin behemehal Bulgar milletinden olmaları lazım gelirmiş gibi bu muamele yapıldı ve Türk mektepleri ister istemez bu arzuyu yerine getirdi!..*

... yüklerin altında inlemekte olan Bulgaristan Türkü dertlerine çareler düşünmek emeliyle, geçen sene Sofya'ya koşarak Milli Kongresini yaptı ve dileklerini, sadakat, merbutiyet, ubudiyeti ile birlikte şifahi ve tahriri olarak hükü-

122) Aynı yer 31.8.1930, No. 37.

123) «Milli Felaket», **Deliorman**, 31.8.1930, No. 37.

metine arz etti. Tamam on ay var ki, Başvekâlet, Sobranya ve Maarif ve Mezahip Ministerliklerinin kapıları kongre heyeti temsiliyesi tarafından çalındı durdu... ricalar, minnetler edildi,... vaatler alındı,... avutuldu, bekletildi durdu... Bulgarya Türkü, Milli Kongre kararlarının tahakkukunu görerek geniş bir nefes almaya hazırlanırken, yeni yeni sadmelere uğratılmaya başlandı. Emrivakiler karşısında kaldı. Bu sene, henüz anadilini çözememiş 8 yaşındaki Türk yavruları kollarından tutularak zorla milli mekteplere (Bulgar okullarına) gönderilmeye başlandı. Türk kesafeti olan yerlerde ve bilhassa Osmanpazar kazasında bir tek Bulgar yaşamayan 80 - 100 hanelik köylerde milli mektepler (Bulgar okulları) açılarak Bulgar muallimler tayin olunuyor ve Türk mektep varidatları bu muallimlere veriliyor.

Öyle anlaşılıyor ki, bütün feryatlara kulaklar tıkanmış, dertlerimize kulak asılmamakta ve temsil (eritme) siyaseti harfi harfine tatbik olunarak temessüle (eritilmeye) doğru sürüklenip götürülmekteyiz...»

Türk okullarının kapatılması veya Bulgar okullarına dönüştürülmesi hareketi en çok Osmanpazar - Şumnu yöresinde görülüyordu. Bu Türk oymağı durmadan çırpınıyor ve kapatılan Türk okulları işine bir çare bulmaya uğraşıyordu. Şumnu Türk Okulları Encümeni Başkanı Avukat Besim Hilmi Bey, *Deliorman* gazetesinde şu çağrıyı yayımladı:

«Şumnu Sancağı dahilindeki Türk Mektep Encümenlerine.

Encümen arkadaşlar ve Muallim Efendiler!

Sancağımız dahilindeki Türk mektepleri büyük bir telaş içersinde olduğu malumunuzdur. Her gün bir mektebimiz kapanıyor. Her gün birkaç muallimimizin gayri kanuni olarak muallimlik hakkı elinden alınıyor. Memleketin Kanuni Esasisine ve kanunlarına uygun olmayan bu haller hakkında milletçe bir kere toplaşıp görüşmek ve başımızdaki milli tehlikenin önüne geçmek üzere tedbirler almak milli borcumuzdur. İşte bu maksatla Şumnu sancağı dahilindeki mektebi kapanan köy encümenleri ve hakkı alınan muallim efendiler işbu Eylülün 12'nci Cuma günü öğleden sonra alafranga saat 2'de Şumnu rüştiye mektebinde içtimaa davet olunurlar.

Bütçeler ve ahaliye urulan taksalar (vergiler) ve diğer sebepler dolayısıyla şikâyeti olan bütün encümenler de bu içtimaa davet olunurlar.

Şumnu Türk Mektepleri Encümeni Reisi
Avukat : Besim Hilmi» (124)

Toplantılar yapılıyor, kararlar alınıyor, Bulgar Hükümetine başvuruluyordu ama kapatılan Türk okulları bir türlü açtırılamıyordu. Bu yolda Milli Kongrenin almış olduğu karar uygulanamamıştı. *Deliorman* gazetesi kongre kararlarının rafa kaldırılmış olmasından haklı olarak yakınıyor, seçim zamanında Türk azınlığının oylarına pek değer veren Bulgar partizanların, seçim geçtikten sonra Türkler yararına hiçbir şey yapmadıklarını ve «kongre kararlarını da salamura fıçısına koymaktan çekinmediklerini» belirtiyordu. Gazete, Bulgar politikasına parmak basarak şöyle diyordu :

«Bizim gördüğümüz ve anladığımız bir cihet var o da Mezahip Dairesinin Bulgarya Türk azlığını sosyal hayatta ilerlemiş görmeyi arzu etmediğidir, bizi yerimizde saydırmak istiyor.» (125)

Temmuz 1930 tarihinde Pravadi'de yapılan Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği yıllık kongresi gündemindeki en önemli madde, «millileştirilen (yani Bulgarlaştırılan) veya millileştirilmek üzere bulunan Türk mektepleri» sorunuydu. Öğretmen kongresinde, encümen toplantısında, gazete sütunlarında, çarşıda, pazarda, camide, mescitte, evde, sokakta her yerde, kapatılan veya Bulgarlaştırılan Türk okulları konuşuluyor, tartışılıyordu. Ama bu görüşmelerden, konuşmalardan bir sonuç alınamıyor, Türk okulları Bulgarlardan kurtarılamıyordu.

O tarihte Bulgaristan'da «Zgovor» denen bir koalisyon hükümeti vardı. Bu hükümet, Birinci Türk Milli Kongresinin toplanmasına izin vermişti. Ama kongrede alınan kararlara hiç aldırış etmemişti ve üstelik üstüste Türk okullarını kapattırıyordu. Bu yüzden, 1931 yazında Bulgaristan' da yapılan genel seçimlerde, Türk seçmenler, genellikle, iktidardaki partilere oy vermemişlerdi. Türklerin bu davranışı, «Zgovor» yanlısı Bulgar basınında eleştirilmiş ve epey-

124) **Deliorman**, 7.9.1930, No. 38.

125) «Kabahat Bizde midir?», **Deliorman**, 7.9.1930, No. 38.

ce yanlış yorumlanmıştı. 9 Temmuz 1931 günlü *Slovo* gazetesi, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'nin etkisiyle muhalif partilere oy verdiklerini yazmıştı. *Deliorman* gazetesi, bunun bir iftira olduğunu belirttikten sonra, Bulgaristan Türklerinin neden «Zgovor» hükümetinden yüz çevirdiklerini şöyle anlatıyordu [126] :

«*Bulgarya Türkleri 50 seneden beri ilk defa olarak iki sene evvel Zgovor hükümetinin müsaadesiyle, ilmi, harsi, içtimai esaslar dahilinde milli bir kongre yapmıştı... Bu kongrede Bulgarya Türkünün... dilekleri tespit edildi, bu isteklerin icrası için hükümete müracaat olundu. Netice ne oldu? Maddi ve manevi birçok fedakârlıklarla meydana getirilen bu kararlar, ait olduğu makamlarda, etajerler üzerinde kaldı; tatbiki şöyle dursun, tetkikine bile lüzum görülmedi. Mektepler yine maarif enspektörlerinin, evkaf ve müftülükler de partizanların keyif ve arzularına tabi bir şekilde idare olundu. Bulgarya Türkü yeniliğe doğru yürümeyi isterken, Zgovor hükümeti, milli kongre kararlarını tatbik etmemekle, Bulgarya Türklerini eskiliğe bağlamak istediğini gösterdi. Bir sene içinde yalnız bir sancak dahilinde 156 Türk mektebi kapatıldı, seçilmiş muallimlerimiz kara listelere dahil edilerek, muallimlik hakları alındı, İslam Cemaatleri idareleri partizanların elinde oyuncak oldu, bütün bunlara rağmen Türklere münevver Türk mebusu seçmeleri imkânı da verilmedi. Bütün bu amiller, menfi sebepler meydanda dururken Bulgarya Türkünden rey beklemek, o halkı bir sürüden ibaret farz etmek demektir...*»

Evet yalnız bir yıl içinde bir tek sancakta, 156 Türk okulu kapatılmıştı. Bulgaristan Türkleri, okullarını kapatan Zgovor hükümetine sırt çevirmiş, genel seçimde muhalefet partilerine oy vermişti.

1931'de Bulgaristan'da iktidar değişikliği oldu. Yapılan genel seçimler sonunda «Zgovor» denilen koalisyon hükümeti düştü. Yerine «Milli Blok» hükümeti kuruldu. Bu bloka dayanan Malinof Hükümeti başa geçti. Bulgaristan Türkleri, bu kez yeni Bulgar Hükümetine dertlerini anlatmaya çalıştılar. 20 - 21 Temmuz 1931 günleri Sofya'da bir toplantı yapıldı. Buna bellibaşlı Türk oymaklarının okul ve

126) «Sorsalar mağdurunu, gaddar kendin gösterir», **Deliorman**, 16.7.1931, No. 71.

cemaat encümenleri temsilcileri katıldılar. Bu toplantıya başkanlık eden Bekir Sıtkı Bey, iki yıl önce toplanmış olan Birinci Türk Milli Kongresi kararlarının Zgovor hükümetince kabul edilip uygulanmadığını, şimdi Blok Hükümeti katında yeni girişimlerde bulunmak gerektiğini belirtti. Bu arada Türk okullarının kapatılması konusuna da parmak bastı. Katılan delegeler, Bulgaristan'da kapatılmış veya «milli» Bulgar okulu haline dönüştürülmüş olan Türk okullarının bir listesini çıkardılar. Kapatılan veya Bulgarlaştırılan Türk okullarının yeniden açılıp Türk cemaatine teslim edilmesi için Milli Eğitim Bakanlığına başvurmaya karar verildi. Bulgar Bakanlarına başvurma için üç ayrı komisyon seçildi.

Türk azınlığı temsilcileri 22 Temmuz 1931 günü teker teker Bulgar bakanlıklarının kapılarını çaldılar. Başbakan ve Dışişleri Bakanı Çamkoru'da dinlenmekteymiş. İçişleri Bakanı Muşanof ziyaret edildi. Muşanof, «İki sene evvel yaptığınız Kongre kararları demek şimdiye kadar tatbik edilmedi!» diye şaştı. Türk azınlığının dileklerini gerçekleştirmek için çalışacağını, Başbakanla konuşacağını söyledi, «Müsterih olunuz» dedi.

Aynı gün öğleden sonra Türk heyeti Milli Eğitim Bakanı Muravief ile görüştü. Bakan, Bulgaristan Türk azınlığı çıkarlarının dikkate alınması düşüncesinin zaten kendi partilerinin programında yer aldığını, Bakanlığı süresince bu uğurda çalışacağını ve Türk isteklerini inceleyip uygulamaya koyacağını söyledi.

Türk azınlığı temsilcileri, iki gün sonra Adalet Bakanı Dimitır Varbenof'u ziyaret ettiler. Varbenof, «çocukluğunun Türkler arasında geçtiğini, Türkleri yakından tanıdığını ve Türk dostu olduğunu, Türk isteklerinin yerine getirilmesi için çalışacağını ve Başbakanı da etkilemek için uğraşacağını» bildirdi. «Bu hususta size her vakit yardıma hazırım» dedi [127].

Bulgar bakanları, iki yüzlü politikacı ağzıyla, Türk azınlığı temsilcilerine söz veriyorlardı. Türklerin sorunlarıyla ilgileneceklerdi. Ellerinden geleni yapacaklardı. Açıkça söylemiyorlardı, ama kapatılan Türk okullarını açtırmak için uğraşacaklarını belli ediyorlardı.

127) «Sofya'da Türk Konferansı», **Deliorman**, 4.8.1931, No. 72.

Ama politikacıların güzel sözlerine rağmen, yeni Bulgar Hükümeti de kapatılan Türk okullarını açtırmadı. Tersine Türk okullarını kapatma veya Bulgarlaştırma hareketi devam etti. Okulları kapatılan Türk köyleri valiliklere, müfettişliklere, hatta Sofya'da Milli Eğitim Bakanlığına dilekçeler verdiler. Okullarının açılması için yalvardılar. Bunlardan da bir sonuç alınamadı. Türk okulları çoğunlukla «Milli Okul» yani Bulgar okulu yapılıyor, Okulun mal varlığı da millileştirilen veya Bulgarlaştırılan bu yeni okula geçiyordu. Türk okullarının «millileştirme» yoluyla Türk toplumunun elinden alınması hareketi, özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Osmanpazarı, Eskicuma, Şumnu yöresinde çok yaygındı. Bu bölge köylerine karşı amansız davranılıyor, okullarını yeniden açtırmak için dilekçeler veren Türkler bu yüzden cezalara çarptırılıyorlardı. Örneğin Osmanpazarı (Omurtag) ilçesine bağlı Hamzaköy'de dilekçe cezası olarak her çocuk babasından 400'er leva, Çanakçılar köyünde ise 500'er leva alınmıştı. Okullar millileştirilince, yani Bulgar okulu haline getirilince, Türk çocukları da bu okullarda Bulgarca öğrenim görmeye zorlanmışlardı. Yalnız Türk çocuklarına, öğleden sonraları, program dışında, sözlü olarak birer saat din dersi gösterilmesine izin verilmişti. Ama bu çocuklar kendi anadilleriyle yazı öğrenemiyorlar, bütün dersleri Bulgarca olarak okuyorlardı.

10 Mayıs 1933 günü, Türkiye Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Kaya, Ankara'daki Bulgar elçisine 12 maddelik bir memorandum verdi. Bulgaristan Türk azınlığına yapılan baskıları madde madde Bulgar elçisinin dikkatine sundu. Muhtıranın ikinci maddesi, kapatılan veya Bulgarlaştırılan Türk okullarıyla ilgiliydi. «Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde Türk okulları sudan sebeplerle Bulgar makamlarınca kapatılmıştır» deniliyordu. Kuzeydoğu Bulgaristan yöresinde kapatılan Türk okullarının uzun bir listesi muhtıraya eklenmişti. Listeye göre, Pravadi ilçesinde 6, Popköy ilçesinde 10, Yenipazar ilçesinde 12, Preslav ilçesinde 14, Şumnu ilçesinde 15, Eskicuma ilçesinde 18 ve Osmanpazar ilçesinde 43 Türk okulu kapatılmıştı. Listede, okulları kapatılan 118 Türk köyünün teker teker adları verilmişti.

19 Mayıs 1934 tarihinde Bulgaristan'da bir hükümet darbesi oldu. Bulgaristan, gitgide sertleşen faşist bir diktatörlükle yönetilmeye başlandı. Bulgar faşist diktatörlüğü,

Türk azınlığının ve Türk okullarının üzerine kâbus gibi çöktü. Türk azınlığı on yıl boyunca bu faşist diktatörlük altında inledi. Bulgaristan Türk eğitimi pek nazik günler yaşadı. İstanbul'da çıkan *Kurun* gazetesi, 19.1.1938 tarihli sayısında şu başlığı atmıştı: «Bulgaristan komşumuzda 822.000 ırktaşımız mektepsiz ve muallimsiz bırakıldı.»

Gerçi bütün Türk okulları kapatılamamıştı. Ama Türkçe eğitim veren Türk okullarının sayısı günden güne azalıyor, yarıya, üçte bire, dörtte bire düşüyordu. 1920'lerde Bulgar Çiftçi İdaresi zamanında rahat nefes alabilen Türk okullarının Bulgar faşist yönetiminde nasıl can çekiştiğini anlamak için istatistiklere bir göz atmak yeter. Yirmi yıllık bir dönem içinde Türk okullarının sayısında büyük bir azalma olduğu göze çarpar. Bu azalma göçler yüzünden değil, Türk okullarının kapatılması veya Bulgarlaştırılması yüzünden olmuştu. İstatistikler şöyleydi:

Bulgar Resmi İstatistiklerine Göre
Bulgaristan'da Türk Okulları
(1921 - 1944)

Ders Yılları	İlkokullar (İptidaiyeler)	Ortaokullar (Rüştiyeler)	Toplam
1921/1922	1.673	39	1712 [128]
1928/1929	922	27	949 [129]
1936/1937	518	27	545 [130]
1943/1944	397	27	424 [131]

Bu kısa tablo pek çarpıcıdır. Bulgaristan Türk azınlık ilkokullarında çok hızlı bir azalma göze batmaktadır. O kadar ki yirmi yıllık bir süre içinde Türk ilkokullarının sayısı dörtte bire düşmüştür. Bulgar faşist yöneticileri, Türk okullarını kapatmayı meslek edinmişlerdir. Özellikle köy okulları Türklerin ellerinden alınıp devletleştirilmiş, yani

128) Omarçevski, **op. cit.**, ss. 570 - 575.
129) Ali Haydar, **Bulgaristan Maarifi**, İstanbul: 1931, ss. 147 - 148.
130) **Medeniyet** gazetesi, Sofya, 20.1.1938, No. 144.
131) **La Minorité Turque en Républiqué Populaire de Bulgarie**, Sofia: 1951, p. 32.

Bulgarlaştırılmıştır. Okulların malı, mülkü, tarlası da Bulgarların eline geçmiştir. Bulgar faşizmi Türk okulları kapatma işini o kadar ileri götürmüştür ki, 1940 yılında Romanya'dan Bulgaristan'a geçen Güney Dobruca'da da tezelden 100 kadar Türk okulu kapatılmıştır. Trakya Umum Müfettişi Abidin Özmen, 16 Kasım 1943 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığına şunları yazmıştı [132].

«Vaktiyle Romen idaresinde bulunan Dobruca'daki Türk mekteplerinin gerek Romen Hükümetinin yardımı ve gerekse ecdadın bıraktığı vakfiyeler sayesinde, Silistre ve köylerinde 65, Hacıoğlu Pazarcık mıntıkasında 40, Tutrakan ve havalisinde 15 Türk mektebi açılmak suretiyle Türk çocuklarının kültür işinin çok iyi bir şekilde düzenlendiği, bu kerre Bulgar işgaline geçen bu mıntıkadaki Türk mekteplerine Bulgar Maarif Nezaretinin emri ile birer Bulgar müdür tayin ve maaşlarının da Türk cemaati tarafından verilmesi tebliğ edilmekle beraber, aynı zamanda cami ve mektep tarlalarının da hükümet tarafından müsadere edilmesi neticesinde 100 küsur Türk okulunun kapandığı ve üç seneden beri Türk çocuklarının cahil kalmalarına sebebiyet verildiği... haber alınmıştır.»

Bulgar faşizmi, Türk okullarının üzerine adamakıllı çöreklenmişti. Türk okulları can çekişiyordu. Bulgaristan'da Türkçe gazeteler de birer birer kapatılmış, yalnız tutucu ve aşırı Bulgar yanlısı *Medeniyet* gazetesi bırakılmıştı. Bu gazete bile artık dayanamamış ve Mehmet Fikri imzasıyla «Maarifimizde Son Nefes Alametleri» başlıklı bir başyazı yayımlamıştı. Bu yazıda şöyle deniyordu:

«Allah, daha beterinden saklasın. Öteden beri zayıf ve sıska olan maarifimiz, son senelerde büsbütün fenalaştı. Barometre pek müthiş tedenniler kaydediyor (düşüşler gösteriyor)...

Biz hep aynı tevekkülle... 'armut piş ağzıma düş' der durursak emin olalım ki, şimdi ecel döşeklerinde son nefeslerini sayan ümitsiz hastalar gibi inleyen mekteplerimiz pek yakında gözlerini yumacaklardır!

Hasta düzelir, zayıf kuvvetlenir, fakat ölü dirilmez! Mademki ölüleri diriltecek İsalarımız yok, mademki İsra-

132) **DBA** - Trakya U. Müfettişliğinden Dışişlerine yazı, 16.11.1943, No. 1691.

fil'in bize 'korkmayınız ölen mekteplerinizi Sur üfleyerek diriltirim!' diye bir vaadi de yok, öyleyse ölüme yüz tutmuş mekteplerimizi ölümden kurtarmak için memleket kanunlarının çizdiği yollardan yürüyerek son gayretle çalışmalıyız...» (133)

Alarm zilleri çalınıyordu. Bulgaristan'da Türk eğitimi ölüyor, göz göre göre öldürülüyordu. Yıl, 1939 idi. Ondan sonra beş yıl süren İkinci Dünya Savaşı başladı. Savaş içinde Bulgar faşizmi, köhne bir kinle Türk azınlığı üstüne büsbütün çullandı. Türk okulları durmadan cemaatin elinden alındı, ya hepten kapatıldı, ya da Bulgar okulu yapıldı. 1934 - 1944 yılları, Bulgaristan Türk eğitiminin o güne kadar görülen en karanlık dönemi oldu. Bu on yıl içinde okul çağındaki Türk çocuklarının yüzde 75 kadarı okula gidemedi. 1.250 kadar Türk ilkokulu, 12 Türk ortaokulu kapatıldı. Köylerde hemen hemen hiç Türk okulu bırakılmadı (134).

---

133) Mehmet Fikri, «Maarifimizde Son Nefes Alametleri», **Medeniyet** gazetesi (Sofya), 19.7.1939, No. 191 (başyazı).

134) Bu yıllarda kapatılan Türk okullarının listeleri arşivde saklanmaktadır. Bir örnek: yalnız Osmanpazar (Omurtag) ilçesinde 47 köyün Türk okulları kapatılmış veya resmi Bulgar okuluna dönüştürülmüştü. Bu köylerin adları şöyle sıralanmıştı: Kulazlar, Uzuncaalan, Sofuyurdu ve Dülger Mahalle, Hasıköy, Hacıköy, Mihnetköy, Hamzaköy, Alvanlar, Haskestane, Karabaşköy, Efraz Keçiler, Kestane, Çanakçılar, Çıkrıkçılar, Rustanlar, Sadıklar, Osmanlar, Duraklar, Yılancılar, Dağköy, Ortaköy, Kuşluköy, Bahadırlar, Yeşilova, Bağışlar, Doğancılar, Kademler, Yağcılar, Topuzlar, Kuruveliköy, Türbe, Dellâlköy, Kerameddin, Duranköy, Dospatlar, Dobrucalar, Aşağı Mestanlar, Balabanlar, Semeler, Kasırgalar, Kulfallar, Karahıdırlı, Hüseyinler, Köpekköy, Bayramlıköy, Küçüktekeler ve Keçiler. Bütün bu 47 köyde Türkçe öğrenim yasaklanmış, çocuklara, cami ve mescit köşelerinde günde birer saat Kuran kursu görmeleri, namaz sureleri ezberlemeleri izni verilmişti. Bulgaristan'da o yıllardaki Türk kuşağı okula gidemeden, ilkokul diploması bile alamadan kalmıştır. Şumnu sancağına bağlı Osmanpazarı köyleri Türk çocukları da kendi anadilleriyle öğrenim görme hakkından mahrum bırakılan kuşaktandı.

Arşivde listeleri saklanan Türk köyleri hakkında ayrıntılı bilgiler de var. Köyün Türk nüfusu, Türk okulunun kapatılmadan

Kasabalardaki okullarının hepsi kapatılamadı, ama bunlarda da Türkçe eğitim çarpıtıldı. Türkçe dersler boğulmak istenircesine azaltıldı, buna karşılık eski yazıya ve Bulgarcaya gittikçe daha fazla ağırlık verildi. 1934'ten önce yalnız ortaokullarda Bulgarca okunur, ilkokullarda Türk çocukları sadece anadilleriyle öğrenim görürlerdi. 1937/38 ders yılı Türk okulları programlarında ise, ilkokul birinci sınıftan başlanarak 6'şar saat Bulgarca, 6'şar saat de eski yazıyla diniye ve Kuran dersleri yer aldı (135). Türkçe, ilkokullarda 6, ortaokullarda 5 saate indirildi. Yani haftalık ders saatlerinin yaklaşık üçte birini eski yazıyla Kuran ve diniye, üçte birini Bulgar dili ve üçte birini Türkçe dolduruyordu.

Eğitimde Geriye Dönüş

Bulgaristan Türkleri, 1928 - 1930 yıllarında yeni Türk harfleriyle eğitim öğretime geçmişlerdi. 1929 yılında Sofya'da toplanan Milli Kongre de yeni yazıyla öğretim yapılması yolunda karar almıştı. Bulgaristan Türk okullarında artık yeni yazıyla öğretim yapılıyordu. Ders kitapları yeni Türk harfleriyle basılıyordu. Eski yazı bırakılıyordu. Bulgaristan Türk basını da yeni yazıya geçmişti. Yeni Türk harfleriyle Bulgaristan'da sekiz Türkçe gazete çıkıyordu: *Yenilik, Turan, Savaş, Rodop, Halk Sesi, Deliorman, Özdilek* ve *İstikbal*. Türk harf devrimi Bulgaristan'a yerleşmek üzereydi. Bulgaristan Türkleri bu alanda da anavatan Türkiye'ye ayak uyduruyorlardı. Kendi deyimleriyle, anavatan Türkiye Türkleri ile aynı zamanda «tarih çağlarına giriyorlardı.»

1934 yılında başa geçen Bulgar faşist yönetimi bu gidişi tersine çevirdi. Bir yandan Türk okulları kapatıldı. Öte yandan kapatılmadan kalan Türk okullarında eski yazıya geri

---

önce kaç dekar tarlası bulunduğu, Türk öğrenci sayısı, Bulgarlaştırılan okulda Türkçe öğrenime izin verilip verilmediği vb. gibi on çeşit soru vardır.

Bu ayrıntılı bilgiler buraya alınmadı (BNŞ).

135) **Medeniyet** gazetesi (Sofya), 23.9.1937, sayı 131.

dönüş kamçılandı, hızlandı. Türk azınlık eğitimi, doğru yolundan saptırıldı. Türkiye'deki eğitim sisteminden uzaklaştırıldı. Yeni yazıyla Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazetelerin hepsi kapatıldı. Bu geri dönüşte Bulgar yönetimi, tutucu sarıklı hoca grubundan da adamakıllı yararlandı. Daha doğrusu bu tutucu hocaları maşa gibi kullandı.

Yeni Bulgar yönetiminin ilk işi, seçimle işbaşına gelmiş olan Türk okul encümenlerini dağıtmak oldu. Bu encümenlere çoğunlukla genç ve Atatürkçü üyeler seçilmiş bulunuyorlardı. Bu gençler, Türkiye'deki Atatürkçü atılımları adım adım izliyorlar ve Bulgaristan Türk okullarını da o yöne götürüyorlardı. Bu yenilikçi okul encümenleri dağıtılınca, yerlerine Başmüftülükçe atanan kimseler getirildi. Encümenlerin ve dolayısıyla okulların yönetimi Başmüftülüğün kontrolüne geçti. Başmüftülük, yeni Türk harflerine karşıydı.

Türkiye'de harf devriminin yapıldığı 1928 yılında Bulgaristan Başmüftülüğünün başına Naip sıfatı ile Hüseyin Hüsnü Efendi adlı pek tutucu bir molla getirilmişti. Hüseyin Hüsnü (1882 - 1940) Efendi, Şumnu'nun Kurfallar köyünde doğmuş, 1895 - 1906 yıllarında Şumnu medresesinde, 1906 - 1916 yıllarında da İstanbul medreselerinde okumuş ve 1916 yılında Bulgaristan'a dönmüştü. Hürriyet ve İtilaf yanlısı bir tutucuydu. İttihat ve Terakkinin her şeyine düşmandı. Atatürkçülüğü de bir çeşit İttihatçılık gibi görüyordu. Kör partizanlığına gericiliğini de ekleyince Atatürk devrimlerine kökten karşı çıkıyordu. Bulgarlar onun bu tarafını keşfetmişlerdi ve onu Bulgaristan Türk azınlığına karşı sonuna kadar maşa gibi kullanıyorlardı. 1934 yılında Bulgaristan'da iktidar değiştiği tarihte, Bulgaristan Başmüftülüğünün başında Naip sıfatıyla yine Hüseyin Hüsnü Efendi vardı. Seçimle değil, Bulgar Hükümetinin tepeden inme kararıyla bu makama getirilmişti. Seçimle işbaşına gelmiş Türk okul encümenleri dağıtılınca, Bulgaristan Türk okulları Hüseyin Hüsnü Efendi ve yandaşlarının kontrolüne geçti. Hüseyin Hüsnü Efendiye «Dini İslam Müdafileri Cemiyeti» adlı bir de örgüt kurduruldu. Bu derneğin amacı, Atatürk devrimlerine karşı çıkmaktı. Onun da kışkırtmasıyla 1935 yılında Bulgaristan Türk okullarında yeniden eski yazıya dönüş başladı.

10 Mayıs 1935 günü Türkiye'nin Sofya Elçisi Şevki Ber-

ker, Bulgar Dışişleri Bakanı katında girişimde bulundu. Özetle şu noktaları vurguladı [136] :

«Türk - Bulgar dostluğunun temel taşı, Bulgaristan Türk azınlığının durumudur. İki ülke arasında arzulanan dostluğun kurulabilmesi için Türk azınlığının durumunun düzeltilmesi gerekir. Özellikle, Başmüftülük ve müftülüklerde tutucuların yerine yenilikten yana olan kimseler bulunmalı. Türk okullarında eski yazıyla öğretime geçilmesi yolunda Başmüftülükçe verilen emirlerin geri alınması gerekir. Başmüftülüğün yayın organlarında Türkiye Cumhuriyetine karşı saldırılar durdurulmalıdır. Güneyde son zamanlarda silah aramak bahanesiyle Türk azınlığına yapılan baskılara son verilmelidir...»

Üç ay kadar sonra Türkiye elçisi yeniden girişimde bulundu. 1 Ağustos 1935 günü Ankara'ya şunları rapor etti [137] :

«...Müftüden (Hüseyin Hüsnü) ve arkadaşlarından şikâyet ederek, müftünün maarif encümenlerine yeni tedris senesinde derslerin Arapça harflerle okutulmasını ve bu emre itaat etmeyen muallimlerin vazifelerine nihayet verilmesini tebliğ etmiş olduğunu... söyledim... Müftünün intihap suretiyle tayin ettirilmeyip müftülüğün hükümet tarafından tayin edilen bir kaymakam marifetiyle idaresine başlanıldığı günden beri bu makamın şimdiye kadar gelen Bulgar hükümetlerinin elinde harsi ve içtimai bir tazyik aleti olarak kullanılmış olduğunu ... müftülüğün efal ve harekâtını tanzim ve idare eden ve Türk düşmanlığı ile tanınmış olan Hariciye Mezahip Şube Müdürü Gruyef mevkiinde tutuldukça müftülüğün dürüst hareket etmesine imkân bulunamayacağını söyledim...»

Bulgar Dışişleri Bakanı ve Başbakanı bir yandan Türkiye ile dostluğu arzuladıklarını söylüyorlar, ama öte yandan Türk azınlığına baskı politikasından gerilemiyorlardı. «Türk düşmanı» olarak bilinen Gruyef, Ağustos 1935'te Başmüftülük Hukuk Danışmanlığı görevine atandı. Hemen arkasından yeni bir Bulgar yönetmeliği yayımlandı. 5 Eylül 1935 tarihli ve 199 sayılı Bulgar resmi gazetesinde bu yö-

136) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı, 10.5.1935, No. 1044/543/171 - 8. A.

137) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı, 1.8.1935, No. 278/914 - 6. a.

netmeliğe göre, Bulgaristan Türk okullarında okutulacak bütün ders kitapları Başmüftülüğün kontrolünden ve onayından geçecekti. Yalnız din kitapları değil, bütün kitaplar söz konusuydu. Bu kitaplar, daha önce Başmüftülüğün kontrolünden geçmiyordu. Şimdi Başmüftülüğü işe karıştırmak, Türkçe ders kitapları işinde Türk düşmanı Gruyef ile Hüseyin Hüsnü Efendiye tam yetki vermek anlamına geliyordu. Başmüftülüğün ve «Dini İslam Müdafileri Cemiyeti»nin sözcüsü *Medeniyet* gazetesi, imzasız başyazısında bu yönetmeliği alkışlıyor ve şunları yazıyordu [138] :

«*...Bulgaristan'daki Müslüman mekteplerinde Bulgarca tedrisi mecburi olan Bulgar lisanı, Bulgar tarihi ve vatan bilgisinden maada Türkçe tedris edilen derslere ait kitaplar evvela Başmüftülükten tasvip edildikten sonra Maarif Nezaretinde komisyonu mahsus tarafından tasdik edileceklerdir...*

Talimatnamenin bu maddesi Bulgaristan Müslüman mekteplerinde yeni bir ıslahat devri küşat ediyor...

Bundan sonra telif edilecek Türkçe kitaplardan Başmüftülük, maksada muvafık olmayanlarını tasvip etmeyeceği gibi, bugüne kadar yabancı, İslamiyetle taban tabana zıt bir ruhta yazılıp da Kemalist encümen ve muallimler tarafından mekteplerde kabul ve tedris edilmekte olan kitapların tesirat-ı muzırrasından da evlad-ı milleti kurtarmanın çaresini düşünmelidir.»

Aynı gazete, bir başka yazısında da, «*Biz evvelce söyledik, yazdık ve yine yazıyoruz ve iddia ediyoruz ki, diyordu, Latin harflerini kabul edip kendi Müslüman harflerimizi atmak, dalalet ve millete hıyanettir...*» [139]

Türkiye'nin Sofya elçiliği ise, ders kitaplarıyla ilgili yeni Bulgar yönetmeliği konusunda şunları rapor ediyordu :

«*5 Ağustos 1930 tarihli ve onun yerine kaim olan 5 Nisan 1934 tarihli talimatnamelerde mektep kitapları yalnız Maarif Nezaretinin tasvibinden geçerdi. Yenisi ile yalnız din kitapları değil, bundan gayri mevada müteallik kitaplar da Maarif Nezaretinden başka Müftülüğün de tasvibinden geçmek iktiza etmektedir. Türk harfleri aleyhindeki faaliyeti ve mekteplerdeki tazyikatı malum olan Müftülü-*

138) **Medeniyet** gazetesi (Sofya), 21.9.1935, No. 63.

139) Aynı gazete, 2.11.1935, No. 66.

ğe verilen bu hak ve selahiyet hiç de kabili izah değildir. Bu tedbir Türk mekteplerinde Türk harfleriyle yapılan tedrisatın tamamıyla kaldırılmasından başka bir şey istihdaf edemeyeceğinden bu, mevcut vaziyetin bir kat daha fenalaşması demektir.

Eski talimatnamede mektep kitaplarının burada (Bulgaristan'da) basılması ve müelliflerinin Bulgar (vatandaşı) olması hakkında bir mecburiyet yoktu. Yeni talimatname ile ihdas edilen bu mecburiyet de Türk mektepleri için yeni bir müşkülattır ve bunu eski vaziyete nazaran aleyhte bir tedbir addetmek zaruridir.» (140).

Türk azınlık eğitimini yeniden Arapçaya döndürmek için Bulgar makamları Hüseyin Hüsnü adlı molladan sonuna kadar yararlandılar. 1936 yılında Hüseyin Hüsnü Efendi Başmüftülük Kaymakamlığı görevinden alındı. Bulgaristan Hükümetince, Türk azınlık okullarında «Din Eğitimi Müfettişliği» görevine atandı. Bir çeşit genel müfettiş sıfatıyla Türk okullarına doğrudan doğruya karışmaya başladı. 1936 yılı içinde Hüseyin Hüsnü Efendi, Bulgaristan Türk okullarını denetlemiş ve yeni Türk harfleriyle öğretim yapan okulları Bulgar makamlarına jurnal etmiştir. Yeni Türk harfleriyle öğretim yapan bu okullarda Türkiye'deki rejimin propagandasının yapıldığını, Türk çocuklarına Bulgar tarihi yerine Türk tarihi öğretildiğini ileri sürmüştür. Hüseyin Hüsnü Efendi, yeni Türk harfleriyle öğretim yapan Türk öğretmenlerini görevlerinden attırmaya da başlamıştır. Ayrıca bütün Türk azınlık okullarında yalnız Arap harfleriyle öğretim yapılmasını sağlamak amacıyla Sofya'da bir de komisyon toplamıştır. Bunun üzerine Türkiye'nin Sofya Elçisi Şevki Berker, Bulgar Dışişleri Genel Sekreterini ziyaret ederek kendisine bir memorandum vermiştir. 24 Eylül 1936 tarihini taşıyan bu muhtırada şöyle deniliyordu:

«*Bulgaristan Türk azınlık okullarında okutulan çeşitli ders kitaplarını incelemek ve bu okullar için bir program hazırlamak amacıyla, gerici unsurlardan oluşan bir komisyon, Başmüftü Hüseyin Hüsnü başkanlığında, geçen Ağustos ayında Başmüftülükte toplanmıştır. Tasarlanan programa göre Türk azınlık ilkokullarında bütün eğitim*

140) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı. 28.9.1935, No. 365/1200 - 6 - c.

öğretim bundan böyle yalnız Arap alfabesiyle yapılacaktır. Yeni Türk alfabesi ise yalnız ortaokullarda bir yabancı dil dersi olarak gösterilecektir. Başmüftülük, halkın genel arzusunun aksine, bu programın hemen benimsenip uygulanmaya konulması için Milli Eğitim Bakanlığına tavsiyede bulunacakmış.

Eski (Baş) müftü, bütün Bulgaristan'da turnelere çıkmakta, yeni yazıyla Türkçe öğretim yapan öğretmenleri tehdit etmektedir. Şapka giyen öğretmenler de tehdit edilmektedir. Bu arada Hüseyin Hüsnü Efendi Rusçuk'ta Numan ve Ziya adlarında iki öğretmenle Filibeli üç öğretmeni, Kemalist oldukları gerekçesiyle görevden attırmıştır.

Bu olaylar ve davranışlar, Bulgar Hükümetinin dostça niyetleriyle hiç bağdaşmıyor... Şu halde anılan kurumun (Başmüftülüğü) yetkisi dışında kalan eğitim öğretim işlerine karışmasının tezelden önüne geçilmesi uygun olacaktır.» (141)

Başmüftülüğün Türk eğitimine karışması, bundan sonra da durmadan sürüp gitti. Türkiye'nin Sofya elçiliği de girişimlerini sürdürdü. Elçi Şevki Berker, Ekim 1936'da Bulgar Başbakanıyla görüştü. «Eski müftüye (Hüseyin Hüsnü' ye) Ulumu Diniye Tedrisat Müfettişliği vazifesi verilerek Türk mektepleri başına musallat edildiğinden» yakındı. Türk okullarında yeni yazıyla öğretim yapan öğretmenlerin görevlerine son verildiğini anlattı (142).

Mart 1937'de Bulgar Başbakanı ile yeniden görüşen Elçi Şevki Berker, Ankara'ya şunları rapor ediyordu:

«Türk mekteplerinde yeni harflerin okutulmaması için Müftülük vasıta edilerek ittihaz edilen tedabir-i maniayı da (Başvekile) izah ile Hariciye Nezaretinin iddia ettiği veçhile bu harflerin istimali hususunda mekteplerin serbest bırakıldığının katiyyen doğru olmadığını ve cemaat heyetleri ile mektep encümenlerinin Türk ekalliyeti tarafından intihap edilmeyip Hükümetçe tayin edilen ve Türkiye Cumhuriyeti ve Kemalizm prensipleri aleyhtarı kimseler olması arzu edildiği cihetle gerek seciye ve gerek seviye itibariyle en aşağı tabakaya mensup adamlar arasından seçilmekte olan birtakım naehiller marifetiyle idare

141) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı, 29.9.1936, No. 1498/107.
142) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı, 25.11.1936, No. 1750/462.

edildiklerini ve bunların Bulgar makamatı tarafından vukubulan telkinat üzerine mektep muallimlerini azille tehdit ederek yeni harfleri tedristen menettiklerini ve bunlar arasında verilen emirleri dinlemeyenlerin herhangi bir bahane ile vazifelerinden çıkarıldıklarını anlattım.

Başvekile 'fermentation' halinde devam edegelen bu yolsuzlukların Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti muhitinde hoşnutsuzluk tevlit ettiğini ve binaenaleyh iki devlet arasındaki dostluk üzerinde muzır tesirler yapmaktan hali kalmadığını ve belki de günün birinde Büyük Millet Meclisinde bir istizaha ve Türk matbuatı tarafından bihakkın şikâyet ve hücumlara sebebiyet vermesi muhtemel olduğunu söyledikten sonra Bulgar Hariciye Nezareti devairinin ve alakadar diğer nezaretlerin kendisinin gösterdiği hüsnüniyet ve bendenize yaptığı vaatlere uygun olmayan bir hattı hareket takip ettiklerini beyan ve binaenaleyh izah ettiğim meselelerin intacı hususunda ait olan dairelere kati emirler vermesini rica ettim.

Müşarünileyh bütün izahatımı dikkatle dinleyerek iki hükümet arasında tevsiine çalıştığımız dostluk münasebatının inkişafına zarar iras edebilecek bu gibi işlerde yolsuzluk vukuunu katiyyen tecviz etmediğini ifade ve Hariciye Nezaretine vermiş olduğum notalar münderecatının intacına çalışacağını bu münasebetle de vaat etti.» (143)

Aylar geçti. Bulgar Başbakanının verdiği sözden bir sonuç çıkmadı. Türk okulları üzerindeki baskı sürüp gitti. Ekim 1937'de Türkiye'nin Sofya Elçisi Şevki Berker, Bulgar Başbakanıyla yeniden bu sorunu görüştü. Başbakanın vaatlerine karşın, durumda hiçbir iyileşme görülmediğini hatırlattı. Bunu Ankara'ya şöyle rapor etti :

«Başvekille son mülakatım esnasında görüştüğüm muhtelif meseleler arasında Bulgaristan'daki Türk mekteplerinde yeni Türk harflerinin tedrisi hususunu da yeniden mevzubahs ederek evvelki mükâlemelerimiz sırasında bu işin arzularımıza muvafık bir surette tanzimi için alakadarlara kati surette emirler vereceğini beyan etmiş olduğunu hatırlattıktan sonra o vakitten beri vaziyette hiçbir salah husule gelmedikten başka bilakis son zamanlarda yeni Türk harfleriyle tedrisat taraftarı olan diğer birçok mu-

143) **DBA** - Sofya Elçiliğinden Dışişlerine yazı, 19.3.1937, No. 2179/68.

allimlerin Kemalistlikle itham edilerek vazifelerine nihayet verilmiş ve eski Arap harflerine muhalefet gösteren münevver bazı Türklerin de yine aynı itham altında nefyedilerek memleketlerinden uzaklaştırılmış ve mekteplerde Arap harflerinin tedrisatı, müteakip sınıflara da teşmil edilmek suretiyle daha ziyade umumileştirilmiş olduğunu söyledim.

Müşarünileyh, Türk halkının kendi mekteplerinde okutulacak alfabeyi intihapta tamamen serbest bırakılmakta olduğunu, bu işle alakadar dairelerin ifadatına atfen ileri sürmesi üzerine, hakikatin maateessüf bu merkezde olmadığını ve mekteplerin eski harfleri tedrise mecbur tutulduklarını, zira bundan bir iki sene evveline gelinceye kadar Bulgaristan'da hemen bütün Türk mektepleri yeni harflerle tedrisat yapmakta iken bunların şimdi kendi arzularıyla eski harflere rücu ettiklerini kabul etmek mantıksızlık olacağını ve bu hususta müftülük ve teşkilatı tarafından mektepler üzerinde icra edilen tazyiklere Bulgar memurlarının da alet olduklarını ve neticede bugün Bulgaristan'da yeni Türk harfleriyle tedrisat yapan hemen hiçbir mektep kalmamış olduğunu söyledikten sonra Türklerin tedrisat hususunda iddia edilen ve hakikatte mevcut olmayan serbestiden istifade etmeleri için her şeyden evvel bu tazyiklere ve Bulgar makamatının bu işlere müdahelesine kati surette nihayet verilmesi ve aynı zamanda, kendisi dini tedrisat müfettişi olduğu ve bu itibarla memuriyeti yalnız din derslerine nezaret etmekten ibaret bulunduğu halde vazifesi haricinde olarak mekteplerde eski harflerin okutulmasını temin için yapılmakta olan icraatın mürettip ve müşevvik sıfatıyla başında bulunan sabık Başmüftü Vekili Hüseyin'in de (Hüseyin Hüsnü'nün) bu işten uzaklaştırılması lazım geleceğini ifade ettim...» (144)

Türkiye Elçisinin bu sözlerini dikkatle dinleyen Bulgar Başbakanı yine vaatte bulundu. İlgililerle görüşüp elinden geleni yapacağını söyledi. Baskıların hangi okullara yapıldığını sordu. Elçi bütün okullara baskı yapıldığını bildirdi. Bu konuda Bulgar Dışişleri Bakanlığına vermiş olduğu son notanın örneğini Başbakana sunacağını ekledi. Gerçekten

144) **DBA** - Sofya Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına yazı, 29.10.1937, No. 3201/365.

daha sonra bu notayı bir mektupla Başbakana yolladı. Elçi Şevki Berker, Ankara'da Bulgar elçisinin de bu soruna dikkatinin çekilmesini istiyordu.

Ortada ciddi bir sorun vardı. Eski yazı, yeni yazı tartışmasının arkasında, Bulgar Hükümetinin Türk eğitimine karşı izlediği politika yatıyordu. Bulgar Hükümeti, bir yandan Türk okullarını sürekli kapatıyor, öte yandan da Türk eğitimini körletiyordu. Eski yazıya döndürme, bu Bulgar politikasının bir parçasıydı.

O yıllarda Bulgar Hükümetinin Türk azınlığını boğmak için nasıl bir politika izlediği, yıllar sonra, Bulgar Milli Eğitim Bakanının ağzından açıklandı. 1954 yılında, Bulgar Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev, bu konuda şunları yazdı:

«9 Eylül 1944'ten önce Bulgar burjuva yönetimleri, Türk halkını tam cahil bırakmak için canla başla çalıştı. Milli Eğitim Bakanlığı arşivlerinde öyle belgeler var ki, bunlar, faşistlerin Türk halkına karşı izlediği cahil bırakma politikasına tanıklık etmektedir. Teftiş Komisyonunun 1937 yılı raporunda Türk okullarıyla ilgili olarak şu satırlar yer almaktadır:

'a) Krallık idaresindeki Türk azınlığı eğitimini mümkün olan en aşağı düzeyde bırakmak için bütün yasal tedbirler alınmalıdır.

'b) Türk azınlığı gençliğine bilgilerin en basiti verilmeli, Türk okullarında dini eğitime daha geniş yer verilmesine dikkat edilmelidir.

'c) Türk özel okullarına Bulgar öğretmenleri pedagojik amaçla değil, istihbarat amacıyla atanmalıdır.

Bütün ülkede 404 Türk okulu bırakılmıştı. Bunların 376'sı ilkokul, 27'si ortaokuldu. Okul çağındaki Türk çocuklarının ancak yüzde 15'i okula, cami diplerindeki okullara gidebiliyorlardı. Bu okullarda çok zaman oturacak sıra bile bulunmazdı ve çocuklar yerlere otururlardı. Ders kitabı yoktu. Yarı cahil hocalar Kuran'dan parçalar ezberletmekle yetinirlerdi.» (145)

---

145) Demir Yanev, **«Uspehite na Narodnoto Obrazovaniye»** (Milli Eğitimin Başarıları), in **10 Godini Narodna Vlast** (10 Yıllık Halk İktidarı), Sofya: 1954, s. 347.

Bulgaristan Türk eğitimi işte bu hallere düşürülmüştü. 1920'lerde sayıları 1700'ü aşan Türk okulları, 1940'larda 400 küsura düşürülmüştü. Ayakta bırakılan Türk okullarında da Türkçe eğitim öğretim boğuluyordu. Amaç, Türk çocuklarını kör cahil bırakmaktı. Bu amaçla en basit bilgiler verilip göz boyanıyor, buna karşılık din derslerine ağırlık verilip Türk çocukları uyutuluyordu. Bu çerçevede eski yazıya dönülüyordu. Yeni yazıyla çağdaş eğitim vermeye çalışan aydın Türk öğretmenlerinin üstüne sarıklı hocalar saldırtılıyordu. Hüseyin Hüsnü Efendi ve yandaşlarından oluşan bu hocalar da İslam dinine hizmet ettiklerini sevap işlediklerini sanarak Bulgar politikasının maşası olup çıkmışlardı. Türk okullarına atanan Bulgar öğretmenler, öğretmen değil, polis hafiyesiydiler. Sarıklı hoca takımı işte bu hafiyelerin oyuncağı olmuşlardı. Öte yandan aydın Türk öğretmenleri birer birer işten atılmış, sürülmüş, Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmıştı. Sofya'daki Türkiye elçiliği çırpınıp duruyordu. Elçi Şevki Berker, Bulgar Hükümetine nota üstüne nota veriyor, sonra Bulgar Başbakanına çıkıyor, Türk azınlığının dertlerini dile getiriyordu. Başbakan her defasında elinden geleni yapacağı yolunda söz veriyordu. Ama Bulgarlar yine bildiklerini okuyorlardı.

Kasım 1937'de Türkiye Elçisi Şevki Berker, yeniden Bulgar Başbakanına çıktı. Bulgaristan'da sürgüne yollanmış olan Türklerin bir listesini kendisine verdi. Bu Türklerin kimisi ya eski yazıyla öğretime karşı çıktıkları, Türkiye rejimi lehine propaganda yaptıkları ileri sürülerek, tutucu ve gerici bazı hocaların da jurnalleri üzerine, ya da Türkiye lehine casusluk suçlamasıyla sürülmüşlerdi. Elçi, sürülen bu Türklerin iftiraya uğradıklarını söyledi. Başbakanın dikkatini çekti. Bulgar Başbakanı «bu işle doğrudan kendisi uğraşacağını ve gerekeni yapacağına» söz verdi (146).

Elçi Şevki Berker, Şubat 1938'de Bulgar Başbakanıyla yeniden görüştü. Yeni Türk harfleriyle eğitim konusunda hiçbir ilerleme olmadığını belirtti. 1934 yılından önce Türk okul encümenlerinin seçimle işbaşına geldiklerini, okullarda yeni yazıyla eğitim öğretim yapılmasını kabul ettiklerini; ama 1934'ten sonra Türk okul encümenlerinin dağıtılıp yerlerine tutucu kimseler atandığını, bunların eski ya-

146) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı, 30.11.1937, No. 3214/377.

zıya geri dönüş politikasına alet olduklarını, yeni yazıyla öğretim yapmak isteyen Türk öğretmenlerinin işten atıldıklarını ve sürüldüklerini, son zamanlarda sürgüne yollanan Türklerin çoğunu bu öğretmenlerin oluşturduğunu, Bulgar Hükümeti karar verirse sorunun çözülebileceğini, yeniden yeni yazıyla öğretime başlanabileceğini anlattı. Bulgar Başbakanı, yakında yapılacak genel seçimlerden sonra bu sorunla ilgileneceğini söyledi (147).

Bulgar Başbakanı bu kez sözünü tuttu. 3 Nisan 1938 akşamı Türkiye elçiliğine yemeğe geldi. Gelirken müjdeyi de getirdi. Bulgar Hükümeti, Türk okullarında yeni yazıyla eğitim yapılması yolunda karar almıştı. Bu karar yakında bütün Bulgaristan'da uygulanacaktı. Bulgar Kralı Üçüncü Boris de yeni Türk harflerinin Atatürk'ün eseri olduğundan dolayı, Bulgaristan Türklerince benimsenmesinin yerinde olacağını ve kendisinin bundan hoşnut kalacağını söylemişti. Elçi, bu kararın Bulgaristan Türklerini çok sevindireceği kanısındaydı. Bulgar görevlilerinin Türk azınlığı üzerindeki baskılarını da yumuşatabileceğini umuyor, şöyle yazıyordu (148) :

«*1934 inkılabından beri işbaşındaki milliyetçi hükümetler tarafından kültür sahasında Bulgaristan'daki Türkleri anavatandaki kardeşlerinden ayırmak maksadıyla icra edilen tazyik neticesinde Türk mekteplerinde tedrisatına mümanaat edilen ve dört seneden beri elçilik ile Bulgaristan Hükümeti arasında mühim bir mücadele mevzuu teşkil eden yeni harflerin kabulü keyfiyeti buradaki soydaşlarımız üzerinde çok iyi bir tesir bırakacağı... Bulgar memurlarını bunlara karşı daha mülayimane davranmaya imale edeceği ve ... müftülük mensuplarında dahi Türk camiası arasına fesat ve nifak sokmak hususundaki gayretlerini kıracağı ümit olunuyor.*»

Dört yıllık çaba ve Bulgar Bakanlar Kurulunun kararı sonucu Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, 12 Nisan 1938 günü 400-1-15 sayılı şu genelgeyi yayımladı :

«*Maarif Nezaretine bağlı bütün hususi Türk mekteplerinde tedrisat Latin Türk harfleriyle basılmış kitaplarla yapılacaktır.*

147) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine yazı, 10.2.1938, No. 3558/53.
148) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine tel. 4.4.1938, No. 836/14.

Derslerin Latin Türk harfleriyle okutulması mecburi olup eski Türk harfleriyle ancak haftada iki saat ders verilecektir.

Bu emrin tamamıyla tatbiki için lazım gelen tedbirlerin alınması zımnında hususi Türk mektepleri başöğretmenleriyle direktörlerine kati talimat verilmesi muktazidir.

Maarif Nazırı: Maneef
Kâtibi Umumi: Verbanoff»

Bulgar Hükümetinin kararı Ankara'da hoşnutluk yarattı. Atatürk'ten Krala teşekkür mesajı gönderildi. Hükümet adına da Bulgar Hükümetine teşekkür edildi. Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saracoğlu imzasıyla 16 Nisan 1938 günü Türkiye'nin Sofya elçiliğine şu telgraf çekildi:

«Bugün (16 Nisan 1938) Bulgar sefirini nezdime davet ederek Türk mekteplerinde tedrisatın mecburi olarak yeni Türk harfleriyle icrası hususunda Bulgar İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiş olması ve bu defa bu kararın Maarif Nezareti tarafından Maarif Müfettişlerine kati olarak tebliği keyfiyetlerinin vaki olan işarı devletleri üzerine hükümetçe teşekkür edilmiş olduğunu ve keyfiyeti Kral Hazretlerinin bu işe olan alakalarını tebarüz ettirerek Reisicumhurumuza da arz ettiğimi ve bundan çok memnun olan Atatürk'ün Kral Hazretlerinin alakasını bilhassa bir dostluk tezahürü telakki buyurduklarını ve hükümetimizin de Bulgar Hükümeti tarafından yapılmış olan bu çok dostane jestin kıymetini hakkıyla müdrik bulunduğunu ve Bulgar Hükümetine bilhassa teşekkür ettiğimizi söyledim. Not aldı. Hükümetine bildirecektir. Atatürk'ün Kral hakkındaki bu tahassüsünü ilk fırsatta Zatı Devletlerinin de tebarüz ettirmenizi rica ederim. (Saracoğlu)» (149)

Aynı gün (16 Nisan 1938) Anadolu Ajansı da şu telgrafı yayımladı:

«Anadolu Ajansının haber aldığına göre, Bulgaristan' daki Türk mekteplerinde tedrisatın mecburi olarak yeni Türk harfleriyle yapılması hakkında Bulgaristan İcra Vekilleri Heyetince ittihaz edilmiş olan karar bu defa Maarif Nezaretinden bütün maarif müfettişlerine kati olarak tamimen tebliğ edilmiştir. Bulgar Hükümetinin Türkiye'ye

149) **DBA** - Dışişlerinden Sofya E.'ne ş. tel. 16.4.1938, No. 623/5.

karşı bu çok dostane jestinden Ankara Hükümet mahafili ve bütün Türkiye efkârı umumiyesi çok mütehassis ve müteşekkir olmuştur.

Bu hissiyatı Hariciye Vekâleti Vekili Şükrü Saracoğlu bugün Bulgar sefirine ifade ederek dost Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı gösterdiği hissiyatın büyük kıymetinin burada hissedilmiş olduğunu bildirmiş ve hükümetine bu hissiyatı iblağ etmesi ricasında bulunmuştur.» (150)

Sofya'daki Türkiye Elçisi Şevki Berker, 20 Nisan günü Bulgar Başbakanını gördü. Bulgaristan Türklerinin eğitimine Kralın gösterdiği ilgiden Atatürk'ün çok duygulandığını, Türk Hükümetinin de Bulgar Hükümetine teşekkür ettiğini bildirdi. Bulgar Başbakanı da Anadolu Ajansının telgrafından Kralın çok duygulandığını söyledi. Karşılıklı olarak Türk - Bulgar dostluğundan söz edildi. Elçi Berker bu görüşmeden sonra, «... *bu meselenin arzumuz dahilinde halli cihetine gidildiğine bakılırsa, Bulgar Hükümetinin aradaki dostluk icabatının icrası lüzumunu takdir etmeye başladığı hükmolunabilir*» dedi. (151)

Bulgar Hükümeti, Türkiye ile dostluğun önemini geçten geç kavramış görünüyordu: Türkiye'nin ve Bulgaristan Türklerinin arzularına sonunda olumlu karşılık vermişti. Sofya'nın bu jesti hem Türkiye'yi, hem de Bulgaristan Türklerini sevindirmişti. Türkiye, hoşnutluğunu Bulgaristan'a iletmişti. Atatürk hoşnuttu. Hükümet hoşnuttu. Kral Boris'e, Bulgar Hükümetine teşekkür üstüne teşekkür ediliyordu. Sofya'daki Türkiye elçiliği hoşnuttu. Dört yıl sürekli girişimlerde bulunmuş, sonunda bu çabaların meyvesini görmüştü. Bulgaristan Türkleri de Kral Boris'e, Başbakan Köseivanov'a ve Milli Eğitim Bakanı Manef'e teşekkür telgrafları çekmişlerdi. Gerçekte ise durum şuydu: Bulgaristan Türkleri 1928-1930 yıllarında zaten yeni Türk harfleriyle öğretime geçmişlerdi. Bulgar faşist yönetimi, Türklerin bu doğal haklarını ellerinden almıştı. Dört yıl uğraştırdıktan ve Türk azınlığına kan kusturduktan sonra, Bulgar yönetimi bu kez yeni Türk harfleriyle öğretime yeniden izin vermek lütfunda bulunmuştu. Bu jest, Ankara'da pek dostça bir davranış olarak görülmüştü. Bulgaristan

150) **Ayın Tarihi** (Ankara), Mayıs 1938, No. 53, s. 75.

151) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine, tel. 20.4.1938, No. 969/17-128.

Türklerini de sevince boğmuştu. Kaybettiği merkebini bulan fakir köylünün sevinmesi gibi.

Bulgar Hükümetinin yeni Türk harfleriyle öğretime izin vermesi, Türk basınında da hoşnutlukla karşılandı. Asım Us, 20 Nisan 1938 tarihli *Kurun* gazetesinde «Bulgaristan'ın güzel bir hareketi» başlığıyla şu yazıyı yayımladı:

«Birkaç gün evvel Bulgar Hükümetinin Bulgaristan'da Türk azlık mekteplerinde Türk harfleri kullanılmasını mecburi kılan kararını bildirmiştik. Köseivanov Hükümetinin bu kararı, tahmin ettiğimiz gibi, Bulgaristan'daki Türk azlıkları arasında olduğu kadar memleketimizin her sınıf halk tabakaları arasında büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bu memnuniyeti tabii bulmak lazımdır. Zira Türkiye'de Arap harfleri yerine, Türk harflerinin kabulünden beri on sene geçmiş olduğu, bütün Balkan memleketlerindeki Türk azlıklarının bütün kültür müesseselerine bu harfler çoktan girmiş bulunduğu halde Bulgaristan müstesna bir vaziyette bulunuyordu. Bulgaristan'daki Türk mekteplerinde bütün tedrisat Arapça harfler ile yapılıyordu. Türk harfleriyle tedrisat yapmak isteyen öğretmenler, Müslümanlık namına oradaki Türk azlıklarının başına musallat edilen birtakım cahil ve müteassıp softalar tarafından azlediliyordu. Ne akıl ve mantık, ne de beynelmilel kanunlar ile telifine imkân olmayan bu garip vaziyetten şikâyet edilince Bulgar hükümetleri şu cevabı veriyorlardı:

'Bulgaristan'daki Türk mekteplerinde Arapça harfler ile tedrisat yapan yine Türk cemaatidir. Türk harflerinin kullanılması da ihtiyaridir. Türk harfleri ile tedrisat yaptıkları için öğretmenlerin azledildiğinden malumatımız yoktur.'

Bulgar Hükümetleri bu cevabı veriyorlardı. Fakat cevabı verenler de bu türlü bir mazerete Türkiye'de bir tek ferdin inanmayacağını pek iyi biliyorlardı. Biraz evvel işaret ettiğimiz gibi Yunanistan'da, Romanya'da ve Yugoslavya'da bulunan bütün Türk azlıkları mekteplerinde Türk harflerini kabul etmiş oldukları halde sadece Bulgaristan'daki Türk azlıklarının Türk kültüründen ayrılmak ve uzaklaşmak istemelerine imkân var mıydı?

Bütün Bulgaristan Türkleri imkân bulsalar bir gün içinde anavatana gelmek için can atarlarken, mekteplerinde tedrisat bahsine gelince Türk kültürü ile artık hiçbir ala-

kası kalmamış olan bir yazı şeklini kullanmakta ısrar etmeleri havsalaya sığar bir şey miydi?..

Bulgar Hükümeti bu vaziyetin mantıksızlığını takdir etmiş ve Bulgaristan'daki Türk mekteplerinde Türk harfleri ile tedrisat yapılmasını mecburi kılmak suretiyle en makul bir karar vermiştir. Köseivanov Hükümetinin bu kararı geç kalmış olsa bile yine ciddi bir memnuniyeti muciptir. Zira bu karar Türk azlıklarına karşı Bulgar Hükümetinin siyasetinde esaslı bir değişiklik başladığını gösterir. Bu değişiklik aynı zamanda Türk - Bulgar dostluğunun inkişafını, daha doğrusu umumi surette Balkan Antantı yanında Bulgaristan siyasi havasını da değiştireceği için Yakın Şarkın sulhü bakımından hayırlı bir alamet sayılabilir.» [152]

1938 yılından sonra Bulgaristan Türk okullarında öğretim, prensip olarak Türk harfleriyle yapılıyordu. Türk çocukları ayrıca Bulgarca öğreniyorlardı. Kuran, Tecvid gibi dersleri eski yazıyla okuyorlardı. Yani Bulgaristan Türk çocukları daha ilk okulda Türk alfabesinden başka Arap alfabesini ve Bulgar (Kiril) alfabesini de öğrenmek zorundaydılar. Küçük yaşta üç ayrı yazıyı öğrenmek zorunluluğu Türk çocukları için ağır bir yüktü. Ayrıca Bulgar makamlarının Türk okulları üzerindeki baskıları 1938 yılından sonra azalmadı. Hele İkinci Dünya Savaşı yıllarında Bulgar baskıları daha da arttı. 1939 - 1944 yıllarında Bulgaristan'da Türk eğitimi çok zor günler yaşadı. 1700'ü aşkın Türk okulundan 1250 kadarı kapatılmış veya Bulgarlaştırılmıştı. Geriye kalan 400 kadar Türk okulu binbir güçlükle eğitim öğretim vermeye çalışıyordu. Okul çağındaki Türk çocuklarının büyük çoğunluğu okula gidemiyordu, Okula gidebilenler de kitap bulamıyorlardı. Hatta okul defteri de bulunamıyordu. Kaba ambalaj kâğıtlarından evlerde defterler yapılıyor, bu defterlere öğretmenlerin anlattıkları not ediliyor ve bunlar kitap yerine de kullanılıyordu. Değerli öğretmenlerin çoğu görevden alınmış, sürülmüş veya Türkiye'ye göçe zorlanmıştı. Kısacası Bulgaristan'da Türk eğitimi âdeta can çekişiyordu.

---

152) **Ayın Tarihi,** (Ankara) Mayıs 1938, No. 53, ss. 87 - 88.

IV

HALK CUMHURİYETİNDE BULGARİSTAN TÜRK AZINLIĞI (1944 - 1985)

Bulgaristan'da Rejim Değişikliği ve Türk Azınlığı (1944)

8 Eylül 1944 günü, General Tolbuhin komutasındaki Rus orduları, Dobruca'dan Bulgaristan topraklarına girdiler. Aynı gün Rusçuk, Silistre, Varna şehirlerini işgal ettiler (153). Rus kuvvetlerinin Bulgaristan'a girişiyle Bulgar faşist rejim devrildi.

9 Eylül 1944 sabahı Bulgaristan'da yeni bir hükümet kuruldu. Zveno Partisinden Kimon Georgieff başkanlığında kurulan ve «Vatan Cephesi» (Oteçestven Front) adını taşıyan bu hükümette İçişleri ve Adalet Bakanlıklarını komünistler ele geçirdiler. Öteki bakanlıklara da komünist sempatizanı kimseler getirildi. Bulgaristan tarihinde, bu, yeni bir dönemin, Bulgaristan'ın komünizme geçişinin başlangıcı oldu. O günden beri Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde 9 Eylül, ulusal bayram günü olarak kutlanır.

O tarihte *Vatan* gazetesinin Sofya muhabiri bulunan Mümtaz Faik Fenik, 10 Eylül 1944 günü havayı şöyle anlatıyordu :

«Sofya, coşkun bir heyecan içindedir. Şehir baştan başa kırmızı bayrak ve çiçeklerle doludur. Mütemadiyen komünist nümayişleri yapılmaktadır. Siviller, dağdan inen komünistler silahlanmışlardır. Her köşe başında bunların bekledikleri görülmektedir. Sokaklarda bir yandan komünist şarkıları, bir yandan silah sesleri işitilmektedir. Sofyalıların 'hurra!' diye bağırmaktan sesleri kısılmış gibidir.

153) Dobruca'nın Hacıoğlu Pazarcık kentine Rus komutanı General Tolbuhin adı verildi ve bugün o adla anılmaktadır (BNŞ).

Bulgaristan'ın diğer şehirlerindeki vaziyet Sofya'daki gibidir.»

Faik Fenik 12 Eylülde de Sofya'dan şunları telliyordu [154] :

«Komünist nümayişler Sofya'da devam ediyor.

Ruslar şimdi Sofya'ya doğru ilerliyor. Bütün Sofya sokakları kırmızı orak, çekiçli bayraklarla donatılmıştır. Muazzam zafer takları kuruldu. Bu takların bir tarafında Bulgar, bir tarafında da Rus bayrakları dalgalanıyor. Rusların gireceği tarafa 'Kurtarıcılar safa geldiniz'...yazılı... Herkes sokaklarda birbirine yumrukla selam veriyor. Bütün polis teşkilatı değiştirildi. Sivil, tüfekli milisler polis vazifesi görüyor.

Sofya'da dükkânlarda kırmızıya benzer bir şey kalmamış, bütün Bulgar kadınları kırmızı Rus bayrağı işlemekle meşgul...»

Bulgar Dışişleri Bakanı Petko Stoyanof, 24 Eylül 1944 günü Anadolu Ajansının Sofya Muhabiri Cevdet Lagaş'a özel bir demeç verdi. Bulgaristan'daki rejim değişikliği konusunda da şunları söyledi :

«Sizler, Türkiye'de buna ihtilal adı verdiniz. Filhakika bu, bir ihtilaldir, fakat kan dökülmeden yapılmış bir ihtilaldir...»

Evet, 9 Eylül ihtilali Bulgaristan'da kan dökülmeden yapılmıştı. Ama sonradan bol bol kan dökecekti. Eylül 1944'te henüz eski rejimin adamları yakalanıp hapse atılmaktaydılar. Sonradan kurulacak halk mahkemelerinde toptan kurşuna dizileceklerdi.

Rejim değişikliği, Bulgaristan Türk azınlığı için de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Türk azınlığı, yıllardan beri çok zor günler yaşamaktaydı. Türk azınlık okullarının çoğu kapatılmış veya Bulgarlaştırılmıştı. Türk çocuklarının çoğu okula gidemiyordu. Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazete ve dergilerin hepsi kapatılmıştı. Türk azınlığının sesini duyurabilecek bir tek basın organı bırakılmamıştı. Türk dernekleri, sosyal kurumları feshedilmişti. Türk okul encümenleri, cemaat heyetleri dağıtılmıştı. Seçimle işbaşına gelen bu encümenlerin yerine, Bulgar yönetiminin atadığı ve Türk halkının güvenini kazanmamış güdümlü kişiler,

154) **Vatan**, 10.9.1944 ve 12.9.1944.

getirilmişti. Türk okullarına gelir sağlayan okul tarlaları veya fon tarlaları, Türklerin ellerinden alınmıştı. Türk vakıf malları perişan edilmişti. Türk azınlığının can ve mal güvenliği kalmamıştı. Bulgaristan Türkleri, yıllardan beri âdeta canlarından bezdirilmişlerdi. Böyle bir zamanda gerçekleştirilen rejim değişikliği, Türk azınlığına «ehven-i şer» olarak göründü ve öyle gösterildi.

14 Mayıs 1945 günü, Sofya'da, *Işık* adlı Türkçe bir gazete yayımlanmaya başlandı. «Vatan Cephesi Komitesi Türk Azlığı Komisyonu Organı», yani yeni rejimin gazetesi olan *Işık*, devrilen faşist rejimin Türk azınlığına yaptığı kötülükleri sergilemeye koyuldu. Gazete, birinci sayısında bozuk bir Türkçeyle şunları yazıyordu:

«Geçen faşist idaresinin bütün memlekete yaptığı fenalıklarla beraber, biz Türklere de yaptığı fenalıkların en büyüğü, bizi anadilimizi konuşmaya bırakmaması idi. Her nerede olursa olsun iki Türk bir araya gelip de kendi anadilini konuşmaya cesaret edemiyorlardı. Çünkü faşistlerden korkuyorlardı. Eğer onların Türkçe konuştuğunu duysaydı, 'Çingenece' konuşmayın diyordu. Buna Türkler itiraz edecek olsalardı karşılarına 'Milleti Müdafaa' kanunu çıkardı; her yerde biz Türklere bir mahkûmiyet havası esiyordu.

Bu 21 sene içinde (1923 - 1944) bizi belki ortadan da kaldırmaya hazırlanıyorlardı. Mekteplerimizi kapatıyordu, Çar fermanıyla verilen mektep tarlalarını bile alıyordu. Münevver muallimlerimizi memleketi terke mecbur ediyordu. Buna biz Türkler büyük bir sabırla tahammül ediyorduk. Elimize alacak bir Türkçe kitap, bir Türkçe gazetemiz yoktu. Âdeta dilimizi ve milliyetimizi unutuyorduk.

Fakat... Vatan Cephesi idareyi eline aldığı zaman her vatandaşa müsavi hak verdi ve bütün gayri kanuni kanunları kaldırdı. O vakit biz Türkler de biraz nefes aldık, öz anamız gibi Vatan Cephesinin boynuna sarıldık... Çünkü bize, anadilimizi konuşmamıza müsaade etti, mekteplerimizi açarak Türkçe okumamıza müsaade etti. Biz Türkler, bunu takdir ediyoruz ve Vatan Cephesi Hükümetine teşekkür ediyoruz...

Vatan Cephesi Hükümetinin daha kuvvetli ve daha sağlam olması için çalışacağız.» [155]

155) **Işık** gazetesi (Sofya), 14.5.1945, No. 1.

Yeni Bulgar rejiminin Türkçe sözcülüğünü yapan *Işık* gazetesi, birinci sayısında, bunları yazıyordu. Aynı sayıda Bulgaristan'daki Türk gençlerine şöyle sesleniyordu:

«Geçen hükümetlerin ve idarelerin Türklere karşı kullandığı siyaset, Türk gençliğini kör cahil bırakmaktı. Her ne kadar Türk gençleri ilerlemek istiyorlardıysa da bir manevra ile onları gene cahil bırakıyorlardı. Bulgaristan'ın bazı yerlerinde bir kolaylık bulup jimnazı veya üniversite bitiren bir Türk genci çıkıyorduysa ona ya iş vermezlerdi, yahut da onu casus (şpiyon) diye memleketi terke mecbur ediyorlardı. Bilhassa son 21 senelik karanlık ve korkulu devrede gençlerimiz sokaklarda gezemez oldulardı. Her Türk genci faşistlerin gözlerinde birer dikendiler...» (156)

Işık gazetesi, ikinci sayısında da Bulgaristan Türkleri konusuna «Yine Azınlıklar Hakkında» başlıklı bir başyazı ayırmıştı. Her ülkede çeşitli azınlıklar bulunduğunu, Bulgaristan'da da önemli bir Türk azınlığı yaşadığını, ama bu azınlığın yirmi bir yıl boyunca faşistlerden zulüm gördüğünü, Bulgar faşistlerinin Alman Nazilerine özenerek «tek milletli» bir Bulgaristan yaratmaya kalkıştıklarını anlatıyordu. Şöyle diyordu:

«...Bizdeki faşist idarecileri de kendilerini Nasyonal Sosyalizm Almanyasına satarak, onun diktesiyle, Bulgaristan'da yaşayan azınlıklara karşı harekete geçtiler. Evvela Yahudileri, Almanların istekleri üzerine sürmeye başladılar. Sonra biz Türklere karşı da zulme kalkıştılar. Köylerde her akşam Türkleri yataklarından kaldırarak kemiklerini kırarcasına döverlerdi; maksatları, Bulgaristan'da da Almanya'da olduğu gibi başka millet bırakmamaktı. Fakat bu düşünce yanlış çıktı. Onların bütün bu zulümlerine Bulgaristan Türkleri tahammül etti ve nihayet selamete erdi...» (157)

1945 yılında, Bulgaristan'da Türkçe olarak yayımlanan tek gazete *Işık*, bir yandan Türk azınlığını yeni rejime ısındırmaya çalışıyor, öte yandan eski rejimde Türklerin çektikleri çileleri bir bir anlatıyordu. Gazete, bir sayısında Bulgar faşizminin Türk azınlığına karşı izlemiş olduğu politikayı şöyle özetliyordu (158):

---

156) Aynı gazete.

157) «Gene Azınlıklar Hakkında», **Işık**, 25 Mayıs 1945, No. 2.

158) **Işık**, 1.10.1945, No. 9.

«Faşizmin Bulgaristan'da yaşayan Türkler hakkında güttüğü siyasetin temel hattı: zulüm, iktisadi zorluk, cehalette tutmak, çeşitli tazyikler yaparak onları hicrete mecbur etmek. Bundan maksat, ellerinde olan geçinecek kadar mallarını bir pasaport için ellerinden almak. Burada (Bulgaristan'da) kalanlarını ise hayvan gibi kullanmak.»

Işık gazetesi bir başka sayısında da şunları söylüyordu [159]:

«Uzun yıllar faşist idaresinin zulmünden usanan Türk milleti (Bulgaristan Türkleri), zifiri karanlıkların uyuşturucu deryasına dalmıştı... vatanda yaşamak ümidini kesmiş ve başka diyarlara göçmek hulyasına kapılmıştık. Fakat bu hulyanın meydana gelmesi için de yol ve imkân bulamıyorduk...

Bir sözle, insanlık kadrosunun dışına atılmıştık... İçtimai mevcudiyetimiz bir 'ölüler manzarası' andırıyordu...»

Gazete, Türk azınlığının eski Bulgar rejiminden çektiklerini anlata anlata bitiremiyordu. Faşistlerin Türkleri kör ve bilgisiz bırakmak için izledikleri politikaya sık sık değiniyordu. Türk halkı, tavuğunu dahi satıp özel okulunu yaşatmaya çalışmıştı. Ama yine de körpecik Türk çocukları okula gidememiş, gidenler de yeterli eğitim görememişlerdi. Çünkü faşistler, bin bir çeşit yolla Türk eğitimini köstekleyip baltalamışlardı [160]. Gazete şöyle diyordu:

«Dünkü günü hatırlarsak görürüz ki, bizim o küçücük kardeşlerimiz, yavrucaklar nasıl yalın ayak, başı çıplak, yağmurda, çamurda mekteplerine gidiyorlardı. Hatta bazı yerlerde mekteplerimiz faşistler tarafından alınıp zahire ambarına çevrildi...

Artık böyle boyunduruğu boynumuza takmayacağız...» [161]

Eski rejim kötülenirken yeni rejim durmadan övülüyordu. Bulgaristan Türklerine umut, güven verilmeye çalışılıyordu. O dönemde bol bol eşitlik, kardeşlik nutukları söyleniyordu. Artık Türklere zulüm, baskı, eziyet yapılmayacağı,

159) İslam Ruşdi, «Bugünkü İdare Karşısında Bulgaristan Türkleri», **Işık**, 15.2.1946, N. 18.

160) **Işık**, 15.5.1946, No. 25.

161) Adil Rıza, «Geçirdiğimiz Kara Günler», **Işık**, 8.9.1945, No. 7.

kara günlerin tarihe karıştığı anlatılıyordu. Söylendiğine göre, Türklerle Bulgarlar eşit haklara sahip olacaklardı. Meydanlarda nutuklar, gazetelerde yazılar, başyazılar, eşitlik ve kardeşlik konularına ayrılıyordu. Hatta geçmişin kötülüklerine, geleceğin umutlarına manzumeler düzülüyordu. Bir «şair» şunları yazıyordu (162) :

Çok çektik gidenin zalim elinden,
kurtulduk «Çingene» diyen dilinden...
.....
Hürriyet havası alacağız artık,
Bilgide biz de kök salacağız artık.
Mektebe serbestçe dalacağız artık,
Müsavat havası çalacağız artık.
.....
Açıldı bize de yeni bir ufuk,
Doğuyor parıldak, aydın bir «Işık».

«Vatan Cephesi» Hükümetinin Türkçe yayın organı *Işık* gazetesi, yeni Bulgar rejimine övgüler yayımlarken, Bulgaristan Türk azınlığını da kazanmaya çalışıyordu. Türk azınlığı her yerde yeni rejimi desteklemeliydi. Çünkü yeni rejim Türk azınlığı için bir «kurtarıcı» idi. Bundan böyle Türk azınlığını parlak bir gelecek bekliyordu.

Ne var ki, Bulgaristan Türkleri, gelmiş geçmiş Bulgar rejimlerinden çok çekmişlerdi. Çok görmüş, çok acı tecrübeler yaşamışlardı. Sütten ağızları yandığı için yoğurdu üfleyerek yiyorlardı. Bir Bulgar rejimi devrildi, yerine bir başka Bulgar rejimi geldi diye Türk kitleleri coşup bayram edemiyorlardı. Giden de Bulgardı, gelen de. Kim bilir, belki gelen gideni aratırdı. Gerçi Türk azınlığı içinde toy denebilecek, hırslı, küçük bir zümre vardı. Bu zümre konuşuyor, yazıyor, çiziyor, meydanlarda nutuklar atıyor ve yepyeni bir dönem başladığını, Türk azınlığının geleceğinin artık parlak olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Ama Bulgaristan Türklerinin büyük kitlesi, durgun, suskun ve bekleyiş içindeydi. Bu kitle politikadan uzak durmuştu. Bulgarların kendi aralarındaki çekişmelerine, boğuşmalarına bulaşmamıştı. Bu kez umuda kapılmıyordu. Bakalım zaman ne gösterecekti.

---

162) O. İbrahim, «Vatan Cephesi», **Işık**, 8.9.1945, No. 7.

Yeni rejimin sözcüsü *Işık* gazetesi, «bekle gör» tutumu içindeki Türklere kızıyor ve şunları yazıyordu [163] :

«Bulgaristan Türk halkı Vatan Cephesi etrafında birleşmeli... Türk halkı arasında bazı alakalı (çıkarcı) eşhas tarafından Vatan Cephesi aleyhine yapılmakta olan zararlı propagandaya keza dikkat etmelidir. Bu alakadar eşhas Vatan Cephesi idaresinin dünkü idareden farklı olmadığını ve Bulgaristan Türklerine hakkı hayat kalmadığını ileri sürüyorlar. Bunlar Türk halkının düşmanlarıdır... namuslu Türk halkı bunlara hudut haricine giden yolu gösterebilirler.»

Vatan Cephesi komitelerine katılmak istemeyenleri «düşman» ilan edip sınırdışına sürme düşüncesini ortaya atan *Işık*, Bulgaristan Türklerinin göç etme düşüncesine de karşı çıkıyor ve şunları yazıyordu [164] :

«Son zamanlarda Bulgaristan'da reaksiyonerler faaliyete geçtiler... Güya Vatan Cephesi idare edemeyecek, gene eski idare gelecek, o vakit vay Türklerin haline...

Eskiden evet Türklere çok ezgi (eziyet) ediyorlardı. Bu sebepten Türkün gözü hicret etmekteydi. Fakat bugün artık vaziyet değişti... Bazı yerlerde belki öteberi yanlışlıklar oluyor, fakat zaman geçtikçe her şey düzelecek... bizde biraz sabır olsun.

Ecdadımızdan kalan malı, mülkü satıp savmak kolay, fakat gideceğiniz yerde bu malı mülkü edinebileceğinizi düşünüyor musunuz?.. Bu mülk için ecdadınızdan başka kendiniz de bütün hayatınızda çabalamışsınız. Şimdi onları elinizden kaçırıp ailenizle sefalete düşmek de doğru değil...

Biz Bulgaristan Türkleri için yapılacak bir şey varsa, o da Bulgar vatandaşlarımızla elele vererek... oturduğumuz yerde oturup vatanımızın saadeti için çalışmaktır, çünkü yukarda da söylediğimiz gibi, taş yerinde ağırdır.»

---

163) «Türk azlığı ve V.C. Bulgaristan», **Işık** gazetesi, 14.5.1945, No. 1.

164) «Taş yerinde ağırdır» (Başyazı), **Işık** gazetesi, 3.8.1945, No. 4. Bu başyazı gazetede Bulgarca ve Türkçe olarak yayımlanmıştır. Aslında Bulgarca olarak bir Bulgar tarafından yazıldığı ve **Işık** idarehanesinde Türkçeye çevrildiği sanılmaktadır. Yer yer Bulgarcası daha tamdır. Türkçesinde «bazı yerlerde belki öteberi yanlışlıklar oluyor» olarak geçen cümle, Bulgarcada «Türklerle ilgili yanlışlıklar...» biçimindedir (BNŞ).

Yeni Bulgar rejimi Türklerin göçüne karşı görünüyordu. Türk kitlelerini de kazanmak istiyordu. *Işık* gazetesi rejimin sözcülüğünü yapıyordu.

Türk Azınlığının Yeni Rejimden İstekleri ve Beklentileri (1944 - 1945)

9 Eylül 1944'ten sonra Bulgaristan Türk azınlığı, sesini duyurmaya başladı. Yer yer toplantılar yaptı. Türk azınlığının çiğnenmiş haklarını birer birer saptadı. Bu hakların geri verilmesini istedi. İstekler, çoğunlukla eğitim, öğretim ve vakıflar ile ilgiliydi.

27 - 28 Aralık 1944 tarihinde Bulgaristan Türkleri Vatan Cephesi Komiteleri, Sofya'da bir toplantı yaptılar. Bulgar Vatan Cephesi Hükümetini destekleme kararı aldılar. Aynı zamanda Türk azınlığının isteklerini madde madde kâğıda döktüler. İstekler, üç ana bölümde toplanıyordu: 1) Eğitim sorunları, II) Vakıf sorunları, III) Dini sorunlar. Birinci sırayı eğitimle ilgili sorunlar ve istekler tutuyordu. Türk azınlığı şunları istiyordu:

I. Eğitim işleri:

1 — Mecburi öğretimin Türk erkek ve kız çocuklarına da yaygınlaştırılması ve uygulanması,

2 — Bulgarca okutulan dersler dışında Türk okullarında (ilk ve orta) eğitim ve öğretimin Türkçe olması,

3 — Türk okullarının müdür ve başöğretmenlerinin Türk olmaları,

4 — Türk öğretmenlerin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesi ve Türk öğretmenlerine de emeklilik hakkı tanınması,

5 — Türk öğretmenlerinin, Bulgar meslektaşlarının yararlandığı aynı haklardan yararlanmaları,

6 — Türk okullarını bitiren Türk çocuklarının daha yüksek Bulgar okullarına sınavsız olarak kabul edilmeleri,

7 — Altıncı maddedeki hakkın 9 Eylül 1944'ten önce okulu bitirmiş olan Türk çocuklarına da tanınması,

8 — Bütün Türk okullarında eğitim öğretimin yeni Türk harfleri (Latin harfleri) ile yapılması,

9 — Haftada bir saat din dersi verilmesi,

10 — Eski faşist hükümetler tarafından Türk azınlığın elinden alınan okul binalarının, okul tarlalarının vesair malların Türk azınlığına geri verilmesi,

1 — Türklerin yaşadığı köy ve kasabalarda sağlık şartlarına uygun yeni okul binaları yapılması,

12 — Ellerinden hakları alınmış olan Türk öğretmenlerinin haklarının geri verilmesi,

13 — Türk öğretmenlerin mesleki bilgilerini arttırmak için yaz tatillerinde pedagoji kursları açılması,

14 — Türk okullarına öğretmen yetiştirilmesi için Kuzey ve Güney Bulgaristan'da pedagoji okulları (öğretmen okulları) açılması ve bunların hükümetçe yönetilmesi,

15 — Şumnu'daki «Nüvvap Okulu»nun tam bir Türk lisesine (gimnazya) dönüştürülmesi ve Bulgar liselerinin yararlandığı bütün haklardan yararlanmasının sağlanması; Nüvvap'ın âli kısmının ise yüksek pedagoji enstitüsü haline getirilmesi,

16 — Vatan Cephesi nezdinde Türk gençleri için eğitim örgütleri kurulması.

II — Vakıf sorunları:

1 — Bulgaristan Müslümanlarının Dini Teşkilat ve İdareleri Hakkında Nizamname'nin bazı maddelerinin kaldırılması, bazı maddelerinin değiştirilmesi ve yapılacak bu değişiklikte yeni demokratik Vatan Cephesi yönetiminin yeni ruhunun dikkate alınması,

2 — Vakıf mülklerinin devlet istikrazından istisna edilmesi (yani vakıf malları adına devlet borç senetleri alma zorunluluğu konulmaması),

3 — Başmüftülüğe gönderilen yüzde 10 vakıf gelirinin kaldırılması,

4 — İstimlak edilen vakıf emlakinin geri verilmesi veya bedelinin ödenmesi,

5 — Vakıf heyetlerinin (Cemaati İslamiye idarelerinin) maliye müfettişlerince teftiş edilmesi ve suiistimali görülenlerin cezalandırılmaları,

6 — Müslüman Çingenelerin yalnız seçim hakkına sahip olarak İslam Cemaatleri idaresine seçilmemeleri.

III — Dini sorunlar:

1 — 9 Eylüle kadar faşist hükümetlere alet olmuş ve

Bulgaristan Müslümanlarının sevgi ve güvenlerini kazanamamış olan Başmüftü ile yandaşlarının görevlerine son verilmesi,

2 — Başmüftülük makamına gelecek kişinin yüksek kültür sahibi olması ve Müslüman halkın güven ve sevgisini kazanmış bulunması,

3 — Başmüftünün yalnız dini işlerle uğraşması,

4 — Faşist hükümetlere alet olarak Türk halkını kültür ve eğitimden mahrum bırakanların acımasızca cezalandırılmaları [165].

1944 yılı Aralık ayı sonunda Sofya'da yapılan «Türk Azınlığı Konferansında» alınan kararlar bunlardı. Bu konferansa Bulgaristan'ın çeşitli yörelerinden 200 Türk delege katılmıştı. Konferansa Nabi İbrahimoğlu Başkan, İbrahim Muharremoğlu ile Mehmet Arif oğlu Başkan Yardımcısı seçilmişlerdi. Kâtiplikleri de Muhittin Kadiroğlu, Hüseyin Şakiroğlu, Ata Ömeroğlu yapmışlardı.

Bulgaristan'da komünist iktidarın başa geçmesinden üç ay kadar sonra toplanan bu konferansa bir Türk Komünist hareketi gibi bakanlar olmuştu. Ama alınan kararlar daha çok Türk azınlığının ulusal istekleriydi. 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türk azınlığının ilk milli kongresinde de buna benzer kararlar alınmıştı. Yani kararların büyük çoğunluğu sosyalizm veya komünizmle ilgili değildi. Bunlar Türk azınlığının ihtiyaçlarıydı.

Hüseyin Cahit Yalçın bu konuda şunları yazıyordu :

«...Bulgaristan Türklerinin murahhasları Bulgar başşehrinde toplanmışlar ve bazı siyasi kararların yanı sıra kendi insani ve milli haklarına dair birtakım talepler tespit etmişlerdir.

Bulgaristan Türklerinin verdikleri siyasi karar, Vatan Cephesine girmek kelimeleriyle hülasa edilebilir. Görülüyor ki, Bulgaristan'daki Türkler Bulgar vatanına karşı vazifelerini anlamakta... Bulgar hürriyetperverlerinin yanında yer almaktadırlar...

Fakat buna mukabil, Bulgaristan Türkleri de insani ve milli haklarına, lisan, kültür ve dinlerine hürmet edilmesini talep ediyorlar, ki bundaki hakları inkâr kabul etmez. Sofya'da toplanan Bulgar Türkleri murahhasları tarafından

165) **Oteçestven Front** gazetesi (Sofya), 5.1.1945.

ileri sürülen bu dilek geçmişteki Bulgar politikacıları için en büyük mahkûmiyet kararıdır.

Sabit oluyor ki, bugüne kadar Bulgaristan'da yaşamak talihsizliğine düşmüş Türkler en taarruz kabul etmez insanlık haklarından mahrum bırakılmışlardır...

Fakat şimdi Bulgar(ya) Türkleri seslerini yükseltmişlerdir. Onlar yeni Türk alfabesinin ve Bulgar mektep usullerinin Türk mekteplerinde kabulüne müsaade verilmesini istiyorlar... Türkler için lise açılmasını istiyorlar. Muallim yetiştirecek mektepler istiyorlar. Müslümanların dini reisinin başka bir dine mensup Bulgarlar tarafından tayininden vazgeçilerek Müslümanlar tarafından seçilmesi usulünün tatbikini istiyorlar...

Şu taleplere bakılarak diyebiliriz ki: Bulgar Hükümetinin Türkleri istedikleri alfabeyi kabul etmekten ve mekteplerini modern usullere göre yenileştirmekten menettiği, Türkleri geri, âciz ve fakir bir halde yaşamaya mahkûm etmek için cahil bıraktığı demek doğru imiş. Asıl Bulgaristan'da altı yüz bini geçen Türklerin bir lise tahsili bile göremedikleri hakkındaki şikâyetlerimiz demek doğru imiş. Bulgar Türklerinin muallim yetiştirecek mekteplerden bile mahrumiyeti kendileri aleyhinde tatbik edilen Bulgar siyasetinin ne kadar hainane olduğunda şüphe bırakmıyor.

Bulgarların Müslüman dininin reisini bile kendileri tayin ettikleri görülürse artık din, vicdan, dil ve kültür hürriyeti namına Türkler için bir hak tanıyıp tanımadıkları meselesi kendiliğinden aydınlatılmış olur.

Bugün Türk Bulgarların, Bulgaristan'da 'paria' halinde yaşadıkları işte sabit. Şimdi haklarını istiyorlar. Bu da sabit. Fakat bu haklar teslim edilecek midir?... Bundan sonrası için haklarınıza hürmet edilecektir denilse ne çıkacak? Bulgaristan'daki Türk haklarının kâğıt üzerinde, yahut sadece sözde kalmayarak fiile çıkarılacağına ne ile emin olacağız? Mazi istikbal hakkında emniyet değil, ancak şüphe telkin ediyor.» (166)

Güngörmüş gazeteci ve yazar Hüseyin Cahit Yalçın, ne kadar ileri görüşlüymüş meğer! Kırk yıl sonrasını görmüş! Geçmişteki tutumlarına bakarak Bulgarların gelecekte de

166) H. C. Yalçın, «Bulgaristan Türklerinin Hakları», **Tanin**, 2.1.1945. ve **Ayın Tarihi**, Ocak 1945, No. 134, ss. 428 - 429.

Türk haklarını ayaklar altına alacaklarından kuşkulanmış. Bu kuşku ve kaygılar, Bulgaristan Türkleri arasında da yaygındı. Rejim değişse bile Bulgarların Türk düşmanlığının değişmeyeceğini Türkler, daha 1944'lerde seziyorlardı. «Bulgarın faşisti de komünisti de Türk düşmanlığı konusunda pek farklı değildir, Bulgar'a güvenmek olmaz» düşüncesi, Türk azınlığı arasında yaygındı. Türk azınlığı temsilcileri belki Bulgarlar az da olsa haklarını teslim ederler umuduyla toplantılar yapıyorlar, dileklerini kâğıda döküp Bulgar yetkililerine sunuyorlardı.

1945 yılında da Bulgaristan Türkleri çeşitli bölgesel toplantılar yaptılar. Bir yandan Vatan Cephesi Hükümetini destekleme kararları alırken, öte yandan kendi isteklerini belirlediler. Loveç'te yapılan toplantıda Türkler şu kararları aldılar: 1) Vatan Cephesinin demokrasi olduğunu gören biz Loveç Türk azlığı vatan cephesini destekleyeceğiz, 2) Faşist rejimden kalan bütün kanunların kaldırılmasını istiyoruz, 3) Toprak kanununun tez kabulü, 4) Türk gençliğine okumak hususunda daha geniş sahalar, 5) Evsizler sorununun çabuk halolunması, 6) Fon tarlalarının geri verilmesi, 7) Cami ve vakıf mülklerinin yakın vakitte hallolması vs. (167).

Eskicuma (Tırgovişte) Türkleri toplantısında da şu kararlar alınmıştı: 1) Tırgovişte Türkleri Vatan Cephesini destekleyecektir, 2) Türk mekteplerine mümkün olduğu kadar çabuk kitap yetiştirilmesi, 3) Bir Türk pedagoji okulu açılması, 4) Faşist idaresinde Türklerden alınan Türk okul tarlalarının geri verilmesi vs. (168).

17 Ağustos 1945 günü, Pravadi'de Türk okulları ve kıraathaneleri konferansı yapıldı. Konferansta, Türk azınlık okullarının durumu, Vatan Cephesi Hükümetinin programı ve Türk azınlığı gibi konular görüşüldü. Sonra şu yolda kararlar alındı: Bulgaristan Başmüftüsünün Türk azınlığı tarafından seçilmesi, faşist yönetim zamanında Türk vakıf malları konusunda yapıldığı öne sürülen yolsuzluğun soruşturulması, Türk okullarına ve okuma salonlarına (kıraathanelere) tezelden kitap sağlanması, vakıflar müdürünün vakıf encümenleri temsilcilerince seçilmesi, toprak yasala-

167) **Işık** gazetesi, 8.9.1945, No. 7.
168) **Işık**, 8.9.1945, No. 7.

rından Türk azınlığının da eşitçe yararlanması, Türk okullarıyla ilgili Yüksek Eğitim Heyeti kararlarının kanunlaştırılması... (169).

19 Eylül 1945 günü Loveç'te yapılan «Vatan Cephesi Türk Azınlığı» konferansında alınan kararlar arasında da şu maddeler bulunuyordu: Faşist yönetim zamanında kapatılan Türk okullarının yeniden açılması, her büyük köyde ve kasabada birer Türk ortaokulu (progimnazya) açılması, Türk okullarının devlet koruması altına alınması ve ders kitaplarının devletçe bastırılması, Bulgaristan'da en az bir Türk lisesi (gimnazyası) açılması, Türk öğretmenlerin de emeklilik haklarından yararlandırılmaları, faşistler zamanında el konulan vakıf mallarının Türk toplumuna geri verilmesi... (170)

Bulgaristan Çiftçi Birliği'nin 29 - 30 Aralık 1945 günleri Sofya'da yapılan kongresinde de Türk azınlığıyla ilgili olarak aşağıdaki kararlar alındı:

1) Türk okullarının özel okullar olarak kalmaları, ama bunların idaresinin hükümetçe üstlenilmesi,

2) Türk okullarında öğretimin Bulgarca okutulması zorunlu olan dersler dışında, Türkçe olarak yapılması,

3) Türk ilkokullarında Başöğretmenlerin ve ortaokullarda müdürlerin Türk olmaları,

4) Türk öğretmenlerine Bulgar öğretmenleriyle eşit sosyal haklar tanınması, örneğin öğretmenlerin yolculuklarda indirimlerden yararlanmaları,

5) Türk okullarına denklik tanınması ve bu okulları bitiren öğrencilerin ayrıca bir sınavdan geçmeksizin Bulgar jimnazyumlarına girebilmeleri,

6) Din derslerinin okul programlarında yer alması,

7) Faşist yönetim zamanında Türklerin elinden alınmış olan okul tarlalarının ve okul binalarının geri verilmesi,

8) Türk okul encümenlerine, okul binaları için tapu çıkartmakta kolaylık gösterilmesi ve bu işlerde vergi alınmaması,

9) Gereken yerlerde yeni, sağlığa elverişli, modern Türk okulları yapılması,

---

169) **Işık**, 1.10.1945, No. 9.

170) **Işık**, 1.10.1945, No. 9.

10) Türk öğretmenleri için yaz aylarında Kırcaali ve Şumnu'da pedagoji kursları açılması,

11) Faşistler tarafından iki Türk pedagoji okulunun kapatıldığı da göz önünde tutularak, biri Razgrad'da, öteki Kırcaali'de iki Türk pedagoji okulu açılması,

12) Vakıf mallarının her türlü vergiden muaf tutulmaları,

13) Faşist rejimde el konulan Türk vakıf mallarının geri verilmesi veya tazmin edilmesi,

14) Faşist rejimde X. Rodop tümenince işgal edilmiş olan Kırcaali Türk okulunun onarılması,

15) Göçe kalkışıp da gidemeyen Türklerin sattıkları taşınmaz malların hiç değilse yarısının kendilerine geri verilmesi... (171)

26 Ocak 1946 günü Osmanpazar (Omurtag)'da toplanan Türk Öğretmenler konferansında da yukardakilere benzeyen kararlar alındı. Türk okullarının devletleştirileceği yolundaki söylentilere karşı, Türk okullarının özel niteliklerinin korunması, yalnız parasal yönlerinin hükümete ait olması, kararı alındı. Toplantının bu ilk kararından sonra şöyle kararlar listede sıralanıyordu: Türk okullarında öğretimin Türkçe olarak yapılması, yalnız Bulgar dili, Bulgar coğrafyası ve Bulgar tarihi derslerinin Bulgarca olarak okutulması; yeni öğretmenler yetiştirilinceye kadar eski Türk öğretmenlerinin görevleri başında kalmaları; Türk öğretmenlerinin her bakımdan Bulgar meslektaşlarıyla eşit tutulmaları; rüştiye müdürlerinin ve Türk ilkokulları başöğretmenlerinin Türk olmaları, yani Türk okullarının başına Bulgarların atanmaması; Türk okullarının Bulgar okullarıyla denk tutulması ve Türk okullarından çıkan çocukların Bulgar okullarına sınavsız girebilmeleri; din derslerinin okul programlarında kalması; el konulmuş olan Türk okul tarlalarının Türklere geri verilmesi ve bu tarlaların açık arttırma yoluyla işletmeye verilmesi; Şumnu ve Kırcaali'de Türk öğretmenleri için pedagoji kursları açılması ve biri Kuzey Bulgaristan'da, diğeri Güney Bulgaristan'da olmak üzere iki Türk öğretmen okulu açılması... (172)

---

171) Işık, 15.1.1946, No. 17.

172) Işık, 1.4.1946, No. 22.

Osmanpazarı öğretmenler toplantısında alınan kararlar özetle bunlardı.

Görüldüğü üzere, Bulgaristan Türk azınlığının istekleri genellikle okullarla ilgiliydi. Bulgaristan'ın ayrı ayrı bölgelerinde, ayrı ayrı tarihlerde, ayrı ayrı yapılan toplantılarda hemen hemen istekler aynı tekrarlanıyordu.

Bulgar Vatan Cephesi Hükümetinin Türkçe organı olan *Işık* gazetesi, bir yandan Türk azınlığının isteklerine sütunlarında yer verirken, öte yandan da yeni hükümetin bu istekleri dikkate alacağını duyuruyordu. Şunları yazıyordu [173] :

«Vatan Cephesi idaresi, faşist idaresinde olduğu gibi birine öz anne, diğerine üvey anne değildir, herkesin öz annesidir. Bugün faşist idaresinde olduğu gibi kuponlar dağıtılırken fark yok... Vatan Cephesi idaresi, Türklerin memleketi terk etmeleri için provoke yapmıyor; böylesi de varsa bu da yine Türk ve Bulgar faşistlerinin artıklarıdır...

Vatan Cephesi idaresinin Türk mektepleri hakkında siyaseti şudur: Bütün Türk mekteplerinin masarifleri hükümet tarafından yapılacak...

Bunu şimdilik yapamadığının sebebi herkesçe malumdur zannedersem. Geçen faşist idaresinden kalan ağır miras... Bu sene belediyeler bütçelerine bir miktar para koyarak Türk mekteplerine yardım verilmesini tavsiye etti...

Şimdi biz Bulgaristan Türklerine düşen vazife nedir?.. Eğer geçen kara günlerin geri dönmesini istemezsek, yine tazyik altında yaşamak istemezsek, Vatan Cephesini desteklevelim...»

Demek ki 1944/45 ders yılında hükümet bütçesinden Türk azınlık okullarına yardım yapılamamıştır. Belediye bütçelerinden yardım yapılacağı söylenmişse de bunun aslı çıkmamıştır. *Işık* gazetesi bile düş kırıklığına uğramaya başlamıştı ve şöyle diyordu :

«9 Eylül 1944'ten bugüne kadar Maarif Bakanlığı bizim Türk okullarına mektep kitapları bastıracak diye bekliyorduk, buna istinaden de gazetede boyuna, millete büyük vaatlerde bulunuyorduk... Anlaşılıyor ki, kitaplarımız mese-

173) «Vatan Cephesinin Türklere karşı siyaseti» (başyazı), **Işık**, 1.10.1945, No. 9; «Ümitlerimiz suya düştü», **Işık**, 5.2.1946, No. 18.

lesi yine bizim üzerimizde kalıyor. Demek bütün şimdiye kadar ümitlerimiz suya düştü.»

Gerçekten Bulgaristan Türk azınlık okulları hemen hemen kitapsızdı. 1930'larda basılan kitaplardan sonra yeni ders kitapları basılamamıştı. On on beş yıllık ders kitapları, elden ele dolaşmış, yıpranmış, âdeta karaborsaya düşmüş, bulunmaz olmuştu. Yeni ders kitapları bastırabilmek için Milli Eğitim Bakanlığının onayı gerekiyordu. 10 Aralık 1945 tarihli, 288 sayılı Bulgar resmi gazetesinde, «Özel Okullarda Ders Kitaplarının Onaylanmasıyla İlgili Talimatname» yayımlanmıştı. Buna göre, ders kitabı hazırlayanlar, bunları onaylanmak yzere Bulgar Milli Eğitim Bakanlığına gönderirler. Gönderirken, ilkokul ders kitapları için 15.000, ortaokul ders kitapları için de 18.000 leva harç öderler. 10 Aralıkta yayımlanmış olan talimatname, ders kitaplarının en geç 31 Ocak tarihine kadar bakanlığa gönderilmesini öngörüyordu (174). Bu süre içinde ders kitapları yetiştirilememişti. Kaldı ki, ders kitaplarının bastırılması işi de kitapları hazırlayanlara bırakılmıştı. Yani Bulgar Hükümeti, kitap bastırmak için Türk azınlığına hiçbir yardım üstlenmiyordu. Bunun için *Işık* gazetesi, haklı olarak, «Ümitlerimiz suya düştü» diye yakınıyordu.

Bulgar Milli Eğitim Bakanlığının onayından geçen bir ders kitabını bastırmak büyük sorun oluyordu. Cevat Şemi adlı Nevrekoplu ve Sofya'da oturan bir Türk öğretmeni, Bulgaristan Türk okullarında okutulmak üzere bir alfabe kitabı ile çeşitli sınıflar için üç okuma (kıraat) kitabı hazırladı. Bunlar Bulgar Milli Eğitim Bakanlığının onayından geçti. Ama onaylanan kitaplar bastırılamadı. Cevat Şemi, Ağustos 1945'te Türkiye'nin Sofya elçiliğine başvurdu. Kitapları bastırmak için para yardımı yapılmasını istedi. Dört kitabın onar bin adet bastırılması toplam 280.000 leva tutacaktı. Bu, 620 Türk lirası ediyordu. Sofya elçimiz, bir defaya mahsus olmak üzere bu yardımın yapılması ve yaklaşmış olan yeni ders yılından önce kitapların bastırılması için Ankara'ya yazdı. Türk Hükümeti bu yardımı yapmaya hazırdı (175). Ama bu defa başka güçlükler çıktı. Kitaplar

174) Metin için bkz. **Işık**, 5.2.1946, No. 18.

175) **Dışişleri Bakanlığı Arşivi**, Sofya E.'den Dışişlerine yazı. 27.8.1945, No. 726/390; Dışişlerinden Başbakanlığa, 11.9.1945, No. 20662.

bastırılamadı ve 1945/46 ders yılında Bulgaristan Türk okulları yeni kitaplara yine kavuşamadılar. Bulgaristan Türklerinin eğitimi için çırpınan aydınlardan biri şöyle yazıyordu:

«Azlık (azınlık) milletler âdeta bir yetim çocuğu gibidir. Hele mektepçilik hakkında hükümetin yardımından fazla kendi kuvvetimize güvenmemiz lazımdır... Bizi, cahil babalarımız bu kadar okutmuş, bu kadar biliyoruz... Biz gene bizden sonra gelecek nesle daha yüksek tahsil vereceğiz... İnsanda iki el vardır, lakin ilme dört elle sarılalım. Dünyada ilimden daha mukaddes bir şey yok. Kıymetini bilelim, takdir edelim...» (176)

26 Şubat 1946 günü Bulgar parlamentosu (Sobranya) Türk azınlık okullarına yardım yapılmasını görüştü. Komünist Milletvekili Dr. Dramaliev, Milli Eğitim bütçesine azınlık okulları için 74 milyon leva konulmasını, 2 milyonun Ermeni okullarına, 12 milyonun Yahudi okullarına ve geri kalan 60 milyonun da Türk azınlık okullarına ayrılmasını savundu. Bu ödeneklerin ayrılmasıyla azınlık okullarının devletleştirilmesinin de gerçekleşmeye başlayacağını söyledi.

Ertesi gün söz alan Türk Çiftçi Milletvekili Veli Süleyman, azınlık okulları için ayrılan 74 milyon levalık kredinin 177 milyon levaya yükseltilmesini istedi. Aşağıdaki konuşmayı yaptı:

«Hepinizce malumdur ki, eski Bulgar rejimleri azınlıkların en büyüğünü teşkil eden Türklere gerek eğitim ve gerek kültür hususunda hiçbir ihtimam göstermeksizin bunları kendi hallerine bırakıyorlardı. Okullarımız, fakir olan Türk azınlığı tarafından idare olunuyordu. Mali bakımdan sıkıntıya uğrayan okullarımız muntazam çalışamıyor ve bazı yerlerde kapatılıp bir daha açılamıyordu.

Biz Bulgaristan Türkleri, yalnız ebedi çiftçi önderi Stambuliyski'nin çiftçi idaresi zamanında, yani 9 Haziran 1923'ten evvel bahtiyar idik. Çünkü o zamanlar okullarımıza öğretmen yetiştirmek için Şumnu'da bir pedagoji okulu açıldı. Okullarımızın idaresi için belediye ve devlet bütçelerinde kâfi miktarda krediler tahsis olundu ve birçok köy

176) M. Mollof, «Bulgaristan Türklerinin Kültürel Durumuna bir Bakış», **Işık**, 20.2.1946, No. 19.

ve kasabada Türk çocukları için modern ve sıhhi okul binaları inşa olundu. Bu binalar bugün dahi köylerde birer abide gibi yükselmekte ve Bulgar Çiftçi İdaresini andırmaktadır.

9 Eylül 1944'ten sonra ihdas olunan bugünkü rejim, idareyi eline alır almaz ırk ve mezhep ayrılığı gözetmeksizin bütün yurttaşların haklarını iade etti ve en kısa bir zamanda yurtta 100 jimnaz, 150 projimnaz açarak cehaletin en büyük düşmanı olduğunu gösterdi. Aynı zamanda bu idare Türklerin istediği her köy ve kasabada Türk projimnazının (ortaokul) açılmasına müsaade etti.

Türk öğretmenlerinin ve müstahdemlerinin durumu pek vahimdir. Onların yüzde 95'i 1946 Ocak ayı ücretlerini alamamışlardır. Okul idareleri, varidata malik olmadıklarından Türk öğretmenlerine Ocak ayını müteakip aylar için de ücret veremeyeceklerdir.

Sobranya Maarif Encümeni yurttaki azınlık okullarının 1946 yılında idaresi için ceman 74 milyon leva tahsis etmiştir. Bunun 60 milyonu Türk okullarına ait olup bu hususta bugünkü idareye müteşekkiriz. Bu keyfiyet bütçe müzakerelerinde söz alan saylavaların söylevleri, bize ilerde azınlık okullarının idaresinin tamamıyla devlet bütçesi tarafından temin olunacağı ümidi vermektedir.

Bununla beraber tahsis olunan kredi kâfi gelmemektedir. Bizim en az 177.600.000 levaya ihtiyacımız vardır. Bu kredinin Milli Eğitim Bakanlığının 1946 yılı bütçesine dercedilmesini ve Türk okulları devletleştirilinceye kadar mezkûr 60 milyon levanın 1946 yılı zarfında Türk öğretmen ve müstahdemlerine bir yardım olarak tahsisini teklif etmekteyim.» (177).

---

177) **DBA** - Sofya Elçiliğinden Dışişlerine yazı, 4.3.1946, No. 186/81 :

Mebus Veli Süleyman, **Işık** gazetesine de aynı yolda bir demeç vermişti ve ayrıca Bulgar Hükümetinden şu isteklerde bulunduğunu söylemişti :

«Bizim isteklerimiz şunlardır :

1) Memleketin her tarafındaki Türk okullarının masraflarını, hükümet daha bu 1946 senesi bütçesine koyarak üzerine alsın;

Bulgar parlamentosundaki Türk milletvekili Veli Süleyman'ın bu konuşması üzerine Bulgar Başbakanı Kimon Görgiyev söz aldı. Veli Süleyman'ın söylediklerine prensip olarak katıldığını, ancak Türk azınlık okulları için ayrılan 60 milyon levaya 100 milyon leva daha eklenmesi teklifinin araştırılması gerektiğini söyledi.

O yıl Türk okullarına 60 milyon leva ayrıldı. O günün kuruyla bu para 130 bin Türk lirası ediyordu. Büyük bir para değildi. Ancak yıkık dökük bazı Türk okullarının onarımına yetebilirdi. Türk okulları için ders kitabı bastırılması, Türk öğretmenleri yetiştirmek için pedagoji okulları, ayrıca Türk liseleri açılması yolundaki istekler ise karşılıksız kalmış oluyordu. Kısaca o tarihte pek düşük olan değeriyle 60 milyon leva, Bulgaristan Türk azınlık eğitiminin dertlerine hiç yeterli değildi. Ama iyi niyetle yapılmış olsaydı bu yardım da Bulgaristan Türklerince şükranla karşılanacaktı. Ancak, bu yardım Bulgaristan Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi hazırlığı niteliğindeydi. Bulgar yönetimi, Türk azınlık okullarına el koymaya doğru gidiyordu ve 60 milyon levalık yardım bu gidişin ilk göstergesiydi.

Türk Okullarının Devletleştirilmesi (1946)

1946 yılında Bulgaristan Türk azınlık okulları toptan devletleştirildi. O zamana kadar bu okullar «özel okul» statüsündeydi. Türk toplumunun kendi malıydı. Bu kez Bul-

---

2) Hükümetin bütçesi kabul olunana kadar, Türk mekteplerinin masrafları belediyeler tarafından yapılmalı.

3) Bulgaristan'da hükümet tarafından iki mektep açılmalı, bu mekteplerin vazifesi Türk mekteplerinde ders vermek için öğretmen yetiştirmek olmalı.

4) Türk rüştiyelerini bitiren Türk talebelerin, Bulgar progimnazlarını bitiren Bulgar talebeleri gibi ve aynı şartlarla Bulgar jimnazlarına kabul edilmeleri;

5) Tatil zamanları, şimdiki Türk okullarında bulunan öğretmenlerin bilgilerini tazelemek için en az bir ay hususi pedagoji kursları açılması.» («Mebus Veli Süleyman'ın sorgumuza cevabı», **Işık** 5 Şubat 1946, No. 18.)

gar devletinin malı oldu. Yeni Bulgar rejiminin ilk yıllarında bu devletleştirme olayı, Türk azınlığı bakımından pek önemli bir gelişmeydi. Bu kararla, âdeta bir tarih sayfası kapanmış oluyordu.

Gerçekten, Türk azınlık okulları öteden beri hep «özel okul» statüsündeydi. Bu statü Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri öyle sürüp geliyordu. Bulgar devletinin kurulduğu 1878 tarihinden beri de bu okullar hiçbir zaman devlet okulu olmamışlardı. Bulgar devleti bu okullara hiçbir zaman el koymamıştı. Bulgar mevzuatı Türk azınlık okullarının özel statüsünü tanıyordu ve yetmiş yıla yakın bir zamandır bu statüyü hiçbir Bulgar Hükümeti değiştirmeye kalkışmamıştı.

Türk azınlık okulları anlaşmalarla da özel okul olarak tanınmışlardı. Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 1909 İstanbul sözleşmesinde, 1913 tarihli müftülüklerle ilgili sözleşmede, Bulgaristan Türk azınlık okullarıyla ilgili hükümler vardı. Bulgar Hükümeti, bunların özel okul statüsünü tanıyordu. Türk cemaatinin bu okullarını koruyup kollamayı da Türkiye'ye karşı yükleniyordu. Bu okullarda Türkçe öğretim yapılacağı da sözleşmelerde vurgulanıyordu.

Bulgar Hükümeti, 27 Kasım 1919 tarihinde imzaladığı Neuilly Barış Antlaşmasıyla da Türk azınlık okulları konusunda sorumluluklar yüklendi. Antlaşma, Türk azınlığına özel okullar açmak, bunları yönetmek ve denetlemek, buralarda Türk çocuklarına kendi anadilleriyle eğitim vermek hakkını tanıdıktan başka, bu konuda Bulgar Hükümetine de sorumluluklar yüklemekteydi.

Kısacası, anlaşmalarla Bulgaristan Türk azınlık okullarının özel statüleri tekrar tekrar vurgulanmış bulunuyordu. Bu statü, kökleşmiş ve gelenekleşmişti. Gelmiş geçmiş hiçbir Bulgar Hükümeti, Türk okullarının özel statüsünü tartışma konusu yapmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri Türk toplumu kendi okullarını kendi yapar, kendi yaşatır, kendi yönetirdi. Başka türlüsü düşünülmemişti.

Bulgar komünist rejimi, Türk azınlık okullarının kökleşmiş özel okul statüsünü değiştirme ve bu okullara toptan el koyma yoluna saparken, bunun Türk azınlığının yararına olacağını ileri sürdü. İddiaya göre, Türk cemaatinin

üzerinden ağır bir yük kalkacak, Türk öğretmenler daha geniş haklara kavuşacak, Türk okullarının denkliği sağlanacaktı. Ders kitaplarını da devlet bastıracaktı.

Yüzeysel bakışla bu gerekçeler yerinde gibi görünüyordu. Şöyle ki:

1) Kendi okullarını kendi yaşatan Türk toplumu pek yoksul düşmüştü. Bu yüzden Türk okulları bakımsız kalıyordu. Okulları yaşatabilmek için Encümenler halktan para toplamak ve toplanan paraları gitgide arttırmak zorunda kalıyorlardı. Türk okulları paralı okullardı. Okullar yüzünden Türk halkının omuzlarındaki yük ağırdı ve giderek daha da ağırlaşıyordu. Türk halkından gitgide daha fazla para toplanmasına rağmen, Türk okulları, yine de Bulgar okulları düzeyine erişemiyorlardı. Bulgar okulları, modern binalarda, bakımlı, varlıklı, her türlü araç ve gereçlerle donanmış oldukları halde, Türk okullarının çoğu eski, bakımsız, yoksul durumdaydı.

Bu duruma çare bulmak için Türk okullarını devletleştirmek gerekmezdi. Türk okulları özel okul statülerini koruyarak da devletçe veya belediyelerce desteklenebilirlerdi. Esasen devletten ve belediyelerden yardım almak Türk okullarının hakkıydı. Türk okullarına devlet bütçesinden yardım yapılacağı 1909 ve 1913 sözleşmelerinde de öngörülmüştü. 1919 - 1923 yıllarında Bulgar Çiftçi İdaresinde Türk okullarına devlet ve belediye bütçelerinden yardım yapılmış, ayrıca hazine topraklarından fon tarlaları verilmişti. Stambuliyski'nin çiftçi idaresi o zaman Türk okullarını devletleştirmeyi düşünmemişti. Yani devletleştirilmeden de devlet bütçesinden yardım edilebilmişti. Şimdi de aynı yola gidilebilirdi. Türk okullarının özel okul statülerine dokunulmadan bu okullara devletçe yardım yapılabilirdi. Doğrusu, hukuka ve adalete uygun olanı da buydu. Fakat yeni Bulgar rejimi bunu yapmıyor, tam tersine, yardım etmek bahanesiyle Türk okullarına el koymak yolunu seçiyordu.

2) Türk öğretmenlerin zor durumda oldukları, Bulgar öğretmenlerinden daha az maaş aldıkları da acı bir gerçekti. Türk öğretmenleri Türk encümenleri bütçesinden maaş alıyorlardı. Zaten cılız olan bu bütçeler, öğretmenlere fazla maaş ödemeye yetmiyordu. Her okul encümeni, okullar için öğretmeni kendisi buluyordu. Öğretmenle maaş konusunda pazarlık yapıyordu. Çok zaman pazarlıklar çetin olu-

yordu. Âdeta «sığırtmaç tutar gibi» öğretmen tutuluyordu. Öğretmenle pazarlık edilip anlaşmaya varılıyordu. Tam bir serbest piyasa vardı! Öğretmen arayan okul encümenlerinin veya iş arayan öğretmenlerin gazetelere ilanlar verdikleri sık sık görülüyordu. Karşılıklı pazarlıklar kimi zaman onur kırıcı olabiliyor, öğretmenlerle encümenler arasında çeşitli sürtüşmeler yaratabiliyordu. Kimi öğretmenler maaşlarını zamanında alamıyorlardı.

Türk öğretmenlerinin güvenceleri de eksik ve yetersizdi. Bu öğretmenler sosyal sigorta ve emeklilik haklarından da mahrum bulunuyorlardı. Bulgar öğretmenleri gibi düzgün ve yüksek maaş alabilmek, sosyal güvencelere ve emeklilik haklarına kavuşabilmek, hemen hemen her Türk öğretmeninin özlemiydi. Türk okulları devletleştirilince, Türk öğretmenlerinin bütün bu özlemlerine kavuşacaklarını söylemek, akılları çelebilen etkili bir propagandaydı. Oysa Türk öğretmenini özlediklerine kavuşturmanın başka yolları da vardı. Bunun için Türk okullarının özel statüsünü kurban etmek gerekmezdi.

3) Aynı şeyler ders kitapları konusunda da söylenebilirdi. Evet, Türk okullarında öteden beri ders kitabı sıkıntısı çekildiği doğruydu. Son yıllarda bu sıkıntının daha da müzminleştiği açıktı. Hemen hemen on yıldan beri Türkçe ders kitapları basılamamıştı. Yeni Türk harfleriyle ders kitaplarının basımı 1928-1934 yıllarında yapılmıştı. Sonra Türk eğitimi eski yazıya dönmeye zorlanınca, 1935-1936 yıllarında Arap harfleriyle Türkçe ders kitapları basılmıştı. Ondan sonra ta 1946 yılına kadar Bulgaristan'da Türkçe ders kitapları basılamamıştı. Yeni rejim, yeni Türk harfleriyle eğitime izin vermişti, ama yeni yazıyla ders kitaplarının basımı 1934'ten sonra yapılmıştı. Türkiye'den ders kitabı getirme de sözkonusu olmadığından, Türk çocukları ya büsbütün kitapsız, ya da 1930'larda basılmış pek yıpranmış, elden düşme kitaplarla ders yapmak zorundaydılar. Hükümetçe biraz yardım yapılırsa bu müzmin derde çare bulunabilirdi. Ama Bulgar Hükümeti, Türkçe ders kitabı basımı için de Türk okullarının devletleştirilmesini âdeta şart koşuyordu.

4) Okulların denkliği (muadeleti) konusu da önemli bir sorundu. Özel okul statüsündeki Türk azınlık okulları, Bulgar okullarıyla tam denk sayılmıyorlardı. Bu yüzden,

Türk okulundan Bulgar okuluna geçmek isteyen bir Türk öğrenci, bütün derslerden Bulgarca sınava girmek zorundaydı. Bütün derslerden başarılı olmadıkça hiçbir Türk çocuğu Bulgar okullarına alınmıyordu. Bulgar okulları Türk çocuklarına hemen hemen kapalıydı. Türk okullarından çıktıktan sonra daha yüksek bir Bulgar okuluna girebilen Türk çocuklarının sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Bir örnek: Şumnu «Nüvvap Okulu»ndan diploma alan 677 Türk gencinden, yalnızca 15'i Bulgar üniversitelerine girebilmişti [178]:

Bu, aşağı yukarı binde iki demekti. Yani Türk çocuklarının ancak binde ikisi bir üst derecedeki Bulgar öğretim kurumlarına girebiliyorlardı. Bulgaristan Türklerinin lise düzeyinde tek «Nüvvap Okulu»ndan başka bir okulları yoktu. Türk çocuklarına yüksek öğrenim kapıları da hemen hemen kapalıydı.

Okulların denkliği sorunu, yeni Bulgar rejiminde daha geniş boyutlar kazandı. Bulgaristan'da eskiden herhangi bir zanaat sahibi olabilmek için ortaokulu bitirmiş olmak gerekiyordu. Rüştiye diploması olmayan bir Türk genci, sözgelimi, bir berber kalfası veya ustası olamazdı. Kendi başına dükkân açamaz, zanaatını yapamazdı. Yeni Bulgar rejimi 11 Mayıs 1945 tarihli, 107 sayılı Bulgar resmi gazetesinde bir kararname yayımladı. Bu kararnameyle Türk rüştiyelerinden alınmış olan diplomaların geçerli sayılması

178) Bu gençler şunlardı: Pravadi ilçesinin Mihaliç köyünden İsmail oğlu Yusuf, Şumnu'dan İbrahim oğlu Mustafa, Kırcaali ilçesi Çiftlik köyünden Ahmet oğlu Şevket, Mestanlı'dan Hüseyin oğlu Ahmet, Aytos ilçesi Ustovo köyünden Mehmet oğlu Ali Rıza, Osmanpazarı'ndan (Omurtag) Süleyman oğlu Ahmet. Bu altı genç 1944 yılında Nüvvap'ı bitirmiş ve Varna'da İktisat ve Sosyal Bilgiler Fakültesine girmişler. Bulgar üniversitesine girebilen öteki Türk gençlerinin adları şöyledir: Novipazar ilçesi Mihaylovski köyünden Adil oğlu Sıtkı, aynı ilçenin Pravintsi köyünden Mustafa oğlu İsmail, Şumnu'nun Çerençe köyünden İsmail oğlu Tevfik, aynı ilçenin Varbak köyünden Hasan oğlu Yusuf, Şumnu'dan Mehmet oğlu Salih, Novipazar'dan Recep oğlu Ahmet, Şumnu'dan Mustafa oğlu Ahmet, Şumnu'nun Sveti Kliment köyünden Ferhat oğlu İdris ve Dulovo ilçesi Tarkan köyünden Salim oğlu Kemal, çeşitli fakültelere kaydolmuşlardı (DBA).

için diploma sahiplerinin Bulgar ortaokullarında okutulan bütün derslerden sınav vermeleri zorunluluğu getirildi. Karar, geriye de dönüktü. Eski deyimle makabline şamildi. Sözgelimi on beş yıl önce aldığı rüştiye diplomasına dayanarak berber ustası olabilmiş ve dükkân açmış olan bir Türk, şimdi yeni baştan sınav vermek zorundaydı. Yoksa mesleği elinden alınacaktı! Bu konuda *Işık* gazetesi, Bulgarca kokan bozuk bir Türkçeyle şöyle yakınıyordu.

«*Bu kararın tashih edilmesi, bizce çok makul olacak. Çünkü 1945/46 ders senesinden itibaren olsa nasılsa, fakat 10-15 sene evvel (okulu) bitirenler, şimdi usta şahadetnamesi için usta imtihanlarına bırakılmıyorlar. Bunların çoğu bugün ev bark sahibi olmuşlar, mümkün mü 15 sene sonra, Bulgar projimnazisinde okunan bütün eşyalardan (derslerden) imtihan tutsun? (versin). Demek bu imtihanları tutamadıkları halde, hayatlarının sonuna kadar bu işçiler çırak kalsınlar.*» (179)

Yeni Bulgar rejimi, okulların denkliği derdine bir çare bulacağı yerde, bu derdi daha da ağırlaştırmıştı. Şimdi bu sorunu çözmek için tek çıkar yolun Türk okullarını devletleştirmek olduğunu ileri sürüyordu. Parlamentodaki iki Türk milletvekilinden biri olan Silistre Milletvekili Bilâl Durmaz, «*Türk mektepleri resmiyete geçtiği (yani devletleştirildiği) tarihten itibaren o madde (denklik) meselesi kendiliğinden hallolunacaktır*» diyordu (180).

Öyle bir hava estiriliyordu ki, sanki Türk azınlık eğitiminin dertleri ancak Türk okulları devletleştirilince sona erecekti. Devletleştirmeden başka çare yoktu sanki! Rejimin dümen suyunda gidenler bu yolda propaganda yapıyorlardı. Vatan Cephesi Hükümetinin Türkçe organı *Işık* gazetesi, «mekteplerimizin hükümet tarafından idare edilmelerini istiyoruz» diye yazıyordu. O zaman Türkçe ders kitaplarının da hükümet tarafından bastırılacağını ekliyordu (181). Sobranyada yarı cahil ve toy Türk Milletvekili Bilâl Durmaz, Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi uğrun-

179) «Türk mekteplerinden çıkan Türk çocuklarının vaziyeti», **Işık** gazetesi, 8 Eylül 1945, No. 7.

180) «Bir yazıcımızın Silistre milletvekili bay Bilâl Durmaz'a sorguları», **Işık**, 20 Mart 1946, No. 21.

181) **Işık**, 5.2.1946, No. 18.

da çalıştığını övüne övüne anlatıyor ve bunu Türk azınlığının iyiliği için yaptığını ileri sürüyordu [182].

Bulgaristan Türk halkı ise, okullarının devletleştirilmesine kesinlikle karşıydı. Bu okulları Türk halkı, dişinden tırnağından arttırarak yapmıştı. O güne kadar yaşatmıştı. Devletleştirmek, bu okulların Bulgarlara kaptırılması olacaktı. Türk halkı, sesini duyurabildiği ölçüde, devletleştirmeye karşı olduğunu açığa vuruyordu. Türk cemaati ileri gelenleri, Türk öğretmenleri, Türk encümenleri yer yer toplantılar yapıyorlar, devletleştirmeye karşı olduklarını belirten kararlar alıyorlardı. Milli Çiftçi Birliği Partisinin 29-30 Aralık 1945 tarihlerinde yapılan kongresinde Türk çiftçiler şu kararı aldılar [183] :

«Türk mektepleri, şimdiki hususi mektep vaziyetlerini muhafaza etsinler, fakat (mali) idareleri hükümet tarafından deruhte edilsin.»

Bir ay kadar sonra, 26 Ocak 1946 günü koyu bir Türk oymağı olan Osmanpazar (Omurtag) yöresi Türk öğretmenleri bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda da, başka kararlar yanında, Türk okullarının devletleştirilmesine karşı da bir karar alındı: *«Türk okullarının hususi mahiyetini muhafaza etmesi, yalnız mali cihetinin hükümete ait olması»* kararlaştırıldı [184].

Görülen oydu ki, Türk halkı, okullarının devletleştirilmesini hiç istemiyordu. Devletten istediği, okullara para yardımıydı. Bulgar Hükümeti, Türk okullarına paraca yardım ederek Türk cemaatinin yükünü hafifletmeliydi. Türk azınlığı, okulları için hükümetten yardım istemekte haksız değildi. Öteki Bulgar yurttaşları gibi ve hatta daha fazla devletin yükünü çeken Türkler, haklı olarak okullarına devletten yardım bekliyorlardı. Zaten Bulgar Hükümeti bu konuda kâğıt üzerinde görevler yüklenmiş bulunuyordu. Türk azınlığı, açıkça söyleyememekle birlikte, Bulgar Hükümetine görevlerini hatırlatmaya çalışıyordu. Hükümet, Türk eğitimine hizmet götürmeliydi. Zaten imzaladığı anlaşmalar da Bulgaristan'a bu konuda görevler yüklemekteydi. Bulgar Hükümeti bu görevlerini yerine getirmiyor,

182) **Işık**, 20.3.1946, No. 21.
183) **Işık**, 15.1.1946, No. 17.
184) **Işık**, 1.4.1946, No. 22.

devlet bütçesinden Türk okullarına yardım yapmıyor, geçten geç yardıma başlayınca da bunu Türk okullarını devletleştirmek için bir koz olarak kullanıyordu. Türk halkı geçmişte Bulgarlardan çektiklerini hatırlayarak, Türk okullarının devletleştirilmesinin altında Bulgar rejiminin kötü niyetinin yattığından kuşkulanıyordu. Devletleştirme, Türk azınlığını Bulgarlaştırmaya doğru atılan bir adım olabilirdi.

Devletleştirme hazırlıkları Türkiye Hükümetini de kuşkulandırıyor ve kaygılandırıyordu. Türkiye Dışişleri Bakanlığından Sofya elçiliğine gönderilen 3 Haziran 1946 günlü bir yazıda şöyle deniliyordu:

«Ekalliyet okullarını devletleştirme düşüncesinin Neuilly Muahedesinin 54'üncü maddesiyle ne dereceye kadar kabil-i telif bulunduğu, üzerinde durmaya değer bir keyfiyettir. Bu kararın arkasında Bulgaristan'daki azınlıkları ve bilhassa büyük bir camia teşkil eden Türk azınlığını, devlet tarafından idare ve kontrol edilecek bir tahsil yoluyla, benliğinden büsbütün uzaklaştırmak gayesi sezilmektedir. Sobranyada Müslüman milletvekiline yaptırılan beyanatın ilerde Bulgar Hükümetinin azınlık okullarına müdahalesinin almış olduğu taahhüde aykırı bulunduğu yollu herhangi bir taraftan gelecek şikâyete (Türk azınlıkları, mekteplerini idare edemediklerinden bahisle milletvekilleri vasıtasıyla hükümetin bu mektepleri devletleştirmesi ricasında bulunmuşlar ve bunun üzerine hükümet de bu kararı almıştır) cevabını verebilmek maksadına matuf olması muhtemel görülmektedir...» [185].

1946 yılı Temmuz ayı başlarında, Bulgar bakanlar kurulunun, Türk azınlık okullarını devletleştirmeyi amaçlayan yasa tasarısını görüşüp kabul ettiği basında haber verildi [186]. Bunun üzerine Türkiye Hükümeti, soruna daha yakından eğilmeye başladı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, *«Bulgaristan'daki Türk mekteplerine hükümetçe el konulması tedbirinin, aramızda cari ahdi hükümlere aykırı olduğu mülahaza edilmektedir»* diyordu [187]. Ama Türk Dış-

185) **DBA** - Dışişlerinden Sofya Elçiliğine, 3.6.1946, No. 46510/96.

186) Örneğin Filibe'de çıkan **Vreme** (Zaman) gazetesi, 10.7.1946.

187) **DBA** - Dışişleri I. Daireden Makama müzekkere, 15.7.1946, No. 281.

işleri Bakanlığı Bulgar Hükümetinin gerçek niyeti konusunda biraz kararsızdı. Acaba düşünülen tedbir, «ekalliyet mekteplerine bilfiil el konularak bunların umumi devlet mektebi haline kalb edilmesini tazammun» ediyor muydu, etmiyor muydu? Bakanlık işte bu noktayı açıklığa kavuşturmak için uğraşıyor ve Sofya'dan ek bilgiler bekliyordu.

Bu arada Bulgar Sobranyası 27 Eylül 1946 tarihli oturumunda Türk azınlık okullarının devletleştirilmesiyle ilgili yasa tasarısını kabul etti. «Bulgar Milli Eğitim Yasasına Ek Yasa» adını taşıyan bu yasa, Bulgar resmi gazetesinin 12 Ekim 1946 tarihli 234. sayısında yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu yasayla Türk cemaatinin yaptırıp yaşattığı Türk «Özel Okulları» tarihe karıştı. Bundan böyle ancak devlet ve belediyeler, azınlık okulu açabileceklerdi. Bu konudaki madde şöyle kaleme alınmıştı:

«Madde 154 - Bulgaristan'daki azınlık halkının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak ve kendi dilleriyle öğrenimlerini sağlamak hususunda devlet ve belediyeler, görülen ihtiyaca göre her derecede azınlık okulları açarlar. Bu okulların maddi giderleri ilgili belediyelerce, öğretmen ve idare memurlarının ücretleri ise devlet tarafından sağlanır.»

Okullar yine «azınlık okulu» adını taşıyacaktı. Yine azınlık çocuklarına eğitim verilecekti. Ama bu okullar özel okul değil, devlet okulu olacaktı. Türk okulları artık Bulgar devletinin eline geçiyordu. Türk cemaati artık kendi okul açamayacak ve eski okullarını tümüyle devredecekti. Bulgar devleti, ta İmparatorluk devrinden miras Türk okullarına bir çırpıda el koyuyordu. Yasanın İlgili maddesi şöyleydi:

«Madde 164 f - İşbu yasa yürürlüğe girinceye kadar idame olunan hususi azınlık okullarının okul fonları ve emlaki, genel okul fonuna devrolunur. Yapılar, demirbaş eşya ve okul alat ve edevatı ise ilgili azınlık okullarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıksız olarak belediyelere teslim olunur.»

Türk okul encümenlerinin kasaları, Türk okul tarlaları, okulların diğer malı, mülkü, parası, Bulgar okul fonuna devrediliyordu. Okul binaları, içindeki tüm demirbaşı, araç ve gereçleriyle birlikte «karşılıksız olarak» belediyelere teslim ediliyordu.

Bu tam anlamıyla bir ihtilaldi. Bulgaristan Türk azınlığının en değerli varlığı olan okulları, bir çırpıda Bulgarın eline geçiyordu.

Bulgaristan Türkleri, bir çırpıda, kendi evinde kiracı durumuna düşmüş gibiydi. Daha dün kendisinin olan bu okullar, artık kendisinin değildi. Gerçi şimdilik Türk çocukları aynı okullara eskiden olduğu gibi yine devam ediyorlardı. Öğretmen kadrosu da yerindeydi. Birdenbire öğretmen kadrosunda ve ders programında büyük değişiklik yapılmamıştı. Ama artık karar yetkisi Türklerden Bulgarlara geçmişti. Bundan böyle Türk azınlık eğitimi Bulgarların insafına kalıyordu. Hatta Türklere azınlık statüsü tanıyıp tanımamak bile Bulgar Hükümetine kalıyordu. Türklerin azınlık statüleri bir dizi ikili ve çok taraflı anlaşma ile saptanmış ve kökleşmiş olduğu halde, okulların devletleştirilmesiyle ilgili yasada şu hüküm de yer alıyordu:

«... *Bulgaristan'da hangi azınlık halkının azınlık haklarından faydalanacağı ve kendi okullarında anadilleriyle okutulacağı, Milli Eğitim Bakanının takriri üzerine Bakanlar Kurulu tarafından tespit olunur.*» *(mad. 155, paragraf 2)*

Demek ki, Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı oturup Bulgaristan Türklerini «azınlık» saysak mı, saymasak mı diye düşünecek. Sonra Hükümete bir yazı yazacak. Hükümet de Bulgarlardan sonra en büyük nüfusa sahip Bulgaristan Türklerine «azınlık» statüsü tanıyıp tanımamaya karar verecek! Bu kararda Türklerin düşüncesi sorulmayacak. Türkiye ile yapılmış çeşitli antlaşmalar da yok sayılacak. Sadece Bulgar Hükümetinin keyfine göre karar verilecek. Bulgar Hükümeti uygun görürse Türkleri azınlık sayacak, uygun görmezse «Bulgaristan'da Türk azınlığı yok» diyecek ve Türkçeyi yasak edecek!

Bulgar kanun koyucu, hukuk ilkelerini altüst ediyordu. Devletler hukukunu hiçe sayan hükümler getiriyordu. Yasadışı yasa çıkarıyor, yasal olmayan işler yapıyordu. Daha doğrusu azınlık haklarını ayaklar altına almak, devletler hukukunu, antlaşmaları hiçe saymak için ilerde alacağı tedbirlere kılıf hazırlıyordu. 1946 yılında çıkarılan bu yasa, Bulgar Hükümetinin otuz kırk yıl sonraki soykırım kararlarına kılıf hazırlıyordu. Bu yasa, Bulgaristan Türk azınlığını kabaca ve silah zoruyla eritip yok etmenin tohumlarını taşıyordu. Gerçi şimdilik Bulgaristan Türklerine «azın-

lık okulu» bahşediyor, burada Türk çocuklarının kendi anadillerini okumalarına da izin veriyordu. Ama ilerde bu hakkı Türklerin elinden alacak gerekçeyi de şimdiden hazırlıyordu. Azınlık çocuklarının «ana babalarının yazılı istekleri üzerine Bulgar okullarında Bulgarca olarak öğrenim görebilecekleri» de yasada belirtiliyordu (mad. 156).

Yeni rejimin Bulgaristan Türklerini Bulgarlaştırıp eritme niyeti, yavaş yavaş su yüzüne çıkmaya başlıyordu. Ama Bulgar Hükümeti, o yıllarda kitleleri fazla ürkütmemeye dikkat etti. Yumuşak bir yol izledi. Türk okullarının devletleştirilmesiyle birlikte Türkçe eğitim yasaklanmadı. Bulgarcaya genişçe yer verilmekle birlikte Türk çocukları Türkçe öğrenim görüyorlar, anadillerini öğreniyorlardı. Din dersleri bile programlardan çıkarılmadı. Türk öğretmenler yerlerinde kaldı. Kadrolarda büyük değişiklik yapılmadı. Fazla sızlanmalar görülmedi. Hatta biraz hoşnutluk bile vardı. Türk öğretmenler artık encümenlerden değil, devletten maaş alıyorlardı. Kadrolu devlet öğretmeni olduklarından maaşları gecikmeden ödeniyordu. Bulgar meslektaşları gibi onlar da artık sosyal ve emeklilik haklarından yararlanacaklardı... Geçici ve aldatıcı bir hoşnutluk gerçekten vardı.

Türk halk kitlesi ise, sağduyusu ve sezgisiyle, bu gidişin kötü olduğunu kavramıştı. Bulgarların adım adım Türkleri Bulgarlaştırmaya gidecekleri kanısındaydı. «Çocuklarımızı Anadolu'ya atabilsek» düşüncesi, Türk azınlığı arasında çabucak yaygınlaştı. Bulgaristan Türkleri, Türkiye'ye göç yollarını araştırmaya koyuldular. Türkiye elçiliğine ve konsolosluklarına toplu dilekçeler sundular, anavatana göç etmek istediklerini bildirdiler ve Türkiye'ye kabul edilmeleri için yalvarmaya başladılar... 1946 yılında Türk okullarının devletleştirilmesi, 1950 - 1951 yıllarında Bulgaristan' dan boşanan büyük göç selinin en önemli nedenlerinden biri oldu. Türk okullarına Bulgar Hükümetince el konulması üzerine, Türk azınlığı büyük ve haklı bir kaygıya kapıldı ve kurtuluşu Türkiye'ye göç etmekte aradı.

Türkiye'nin Sofya elçiliği, Türk okullarının devletleştirilmesiyle Bulgaristan Türk çocuklarını komünistleştirme amacı güdüldüğü kanısındaydı. Kasım 1947'de Ankara'ya şunları rapor ediyordu:

«Hükümet ve parti mahafiline mensup zevat, Bulgaristan Türklerine yüksek tahsil imkânları verilmesinin yeni

rejim tarafından takip edilen prensiplerden biri olduğu ve bunun için de okulların ıslahı gerektiği iddiasındadır. Irktaşlarımızın tahsil bakımından pek geri kalmış olduğu bir hakikat ise de asıl gayenin bulunduğu memleket nizam ve kanunlarına son derece riayetkâr 800.000 kişilik bir kitlenin yeni rejimin fikirlerine göre yetişmesine çalışmaktan ibaret olduğu mevzubahs kanunun 164'üncü maddesinden açıkça anlaşılmaktadır.» [188]

Bir başka yazısında da Elçilik, «Bulgar Hükümeti, Türk okullarının idaresini deruhte ederken, Türk çocuklarının komünistleştirilmesi gayesiyle hareket etmiştir» diyor ve Bulgaristan Türk okullarının o tarihteki durumunu şöyle özetliyordu: 1) Okullardaki öğretmenlerin hepsi Bulgar vatandaşıdır, 2) Öğretimde Bulgar dili Türkçe kadar yer tutmaktadır, 3) Öğrencilerin ellerinde basılı kitap yok denecek kadar azdır, 4) Çocuklar komünistlik idealine göre yetiştirilmektedir, 5) Öğrenciler, Türkiye'de çıkan gazete, mecmua, kitap vesair yayından hiçbir surette faydalanamamaktadırlar [189]. Elçilik, Bulgaristan Türkleri arasında komünizm idealine bağlı pek az kimse bulunduğunu belirtiyor, ancak «anavatana göç ümidini kaybederlerse soydaşlarımız arasında komünistleşeceklerin çoğalacağından korkarım» diyordu.

Türk eğitimi tümüyle Bulgar Hükümetinin kontrolüne geçtiğine göre, rejimin resmi ideolojisi elbette Türk okullarına da empoze edilmek istenecekti. Bundan daha önemlisi, Türk çocuklarının Bulgarlaştırılıp eritilmesinin amaçlanmasıydı. 1946 devletleştirme yasasında bu amacın ve niyetin tohumları vardı. Bulgarlaştırma yönünde ilk ciddi adım atılmıştı. Bunun arkası gelecekti. Bulgaristan'daki soydaşlarımızı asıl kaygılandıran işte buydu.

1946 yılında yani devletleştirildikleri tarihte, Bulgaristan'daki Türk özel okullarının sayısı 673 idi. Gerçekte Bulgaristan'da 1920'lerde 1700 dolayında Türk okulu vardı. Faşistler zamanında bu okulların birden fazlası kapatılmış veya Bulgarlaştırılmıştı. 1944'ten sonra kapatılan Türk okul-

188) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine rapor. 14.11.1947, No. 519/29.
189) **DBA** - Sofya E.'den Dışişlerine rapor. 20.9.1948, No. 910/507.

larının yeniden açılmasına başlanmıştı. Ama 1946'da henüz pek azı açılabilmişti ve Türk okul sayısı hâlâ pek düşük düzeydeydi. 673 Türk okulunun o zamanki illere dağılımı şöyleydi: Varna 227, Eski Zağra (Stara Zagora) 171, Rusçuk (Ruse) 153, Burgas 55, Filibe (Plovdiv) 31, Plevne (Pleven) 29, Vraca (Vratsa) 5 ve Yukarıcuma (Gorna Cumaya) 2 okul [190].

Devletleştirmeden sonra Türk azınlık okulları sayısında artış oldu. 1948'de Bulgaristan'da 987 Türk azınlık okulu vardı. Bunların 887'si ilk, 100'ü ortaokuldu. Bunlarda toplam 2.437 öğretmen görev yapıyor ve 88.600 Türk çocuğu öğrenim görüyordu [191]. Ortaokullarda (Projimnaz) hızlı bir artış görülüyordu. Krallık zamanında 40 dolayında olan Türk ortaokulları (rüştiyeler) birden 100'e çıkmıştı ve bunlarda 7650 Türk öğrenci okuyordu.

Propaganda yanı ağır basan bir Bulgar resmi yayını şu bilgileri veriyordu:

«9 Eylül 1944'ten önce azınlıklar, kendi okullarının bakımını kendileri sağlamak zorundaydılar ve okullar, normal bilimsel ve pedagojik çalışma şartlarını sağlayamıyordu... Türk azınlığı, eğitimde geri kalmıştı: Türklerin yüzde 70'i okuma yazma bilmiyordu. Okul yapmak, okulları donatmak ve vasıflı öğretmen yetiştirmek için Türk azınlığına (hükümetçe) hiçbir yardım yapılmıyordu...

9 Eylül 1944'ten sonra azınlık okullarının durumu baştan başa değişti...

Milli eğitim yasasını değiştiren 12 Ekim 1946 tarihli yasayla halk iktidarı okullarda bir reform yaptı. Türk okullarının yönetimini devlet üzerine aldı, öğretmenler de devlet memuru oldular...

Devlet, Türk azınlığı için pek çok okul yaptı... Pek çok Türk azınlık okulu onarıldı ve gerektiği gibi düzenlendi... 1948 yılında Eski Zağra (Stara Zagora) kentinde bir Türk pedagoji enstitüsü açıldı...

Okul sayısını gösteren aşağıdaki tablo, Türk azınlığı eğitiminin gelişmesini canlandırır.

Altı yılda, yani 1943/44 ders yılından 1949/50 ders yılına kadar, okulların sayısı üç katına çıkmış, öğrenci sayısı

190) **Işık** gazetesi, 1.5.1946, No. 24.

191) **Oteçestven Front** (Vatan Cephesi) gazetesi, 27.6.1948.

	1943 - 1944			1949 - 1950		
Türk okulları	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Okul	Öğrenci	Öğretmen
Anaokulu	—	—	—	20	755	22
İlkokul	397	35.253	802	1.018	84.917	2.454
Ortaokul	27	2.082	69	157	13.692	512
Lise	—	—	—	1	618	21
Pedagoji Ens.	—	—	—	1	284	20
Gece ilkokulu..	—	—	—	2	110	9
Toplam	424	37.335	871	1.199	100.376	3.037

da o kadar artmıştır. Öğretmen sayısı ise üç kattan daha fazla artış göstermiştir...

Türk nüfusunun seyrek olduğu yerlerde Türk çocukları Bulgar okullarına devam etmektedirler. Pek çok Türk genci Bulgar liselerinde okumaktadır. Yüksek öğrenim kurumlarında da 200 Türk öğrenci vardır...

Açılan okuma yazma kurslarında da 1949/50 yıllarında 17.651 Türk okuma yazma öğrendi. Bu yoldaki kampanya devam etmekte ve 1953 yılı sonuna kadar Bulgaristan'da herkese okuma yazma öğretmeyi amaçlamaktadır.

Halk iktidarının azınlıkların eğitimine gösterdiği ilgi Bulgar anayasasının 79. maddesinde ifadesini bulmuştur. Bu madde şöyledir:

Azınlıkların kendi anadilleriyle eğitim görme hakları vardır. Aynı zamanda azınlıklar kendi milli kültürlerini geliştirme hakkına sahiptirler.

İlköğretim zorunlu ve parasızdır...» (192)

Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Bulgaristan Türkleri tarihi, bir bakıma upuzun bir göç tarihidir. Bu kardeşlerimiz, önce Anadolu'dan o topraklara göçtüler. XIV. yüzyılda Osmanlı fatihleri Balkan Yarımadasına atlayınca, arkasından Anadolu Türk halk kitleleri de,

192) La Diection de la Presse, **La Minorité Turque en Républiique Populaire de Bulgarie,** Imprimérie d'Etat «Georgui Dimitro», Sofia : 1951, pp. 28 - 31.

Devletleştirildikleri Tarihte Bulgaristan Türk İlkokulları Haftalık Ders Programları

Sıra No.	Dersin dili	Dersin adı	Sınıflar ve ders saati I	II	III	IV
1.	Bulgarca	Bulgarca	—	4	5	5
2.	Türkçe	Türkçe	10	6	5	3
3.	Türkçe	Hesap	6	6	6	4
4.	Türkçe	Hendese	—	—	1	2
5.	Türkçe	Eşya bilgisi	2	2	—	—
6.	Bulgarca	Coğrafya	—	—	—	1
7.	Bulgarca	Millet tarihi	—	—	—	2
8.	Türkçe	Tarih	—	—	—	2
9.	Bulgarca	Tabiat bilgisi	—	—	—	2
10.	Türkçe	Şarkı	2	2	2	2
11.	Türkçe	Jimnastik	2	2	2	2
12.		Resim	—	—	1	1
13.		Elişi	1	1	1	1
14.		Kuran	2	2	2	2

Devletleştirildikleri Tarihte Bulgaristan Türk Ortaokulları Haftalık Ders Programları

Sıra No.	Dersin dili	Dersin adı	Sınıflar ve ders saati I	II	III
1.	Bulgarca	Bulgarca	6	6	4
2.	Türkçe	Türkçe	3	2	2
3.	Türkçe	Hesap	3	3	3
4.	Türkçe	Hendese	1	—	2
5.	Bulgarca	Coğrafya	2	2	2
6.	Bulgarca	Vatan tarihi	2	2	2
7.	Türkçe	Tabiat tarihi	3	2	—
8.	Bulgarca	Hikmet	—	2	2
9.	Bulgarca	Kimya	—	—	2
10.	Rusça	Rusça	2	2	2
11.		Yeni dil	—	—	2
12.		Şarkı	1	1	1
13.		Jimnastik	2	2	1
14.		Resim	1	1	1
15.		Elişi	1	1	1
16.		Kuran	2	2	2

dalga dalga Rumeli'ye geçtiler. Fatihlerin çocukları, evladı fatihan olarak ve fetih hakkına dayanarak, nüfusu seyrek olan o topraklara yerleştiler. Yeni köyler, kasabalar kurdular. O toprakları Türk vatanı yapıp şenlendirdiler.

XIX. yüzyılda Rumeli Türklerinin gerisin geriye, Anadolu'ya doğru ikinci göçleri başladı. Vaktiyle Anadolu'dan Rumeli'ye göç etmiş olan bu kan kardeşlerimiz, bu kez, Rumeli'den Anadolu'ya dönmeye başladılar. Bu ikinci göç, Osmanlı - Türk İmparatorluğunun Avrupa'dan çekilmesi tarihiyle doğrudan bağlantılıdır. Türk idaresi ve ordusu Balkanlardan yavaş yavaş çekilirken, oralardaki yerli Türk halk kitleleri de beş yüzyıllık yurtlarından söküldüler, dalga dalga Anadolu'ya göçe zorlandılar. Ama göçlerle o topraklardaki Türk nüfusu tüketilemedi. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardan çekildikten ve tarihe karıştıktan yıllar sonra da o topraklarda büyük Türk kitleleri kaldı. Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, kanayan bir yara gibi, XIX. yüzyıldan günümüze kadar sürüp geldi. Göç dalgaları kimi kabardı, kimi alçaldı; ama hiç kesilmedi. Rumeli'nden Türk göçleri sorunu hâlâ güncelliğini koruyor.

Eskiler hicret, muhaceret derlerdi. Halk diliyle muhacirlik denirdi. Rumeli muhacirliği, başlıbaşına bir insanlık ve Türklük dramıdır. Gerçek hikâyesi, destanı, romanı henüz yazılmamışsa bile, yüz küsur yıldır kuşaktan kuşağa yaşanan bir dramdır. Birazcık deşilse, Rumeli muhacirlerinin kanlı gözyaşları boşanır. Balkanlarda yüzyıldır çekilen zulümler canlanır.

Bulgaristan'dan ilk büyük Türk göçü, «Doksanüç Muhacereti» oldu. Yani 1877 - 78 Osmanlı - Rus Savaşı sırasında görülen bozgun göçü. Bu, Bulgaristan'ın kuruluş günlerine rastladı. Bulgar devleti, 1878 yılında, Osmanlı İmparatorluğunun Tuna vilayetinde kuruldu. Tuna nehri ile Balkan Sıradağları arasında kalan Tuna vilayetinde, 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşıyordu. Yarı yarıya Türk ve Bulgar nüfusunun yaşadığı bir toprak üzerinde tek milletli bir Bulgar devleti kurmak imkânsız gibiydi. Üstelik işlenebilen toprakların yüzde 70 kadarı Türklerin elindeydi. Rus panislavistleri, böyle bir toprak üzerinde bir Slav Bulgar devleti kurmak için yerli Türk halkını ya söküp atmak, ya da kılıçtan geçirmek gerektiği düşün-

cesini ortaya attılar. Bu gaddarca düşünce 1876 yılında Slav milliyetçileri arasında uzun uzun görüşülüp tartışıldı. Panislavist Prens Çerkaski, «yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez» dedi ve sonunda Tuna ve Edirne vilayetleri Türklerinin yurtlarından sökülüp atılmaları, olmazsa kılıçtan geçirilmeleri kararlaştırıldı. Ruslar, 1877 - 78 savaşına böyle bir kararla girdiler, savaşı dejenere ettiler, soykırımına dönüştürdüler. Savaş örf ve âdetleri, savaş hukuku altüst edildi. Süratle silahlandırılan Bulgar çeteleriyle Don Kazakları, korkunç katliamlar yaptılar. Yedi ay kadar süren 1877 - 78 savaşında bir milyon kadar Rumeli Türkü yerlerinden yurtlarından koparıldı, perperişan göçe zorlandı. Yaklaşık yarım milyon Türk, «sinekler gibi» kırıldı. Bulgar devleti, bu masum Türk şehitlerinin kemikleri üzerinde kuruldu. Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde kurulmuş olan öteki milli devletlerin hiçbiri Bulgar devleti kadar, günahsız Türk kurbanı yutmamıştır. Bir tek örnek verelim: bugün işçi otomobillerimizin ve TIR kamyonlarımızın mekik dokudukları E 5 karayolunun Filibe (Plovdiv) - Mustafa Paşa (Svilengrad) bölümünde, Ocak 1878'de, yaklaşık 50.000 arabalı bir Türk göçmen kitlesi, topa tutularak yok edilmiştir.

Göçe zorlanan yüz binlerce Türkün geride bıraktıkları mallar, mülkler Bulgarlarca yağma edildi. Bulgar ve Rus tarihçileri bu büyük gasp olayını uzun zaman gizlediler. 1953'te Bulgar devletinin 75. yıldönümünde, bu konuda yayın yapmaya ve bir «toprak ihtilali» (Agrarniy Perevorat) yaptıklarını söylemeye başladılar. Bulgar Prensliği nezdinde ilk Osmanlı Komiseri veya temsilcisi Nihat Paşa, gasbedilen Türk topraklarını da Bulgarlarla görüşmek niyetindeydi. 1880 yılında Sofya'ya giderken yanında 100 sandık dolusu tapu senedi de götürdü. Bunlar, «Doksanüç Muhacirleri»ne ait mülklerin tapularıydı. Ama gasbedilen Türk göçmen emlakinin bedeli Bulgarlardan alınamadı.

«Doksanüç Muhacereti» denen 1877 - 78 kitle göçleri, tam bir bozgun, tam bir milli felaket halini aldı. Rumeli Türklüğü perişan oldu. Ama yüzyıllardır Türk vatanı olan Rumeli'nde Türk nüfusu tüketilemedi. Türkler, azınlığa düşürüldüyse de Bulgaristan sınırları içinde yine büyük bir kitle olarak kaldılar. Hele Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türkler hâlâ ezici çoğunluktaydı. Çünkü bu bölgenin merkezi

Şumnu, Osmanlı üçüncü ordusunun karargâhıydı. Rus orduları buraya savaşla girememişler ve Bulgar çeteleri bu bölgede katliam yapamamışlardı. Bu yüzden bu oymakta yoğun bir Türk nüfusu kalmıştı. Ocak 1881'de yapılan ilk Bulgar nüfusu sayımı, bu bölgede Türklerin hâlâ üçte iki çoğunlukta olduklarını gösterdi. İlçelere göre Müslüman nüfus Eskicuma'da yüzde 82, Pravadi'de yüzde 62.3, Razgrad'da yüzde 68.8, Rusçuk'ta yüzde 52.4, Silistre'de yüzde 71.1 ve Şumnu'da yüzde 67.9 oranında çoğunluktaydı.

Şubat 1878'de başlayan Osmanlı - Rus barış müzakerelerinde Osmanlı delegesi Saffet Paşa, bir nüfus değiş tokuşu düşüncesini ortaya attı. Balkan Sıradağlarının kuzeyinde kalan Türklerin güneye, sıradağların güneyinde kalan Bulgarların da kuzeye gönderilmesini ve bu Türklerle Bulgarların mal ve mülklerinin karşılıklı olarak tasfiye edilmesini teklif etti. Yüzbinlerce insanın yerlerinden sökülüp başka yerlere kaydırılması demek olan böyle bir nüfus değiş tokuşu pek kolay bir iş değildi. Ama o günkü şartlar altında en iyi sayılabilecek, en insancıl önlem olurdu. Fakat Rus delegeleri, Saffet Paşanın bu teklifini reddettiler. Anlaşılan, Türkleri fiilen göçe zorlamak varken hukuki yoldan değiş tokuş etmek Slav milliyetçilerinin işine gelmemişti.

Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Barış Antlaşması Tuna vilayetinde bir Bulgar Prensliği kurdu. Bu Prenslik topraklarında kalan Türk azınlığının haklarını, özgürlüklerini de güvence altına aldı. Bulgar Hükümeti, Türk azınlığının hak ve çıkarlarını gözetecekti. Türklere can, mal güvencesi, din, ayin özgürlüğü sağlayacaktı. Bulgar kamu hukuku da Türk azınlığının hak ve çıkarlarına aykırı hükümler getiremeyecekti. Yani Bulgar devleti, daha doğarken ülkesinde yaşayan Türk azınlığının haklarına, çıkarlarına, özgürlüklerine saygı göstermeyi taahhüt etmişti. Berlin Antlaşması, Bulgaristan için anayasa değerindeydi, bağlayıcıydı.

Berlin Antlaşmasından sonra, Bulgaristan'da kalan Türklerin artık can ve mal güvenliği içinde, işleriyle güçleriyle uğraşmaları, Bulgaristan'a ayak uydurmaları ve orada mutlu bir hayat sürmeleri beklenirdi. Öyle olmadı. Tam

tersine, Rus orduları çekilip gittikten sonra Türk azınlığına karşı Bulgar terörü başlatıldı. Bulgaristan'ın Türk bölgesinde sıkıyönetim ilan edildi. Ama bu alışılmamış, garip bir sıkıyönetim rejimiydi. Türklerin silah taşımaları, kendi aralarında toplanmaları, geceleri sokağa çıkmaları yasaktı. Buna karşılık Bulgarlar toptan silahlandırılmıştı ve irili ufaklı silahlı çeteler halinde Türk köylerine saldırtılıyordu. Her gece bir Türk köyü vuruluyor, hali vakti yerinde olan Türklerin evleri basılıyor, işkencelerle paraları alınıyor, hayvanları ahırlardan götürülüyordu. Karşı koyanlara ölesiye dayak atılıyor, yaralama, öldürme olayları birbirini izliyordu. Bulgar çeteleri oluorta tehdit savuruyorlar, Türklere, «tez elden Bulgaristan'dan çekip gitmelerini, yoksa başlarına daha büyük belalar geleceğini» söylüyorlardı. Türk halkının Bulgar resmi makamlarına şikâyetlerinden bir sonuç çıkmıyordu.

Türk azınlığa karşı 1878'de girişilen Bulgar zulümleriyle ilgili olarak yabancı arşivlerde pek çok belge var. Fransa'nın Varna Viskonsolosu Henri Muttets, 12 Ekim 1880 tarihli 40 sayılı raporuna, Bulgar zulümleriyle ilgili upuzun bir liste eklemiş. Yalnız kendi konsolosluk çevresinde, Mart 1879 - Mart 1880 tarihleri arasında 82 önemli olay olmuş. Türk köyleri, Bulgar çetelerinin sürekli baskılarına uğramış. Türklerin malları, hayvanları çalınmış. Varlıklı kimselerin evleri basılmış. Kızgın demirlerle işkenceler yapılmış, Türklerin paraları, pulları işkencelerle söyletilip alınmış. Irza geçmeler, yaralamalar, adam öldürmeler pek sık görülmüş. Fransız konsolosu, bu süre içinde 39 Türkün Bulgar çetelerince öldürüldüğünü bildiriyor. Türklerden çalınan paralar 288.809 kuruşu bulmuş... Kısacası Bulgaristan Türklerinin can, mal, ırz, namus güvenliği kalmamış. Berlin Antlaşmasının açık hükümlerine rağmen, yeni Bulgar Hükümeti, Türk azınlığına can ve mal güvenliği sağlamıyor. Bulgarlar, Türklere hayatı zehir ediyorlar. Bulgaristan Prensliği Türklere zindan olmuş ve Türk kitleleri yok fiyatına malını mülkünü elden çıkarıp yine göç yollarına dökülmeye başlamışlar. Varna'daki Fransız Konsolosu Muttet, «*Bulgar zulümlerinin sebep olduğu gerçek göçler, Mayıs 1879'da Rus işgali sona erdikten sonra başladı*» diyor ve sayılar veriyor. Haziran 1879 - Eylül 1880 tarihleri arasında yalnız Varna limanından 18.033 Türk, ana-

vatan Türkiye'ye göç etmiş. Bunların aylara göre dağılışı şöyle olmuş:

Varna limanından Türk göçleri:

Haziran	1879.....	1133	kişi
Temmuz	»	397	»
Ağustos	»	481	»
Eylül	»	2600	»
Ekim	»	2246	»
Kasım	»	2226	»
Aralık	»	549	»
Ocak	1880.....	930	»
Şubat	»	906	»
Mart	»	951	»
Nisan	1880.....	886	kişi
Mayıs	»	1030	»
Haziran	»	1046	»
Temmuz	»	943	»
Ağustos	»	730	»
Eylül	»	336	» (193)

Bunlar yalnız Varna limanıyla ilgili rakamlardır. Haziran 1879'dan sonraki aylarda, Varna limanına uğrayan Avusturya, Fransız, Rus ve Türk vapurları, haftada iki üç kez İstanbul'a Türk göçmenleri taşıyorlardı.

Öte yandan Tuna nehri limanlarından da Türkiye'ye durmadan göçmen akıyordu. Fransa'nın Rusçuk Konsolosu M. Ferret, 16 Ağustos 1879 tarihli raporunda, «*Eskicuma kazasına bağlı Balpınarlı köyünden 390 kişilik 34 Müslüman aile Türkiye'ye sığınmak üzere yurtlarını bırakıp gittiler*» diyordu. 23 Ağustos 1879 günkü raporunda da şunları ekliyordu: «*Rusçuk Türkleri de köylü dindaşlarınca başlatılan göç hareketini izlemeye hazırlanıyorlar..*» (194)

Aynı şekilde kara yoluyla da Edirne'ye doğru Türk göçmen kafileleri akıyordu. Fransa'nın Edirne Konsolosu Laffon, 31 Ekim 1883 günlü, 1 sayılı raporunda, üç ay içinde

193) Bilâl N. Şimşir, **Contribution â l'Histoire des populations turque en Bulgarie,** 1876 - 1880, Ankara: 1966, p. 86.

194) Adı geçen kitap, s. 14.

Edirne'den 200.000 kadar muhacir geçtiğini bildiriyor ve şöyle diyordu:

«Doğu Rumeli'nden ve Bulgaristan'dan Müslüman ahalinin göçü, gitgide daha büyük boyutlara ulaşıyor. Yaklaşık son üç ayda Edirne'den 50.000 muhacir ailesi geçti. Her ailede ortalama dört nüfus bulunduğu düşünülürse, Bulgaristan'da bulamadıkları huzur ve güveni Anadolu'da aramak için göç eden Müslümanların sayısı 200.000 kişi olarak hesaplanabilir.» (195)

Fransız Konsolosu «muhacirlerle» konuşmuş. Hepsi Bulgar baskılarından kaçtıklarını söylemişler. *«Bulgarlar kadınlarımıza çarşafı yasakladılar, camiye gitmemizi engelliyorlar ve kiliseye gitmemizi istiyorlar. Üstelik bizi Bulgar askerlik kanununa tâbi kılmaya çalışıyorlar. Biz de onların ülkesini terk ediyoruz»* demişler. Konsolos, bu göçlerin arkasının kesilmediğini, Doğu Rumeli'nin ve Bulgaristan'ın bütün Müslüman halkının toptan Anadolu'ya sığınmaya kararlı olduklarını, ancak yok fiyatına da olsa mal ve mülklerini elden çıkarmayı düşündüklerini yazıyordu. (196)

Sofya'daki Fransız temsilcisi de 3 Nisan 1884 günlü raporunda, Bulgaristan'dan altı yüz binden fazla Türkün göç ettiğini bildiriyor ve şöyle diyordu (197):

«Tuna nehrinden Balkan Sıradağlarına, Balkan'dan Sofya'ya kadar, toprak pek bereketli ama pek işlenmiş değil. Çünkü Müslümanların göçü, Bulgaristan'ı 600.000'den fazla işgücünden mahrum bıraktı. Birçok bölgede Türk insanının hemen hemen yok olup gitmesinden doğan boşluğu yabancı işçiler de dolduramıyor..»

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler böylece sürüp gitti. 1886-1890 yıllarında 74.753 Türk, Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye göç etti. Bulgar resmi istatistiklerine göre, 1893-1902 yılları arasında da Bulgaristan'dan Türkiye'ye 70.603 göçmen gelmiştir. Bunların yıllara göre dağılımı şöyle olmuştur:

---

195) **AAEF-CPC.**- Turquie, 1880-1887, Andrinop, T. 4, f. 209

196) Adı geçen kitap, f. 210.

197) **AAEF.— C.P.—** Bulgarie, Sofia, 1884, T. 10, f. 107.

Bulgar İstatistiklerine Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (198)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1893	5771	5689	11.460
1894	4422	4415	8837
1895	2492	2603	5095
1896	958	988	1946
1897	1388	1413	2801
1898	3572	3068	6640
1899	3818	3536	7354
1900	3704	3713	7417
1901	4564	4775	9339
1902	4729	4985	9717
		Toplam	70.603

Bu yıllar en durgun yıllardır. Türk - Bulgar ilişkileri normaldir. Arada ciddi bir gerginlik yoktur. Böyle olduğu halde göç durmamış, ince ince akan bir su gibi sürüp gitmiş ve en durgun yıllarda bile Bulgaristan'dan Türkiye'ye her yıl ortalama 7.000 kadar göçmen gelmiştir. 1883'te ayda 70.000 kadar göçmen gelirken, yirmi yıl sonra bu miktar yılda 7.000 dolayına düşmüştür. Ama yine kesilmemiştir. Bulgar Prensliğinin kurulmasından 1912-13 Balkan savaşlarına kadar geçen yaklaşık 35 yıl boyunca, Bulgaristan' dan Türkiye'ye göçler hiç kesilmeden sürmüştür.

1912-1913 Balkan Savaşları, tıpkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gibi Rumeli Türklüğünün bozgunu oldu. Bu savaşta Çatalca'ya kadar ilerleyen Bulgar orduları ve onlara yardım eden Bulgar komitacıları, Trakya'da ve Makedonya'da katliamlar yaptılar. Bu katliamlarda can veren masum Türk halk kitlelerinin kesin sayısını bilen yok. Belki hiçbir zaman tam bilinemeyecek. *Anap* adlı Macar gazetesinin 7 Şubat 1913 günkü sayısında yayımlanan bir rapora göre, Makedonya'da 60.000 Arnavut ve 40.000 Türk öldürülmüştü. Toplam 100.000 Müslüman yalnız Makedonya'da kılıçtan geçirilmiş. Doğu ve Batı Trakya'da da en az o kadar Türk Müslümanın öldürülmüş olabileceği akla yakındır.

198) Principauté de Bulgarie, **Statistique de l'Emigration de la Principauté de 1893 à 1902,** Sofia : 1905, pp. IV-V

Çünkü Bulgar orduları Trakya'da koyu Türk bölgelerini çiğneyip geçmişlerdir ve savaş hukuku kurallarına uymamışlardır. Kısacası Balkan Savaşında yaklaşık 200.000 Türk-Müslümanın öldürüldüğünü söylemek pek yanlış olmaz.

Sistematik katliamlar karşısında, tüm Trakya ve Makedonya Türkleri bir kez daha yerlerinden söküldüler. Canlarını kurtarabilmek için yüz binlerce Rumeli Türkü Anadolu'ya sığınmak için göç yollarına döküldü. Balkan Savaşı göçmenlerinin kesin sayısını da bilmiyoruz. Bir kaynağa göre, Bulgar işgaline düşen Batı Trakya'dan 200.000 kadar Türk, yerlerinden kaçıp Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Makedonya'dan da 240.000 Türk göç etmiştir. Böylece Balkan Savaşında toplam 440.000 kadar Türk, Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir (199).

Aynı dönemde Balkanların başka yörelerinden kopan göçmenler de hesaba katılırsa, Balkan Savaşlarında yaklaşık bir milyon kadar Rumeli Türkünün yurtlarından sökülüp atıldığı, bu kitlenin 200.000 kadarının savaş sırasında can verdiği, geri kalanın da Anadolu'ya sığındığı söylenebilir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler, Cumhuriyet döneminde de devam etti. Bu dönemde ilk kez göç işi bir anlaşma ile düzene bağlandı. 18 Ekim 1925 günü Ankara'da imzalanan «Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi,» göç konusunu da düzenledi. Buna göre, Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacaktır. Göçmenler, taşınabilen mallarıyla hayvanlarını yanlarında serbestçe getirebileceklerdir. Taşınmaz mallarını da serbestçe satabilecekler ve bu satışlardan elde edecekleri parayı dışarı çıkarabileceklerdir (mad. 2).

Bu anlaşma üzerine, Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler, az çok bir düzene girdi. Bu göçlerin de esas sebebinin yine Bulgar zulümleri olduğu anlaşılıyor. Bu dönemde iki silahlı Bulgar örgütü, Bulgaristan Türklerine zulüm yapıyordu. Kuzey Bulgaristan'da *Rodna Zaştita* (Yurt Koruması) ve güney Bulgaristan'da *Trakya* komiteleri, Türk azınlığına durmadan saldırıyor-

199) Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, Ankara: 1955, Cilt I. ss. 92-93.

lardı. Bugünkü Bulgar kaynaklarının belirttiğine göre, *Rodna Zaştita*, 1923 yılında kurulmuş faşist bir örgüttü. Üyeleri çoğunlukla öğrencilerden oluşan bu örgüt, güçlü bir Bulgar monarşisi yaratmak ve demokratik özgürlükleri kaldırmak için çalışıyordu. 1936 yılına kadar ayakta kaldı ve o yıl askeri rejim tarafından lağvedildi [200]. «Bulgaristan Bulgarlarındır, Bulgaristan'da başka ırklara hayat hakkı yoktur» diyen bu faşist örgüt, güçlü bir Bulgar monarşisi kurmak amacıyla, Bulgaristan Türklerini yerlerinden söküp atmak istiyor ve masum Türk halkına karşı çeşitli saldırılar düzenliyordu.

Güney Bulgaristan'da, özellikle Rodoplar bölgesindeki Türklere karşı saldırıları da daha çok *Trakya* komitesi düzenliyordu. Bu iki komitenin saldırıları karşısında Bulgaristan Türkleri kafileler halinde Türkiye'ye göç etmek zorunda kalıyorlardı.

Deliorman gazetesi, «Trakya» ve «Rodna Zaştita» komitelerinin saldırılarına şöyle değiniyordu [201] :

«Şimdi Bulgaristan'da Türklere dayak atan, bunları yaralamaktan, hatta öldürmekten zevk alan, köy çeşmesine domuz yağı süren, müezzini taşlayan, bazen de cami yakan, velhasıl saf halkın dini hissiyatını galeyana getirmek, gözünü yıldırmak, üzerlerine dehşet, korku salarak bu güzel vatanı terk ettirmeye çalışan kara bir teşkilat faaliyetine devam ediyor.

Son zamanlarda şimal taraflarındaki bu belaya, cenup taraflarında ikinci bir bela daha zammoldu. Kırcaali ve havalisinde de kahpece pusu kurarak namuslu Bulgarya Türkünü öldürenler belirdi. Orada da Türkün tarlasını, evini bırakıp hicret etmesini isteyenler hissolunmaya başladı. Şimdiye kadar kalemle, nutuklarla hareket eden bir teşkilatın eline sopa ve silah aldığını Bulgarya Türkü hayretle, esefle, lanetle hissediyor...»

Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazeteler, Bulgar eziyetlerine rağmen göçe karşıydılar. Türk halkını göçten caydırmaya çalışıyorardı. Ata yurdunun elden çıkarılmamasını öğütlüyorlardı. *Deliorman* gazetesi, «*Cennet gibi bu vata-*

200) **Kratka Bılgarska Ensiklopediya** (Kısa Bulgar Ansiklopedisi), Sofya : 1967, s. 40.

201) **Deliorman**, 8.3.1930, No. 19.

nın içinde asırlarca yaşayan Türk köylüsü... muhacirliğe kalkmayı düşünmemelidir, aklından geçirmemelidir» diyordu. Kesinkes göç etmek zorunda kalanlara da «felaket bezirgânı» denen fırsatçıların, vurguncuların tuzağına düşmemelerini öğütlüyordu [202].

Deliorman, Türklerin göçünü, Kocabalkan Dağlarından çıkıp Karadeniz'e dökülen Kamçı Suyunun akıp gitmesine benzetiyordu. Bu vatan topraklarının ellere bırakılmamasını savunuyordu. Şiir diliyle halka şöyle sesleniyordu [203] :

«Kamçı gibi akıp gitme
Etrafını yıkıp gitme
Ey Türk oğlu, dede ilin
Ellere bırakıp gitme

Dedelerin sürdü, ekti
Bu il için neler çekti
Yüzlerce yıl silâh elde
İl uğruna kanlar döktü»

Sofya'da çıkan *Rehber* gazetesi de «Hicret mi, Felaket mi?» diye soruyor ve Bulgaristan Türklerine şöyle sesleniyordu [204] :

«Irktaş ve dindaşlar!...

Mal ve yurt kolay ele geçmez. Âbâ ve ecdadından kalan sevgili yurdunuzun kıymetini biliniz. Bunlar elden çıktıktan sonra tekrar ele geçmez. Son pişmanlık fayda etmez...

Hicret etmek düğüne gitmek değil, ateşten gömlektir, afettir.»

Evet, Bulgaristan denen topraklar, Türklerin atayurdu sayılıyordu. Bunun bırakılmaması savunuluyordu. Ama, *Deliorman* şu gerçeği de vurguluyordu: «Türkler hicret etmiyorlar, ettiriliyorlar.»

Gazete şöyle diyordu [205] :

«Türkler buradan istemeye istemeye, gözleri arkalarında kalarak gidiyorlar, çünkü gitmeye mecbur oluyorlar.

---

202) Aynı gazete.

203) **Deliorman**, 19.4.1930, No. 25.

204) **Rehber** gazetesi, (Sofya), 19.7.1930.

205) **Deliorman** 20.2.1930, No. 17.

Bulgarya'da... öyle vakalar oluyor ki, insanı canından, malından, namusundan ötürü korkutuyor...

Bir ay evvel Akdere'de öldürülen Pehlivanoğlu'nun kanları kurumadan Rodoplarda başka Türk kanı döküldü...

Cebiroğulları Nahiyesi Müdürü Hasan Efendinin gün ortasında katli keyfiyeti, Kırcaali ve havalisinde pek büyük korku tevlit ettiğinden umum halk malını, mülkünü satarak Türkiye'ye hicret etme yoluna dökülmüştür...»

Baskılarla, eziyetlerle Bulgaristan Türklerinin göçe zorlanmalarına, 1930'larda Türkiye gazeteleri de sık sık parmak basıyorlardı. *Yeni Asır* gazetesi, «Bulgarlar Artık Çok Oluyorlar» diye başlık atıp şunları yazıyordu [206] :

«Tümen tümen topraklarımıza göçenler durdukları yerde yurt değiştirmek isteyen adamlar değildir. Adamlar durdukları yerde yurtlarını, yuvalarını kolay kolay bırakmazlar. Davarlarını, tarlalarını, pırtılarını bırakıp kaçmak için can korkusu altında bulunmak gerekir. Bulgar elinden göçen kardeşlerimiz de bu korkunun altındadır. Gelenlerden dinlediklerimiz yüreklerimizi sızlatıyor.»

Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi şunları söylüyordu :

«Bulgaristan'da Türk ekalliyetine yapılan fena muamele bir hakikattir. Bu fena muameleler, ırki ve insani alakalar dolayısıyla hududun beri tarafındaki Türkiye Cumhuriyeti efkârı umumiyesini tehyiç ediyor (Heyecanlandırıyor). Bu da bir hakikattir... Bulgaristan'daki Türk ekalliyetine fena muamele etmekle Bulgarların ne faydası olabileceğini biz asla anlayamıyoruz. Bunun zararları ise ölçülemeyecek kadar çoktur.» [207]

Zaman gazetesi de Bulgarların Türk düşmanlığına parmak basıyor ve şöyle diyordu [208] :

«Hakikaten Bulgarlar için Türk düşmanlığı maddi ve manevi bir azık (gıda) dır. Bulgar çocuğu dünyaya gözünü açar açmaz, Türk aleyhinde ninni dinler ve onunla uyur. Mektebe gider gitmez sınıfların duvarlarında (Beş süngüde bir Türk) resimlerini görür ve onları seyreder. Türkün aley-

---

206) **Yeni Asır**'dan aktaran **Ayın Tarihi**, 2.1.1934, No. 13, s. 124.

207) Yunus Nadi, «Bulgaristan'la Türkiye arasında hakiki vaziyet», **Cumhuriyet**, 10.9.1934.

208) «Bulgar Küstahlığı», **Zaman**, 15.7.1935.

hinde bin bir yalanla dolu tarih dersi okuya okuya büyür. Onun içindir ki, en ufak Bulgar köylüsünden en büyük devlet adamına kadar her Bulgarda Türk düşmanlığı bir ihtiyaç, bir iman, bir ülküdür. Bulgar her şeyi unutur, yalnız Türk düşmanlığını unutmaz.»

Bulgarların bu köklü Türk düşmanlığı, öncelikle Bulgaristan Türk azınlığına yapılan eziyetler, zulümler biçiminde göze çarpıyor. Bulgarlar, Türke besledikleri köklü kini Türk komşuları üzerinde söndürüyorlardı. Bu eziyetler ve zulümler yüzünden de Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen seli durmadan akıyordu. Cumhuriyetin ilk döneminde, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı şöyle olmuştu [209] :

Cumhuriyetin İlk Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayısı (1923—1939)

Yıllar	Göçmen sayısı
1923 - 1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1923 - 1939 Toplamı	198.688

1923 - 1939 yıllarının yıllık ortalaması 17 binden çoktur.

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) boyunca ve hemen savaşı izleyen yıllarda, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler pek yavaşladı. Neredeyse kesilme noktasına geldi. 1940-1949 yılları arasındaki on yıllık dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk göçmen ve mültecilerinin sayısı şöyle oldu [210] :

209) Cevat Geray, **«Türkiye'den ve Türkiye'ye göçler ve Göçmenlerin İskânı 1923 - 1961»**, Ankara, SBF yayını, 1962, tablo 2.

210) Adı geçen yapıt.

Yıllar	Göçmen sayısı
1940.....	6.960 kişi
1941.....	3.803 »
1942.....	2.672 »
1943.....	1.145 »
1944.....	489 »
1945.....	631 »
1946.....	706 »
1947.....	1.763 »
1948.....	1.514 »
1949.....	1.670 »
1940 - 1949 Toplamı...	21.353 »

Demek ki, bu on yıllık dönemde, yılda ortalama 2.100 kadar göçmen (ve mülteci) gelmişti. Bulgaristan'ın kuruluşundan 1949 sonuna kadar geçen 72 yıllık zaman içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk göçmen sayısının en düşük olduğu dönem, bu on yıl olmuştur. Yetmiş küsur yıl içinde göçmen sayısında bu kadar düşüş görülmemişti. Bunun nedeni, bu yıllarda Bulgaristan'dan yurt dışına çıkışların hemen hemen yasaklanmış olmasıydı. Yoksa ordaki Türk azınlığı rahata kavuşmuş ve göç etmekten vazgeçmiş değildi. Bulgarlar göç pasaportu vermiyorlardı. Eylül 1949 tarihine kadar, Türkler için Bulgar pasaportu alabilmek hemen hemen imkânsızdı. Her yıl gelen ortalama 2100 göçmenin çoğu pasaportsuz olarak sınırdan geçmiş kimselerdi. Özellikle «Trudovak» denen Bulgar «işçi-asker» taburlarında çalıştırılan Türk gençleri, fırsat buldukça Türkiye'ye sığınıyorlardı. Bulgaristan'ın Alman ve sonra Sovyet işgaline uğradığı o yıllarda, pasaportsuz olarak anayurda sığınmış epey Türk olmuştu. Normal yolla, pasaportla gelebilmiş Türk göçmenlerin sayısı azdı.

Bu alışılmamış durgunluk, yepyeni bir göç patlamasının habercisi gibiydi.

1950 - 1951 Göçü

10 Ağustos 1950 günü Bulgar Hükümeti, Türkiye'ye bir nota verdi. Sert bir dille, Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını

istedi. Yani çeyrek milyon soydaşımızı 10 Kasım 1950 tarihine kadar Türkiye'ye göndermek veya Bulgaristan'dan atmak istediğini açıkladı. Bu nota üzerine, zaten epey gergin olan Türkiye - Bulgaristan ilişkileri büsbütün gerginleşti. Türkiye ile Bulgaristan arasında yeni ve ciddi bir göç sorunu ortaya çıktı,

Göç, Türkiye ile Bulgaristan arasında yeni bir konu değildi. Bulgaristan kurulduğundan beri komşu ülkeden Türkiye'ye hep Türk göçleri olmuştu.

Sınırlar göçe açık tutulunca Bulgaristan'dan Türkiye'ye her yıl ortalama 15 - 20 bin göçmen gelebilecekti, demek yanlış olmaz. Bu kadar göçmenin gelmesini normal saymak gerekir. Her yıl 15 - 20 bin gibi bir kontenjan, Türkiye'yi veya Bulgaristan'ı fazla zorlamıyordu. Göçmenlik normal akışına bırakılsaydı, uzunca bir sürede, Bulgaristan'da Türk kalmaz, iki komşu ülke arasındaki Türk azınlığı sorunu da tarihe karışırdı. Sorun, en az ıstırapla ve en az zararla kendiliğinden çözümlenebilirdi.

Ama Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen akışı normal devam etmedi. İkinci Dünya Savaşı ve arkasından Bulgaristan'da rejim değişikliği, göçleri durdurdu. Yeni Bulgar rejimi, Türklerin göçlerine izin vermedi. 1945 - 1949 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yıllara göre sayıları 631 ile 1670 arasında değişen Türk göçmeni zorlukla gelebildi. Başka bir deyimle, Türkiye - Bulgaristan sınırı, on yıl kadar göçe kapalı kaldı. 1940 - 1949 yılları arasında normal göç olmadı. Bu yüzden büyük bir birikim oldu. Normal durumda bu on yıl içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 150 - 200 bin kadar göçmen gelebilirdi. Gelemeyince, tahminen bu kadar büyük bir birikim oldu. Kendiliğinden akıp duran suyun önüne sanki bir set çekilmiş ve setin arkasında on yıllık büyük bir birikim olmuştu. 200.000 kişilik bir göçmen potansiyeli, baraj suyu gibi setin arkasında toplanmış ve 1950 yılına gelindiği zaman artık setleri zorlamaya başlamıştı.

Sonra Bulgaristan'da «Vatan Cephesi» adıyla komünist bir rejimin kurulmuş olması da Bulgaristan Türklerinin göç isteklerini kamçıladı. Yeni yönetim, ağır vergiler alıyor, büyük çoğunluğu köylü olan Türklere ürünlerinin

önemli bir bölümünü devlete vermesi için baskılar yapıyor, eski rejimde olduğu gibi Türk çocuklarını «Trudovak» adı verilen işçi asker taburlarına alıp çok ağır işlere koşuyor [211], okul çağındaki Türk çocuklarını da «Brigadir» adı verilen kısa süreli işçi taburlarına alıp çalıştırıyordu. 1947 yılında hiç sebepsiz olarak Türk azınlığının ileri gelenleri ve kalburüstü aydınları toptan tutuklanmaya başladılar. Tutuklananların bir bölümü bir süre sonra geri döndü, bir kısmının ise daha uzun zaman nerede oldukları bile öğrenilmedi. Yeni rejimin Türk halkına kuşkuyla bakması ve tutuklamalara girişmesi, Türkler arasında derin bir korku ve kaygı yarattı. Türk öğretmenlerinin, Türk din adamlarının, Türk esnaf ve sanatkârlarının ve hatta Türk okul çocuklarının sistematik ve sürekli toplantılara çağırılmaları, kurslardan geçirilmeleri, bunlara komünizm doktrininin aşılanmaya çalışılması, Türklerin endişelerini biraz daha arttırdı. Yeni hükümetin iki önemli kararı, bardağı taşıran son damlalar oldu. Kararlardan biri, 1946 yılında Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi, ikincisi de 1949' dan sonra Türklerin tarlalarının ellerinden alınıp kooperatifleştirilmeye başlanmasıydı. Türkler, hem malından oluyor, hem de okullarından mahrum kalıyorlardı. Türk azınlığı bakımından okullar son derece önemliydi. Çünkü bu okullar sayesinde ulusal kültürlerini ve Türklüklerini yaşatabiliyorlardı. Okullar, Türk azınlığının en önemli güvencesiydi. Şimdi okulların kontrolü Bulgarların eline geçince, Türkler büyük bir korkuya kapıldılar ve uzunca bir sürede Bulgarlaşıp yok olma tehlikesini düşünmeye başladılar.

Bu endişe ve korkular yüzünden Bulgaristan Türkleri 1947 - 48 yıllarında göç için Türk yetkililerine başvurmaya başladılar. Her Türk köyü birer dilekçe hazırladı. Önce gizli gizli, korka korka, daha sonra da açık açık, bu dilekçeleri Sofya'daki Türkiye büyükelçiliğine veya Varna ve Filibe'deki Türk konsolosluklarına verdiler. Doğrudan Ankara'ya gön-

---

211) İzgrev adlı Bulgar gazetesi, 23.1.1948 günü, «Trudovakların» çalışmaları hakkında şu bilgileri veriyordu: «1947 yılında Trudovaklar 207 km. şose, 23 km. demiryolu, 34 km. kanal, 65 km. su bendi (Tuna kıyısına) yaptılar. 4 milyarlık iş çıkardılar, yüzde 200 - 500 fazla iş çıkardılar»

derilen dilekçeler de oldu. Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü'ye ulaştırılan bir dilekçede şunları söylüyorlardı [212] :

«Burgaz vilayetinin Aydos kazasına mensup Macarlar karyesinde 140 haneden mürekkep olan halk Türkiye'ye hicret etmek istiyorlar. Hicret etmenin sebepleri ise şunlardır: Birincisi, tarlalarımızı koperatsiya (kooperatif) yaptılar, hatta hükümet tarafından bir heyet ayrıldı. Bu işler için bizi de işlemek (çalışmak) için kandırıyorlar. İkincisi, mekteplerimizde diniye ve Kuran okutulmuyor, ilerde dinimizi unutturacaklar. İşte bu zorluklar karşısında kaldık, ne yapacağımızı şaşırdık, sancağımız olan Türkiye'ye hicret etmemizi gözümüze aldık. Kabul etmenizi rica ederiz... Muhterem İsmet İnönü Hazretleri, bütün İslam halkını kurtaracak ancak sizlersiniz. Sayilerinizi, var olmanızı ulu Tanrı' dan rica ile gece ve gündüz dua etmekteyiz. İnşallah ulu Tanrı cümle İslamiyeti Türk sancağına kavuşturşun amin. Kolu bükülmez Türk vatandaşlarımıza selamlarımızı sunarız. Bu gözyaşı ile yazdığımız ricalara nazarı dikkatinizi dileriz.»

Bu gibi dilekçeler Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine aktı durdu. Sofya, Filibe ve Varna Türk Konsoloslukları da göç vizesi için başvuran soydaşlarımızla doldu taştı. Bütün Bulgaristan'da Türkiye'ye göç arzusu çok yaygındı. Türk halkı, tam olarak kestirememekle birlikte, geleceklerinin karanlık olduğunu seziyordu. «Bu topraklarda yiyeceğimiz, içeceğimiz bu kadarmış» deyip ata yurdundan ilişkisini kesmeye hazırlanıyordu. «Çocuklarını Anadolu'ya atabilmek» isteği hemen hemen bütün Türk ailelerini sarmıştı. «Bizden artık ne köy olur, ne kasaba. Ama çocuklarımız kurtulsun» diyorlardı. Yoksa Bulgaristan'da kalırlarsa uzunca bir sürede çocuklarının Bulgarlaşıp yok olacaklarından ciddi olarak korkuyorlardı.

Günden güne artan göç istekleri karşısında, Türkiye bakanlar kurulu 31 Mayıs 1947 günü sorunu görüştü ve aşağıdaki kararnameyi kabul etti [213] :

«Bulgaristan'daki Türklerin iki devlet arasında yapıla-

212) **DBA** - Bulgaristan A. 6. D. 11, K. 3.

213) Bakanlar Kurulunun 31 Mayıs 1947 günlü ve 3/5922 sayılı kararnamesi.

cak bir anlaşma ile Türkiye'ye getirilmeleri işi ile Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şira kamplarında bulunan Müslüman Türk kültürlü kimselerin yurda nakilleri konusu (...) Bakanlar Kurulunun 31.5.1947 tarihli toplantısında incelenerek,

1 — Balkanlardaki Türklerin ilgili devletlerle yapılacak anlaşmalara dayanılarak Türkiye'ye nakilleri işinin daha müsait bir zamana bırakılması,

2 — Balkanlardan serbest göçmen vizesiyle veya mülteci olarak gelenlerin kabulleri ve uyrukluğumuza alınmaları,

3 — Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şira kamplarında bulunan Müslüman ve Türk kültürlü unsurlardan, durumları 2510 sayılı kanunun 4'üncü maddesi hükmüne uyan, umumi ve sağlık vaziyetleri itibariyle memlekete alınmaları muvafık bulunanların pasaport kanununun 22'inci maddesine tevfikan yurdumuza mülteci olarak kabul edilmeleri (...),

4 — İşgal altındaki memleketlerde bulunan Türk uyruğu Türklerin memlekete getirilmeleri için gereken tedbirlerin acele alınması kararlaştırılmıştır.»

Bu kararnamenin üçüncü maddesinde anılan mülteciler, İkinci Dünya Savaşında Sovyetler Birliği'nden Avrupa'ya sığınan soydaşlarımızdı. Son maddede de doğrudan işgal altında kalmış ülkelerdeki Türk vatandaşları söz konusu ediliyordu. Birinci ve ikinci maddeler ise Bulgaristan Türklerinin göçüyle ilgiliydi. Buradan anlaşıldığına göre, Türk Hükümeti, Balkanlardan toplu olarak göçmen alma işini daha elverişli bir zamana bırakıyordu. Yani şimdilik Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplu olarak iskânlı göçmen alınmayacaktı. Buna karşılık serbest göçmen vizesiyle gelenler ve mülteciler kabul edilecek ve Türk vatandaşlığına alınacaklardı. Burada söz konusu olan «mülteciler», pasaportsuz ve kaçak olarak Türkiye'ye sığınmış soydaşlarımızdı. Özellikle «Trudovak» olarak çalıştırılan Türk gençlerinden epey Türkiye'ye sığınan olmuştu.

«Serbest göçmen» demek, Türk Hükümetinden yardım almayacak göçmen demektir. Bulgaristan'daki Türk konsoloslukları, 1947'den sonra, azar azar «serbest göçmen» vi-

zesi vermeye başladılar. Bunun için şöyle bir yol izleniyordu: Bulgaristan'dan Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmek isteyenlerin Türkiye'deki akrabaları, bir taahhütname yapıyorlardı. Noter önünde yapılan bu taahhütnameyle, gelecek göçmenlerin bakımını üstleneceklerini belirtiyorlardı. Bu belgeler, o tarihte Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı bulunan İskân Umum Müdürlüğüne veriliyordu. Bu taahhütnameleri alan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, serbest göçmenlik için başvuran ilgili kimselerin Türkiye'ye kabul edileceklerini Bulgaristan'daki konsolosluklarımıza bildiriyordu. Bunun üzerine konsolosluklar, serbest göçmen olarak Türkiye'ye giriş vizesi veriyorlardı.

Türkiye'ye giriş vizesi alabilmek epeyce zaman gerektiriyordu. Öte yandan Bulgar makamlarından pasaport ve çıkış vizesi alabilmek de uzun zamanı gerektiriyordu. Onun için Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelebilen göçmenlerin sayısı pek sınırlı kalıyordu. 1947 yılında 1763, 1948 yılında 1514 ve 1949 yılında 1670 kişi serbest göçmen olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelebilmişti (214). Bu, «devede kulak» kabilinden bir göç demekti.

1947 - 1949 yılları arasında aşırı kısıtlama sürüp gitti. Türkiye, göç etmek isteyenlerden, devlete yük olmayacakları ve geçimlerinin Türkiye'deki yakınlarınca sağlanacağı yolunda taahhütname istiyordu. Bulgar makamları ise pasaport ve çıkış vizesi almak isteyen Türkleri âdeta iğne deliğinden geçirircesine sıkıyordu. Sonuçta yılda ortalama ancak 1500 dolayında insan, Türk - Bulgar sınırını aşabiliyordu. Böylesine kısıtlı bir göç, elbette hiçbir derde çözüm olamıyordu. Öte yandan göç etmek isteyen Türk kitleleri, Bulgar ve Türk yetkililerini gittikçe zorlamaktaydılar.

Eylül 1949'da Bulgar Hükümeti tutum değiştirdi. Göç etmek isteyen Türklere daha kolaylıkla pasaport vermeye başladı. Bunun üzerine Türk konsoloslukları da daha fazla vize vermeye başladılar. Verilen vize sayısında şöyle bir artış görülüyordu:

214) Geray, adı geçen kitaptan Ek, tablo 2.

Tarih	Bulgaristan'daki Türk Konsolosluklarınca Türkiye'ye Göç Vizesi Verilen (215)	
	Aile	Nüfus
Eylül 1949	146	495
Ekim 1949	201	702
Kasım 1949	165	607
Aralık 1949	705	2.425
Ocak 1950	370	1.347
Şubat 1950	663	2.476
Mart 1950	973	3.566
Nisan 1950	715	2.590
Mayıs 1950	909	3.246
Haziran 1950	975	3.606
Temmuz 1950	1.518	5.728
Toplam	7.340	26.788

1950 Ağustos başına kadar 26.788 nüfuslu, 7.340 Türk ailesine Türkiye'ye göç vizesi verilmişti. Ama vize almak için Bulgaristan'daki Türk konsolosluklarına öyle büyük bir akın olmuştu ki, konsolosluklar vize vermeye yetişemiyorlardı. Türk konsoloslukları olağanüstü büyük iş hacmine göre güçlendirilmiş değillerdi. Mevcut kadrolarıyla ayda en fazla 1500 aileye vize verebiliyorlar, daha fazlasına yetişemiyorlardı. Türk konsoloslukları önünde vize için birikmeler gittikçe artıyordu. Yine 1950 Ağustos başında Sofya büyükelçiliğimiz, o tarihe kadar vize verilenlerden başka, yaklaşık 46.000 nüfuslu 11.000 ailenin daha vize almak için sıra beklediğini bildiriyor ve tez elden konsolosluklarımıza yeni memurlar atanmasını istiyordu. Dışişleri Bakanlığı, konsolosluklarımızı «takviye etmeye» çalışıyordu (216)

Ankara'da, ilgili bakanlıklar arasında yazışmalar, görüşmeler yapılıyor ve Bulgaristan'dan göçmen almak konusunda izlenecek Türk politikasının oluşturulmasına çalışılı-

215) **DBA** - Bulg. A. 6, Kutu 3, Dosya 11.

216) Aynı yer. Dışişleri Bakanlığı, kadro darlığı dolayısıyla, Sofya, Varna ve Filibe konsolosluklarına üç kâtip gönderebildi. Üç kâtibin de İçişleri ve Tarım Bakanlıklarından gönderilmesini istedi. 4 Eylül 1950 günü bu bakanlıklardan şu üç memur konsolosluklara gönderildi: Haşim Artaş, Rahmi Yoğurtçuoğlu ve İsmail Özkan.

yordu. Göçmen işleriyle görevli Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, 1950 yılında Tarım Bakanlığına bağlıydı. Tarım Bakanlığıyla Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık arasında göç konusunda yazışmalar yapılıyor ve Türkiye'nin göç politikası giderek beliriyordu. Yine 1950 Ağustos başlarında Türk politikası şöyle ortaya çıkmıştı: Bulgaristan'daki Türkler, belli bir plan ve program içinde, peyderpey anavatan Türkiye'ye alınacaktı. Göçmen alma işi yıllara yayılacaktı. İlk yıl, 25 - 30 bin göçmen alınması düşünülüyordu. Bu sayı belki ilerde arttırılacaktı. Bulgaristan Türklerinin tümünü Türkiye'ye almak için Bulgaristan'la bir anlaşma yapılması tasarlanıyor. Tarım Bakanlığı 31 Temmuz 1950 günü şu görüşlerini Dışişleri Bakanlığına bildiriyordu:

«Bulgaristan'da bulunan soydaşlarımız hakkında öteden beri tatbik edilegelen tazyik siyasetinin, bilhassa idarenin komünistlerce ele alındığı tarihten sonra büsbütün şiddetlendirildiği ve Türk azınlığının artık hars ve kültürlerini muhafaza etmek suretiyle bu memlekette yaşamak imkânlarından mahrum oldukları (...) anlaşılmaktadır.

Bulgar Hükümetinin türlü tazyikatına ve vazetmiş olduğu çok ağır şartlara rağmen, Bulgaristan'da bulunan bütün soydaşlarımızın ve bu arada Pomak soyundan 40 - 50 bin kadar ailenin hiç değilse manevi varlıklarını kurtarmak gayesiyle anayurda can atmak arzusunda bulundukları muhakkaktır.

Diğer taraftan, memleketimizde akrabaları bulunan 100 bini mütecaviz soydaşımız da aynı sebep ve zaruretlere binaen, mal ve mülklerini terk etmek pahasına ve ihtiyaç içinde bulundukları halde, serbest göçmen olarak anayurda kabul edilmeleri için mütevali müracaatlarda bulunmaktadırlar.

Gerek serbest göçmen sıfatıyla, gerekse memleketimizde yakınları bulunmadığından dolayı bu şekilde yurdumuza gelmek imkânlarına malik olmayan 500 bini mütecaviz soydaşımızla, 250 - 300 bin kadar Pomağın bir hamlede memlekete kabul edilmelerinin ve bunların kendi kendilerine geçimlerini sağlayabilecek bir seviyeye ulaşmalarının mümkün olamayacağı âşikârdır.

Bugünkü şartlar muvacehesinde Bulgaristan'dan topraklarımıza kabul edilecek olan göçmenlerin (ister serbest, ister iskânlı olsun) umumiyetle varlıksız ve yardıma muh-

taç olacaklarına şüphe yoktur. Serbest göçmenlere iskân yardımı yapılmasının kanunen mümkün olamayacağı malumlarıdır. Diğer yönden iskâna tâbi tutulacak bir göçmen ailesinin asgari bir hesapla iskân masrafı 4 - 5 bin lirayı bulmaktadır.

Mevcudu 150 bin aileden aşağı olmayan Bulgaristan'daki Türk ve Pomak unsurunun iskânlı göçmen olarak yurda kabulleri ve yerleştirilip müstahsil hale getirilmeleri ortalama olarak 700 - 750 milyon liralık muazzam bir tahsisata mütevakkıf bulunmaktadır.

Ehemmiyet ve azameti meydanda olan bu göç işinin, elde edilecek mali imkânların müsaadesi nispetinde, senelere sari bir şekilde ve her türlü icap ve imkânları telif edici bir plan ve program dahilinde ele alınmasını ve bu sene ancak serbest göçmen olarak gelmeyi göze alanlardan 25 - 30 bin kişinin yurda kabulleri yoluna gidilmesini (...) düşünmekteyiz...» (217)

Tarım Bakanlığının bu görüşlerine İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları da katılmışlardı. Dışişleri Bakanı, *«Irktaşlarımızın mühim bir kısmının muhtelif senelere dağıtılmak suretiyle peyderpey getirilmeleri Bakanlığımca mümkün görülmektedir»* diyordu. Bu konuda Bulgaristan'la bir anlaşma yapılması üzerinde duruyordu (218).

Demek ki, Türk makamları, sırf bütçe düşüncesiyle, Bulgaristan'daki Türklerin anayurda alınması işini yıllara yaymayı düşünüyorlardı. Yalnız serbest göçmen değil, ilerde iskânlı göçmen almayı da tasarlıyorlardı. İlk yıl serbest göçmen olarak 25 - 30 bin kişi alınacaktı. Sonra iskânlı göçmenlerin getirilmesine geçilecekti. Yıllık ne kadar bir kontenjan düşünüldüğü henüz açıklık kazanmamıştı. Ama yılda ortalama 30 bin göçmen alınsa, 1980 yılında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye getirilmeleri işi tamamlanmış olurdu. Yıllık kontenjan arttırılınca göçmen alma süresi kısalacaktı. Belki 1950 - 1970 yılları arasında bütün Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye getirilebilirdi. Böylece Bulgaristan'da

---

217) Aynı kaynakta, Tarım Bakanlığından Dışişlerine yazı. 31.7.1950. No. 3201-0-2350/6537.

218) Aynı kaynakta, Dışişleri Bakanlığından Tarım Bakanlığına yazı. 10.8.1950, No. 75897/351.

Türk azınlığı kalmamış ve iki komşu ülke arasında süregelen bir sürtüşme konusu kapanmış olurdu.

İşte 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar notası, tam bu sırada Türkiye'ye verildi. Yetkili Türk makamları, Bulgaristan' la anlaşarak, yıllık belli kontenjanlara ve programlara göre, Bulgaristan Türklerini yavaş yavaş Türkiye'ye alıp soruna köklü bir çözüm bulmayı düşünürlerken, Bulgar Hükümeti, bu yapıcı düşünceleri sabote etmek istercesine, olumsuz bir tutumla soruna yaklaştı. Her şeyi âdeta allak bullak etti. Yapıcı değil, bozucu bir tutum takındı. Bulgar notasında özetle şu görüşler öne sürüldü:

«Bulgar Hükümeti, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına tam eşitlik sağlamakta ve azınlıkların hayat düzeylerini yükseltmek için uğraşmaktadır. Bulgar Hükümeti, Türkiye'ye göç etmek isteyen bir bölüm Bulgaristan Türkünün arzusuna da karşılık vermiş ve isteğe bağlı göçe engel olunmamasını öngören 1925 tarihli Türk - Bulgar İkâmet Sözleşmesini uyguladığını göstermiştir. Bulgar makamları, Türkiye'ye göç etmek niyetinde olan 250.000'i aşkın Bulgaristan Türküne formülerler dağıtmış ve bunlardan 54.028 kişiye de pasaport vermiş bulunmaktadırlar.

Buna karşılık Türk makamları, kendi arzularıyla göç etmek isteyen bu insanlara çeşitli güçlükler çıkarmaktadırlar. Türk konsoloslukları bugüne kadar uzun uzun bekletiktikten sonra, Bulgar pasaportu almış 50.000 kişiden ancak 15.835 kişiye Türkiye'ye giriş vizesi vermişlerdir (Yanlış: 1950 Temmuz sonuna kadar 26.788 kişiye Türk vizesi verilmişti - BNŞ). *Ayrıca Türk makamları yalan yanlış söylentilerle kamuoyunda ve özellikle Bulgaristan Türkleri arasında Bulgar aleyhtarlığı yaratmaya ve kendi suçlarını örtbas etmeye çalışmaktadırlar. Bu zararlı propaganda kampanyası hasat mevsiminde daha da artıyor. Türk propagandasına aldanan Bulgaristan Türk ahalisi işlerini terk ediyor, malını mülkünü elden çıkarıyor ve ciddi sıkıntılara düşüyor. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükümetinin bu tutumunu ve İkâmet Sözleşmesini çiğnemesini şiddetle protesto eder.*

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, hükümetinin buyruğuyla, şu hususları Türk Hükümetinin dikkatine sunar: Bulgar makamları, Bulgaristan Türk azınlığının önemli bir bölümünün Türkiye'ye göç etmek arzu-

sunu dikkate alarak ve 18 Ekim 1925 tarihli sözleşme gereğince, şimdiye kadar göç etme arzularını açıklamış bulunan yaklaşık 250.000 Türk asıllı Bulgar vatandaşına pasaport verme işini yakında bitireceklerdir. Öte yandan Türk Hükümetinin de, sözleşmeyi uygulayarak, sözkonusu göçmenlerin Türkiye'ye kabul edilmeleri ve işbu notanın verildiği tarihten başlayarak üç ay içinde göçün sona erdirilmesi ve ondan sonra da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklerin göçlerine hiçbir engel çıkarılmaması için kendi makamlarına talimat vermesi gerekir...» (219)

Diplomatik nezaket kuralları çiğnenerek, kaba bir dille kaleme alınmış olan bu Bulgar notası, göç davasının iki komşu ülke arasında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasının başlangıcı oldu. İkili ilişkilerde yeni bir bunalım yarattı. Soğuk savaş dolayısıyla zaten gergin olan Türk - Bulgar ilişkileri büsbütün gerginleşti. İki komşu, iyi niyetle masaya oturup göç sorununa bir çözüm arayacakları yerde, karşılıklı nota düellosuna giriştiler. Türkiye, Bulgar notasına 28 Ağustosta karşılık verdi. Bulgaristan, Türk notasına karşılık olarak 22 Eylülde ikinci bir nota verdi. 16 Ekimde Bulgaristan'a ikinci Türk notası ve ona ekli uzun bir muhtıra sunuldu... Nota, değiş tokuşu sürüp giderken iki ülke basınında da sert yayınlar yapılıyordu. İki komşu ülke arasında tam bir güvensizlik havası esiyordu. Her iki taraf, karşı tarafı «düşman» olarak görüyor ve bu göçmenlik işini düşmanca amaçlar için kullandığını ileri sürüyordu.

Bulgarların iddiasına göre, Ankara'nın Bulgar düşmanı propagandası yüzünden Bulgaristan Türkleri göçe kalkışmışlar, tarlalarda işleri güçleri bırakmışlardı ve Bulgar Halk Cumhuriyetinin yıllık üretim programını aksatıyorlar, yani, yeni Bulgar rejiminin başarısını kösteklemeye çalışıyorlardı. Öyleyse göçe kalkışmış olan 250 bin kadar Türk üç ay gibi kısa bir zaman içinde Türkiye'ye yollanmalı, ondan sonra sınırlar kapanıp herkes işine gücüne sarılmalıydı. Kısacası giden gitmeli, kalan artık temelli kalıp işine gücüne bakmalıydı. Göçmenlik işi uzayıp gittikçe Bul-

219) **DBA** - Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından Türkiye'nin Sofya Elçiliğine 10 Ağustos 1950 tarihli ve 304-50-I sayılı nota (Aslı Fransızcadır).

gar ekonomisi sekteye uğrayabilirdi. Öyleyse sorunu bir çırpıda kesip atmalıydı. İşin sürüncemede kalması, Bulgaristan'ın zararına oluyordu. Özetle Bulgaristan, göç işini yıllık kontenjanlar halinde yıllara yaymaya karşıydı.

Öte yandan Türk kamuoyu, Bulgar komünist idaresinin bu göçmenlik işini kasten çığrından çıkardığı inancındaydı. Bulgarların amacı, soruna iyi niyetle çare aramak değil, Türkiye'yi güç durumda bırakmaktı. Üç ay içinde 250.000 Türk göçmeni göndermek, düpedüz bir «tehcir operasyonu» idi. Sofya Hükümeti, belki Moskova'nın da kışkırtmasıyla, Türkiye'nin başına iş açmak, Türk ekonomisini güç durumda bırakmak istiyordu. 14 Mayıs 1950'de Türkiye'de Demokrat Parti iktidara gelmişti. 25 Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşına Türkiye de bir tugay göndermişti. Bulgaristan, yeni Demokrat Parti iktidarını güç durumda bırakmak ve Kore Savaşına katılan Türkiye'den öç almak amacıyla, Türkiye'ye üç ay içinde 250.000 göçmen göndermek istiyordu. Bu kadar büyük kitleyi, bu kadar kısa bir zamanda alıp barındırmak ve üretici duruma getirmek, büyük parayı ve geniş bir örgütlenmeyi gerektiriyordu. Oysa Türkiye, bu kadar büyük bir kitleyi hemen alabilmek için hazırlıklı değildi. Yılda 25 - 30 bin kadar göçmen almayı tasarlamıştı. Şimdi bunun on katını üç ayda almaya zorlanmak isteniyordu. Bulgarlar ayrıca bu göçmen kitlesinin içine kim bilir ne kadar zararlı insanlar sokacaklardı. İki ayağı bir pabuca sığdırılacak Türkiye, göçmenleri süzgeçten geçirmeye yeterince zaman bulamayacaktı. Sonra Bulgaristan, büyük göçmen kitlelerini hemen Bulgaristan'dan çıkmaya zorlarken, bunların malını mülkünü yok pahasına elden çıkarmaya zorlamış oluyordu. Göçmenler, taşınmaz mallarını değerine satamıyor, taşınabilen mallarıyla hayvanlarını yanlarında getiremiyorlardı. Bulgar Hükümeti soydaşlarımızı soyup soğana çevirerek yolluyordu. Babadan dededen kalan bütün mal mülk, bir Bulgar pasaportu karşılığı elden çıkıyor, heba olup gidiyordu. Kısacası Bulgaristan, göçmenlik işini böylesine dar bir zamana sığdırmak isterken ve Türkiye'yi sıkboğaz ederken, bir taşla birkaç kuş birden vuruyordu. Anlaşmaları çiğnediği gibi hak, hukuk, insanlık, adalet kurallarını da ayaklar altına alıyordu...

Bu gibi düşüncelerle karşılıklı tartışmalar sürüp gider-

ken, göç için başvuranlar Bulgaristan'daki Türk konsoloslu-klarının önünde büyük yığınlar oluşturdular. Türk konsoloslukları, insanüstü bir çabayla vize isteklerini karşılamaya çalışıyorlardı. 1950 yılı Temmuz ayında 5.728 vize verildiği halde Ağustos ayından sonra verilen vizelerde şöyle bir artış olmuştu.

Bulgaristan'daki Türk Konsolosluklarınca Verilen Türkiye'ye Giriş Vizelerinin Aylara Göre Dağılımı (220)

Ağustos	1950	10.685	kişi
Eylül	1950	37.846	»
Ekim	1950	33.808	»
Kasım	1950	2.445	»
Aralık	1950	0	
Ocak	1951	0	
Şubat	1951	0	
Mart	1951	19.885	kişi
Nisan	1951	23.675	»
Mayıs	1951	12.708	»
Haziran	1951	13.318	»
Temmuz	1951	12.123	»
Ağustos	1951	12.235	»
Eylül	1951	10.742	»

Toplam olarak 1 Ocak 1950 ile 30 Eylül 1951 tarihleri arasında 212.150 kişiye Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş vizesi verildi. Ama vize alan bu soydaşlarımızın tamamı göçmen olarak anayurt Türkiye'ye gelemediler.

Göç, bunalımı sürdü. İlk Bulgar notasını Türkiye kabul etmedi. Türkiye, imkânlarının elverdiği ölçüde sürekli göçmen alıyordu. Ama üç ay gibi kesin bir kısıtlamayı kabul etmiyordu. Türk Dışişleri Bakanı, 7 Ocak 1950 günü TBMM'de yaptığı açıklamada, «*Bu kadar yüksek sayıda insan kitlesinin üç ay gibi kısa bir zamanda, tek taraflı bir kararla, bir memleketten diğer memlekete naklini istemek ; milletlerarası kaidelere, insan haklarına ve nihayet Bulgaristan'ın bize karşı ahdi vaziyetine tamamıyla mugayir olduğu için böyle bir talebi elbette kabul edemezdik ve etme-*

220) **DBA** - Bulg. A. 6 - K. 3 - D. 11.

dik» dedi. Evet, bu kadar kısa zamanda, bu kadar büyük bir kitle alınamazdı ve alınamadı. Ama Bulgaristan'dan alınan göçmenlerin aylık sayısı giderek arttırıldı.

Göç akını böylece artarak sürerken, yeni bir bunalım çıktı. Bulgarlar, Türk göçmenlerin arasına vizesiz bazı kimselerle bir miktar Çingene soktular. Türk yasalarına ve özellikle 2510 sayılı yasaya göre, ancak Türk soyundan olan insanlar Türkiye'ye göçmen olarak alınabiliyordu ve Çingeneler Türk soyundan sayılmıyordu. Türk Hükümeti, vizesiz sokulanlarla Çingenelerin geri alınmasını Bulgar Hükümetinden istedi. Bulgarlar buna yanaşmayınca Türk Hükümeti, 7 Ekim 1950 günü sınırı kapattı. İstenmeyen kişilerin geri alınması, ilerde de Türkiye'ye vizesiz kimseler gönderilmemesi ve gelen göçmenler arasında vizesiz kimseler olursa bunların derhal Bulgaristan'a kabul edilmeleri, Bulgar makamlarınca taahhüt edildi. Onun üzerine Türk - Bulgar sınırı 2 Aralık 1950 günü yeniden açıldı.

Sınırın açılması üzerine, 1950/1951 kışında Bulgaristan' dan Türkiye'ye göçmen akını büyük boyutlara ulaştı. Aralık, ocak ve şubat aylarında, ortalama beşer bin Türk ailesi, yirmişer bin insan perperişan bir durumda Türkiye'ye sığındı.

Nisanda Türk Hükümeti, göçmenler konusunda çok önemli bir karar aldı: 1 Ocak 1950 gününden beri Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen ve gelecek olan bütün göçmenler, «iskânlı göçmen» kategorisine alındı. Yani Bulgaristan göçmenlerinin tümüne devlet eli uzatıldı. Daha Önce Türk Hükümetinden hiçbir yardım istemeyeceğini taahhüt etmiş olan göçmenler de iskânlı göçmen kategorisine alındılar. Bundan böyle Bulgaristan'dan gelecek olanlara «serbest göçmen» değil, «göçmen» vizesi verilmesi kararlaştırıldı. Hükümet kararnamesi aynen şöyleydi:

«Bulgaristan'dan 1950 takvim yılı başından itibaren serbest göçmen vizesiyle memleketimize gelen ve gelmekte olan Türklerin 2510 sayılı İskân Kanununun 15'inci maddesinin 5098 sayılı kanunla değiştirilen 2'inci bendi uyarınca (göçmen olarak) kabul edilmeleri ve iskân muamelesine tabi tutulmaları ve Bulgaristan'dan normal şartların avdetine kadar gelecek olanlara da mahalli konsolosluklarımızca 3659 sayılı kanuna göre serbest göçmen vizesi yerine

göçmen vizesi verilmesi; İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının muvafakatine dayanan Tarım Bakanlığının 16.3.1951 tarihli ve 3204-0-3307/12851 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 16.4.1951 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.» [221]

Bu kararnameyle anavatan Türkiye, büyüklüğünü göstermiş ve Bulgar baskısından kaçan göçmen kardeşler üzerine kanat germiş oldu. 1951 yılı başında «Göçmenlere ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği» adı ile güçlü bir birlik kuruldu. Göçmenlere yapılacak yardımların rasyonel biçimde dağıtımını üstlendi. Göçmen misafirhaneleri, Türk - Bulgar sınırındaki göçmen kabul istasyonu, göçmenlerin yerlerine gönderilip yerleştirilmeleri gibi önemli işler çabucak düzene koyuldu. Türkiye, şaşılacak bir beceriyle çabucak organize olmuş ve göçmen işini düzene sokmuştu. 1951 yaz aylarında sayıları epeyce azalmakla birlikte, göç, düzgün biçimde sürüp gidiyordu.

Fakat Bulgar tarafı bu düzgün göçmen akınını yine baltaladı. Göçmenler arasına yine sahte vizeli, vizesiz, Çingene gibi istenmeyen kişiler sokuldu. Türk giriş vizelerinde sahtekârlıklar yapıldı. Bunun üzerine Türkiye, Bulgar Hükümetine Haziran - Ekim 1951 tarihleri arasında altı nota verdi. İstenmeyen kişilerin geri alınmasını, vizesiz kimselerin Türkiye'ye gönderilmemesini, sahtekârlık yapanların bulunup ortaya çıkarılmasını istedi. Türk notalarına Bulgar tarafından olumlu bir cevap alınamadı.

Bunun üzerine Türk Hükümeti, 8 Kasım 1951 günü ikinci kez Türk - Bulgar sınırını kapatmak zorunda kaldı.

Bulgar Hükümeti, 30 Kasım 1951 günü yayımladığı bir tebliğ ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü kesin olarak durdurduğunu kamuoyuna duyurdu. Haksız yere Türkiye'yi suçlamaktan da geri durmadı. Türkiye'nin Bulgaristan Türklerini göçe özendirmek için her türlü propagandaya başvurduğunu, sonra da Türkiye'ye göçleri engellemeye çalıştığını ileri sürdü.

Türkiye, 1 Aralık 1951 günü bir tebliğ ile Bulgar iddialarına karşılık verdi. Türkiye'nin göç etmek isteyen soydaşlarını engellemesinin sözkonusu olmadığını, nitekim 1950 yılından 1951 sonbaharına kadar Bulgaristan'dan 150

221) 16.4.1951 tarihli, 3/12911 sayılı kararname.

bin küsur göçmen aldığını, göçün devam etmesinin Bulgar Hükümetinin işine gelmediğini, bu yüzden sınırın kapanmasına varan olayları Bulgarların kasıtlı olarak çıkardıklarını belirtti.

Olan, geride kalan Türklere oldu. 1950 - 51 yıllarında toplam 154.393 soydaşımız Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen olarak geldi. Bunların aylara göre dökümü aşağıdaki tabloda görülmektedir. Göçmenlerin 139.523'ü Temmuz 1950 tarihinden sonra, yani ilk Bulgar notasından sonra, geldi.

1950 ve 1951 YILLARI İÇİNDE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GELEN GÖÇMEN MİKTARINI GÖSTERİR ÇİZELGE

Aylar	1950 Yılı		1951 Yılı	
	Aile	**Nüfus**	**Aile**	**Nüfus**
Ocak	224	816	5071	21352
Şubat	285	1212	5538	20237
Mart	463	2186	2240	9553
Nisan	588	2387	3812	16250
Mayıs	296	1274	1868	8008
Haziran	804	3930	2098	8646
Temmuz	898	3065	1220	5243
Ağustos	1330	6028	1394	5489
Eylül	1499	7308	723	2861
Ekim	867	2572*	886	3455
Kasım	—	—	268	1114**
Aralık	4979	21407	—	—
Toplam	**12.233**	**52.185**	**25.118**	**102.208**

Aile	Nüfus	
12.233	52.185	1950 yılı içinde gelenler
25.118	102.208	1951 yılı içinde gelenler
37.351	**154.393**	Toplam.

Not: * Bu miktar 1-6/X/1950 tarihleri arasında gelenlere aittir. 7/X/1950 tarihinden 2/XII/1950 tarihlerine kadar Bulgar sınırı kapalı olduğundan göçmen gelmemiştir.

** Bu miktar 1-7/XI/1951 arasında gelenlere aittir. 8/XI/1951 de sınır ikinci defa kapandı.

Bulgar notasında 250.000 Türkün göç için başvurduğu belirtiliyordu. Demek ki, bunların 111 bin kadarı gelememişti. Gelemeyenlerin 58 bini Türkiye'ye giriş vizesi de almıştı. Ama bir daha ta 1969 yılına kadar göçmenlik olmayacaktı.

Bulgar Hükümeti, 30 Kasım 1951'de göçü yasakladıktan sonra, Bulgaristan'da kalan soydaşlarımızın pasaportlarını topladı. Bulgaristan'da göç konusunun konuşulmasını bile yasak etti. Göçmenlikten söz etmeye kalkışacak olanlar cezalara çarptırıldı. Soydaşlarımızın göç umutları söndürülmek istendi. Göçmenlik için bütün hazırlıkları yapmış, hatta Türkiye'ye giriş vizelerini de almış olan soydaşlarımız, içleri kan ağlayarak pasaportlarını Bulgar polisine teslim ettiler. «Bu topraklarda yiyecek ekmeğimiz, çekecek çilemiz varmış» deyip boyunlarını büktüler. Hatta 1500 kadar soydaşımız Bulgar sınırından geri çevrildiler. Türk Hükümetinin bunları yurdumuza kabul etmeye hazır olduğunu bildirmesine rağmen, bu soydaşlarımızın da göçüne izin verilmedi. Bulgaristan Türkleri üzerine derin bir sessizlik ve umutsuzluk çöktü. Bu sessizlik 1968 göç anlaşmasına kadar sürecekti.

Öte yandan Türkiye'deki göçmenler çabucak ev bark sahibi oldular ve üretici duruma geçtiler. Devlet Bakanı Muammer Alakant, bir soru üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 14 Kasım 1952 günlü oturumunda Başbakan adına şu açıklamayı yaptı [222] :

«Bulgaristan'dan 1950 takvim yılı başından son defa hudut kapandığı 8.11.1951 tarihine kadar 37.351 aileden, 154. 393 nüfus göçmen gelmiştir.

«Bu 37.351 aileden 32.000'i iskân edilmek için müracaatta bulunmuşlar veya iskân hakkını haiz göçmen olarak tespit edilmişlerdir. Bunlara karşılık 29.084 evin inşasına başlanmış olup bunlardan 19.293 ev ikmal olunmuştur. Geriye kalan 9.791 evin de inşaatı hayli ilerlemiş olup yılbaşına kadar tamamlanması ümit edilmektedir.

Göçmenlerin hemen hepsi müstahsil durumuna gelmiş bulunmaktadırlar. Şimdiye kadar göçmenlere 703.962 dönüm ziraat arazisi, 5.770.000 kilo tohumluk, 18.288.935 lira donatım ve işletme kredisi verilmiştir.

---

222) **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem IX, Cilt 17, toplantı 3, 14.11.1952, s c. 1.

Göçmen evleri inşaatında mevcut evlere ilave veya yeniden köy tesis suretiyle toplu olarak yaptırılanların bir kısmı taahhüde bağlanmış, diğer bir kısmı emanet yoluyle taşaronlara verilmiş, serpiştirme suretiyle köylerde yaptırılan ev inşaatı taahhüde bağlanmıştır.

İstanbul'da Rami'de yapılmış olan göçmen evleri 2.014 adettir.»

Demek ki Türkiye, 1950-51 göç olayından başarıyla ve yüz akıyla çıkmıştır. Çok kısa zamanda büyük bir göçmen kitlesini yerleştirmeyi ve ev bark sahibi yapmayı başarmıştır.

1950-51 yıllarında Bulgaristan'dan gelen 154 bini aşkın göçmen arasında yapılan bir anket ilginç noktalar ortaya koymuştur. Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden gelmiş 9446 aile reisinin anket sorularına verdiği cevaplara göre, göçmenlerin yüzde 11.1'i kendi arzularıyla göç etmiş, yüzde 85.3'ü, Bulgaristan'da yaşamanın imkânsız olduğu için göç ettiklerini söylemişlerdir. Bulgarların göçe zorladıkları kimseler ise yüzde 3 oranındadır. Demek ki göçmenlerin yüzde 85.3'ü Bulgar rejiminden kaçmıştır.

Ankete cevap veren aile reislerinden yüzde 24.4'ü Bulgarlardan şahsen kötü muamele görmediklerini, geri kalan yüzde 74 kadarı ise şahsen kötü muamele gördüklerini söylemişlerdir. Şöyle ki, yüzde 8'i Bulgarlardan dayak yemiş, yüzde 4.3'ü Bulgar makamlarınca hapsedilmiş ve sürgüne gönderilmiş, yüzde 62'si ise çeşitli kanunsuz ve haksız fiillere ve hareketlere uğramıştır.

Göçmen aile reislerine Bulgaristan'daki mallarının satışlarıyla ilgili olarak da sorular sorulmuş. Aile reislerinin bu konudaki beyanları şöyle olmuştur.

Beyanlar	Beyanda bulunanlar	Nispeti %
Mallarını değerine satanlar	215	2.6
Değerinden çok aşağı fiyata satanlar	5988	63.4
Hiç satamayanlar	2578	27.3
Bilinmeyen	635	6.7
Toplam	9446	100.0

Demek ki gelen göçmenlerin ancak yüzde 2.6 kadarı Bulgaristan'daki mallarını değeri üzerinden satabilmiş, geriye kalanlar ise mallarını ya hiç satamamışlar, ya da değerinden pek düşük fiyata elden çıkarmışlardır. O göçmenler arasında kullanılmış battaniye veya elden düşme bir palto karşılığında 15-20 dönümlük tarla veren, böylece malını elden çıkaran kimseler çoktu. Çünkü taşınmaz mallarını elden çıkarmadıkça göçmenlerin Bulgaristan'dan çıkışlarına izin verilmiyordu Türklerin hepsi göç niyetinde olduklarından mal satın almıyorlardı. Bulgarlara da Türk mallarına para vermemeleri elaltından duyurulmuştu. Böylece göçmenler tam bir çıkmaz içinde bırakılmış ve bu çıkmazdan kurtulabilmek için ellerinde avuçlarında olan mallarını Bulgarlara âdeta «bağışlamak» zorunda bırakılmışlardı.

Yeni Ders Kitapları

Devletleştirilen Türk azınlık okulları için 1947-1948 ders yılında yeni ders kitapları hazırlanmaya başlandı. Okullar devlet azınlık okulları oldukları için okul kitabı hazırlatma ve bastırma işini de artık Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı üstleniyordu. Bakanlık, Türk okullarına ders kitabı hazırlanması için yarışma açtı. Yarışmayı kazanan kitaplar birer birer yayına girdi. Ders kitaplarının içeriği giderek değişti.

1946/47 ders yılına kadar eski ders kitaplarıyla öğretim yapılmıştı. Bu kitaplar daha 1920'lerde hazırlanmış, 1930' larda yeniden basılmış kitaplardı. Bulgaristan Türk çocuklarına, Türkiye'deki kardeşlerine verilen eğitime paralel bir eğitim vermeyi amaçlıyorlardı. Türk çocuklarına Türklük gururu, milliyet sevgisi, Türkiye sevgisi aşılanıyordu. Türkiye, anavatan olarak öğretiliyordu. Türk yazarları tanıtılıyordu. Bunu bir örnekle açıklamak daha yerinde olur: Süleyman Sırrı (Tokay) ve Yusuf İzzettin tarafından hazırlanan ve ilk kez 1925'te Şumnu'da basılan, daha sonra biraz değiştirilerek yeni baskıları yapılan ve 1947 yılına kadar Türk okullarında okutulan *Yeni Kıraat* kitaplarındaki okuma parçaları şu ozan ve yazarlarımızdan alınmıştı: Orhan Seyfi, İbrahim Alâeddin, Ziya Gökalp,

Refik Halit, Hüseyin Cahit, Mehmet Emin, Reşat Nuri, Akagündüz, Ali Ulvi, Ağaoğlu Ahmet, Mithat Cemal, Ruşen Eşref, Mehmet Akif, Ercüment Ekrem, Selim Sırrı, Fazıl Ahmet, Ömer Seyfettin, Namık Kemal, Halide Edip, Celâl Sahir, Falih Rıfkı, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Enis Behiç, Abdülhak Hamit, Ali Canip ve başkaları.

Türk okullarında Türk İstiklal Marşını söylemek yasaktı. Ama Rüştiye birinci sınıf *Türk Dili* kitabında geniş zamana (muzari) şu örnek verilmişti:

«Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım!»

Öğretmen, geniş zaman örneği olarak verilen bu parçanın, Türk İstiklal Marşından iki satır olduğunu belirttikten sonra bunu açar, İstiklal Marşımızın tamamını çocuklara yazdırıp ezberletirdi. Türk çocukları bunu söyleyemeseler bile ezberlemiş olurlardı.

Türk azınlık okullarının devletleştirilmesinden sonra çıkan yeni ders kitaplarında durum değişmeye başladı. 1947 yılında Razgrad'da P. Atanasov basımevinde bastırılan ve Ahmet Şevki'nin hazırladığı Türk ilkokullarının birinci sınıfları için *Alfabe ve Okuma Kitabı*, yeni ders kitaplarının ilki oldu. Tamamı 71 sayfa olan bu kitabın ilk 56 sayfası *Alfabe*, son 15 sayfası ise *Okuma* kitabıydı. Son bölümde 17 okuma parçası vardı. Bunlardan dokuzu manzumeydi ve manzumelerden biri «Bulgaristan» adını taşıyordu: «Bulgaristan, güzel ana!/Canım, kanım kurban sana!» deniyordu (s. 58). Bir başka şiir «Bulgar Bayrağı» başlığını taşıyordu. Burada da Bulgar bayrağı için «Senin için biz kurban/Olacağız her zaman!» deniyordu (s. 59). Yani Türk bayrağı sevgisi yerine Bulgar bayrağı sevgisi, Anadolu toprağı özlemi yerine Bulgaristan sevgisi aşılanmaya çalışılıyordu. Bulgaristan Türklerini Türkiye'den uzaklaştırıp soğutmaya doğru ilk çabalar başgöstermeye başlamıştı. Türk Okulları, Bulgar Hükümetinin eline geçtiğine göre, Bulgar makamları, Türk okullarına istediklerini empoze etmeye başlıyorlardı. Ama henüz yavaş yol alıyorlardı.

İlkokulların ikinci ve üçüncü sınıfları için Süleyman Salih'in hazırladığı *Okuma Kitapları* kabul edilmişti. Her iki kitap 1947 yılı sonunda Sofya'da bastırılmıştı. İkinci sınıf *Okuma Kitabı*nda seksen okuma parçası vardı. Bunla-

rın yalnız altısı Türkiyeli yazar ve ozanlardan alınmıştı: Ali Ulvi, Orhan Seyfi, Akagündüz, Hasan Âli Yücel imzaları görülüyordu. Kitaptaki öteki parçalar Bulgaristanlı Türk öğretmenlerin ve yazarların yazılarıyla şiirleriydi. Yeni ders kitaplarında Türkiyeli yazarlara onda bir oranında yer verilmiş, buna karşılık Bulgaristanlı Türk yazarlarının parçalarından yüzde doksan kadar alıntı yapılmıştı. Yani Bulgaristan Türk çocuklarına Türkiyeli yazarlar artık pek tanıtılmıyor, onların yerine yerli yazarlar öne geçiriliyordu.

Yine Süleyman Salih'in hazırlamış olduğu ve 1947 yılı sonunda Sofya'da basılan Üçüncü Sınıf *Okuma Kitabı*nda 51 okuma parçası vardı. Bunların yedisi Türkiyeli, geri kalanı yerli yazar ve ozanlardan alınmıştı. Türkiye'den Hasan Âli Yücel, İbrahim Alâeddin Gövsa, Ali Ulvi Elöve, Celâl Sahir Erozan ve Cenap Şahabettin'in imzalarına yer verilmişti.

Gerek ikinci sınıf, gerek üçüncü sınıf *Okuma Kitaplarında* adları geçen yerli yazar ve ozanların çoğu, 1920'lerde veya 1930'larda yetişmiş Atatürkçü, milliyetçi öğretmenlerdi. Kitaplarda bunlara ağırlık verilmişti. Türkiyeli yazar ve ozanlardan ise, artık pek az parçalar alınıyordu. Bu ders kitaplarında Türkiye'nin adı hemen hiç geçmiyordu. Buna karşılık Bulgaristan ve Bulgar bayrağı bir iki parçada övülüyordu. Bunlar dışındaki parçalar, etliye sütlüye dokunmayan, öğretici, eğitici, didaktik yazılardı. Bulgaristan'a bağlılık konusu bir ölçüde işleniyor, anavatan Türkiye biraz unutturulmaya çalışılıyordu. Bu kitaplarda komünizm propagandası ise henüz yoktu. Demek ki 1947/48 ders yılında Bulgaristan Türk azınlık okullarında okutulmaya başlanan yeni ders kitapları, bir geçiş döneminin kitaplarıydı. Bunlar, 1930'ların milliyetçilik, Türklük duyguları aşılayan kitaplarına benzemedikleri gibi komünist eğitim veren kitaplar da değillerdi.

Bu yüzden bu yeni kitaplar sert biçimde eleştirildi. Parti organı *Yeni Işık* şöyle yazıyordu [223]:

«Süleyman Salih tarafından hazırlanıp Eğitim Bakanlığınca tasdik edilen ilkokul ikinci, üçüncü ve dördüncü sı-

223) Öğretmen Rasim Bilezeroğlu, «Çözülen ve çözülmeyen öz davalarımızdan Okullarımız ve Okul kitaplarımız», **Yeni Işık**, 30.7. 1948, No. 29.

nıf okuma kitapları yüzyılın demokratik terbiye prensiplerinin ruhuna uygun pek az parçaları içine aldıklarından devlet Türk okullarında ders kitabı olarak kalamazlar. Bu kitaplar hakkında tenkitleri 'Uçitelska Borba' ve 'Işık' gazetelerinde her meslektaş görmüş ve okumuştur. Görmese bile bu kitaplar üzerinde ders veren ve onları inceleyen öğretmen arkadaşlar çok iyi takdir ve tasdik ederler ki, bu kitaplar birer ders kitabı olmaları dolayısıyla hiçtirler...

Yeni ders yılı, yani 1948/1949 yılı için yeni kitapların hazırlanmasını dilerken bütün meslektaşların bu işle ilgili olmalarını isteriz!»

Yeni Bulgar yönetimi, Bulgaristan Türklerini Türkiye'den soğutmak ve komünistleştirmek amacı güdüyordu. Eğitim öğretim, dolayısıyla yeni ders kitapları bu amaca yönelik olmalıydı. Bulgar komünist lideri ve başbakan Georgi Dimitrov, Tito'nun Bulgaristan'ı ziyareti dolayısıyla, Aralık 1947'de Şumnu'da, Türk azınlığına yönelik bir konuşma yaptı. Bulgaristan Türklerine, gözlerini Ankara ve İstanbul'dan ayırıp Sofya ve Belgrad'a çevirmelerini öğütledi. Şöyle dedi [224] :

«Bölgenizde adetçe kalabalık olan Türk ahalisi yaşamaktadır. İslav olmayan bu ahali, Halk Cumhuriyeti Bulgaristan'ın inşaatında yer almakta ve tam bir hak müsavatına maliktir. Bize göre, Türk ahalimizin gözleri, İstanbul ve Ankara'ya doğru değil, Sofya'ya ve... Belgrad'a doğru dikilmelidir. Aramızda yaşayan bu azlıkların üzerinde ve bilhassa Türklerde, Bulgar milletinin düşmanlarının ajanlarını görmek istemiyoruz...»

Bulgar resmi yayınları ve demeçleri de Bulgaristan Türklerini Türkiye'nin etkisinden kurtarıp Bulgar rejimine bağlamak için büyük eğitim çabası gerektiğini vurguluyorlardı. Bu yayınlardan birinde, Bulgar Basın Müdürlüğünce yayımlanan 17 Ocak 1948 tarihli *Siyasi Bülten*de şu satırlar yer alıyordu [225] :

«... Vatan Cephesinin Bulgaristan'daki azınlık meselesini nasıl hallettiğine ve bu hususta nasıl çalıştığına bir göz atalım...

Bizde ikinci azınlık grubu Türklerdir. Onların sayısı

224) **Yeni Işık** gazetesi, 15 Aralık 1947, No. 65.

225) Bulgaristan Basın Müdürlüğü, 17.1.1948 tarihli **Siyasi Bülten.**

da yarım milyondan fazladır. Bu halk faşist idareciler tarafından büyük baskıya maruz kalmıştı. Yabancı ajanları ve Vatan Cephesi düşmanları onların geri kalmasından hainane faydalanmaktadırlar. Vatan Cephesinin aleyhinde olarak, fakirlerin topraklarının alınacağı, camilerin yıkılacağı, kadınların feracelerinin attırılacağı gibi... dedikodular yayılmaktadır. Bu hususta Ankara'nın radyo vasıtasıyla Bulgaristan aleyhinde yaptığı propaganda da rol oynamaktadır. Bu propaganda sırasında Türk ajanları, Bulgar topraklarının Türkiye'ye ilhakı için Türk halkı arasında menfi hava yaratmaya da çalışmaktadırlar. 'Neresi Türk olmuş ise orasının şimdi de Türk olması gerekir' sözü onların düsturu olmuştur. Bu durum... Türk halkı arasında büyük çalışmalarda bulunmayı gerektirmektedir. Önceden Türklere daima daha az yiyecek maddeleri verilerek iaşe konusunda Bulgarlar ile Türkler arasında ayrım gözetilmekteydi. Bugün Vatan Cephesi yalnız bu konuda değil, kültürel terbiye alanında da bu halka pek büyük yardımda bulunmaktadır. 9 Eylülden önce binaları harap halde bulunan Türk azınlık özel okullarının idaresi bugün devlet tarafından sağlanmaktadır. Bu halkı (Türk azınlığını) yabancı tesirlerden ayırıp Vatan Cephesine bağlamak hususunda bundan böyle yapılacak büyük siyasi ve eğitim faaliyeti vardır.»

Bulgaristan Türklerini «yabancı tesirlerden», yani Türkiye etkisinden uzaklaştırmak ve «Vatan Cephesine bağlamak», yani komünistleştirmek amacıyla, yoğun eğitim çalışmalarına, girişildi. Bulgaristan Türk ilk ve ortaokullarında okutulmak üzere sekiz tane Türkçe okuma kitabıyla beş tane Türkçe dilbilgisi hazırlandı. Bu kitaplar 1958-61 yıllarında Sofya'da «Narodna Prosveta» adlı devlet yayınevince yayımlandı. Bu kitapların içeriğine şöyle bir göz atmak, insanı şaşırtmaktadır. Bulgaristan Türk eğitiminin on yıl öncesine bakarak akıl almaz bir değişime uğramış olduğu görülür.

3-6 yaşlarında çocukların devam ettiği «Okul Bahçeleri» öğretmenleri için hazırlanmış *Metodika* (metodoloji) kitabında şu satırlar yer almaktadır [226] :

226) **Çocuk Bahçesindeki Çocuklara Tabiatı Tanıtma Metodikası** (Bulgarcadan çeviren Salâhattin Osman), Sofya: 1958, s. 5.

«Çocuk bahçelerinde komünist terbiyesinin gayesini gerçekleştirmede esas kaynaklar, tabiat ve içtimai hayattır... Gerek Sovyet çocuk bahçelerinde ve gerek bizde (Bulgaristan'da) çocukların terbiyesi işi, Marksist - Leninist esaslar üzerine kurulmuştur. Çocukların etrafını çeviren tabiat çok mürekkep ve çok çeşitlidir. Bu yüzden o, en küçük yaştaki çocuklara doğru komünist terbiyesi vermek için zengin muhtevaya maliktir.»

Kitap, öğretmenin nasıl hareket edeceğini, nasıl «tabiattan faydalanarak» çocuklara komünist terbiyesi vereceğini uzun uzun anlatır. Çocuk bahçelerinde eğitim Bulgarcadır. Türk çocukları buralarda kendi anadilleriyle okuma yazma öğrenmeden önce «komünist terbiyesi» alırlar.

İlk ve orta okullarda Türk çocukları Türkçe okuyabiliyorlardı. Ama Türkçe okutmaktan amaç, Türk çocuklarına Türk kültürü vermek değildi. İlkokul öğretmenleri için hazırlanmış olan metodoloji kitabında «Türk dili öğretiminin gaye ve vazifeleri» şöyle açıklanıyordu [227] :

«Sosyalist mektebimizin başlıca gayesi, sosyalist cemiyetine her taraflı inkişaf etmiş adamlar hazırlamaktır... Şu halde Türk diline sosyalizm kurucularını yetiştirip terbiye etmek gibi şerefli bir vazife düşmektedir.

Türk dili öğretiminin en mühim gayelerinden biri Türk çocuklarına komünist terbiyesi vermektir.»

Türk dili öğretiminin amacı böylece belirtildikten sonra, öğretmen derse gelir. İlkokulun birinci sınıfında Türkçe okuma dersine başlar. Elinde *Okuma Kitabı - I* (Hazırlayanlar N. Gamzof, N. İbrahimof, Z. Yamaç, Sofya: 1959) vardır. Kitapta komünist terbiyesinin ilk unsurları verilir. Basit, somut, yalın örneklerden yararlanılır. «Muallim yoldaş» denen öğretmen, çocuklara, Türk alfabesinin en çok hangi harflerini sevdiklerini sorar. Hasan, kendi adının ilk harfi olan (H) harfini sevdiğini söyler. Emine, ana kelimesinin ilk harfi olan (A) harfi en güzeldir, der. Süleyman ise en güzel ve en çok hoşuna giden harflerin BKP harfleri olduğunu söyler ve nedenini açıklar: *«Bu harflerle Bulgaristan Komünist Partiyası adı başladığı için. Bu partiya, bizim güzel yurdumuzu sosyalizme doğru götürüyor»* der (s. 6). Ki-

227) H. Mahmudof, L. Demirof, M. Müminof, **İlk Mekteplerde Türk Dili Öğretimi** Metodikası, Sofya, 1958, s. 10.

tabın «Mektep, Aile Ocağı, Hür Vatanımız, Köyde ve Kasabada Çalışma, Ehli ve Yabani Hayvanlar, İlkyaz, Yaz, Sağlığımızı Koruyalım» bölümleri vardır. Bütün bu bölümlerde komünist terbiye yoğun biçimde aşılanmaya çalışılır. Lenin, Georgi Dimitrov gibi komünist önderler fotoğraflarıyla ve sözleriyle belletilir. «Lenin gibi çalışkan olalım» denir (s. 5). «Georgi Dimitrof'un babaca nasihatlarını hiçbir zaman unutmayacağım» diye eklenir (s. 13).

Politik eğitim durmadan sürdürülür. Şu ana konular işlenir: Komünist izci anlamına «piyoner», komünist lider Georgi Dimitrof'un izinde giden anlamına «Dimitrofçuluk», üstün çalışkanlık anlamına «emek kahramanlığı», «hamlecilik», «plandan önce işi bitirme», «sosyalizm kuruculuğu» vb.

Bulgar kolhozu TKZS (Tekezese okunur), Bulgar Komünist Partisinin kısaltması BKP, Bulgaristan'da konuşulan Türkçeye yeni yeni sokulan *kombayn* (biçerdöver), *yazovir* (baraj), *zavot* (fabrika) gibi kelimeler ve sloganlar, Türk çocukların kafalarına doldurulur. Sovyetler Birliği'ne sonsuz hayranlık, bağlılık ve minnettarlık duyguları aşılanmak istenir. Bulgaristan «Hür vatan», Sovyetler Birliği de nedense, «Anavatan» sayılır.

Okuma Kitabı - II. (Narodna Prosveta Devlet Neşriyatevi, Sofya: 1960) :

1952 - 1960 yıllarında sekiz kez basılan bu kitap birinci sınıfta işlenen konuları tekrarlayıp biraz derinleştiriyordu. Bulgar komünist lideri çocuklara sevdirilmek isteniyordu: «Büyük önder Georgi Dimitrov çocukları severdi. Çocuklar da onu severdi» deniyordu. Arkasından Lenin ve «Oktobr İnkılabı» denen Rus devriminin konuları işleniyordu.

Kitabın birinci bölümü «Dokuz Eylül ve Hür Vatan» başlığını taşıyordu. Burada Bulgaristan'da komünist rejimin kurulması, Bulgar Komünist Partisi, komünist izciler, Dimitrofçular, Dimitrof «baba» övülüyordu. «Oktobr İnkılabı»nı anlatan üçüncü bölüm, Sovyet propagandasıyla doldurulmuştu. Rus ihtilali, Lenin, Kızılordu, kısaca Ruslarla ilgili her şey göklere çıkarılıyordu. «Sovyet ordusu faşistleri nasıl ezdi?», «Ülkemizi kim kurtardı?» diye soruluyor ve «Büyük ve kuvvetli Sovyet ordusuna şan ve şeref!» deniyordu. Kızılordu hep «kurtarıcı» olarak gösteriliyordu.

Okuma Kitabı - III (Yazanlar, A. Yakubof, N. Demireva, S. Demirof, Sofya 1961) :

Üçüncü sınıf çocukları, «Dimitrofçuluk», «piyonerlik» gibi konuları öğrenmekle yetinmiyor, artık uygulamaya da geçiyorlardı. Kitapta bu konular işleniyordu. «Bugün 10 yaşını dolduran siz... piyoner sıralarına katılacak ve piyoner olacaksınız» deniyordu. Çocuklar komünist izci, yani «piyoner» andı içiyor, andlarına sadık kalacaklarını belirtiyorlardı. Piyoner örgütüne katılan Türk çocukları, örgütün gereklerini yerine getirmek durumundaydılar. «Piyoner kampına» gidecekler, «piyoner dostluğunu» öğreneceklerdi. Bu dostluk gereği Türk ve Bulgar çocukları kaynaşacaklardı : «Ayrı değil Türk, Bulgar, / Adımız tek : Piyoner! / Al boyun bağımız var, / Bu bağ 'kardeşsiniz' der.»

«Piyoner dostluğu» ta Moskovalara kadar uzanır. Bulgaristanlı Türk piyoner Ayşe ile Moskovalı Nataşa mektuplaşırlar : «Moskovalı bir kıza / Mektup yazıyor Ayşe. / Kendini canla başla, / Kaptırmış o bu işe» ve sonra Moskova' dan karşılık alıyor : «*Zdravstvuy Ayşe daragaya, - Tıy lübimaya maya**... - Belki bir gün kendin de - Gelirsin Moskova'ya.» (s. 57 - 58)

«Piyonerler», «halk düşmanlarına» amansız düşman olmayı, gerektiğinde ana babalarını bile polise ihbar etmeyi öğrenirler: «*Pavlik (Morozof) babasının halk düşmanlarına yardım ettiğini öğrendi... susamazdı. Babasını ve diğer halk düşmanlarını muhakeme eden mahkeme karşısında Pavlik bütün bildiklerini anlattı... Piyoner teşkilatı, Pavlik Morozof gibi milyonlarca kız ve oğlan yetiştirdi.*» (s. 38)

Kitapta komünist önderlere geniş yer verilir. Lenin ve Dimitrof gibi adlara Dimitar Blagoev de eklenir. 1924'te ölmüş olan bu Bulgar komünistin yaşamı, Bulgar Komünist Partisi anlatılır. Partiye övgü şiirleri ezberletilir. On yaşındaki Türk çocukları gürül gürül okurlar : «Partiya, sen bize sevgili ana... Partiya, gönülden bağlıyız sana...» vs. vs.

TKZS kooperatiflerine de kitapta geniş yer ayrılmıştı. Meyvecilik ve tavukçuluk konuları işleniyordu ve burada da Sovyet propagandasından geri durulmuyordu. Meyveciliği geliştirmek için ömrünü vermiş olan Rus bilgini Miçu-

(*) Türkçe dörtlüğe iki satır Rusça sıkıştırılmış. «Selam değerli, sevgili Ayşem benim» demektir (BNŞ).

rin anlatılıyor ve çocuklara «Miçurinciler derneği» kurmaları öğütleniyordu. Tavuk «firmasında» (çiftliğinde) legorn cinsi tavuklar yetiştirildiği, her tavuktan yılda 200 yumurta alındığı söylendikten sonra, «*Sovyetler Birliği'nde ise senede 300 yumurta yumurtlayan tavuk cinsleri yetiştirilir*» deniyordu (s. 136).

Okuma Kitabı - IV (Yazan, N. Gamzof, Sofya, 1960):

Bu kitapla, ilkokullardaki okuma kitapları dizisi tamamlanmış oluyordu. İlkokul düzeyindeki komünist terbiye de tamamlanıyor ve bir üstdüzey eğitime hazırlık, yani komünist izcilik demek olan «piyonerlik»ten komünist gençlik anlamına gelen «Komsomol» örgütüne hazırlık başlıyordu. «Yiğit Komsomol»a ilişkin düzülmüş dizeler ezberleniyordu.

Yine bu kitapta Rus ve Bulgar komünist liderlerinin yanı sıra, ilk kez, Bulgaristanlı Türk komünistlerinden söz edilmeye başlanıyordu. Gerçek mi düşsel mi olduğu pek kestirilemeyen üç Türk «partizanının» adları anılıyordu: Ali Derviş, Hüseyin Süleymanof Mtkof ve Ahmet Tatarof. Bulgar faşistlerince öldürülmüş bu üç Türkün hikâyeleri anlatılıyordu.

Bulgaristan'da ilkokullar dört yıldı. Beşinci yıl, ortaokulun ilk sınıfı oluyordu. Daha sonra ilk ve ortaokullar birleştirilip sekiz yıllık «temel eğitim» sistemi başlatılmış olmakla birlikte, beşinci ve sonraki sınıflar yine ortaokul sınıfları oluyordu. Bu sınıflar için hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yeni boyutlar göze çarpıyordu.

Okuma Kitabı - V (Yazanlar, Fuat Saliyef, Selim Bilâlof; Sofya, 1961):

Bu kitapta, ilkokulda işlenen konulardan başka yenilikler de görülüyordu: İlk kez Karl Marx'tan, sonra da «edebiyattan» söz edilmeye başlanıyordu. Özellikle halk edebiyatı üzerinde durularak, türkülere, masallara, atasözlerine, manilere yer veriliyordu. Halk edebiyatı, komünist eğitim için kullanılıyordu. Sözgelimi maniler anlatılırken, «Mevzu bakımdan maniler pek çeşitlidir. Yeni hayat, kuruculuk, sosyalizme hasredilen maniler vardır» deniyor ve örnekler veriliyordu: «Kırda çiçek açıldı / Güzel koku saçıldı / Dimitrof'un gününde / Bize mektep açıldı.» Bir başka mani örneği: «Pencereden bakalım / Sular gibi akalım / Hepimiz

bir olalım / Sosyalizmi kuralım.» (s. 95) Sonra, «Lakin aşki maniler de pek çoktur» deniliyor ve bu türe örnek olarak, fabrikada çalışan sosyalist emek kahramanı «hamleci» delikanlıyla, çalışan kızlar arasında söylenen maniler gösteriliyordu: «Sarı ipek bükerim / Masurlara sararım / Ben hamleci yârimi / Fabrikada ararım.» Mani diye gösterilenler, böyle uyduruk dörtlüklerdi.

Beşinci sınıfta ilk kez «dine karşı savaş» hazırlıklarına başlandığı göze çarpıyordu. Kitapta, kutsal sayılan kimi şeyleri alaya alan, hicveden öyküler vardı. Bunlar yerli Türk yazarlarının kaleminden çıkmıştı. Örneğin, «Bir Dev Masalı» adlı manzum hikâyede Sabri Demirof'un, «Yeşil Hoca» adlı bir yobazın uydurduğu dev masalıyla, Recep Hüsamettinof'un «Fosforlu Çotuk» başlıklı hikâyesi bu türden hicivlerdi.

Beşinci sınıflar için hazırlanan *Okuma Kitabı*nın ilk baskılarında Bulgar ve Sovyet yazarlarından çevirilere geniş yer verilmişti, ama Türkiyeli yazarlara hiç yer verilmemişti. Kitabın 1966 yılında yapılan beşinci baskısında ise şu imzalar görülüyordu: Reşat Nuri Güntekin, Nazım Hikmet, Ali Ulvi, Tevfik Fikret, Orhan Kemal, Sabahattin Ali ve Orhan Veli.

Altıncı ve yedinci sınıfların okuma kitaplarında da aynı şey göze çarpıyordu: Yani bu kitapların 1963 yılına kadar olan baskılarında Bulgar ve Sovyet yazarlarından bol çeviriler vardı, Türkiyeli yazarların ise adları bile geçmiyordu. 1966'da yapılan baskılarında ise Türkiyeli yazarlara da genişçe yer verilmeye başlanmıştı. Yukardaki imzalardan başka, Oktay Rifat, Refik Halit, Şüküfe Nihal, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal, Fahri Erdinç'ten parçalar alınmıştı.

1966'da basılan bu kitaplar biraz göstermelikti ve göz boyama amacı güdüyordu. Çünkü 1959/1960 ders yılından sonra Türk ve Bulgar okulları birleştirilmiş, öğretimde Bulgarcaya geçilmiş olduğundan, Türkçe okuma kitapları program dışında kalmıştı. Bulgaristan'da artık Türkçe okutulmuyordu. Türkiyeli yazarlara da yer veren bu okuma kitapları, okullarda kullanılmaktan çok, dışa gösterilmek ve propaganda amacıyla bastırılmıştı.

Altıncı ve yedinci sınıfların okuma kitaplarını hazırlayanlar S. Demirof, İ. Raşidof ve K. Memişef idi. Sekizinci

sınıflar için okuma kitabını ise Adile Mirkova ile Muharrem Tahsinof hazırlamışlardı.

Bu okuma kitaplarından ayrı olarak, 1950'li yıllarda, *Edebi Okuma Kitapları* da yayımlanmıştı. Rıza Mollof'un hazırladığı, sonra N. İbrahimof'un da hazırlanmasına katıldığı bu kitaplar, bir çeşit edebiyata giriş niteliğindeydi. Edebiyat türleri tanıtılıyordu. Koşma, taşlama, varsağı örnekleri gösteriliyor; vezin, kafiye, redif, mecaz, istiare, teşhis, hatırat, biyografi açıklanıyor; trajedi, komedi, dram, epik, lirik, dramatik eserler kısaca anlatılıyordu. Kitaplarda okuma parçaları, Sovyet ve Bulgar edebiyatçılarından seçilmişti. İki de Azerbaycanlı vardı: Samet Vurgun ve Resul Rıza.

Okuma kitaplarının yanı sıra Bulgaristan Türk okulları için *Türkçe Dilbilgisi* kitapları da hazırlanmıştı. Birbirini tamamlayan bu kitapları hazırlayanlar, Fuat Salief, Yakup İsmailof, Fahri Erdinç, Ahmet Yakubof, Emil Boyef ve Recep Aliyef idi. 1963 ve daha sonraki yıllarda basılan bu kitaplar okullarda pek okutulamadı. Çünkü o tarihte artık Türkçe öğretim sona ermek üzere bulunuyordu. Öte yandan 1950'lerde basılmış ve B.A. Şişmanoğlu, S. Demiroğlu ve S. M. Cerrah tarafından hazırlanmış olan *Türk Dili Grameri* başlıklı kitaplar, Türk okullarında okutulabilmişlerdi.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: 1946'da Türk azınlık okullarının devletleştirilmesinden sonra, yirmi yıl boyunca Bulgaristan'da, devlet tarafından çok sayıda Türkçe ders kitabı yayımlandı. Ancak bu kitaplarla Türk çocuklarına komünizm öğretisini aşılama amacı güdüldü. Yer yer Bulgarlık ve Bulgar milliyetçiliği konularına da Türkçe kitaplarda yer verildi. Ama asıl ağırlık, komünizm öğretisi üzerinde toplandı. Komünizm ideolojisi çok yoğun ve kaba biçimde ders kitaplarında işlendi. Giderek eğitimin, bıktırıcı, usandırıcı bir propagandaya dönüştürüldüğü görüldü.

1946'dan önce Bulgaristan Türk okullarında okutulan Türkçe ders kitapları, özellikle *Okuma Kitapları* veya *Kraat Kitapları*, Türkiyeli yazarlardan alınan parçalarla doluydu. Bunlar, Türklük bilinci, Türklük gururu, Türkiye sevgisi aşılıyordu. 1946'dan sonraki kitaplarda durum tam tersine döndü. Türkiyeli yazarlara hiç yer verilmez oldu. Türkiye büsbütün unutturuldu. Onun yerine, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği anlatılır oldu.

İlgi çekici bir nokta şuydu : Bulgaristan'da, Türkçe eğitim yapılmadığı ve Türkçenin okullarda yasaklandığı bir dönemde de Türkçe ders kitapları basıldı ve bu kitaplarda Türkiyeli yazarlara da yer verildi! Bu kitapların okullarda okutulmak üzere değil, dışarıya gösterilmek amacıyla basıldığı anlaşıldı. Bulgaristan'ı ziyaret eden Türk devlet adamlarına, aydınlarına, yazar ve çizerlere bu kitaplar gösterildi. Takdir topladı. Bulgaristan'da Türkçenin yasaklanmış olmasına karşı eleştiriler, böylece nötralize edilmek istendi.

Sosyalist Türk Eğitimi

1950'lerde Bulgaristan'da sosyalist veya komünist içerikli bir Türk eğitimi gelişti. Bu gelişme, 1946'da, Türk azınlık özel okullarının devletleştirilmesi üzerine başlamıştı. 1950 - 51 göçünün ardından yoğunlaştı. 1959 - 1960 ders yılında Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesiyle sona erdi. O tarihe kadar eğitimin dışı milli, içi sosyalist idi. Ondan sonra şekil bakımından bile Türkçe eğitim kalmadı. Türkçe eğitimin yerini Bulgarca eğitim aldı.

Sosyalist eğitimi geliştirmek için önce öğretmen yetiştirmek gerekiyordu. Eski öğretmenler sosyalist eğitim görmemişlerdi; büyük çoğunlukla, Şumnu'daki «Nüvvap Okulu»nu bitirmiş kimselerdi. İstendiği gibi sosyalist eğitim veremezlerdi. O bakımdan sosyalist eğitim vermek için sosyalist öğretmen yetiştirme yoluna gidildi.

1947 yılında Eski Zağra (Stara Zagora) kentinde bir Türk Pedagoji Okulu açıldı. Okulda, Türkçe dersinin dışındaki bütün dersler Bulgar öğretmenlerce ve Bulgarca veriliyordu. İlk yıl okula 118 erkek ve 12 kız öğrenci alındı. Ertesi yıl öğrenci sayısı 250'yi buldu. *Yeni Işık* gazetesi, okulun ikinci ders yılına başlamasını şöyle anlatıyordu (228) :

«21 Eylül 1948 tarihinde pedagoji okulu öğrencileri 'Rodina' tiyatro salonunda ikinci ders yılı açılış törenini büyük

228) «Stara Zagora Türk Pedagoji Okulunun Açılış Töreni,» **Yeni Işık**, 3.10.1948.

sevinç içersinde karşıladılar. Milli marşımızla tören açıldı. Bunları müteakip sözü okulumuzun çevirgeni Denef alıp ezcümle şöyle dedi:

'Sevgili öğrenciler...

Siz, yarınki günün öğretmenleri, Lenino - Marksizm ilmi ile kendinize ve Türk azlıklarına parlak bir istikbal hazırlayacaksınız. Binaenaleyh, siz öğrenciler, Leninizm-Marksizm ilmini benimsemeniz lazımdır. Bu da ancak bulunmuş olduğunuz okul sıralarında olacaktır...'»

Demek ki Türk Pedagoji Okulu öğrencilerinden istenen, marksizmi benimsemeleri ve gençlere aşılamalarıydı. Yeni öğretmenin misyonu bu olacaktı. Ancak bir tek pedagoji veya öğretmen okulu yetersizdi. Bir yandan yeni öğretmen okulları tasarlanırken, öte yandan da geçici çarelere başvuruldu. Eski Türk öğretmenleri yaz tatillerinde yoğun kurslardan geçirildi. Eski kafalar «yenileştirildi».

1950/51 ders yılında, Şumnu'daki Bulgar Yüksek Pedagoji Enstitüsüne bağlı iki yıllık bir Türk Pedagoji Şubesi açıldı. Burada da Türk ortaokulları için öğretmenler yetiştirilmeye başlandı.

1950/1951 büyük göçü, Bulgaristan Türk öğretmenlerinin önemli bir bölümünü Türkiye'ye çekti. Türk okullarının öğretmen açığı arttı. Bunun üzerine yeni Türk pedagoji okulları açılmasına gidildi. 5 Eylül 1951 günü, güneyde, Kırcaali'de, ikinci Türk Pedagoji Okulu açıldı. Bulgaristan Türk azınlığı, öteden beri, biri kuzeyde Şumnu'da, diğeri güneyde Kırcaali'de olmak üzere en az iki öğretmen okulu açılmasını istiyordu. Bu isteğini 1944'ten sonra yinelemiş, yeni yönetime duyurmuştu. Ancak 1951 yılına kadar iki öğretmen (Pedagoji) okulu açılamamıştı. Bir tane pedagoji okulu açılmasına karar verildiği zaman da bunun, kuzeyde veya güneyde değil, orta yerde, Eski Zağra (Stara Zagora)'da açılması uygun görülmüştü. Bu kez Kırcaali Türk Pedagoji Okulunun açılmasıyla, güneyde bir öğretmen okulu açılması istekleri veya özlemleri yerine getirilmiş, gerçekleşmiş oldu.

Kırcaali Pedagoji Okulu, lise düzeyinde bir okuldu. Ortaokulları (rüştiyeleri) bitirenler bu okula giriyordu. Okulun ilk müdürü Turgut Recep adlı bir Türk oldu. Turgut Recep, daha önce Koşukavak (Krumovgrad) Halk Mec-

lisinde Eğitim Başkanlığı yapmış, pek başarılı olmuş ve madalya almış bir Türktü. Yeni okulun öğretmen kadrosu başlangıçta yarı yarıya Türktü. Türkçe eğitime Eski Zağra Padagoji Okulundan daha fazla ağırlık verilecek gibi görünüyordu. Bulgar gazeteleri, Kırcaali Türk Pedagoji Gimnazyasına Sovyet Azerbaycanından da öğretmenler getirileceğini haber veriyorlardı (229).

Kırcaali Pedagoji Okulunda Azeri öğretmenlerin çalışıp çalışmadıkları bilinmemekle birlikte, 1952 yılında Bulgaristan Türkleri ile Sovyet Azerbaycan'ı arasında sıkı kültürel ilişkiler kurulduğu bilinmektedir. Bulgar Hükümeti, daha doğrusu Vılko Çervenkof yönetimi, o dönemde Bulgaristan'da bir sosyalist Türk eğitimi geliştirmeye gerçekten istekli ve kararlı görünüyorlardı. Türkiye'ye göç bitmiş, giden gitmiş, kalan kalmıştı. Kalan Türk azınlığı artık Türkiye ile her türlü ilişkiyi kesmeliydi. Kapitalist Türkiye ile sosyalist Bulgaristan Türkleri arasında, herhangi bir ilişki olmamalıydı. Eğitim alanında da ilişkiler kesilmeliydi. Yaklaşık yetmiş beş yıldan beri Bulgaristan Türk eğitimi, Türkiye'deki eğitim sisteminin yörüngesine oturmuş bulunuyordu. Türkiye'deki eğitimin paralelinde, hatta dümen suyunda gelişiyordu. Bundan böyle ise sosyalist içerikli olacağı için Türkiye'deki eğitimi izleyemez, taklit edemezdi. Olsa olsa sosyalist bir Türk eğitimi örnek alınabilirdi. Bu düşüncelerle akla Sovyet Azerbaycan'ı geldi.

1952 yılında Bulgaristan'a Sovyet Azerbaycanından bazı öğretmenler ve profesörler getirildi. Onların da raporları ve tavsiyeleri üzerine, sosyalizmi içeren yeni Türkçe ders kitapları hazırlandı. Bulgaristan Türk eğitimine yeni bir yön verilmeye başlandı. Yine aynı yıl, Bulgaristan'dan on beş Türk genci öğrenim için Sovyet Azerbaycan Cumhuriyetine gönderildi. Bu gençlerin Azerbaycan'a hareketleriyle ilgili olarak *Narodna Mladej* (Halk Gençliği) gazetesi şu haberi verdi (230) :

«*Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev, dün öğleden sonra, Azerbaycan'a gidecek olan on beş Türk gencini kabul etti.*

---

229) **Trud** gazetesi, 18.9.1951. Gazetenin Kırcaali muhabiri Atanas Georgiev'in Türk azınlığıyla ilgili makalesi.

230) **Narodna Mladej** (Halk Gençliği) gazetesi, Sofya, 24/25 Şubat 1952.

Bu gençler, Azerbaycan yüksek eğitim kurumlarında öğrenim görecekler.

Eğitim Bakanı gençlerle samimi bir konuşma yaptı. Partimizin, halkçı hükümetimizin ve şahsen Vılko Çervenkof yoldaşın, Bulgaristan Türk halkının kültürel kalkınması ve özellikle genç Türk öğretmen kadrosunun geliştirilmesi için gösterdikleri büyük ilgiyi belirtti. Geçmişte faşist hükümetler Türk halkını cahil bırakıyor ve siyasi bakımdan kenara itiyorlardı. Şimdi ise Türk gençlerinin önünde bütün bilim ve hayat yolları açıktır.

Gençler adına konuşan Ahmet İskenderof da güneşli Azerbaycan'da Sovyet ilmini kavrayıp hazmetmek için bütün çabayı harcayacaklarına ve öğretmen olarak Bulgaristan'a dönünce de partinin ve hükümetin kendilerine gösterdikleri babaca ilgiye layık olmağa çalışacaklarına dair söz verdi.»

Yine aynı günlerde bir başka Bulgar gazetesi, Bulgaristan'da Türk eğitiminin yepyeni bir yola girdiğini, Türk çocuklarının eğitimi için artık «Sovyet metotlarının uygulandığını» haber veriyordu. 1952 yılı başında Bulgaristan liselerinde 1.480, pedagoji okullarında da 560 Türk genci öğrenim görüyordu [231].

1952 Martında Bulgaristan'daki Türk okullarının sayısını ve durumunu incelemek üzere Azerbaycan'dan iki Türk öğretmeni gönderildi. Bunlar özellikle Razgrad'ta Türk okullarının durumlarını, öğretim usullerini incelediler. Bulgaristan Türk öğretmenlerine yeni bir yön vermeye çalıştılar. Bu Azeri öğretmenler veya profesörler, Sovyetler Birliği'ne dönünce verdikleri raporlarda, Bulgaristan Türklerinin eğitim alanındaki geriliğinden acı acı yakındılar. Türk azınlığını bu geri kalmışlıktan kurtarmak için eğitim alanında bir dizi tedbir alınmasını istediler. Bu istekler üzerine, Bulgaristan sosyalist Türk eğitiminde bir atılım yapıldı. Azerbaycan etkisi, yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

5 Ağustos 1952 günü, Bulgar Bakanlar Kurulu, Bulgaristan Türk okullarının eğitim öğretim durumunu inceledi. Türk eğitiminin ıslahı ve sosyalist Türk aydınlar yetiştirmek amacıyla bir dizi kararlar aldı. Alınan kararlar ara-

231) **Rabotniçesko Delo** gazetesi, 26.2.1952.

sında şunlar vardı: (i) Sofya'da bir Türk pedagoji okulu açılacak ve buna 1 Eylül 1952 tarihinde 80 öğrenci alınacaktı; (ii) Şumnu Bulgar Öğretmen Enstitüsüne bağlı olarak kurulmuş bulunan bir yıllık Türk pedagoji kursu iki yıla çıkarılacak ve buna 40 öğrenci daha alınacaktı; (iii) 1 Eylül 1952 tarihinde Rusçuk'ta (Ruse) bir Türk kız lisesi açılacak, buna ilk yıl 100 öğrenci alınacak ve öğrencilerin yarısına Milli Eğitim Bakanlığınca burs verilecekti. Yani bu Türk kızları parasız okutulacaklardı; (iv) Güneyde Mestanlı'da (Momçilgrad) sekiz sınıflı bir Türk ortaokulu açılacak ve bunun sekizinci sınıfında 120 öğrenci bulunacaktı. Öğrencilerden 80'ine burs verilecekti; (v) Türkçe yeni ders kitapları ve yardımcı kitaplar yayımlanacaktı. Bu kitaplar özellikle şu alanlardaki boşlukları dolduracaklardı: Türk dili, hesap, tarih, tabiat bilgisi, coğrafya, Bulgarca; (vi) Sofya Üniversitesinde Türkler için üç yeni bölüm açılacaktı. Bu bölümler 1952/53 ders yılında, felsefe, tarih, filoloji, fen fakültelerinde olacaktı. Buralarda, Türk pedagoji okulları, liseleri ve enstitüleri için öğretmen yetiştirilecekti. Bu amaçla tarih, edebiyat, fizik, matematik dersleri Türkçe verilecekti. Her üç bölüme de ilk yıl otuzar Türk öğrenci alınacaktı. Bunlara yurt da sağlanacaktı (232).

1952 yılı Ağustos başlarında alınan bu kararlar, Eylül başlarında uygulamaya konuldu. 2 Eylül 1952 günü Rusçuk Türk Kız Lisesi törenle açıldı. Bulgaristan Türk eğitim tarihinde ilk defa bir Türk kız lisesi açılıyordu. Bu lisenin veya resmi adıyla Türk Kız Gimnazyasının müdürlüğüne getirilen Ahmed kızı Hatice, okulun açılış töreninde bir söylev verdi. Modaya uyarak Türkiye'ye sataşmaktan da geri kalmadı ve şöyle dedi:

«Bugün mürteci ve boyunduruk altındaki Türkiye'de askeri üsler ve hapisaneler inşa edilirken, Türk milleti sefalet ve cehalet içindedir. Muhteşem Dimitrofçu yurdumuzda ise yeni okulların açılışı yapılmakta ve burada gençlik, yurda, Sovyetler Birliği'ne ve bütün dünyadaki demokratik milletlere sevgi ruhu içinde terbiye edilmektedir.»

Öğrenciler adına konuşan Mustafa kızı Elmas da, kendilerine gösterilen ilgiden dolayı genç Türk kızlarının komünist partisine, hükümete ve şahsen yoldaş Vılko Çerven-

232) 6 Ağustos 1952 tarihli Bulgar gazeteleri.

kof'a minnettarlığını dile getirdi. Öğrenciler adına, sosyalizmin yetenekli kurucuları olmak emeliyle bilgileri kavrayıp içlerine sindireceklerine söz verdi.

Tuna kıyısında Türk kız lisesinin açılışı yapılırken, biraz güneyde, Türk oymağının merkezi olan Şumnu'da (o zamanki adı Kolarovgrad idi) da bir Türk lisesi yeni öğretim yılına başlıyordu. Eski «Nüvvap Okulu»nun liseye dönüştürülmesiyle kurulan ve «Nazım Hikmet Türk Gimnazyası» adını alan bu okulun müdürü Mehmet Mustafa idi. O yıl okul, yeni yapısına taşınıyordu. Eski okul binası ise öğrenci yurduna dönüştürülmüştü. Burada erkek ve kız 150 öğrenci barınabilecekti. Okul müdürü, yeni ders yılına başlarken, Bulgar Halkçı Hükümetinin, Türk halkının kültürel yükselişi için büyük özen göstereceklerini vurguladı. Öğrenciler adına konuşan on birinci sınıftan İbrahim Yalamof da, komünist partisine, Bulgar Hükümetine ve Vılko Çervenkof yoldaşa şükranlarını sundu. «*Bugün, mesut ve neşeli olarak, ileri bilgileri temessül etmek için okullarımıza dönüyoruz. Halbuki Türkiye'de yüzbinlerce işçi çocuğu okumak imkânından mahrum*» dedi. «*Sosyalizmin liyakatli yapıcıları olmak için*» sürekli çalışacaklarına söz verdi.

Yine 1952/53 akademik yılında Sofya Üniversitesinde Türk gençleri için bölümler açıldı. Burada tarih, Türkçe ve edebiyat, fizik ve matematik öğretilecekti. Türk edebiyatı, Türkçe, filoloji, eski dünya tarihi, fizik ve matematik için Azerbaycan'dan beş öğretim görevlisi çağırıldı. Bu bölümlere otuzardan doksan öğrenci alınması ve bu gençlerin şu yörelerden seçilmesi kararlaştırıldı: Rusçuk, Şumnu, Hasköy, Filibe, Burgaz, Yukarıcuma, Plevne, Varna, Eski Zağra ve Tırnova. İlk kez üniversitenin Türk bölümlerine Türk öğrenciler alınmaya başlandı.

Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev, Nisan 1954'te, Bulgaristan Türk eğitiminin genel bir panoramasını çiziyor ve resmi bilgiler veriyordu. Bakan, bu bilgileri verirken, haklı olarak övünüyordu. Sezar'ın hakkı Sezar'a! İki yıldan beri görülen gelişmeler, bir ölçüde Demir Yanev'in eseri sayılabilirdi. Bakan, uzun yazısında, özetle şunları söylüyordu:

«*Türk çocuklarına yönelik öğretim kurumları ağı hızla gelişiyor. Ülkemizde okulsuz bir Türk yerleşim yeri kalmadı. 1943/44 ders yılında sayıları 376 olan Türk ilkokulla-*

rı(I - IV. sınıflar), 1953/54 ders yılında 786'ya yükseldi. Aynı dönemde Türk ortaokulları (I - VII. sınıflar) sayısı 27' den 319'a çıktı. Üç progimnazya (V - VII. sınıflar) bu sayının dışındadır. Halen dört Türk gimnazyası vardır. Orta dereceli Bulgar okullarında iki Türk şubesi de eğitim vermektedir. Türk ilk ve ortaokullarının bazılarının yatılı bölümleri vardır. 1952/53 ders yılında yedi sınıflı ortaokulu bitirmiş olan Türk öğrencilerin yüzde 63'ü daha üst okullara devam etmektedirler.

Hükümet, Türk gençliği içinde bir teknik kadro yaratmak için de büyük çaba harcıyor. Yedinci sınıfı bitiren Türk çocukları Teknikumlara özendirilip yöneltiliyorlar. 1953/54 ders yılında hükümet, Teknikumlardaki 850 Türk öğrenciye devlet bursu verdi.

Türk öğretmenleri yetiştirmek için özel bir çaba harcanmaktadır. Son yıllarda üç Türk pedagoji okulu açıldı. Bunlarda halen 1436 öğrenci var. Şumnu'daki Pedagoji Enstitüsünde bir Türk şubesi açıldı ve burada 103 Türk genci öğrenim görmektedir. Sofya Üniversitesinde üç Türk şubesi açılmış bulunmaktadır ve bu şubelerde halen 180 öğrenci vardır. Pedagoji okullarındaki ve öğretmen enstitülerindeki bütün öğrenciler, parasız olarak yurtlardan ve yemekhanelerden yararlanıyorlar. Sofya'daki 'V. Çervenkof' pedagoji okulundaki öğrencilere elbise, iç çamaşırı ve ayakkabı da veriliyor.

Türk gençleri Sovyet Azerbaycanındaki yüksek öğretim kurumlarında da öğrenim görüyorlar.

Türk okullarında 3885 öğretmen görev yapıyor. Bunların büyük çoğunluğu ideolojik bakımdan yeterince hazırlıklı değildir. Bunların ideolojik, politik, bilimsel ve pedagojik düzeylerini yükseltmek için uzun süreli özel kurslar açılmaktadır. 1953 yılında 1305 Türk öğretmeni bu özel kurslardan geçirilmiştir.

Öğretmenlerin maddi durumlarını yükseltmek için de çaba harcanıyor. Köy öğretmenlerine bedava lojman ve 2,5 dekar tarla tahsis edilmektedir.

İkinci beş yıllık plan döneminde (1953 - 1957) Türkler için 100 okul binası yapılacaktır. Türk okullarının araç, gereç ihtiyaçları için de bütçeye her yıl ödenek konmaktadır

Türk okullarında öğretim Türkçe yapılıyor. Türkçenin

öğretilmesi programlarda merkezi bir yer tutuyor. Anadilinin iyi öğretilmesi, öteki derslerdeki başarı derecesini yükseltiyor. Dersler çoğunlukla Bulgar okullarında okutulan derslerin benzerleridir.

Yeni ders kitapları hazırlanmasına da önem verildi. Ders kitaplarının dış görünüşüne, ideolojik, bilimsel ve metodik içeriğine özen gösteriliyor. 1944'ten önce Türk okulları için yalnız 23 ders kitabı basıldığı halde, 1953/54 ders yılında 85 ders kitabı yayımlandı. Bunların bir bölümü çeviri, bir bölümü de orijinaldir...» (233)

Bulgar Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev bu bilgileri verdikten sonra, Türk okullarının Bulgar okullarıyla aynı eğitim düzeyine gelmekte olduklarını söylüyordu.

1956 Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan Türklerinin Eğitim Düzeyi (8 ve daha yukarı yaştaki nüfus) (234)

	Erkek	Kadın	Toplam
1 — Okuma yazma bilmeyen	69.129	113.952	183.081
2 — Yarım ilkokul eğitimi görmüş olan	69.031	50.069	110.100
3 — İlkokul bitiren ..... (I - IV. sınıf)	96.586	72.569	169.155
4 — Ortaokul bitiren ..... (I - VII. sınıf)	29.196	9.912	39.108
5 — Liseyi bitiren ..... (I - XII. sınıf)	2.699	679	3.378
6 — Yarı yüksek öğrenim gören	180	33	213
7 — Yüksek öğrenim	159	33	192
8 ve daha yukarı yaşta olanlar toplamı	257.980	247.247	505.227

233) Demir Yanev, Milli Eğitim Bakanı, «Türk gençliğinin eğitimine gösterilen babaca ihtimam», **Rabotniçesko Delo** gazetesi (Sofya), 13.4.1954.

234) **Prebroyavane na Naseleniyeto v NRB na 1.12.1956. Obşti rezultati. Kn. 2** (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde 1.12.1956 tarihinde yapılan nüfus sayımı. Genel sonuçlar. İkinci Kitap), Sofya : 1960, ss. 124 - 125.

Aralık 1956 tarihinde yapılan Bulgar resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre, Bulgaristan'da 8 ve daha yukarı yaştaki Türk nüfusun miktarı 505.227 idi. Türk azınlığının eğitim düzeyi yukarda görüldüğü gibiydi.

Bu sayılardan da görüleceği gibi Türk azınlık eğitimi henüz pek cılızdı. Türklerin üçte bir kadarı hiç okuma yazma bilmiyordu. Çeşitli düzeylerdeki okulları bitirmiş olanların sayısı ise pek azdı. Aynı sayımda Bulgarların içinde yüksek öğrenim görmüş 108 bin; lise bitirmiş yarım milyon; ortaokul bitirmiş bir buçuk milyon insan görülüyordu. Türklerle Bulgarlar arasında «eşitlikten» söz edebilmek için, onda bir hesabıyla, Bulgaristan Türk azınlığı arasında, üniversite bitirmiş 192 değil 10.000 kişi, lise bitirmiş 3.378 kişi yerine 50.000 kişi ve ortaokul bitirmiş 39.108 kişi yerine 150.000 kişi bulunması gerekirdi!

Ama yine de belirtmek gerekir ki, 1950-56 yıllarında Türk azınlık eğitiminde bir sıçrama görülmüştü. Sayıları ve oranları pek düşük de olsa, Türk azınlığı arasında da artık, orta ve yüksek öğrenim görmüş, az çok sorumlu görevler alabilen insanlar vardı. Türkler, bunu minnet ve şükranla karşılıyorlardı. Parti Yönetmeni Ahmet Arunof, «Partiyanın kaygılarına sonsuz minnettarlık» başlığıyla şunları yazıyordu [235] :

«... *Partiya ve hükümetin gösterdiği özel kaygılar sonucunda Türk ahalisi arasında yepyeni bir münevverler ordusu yetişti. Bu azimli sosyalist münevverler, değerli vatanımız Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde sosyalizm ve komünizm kuruculuğu uğrunda var kuvvetle çalışmaya başladılar... Bugün halk iktisadiyatının çeşitli kollarında, kültür alanında ve memleket idaresinde doktor, agronom (ziraatçi), gazeteci, rejisör, ressam, besteci, partiya, komsomol, Vatan Cephesi komite ve teşkilatlarının yönetmeni, halk savetlerinde (meclislerinde) ve kooperatif işletmelerinde faaliyetçi ve yönetmen sıfatıyla erkek ve kadın olmak üzere 5 binden fazla Türk çalışıyor...*»

Bulgaristan'da sosyalist Türk eğitimi ile sosyalist veya komünist görünen bir kadro yetişmişti. Bulgar toplumuna entegre olmuş görünüyordu. Bulgar yönetimi, sosyalist

235) Ahmet Arunof, «Partiyanın kaygılarına sonsuz minnettarlık», **Halk Gençliği** 6.12.1963.

Türk eğitimi ile Türk azınlığına şu iki ana düşünceyi veya iddiayı aşılamaya çalışmıştı : (1) Türkiye, gerici, mürteci insanların yaşadığı, bilgisizlik, yoksulluk ve işsizlik ülkesidir. Bulgaristan'da sosyalist eğitim gören her Türk, bu temel konuyu her vesileyle işleyecektir. İşlemekle yükümlüdür. (2) Aşılanan ikinci ana düşünce ise, Bulgaristan Türk ahalisinin Bulgarlarla eşit haklara sahip oldukları; Bulgaristan'ın, yeni, ileri, müreffeh bir ülke olduğu ve Türklerin de yurdu olduğu iddiaları idi.

Sosyalist eğitim gören Bulgaristan Türkleri, bu iddiaları da papağan gibi tekrarlıyorlardı. Sosyalisttiler, Türkiye'ye sırt çevirmiş idiler. Ama Türkçe okuyup yazıyorlardı. İşte bu sonuncu nokta, Bulgarlara battı. Bulgar ırkçı, komünist yönetimi, sosyalist Türk eğitiminin gelişmesine de katlanamadı. Gelişme beş yıl kadar sürdü ve 1957 ders yılında yeniden boğuldu. Türk pedagoji okullarıyla liseleri, 1956/57 ders yılında kapatıldı. 1958/59 ders yılında da bütün Türk azınlık okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi.

Bulgaristan Türk eğitiminde görülen bu atılım, «sosyalist ruhlu aydınlar» yetiştirmeyi ve rejimi güçlendirmeyi amaçlıyordu. Ama atılım, pek kısa ömürlü oldu. İlginç ve düşündürücü bir deneme olarak Bulgaristan Türk azınlık eğitimi tarihine geçti. Vılko Çervenkov döneminde, Azerbaycan'ın da etkisiyle, Türk eğitimini geliştirmek için alınan kararlar ve beş yıllık uygulamalar, bazı gerçekleri ortaya çıkardı. Şöyle ki: Bulgaristan Türkleri, eğitime gerçekten susamış olduklarını göstermişlerdi. Biraz, evet birazcık fırsat tanınınca hemen bundan olabildiğince yararlanmak istemişlerdi. Kız erkek, Türk çocukları, yeni açılan okullara âdeta hücum ettiler. Yeni okullara bu kadar büyük ilgi duyulacağını, Türk azınlığının eğitim öğretime böylesine susamış olacağını, Bulgar yöneticileri tahmin edememişlerdi. Rusçuk'ta Türk kız lisesi açılırken, Türklerin buraya kızlarını göndermeyecekleri sanılıyor, Türk kızlarını okula özendirmek ve ısındırmak için bol burslar veriliyordu. Okula 100 kız alınabileceği ve bunların yarısının burslu olacağı hesaplanıyordu. Okul açılır açılmaz öyle bir hücum oldu ki, Bulgaristan'ın en uzak bölgelerinden bile Türk kızları bu okula girmek için koşuştular. 100 kişilik okula yaklaşık, 1000 kişi başvurdu. Öteki okullarda da

durum aşağı yukarı aynıydı. Türkler, sosyalist içerikli olup olmadığına bakmıyor, okul bulur bulmaz hemen çocuklarını buralara yazdırıyorlardı. Biraz fırsat verilince kısa zamanda her düzeyde bir Türk aydın kadrosu yetişeceği görüldü. Bu durum, Bulgarları ürküttü.

Bulgar Prenslik ve Krallık dönemlerinde de Bulgar yöneticileri Türklerin okumalarını hiçbir zaman istememişlerdi. Türkleri cahil bırakmak için bütün yöntemleri kullanmışlardı. 1944 yılından sonra geçmiş Bulgar Hükümetlerinin Türklere karşı bu düşmanca tutumları kınandı. Sık sık vurgulandı, yerin dibine batırıldı. Türklerle Bulgarların artık eşit olacakları sık sık tekrarlandı durdu. Ama Türk çocuklarının eğitim düzeyi biraz yükselince Bulgar yöneticileri hemen duraksadılar. Bulgarların içindeki küflenmiş Türk düşmanlığı, yeniden depreşti. Onların gözünde, sosyalist de olsa, Türk Türktü. Öyleyse Türke fırsat tanınmamalıydı. Türk çocuklarına yüksek öğrenim olanağı verilmemeliydi. Türk çocukları birazcık okutulup kamyon şoförü, traktörcü, köylerde veteriner teknisyeni, tütün uzmanı filan yapılabilirdi. Ama daha ötesine fırsat verilmemeliydi. Herhalde başlatılan hareket durdurulmalı, Türk eğitimindeki atılıma son verilmeliydi. Öyle de oldu. Sosyalist görünen Bulgar yöneticilerinin faşist içgüdüleri ağır bastı. Tıpkı 1944'ten önce faşistlerin yaptıkları gibi, Türk eğitimini hemen baltaladılar. Son açılan Türk pedagoji okullarının, enstitülerinin ve liselerinin çalışmalarına son verildi. Bir süre sonra, üniversitede açılmış olan Türkçe üç bölüm (türkoloji, tarih ve matematik bölümleri) de kapatıldı. Irkçı Bulgar sosyalizmi, çarpık bir faşizme dönüştü.

Türk Okullarının Bulgar Okullarıyla Birleştirilmesi (1959 - 1960)

1959/1960 ders yılında, Bulgaristan Türk azınlık eğitimine son veren öldürücü yumruk indirildi: Komünist Partinin ve Bulgar Hükümetinin kararıyla, Bulgaristan'da Türkçe eğitim yapmakta olan bütün Türk azınlık okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Türk okulları, Bulgar oku-

lu yapıldı. En az yüzyıllık bir geçmişi olan Bulgaristan Türk okulları, tarihe karıştı. Türk azınlık eğitiminin defteri dürülmüş, işi bitirilmiş, hesabı görülmüş oldu. Artık Türk azınlığının kendi okulu olmayacaktı. O yıl Bulgaristan'da Türk azınlık eğitimi boğazlandı ve Türk okulları tarihe gömüldü!

1959 yılına gelinceye kadar, Bulgaristan'da Türklerin ayrı, Bulgarların ayrı okulları vardı. Türk çocukları kendi okullarına, Bulgar çocukları da kendi okullarına gidiyorlardı. Gerçi 1946 yılında Türk azınlık okulları devletleştirilmişti. Bulgar Hükümeti bu okulları toptan ele geçirmişti. Ama Türkler, bu kez devletleştirilmiş Türk azınlık okullarında, Bulgarlardan ayrı olarak öğrenim görmeye başlamışlar ve on üç yıl boyunca, bu eğitim biçimi sürdürülmüştü. Devletleştirilmiş olmakla birlikte, Türklerin devam ettikleri okullar yine «Türk azınlık okulu» sayılıyordu. Bu okullarda öğretim dili Türkçeydi. Türkçenin yanı sıra Bulgarca da okutuluyordu. Yıldan yıla Bulgarca dersler arttırılıyordu. Ama esas dil yine Türkçe idi.

İlkokullarda Türk çocukları önce kendi anadiliyle okuyup yazmayı öğreniyorlardı. Bulgarca daha yukarı sınıflarda okutuluyordu. Okula başlayan Türk çocuklarına, önce kendi anadillerini öğretmek, öğretmenin göreviydi. Kendi anadiliyle öğrenim görmek de Türk azınlık çocuklarının en kutsal hakkıydı. Bu hak, öteden beri anlaşmalarla belirlenmiş, vurgulanmış bulunuyordu. Zaten bir milli azınlığın en başta gelen hakkı, kendi anadiliyle eğitim hakkıydı. Bir azınlığı ayakta tutan en büyük güç, buydu. Azınlık için okulun hayati önemi vardı. Bulgaristan Türkleri de okulla benliklerini, Türklüklerini koruyor, yaşatıyorlardı. 1950'lerde Bulgaristan Türk eğitimi, içerik bakımından sosyalist bir eğitim olmuştu. Artık Türk çocuklarına sosyalizm ve komünizm ruhu aşılanıyordu. Eğitim, şekil bakımdan Türkçe, içerik bakımdan sosyalist idi. «İçi sosyalist, dışı milli» bir eğitim öğretim, sosyalist rejime ters düşmüyordu. Ama, sosyalizmin Bulgaristan'daki çarpık uygulama biçimine göre, Türklerin kendi anadillerinde sosyalist eğitim görmeleri de sakıncalıydı. Türk okulu ve Türkçe öğretim, Bulgarların gözüne diken gibi battı.

Türk okullarından, önce faşistler rahatsız oldular. 1919/1923 yıllarında, Stambuliyski'nin Çiftçi Hükümeti zamanın-

da, Türk okullarında bir serpilme görülmüştü. Türkiye'de Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda da Bulgaristan Türk okullarında gelişmeler sürmüştü. Bu gelişme, Bulgar faşistlerini rahatsız etti. Türk okullarına ve öğetmenlerine karşı saldırılar başladı. 1934 yılında askeri bir darbeyle faşist eğilimli bir hükümet Bulgaristan'da iktidara geçti. Ondan sonra faşist Bulgar hükümetleri birbirlerini izlediler. Bu faşist Bulgar hükümetleri, Türk okullarını cemaatin elinden almaya ve bunları «Bulgar okulu» haline getirmeye başladılar. Türk okulları «özel okul» statüsünden çıkarılıyor, resmi Bulgar okulu (Narodno İçilişte) yapılıyordu. Yani Türkçe eğitim öğretim sona erdiriliyordu. Türk çocuklarına, isterlerse, bu Bulgar okullarına devam etme ve Bulgarca eğitim görme hakkı tanınıyordu. Ayrıca Türk çocuklarına haftada bir iki saat din dersi görme izni veriliyordu. Türk çocukları, kendi okullarında, kendi anadilleriyle öğrenim görme hakkından mahrum bırakılıyor, haftada bir iki saat din dersi ile avutuluyordu. Türk azınlık okullarını kapatma veya Bulgar okullarına dönüştürme hareketi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında büsbütün yaygınlaştı. 1944 Eylülünde faşist iktidar devrildiği zaman, Bulgaristan'daki Türk azınlık okullarının dörtte üç kadarı kapatılmış veya Bulgar okulu haline getirilmiş bulunuyordu. 1921/22 ders yılında sayıları 1700 kadar olan Türk ilkokullarından, 1944 yılında yalnızca 400 kadarı ayaktaydı ve Türkçe öğretime devam ediyordu. Kasaba ve şehirlerdeki ortaokullar (rüştiyeler) ise kapatılamamış veya Bulgar okulu haline dönüştürülememiş bulunuyordu. Kısacası, Türk azınlık okullarını kapatma veya Bulgarlaştırma hareketini, Bulgar faşistleri başlatmıştı.

1958/59 ders yılında Bulgar Komünist Partisi, bu eski faşist politikayı olduğu gibi benimsedi. 1944 Eylülünden sonra lanetlenmiş olan faşist politika, bu defa Todor Jivkof tarafından yeniden gündeme getirildi. Şu farkla ki, faşistlerin yarım bıraktıklarını Todor Jivkof tamamladı. Daha doğrusu Jivkof, 1930'ların 1940'ların Tsankoflarından daha yaman olduğunu kanıtladı. Çünkü, faşistler, köylerdeki Türk ilkokullarını kapatmışlardı, ama kent ve kasabalardaki Türk ortaokullarına diş geçirememişlerdi. Todor Jivkof yönetimi ise bütün Türk ilkokullarını toptan kapattı ve 152.000 Türk çocuğunu kendi anadilleriyle öğrenim gör-

me hakkından yoksun bıraktı. Bulgaristan tarihinde hiçbir faşist hükümet, Türk azınlık eğitimini boğazlama politikasında Jivkof yönetimi kadar başarılı olamamıştı! Namuslu hiçbir insan, hiçbir sosyalist veya komünist, Todor Jivkof'un bu konuda Bulgar faşistlerinden farklı bir politika izlediğini ileri süremez ve bu politikayı haklı göstermeye kalkışamaz.

Evet, Bulgar Hükümeti ve komünist partisi, faşistlerin on yıl boyunca uyguladıkları politikayı, yıllar sonra gündeme getirdiler ve daha da acımasız biçimde uygulamaya koydular. İlk uygulama, 1958/59 ders yılında başladı. O yıl, yarım bir uygulama denebilecek şöyle bir yöntem izlendi:

İlkokullarda uygulama üç kategoriye ayrıldı. (i) Nüfusu bütünüyle Türk olan, hiçbir Bulgarın yaşamadığı köylerde ve mahallelerdeki Türk okulları, azınlık okulu görünümünü yine korudular. Türk dili, öğretim dili olarak kaldı. Yalnız, Bulgarca derslerin saatleri arttırıldı. Bazı derslerin Bulgarca okutulmasına gidildi. Coğrafya, tabiat bilgisi gibi bazı dersler Bulgarca okutuluyordu, ama okulun öğretim dili yine Türkçeydi. Yakında bir Bulgar okulu bulunmadığı için, Türk azınlık okulunu Bulgar okuluyla birleştirme de söz konusu olmadı. Yani, katıksız Türk olan köyler veya mahalleler o yıl kendilerini kurtarabildiler. (ii) Türklerle Bulgarların karışık olarak yaşadıkları ve Türklerin çoğunlukta oldukları yerlerde, «karma sınıflar» oluşturuldu. Türk ve Bulgar çocukları, aynı okulun, aynı karma sınıflarına alındılar. Bütün dersler Bulgarca verilmeye başlandı. Sınıflarda Bulgar çocukları azınlıkta, hatta çok azınlıkta olduğu halde, bütün dersler yine Bulgarca okutuluyordu. Türk okuluna bir avuç Bulgar çocuğu almak, bu okulun «Bulgarlaşması» için «yeterli» görüldü. Türklerin çoğunlukta oldukları, fakat Bulgarlarla karışık olarak yaşadıkları bu yerlerde uygulama, Türk okullarına Bulgar çocuklarının alınarak okulun Bulgarlaştırılması biçiminde oldu. Türk çocuklarına, ayrıca Türkçe dersi gösterilmesine izin verildi. Ama bu ders isteğe bağlı olarak, program dışında verilecekti. (iii) Türklerle Bulgarların karışık olarak oturdukları, fakat Türklerin azınlıkta kaldıkları yerlerde, Türk çocukları Bulgar okullarına aktarıldı. Burada Türkçe dersi büsbütün kaldırıldı. Yani azınlıkta

kaldıkları yerlerde Türk çocukları kendi anadillerini hiç okuyamayacaklardı.

Yine 1958/59 ders yılında, Türk ortaokulları da Bulgarlaştırıldı. Yakında Bulgar okulu varsa, Türk ve Bulgar ortaokulları birleştirildi. Türk ve Bulgar çocukları, aynı sınıfta, birlikte ders görmeye başladılar. Bütün dersler Bulgarca veriliyordu. Türk dili, yabancı dil dersi gibi, ayrıca birkaç saat Türk çocuklarına gösteriliyordu. Türk ortaokullarındaki uygulama tam ve aynı biçimde oldu. Bulgar okuluyla birleştirilmiş olsun olmasın, Türk ortaokullarının tümü Bulgarlaştırıldı. Bütün dersler Bulgarca oldu ve Türk dili, önemsenmeyen bir yabancı dil durumuna düşürüldü.

Türk okullarını Bulgarlaştırma politikası, Komünist Partinin organı olan Türkçe *Yeni Işık* gazetesince desteklendi. Türk ana babaların çocuklarını Bulgar okullarında okutmak istedikleri ileri sürüldü. Yani okulların Bulgarlaştırılmasını Türk halkının istediği ileri sürüldü. Bulgarlaştırmanın Türk azınlığı için «pek yararlı» olduğu yazıldı çizildi. Bulgarcayı çok iyi öğrenmemenin pek ayıp bir şey olduğu vurgulandı. Hatta bazı Türk çocuklarının kendiliklerinden Türk okullarından kaçıp Bulgar okullarına girdikleri, Türkçe okumaktan vazgeçip, Bulgarca okumayı yeğledikleri gibi gülünç iddialar ortaya atıldı. *Yeni Işık* gazetesi, her gün düzmece «okuyucu mektupları» yayımladı. Bu mektuplarda analar babalar sözümona yolda laflar ediyorlardı: «Bulgar dilini iyi bilmediğimden utanıyorum, çocuğumu Türk mektebinden alıp Bulgar mektebine göndereceğim.» Aynı gazete bir başka gün şöyle yazıyordu [236]:

«Birçok ebeveyn ve Türk muallimleri, rüştiyelerde (ortaokullarda) bütün derslerin Bulgarca okunmasını istediler. Türk ahalisinin partimiz tarafından da desteklenen bu arzusunun, sosyalist yurdumuzda, her hakka malik olan Türklerin düşmanları tarafından nefretle karşılanacağını açıkça bilmeliyiz.»

Türk ve Bulgar okullarının birleştirilmesine geçilirken, ilk yıl bazı ilginç olaylara da rastlanmış. Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerde, Türk çocuklarıyla aynı sınıflara oturtulan Bulgar çocukları, Türkçe bildiklerinden sınıfta Türkçe konuşup anlaşmaya başlamışlar. Türk ço-

236) **Yeni Işık**, 29.9.1959, No. 91.

cukları ise Bulgarca bilmediklerinden Türkçe konuşmaya devam etmişler. Bu görüntü komünist yöneticileri sinirlendirmiş. Partinin Türkçe organı *Yeni Işık*, bu konuda, «*Bulgar talebeleri Türkçe bildiklerinden, Türk talebeleriyle Türkçe konuşmaktadırlar. Bu sebepten Türk talebeleri iyi Bulgarca öğrenememektedirler. Bu hususta tedbirler alınmalıdır*» diyordu. (237)

Okulların Bulgarlaştırılmasıyla, Bulgaristan Türklerini Türkiye'den koparmak, Bulgarlaştırıp Bulgarlarla kaynaştırmak amacı güdülüyordu. *Yeni Işık* bu konuda da şöyle diyordu (238) :

«*Bulgaristan'da yaşayan Türklerin vatanı Bulgaristan' dır. Vatan, insanın doğup yaşadığı, çalıştığı ve vatandaşı olduğu memlekettir. Vatan, yalnız coğrafi bir mefhum değil, aynı zamanda içtimai bir anlamdır. Türk ahalisi, Bulgar halkı ile tek bir vücut gibi vatanın sahibi ve sosyalist yurdun koruyucusudur. Türk talebeleriyle Bulgar talebeleri arasında sarsılmaz dostluk ve kardeşlik yaratılması uğrunda çalışmak lazımdır.*»

Türk okulları Bulgarlaştırılınca birçok Türk öğretmeni açıkta kaldı. Kimi öğretmenler yerlerinde bırakıldı. Yalnız bundan böyle Bulgarca olarak ders vereceklerdi. Birçok öğretmen de açığa alındı, başka alanlara yöneltildi. Partinin istediği doğrultuda, Türk öğretmenler, kıyıma uğradı ve okullardan temizlendiler.

Öte yandan Türkçe ders kitapları toplandı. 1957 yılında çok sayıda Türkçe ders kitabı bastırılmıştı. Okullar Bulgarlaştırılınca bu Türkçe kitaplar okkalık kâğıt durumunda kaldılar. Bunlardan göstermelik örnekler saklanıp alıkonuldu. Geri kalan tonlarla Türkçe kitap yok edildi.

1960 yılında, Bulgaristan'da Türkçe öğretim yapan okulların Bulgarlaştırılması işi tamamlandı. Bulgar Kültür ve Eğitim Bakanlığı, yayımladığı 16 Haziran 1960 tarihli bir genelge ile, bundan böyle gerek Türk öğrencilerin, gerekse Bulgaristan'daki diğer azınlık çocuklarının Bulgar öğrencileriyle birlikte eğitim göreceklerini duyurdu (239). Türk okullarının kapatılması işine, «mekteplerin birleştiril-

237) **Yeni Işık**, 6/10/1959, No. 94.

238) **Yeni Işık**, 29/9/1959, No. 91.

239) **Yeni Işık**, 19/7/1960.

mesi» deniyor, Türk çocuklarının Bulgar çocuklarıyla birlikte ders gördükleri okullara da «birleşik mektepler» veya «karma mektepler» deniyordu.

Bu karma okulların birinci sınıflarında hiç Türkçe ders okutulmuyordu. Yani ilkokula başlayan bir Türk çocuğuna birinci yıl, Türkçe okuma yazma hiç öğretilmiyordu. Yedi sınıflı temel öğretim okullarının 2,3,4,5, ve 6. sınıflarında haftada dörder saat Türk dili ve Türkçe okuma dersine izin veriliyordu. Yedinci ve sekizinci sınıflarda ise haftada ikişer saat Türkçe gösterilecekti [240]. Ama Türkçe dersler zorunlu değildi, öğrenci velilerinin isteğine bağlı olacaktı. Türk çocuklarına daha ilkokul birinci sınıflarda, zorunlu olarak Bulgarca öğretiliyordu.

Böylece Bulgaristan Türk toplumunun eğitim alanındaki azınlık hakkı ayaklar altına alınıyor, ortadan kaldırılıyordu. Okullarda öğretim dili Bulgarca oluyor, azınlığın kendi anadili Türkçe yabancı bir dil gibi kenara itiliyordu. Sureti haktan görünmek için Bulgar okullarında Türk çocuklarına anadillerinin de öğretildiği, okullarda Türkçe derslere de yer verildiği propagandası bir süre sürdürüldü. Türk azınlığının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, isteğe bağlı ders olarak Türkçenin okutulması, topal aksak biçimde on yıl kadar sürdürülecek ve Türk azınlığı bununla avutulup oyalanacaktı.

Türk okullarının Bulgarlaştırılmasının «Türklerin yararına» olduğu ileri sürüldü. Bu iddia durmadan tekrarlandı. Yazılar, hikâyeler, şiirler düzdürüldü. Ancak Bulgarcayla yükselme olacağı sürekli kafalara sokuldu. Türk dili horlandı, aşağılandı, gereksiz bir dil durumuna itilmek istendi. Henüz Bulgarcayı yeni sökmeye çalışan Türk çocuklarına «Bulgarcam» diye manzumeler ezberletildi: «Bir ışıksın mesut hayat yolumda / Bir kuvvetsin dimağımda, kolumda / Yoldaşımsın sağımda ve solumda / Bulgarcamdır gecelerin ampulü, / Baharların öten tatlı bülbülü» vs. vs.

Bulgarcaya böyle şiirler düzdürülürken Türkçenin açıkça öldürülmesine alkış tutan yazılar da yazdırıldı. Eğitimin Bulgarcaya dönüştürülmesi sanki Türk çocuklarına anadillerinin yasaklanması değildi. Sofya Üniversitesinde Asistan Hüseyin Mahmudov imzasıyla, Bulgarcadan çevirme şu satırlar yayımlandı:

240) **Yeni Işık**, 1/9/1960.

«... *Memleketimizde mektep yaşındaki çocukların hepsinin okuyabilmesine şartlar sağlanmıştır. Aşağı yukarı bir buçuk milyon çocuktan, yüz yüz on bini (doğrusu 152.000 - BNŞ) Türk çocuğudur. Mektep dışında kalan yoktur. Türkiye'deki çocuklar için böyle söylemek imkânsızdır... Bura Türkleri Bulgaristan vatandaşıdırlar... Bulgar kardeşlerinden aşağı iseler, her şeyden önce yükseltilmeleri için ilgili tedbirler alınır...*

Azınlık mekteplerinin Bulgar halk mektepleriyle beraberleşmesi projesi sosyalist inkılabın zaferinden sonra başlamış, on beş yıl kadar devam etmiştir. Sonunda azınlık çocuklarının öğretim eğitim işinin Bulgar vatandaşlarımız çocuklarıyla öğretim eğitim seviyesine varmasıyla hemen hemen tamamlanmıştır. Bu yükselme Bulgar vatandaşı olan Türklerin... aynı mektepte ve aynı muallim tarafından okutulmaları derecesine kadar varmıştır.

Türk mekteplerinin bu şekilde gelişimi tabii idi. Böylelikle öğretim muhteva bakımından ve kalitece daha yüksek seviyeye çıkarıldı...

Bazı Türkiyeli çevreler bunu da propaganda materyali yapmak istiyorlar... Bulgaristan mekteplerinde Türk çocukları anadillerini okurlar. Ve anadili öğretimi daha fazla yüksek tahsilli muallimler tarafından yapılır.» (241)

«Beraberleştirme» adı altında, Türk ve Bulgar okullarının birleştirilmesinin, yani Türk okullarının kapatılmasının, Türklerin yararına olduğu iddiası, yersiz, anlamsız, saçma bir iddiaydı. Biraz fırsat verilince Bulgaristan Türk çocukları anadillerini okuyarak da hemen sivrilebiliyor, üniversitede başarılı olabiliyorlardı. Anadillerini okumaları Türk çocuklarına köstek değil, destek oluyordu. 1954 yılında Bulgar Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev, anadillerini iyi öğrenen Türk çocuklarının ilerki sınıflarda daha başarılı olduklarını belirtmişti. Anadillerini öğrenmeleri, Bulgarcayı da öğrenmelerine engel değildi. Üstelik anadilini öğrenmek, bir Türk çocuğunun en doğal ve en kutsal hakkıydı. Bulgar propagandası, zehiri altın tasta sunmaya çalışıyordu, ama hiç inandırıcı olamıyordu. Kızıl Bulgar faşizminin ikiyüzlülüğü kabaca sırıtıyordu.

---

241) Hüseyin Mahmudov, «Bizde Tahsil», **Yeni Işık**, yıl XIX, Sayı 140, 19.11.1963.

Bulgaristan'ın en önemli Türk oymaklarından biri olan Şumnu sancağında Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmeleri işi şöyle anlatılıyordu:

«Kolarovgrad (Şumnu) sancağı ahalisinin fazlası (çoğu) Türktür...

Kolarovgrad sancağında öğretimin Türk diliyle yapıldığı birçok Türk mektepleri açılmıştı. Lakin açık olarak tanımak lazım ki, bu mekteplerde öğretim, terbiye işleri çok alçak seviyedeydi. Bulgar dili okunmuyordu...

Ve bunun neticesi, sancaktaki bütün Türk ahalisi arasında Türk mekteplerinin Bulgar mektepleriyle birleştirilmesi, bütün öğretimin Bulgar diliyle yapılması hareketi baş gösterdi. Partiyanın sancak komitesi ve sancak halk saveti (meclisi) bu isteği doğru kıymetlendirdiler. Ve 1959 yılında, hakikaten Türk çocuklarının anadilini mecburi öğrenmesi şartıyla mektepler birleştirildi...» (242)

Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi hareketinin halktan geldiği iddiası düpedüz yalandı. Bu satırların yazarı, Şumnu yöresinde hiçbir aklı başında Türkün kendi okullarının Bulgar okulu haline getirilmesine razı olmadığını yakından bilenlerdendir. Şumnu, Türk azınlık eğitiminin kalelerinden biriydi. Şumnu Türklerinde çok köklü bir milli ulusal okul bilinci vardı. Şumnu okullarının bazıları ta Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma tarihi okullardı. Böylesine köklü bir milli kurumdan bilinçli hiçbir Türk vazgeçemezdi. Vazgeçmemiştir. Türk okullarının Bulgarlaştırılmasına gidilirken halka danışılmamış, sorulmamıştır. Komünist Partisinin tepeden inme kararıyla Bulgarlaştırma gerçekleştirilmiştir.

Yukardaki yazıyı kaleme alanlar, okulların birleştirilmesiyle Türk ve Bulgar çocukları arasında «arkadaşlık ve işbirliği» sağlandığını söylüyorlar. Bir de örnek veriyor ve şöyle diyorlardı:

«Kolarovgrad'da (Şumnu'da) 'Hristo Botev Mektebi' ile 'Vakıf Mektebi'nin birleşmesinden önce bu iki mektep talebeleri, birbirlerine düşman kesilmişlerdi. Çok defa dövüşüyorlardı. Şimdi bu mektep talebeleri arasında hakiki arkadaşlık ve işbirliği sağlanmıştır...» (243)

---

242) Yahya Recebov - T. Tsonev, «Müşterek öğretimin meyvaları», **Yeni Işık**, 12.3.1964, No. 32.

243) Aynı yer.

İlginç bir örnek seçilmiş. Şumnu'daki «Vakıf Mektebi», tarihi bir Türk okuluydu. «Hristo Botev» de Bulgar tarihinde yeri olan ünlü bir komitecinin adıydı. Biraz şairliği de olan ve 20 kadar şiiri bulunan Hristo Botev, 1875 yılında, çetesiyle birlikte Romanya'dan Tuna vilayetine atlamış, pek çok Türk kanı dökmüştü. Şimdi, Şumnu Türklerinin tarihi «Vakıf Mektebi», ünlü komitecinin adını taşıyan «Hristo Botev Okulu» olmuş. Tarihi Türk okulunun öğrencileri Botev Okuluna taşınınca, Türk ve Bulgar öğrencileri arasındaki sürtüşmeler durmuş. Okulların birleştirilmesinden elde edilen «meyva» bu olmuş!

Bulgarlaştırılan okullarda Türkçe okutulmasına gelince, bunun göstermelik olduğu çok geçmeden su yüzüne çıktı. Türk çocuklarının az olduğu okullarda Türkçe dersi zaten yoktu. Öteki Türk çocuklarına verilen Türkçe dersleri ise yasak savma kabilindendi. Türkçe okutmak üzere okullara atanan öğretmenlerin kendileri Türkçe bilmiyordu. Bilenler de bu dersi önemsemiyordu. Sonunda, ilkokulu bitiren bir Türk çocuğu, kendi anadilini doğru dürüst okuyup yazamadan diploma alıyordu. Bir okul müfettişi, en yoğun Türk oymağı olan Kırcaali bölgesinde Türkçe derslerin nasıl verildiğini şöyle anlatıyordu:

«Bulgar ve Türk mekteplerinin birleştirilmesinden sonra da Türk çocuklarının anadillerini okuyup öğrenmeleri hususundaki kaygılar durmadı. Nitekim, Maarif bakanlığının her ders yılı başında mekteplere yolladığı talimatta, '... On ve daha fazla Türk çocuğu bulunan mekteplerde Türk dili okunmalıdır' deniyordu.

Fakat mekteplerin birleştirilmesini bazı kimseler yanlış anladılar... bir sıra mekteplerde Türk dili öğretimi küçümsendi... T. Jivkof yoldaş diyor ki: 'Türk ahalisi şimdiye dek olduğu gibi, gelecekte de anadilinde konuşacak, anadiliyle progresif geleneklerini geliştirecek, çağdaş edebi eserlerini yaratacak ve o güzelim türkülerini söyleyecektir...'

Sancağımızda (Kırcaali sancağında) Türk çocukları bulunan bütün mekteplerde Türk dili her ders yılında muntazam okunmuştur. (1964 yılına kadar —BNŞ.)...

İkinci sınıf talebeleri, birinci sınıfta Bulgarca okuyup yazmayı öğrenmiş olduklarından, Türk alfabesini pek zorluk çekmeden benimsemekte, okuma tekniğini ve harflerin

yazı hususiyetlerini kolayca kavramaktadırlar. III. IV. sınıflarda ise vaziyet biraz başka. Türk diline ait materyal birdenbire çoğalıyor, konular ağırlaşıyor. Bir yandan da talebelerin yeni bilgilerini sağlamlaştırmak için gerektiği kadar alıştırmalar yapılamadığından, talebelerin bilgileri umumiyetle sathi ve geçici oluyor. Bu yüzden, ilkmektebi bitirip beşinci sınıfa ayak basan talebeler arasında Türkçe okuma tekniği edinmiş ve gramere, yazı kaidelerine dair bilgi almış talebelerle beraber, henüz Türkçeyi serbestçe okuyamayan, imlayı iyi bilmeyen talebelere de rastlanır...

Sancağımızda Türkçe muallimlerinden bazıları Türk dili öğretimini küçümsemektedirler. Svetulka köyünde bir muallime niçin derse hazırlıksız girdiğini sorduğum zaman, 'Bu kadar elimden geliyor, ben zaten Türkçeleri almak istemiyordum, beni mecbur ettiler' cevabını verdi. İptidaiye sıra muallimi, Türk pedagoji mektebi bitirmiş. Türkçe bilmiyormuş!» (244)

Müfettiş Selâhattin Osmanof, 1964 yılında bunları yazıyordu. Sonunda, okullarda Türkçe saatlerinin «hiç olmazsa haftada birer saat daha çoğaltılmasını» istiyordu. Yıllar önce Azerbaycan gramerinden kopya edilmiş ve eskimiş olan Türkçe dilbilgisi kitaplarının yerine daha yeni ve daha iyi kitaplar hazırlanması dileğinde bulunuyordu. «... bu kitaplardan daha iyisini yazacak adam yetişmedi mi memleketimizde?» diye soruyordu (245).

Bulgaristan'da artık yeni Türkçe dilbilgisi kitapları yazılamayacaktı. Türkçe ders saatleri ise arttırılmak şöyle dursun, yıldan yıla azaltılacak ve kaldırılacaktı. Zaten göz boyamak için konmuş bulunan Türk dili öğretimi, eriyen bir mum gibi, yıldan yıla azalarak sönüp gidecekti. 1970' lere gelindiğinde Bulgaristan'da Türkçe öğretimi artık hiç kalmayacaktı.

Yüzyıl önce Tuna vilayeti, eğitim bakımından Osmanlı İmparatorluğunun en ileri bölgelerinden biriydi. İstanbul bölgesiyle yarış ediyordu. 1875'te Tuna vilayetinde 2900 kadar Türk okulu vardı. Edirne vilayeti de Tuna vilayetini

---

244) Salâhattin Osmanov, «Türk Dili öğretimi», **Yeni Işık**, 21 Nisan 1964, Sayı 49.

245) Adı geçen yazı.

izliyordu. Burada kurulan Bulgar devleti, Türk eğitimini diri diri toprağa gömdü. Yüzyıl içinde, özellikle 1959-1960 yıllarında, Bulgaristan Türk eğitimi, göz göre göre boğazlandı. 1960 başlarında Türkiye, kendi iç sorunlarına dalmıştı. 27 Mayıs 1960 ihtilali, onu izleyen gelişmeler, koalisyon hükümetleri ve Kıbrıs sorunu vs. derken, öte yanda komşu Bulgaristan'da, Todor Jivkof yönetimi, kökü tarihe uzanan Bulgaristan Türk eğitimini boğazlamaya uğraşıyordu. Yüzyıllık Türk eğitimi, dünyanın gözleri önünde yok edildi. Türk okulları diri diri tarihe gömüldü. Türk öğretmenleri işten kovuldu. Türk çocukları kendi anadillerini okumaktan, öğrenmekten yoksun bırakıldı. 1964 yılında Bulgaristan'da okul çağındaki Türk çocuklarının sayısı 152.000'i biraz aşıyordu (246). Yani Bulgaristan'da, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın tamamından daha fazla Türk çocuğu vardı. Bunlara bir tek Türk okulu bırakılmadı. Faşist kırması Bulgar «halkçı» yönetimi, Türk okuluna, Türkçe derslere ve Türk çocuklarına katlanamadı. Koyu bir eğitim düşmanı, Türk düşmanı olduğunu gösterdi ve Türk eğitimini boğazladı.

Türkler, beş yüzyıl boyunca Bulgarların benliklerine saygı gösterdiler. 1835 yılında modern Bulgar okullarının açılmasına izin verdiler ve 1835 - 1875 yılları arasında, 1600 kadar Bulgar okulu açtırdılar. Bulgarlar ise 1920'lerde sayıları 1700 kadar olan Türk okullarının tümünü kapattılar. Tarih, komşu Bulgar yöneticilerinin koyu bir eğitim düşmanı, uygarlık düşmanı olduklarını kaydetmeden geçemeyecektir.

1956 Sayımına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu

Bulgaristan Türklerinin 1950 - 51 yılındaki göç hareketinden sonra, Bulgaristan'da ilk genel nüfus sayımı 1 Aralık 1956 tarihinde yapıldı. Sayım sonuçları 1960 yılında yayımlandı (247). Bu sonuçlar, 1950 - 51 göçünün ardından Bul-

246) **Yeni Işık**, 28.4.1964, Sayı 52.

247) Tsentralno Statistiçesko Upravlenie, **Prebroyavane na Naselenieto v Narodna Republika Bılgariya na 1.XII.1956 godina. Obşti rezultati, Kniga II**, (1.12.1956 tarihinde Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Yapılan Nüfus Sayımı. Genel Sonuçlar. İkinci Kitap), Sofya: 1960.

garistan'da ne kadar Türk kalmış olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu bir. İkincisi, Bulgaristan nüfusunu milliyetlere göre göstermesi bakımından da bu sayım sonuçları önemlidir. Çünkü ondan sonraki sayımlarda Bulgar nüfusunun milliyetlere göre dağılımı gösterilmemiştir.

1956 sayım sonuçlarına göre, Bulgaristan'ın genel nüfusu, 3.799.356 erkek, 3.814.353 kadın olmak üzere toplam 7.613.709'dur. Bu nüfusun milliyetlere göre dağılımı şöyledir [248] :

Milliyetler	Erkek	Kadın	Toplam
Bulgar	3.236.760	3.269.781	6.506.541
Türk	334.844	321.844	656.025
Çingene	99.611	98.259	197.865
Makedon	94.994	92.795	187.789
Ermeni	10.627	11.327	21.954
Rus	6.246	4.305	10.551
Rum	3.976	3.461	7.437
Yahudi	2.954	3.073	6.027
Tatar	3.033	2.960	5.993
Romen	1.644	2.105	3.749
Karakaçan	1.064	1.021	2.085
Çek	426	773	1.199
Arnavut	643	462	1.105
Alman	232	515	747
Macar	262	410	671
Ulah	228	259	487
Sırp	257	227	484
Diğer	1.556	1.444	3.000
TOPLAM	3.799.356	3.814.353	7.613.709

Bu listede Pomaklar gösterilmiyor. Daha önceki Bulgar nüfus sayımlarında nüfusun dinlere ve mezheplere göre dağılımı da gösteriliyordu. Bu kez gösterilmemiştir. Bu yüzden yaklaşık 250.000 Müslüman Pomak, Bulgar nüfusu içinde sayılmıştır. Sayım sonuçlarında dikkati çeken noktalardan biri budur.

Bir başka nokta, Çingene (Tsigan) nüfusunun fazla gösterilmiş olmasıdır. Daha önceki Bulgar nüfus istatistikleriyle karşılaştırılınca Çingene nüfusunda fazla bir artış dik-

248) Aynı kaynak, s. 106 - 109.

kati çekmektedir. Bunun nedeni, yaklaşık 100.000 kadar saf Türk nüfusun «Çingene» gibi gösterilmiş olmasıdır. Bu yüz bin kişiyi ve 250 bin Pomak Türkünü de ekleyince, Bulgaristan Türklerinin sayısı, 1956 yılında bir milyon kadar idi, denilebilir.

Bulgar istatistiğine göre, Türkler, Bulgarlardan sonra ikinci sıradadırlar. Bulgarların onda biri kadardırlar. Altı buçuk milyon Bulgara karşılık 656 bin küsur Türk görülmektedir. Türklerden sonra Çingeneler, Makedonlar ve Ermeniler gelmektedirler. Birçok ülkede olduğu gibi komşu Bulgaristan'da da küçük bir Ermeni topluluğu vardır.

Türklerin büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır. Kentlerde yaşayanların toplamı 90.267'dir. Köylerde yaşayanların toplamı ise 565.758 kişiye ulaşmaktadır. Türk nüfusunun yaklaşık yedide biri kentlerdedir. Buna karşılık Bulgarların üçte bir kadarı kentlerde oturmaktadır. Bulgarların iki milyon kadarı kentte, 4 milyon kadarı köylerde yaşamaktadır [249]. Kentli, köylü nüfus oranları bakımından Bulgaristan Türk nüfusu, Bulgar nüfusundan ziyade Türkiye nüfusuna benzer. Türklerin büyük çoğunluğu köylü olduğundan, tarım, hayvancılık, ormancılık gibi sektörlerde Türkler çalışır. Bu sektörlerin bütün yükünü Türkler çeker.

Türk nüfusun 150.000 kadarını sekiz yaşından küçük çocuklar oluşturur. Sekiz ve daha yukarı yaştakilerin toplamı 505.227'dir. Türklerin eğitim düzeyi çok düşüktür. Yüksek öğrenim görmüş Türklerin sayısı 192'dir. Buna karşılık bir avuç Ermeni azınlığının içinde üniversite bitirmiş 446 kişi görünmektedir. Yarı yüksek öğrenim görmüş Türklerin sayısı 213'tür. On ikinci sınıfı, yani liseyi (gimnazya) bitirmiş 3.378 Türk vardır. Sekiz sınıflı orta öğrenim görmüş olanların sayısı 39.108, dört yıllık ilkokulu bitirenlerin sayısı da 169.155'tir. 110 bin kişi de ilkokuldan ayrılmıştır [250].

Türklerin öğrenim düzeyi gerçekten çok düşük. Hele orta ve yüksek öğrenim görmüş Türklerin sayısı parmakla gösterilebilecek kadar az. Nedeni basit: Türk azınlığına

249) Aynı kaynak, s. 106 - 107.

250) Aynı kaynak, s. 124 - 125 ve ss. 24 - 27.

fırsat verilmemiştir. Gelmiş geçmiş Bulgar hükümetleri, Türkleri cahil bırakmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Ayrıca, 1950 - 51 göçü Bulgaristan Türklerinin okuryazar takımının çoğunu Türkiye'ye getirdi. Bulgaristan Türklerinden Türkiye'ye bir ölçüde «beyin göçü» oldu.

Türkler, Bulgaristan'ın iki bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Kuzeyde, Şumnu, Varna ve Rusçuk; güneyde Burgas ve Hasköy illeri Türklerin topluca yaşadıkları bölgelerdir. Bu illerde Türk nüfus miktarı şöyledir:

Kuzeyde		Güneyde	
Rusçuk	148.928	Hasköy	191.361
Şumnu	118.605	Burgas	41.645
Varna	63.679	Filibe	27.887

Öteki illerde Türk nüfusu gittikçe azalmaktadır. Şöyle ki: İllere göre Plevne'de 21.359, Eski Zağra'da 19.040 ve Tırnova'da 14.180 Türk var. Geri kalan illerde ise Türk nüfusu yok denecek kadar az: Yukarıcuma ilinde 3.319, Vraça ilinde 3.547 ve Sofya ilinde ise yalnızca 2.580 Türk görünüyor.

Rusçuk, Varna ve Şumnu illerinde toplam 331.209 Türk yaşamaktadır. Bu, Bulgaristan Türk azınlığının yarısı demektir. Türklerin burada toplu olarak kalmasının nedeni tarihidir. 1877 - 78 Türk - Rus Savaşında Rus orduları bu bölgeye savaşla giremediler. Bu yörede yaşayan yerli Türk halkı katliamdan kurtuldu. Güneyde Kırcaali, Koşukavak, Mestanlı ve Eğridere ilçelerini de kapsayan Hasköy ili ise Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan'a katılmıştır. Burada da Türkler topluca kalabilmişlerdir.

Sekiz ilçede Türkler hâlâ çoğunluktadır. Bu ilçelerin dördü Kuzey Bulgaristan'da, dördü de Güney Bulgaristan' dadır. Türk nüfusu Bulgar nüfusundan daha fazla olan ilçeler şunlardır:

Kuzeyde	*Güneyde*
Omurtag (Osmanpazarı)	*Kırcaali*
Kubrat (Balpınar)	*Momçilgrad (Mestanlı)*
İsperih (Kemallar)	*Krumovgrad (Koşukavak)*
Dulovo (Akkadınlar)	*Ardino (Eğridere)*

Nüfus dağılımının ayrıntıları aşağıdaki tabloda bulunacaktır.

1956 Yılında Yapılan Bulgar Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'da Bulgar, Türk, Tatar ve Çingene Nüfusun İllere Göre Dağılımı (251)

İller	Bulgar		Türk		Tatar		Çingene	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Blagoevgred (Yukarıcuma)	46542	47129	1691	1528	—	—	2416	2359
Burgas	192011	189755	21931	19714	1	2	4582	4578
Varna	235023	229886	32718	30956	1584	1564	14977	14985
Şumnu (Kolarovgrad)	125974	129138	60335	58270	265	267	9256	8952
Plevņen (Plevne)	283813	284280	11120	10239	60	49	6762	6610
Plovdiv (Filibe)	422760	431992	14473	13414	1	—	15672	15794
Ruse (Rusçuk)	196951	199712	75650	73278	1111	1073	8457	8240
Sofya (şehir)	345570	351880	973	509	7	5	4171	3932
Sofya (köy)	332869	335668	712	386	—	—	4812	4797
Stara Zagora (Eski Zağra)	293242	296585	9822	9218	1	—	12373	12290
Tırnova	209763	219408	7290	6890	—	—	4797	4829
Haskovo (Hasköy)	194483	189390	96215	95146	—	—	5809	5659
TOPLAM	3.236.760	3.269.781	334.844	321.181	3.033	3.960	99.611	98.854

251) **Prebroyavane na Naselenieto v NRB na 1.XII.1956** (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde 1 Aralık 1956 tarihinde yapılan nüfus sayımı), Kniga II (İkinci Kitap), Sofya: 1960, s. 106 - 107.

Göç Sorunu ve 1963 - 1964 Kaynaşmaları

1963 yılında Bulgaristan Türkleri arasında büyük bir dalgalanma başgösterdi. Olay, Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine göç dilekçeleri verilmeye başlanmasıyla ortaya çıktı. Önce, Mart 1963 tarihinde Razgrad ve Pazarcık (Tolbuhin) yöresi Türklerinden Türkiye'nin Burgas Başkonsolosluğuna 155 hanelik, 648 kişilik bir toplu dilekçe geldi... Derken, temmuz ve ağustos aylarında Türkiye'nin Filibe Başkonsolosluğuna ve Sofya Büyükelçiliğine dilekçeler akmaya başladı. Ağustos ayı sona ermeden verilen dilekçelerin 28 bin kişiyi aştığı görüldü. Bulgaristan'daki Türk temsilcilikleri şaşırdılar. Bulgar makamları ise dilekçe vermek isteyen Türklere engel olmaya çalıştılar. Türkiye temsilciliklerine yaklaşmak isteyen Türkler, Bulgar milislerince durdurulup aranıyor, üzerlerinde dilekçe bulunanlar karakollara götürülüp dövülüyor, dahası hapislere atılıyordu. Bulgar baskısı özellikle Kırcaali yöresinde oldukça yaygın ve sertti. Hatta Türk başkonsolosluğuna dilekçe vermeye kalkışanların 3.5 ila 4.5 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldıkları oldu.

Buna rağmen dalgalanma durmadı. Giderek büyüdü. Bulgaristan'daki Türkiye temsilciliklerine sel gibi dilekçeler aktı. Her dilekçe bir aile adına, aile reisinin imzasıyla veriliyor ve bütün aile üyelerini kapsıyordu. Eylül 1963'te Türkiye büyükelçiliğine verilen göç dilekçelerinin sayısı 2.031'e ulaştı. Bunlar 14.798 kişiyi kapsıyordu. Filibe ve Burgas Başkonsolosluklarına verilen dilekçeler bu sayının dışındaydı. Türkiye'nin Sofya'daki elçiliğine haftada ortalama dört beş bin dilekçe gelmeye başladı. Nerdeyse her gün bin dilekçe geliyordu. Büyükelçiliğe verilen dilekçelerin sayısı 4 Ekimde 15.720'ye, 11 Ekimde 20.465'e ulaştı. Dilekçelerdeki nüfus da 110.366'dan 137.189'a çıktı. 25 Ekimde verilen dilekçelerin sayısı 25.737'ye, bunların kapsadığı nüfus sayısı da 166.312'ye yükseldi.

1963 Kasım ayı içinde Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliğine göç için başvuran Bulgar yurttaşı Türklerin sayısı yüz bini aştı. 25 Ekimde başvuranların sayısı 166.312 iken, 26 Kasımda 297.825'e erişti. O tarihte Türkiye büyükelçiliğine verilen dilekçelerin sayısı 50.477 olmuştu. Bir ay sonra, 30 Ocak 1964'te büyükelçiliğe verilen dilekçelerin sayısı 54.106'ya, bunların kapsadığı nüfusun sayısı da 312.756'ya ulaştı.

Bulgaristan Türklerinin göç dilekçesi verme kampanyası, 1964 yılının ilk aylarında da sürdü. 19 Mart 1964 tarihinde, Türkiye'ye göç için başvuran Bulgaristan Türklerinin sayısı dört yüz bine yaklaştı. Tam sayılar o tarihte şöyle olmuştu [252] :

Başvurulan makam	Başvuranların sayısı
Doğrudan T. C. Dışişleri Bakanlığına	140 kişi
T. C. Burgas Başkonsolosluğuna	8.322 kişi
T. C. Filibe Başkonsolosluğuna	51.442 kişi
T. C. Sofya Büyükelçiliğine	323.454 kişi
TOPLAM	383.358 kişi

1964 Mart ayından sonra Bulgar makamları çok sıkı önlemler aldılar. Dilekçe vermek isteyen Türkleri Türkiye temsilciliklerine hiç yaklaştırmadılar. Bu yüzden kampanya kesildi. Dolambaçlı yollarla Türkiye'ye gene göç dilekçeleri geldiyse de bunlar büyük sayılara ulaşmadı. Öyle görünüyordu ki, Bulgar makamlarınca engellenmeseydi, belki, bir milyon kadar Türk, anavatan Türkiye'ye göç etmek için başvurmuş olacaktı.

Dilekçe kampanyası, yarım kalmış olmakla birlikte yine de büyük bir olaydı. Düşündürücüydü. Bir ülkenin yurttaşları toplu halde bir başka ülkeye göç etmek istiyorlardı. Yüz binlerce insanın kitle halinde göç etmek istemesinin arkasında pek ciddi nedenler vardı. Bu nedenlerin başında da Bulgaristan Türk azınlık okullarının 1959/60 ders yılında Bulgar okullarıyla birleştirilmeleri, yani Türk okullarının artık kapatılmış olması geliyordu. Kendi anadilleriyle eğitim öğretim görme hakkından mahrum bırakılan Türkler, uzunca bir sürede Bulgarlaşıp yok olma tehlikesiyle karşı karşıya idiler. Bu tehlikeden kurtulmak için Türkiye'ye kaçmak istiyorlardı. Türkiye büyükelçilik ve başkonsolosluklarına verilen dilekçelerde göç isteğinin arkasında yatan nedenler pek açıklanmıyordu. Dilekçe sahipleri genellikle Türkiye'ye göç etmek istediklerini, aile üyelerinin adlarını ve doğum tarihlerini, kendi adreslerini vermekle yetiniyorlar ve Türkiye'ye kabul edilmek için yalvarıyorlardı. Ancak, sayıları pek seyrek olmakla birlikte, ne-

252) **DBA** Bir kaynağa göre 700.000 dilekçe verilmişti. Bkz. Atilâ Cengiz, «Bulgaristan'da Türk Dili» **Türk kültürü**, Eylül 1967, s. 852.

den Bulgaristan'dan göç etmek istendiğini açıklayan dilekçeler de vardı. Bu dilekçelerden birinde aşağıdaki açıklamalar dikkati çekiyordu. Dilekçe sahibi şunları yazıyordu:

«Bulgaristan'da bir milyon kadar Türk yaşar. Bulgaristan, Osmanlı idaresinde beş asır kadar kalmış olduğundan, Bulgar Hükümetinin umumiyetle Türklüğe karşı keskin kin ve nefreti son yıllarda irtifa (doruk) noktasına vardı. Onların Türklerden almaya çabaladıkları öce, Bulgaristan'da yaşayan biz Türkler kurban ve hedef olduk. Bu sebepten dolayı Türklerin feryadı artık dayanılmaz bir merhaleye geldi. Bulgar Hükümeti, bize karşı aldığı harekette o kadar ileri vardı ki, artık Türklüğümüzü yok etmeye kastediyor...

Türk mektepleri ve çocuk bahçeleri kapatıldı. Türk muallimleri kovuldu. Kalan Türk muallimlerinin Türk çocuklarına anadilimizi konuşturması yasak. Gençleri Bulgar ruhunda terbiye etmek için çeşit çeşit kurslar açıyorlar. Bu da yarın sınırı açmak zorunda kalınca, bizi Türk değil diye salmamak içindir. Oruç, din ve din dersleri çoktan yasaktır. Onların eski günleri ve bayramları ise yeni yeni adlar altında resmi olarak kutlanıyor. Halbuki bizim bayramlarımız yasaktır... Türk diline, mecburi olarak, binlerce Bulgarca kelime, gazete ve radyolar vasıtasıyla katılmaktadır. Hakiki nişanımız olan bunca faydalı sünnet 30 Aralık 1959' da yasak edildi. Türklerin üremesine engel olmak için Türk kadınlarının ilk yavrularını düşürmeye engel olmuyorlar. Bulgar kadınlarına ise, iki sağ çocuğu olmayınca (çocuk) düşürmek yasaktır. Tatar, Pomak ve Çingenelerin pasaportlarındaki Türk kelimesi silinmektedir...

Daire ve müesseselerde yönetmen, mütehassıs vesaire sayısı, sekizin bire (1/8) nispetinde olmalı. Hesaba vurursak, sekizde değil, seksende bir dolayındadır. Elli bin üniversitelinin üç bin iki yüzü Türk olması gerekirken, yirmi misli daha azdır (253). Türkleri gören (kollayıp kayıran) olmadığından bunca mütehassıs işsizdir. Bizi anavatanımız olan Türkiye'den koparmak için menşeimizin Bulgar oldu-

253) Aralık 1956'da yapılan Bulgar nüfus sayımına göre Bulgaristan' da yüksek öğrenim görmüş 84.014 erkek ve 28.492 kadın vardı.. Bunların sadece 192'si Türk idi (159 erkek ve 33 kadın; BNŞ).

günu iddia ediyorlar. Bu ilmi esasa dayanmaz. Türküm diyenler ve Türklüğü ile gururlanan şahıslar hapislere tıkılıyor, kurşun yiyorlar. Bazı Türkleri sorumlu vazifelere tayin ederek, sözügeçen meseleleri icra etmek için onları Türk halkı arasında maşa gibi kullanıyorlar. Kızlarımızın Bulgar delikanlılarıyla evlenmeleri için tazyik ediyorlar.

Bulgaristan Türkleri, Türk gibi doğmak ve Türk gibi ölmek azmindedir. Halbuki burada (Bulgaristan'da) kaldıkça bu mümkün değildir...» (254)

Bir başka dilekçede de şu satırlar vardı: «*Bulgaristan'da dilimiz, dinimiz ve soyumuz yok oluyor... Artık canımıza tak dedi... Bir sıçan yoluna muhtacız...*» (255)

Bulgaristan Türk azınlığı arasında başgösteren bu büyük dalgalanma, Bulgar Hükümetince tepkiyle karşılandı. Bulgar Komünist Partisi Birinci Sekreteri ve Başbakan Todor Jivkof, bu soruna bizzat el attı. Güya üç Türk işçisinin sorularına karşılık olarak Todor Jivkof imzasıyla iki mektup, 1 Ekim 1963 tarihli gazetelerde yayımlandı (256). Bu mektuplarında Jivkof, göç söylentisi çıkaranları neredeyse «vatan haini», «rejim düşmanı» ilan ediyordu. Birinci mektupta şunları söylüyordu (257):

«*Bulgaristan Türklerinin göç etmeleri gibi bir mesele yoktur. Son zamanlarda Türk ahalisi arasında kötü maksatla yayılan şayiaların aslı yoktur. Bugün memleketimizin bütün bölgelerinde Bulgarlar da Türkler de eşit vatandaşlardır...*

Türklerin Bulgaristan'dan göç edeceklerine dair şayialar zararlıdır. Bu şayialar, emekçi halkın menfaatlerine, memleketimizde yaşayan Türk ahalisinin menfaatine değil, yabancı menfaatlere hizmet eden kimseler tarafından yayılmaktadır...»

Bunları söyledikten sonra Jivkof, göç söylentilerine «bir an evvel son verilmesini», bu söylentileri çıkaranların «halk

254) **DBA.**

255) **DBA.**

256) Varna'da çıkan **Narodno Delo,** Şumnu'da çıkan **Kolarovgradska Borba** gazetelerinin 1.10.1963 günlü sayıları.

257) **Yeni Hayat** dergisi, (Sofya) Kasım 1963. Bu derginin Bulgarcadan çevirileri oldukça bozuk. Yine de bunları almayı uygun gördük (BNŞ).

milisi organlarına verilmesini» ve bunlar hakkında yasaların uygulanmasını istiyordu.

Todor Jivkof, ikinci mektubunda da şunları söylüyordu [258] :

«... *Göçmenliğe dair bütün şayia ve söylentiler büsbütün asılsızdır, doğru değildir. Bunlar, sadece bir gaye ile, yani Türk ahalisinin rahatını bozmak, dikkat ve gayretlerini günlük vazifelerinden ayırmak, köy iktisadiyatı vazifelerinin icrasında güçlük yaratmak, bazı kimselerde geleceklerine emniyetsizlik doğurmak gayesiyle uydurulan şayia ve söylentilerdir...*

Böyle kötü niyetle şayialar yayanlara ve yabancı menfaatlere hizmet edenlere karşı insaflılık gösterilmemelidir. Böylelerine karşı memlekette kanunları ihlal eden bütün şahıslara karşı hareket edildiği şekilde hareket edilmeli ve onlar, ilgili devlet organlarına verilerek kanunlar gereğince kendilerinden sorumluluk aranmalıdır...»

Jivkof, göç sözünü ağzına alanların cezalandırılmasını istiyordu. Bu kimselere acınmamalıydı. «İnsaflı davranılmamalı»ydı.

Jivkov yoldaşın yüksek buyruğu hemen yerine getirilmeye başlandı. 18 Ekim 1963 günü, Koşukavak (Krumovgrad) kasabasında bir Halk Mahkemesi kuruldu. Krumovgrad'ın Kaçulka köyü ahalisinden Hüseyin Feyzullof Tırnazof adlı kişiyi bir celsede dört buçuk yıl ağır hapis cezasına çarptırdı. Suçu, «Türkiye'ye göç etme meselesini ilk önce duymak ve bir iki ahbabıyla bunu konuşmak» imiş [259]. Benzeri davalar ve cezalar birbirini izledi. Bulgaristan Türkleri üzerine yeniden ağır bir Bulgar baskısı çöktü.

Jivkov'un konuşması basında da göç aleyhinde bir kampanya başlattı. Parti genel sekreteri mademki göç aleyhinde konuşmuştu, göç söylentisi çıkaranların cezalandırılmasını istemişti, öyleyse basın da aynı şeyleri vurgulamalıydı. Hele Türk komünistler öncelikle kolları sıvamalıydı. Süleyman Gavazof ve arkadaşlarının Sofya'da Türkçe olarak çıkardıkları *Yeni Hayat* dergisi hemen şunları yazdı :

«*Göçmenlik şayiaları kuyruklu bir yalandır...*

Sosyalizm yolundan bizi hiç kimse sapıtamaz...

---

258) **Yeni Hayat,** Kasım 1963.

259) **DBA.**

Jivkof yoldaş! Biz, Türk ahalisine gösterilen babaca kaygılardan dolayı Partiyamıza ve şahsen size çok minnettarız... Biz, göçmenlik şayialarını körükleyenlerin oltasına hiçbir zaman tutulmayacağız...» (260)

Türk bölgelerinde yayımlanan Bulgarca gazeteler, hemen kampanyaya katıldılar. Partili Türkler, yukardan aldıkları buyrukla, açtılar ağızlarını, yumdular gözlerini. Göç söylentisi çıkaranlara verip veriştirdiler. Bunlar da yerel Bulgarca gazetelerde üstüste yayımlandı. Şumnu, Venetz Kooperatifi Başkanı Zühtü Tevfikof, «*Bulgarlarla omuz omzayız, göç söylentilerine inanmıyoruz, hiç kimse bizi yolumuzdan çeviremez*» diyordu. (261) Şumnu, İzgrev köyü muhtarı, «*Türk Hükümeti kendi vatandaşlarına bile iş bulamazken göçmenlere nasıl iş bulacak?*» diye soruyordu. (262) Yine Şumnu'da makine fabrikası işçilerinden Enver Ahmedof Pehlivanof da kestirip attı: «*Bulgaristan, vatanımızdır.*» (263) Bu zoraki demeçler, Şumnu'nun *Kolarovgradsa Borba* gazetesinde yayımlandı.

Razgrad'da çıkan *Lodogorska Pravda* (Deliorman Pravdası) da aynı türden demeçlere sütunlarını açtı. Askerlik yapan Mustafa Hasanof, Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine «vatan» olmayacağını söylüyor, göç diyenlerin cezalandırılmasını istiyordu. (264) Razgrad şantiyelerinde ekip şefi Kadir Naimof, göç söylentilerinin Bulgaristan Türklerini sosyalizmden saptırmak için çıkarıldığını, ama yollarından sapmayacaklarını söylüyordu (265). Benzeri demeçler birbirini izliyordu.

Göç aleyhindeki kampanyanın asıl en sürekli bayraktarlığını parti organı Türkçe *Yeni Işık* gazetesiyle, *Halk Gençliği* gazetesi yaptı. *Yeni Işık*, hemen her sayısında bir şeyler bulup yayımlıyordu. Hatice Akifova adlı bir köylü kızı şöyle demiş: «*Bizim rahat günlerimizi çekemeyen hasis kişiler... göç hastalığını yaymaya uğraşıyorlar... Kapitalist sistemini yaşatan Türkiye'ye gitmek isteyenlerin ya aklı*

260) **Yeni Hayat** dergisi (Sofya), Onuncu yıl, 11. sayı Kasım 1963.
261) **Kolarovgradska Borba**, 3.10.1963.
262) Aynı yer.
263) Aynı yer.
264) Aynı yer.
265) **Lodogorska Pravda**, 5.10.1963.

bütün değil veya eski rahatları bozulmuş. Başka türlüsü düşünülemez.» Aynı tarım kooperatifinden evlenme yaşındaki köylü kızı Emine Hüseyinova da «*Türkiye cenneti eksik olsun*» demiş. *Yeni Işık* gazetesi, bu iki köylü kızın sözümona demeçlerini birinci sayfasında sürmanşet haber olarak veriyordu (266).

Gazete bir sonraki sayısında, yine sürmanşet bir haber olarak Hasköy'ün Kozletz köyünden Halim Ademof Mustafof'un demecini yayımlıyordu. Bu demeçte 62 yaşına merdiven dayamış köylü amuca şöyle buyurmuş (267) : «*... şirin köyümden beni kimse koparamaz. Bağlıyım köyüme. Burada doğmuş, burada kök, köken salmışım. Köyümün dağları güzel, bağları güzel, Kocaasar derler, Küçükasar ve Taytepe güzel... Geçenlerde göç meselesi geldi kulağıma. Bu bahtiyar hayatımızı çekemeyenlerin haltetmesidir bu iş dedim kendi kendime. Öyle de çıktı.*» *Yeni Işık*'ın aynı sayısının dördüncü sayfası da «Körfişek» başlığıyla, tümüyle Türkiye'yi karalamaya ayrılmıştı. Türkiye, dilenciden geçilmeyen, halkı her gün zulüm gören, dolandırıcıların kol gezdiği, kadınlarının yabancı turistlere peşkeş çekildiği bir ülke olarak tanıtılıyordu. Dolaylı olarak Bulgaristan Türklerine, göç etmek istediğiniz anavatan Türkiye işte budur, Bulgaristan'dan kalkıp böyle bir rezalet ülkeye mi göç etmek istiyorsunuz, demek isteniyordu.

Yeni Işık gazetesinin kalemşorleri kaleme sarıldılar. Yazıyor, yazıyorlardı. Fevzi Ömerof Osmanof'un kaleminden şu satırlar dökülmüştü (268) :

«*Türkiye'ye gidip de kız ve kadınlarımızı 'Abanos' Sokağına ve diğer sokaklarda bulunan kerhanelere 'para kazanmaya' mı göndereceğiz?!... Asla, bunu asla yapamayacağız!...*»

Gazete bu yazıyı baş sayfasında yayımladıktan sonra ertesi sayısında da yine baş sayfasında Parti Sancak Komitesi Başkanı Ahmet Fevziyef'in yazısına yer veriyordu. Fevziyef, «*Etle tırnak nasıl bağlıysa biz de bu toprağa öyle bağlıyız*» diyordu (269).

266) «İki genç kız ne diyor», **Yeni Işık**, Yıl XIX, sayı 141, 21.11.1963.
267) «Bunları unutmamalıyız», **Yeni Işık**, 23.11.1963.
268) Fevzi Ömerof Osmanof, «Vatanımız, Bulgaristan Halk Cumhuriyetidir» **Yeni Işık**, Sayı 144, 28.11.1963.
269) **Yeni Işık**, Sayı 146, 3.12.1963.

Bulgaristan Türklerini anavatan Türkiye'ye göç düşüncesinden caydırmak için girişilen yoğun kampanyaya yerli ozanlar da katıldılar. Genç ozanlara sayfalarını açan *Halk Gençliği* gazetesi, bir yandan Bulgar Komünist Partisine Bulgaristan Türklerinin «Sonsuz minnettarlık» duygularını dile getirirken [270], öte yandan da göçe karşı kaleme alınmış şiirler yayımlıyordu. Bulgaristanlı ozanlardan Lâtif Alief şöyle haykırıyordu [271] :

.....
İnin iskelelerden, deniyor bize
Çıkın maden ocaklarından, durmayın, çıkın!
Terk edin eğim eğim meyve sebze bahçelerini
Tütün tarlalarını, buğday yaylalarını...
Hicret var, hicret!

Burası «el toprağı» mı dedeniz efendiler,
Ötesine «Ana Vatan»?..
Yalan,
Yalan,
Yalan!
Geçti Borun pazarı...
Ecdadımızın gafilliğini yitirdik biz artık
Ufkumuzda ağaralı telli pullu kızıl tan.
Ve gecenin ardından gelen gündüz gibi belledik
Neresi el toprağıdır, neresi vatan.

Vatan - elimizi kolumuzu sallaya sallaya
gezdiğimiz sokak
Ve bu sokakta selam verip selam aldığımız her
bacı
.....
Vatan - yükselen her iskele
Aşağıya, bizi yerin dibine indiren her merdiven.
Diziye eklenen her yaprak tütün
Ve şirin Türkçemizle ana dediğimiz tek söz
Koca bir V a t a n demektir bütün!...
.....

270) Ahmet Arundof, «Partiyanın kaygularına sonsuz minnettarlık», **Halk Gençliği**, Yıl XVI, sayı 49, Sofya, 6 Aralık 1963.

271) Lâtif Alief, «Neslimin Sesi» (şiir), **Halk Gençliği**, 6 Aralık 1963.

Böyle söylüyordu Rusçuklu şair Lâtif Alief Ekim 1963'te. «Kızıl tan» ağardığından beri ayıldığını söylüyordu. Ama çok geçmeyecek, Bulgarın yumruğunu yiyecekti. İşinden atılacak, süründürülecek ve «şirin Türkçemizle ana» demekten bile mahrum bırakılacaktı. Elini kolunu sallaya sallaya Bulgarya'da bacısına Türkçe selam verip selam alamayacaktı. O Lâtif adını bile kullanamayacaktı şairimiz.

Bulgaristan Türklerini sosyalist Bulgaristan'a bağlı tutabilmek için, teorisyenler de devreye sokuldu, seferber edildi. Süleyman Gavazof, «sosyalist yurtseverliğin» ne demek olduğunu ve Bulgaristan Türklerinin niçin kapitalist Türkiye'ye göç etmemeleri gerektiğini uzun uzun anlatmaya koyuldu. Sanki Bulgarcadan çevrilmiş gibi görünen uzun ve teorik yazısında, başka şeyler yanında şunu da söylüyordu [272] :

«Türk ahalisinin yurdu Türkiye olduğu 'nazariyesinin' hiçbir ilmi temeli olmadığından maada, Türk ahalisinin hayati menfaatlerine de tamamıyla aykırıdır. Bu 'nazariye' pantürkist ve turancı elemanlar tarafından uydurulmuştur. Gayeleri, Türk ahalisini mürteci Türk burjuvazisinin arabasına takıp sürüklemektir...»

Gavazof, bu görüşü ortaya attıktan sonra, *«Bulgaristan Türklerinin büyük bir kısmının Türkiye'de hısım akrabaları var»* diyor, ancak bunun da Türkiye'ye göçü gerektirmediğini ileri sürüyordu. Dahası, Bulgaristan'daki Türkler, Türkiye'deki yakınlarına acıyorlarmış, onların da bir an önce kapitalist istismardan kurtulmalarını diliyorlarmış. Bulgaristan Türklerine gelince, yerlerinde onlar mutluymuş, eşit haklara sahiplermiş. Gavazof, *«Partiya, Türk ahalisinin şahsında, bütün halkımızın kopmaz bir kısmı olan milli azınlığı görmektedir. Bu azınlığın milli hususiyetlerine, dili, kültürü ve ananelerine saygı göstermektedir»* diyor [273].

Gavazof'un teorileri daha da genişletildi. «Vatanımız Bulgaristan Halk Cumhuriyeti» başlıklı bir broşür yapıldı. *Yeni Işık* gazetesinin parasız eki olarak Bulgaristan Türk-

272) Süleyman Gavazof, «Sosyalist Vatanseverlik», **Yeni Işık**, 19.12. 1963, No. 153.

273) Aynı gazete.

lerine dağıtıldı (274). Bu konuda daha pek çok mürekkep harcandı. Yazıldı, çizildi, söylendi, konuşuldu.

Ama Bulgar teorisyenlerin kavrayamadıkları bazı gerçekler vardı: Altı ay içinde, dört yüz bin kadar Bulgaristan Türkü, Türkiye'ye göç için başvurmuştu. Bulgar makamlarınca engellenmeselerdi, daha yarım milyondan fazla insan acele olarak göç dilekçesi verecekti. Bir yıla varmayacak, göç için yazıyla başvuranların sayısı milyonu aşacaktı. Türkiye-Bulgaristan sınırı göçe açılsa, Bulgaristan'da belki tek bir Türk kalmayacak, bütün Bulgaristan Türkleri sel gibi Türkiye'ye akacaktı. Bulgaristan'daki Türk soydaşlar, «Türk gibi doğmak, Türk gibi ölmek istiyoruz, oysa Bulgaristan'da kalınca bu mümkün değil» diyorlardı. Demek ki, Bulgaristan Türklerini oradan iten, Türkiye'ye çeken hayati nedenler vardı. Bulgar komünist ırkçı teorisyenlerin yazıp çizdikleri, bu Türk kitlelerine sinek vızıltısı kadar etki yapmamıştı, yapmıyordu. Türk azınlığı, kitle halinde anavatan Türkiye'ye göç etmek istiyordu. Ötesi boş laftı.

Bulgarları asıl ürküten, toplu göç olasılığı olmuştu. Yüz binlerce Türk, topluca Bulgaristan'dan göç ediverirse, Bulgar ekonomisi sarsılmaz mıydı? Bulgaristan'da «sosyalizm kuruculuğunun» kayışını çeken asıl Türklerdi. Türkler eziliyordu. Türk azınlığı, ikinci sınıf, köle gibi Bulgar ırkçılarının boyunduruğu altındaydı. Bulgar ırkçıları bu durumun sürüp gitmesini istiyorlardı. Türk kitlesi Bulgaristan'da kalmalıydı ki, Bulgar ırkçılarınca sürekli sömürülebilsindi.

Bulgaristan Türklerinin nasıl sömürüldüklerini kavrayabilmek için, aynı günlerin aynı *Yeni Işık* gazetesine şöyle bir göz atmak bile yetip artıyordu. Bir iki örnek, bunu anlamaya yeter: 14 Ocak 1964 günlü, 7 sayılı *Yeni Işık*, birinci sayfasında, Emir Alieva adlı bir Türk kadınının Gotse Delçef Tarım Kooperatifinde, günde 16 saat çalıştığını, en fazla tütün yaprağını onun topladığını yazıyor, «Henüz şafak sökmediği halde elleri olgun yaprakları seçiyordu... sabahın erken saatlerinden gecenin geç vakitlerine kadar çalıştı..» diyordu. Türk kadını bu çalışmasıyla dekar başına 140 kilo yerine 200 kilo tütün yaprağı toplayıp teslim et-

274) **Agitatorun Kılavuzu - I** (7.1.1964 tarihli; 4 sayılı Yeni Işık ilavesi. Sofya: 1964, 32 sayfa).

mişti. İşte böyle Türkler şafak sökmeden işe başlıyor, gece yarısına kadar çalışıyorlardı. Dahası var: Türkler, Bulgarların domuz bakıcıları olarak da kullanılıyorlardı. Aynı gazetenin aynı sayısında verilen bir habere göre, Türk ailelerine beslemek üzere ikişer üçer domuz dağıtılmıştı. Türkler domuzdan iğrenir, domuz eti yemezler. Buna rağmen evlerinde domuz bakmak zorunda bırakılıyorlardı. «Devlete daha fazla et sağlamak için» diyor gazete ve örnekler veriyordu. Silistre'nin Bradvari köyünden Ramis Demircief şöyle yazıyor: «Yarısından çoğu Türk olan 38 hane domuz bakacağına mukavele imzaladı. Mesela, Merdan Alief Nebief 3, Ali Mustanof 2, Ali Azizof Kel 2 domuz bakacaklar» (275).

Bulgarlar, eskiden kendi domuzlarına kendileri bakarlardı. Türkler domuz bakmazlardı, domuzu görmeye bile dayanamazlardı. Şimdi, sosyalizm kuruculuğunda işler tersine dönmüş, Bulgarlar artık domuz bakıcılığı gibi pis işten ellerini çekmişler. Ama domuz eti yemekten vazgeçmemişler. Domuz besleme işini Türklere yüklemişler. «Şahsi Hayvancılık» programı gereğince, Türk ailelerine domuz besleme mecburiyeti koymuşlar... Başka hiçbir şey olmasa, sadece bu domuz besleme zorunluluğu bile Bulgaristan Türklerini, Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden kaçırmaya yetip artardı.

Bulgar ırkçı-sosyalistleri, hem Türk azınlığı tepe tepe kullanmak, hem de Bulgaristan'a bağlı tutmak istiyorlardı. Türkler Türkiye'yi aklından çıkarmalı, göç düşüncesini kafalarından silmeliydiler. Hep Bulgarlar için çalışmalıydılar. Bulgar ırkçı-sosyalistlerin ikinci sınıf insanlara ihtiyaçları vardı. Bu insanlar Türkiye'ye göç etmek isteyince, Bulgar ırkçıları küplere biniyorlardı. Başbakan Todor Jivkof bu sorunu kafasına takmıştı. Ocak 1964'te *Yeni Hayat* dergisinin onuncu yıldönümü dolayısıyla, dergiye uzun bir «Selamlama Mektubu» gönderdi. 5 Mart 1964 tarihli *Yeni Işık* gazetesinde «Bulgaristan Türk Ahalisi Sosyalist Cemiyette Yaşadığına İftihar Eder» manşetiyle yayımlanan bu uzun belge, Türk azınlığının geleceği bakımından düşündürücüydü. Bulgar Komünist Partisi Birinci Sekreteri ve Başbakan Jiv-

275) Ramis Demircief, «Hayvanlar çoğalıyor», **Yeni Işık,** yıl XIX, sayı 7, 14 Ocak 1964, s. 2.

kof, «göçmenliği körükleyenlere karşı en şiddetli tedbirler alınmalı» diyordu. Türk azınlığını ezmeye kararlı olduğunu daha o tarihte açığa vuruyordu. Yavuz hırsızın ev sahibini şaşırtmaya kalkışması gibi, Jivkof, Bulgaristan Türklerinin göçe kalkışmalarının suçunu kendi yönetiminde arayacağı yerde, Türkiye'ye yüklemeye uğraşıyordu. Onun iddiasına göre, Bulgaristan Türkleri Bulgar sosyalist rejimde o kadar başarılı ve mutlu imişler ki, düşmanlar bunu kıskanmışlar. «Türk ahalisinin başarıları... düşmanların gözlerinde diken» olmuş. Jivkof, şöyle diyordu (276) :

«Türkiye mürteci çevreleri ülkemizdeki Türk ahalisinin huzurlu ve sakin yaşayışını bozmaya çalışıyorlar. Türk ahalisinin Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye göçürüleceğine dair durmadan uydurup yaydıkları asılsız söylentiler hep bu niyetle yapılmaktadır...

Ne yazık ki, mürteci Ankara propagandasının oltasına tutulan Türkler de yok değil. Onlardan bazıları göçmenliğe dair uydurmalara bile kapılıyorlar. Böylelerine biz, müthiş aldandıklarını, yurdumuzun düşmanları ve kötülüğünü isteyenler tarafından alçakçasına aldatıldıklarını söylemek isteriz. Türk ahalisini Türkiye'ye göç etmeye kışkırtanlar, bunun olmayacağını, göçmenlik yalanlarını Türk ahalisinin hayatını bozmak, ekonomik ve kültür yükselişine engellik etmek, sosyalizm kuruculuğuna katılmasını köstekleme gayesiyle salıp savurduklarını pekâlâ bilirler. Bulgaristan komünist partiyası ve halk idaresi, Bulgaristan Türk ahalisinin menfaatlerini göz önünde bulundurarak, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türklerin Türkiye'ye göç etmelerine dair hiçbir karar ve plan olmadığını ve olmayacağını defalarca beyan etmiş ve etmektedir.»

Jivkof, Türk azınlığının merhametli, hayırlı, hamiyetli, şevkatli «babası» kesilmiş! Yumuşak yüreği hep Türk azınlığının iyiliği için çarpıyor! Türk azınlığının çıkarlarına toz kondurmak istemiyor, koruyucu kanadını geriyor ve Türkler adına şöyle konuşuyor:

«Türkler, doğup büyüdükleri yerleri terk edip, elde ettikleri nimetlerden, ulaştıkları başarılardan ve halk ida-

276) «Bulgaristan Türk Ahalisi Sosyalist Cemiyette Yaşadığına İftihar Eder. - T. Jivkof yoldaşın «Yeni Hayat» dergisi redaksiyasına selamlama mektubu», **Yeni Işık**, Yıl XIX, sayı 29, 5 Mart 1964.

resinin kendilerine sağladığı her türlü imkânlardan mahrum kalarak, yabancı memleketlerin meçhul yollarında evsiz barksız ve işsiz güçsüz perişan bir halde dolaşmak istemiyor. Türk ahalisi hayat yolunu ve saadetini Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde bulmaktadır... Türkiye'ye göç etme yolu, Türk ahalisini geriye, ağır ve iğrenç kapitalizm köleliğine, insafsız kapitalist sömürücülüğü boyunduruğuna, işsizliğe, cahilliğe, hastalıklara, ebedi olarak kurtulduğu o eski ıstıraplarıve çileleri çekmeye götürecektir.» [277]

Bulgar Başbakanının ağzından neler dökülüyor! Türkiye'de göçmenleri ne felaketler bekliyormuş meğer! Felaket değil, ölüm! Göç için Türk temsilciliklerine dilekçe veren dört yüz bin Türk, acaba, Jivkof'a demez mi içinden: «Bırak da kendimiz karar verelim. Hayat bizim değil mi? Ölürsek ölelim. O zaman bayram edersiniz. İkide bir 'Çingene' diye horlanan biz değil miyiz! Yeryüzünden bir miktar Türk daha eksilmiş olur. Bizim için bunca kaygı, bunca telaş niye?! 'Bulgar toprağı iki ırka çok dardır' diyen sizler değil miydiniz? İzin verin, meydanı size bırakalım. Başımızı alıp gidelim. Ölürsek ölelim, kalırsak kalalım!» demez mi?

Hayır, diyor Jivkof. Göç sözünü ağzına alanın vay haline! Aynen şöyle buyuruyor [278]:

«Türkiye'ye göç etme duygularını körükleyip alevlendirenler, sadece halk idaremizin düşmanı değil, Türk ahalisinin de bedbahtlığını isteyen kimselerdir. Türk ahalisinin yaratıcı emeğini ve huzurunu bozmak isteyenlerin her teşebbüsü en kati bir surette önlenmeli, söylentiler yayıp göçmenliği körükleyenlere karşı en şiddetli tedbirler alınmalı, memleketimizin kanunları kullanılmalıdır.»

Kısacası, Bulgar Başbakanı, Türk azınlığına karşı savaş ilan ediyor, savaş işareti veriyor. Öncelikle dilekçe vermiş 400.000 Türke karşı. Sonra, ilk fırsatta göç için başvurabilecek daha yarım milyon Türke karşı savaş işareti veriyor. Bu insanlar, göç etmek istedikleri için, Bulgar «halk idaresinin düşmanları», yani vatan haini sayılıyorlar. Öyleyse vur!

Jivkof, bir yandan göç etmek isteyenlere gözdağı verir-

277) Adı geçen gazete.

278) Adı geçen gazete.

ken, öte yandan da Bulgaristan'da kalacak Türklere umut ışığı yakmak ister gibidir. Değnek ve havuç örneği. Hem de Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilip kapatılmasını haklı göstermeye çalışarak şunları söylemektedir:

«Memleketimiz Türklerine kendi kültür ve dilini serbestçe geliştirebilmeleri için bütün lüzumlu şartlar yaratılmıştır. Mekteplerin birleştirilmesi, her şeyden önce, Türk ahalisinin menfaatineydi. Türk ahalisinin genç nesli Bulgarcayı öğrenmekle hayata daha iyi hazırlanmış oluyor. Onun sosyalizm kuruculuğuna ve memleketin idare işlerine katılmasına, ilim ve kültürü benimsemesine çok daha büyük perspektifler açıyor. Bulgar ve Türk çocukları birlikte ve aynı mektepte okumakla kardeşçe büyüyüp yetişiyorlar, daha küçük yaşta sıkı dostluk ve arkadaşlık, yardımlaşma ve işbirliği ruhunda terbiye olunuyorlar. Bulgar ve Türk çocuklarının beraber okudukları mektepler, Bulgar ve Türk ahalisi arasındaki kardeşçe dostluğun da sağlamlaşmasına eşsiz bir yardımcıdır. Bu mektepler artık çocukların dürüst öğretimi ve terbiyesi alanında çok güzel neticeler vermeye başlamıştır.

Bulgaristan komünist partiyası ve halk idaresi, mekteplerin birleştirilmesinden sonra da bu mekteplerde Türk dilinin öğretilmesini her zaman lüzumlu saymış ve saymaktadır. Türk ahalisinin çocukları anadillerini iyice öğrenmeli ve mükemmel bilmelidirler. Bu, mekteplerde Türk dili öğretiminin daha da iyileşmesini gerektirir. Türk ahalisi şimdi olduğu gibi, gelecekte de anadilinde konuşacak, anadiliyle progressif geleneklerini geliştirecek, çağdaş edebi eserlerini yaratacak ve o güzelim türklerini (türkülerini) söyleyecektir.

Türk dili, Türk ahalisine dair neşriyatla da daha ziyade geliştirilip zenginleştirilmelidir. (...)

Bizde daha fazla Türkçe kitap çıkarılmalı. Bu sayıya Türkiye progresif yazarlarının da en güzel eserleri girmeli. (...)

Genç Türk yazarlarına, şairlerine, gazetecilerine, rejisörlerine, aktörlerine, erkek ve kadın şarkıcılarına, yüksek mefküreli, halka ve sosyalizme sadık sanatkârlar olarak yaratıcılıklarında daha hızlı gelişip yetişmeleri için daha iyi yardım edilmelidir. Onların eserleri yalnız bizdeki Türk

ahalisine değil bütün Bulgaristan halkına sunulmalıdır.» [279]

Mart 1964'te aynen böyle söylüyordu Todor Jivkof. Onun bu sözleri olduğu gibi, tarihi bir belge olarak, yukarıya alındı. Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesinin, yani Türk azınlık eğitiminin tarihe gömülmesinin, Türk halkının yararına olduğu yolundaki gülünç iddiası bir yana, Todor Jivkof, Bulgaristan'da Türkçe yayınların arttırılmasını, genç Türk yazar, ozan ve sanatkârlarına daha çok destek olunmasını istiyordu. Onun bu aldatıcı sözleri, bir grup genç Türk yazar çizer takımını sanki coşturdu. On beş kişi bir araya geldi. Hangi etkiler altında olduğu pek bilinmez, ama coşkulu bir teşekkür mektubu kaleme aldı. Todor Jivkof'a gururla sundu. Bu on beş kalem sahibi şöyle seslendi [280] :

«Teşekkür sana, Jivkof yoldaş!
Teşekkür size, Jivkof yoldaş!»

On beş kalem sahibi böyle seslendi ve devam etti [281] :

«Bulgaristan Halk Cumhuriyeti vatandaşı olan hangi Türk, faşist esareti yıllarındaki ağır geçmişini unutmuştur, hangi Türk yeni günlerini aydınlatan ışığı görmüyor? Karanlık ile aydınlığı, çektiği cefa ile kavuştuğu bahtiyarlığı kim fark etmez! (...)

Memleketimizde faşist zulmünün karanlık yollarında da yaratıcılıkla meşgul olan hayalperest tek tük Türkler varmış. Fakat bahtiyar olan bizleriz. Çünkü kendi şiirlerimizi, hikâye ve romanlarımızı sosyalist Bulgaristan'da Türkçe çıkarıyoruz, en sorumlu partiya ve devlet yönetmenleri yaratıcılığımıza büyük dikkat ayırıyorlar. 'Yeni Hayat' dergisine gönderdiğiniz mektup bunu ispatlandıran yeni bir delildir. Siz, yaratıcılığımızın istikbaline olduğu gibi, memleketimizde Türk dilinin geliştirilmesine de dikkatleri çekiyorsunuz.

---

279) Adı geçen gazete.

280) «Bulgaristan Komünist Partiyası Merkez Komitesi Birinci Sekreteri ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Bakanlar Saveti Başkanı Todor Jivkof yoldaşa» (mektup), **Halk Gençliği,** yıl XVII, sayı 12, 20 Mart 1964.

281) Aynı yer.

Sosyalist kuruculukta ulaştığımız başarılardan kuduran mürteci Ankara propagandası uluyadursun, hayat ve huzurumuzu bozmaya istediği kadar yeltenedursun, bütün Bulgar halkıyla birlikte Bulgaristan Türk ahalisinin de dahil olduğu komünizm kervanı ileriye doğru emin adımlarla yürüyor ve onun bu yürüyüşünü dünyada hiçbir şey önleyebilecek durumda değildir!

Biz, Türkçe yazan edebiyat işçileri, bu kervanın daima ön saflarında yürüyeceğimizi, halkımızın daha da büyük refaha ulaşması, sosyalist vatanımız Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin daha da gelişmesi için bütün kuvvet ve imkânlarımızı seferber edeceğimizi, Sizin önünüzde, Partiya ve Bulgaristan halkı önünde beyan ediyoruz.»

Komünist partisine, Jivkof'a ve Bulgar Hükümetine «ebediyyen minnettar» olduklarını belirterek sözlerini düğümleyen bu on beş «Türkçe yazan edebiyat işçisi», yine de Jivkoflara yaranamadı. Çünkü, bir «kızıl faşizm»e dönüşmüş olan ırkçı Todor Jivkof yönetiminde, çok geçmeden, «Türkçe yazmak» da, dahası Türk olmak ve Türk kalmak da suç sayılmaya başlandı. Bulgaristanlı Türkün komünist olması, komünist partisine bağlı olması yetmiyordu. Komünizm kervanının en ön safında yürümesi de yeterli değildi. Bulgaristanlı Türk, hepten Bulgarlaşmalıydı. Anadilini, öz adını, soyunu sopunu hepten unutmalı, Bulgarlık içinde yok olup gitmeliydi. Bulgar neofaşizmi ancak o zaman tatmin olup rahatlayacaktı.

Oysa o on beş genç ve toy «edebiyat işçisi», önce «Türkçe yazmak» suçu işlemişlerdi ve bu suçu sürdürüyorlardı. Sonra, o gençler, Jivkof yönetiminin faşistlerin azınlık politikasını yine gündeme getirdiğini fark etmeyerek, Bulgaristan Türklerinin «faşist esareti zamanında ağır geçmişini» hatırlatmak, faşistlere dil uzatmak gafını işlemişlerdi. Öyleyse susturulmalı, ezilmeli, cezalarını çekmeliydiler. Öyle yapıldı. Jivkof'a gönderilen o dalkavukça mektuba imza koymuş on beş kişiden sekizi, işlerinden atıldı ve süründürüldü. Biri hapse tıkıldı. Bir tanesi epeyce süründürüldükten sonra Türkiye'ye gelip canını kurtardı. Dördünün izleri ve adları Bulgar gölünde kaybolup gitti. Jivkof'a gönderilen mektubu imzalayanlardan şair Recep Küpçü ise Nisan 1976'da zehirlenerek öldürüldü. Bu yetenekli Türk şairi, sanki başına gelecekleri önceden sezinlemişti.

Karamsar şiirler yazmaya başlamıştı ve Ekim 1963'te, «Hasbihal» adlı şiirinde şöyle diyordu [282] :

«Ne yazık yaşadığımız çağda kimilerinin gözünde
gerçek sanat etmez para pul,
müzevirler şairlerden daha makbul;
ama müzevir anıtı yoktur yeryüzünde!»

Jivkof'un «selamnamesi», göç aleyhindeki basın kampanyasını yeniden körükledi. 1964 yılının ilk yarısında, Bulgaristan Türk oymaklarında kaynaşmalar, dalgalanmalar sürüp gitti. Bulgar komünist partisinin bütün «propaganda ve agitasya» şubeleri devreye sokuldu. Türk bölgelerinde üstüste toplantılar yapıldı. Söylevler verildi. Türk halkı, «mürteci Ankara propagandasına» karşı «amansız savaşa» çağırıldı. Kamçılandı, körüklendi, bilendi. Toplantılardan biri, şöyle özetleniyordu [283] :

«BKP MK propaganda ve agitasya şubesi yönetmeni... Türk ahalisinin zihnini zehirlemeye çalışan mürteci Ankara propagandasına, ötede beride başgöstermeye çalışan milliyetçi ve şovenist elemanlara karşı amansız savaşa davet etti... 1964 senesi planının icrası savaşına çağırdı.»

Bir başka toplantıda *«Ankara mürteci propagandasının hiçbir yeltenişine kapılmayacağız»* deniyor. Bir başka yerde *«Bulgaristan Türk ahalisini tereddüde düşürmeye yeltenen mürtecilere karşı çetin savaş yürüteceğiz»* diye kükrüyordu [284].

Kısacası, Bulgaristan, hop oturup hop kalkıyor: «Ankara propagandası», «mürteci Ankara propagandası»! Acaba neyin nesiymiş bu propaganda? O yılların Türkiye basınını şöyle bir karıştırmak, insanı gerçekten şaşırtıyor. Bulgaristan Türkleri üzerinde Türk basınında hemen hemen hiç haber yoktur. Dört yüz bin soydaşın anavatan Türkiye'ye göç etmek için dilekçe verdiği Türk basınına duyurulmamıştır. Jivkof'un demeçleri, Türk oymaklarında başlatılan kampanya, Türk basınına hiç yansımamıştır. Türk basını, bambaşka dünyalara dalmıştır. Bin bir çeşit iç ve dış haber

282) Recep Küpçü, «Hasbihal» (Şiir), Ekim 1963, Bulgas, **Halk Gençliği**, 27.12.1963, No. 52.

283) **Yeni Işık**, 21.4.1964, No. 49.

284) **Yeni Işık**, 5 Mayıs 1964, No. 55.

vardır. Ama, Bulgaristan Türklerinin sorunlarıymış, palazlanan Bulgar neofaşizmi imiş Türkiye'de kimin umrunda!

Basın suskundur. Ama Türk Hükümeti, sessizce diplomatik girişimlerini sürdürür. Bulgaristan'la bir göç anlaşması yapmak için uğraşır. Basına pek yansımayan, propaganda malzemesi hiç yapılmayan bu girişimler sonucunda, 1968 yılında, Türkiye ile Bulgaristan arasında bir göç anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma, Todor Jivkof'un Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında imzalanmıştır. Hiçbir zaman göçmenlik olmayacak diye kampanya başlatan Jivkof, bu kez gerçekleri biraz kavramış ve göçe razı olmuştur.

Göçe karşı kampanya, Bulgaristan'da, biraz dalgalanarak, 1968 anlaşmasının imzalanmasına kadar sürdü. Bulgaristanlı Türk yazarlar, bu kampanyada boş yere mürekkep tükettiler. Belki yürekten, belki dudaktan yazdılar, ama hep teoride kaldılar. Oysa Bulgaristan Türklerinin Türkiye Türkleriyle ayrılmazlığı ve bölünmezliği, bir teori değildir. Kim ne derse desin, Bulgaristan Türkleri, Türkiyeli kan kardeşlerinden bir parçadır. «Elma dalından uzağa düşmez.»

Göçe karşı yürütülen kampanya sırasında, Bulgaristanlı Türk şairlerden biri, Sofya'da «Vatan Toprağı» adlı bir şiir kitabı yayımladı. Bulgaristan'a, özellikle Rodoplar bölgesine, halk şiirlerini andıran türküler yaktı. «Vatan, doğup büyüdüğün / Yollarında yürüdüğün / Topraktır» dedi. Bu şairimiz güya göçe karşıydı ve şöyle dörtlükler düzdü [285] :

«Göç eden kuşlara benzemem asla,
Severim vatanı en temiz hisle.
Haykırırım kalpten kopan bir sesle :
Vatanım bir, o da - hür Bulgaristan.»

Evet, böyle dedi şairimiz. Ve... 1969 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç başlayınca, ailece anavatan Türkiye'ye ilk göç edenlerden biri oldu!

Bulgaristan Türkünü anlamak gerek. Önyargısız, ayıplamadan ve suçlamadan anlamak, anlamaya çalışmak gerek.

---

285) Şahin Mustafof, **Vatan Toprağı**, Narodna Prosveta, Sofya : 1965, s. 11.

Bulgaristan'da Yerli Türk Edebiyatı ve Sanatı

Bulgaristan'da, Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirildiği yıl, bir başka ilginç gelişme görüldü. Yerli Türk ozan ve yazarlarının yarattıkları orijinal eserler, kitaplaştırılarak, Türkçe olarak, Sofya'da yayımlanmaya başlandı. O zamana kadar bu edebiyatçıların şiir ve hikâyeleri, *Eylülcü Çocuk*, *Halk Gençliği* ve *Yeni Işık* adlarındaki yerli Türkçe gazetelerde ve yine Türkçe olarak yayımlanan aylık *Yeni Hayat* dergisinde çıkıyordu. Ama bunlar gazete ve dergi sayfalarında kalıyor ve kitap halinde yayımlanmıyordu. Bulgaristanlı Türk ozan ve yazarların yarattıkları eserlerin kitap halinde, Türkçe olarak yayımlanmaya başlanması, tam Türk okullarının kapatıldığı ve Türkçe eğitimin yasaklandığı 1959 yılına rastlatıldı!

Bulgar yöneticiler, tam o yıl Türkçe edebiyat yayınlarını başlatmakla, Türk azınlığına bir kapıyı kapatırken, bir başka kapı açıyorlarmış görüntüsünü yarattılar. Türkçe eğitimi yasaklarken, yerli Türk edebiyatına kanat geriyorlarmış gibi göründüler. Dikkatleri bir yerden bir başka yere çekmeye çalıştılar. Kapatılan Türk okullarını unutturup, gözleri, yayımlanan Türkçe edebiyat ürünlerine çevirttiler. Hem içte, hem dışta göz boyadılar. Yüzyıllık Türk eğitimini boğazlama suçlarını unutturmaya, hiç değilse buna karşı doğacak tepkileri azaltmaya çalıştılar. İçerde Türk yazar çizer takımının akıllarını çeldiler. Bulgar Hükümetinin ve Komünist Partisinin, Bulgaristan'da Türkçeye karşı bir kasıtları olmadığına Türk aydınlarını inandırmaya çalıştılar. «Evet, okullar birleştirilmiş, Türkçe eğitim yasaklanmıştı. Ama bu, Türk çocuklarının Bulgarcayı daha iyi öğrenerek eğitim alanında atılımlar yapabilmeleri içindi. Yoksa partinin ve hükümetin Türkçeye karşı herhangi bir kötü niyeti söz konusu değildi. Bir kötü niyet olsaydı, Bulgaristan'da, yerli Türk edebiyatına bunca destek sağlanır mıydı? Devlet desteğiyle, devlet yayınevinde, Türk ozan ve yazarlarının eserleri böylesine özene bezene yayımlanır mıydı?...»

Bu çeşit yanıltıcı düşünceler, yerli Türk aydınları arasında yayıldı. Kalem sahibi aydınlar, Türk okullarının kapatılmasına, Türkçenin eğitimden kaldırılmasına karşı yeterince tepki gösteremediler. Eserlerinin devlet eliyle yayımlanmaya başlanması, Türk ozan ve yazarları susturma-

ya yetti. Bu yayınlar bir çeşit «sus payı» oldu. Üstelik yazar çizer takımını içten sevindirdi. Gerçekten sistematik olarak yayınlar yapıldığı görüldü. 1959 yılında, şiir ve antoloji olarak iki kitap çıktı. Ertesi yıl üç kitap; 1961'de de şiir, hikâye ve antoloji olarak yedi kitap yayımlandı. Ondan sonra da yayınlar sürdürüldü. 1962'de üç, 1963'te beş, 1964'te altı kitap basıldı. Derken, sayılar hızla arttı: 1965 yılında 16; 1966 yılında 18 edebi eser yayımlandı. Bu, doruk noktası oldu. Ondan sonra düşüş başlayacak, 1967'de 10, 1968'de 8 ve son olarak 1969'da da 3 kitap yayımlanarak bu iş noktalanacaktı. Evet, «Yakın Akraba Güçünün» başladığı 1969 yılında son Türkçe edebi eserler yayımlanacak ve ondan sonra bir daha Bulgaristanlı ozan ve yazarların eserlerinin kitap olarak çıktığı görülmeyecekti. «Oyun bitti» denip perde inecek, Sofya'da «Narodna Prosveta» (Halk Eğitimi) yayınevinin Türkçe kitaplar bölümü kapanacaktı. Ancak o zaman bunun da bir göz boyama taktiği olduğu anlaşılacaktı.

Bulgar yöneticileri, 1944'ten beri hep aynı taktiklere başvurmuşlardı. Türk azınlığı, ayrı ayrı yönlerden yediği yumruklarla sersemletilmiş, bunaltılmış ve ezilmişti. Tıpkı kedinin fareyle oynaması gibi! Şöyle ki: 1944-1946 yıllarında bütün propaganda makinesi harekete geçirilip Bulgaristan Türk azınlığının özgürlüğü, eşitliği, Bulgarlarla kardeşliği konuları işlenmişti. Hemen arkasından komünist rejimin ilk yumruğu inmişti: 1946 yılında Türk azınlık okulları toptan devletleştirilivermişti. Bu darbenin sersemliği devam ederken, bu defa dikkatler başka yöne çekilmişti. Okulların devletleştirilmesinin «Türk azınlığının yararına» bir iş olduğu anlatılmak istenircesine yeni yeni Türk azınlık okulları açılmış ve Türk eğitiminde bir atılıma izin verilmişti. Bu da on yıl kadar sürmüştü. (1947-1957).

Hemen arkasından ikinci ve daha ağır bir darbe gelmişti. Bu kez bütün Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilmiş, eğitim dili olarak Türkçe yasaklanmıştı. Bulgar yöneticileri, bu büyük suçlarını da unutturmak için, şimdi, Bulgaristan'daki Türk edebiyatının koruyucu melekleri kesilmişlerdi. Sofya'da, devlet eliyle, devlet parasıyla, Türk ozan ve yazarlarının eserleri yayımlanıyordu. Ve Komünist Partisi Birinci Sekreteri Todor Jivkof, dünya âlem önünde nutuk çekiyordu: «*Türk dili, daha ziyade ge-*

liştirilip zenginleştirilmeli... Bizde daha fazla Türkçe kitap çıkarılmalı... Genç Türk yazarlarına, şairlerine, gazetecilerine, aktörlerine, şarkıcılarına... çok daha iyi yardım edilmeli» diyordu. O genç Türk yazar, çizer ve aktörleri, sevinçten coşuyorlardı. Partinin Birinci Sekreteri koskoca Jivkof yalan söyleyecek değildi ya! Oysa Jivkof yoldaş, Hitler taktikleri kullanıyordu: Karşındakini uyuştur, sersemlet ve sonra darbeni indir! Oyle yapmıştı. Yine öyle yapacaktı. Bulgaristan'da Türkçenin geliştirilmesi ve daha çok Türkçe yayınlar yapılması gerektiğini söyleyen aynı Jivkof, son darbesini indirecek, bu defa Bulgaristan'da bütün Türk varlığını, Türk adını, Türk dilini toptan silip yok etmeye kalkışacaktı. «Bulgaristan'da Türk yok» diyecekti! Gösterişle bastırılan o yerli Türkçe edebiyat kitapları da toplatılıp yok edilecekti!

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti döneminde yerli Türk edebiyatı ve sanatı, özellikle şiir, hikâye, tiyatro, halk türküleri dallarında bir gelişme gösterdi. Edebiyatçı ve sanatçıların büyük çoğunluğu, 1930'lu yıllarda doğmuş ve 1950'lerde adlarını duyurmaya başlamış olan gençlerdi. Önce okul sıralarında şiir, hikâye yazmaya, amatör temsiller vermeye özendirildiler. Sonra, edebiyata da sayfalarını açan «Halk Gençliği» gazetesinde tek tük yazı, hikâye vs. yayımlamaya başladılar. Giderek kendi ölçülerinde ün yaptılar. 1960'lı yıllarda da kitapları çıkmaya başladı. Tiyatro sanatına yönelenler de aynı genç kuşaktandı. 1952 - 53 yıllarında, Şumnu, Razgrad, Kırcaali Türk tiyatrolarının kurulması üzerine, buralarda kendilerini gösterdiler, adlarını duyurdular ve içlerinden sivrilenler oldu. Yine aynı tiyatrolarda ve ayrıca Sofya radyosunun Bulgaristan Türklerine dönük yayınlarında, Türk şarkıcılar ve türkücüler yetişti. Bunların da çoğu yine 1930'larda doğmuş gençlerdi.

Şiir ve Ozanlar: Yerli edebiyat eleştirmeni İbrahim Tatarlı'nın yazdığına göre, *«Bulgaristan Türk edebiyatının en savaşçı, en aktüel, en ateşin nevini Türkçe teşkil ediyordu.»*

1920'li yıllarda da Bulgaristan'da bazı Türk ozanları yetişmişti. Samim Rıfat, Muharrem Yumuk gibi. Ama bunlar Türkiye'ye göç etmişlerdi. Yine o kuşaktan Bulgaristan'da kalan Türk ozanlarının temsilcileri, Aliosman Ayrantok, Mehmet Müzekkâ Con, Hafız İslâm Ergin idiler. Sonra şiire Mülâzım Çavuşef, S. Bilâlof, Rasim Bilâzerof vs. katılmışlardı. 1950'lerde yeni bir kuşak yetişmişti. Bu genç ozanlar kuşağının en tanınan imzaları şunlardı: Hasan Karahüseyinof, Ahmet Şerifof, Sabahattin Bayramof, Recep Küpçü, Niyazi Hüseyinof, Lâtif Alief, Mefküre Mollova, Mehmet Çavuşef, Süleyman Yusufof, Şahin Mustafof, Lütfi Demirof, Durhan Hasanof, Osman Azizof, Mustafa Mutkof, Naci Ferhadof vs. (286).

Bu kuşağın ozanlarının ne zaman, nerelerde ve nasıl yetiştiklerini anlamak için birkaçını anmak belki yeterlidir: Şair *Ahmet Şerifof*, 1926 yılında, Razgrad sancağının Hlebarovo köyünde doğdu. «Halk Gençliği» gazetesinde çalıştı. 1960 yılında «Müjde», 1963'te «Azın Çoğu», 1969'da da «Üçüncü Adam» adlı şiir kitapları yayımlandı. Düz yazıyı da ustalıkla kullanan ozanın 1966 yılında «Şirin» adlı büyük hikâye kitabı, 1967 yılında da «Adım Adım Memleket» başlıklı gezi notları kitap olarak çıktı. Sonra gözden düşen ozan, üç buçuk yıl Bulgar hapisanesinde yattı... *Sabahattin Bayramof*, 1931 yılında Dobruca'nın Hacıoğlu Pazarcık (Tolbuhin) kasabasında doğdu. Önce gazetecilik yaptı. Gazetelerde yazıları, şiirleri çıktı. Sonra, Sofya'da «Narodna Prosveta» (Halk Eğitimi) yayınevinin edebiyat şubesinde redaktör olarak çalıştı. 1962 - 1966 yıllarında üç şiir kitabı yayımlandı: «Adresim Şudur» (1962), destan tarzında «Ahmet» (1964) ve «Sokaklarım Çağrışımlar İçinde» (1966). Bayramof, 1959 - 1965 yıllarında yerli ozanların şiirlerini yıllık antolojiler biçiminde derleyip yayımladı: «Şiirler, 1959 - 1960», «Şiirler, 1961», «1964'ün Bıraktığı Şiirler ve 1965'in Bıraktığı Şiirler.» Bunlardan başka «Türk Atasözleri» başlıklı bir derlemesi basıldı. Kısacası, 1966 yılına kadar Bulgaristan Türk edebiyatı kitaplığına sekiz kitap kazandırdı. Eleştirmen İbrahim Tatarlı, 1964 yılında, «*Sabahattin Bay-*

286) İbrahim Tatarlief, «Bulgaristan Türklerinin Şiiri,» **Yeni Işık**, 10 Aralık 1963, Sayı 149.

ramof ile Ahmet Şerifof şiirimizin başında bulunuyorlar» diyordu [287].

Bulgaristanlı Türk ozanlarını tek tek tanıtmak bu bölümün çerçevesini aşar. Yukarda da değinildiği gibi, bunların çoğu 1930'lu yıllarda doğmuştu: Mehmet Çavuş 1933'te, Mustafa Mutkof 1935'te, Osman Azizof ile Sabri İbrahimov 1937'de, Şükrü Tahirof 1938'de doğmuş olan şairlerdi. Sonra 1940'lı yıllarda doğmuş olanlar geliyordu: Naci Ferhadof ve İsmail Çavuşef 1940'ta, Salim Hüseyinof 1941'de doğmuşlardı vs. vs. Her bir ozanın birer öyküsü vardır kuşkusuz. Kimilerinin hayat hikâyeleri ise oldukça üzüntü vericidir.

Acıklı hayat hikâyesi olan ozanlardan biri de *Recep Küpçü* idi. İbrahim Tatarlı onu şöyle tanıtıyordu:

«Recep Küpçiyef, coşkun, müteheyyiç, hassas bir şiir istidadıdır. Yazdıkları yaşanmış, duyulmuş şeylerdir. Onun şiirinde insan, düşünen, sevinen, kederlenen, kuvvetli ve âciz, sakin ve kızgın insan, umumiyetle duyguları birbirini takip eden, canlı insandır... Bu nevi şiirler yeni insanın duygularını daha dolgun, daha tam, daha reel ve bir bütün halinde canlandırır ve tabii böyle eserler bedii bakımdan da daha güzel ve etkilidir. Bu duygu âlemine, insanlara karşı sevgi, sosyalizm şartlarında yükseliş, bir de deniz bağlılığı eklenirse, yaratıcılığının ana hatları çizilmiş olur. 'İyimserlik', 'Rica', 'Ben en güzel şeylere eğimliyim', 'Yalıda uyanış', 'Yaz gelince', 'Burgaz'da sabah', 'Arzu', 'Aşk destanı' gibi şiirler bu nevidendir. Recep Küpçiyef'i bir yaratıcı olarak şiirimizde bu şiirler temsil eder. Fakat şairin yaratıcılığında diğer bir temayül daha var. O, bazı şiirlerinde çok mücerret, çok şahsi, çok bireyci... bedii umumileştirmeler yapar... Şairimizin bir şiirinin başlığı ile diyelim: 'Sen rüzgâra benzeme.'» [288]. Recep Küpçü'nün 1963'te «Ötesi Var», 1957'de «Ötesi Düş Değil» başlıklı iki şiir kitabı yayımlandı. Ondan sonraki şiirleri kitap halinde toplanamadan kaldı. Nisan 1976'da Küpçü'nün zehirlenerek öldürüldüğü duyuldu.

1959 - 1968 yılları arasında, 24 ozanın 34 şiir kitabı ya-

287) İbrahim Tatarlı, «Müsabaka ve Şiirimizin Başarıları», **Halk Gençliği**, Yıl XVII, sayı 3, 17 Ocak 1964.

288) Aynı yer.

yımlandı. Bunların bir listesi aşağıda bulunacaktır. Ancak, şiirleri kitap halinde toplanamadan kalmış ozanlar da az değildi. *«1965'in Bıraktığı - Şiirler»* başlığı ile yayımlanan şiir yıllığında 95 şiir ve 31 ozan vardı. Bu ozanlar veya yetişmekte olanlar da şunlardı. Ahmet Eminof, Ahmet M. Hasanof, Ahmet Şerifof, Aliş Saidof, Durhan Hasanof, Faik İsmailof, Fevzi Kadirof, Halim Salimof, Hasan Karahüseyinof, İlhan Rifadof Çatmakaş, İsmail A. Çavuşef, Lâtif Alief, Lütfi Demirof, Mefküre Mollova, Mehmet Çavuşef, Mehmet Hamidof, Mehmet Sansarof, Mustafa Çatef, Mustafa Mutkof, Mümin M. Bekirof, Necmiye Mehmedova, Niyazi Hüseyinof, Osman Azizof, Osman Şabanof, Ömer Osmanof, Recep İbişef, Recep Küpçief, Sabahattin Bayramof, Sabri İbrahimof, Şahin Mustafof ve Şükrü Tahirof (289).

Bu otuz bir şaire, sonraki yıllarda başka imzalar eklendiği görülüyor. *«1966'nın Bıraktığı - Şiirler»* kitabında 105 şiir ve 40 ozan var. Bir önceki listeye eklenen ozanlar şunlar: Ahmet Aliyef, Hasan M. Hasanof, Havva Pehlivanova, Kadir Dervişef, Lâtif Karagözof, Mehmet Müzekkâ Con, Mülâzim Çavuşef, Mümin Mustafof, Muzaffer Niyazieva, Mehmet Oruçev, Niyazi M. Ahmedof, Naci Ferhadof, Nebiye İbrahimova, Süleyman M. Ahmedof, Servet Tatarof, Süleyman Yusufof ve Zait İsmailof (290). Bu 18 imzayla birlikte ozan listesi elliye dayanıyor. 109 şiir ve 36 ozanın yer aldığı 1967 şiir yıllığında da üç yeni imza daha görülüyor: Emennaz İsmailova, Mehmet Abdurrahmanof ve Süleyman Mustafof (291). Böylece Bulgaristan'daki genç Türk ozanlarının sayısı 52 kişiyi buluyor.

Bu elliyi aşkın ozan arasında bayanlar da var: Emennaz İsmailova, Havva Pehlivanova, Mefküre Mollova, Nebiye İbrahimova, Necmiye Mehmedova, Muzaffer Niyazieva ve Şaziye Hamdieva.

Böylece kadınlı erkekli genç yetenekler şiire yöneliyor, özendiriliyorlardı. Okul sıralarında «Duvar Gazeteleri»nde

---

289) Sabahattin Bayramof (Hazırlayan), **1965'in Bıraktığı Şiirler**, Sofya: 1966, ss. 113 - 116.

290) Şükrü Tahirof, İsmail Çavuşef, İbrahim Beyrullof (Hazırlayanlar), **1966'nın Bıraktığı Şiirler**, Sofya: 1967, ss. 119 - 122.

291) Naci Ferhadof, Ahmet Eminof (Haz). **1967'nin Bıraktığı Şiirler**, Sof. 1968, s. 115 - 119.

şiir denemelerine başlayan gençler, daha sonra, «Eylülcü Çocuk», «Halk Gençliği», «Yeni Işık» gazetelerinde, bazen Şumnu ve Kırcaali gibi Türk oymaklarında yayımlanan Bulgarca gazetelerin Türkçe sayfalarında ve aylık «Yeni Hayat» dergisinde şiirlerini yayımlama olanağı buluyorlardı. Zaman zaman şiir geceleri, şiir yarışmaları düzenleniyor, bu yarışmalarda derece alan şiirler yeniden gazetelerde yayımlanıyor ve sonra şiir yıllıklarına alınıyordu. Ondan sonra da sivrilen ozanların şiirleri ayrı kitaplar halinde yayımlanıyordu.

Yeni Işık gazetesinin haberlerine göre, 7 Aralık 1963 günü bir «Şiir Gecesi» düzenlenmiş, gazetenin redaktörlerinden Selim Bilâlof'un bir konuşmasıyla açılan gecede, Sofya Üniversitesi Türkoloji bölümü doçentlerinden İbrahim Tatarlı, Bulgaristan Türk edebiyatı üzerine aydınlatıcı bir konuşma yapmıştır. Ondan sonra dokuz ozan kendi şiirlerini hazır bulunanlara okumuşlardır. Gece pek başarılı geçmişti (292). Aynı gazete Mart 1964'te şiir ve hikâye yarışması açtığını ilan ediyordu. 9 Eylül 1944 ihtilalinin yirminci yıldönümü dolayısıyla açılan yarışmada en güzel şiirlere ödül verilecekti: Birinci gelen «Mir» markalı bir bilek saati (kol saati), ikinci «Smâna» marka bir fotoğraf makinesi kazanacaktı (293). İşte böylece genç ozanlar özendiriliyor ve Bulgaristan'da Türk şiiri gelişiyordu. İbrahim Tatarlı bu konuda şöyle yazıyordu (294):

«Türkçe şiirimizin oldukça başarıları var. Esas istikameti doğrudur. Şiirimiz, zamanın ve günün problemleriyle yaşamaktadır. Onun asıl muhtevasını ve heyecanını sosyalist kuruculuğu... teşkil etmektedir... Fakat burjuva ideolojisinin ve hele formalizmin, daha az bir şekilde olsa da, hatta en istidatlı bazı şairlerin bile bazı eserlerinde görülmektedir. Mesela Sabahattin Bayramof bir aralık 'kapanık' şiir nazariyelerine kapılmış(tır)... Durhan Hasanof son zamanlarda şahsa tapmaya karşı yazdığı şiirlerinde sosyalist realitemizi karamsar bir atmosfer içinde vermeye çalıştı. Mehmet Çavuşef'in de 'Tırgovişte Destanı'nda böyle temayüller sezilir... Hâlâ şairlerimizin başlıca kusurlarından biri,

292) **Yeni Işık**, 10.12.1963, Sayı 149.

293) **Yeni Işık**, 7.3.1964, Sayı 30.

294) **Yeni Işık**, 10.12.1963, Sayı 149.

iyi, dolgun, şiiriyetli eserler yazmakla beraber, çok defa ham, olgunlaşmamış, dağınık şiirler yazmalarıdır. Böyle şiirleri H. Karahüseyinof'ta, A. Şerifof'ta vs. dahi bulabiliriz.

Bugünkü Türkçe şiirin inkişafında parlak perspektifler durmaktadır. Şimdiye kadar elde edilen başarılara dayanarak, Bulgaristan edebiyatında ve dünya edebiyatında gereken yeri alabilmesi için bütün imkân mevcuttur.»

Komşu Bulgaristan'da, iyi kötü bir Türk şiiri gelişiyordu. Sınır ötesinde elli kadar soydaş ozan, anadilleri Türkçeyi şiirlerinde ustalıkla kullanıyorlar, kullanmaya özen gösteriyorlardı. Tek tük Bulgarca ve Azerbaycan ağzından bazı sözcüklerin dile girmesi önlenemiyor olmakla birlikte Bulgaristan Türk ozanlarının kullandıkları Türkçe, genelde pürüzsüz bir İstanbul Türkçesiydi, edebi Türk diliydi. Ozanlar, anadillerini özene bezene işliyor, geliştiriyorlar ve başarılı şiir örnekleri de veriyorlardı. Eleştirmen İbrahim Tatarlı'nın da belirttiği gibi, Bulgaristan'da Türk şiirinin gelişmesi ve edebiyat tarihinde yerini alabilmesi için «bütün imkân mevcut» gibi görünüyordu. İşte bu noktada pek çok kişi yanıldı. Çünkü çok geçmeden Bulgar yönetimi, gelişmeye başlayan yerli Türk şiirini de boğdu. Ozanlar anadilleriyle şiir yazmak şöyle dursun, konuşma hakkından bile yoksun kaldılar. Dahası, kendi Türk adlarını bile yitirdiler.

Hikâye ve Roman: Bulgaristan Türk edebiyatının şiirden sonra en çok gelişen türünün hikâye olduğu görülüyor. Üç Türkçe yerli gazete ile bir aylık dergi, daha çok hikâyelere sütunlarını açmışlar ve bu türün epeyce gelişmesini, yaygınlaşmasını kolaylaştırmışlardır. Uzun hikâyelerle, roman ise pek az gelişebilmiştir. İlk yerli Türk romanı, 1963 yılında yayımlanan Sabri Tatof'un «Gün Doğarken» adlı kitabı olmuştur. Bulgaristanlı Türk yazarlarından Muharrem Tahsinof, ilk yerli Türk romanının yayımlanmasını şu satırlarla alkışlamıştı [295]:

«Nihayet yılın edebi manzarasını tamamlayan eser, ilk

295) **Yeni Hayat,** Aralık 1963, s. 8.

roman: 'Gün Doğarken' 1963'ün edebiyatımıza en büyük armağanı. Yüz ağartacak eserlerden biri ve birincisi. Bilmem ama, 'Gün Doğarken' bence edebiyat tarihçisinin kaydetmeden geçemeyeceği bir eser. Bulgaristan Türkünün hayatı, enine boyuna, sefte bu eserde ele alınmıştır. Konunun isabetliliği, havasının yerselliği, karakterlerinin yoğuruluşundaki ustalık, psikolojik durumlara cesurca giriş, epizotların canlılığı ve birbirlerine ustaca montajı, eseri okuyucumuzun yadırgamadan bir solukta okuyabileceği bir kitap haline getirmiş. Var, kusurları da var. Ama bunlar, kadı kızının kusurları... Bütünüyle insanda tatlı ümitler uyandıran ilk babacan eser bu. Yazarı ne kadar tebrik etsek yerinde...»

Bu ilk romandan sonra Sabri Tatof'un ertesi yıl «Köyün Haymanası» adlı uzun hikâyesi ve 1967 yılında «İki Arada» adlı ikinci romanı yayımlanmıştır. 1965 yılında Halit Aliosmanof'un «Saçılan Kıvılcımlar» adlı romanı çıkmıştır. Daha önce iki hikâye kitabı basılmış olan H. Aliosmanov da romana yöneliyordu. Küçük hikâyeden romana geçen bir başka yazar da İshak Raşidof olmuştur. 1968 yılında «Ayrılırken» adlı romanı yayımlanan İshak Raşidof, 1969 yılında anavatan Türkiye'ye göç etmiş ve 1982 yılında ülkemizde hayata gözlerini kapamıştır. Bulgaristan'da 1963 - 1968 yıllarında topu topu üç yazarın dört romanı yayımlanmıştır. Gelişmenin önü kesilmese ve yerli Türk yazarlarına anadilleriyle eser verme özgürlüğü çok görülmeseydi, komşu Bulgaristan'da yeni yeni ve orijinal Türk romanları yaratılabilirdi.

Bulgaristan Türk edebiyatı, hikâye dalında çok daha verimli oldu. 1959 yılından başlanarak küçük hikâyeler yıllıklarda toplanıyordu. 1959 - 1968 yılları arasında sekiz cilt hikâye yıllığı veya hikâye antolojisi yayımlandı. Bu kitaplarda yerli Türk hikâyelerinin yıl içinde çıkan hikâyelerinden başlıcaları toplandı. Bundan başka 1961 yılından sonra ayrı ayrı yazarların hikâye kitapları yayımlanmaya başlandı. Bu yayıncılık da, 1968 yılına kadar sürebildi. Bu süre içinde, yani 1961-1968 yılları arasında, 23 yazarın 30 hikâye kitabı yayımlandı. Pek çok orijinal Türkçe hikâye, yerli gazete ve dergi sayfalarında derlenemeden kalmıştır.

Edebiyat tarihçisi, Türkolog Rıza Mollof, Bulgaristan

Türk edebiyatı hakkında şunları söylüyor [296] :

«Muasır Bulgaristan Türk yazarları, mazide Türk halkının acıklı hayatını, zulme ve istismara karşı Bulgar kardeşleriyle birlikte mücadelelerini, bugün vatanımızda Bulgaristan Türklerinin maddi ve manevi kalkınmalarını, sosyalizm kuruculuğunda yetişen yeni insanları, eserlerine mevzu edinerek, yeni düşünce, his, heyecanla eser yazarlar. Halkın hayatiyle bağlı bu gibi eserleri okurken biz heyecanlı anlar yaşarız. Derin iftihar hisleriyle taşarız. Böyle eserler bizim şuurumuzu yükseltir. Bizi yeni yeni ideallerle silahlandırır, neyi sevmemizi ve neye amansız düşman olmamızı, ne uğurda ve nasıl savaşmamızı, vatan ve terakki için muvaffakıyetle nasıl çalışmamız gerektiğini öğretirler.»

Bulgaristan Türk yazarları bu konuları bol bol işlemişlerdir. Türk ve Bulgarlar arasında «kardeşlik» ve «sosyalizm kuruculuğu» konularında epey eğreti, yapmacık, inandırıcı olmaktan uzak hikâyeler yazılmıştır. Ama Bulgaristan Türklerinin eski acıklı hayatını işleyen yazarların çok daha başarılı oldukları görülmüştür. Bir örnek vermek gerekirse, Sali Baklacıef'in *Arda Dile Gelse...* başlıklı uzun hikâye kitabı gösterilebilir. Yazar, 1940'larda, Arda nehri kıyılarında, Eğridere bölgesinde Türk halkının Bulgar faşistlerinden çektiklerini başarıyla ortaya koymuştur. Yazar şöylesi satırları yazıp Sofya'da yayımlayabilmiştir :

«Türk ahalisi sözde bu yerin yerlisiydi, ama kendilerine yabancı gözüyle bakılır, bu memleketin yabancıları olduğuna onları zorla inandırmaya çalışırlardı. Tek mesele hakkında söz söylemeye hakları yoktu. Onlar, bu gibi haklardan tamamıyla mahrum edilmiş insanlardı. Yıllar boyunca yaptıkları hakaretlerle, kötü muameleyle, türlü vasıtalarla da bunun böyle olduğuna inandırılmışlardı. Hasılı kelam, bura Türkleri dillerini dişlerinin ardında tutmayı öğrenmişlerdi.» (Arda Dile Gelse, s. 7-8)

Eğridere (Ardino) müdürü Bulgar subayına Türkleri göstererek şöyle der :

---

296) N. Gamzof, R. Mollof, N. İbrahimov, **Edebi Okuma Kitabı - VII. Sınıf**, «Narodna Prosveta» Devlet Neşriyatevi, Sofya : 1959, s. 145.

«Zaten bunların hepsi de marazlı, hastalıklı millet. Fakat bir türlü kırılıp da kökü tükenmiyor. Bakıyorum, öleni çok ama, doğanı da çok.» (s. 17)

Türklerin kendi aralarında da şu konuşmalar geçiyor:

«Recep aga etrafına bir iki bakındıktan sonra, başıyla gösterdi:

— Bu ne, aretlik? Dört yanımız asker... Her yirmi kişiye bir asker. Silah altında toplandık, silah altında buraya getirildik, silah altında yatıp kalkarız, silah altında da çalışeriz...

— Sözüm yabana, dışarıya da yine silah altında oturacaaz.

Bu sözleri bu esnada yanlarından geçen Kabasakal söylemişti.

Hüseyin aga kürekle yeri kazıyarak:

— Elinden ne gelir? Köpek eline düştük, canımız çıkıncaya kadar çalışacaaz, köpek gibi çekeceeez.

Kabasakal cıgarasını yaktıktan sonra:

— Bu köpeklerin eli altında üç şey olma: keçi, manda, fakir. Keçiye dağ yok, mandaya göl yok, fakire de hak yok... Hele fakir olup da, bir de Türksen, vay haline vay! Ölüler ağlasın haline...» (Arda Dile Gelse, s. 25)

Hikâyeci Sali Baklacıef, bu satırları 1964'te yazıp yayımlamıştır. Bulgaristan Türklerinin yirmi yıl önce, 1940' larda, çektiklerini anlatırken, sanki yirmi yıl sonra, 1984'te çekeceklerini de görmüş gibidir!

1960'larda, hepsi Sofya'da «Narodna Prosveta» (Halk Eğitimi) devlet yayınevinde, yukarda alıntılar yapılan *Arda Dile Gelse* gibi hikâye kitapları da yayımlanmıştı. Bugün, «Narodna Prosveta» Yayınevinin Türkçe kitaplar bölümünün çalışmalarına son verilmiş bulunmaktadır. Yerli ozan ve yazarların Türkçe kitap yayımlamaları yasaklanmıştır. Bulgaristan'da daha önce yayımlanmış olan Türkçe bütün eserler de kütüphanelerden toplatılmıştır. Zaten az sayıda başılmış olan Bulgaristan Türk edebiyatının şiir, hikâye, roman gibi eserleri bugün artık Bulgaristan'da bulunamaz. Bu eserlerden tam bir koleksiyon bari Türkiye Milli Kütüphanesinde bulundurulsa. Çünkü, bütün kusurlarına rağmen, o eserler Türk edebiyatının ürünlerindendir; onları yok olmaktan kurtarıp korumak da Türk Milli Kütüphanesine düşer.

Tiyatro: Bulgaristan Türkleri arasında hızla gelişen bir sanat kolu tiyatro oldu. 1952 yılında Şumnu'da Devlet Türk Estrat Tiyatrosu kuruldu. Ertesi yıl Razgrad ve Kırcaali Devlet Türk Tiyatroları açıldı. Bu üç tiyatro, sahne sanatını, tiyatro kültürünü Türk köylerine kadar yaydılar. Buna amatör tiyatro toplulukları ve Türkçe tiyatro yayınları da eklenince, Bulgaristan Türk tiyatro sanatında âdeta bir atılım görüldü.

Şumnu, Razgrad ve Kırcaali Devlet Türk Halk Tiyatroları birer «estrat» tiyatrosu idi. Bununla ne kastedildiği şöyle belirtiliyordu: *«Estrat tiyatro, şarkı ve dans sanatlarını birleştiren sentetik bir sanattır. Yani, daha özel bir repertuar gerektiren bir tiyatro türü. Sadece bir piyes yeterli olmuyor. Dans, müzik de gerekiyor.»* [297] Bir anlamda bu üç Türk tiyatrosu açık hava tiyatrolarını andırıyor. İçinde hem oyun, hem dans, hem müzik var. Sovyet Azerbaycan müzikli tiyatrosu ile de sıkı ilişki kuran bu tiyatroların gelişmesi ve çalışmaları ilginçti. Şumnu tiyatrosunun kuruluşu ve ilk yılları konusunda şu bilgiler veriliyordu [298]:

«Kolarovgrad (yani Şumnu) Devlet Türk Estrat Tiyatrosu, Mayıs 1952 tarihinde çıktı bu şerefli yola... İlk temsilin verildiği gün unutulmaz bir gündü. Bulgaristan Türklerinin hayatında görülmedik bir kültür hadisesi. Yıllar boyunca özlenmiş, beklenmiş, ancak halk idaresi yıllarında ulaşılmış bir nimet!

O günden bu yana on iki yıl geçti. On iki yıl, ne sanki? Fakat kuruluşundan bugüne (1964 yılına) kadar tiyatro ile düşüp kalkmış olanlara sor sen onu!

Tiyatronun ilk direktörü Ahmet Hamdief'in köy köy dolaşıp heveskârlar (amatörler) arasından aktör toplaması lazımdı. O zamanlar dini taassup kesip biçiyordu. Hurafelere kapılmış olan baba, kızını tiyatroya salar mı? 'Şantan olmak istersen, git!' derdi.

Her şeye rağmen tiyatro, 9 kadın, 14 erkek olmak üzere 23 kişiyle 13 Şubat 1952 tarihinde kurulup mahalle kıraathanesinin bir köşesinde işe başladı...»

Kuruluşu sırasında, Sirvart Çilingiryan adlı Şumnulu

297) **Halk Gençliği,** 14 Şubat 1964, Sayı 7.

298) Yusuf Kerimof, «Ümit Yolcusu», **Yeni Işık,** 30 Ocak 1964, sayı 14.

bale ustası bir Ermeni ile müzik yönetmeni Rayço Vasilev adında bir Bulgar da Şumnu Türk tiyatrosuna yol göstermişler. İlk karşılaşılan sorunlardan biri temsil malzemesi kıtlığı olmuş. Bunun için Türk köylerinde malzeme toplanmaya başlanmış. Piyes yazarı ve tiyatro eleştirmeni Yusuf Kerimof, o yılların sıkıntılarını şöyle anlatıyor:

«Mühim bir meseleyle yüz yüze gelindi. Repertuar meselesi. Estrat materyalları (malzemeleri) bulunmuyordu. Bir de bu tiyatronun kendine mahsus milli hususiyetleri vardı. Seyircilerin seviyesini ve taleplerini göz önünde bulundurması lazımdı. Deliorman bölgesinde Türk folklorunun aranıp incelenmesine girişildi. Bunlar eleniyor, süzülüyor, sahneye ayarlaştırılıyordu. Sirvart, 'Çifte telli', 'Merdiven', 'Gergef', 'Zeybek', 'Kaşık', 'Horoz' vs. güzelim Türk danslarını yaratabilmek için ne kadar köy dolaştı. Halk Türkülerinin âşıklısı İbrahim Destan, sazı omzunda, köy köy dolaşarak orijinal ve ahenkli türküler bulup tiyatronun repertuarını zenginleştirdi.

Deliorman ve Gerlova bölgelerinde Türkler tiyatro nedir bilmiyorlardı. Bir köyde aynı temsil iki kere verilirdi. Bir defa erkeklere, bir kere de kadınlara.

İlk temsiller, halk türkü ve oyunlarıyla başladı. Bunlarda halk dehasının zerafeti ve kudreti, güzel muhabbet ve temayüller, ulvi hisler, tatlı ümitler terennüm ediliyordu. Her şarkı, bir insan ruhunun aynası...

Tiyatro, dram eserleri de sahneye koymaya başladı. Bunun başlangıcı da artık masala kalmış birçok tuhaf hallerle doludur: Gerlova bölgesinde ilk defa 'Devrilen meşe' (İv. Peef) temsil ediliyordu. Piyeste hadise bir çeşme başında geçer. Perde açılır. Sahnede çeşme görünce, bir ana, sahneye gelir ve oynamakta olan artistlere: 'Ba gülüm, şu uşağa azıcık su versenize!...' diye ricada bulunur. Kimde can kalır... Tırgovişte (Eskicuma) köylerinden birinde 'Erken piliç, erken öter' komedisini oynarken, Kerimaga artistlerden birine bir sepet erik getirir. Temsil esnasında, tanıdığı artisti sahnede görünce, hemen alel acele sahneye çıkar: 'Al, size erik getirdim, arkadaşlarınızla yiyin...' diye sepeti oynamakta olan artiste uzatır. Artist rolüne devam edecek olur. Kerimaga ısrar eder: 'Al de, al, beni tanımadın mı? Ben Kerimaga, hani sizi arabayla köye getirmiştim...' diye izaha başlar... Bütün bu haller bizden ne kadar uzak kaldı!..

Şimdi yeni ve büyük salonlar(ın) seyircilere dar geldiğini görenler, bütün bu anlatılanların hakikat olduğuna zor inanırlar.» [299]

Başka kaynaklar da bu yazılanları doğrular. Kuruluş yıllarında Türk halkını tiyatroya alıştırmak epeyce zor olmuş. Bir Bulgar gazetesi bu konuda şu bilgileri verir: Şumnu Türk Tiyatrosu kurulunca, kadın oyuncular veya artistler bulmak ciddi sorun olur. Sonunda birkaç Türk kızı tiyatroya katılırlar: Saime Aliosmanova, Ayfer Davudova, Şöhret Alâiddinova, Baise Çavuşeva gibi. Tiyatronun repertuvarını zenginleştirmek için zengin Türk folkloru ana kaynak olarak alınır. Türk köyleri birer birer taranır. Türküler toplanır, notaya dökülür. Türk halk dansları geliştirilir. Tiyatronun köylere turneye çıkması ise tepkilerle karşılaşır. Ama giderek Türk köyleri bu şarkılı, türkülü, oyunlu tiyatrolara alışır. Kuruluşundan iki yıl sonra, 1954'te tiyatronun seyirci sayısı 8000 kadar olur. Bu sayı daha da artar. 1955 yılında Şumnu Devlet Türk Tiyatrosunun Şumnu, Varna ve Rusçuk yörelerinde 140 Türk köyünde temsiller vermesi kararlaştırılır [300].

On yıl kadar sonra tiyatro için şöyle yazılıyordu [301]:

«Türk estrat tiyatroları, geniş ovaların uzun yollarınca varılan köylere, dağ tepelerindeki evceğizlere kadar ulaştılar. Kucak kucak sevgi, hürmet kazandılar.

Vaktiyle sahnelerde rol alan acemi, tecrübesiz artistler yerine bugün çeşitli rollerde dayanıklı simalar yaratabilen büyük sanatkârlar görüyoruz.»

Türk tiyatrolarının kuruluşundan dört yıl sonra, 1956 yılında Sofya'da «Birinci Cumhuriyet Gösterisi» adıyla tiyatro şenlikleri yapılmış. Bu şenliklere Şumnu, Razgrad ve Kırcaali Türk tiyatroları katılmışlar. Bu üç tiyatro Bulgar ileri gelenlerine kendilerini tanıtırken, ayrıca birbirlerini de daha yakından tanımışlar. Tecrübelerini, görgü ve bilgilerini arttırmışlar. Bu şenlikler, Türk tiyatrolarının gelişmesinde ileri bir adım olmuş.

---

299) **Yeni Işık,** 30 Ocak 1964, sayı: 14.

300) N. Mayer, «Türk Ahalinin Tiyatro Kültürü», **Oteçestven Front** gazetesi, (Sofya), 6 Mayıs 1955.

301) **Halk Gençliği,** 14 Şubat 1964, sayı 7.

Bulgaristan Türk tiyatroları, Azerbaycan tiyatrolarından, özellikle Azerbaycan müzikli komedilerinden çok yararlanmışlar. Azeri operetleri Bulgaristan Türkçesine çevrilip sahneye konmuş. Öteki Sovyet Türk cumhuriyetleriyle ilgili konuların da bulunup sahneye konulduğu olmuştur. Örneğin, İtalyan yazarı Carlo Goçi'nin «Bahtiyar Dilenciler» adını taşıyan ve Semerkant'ta geçen fantastik bir olayla ilgili komedisi, 1964 yılında Razgrad Türk Tiyatrosunda sahneye konmuştur. Bulgaristan Türk tiyatrolarının Türkiye tiyatrolarıyla, özellikle Türk açıkhava tiyatrolarıyla da sıkı ilişkiler içine girmesini isteyenler vardı. Bulgaristanlı Türk rejisör ve aktörleri arasında epeyce yaygın bir eğilim olan bu istekler hiçbir zaman gerçekleşememiştir. Azerbaycan'dan daha yakın olan Türkiye ile, arada hep bir uzaklık kalmıştır. Bu uzaklık, rejim farklılığından ve Bulgar Hükümetinin tutumundan kaynaklanmıştır.

Şumnu, Razgrad ve Kırcaali'deki üç profesyonel Türk tiyatrosunun yanı sıra Bulgaristan'da «Heveskârlar kolektifi» diye adı Azerice amatör Türk tiyatro toplulukları da vardı. Hem bunlara, hem de profesyonel Türk tiyatrolarına Türkçe malzeme sağlamak amacıyla, çeşitli çeviriler yapıldı ve Türkçe bir küçük tiyatro kitaplığı doğdu. 1962 yılına kadar bu kitaplıkta Türkçe şu piyesler görülüyordu: «Kundakçılar» (K. Külavkov), «Cemal» (A. Muhtar), «Ayna» (A. Vilçanof), «Bizim yerimiz de orada» (A. Girginof), «Harman» (Y. Gorosvetof), «Alarm» (O. Vasilef), «Seçilmiş Piyesler», «Yeni Piyesler», «Bir Perdelik Piyesler», «Çocuk Piyesleri», Nazım Hikmet'in «Enayi», «Şöhret veya Unutulan Adam», «İnek» gibi klasik piyeslerini içeren «Piyesler» adlı kitabı, «Lipinonun Bülbülü» (İv. Peef), «Nurtopu» (B. Lübimova), «Elmas» (C. Cabarlı), «Nonkanın Sevdası» (K. İlief), «Piyesler» (1961), «Komediler» (1961), «Piyesler» (1962), «Komediler» (1962). Ayrıca, şarkıları, halk oyunlarını ve piyesleri içeren «Sahne Materyalleri», «Sahnede Sesler» ve «Şarkılar ve Piyesler» adlı derleme kitaplar da Türkçe olarak basılmıştı. Bunlardan başka şu kitaplar da basılıp sahne sanatıyla ilgilenen Türklerin hizmetine sunulmuştur: «Gençlere Şarkılar Demeti», «Şarkılar ve Türküler», «Gençlere Sahne Materyalleri», «Yeni Şarkılar ve Türküler» (1962), «Türk Dansları», «Türk Halk Oyunları»

(izahlı ve figürlü olarak) [302].

Halk Gençliği gazetesi bu alandaki gelişmeleri şöyle not ediyordu [303] :

«*Stara Zagora (Eski Zağra) halk tiyatrosunda rejisör olan Recep Sadıkof, Kırcaali tiyatrosunda çalışan İsmail Bekirof, Sofya radyosunda çalışan Ali Dervişef vs. gibi kimseler, tiyatro sanatı alanında güvenilir ve sayılır mütehassıslar olarak kendilerine çığır açtılar. Ayfer Sadıkova, Baise Alieva, Osman Ömerof ve diğer birçok yoldaş, seyircilerin en sevgili aktörleri arasına girdiler. Plovdiv operasında dirigent olan Mesru Mehmedof, ressam sıfatıyla Yambol tiyatrosunda çalışan Mahmut Ademof, Sofya radyosunda şarkı ve türküler söyleyen Osman Azizof ve Asime Pasacova, televizyonda (TV'de) mühendis olarak çalışan Nevzat Mehmedof, belli başlı sanat ustaları sıfatıyla bütün yurtta nam yapmış bulunmaktadırlar.*»

Bu yıllarda Bulgaristan'da özgün oyunlar yaratan Türk yazarları da yetişmeye başlamıştır. Yusuf Kerim, hem tiyatro eleştirmeni, hem de oyun yazarı olarak sivrilmiştir. Durhan Hasan, ozan ve dramaturg olarak ad yapmıştır. İsmail Bekir (Ağlagül) ise hem rejisör, hem tiyatro eleştirmeni, hem de oyun yazarı olarak haklı bir üne kavuşmuştur. Onun kaleme aldığı şu orijinal Türkçe oyunlar Bulgaristan tiyatrolarında sahneye konulmuştur: «Çürük Diş», «Yaban Domuzu», «Makine», «İzin», «Görev» ve «Kıskançlık». Bulgaristan'da ilk Türkçe radyo oyununu «Yitirilen Özlenense» adıyla yine İsmail Bekir kaleme almıştır. Onun 1969 yılında yazdığı «Gül ve Diken» adlı oyunu ise, bir yarışmada ödül kazandığı halde, Bulgar politikası yüzünden sahneye konamamıştır. Yazar ayrıca Bulgarcadan «Kabak» adlı bir oyun adapte etmiş, bir Kazak halk masalından da «Çalınan Sermaye Hayır Getirmez» adlı bir oyunu dramatize etmiştir. Yazar, eleştirmen ve rejisör olarak İsmail Bekir'in Türk dili üzerinde çok titiz olduğu görülüyordu. Sabahattin Ali'nin «Cankurtaran» adlı hikâyesi bir Bulgar tarafından dramatize edilmiş

302) Sabri Tatof, «Heveskâr kolektiflerimizin repertuarına dair», **Yeni Hayat**, sayı 10, 1962, s. 16.

303) Ahmet Arunof, «Sonsuz minnettarlık», **Halk Gençliği**, 6.12.1963, No. 49.

ve Kırcaali Türk tiyatrosunda sahneye konulmuştu. İsmail Bekir bunu sert bir dille eleştiriyor ve şunları yazıyordu:

«Başarısız dramlaştırma iki kat başarısız olmuş sahneye konuluşunda... Mıymıntılık aktörlere de geçmiş. Oyunları sakat sakat! Bıkkınlık veriyor, yoruyor... Türkçe de ağızlarında per perişan...» (304)

İsmail Bekir, 1964 yılında, Kırcaali Türk tiyatrosunda yönetmen ve müdürdü. «Arda'nın Ufak Tefek Taşları» adlı yerli Türk oyununu başarıyla sahneye koydu ve burada da Türk dili konusundaki titizliğini sürdürdü. Eleştirmen Durhan Hasanof, «Rejisör İsmail Bekirof, apaşikâr ki,» diyordu, «artistlerin dil ve telaffuz çalışmalarına fazla zaman ayırmış. Hemen hemen bütün aktörlerin dürüst ve doğru bir Türkçeyle oynamaları çok sevindirici bir başarı olarak kaydedilmelidir.) (305)

Şumnu, Razgrad ve Kırcaali Türk tiyatroları, Bulgar sosyalist devriminin yirminci yıldönümü dolayısıyla, 1964 Şubatında Sofya'da düzenlenen şenliklere ikişer piyesle katıldılar ve parlak başarılar sergilediler. Şu sanatkârlar başarı gösterdiler ve çeşitli ödüller kazandılar:

Şumnu Türk Tiyatrosundan: Pakize Kadirova, Ahmet Cumalıyef, Baise Ömerova, Ömer Mustafof (Müdür), Ahmet Hamdiyef, Vildan Palabıyıkova, İbrahim Destanof, Ahmet Çelikof, Emine Enverova, Mehmet Felâkof, Bedriye Hamdieva, Fevzi Kadirof ve ayrıca şu sanatkârlar başarılı görüldüler: Pakize Hasanova, Fevzi Kadirof, Yunus Palabıyıkof...

Kırcaali Tiyatrosundan: Ulviye Ahmedova, Ahmet Yusufof, Nezahat Mehmedova, Selim Hüseyinof, Ali Mehmedof, Nurettin Mehmedof, İbrahim Behof, Sevinç Aptullova, Habil Ademof, Rejisör İsmail Bekirof, Bestekâr Rüşti Şükrief, Nazmiye Hüseyinova ve başkaları.

Razgrad Türk Tiyatrosundan : Fatmagül Bayramova, Kemal Hamdiyef, Ramis Tatarof, Behica Gafarova, Ahmet Kadirof, Şöhret Alaiddinova ve Rejisör İbrahim Mustafof.

---

304) İsmail Bekirof, «İki Tiyatro : İki Durum», **Yeni Hayat,** Kasım 1963, s. 15.

305) Durhan Hasanof, «Devlet Türk estrat tiyatrolarının ikinci Cumhuriyet gösterileri: Uğurlu ola.» **Halk Gençliği,** 7 Şubat 1964, sayı 6.

İşte böyle Bulgaristan Türk tiyatro sanatı serpilip gelişirken, 1969'dan sonra Bulgar yönetiminden öldürücü darbeyi yedi. Bulgaristan Türk azınlığı sanatkârlarının Türkçe oyunlar yazıp sahneye koymaları şöyle dursun anadilleri Türkçe ile kendi aralarında konuşmaları bile suç sayılıp cezalandırılmaya başlandı.

Bulgaristan'da Yaşayan Türk Ozan Yazarların Yayımlanmış Kitapları (306)

Ozanlar ve Şiirleri:

1. Ahmet Şerifof	Müjde	1960, 42 s.
2. Ahmet Şerifof	Azın Çoğu	1963, 72 »
3. Ahmet Şerifof	Üçüncü Adım	1969, 92 »
4. Ahmet Eminof	Sensizliğinle Beraber	1968, 112 »
5. Aliş Saidof	Bulutsuz Günler	1966, 80 »
6. Durhan Hasanof	İnsan Kardeşlerim	1965, 108 »
7. Faik İsmailof	Ağarınca Tan	1966, 46 »
8. Hasan Karahüseyinof	Sarhoş Gönül	1961, 82 »
9. Hasan Karahüseyinof	Bir Günün Romanı (Destan)	1966, 76 »
10. Hasan Karahüseyinof	İç İçe	1967, 144 »
11. (T) İshak Raşidof	Dostlar ve Düşmanlar (Çocuk Şiirleri)	1967, 80 »
12. İsmail A. Çavuşef	Dilek	1967, 88 »
13. Lâtif Aliyef	Bir Bahçeden Bir Bahçeye	1961, 72 »
14. Lâtif Aliyef	Bir Yeşil Seviyorum	1968, 76 »
15. Lütfi Demirof	Şafak	1963, 84 »
16. Mefkûre Mollova	Şiirler	1964, 80 »
17. (T) Mehmet A. Çavuşef	Yılların Serenadı	1964, 136 »
18. (T) Mehmet Davudof	Demette Bir Çiçek	1966, 74 »
19. Mehmet Müzekkâ Con	Alın Terim	1964, 72 »
20. Mustafa Mutkof	Sabah Yolcusu	1965, 120 »
21. Naci Ferhadof	Dağlı ve Deniz	1966, 148 »
22. Nevzat Mehmedof	Ayı Dayı (Çocuk Şiirleri)	1959, 30 »
23. Nevzat Mehmedof	Deniz (Çocuk Şiirleri)	1966, 48 »
24. Nevzat Mehmedof	Üç Beygir (Çocuk Şiirleri)	1967, 64 »
25. Niyazi M. Hüseyinof	Köy Yankıları	1964, 84 »
26. Osman Azizof	Büyük Ateş	1965, 90 »
27. Recep Küpçü	Ötesi Var	1962, 88 »
28. Recep Küpçü	Ötesi Düş Değil	1967, 128 »
29. Sabahattin Bayramof	Adresim Şudur	1962, 84 »
30. Sabahattin Bayramof	Ahmet (Destan)	1964, 104 »

306) Ankara Devlet Tiyatrosu rejisörlerinden sayın İsmail Ağlagül'ün bu alanda, henüz basılmamış bir eserinden alınmıştır. Kendisine burada teşekkürü borç biliriz.

31. Sabahattin Bayramof	Sokaklarım Çağrışımlar İçinde	1966, 124 »
32. Süleyman Yusufof	Bir Uçtan Bir Uca Memleket	1966, 142 »
33. Şaban Mahmudof	Gerginlik	1966, 104 »
34. (T) Şahin Mustafof	Vatan Toprağı	1965, 124 »

Yazarlar ve Hikâyeleri:

1. Ahmet Şerifof	Şirin (Büyük Hikâye)	1966, 92 s.
2. Ahmet Şerifof	Adım Adım Memleket (Gezi Not.)	1967, 186 »
3. Ahmet Tımışef	Aydınlık	1965, 80 »
4. Ali Kadirof	Eserleri	1965, 88 »
5. (T) Ali Murtazof	Dostluk (Uzun Hikâye)	1961, 146 »
6. Halit Aliosmanof	Dağlının Oğlu	1963, 126 »
7. Halit Aliosmanof	Yediveren Gülü	1966, 120 »
8. Halit Aliosmanof	Saçılan Kıvılcımlar (Roman)	1965, 228 »
9. Hüsmen İsmailof	Bekleyiş	1965, 78 »
10. (T) İshak Raşidof	Yeşil Kuşak (Büyük Hikâye)	1966, 112 »
11. (T) İshak Raşidof	Ayrılırken (Roman)	1968, 176 »
12. Karaoğlan (Karahüseyin)	Yiğitlik Özüdür Yiğidin	1968, 124 »
13. Kemal Bunarciyef	Yıllardan Sonra	1968, 112 »
14. Kâzım Memişef	Kalbimin Sesi	1961, 112 »
15. Mehmet Bekirof	Yel Değirmeni (Mizah Hikâyeleri)	1968, 116 »
16. Mehmet Beytullof	Aramızdakiler	1966, 160 »
17. Muharrem Tahsinof	Ayak Sesleri	1966, 144 »
18. Muharrem Tahsinof	Çarıklı Filozof	1969, 102 »
19. Muhittin Mehmedeminof	Zaman Zaman İçinde (Masallar)	1965, 188 »
20. Mustafa Kahvecief	Hayat Yolcusu	1968, 64 »
21. Nadiye Ahmedova	Mavi Kordeleli Güvercin (Ç. H.)	1964, 84 »
22. Nadiye Ahmedova	Güldali (Nuvel)	1965, 104 »
23. Nadiye Ahmedova	Solmıyan Karanfil (Çocuk H.)	1966, 92 »

24. Osman Salief	Hayat Yollarında	1966, 94 »
25. Ömer Osmanof	Yaralı Güvercin	1965, 96 »
26. Ömer Osmanof	Bırak Kocamı (Nuvel)	1967, 106 »
27. Rıza Mollof	Olan Şeyler	1965, 124 »
28. Sabahattin Bayramof	Türk Ata Sözleri (Derleme)	1965, 140 »
29. Sabri Tatof	Gün Doğarken (Roman)	1963, 224 »
30. Sabri Tatof	Köyün Haymanası (Nuvel)	1964, 116 »
31. Sabri Tatof	İki Arada (Roman)	1967, 384 »
32. Salih Baklaciyef	Çay Boyunda	1961, 66 »
33. Salih Baklaciyef	Arda Dile Gelse (Büyük Hikâye)	1964, 114 »
34. Selim Bilâlof	Gerçekleşen Emel	1965, 96 »
35. Süleyman Gavazof	Tanıdığım İnsanlar	1961, 110 »
36. Süleyman Gavazof	Yol	1968, 108 »

Ayrıca :

1. İbrahim Tatarliyef
   Antologiya (9.9.1944'ten sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı - 28 şair ve yazarı içine alır.) 1960, 208 s.
2. İbrahim Tatarliyef
   Antoloji (Bulgaristan Türklerinin 1944 - 1964 arası Edebiyatı - 38 şair ve yazarı içine alır.) 1964, 360 s.

Ve Çeşitli Türkçe Şiir ve Hikâye Derlemeleri :

1. Kaynak (Edebi Der.)	1957, 120 s.	Der : B. Çakırof ve H. Karahüseyinof
2. Çağlıyan (Edebi Der.)	1958, 120 s.	Der : Akif Solakof
3. Şiirler - 1958	1959, 68 s.	Der : Ahmet Şerifof
4. Şiirler - 1959 - 1960	1961, 84 s.	Der : Sabahattin Bayramof
5. Şiirler - 1961	1962, 84 s.	Der : S. Bayramof
6. 1964'ün Bıraktığı - Şiirler	1965, 132 s.	Der : S. Bayramof
7. 1965'in Bıraktığı - Şiirler	1966, 118 s.	Der : S. Bayramof
8. 1966'nın Bıraktığı - Şiirler	1967, 124 s.	Der : Ş. Tahirof, İ. Çavuşef ve İ. Beyrullof

9. 1967'nin Bıraktığı - Şiirler	1969, 120 s. Der :	N. Ferhadov ile A. Eminof
10. Hikâyeler : 1959 - 1960	1960, 66 s. Der :	M. İvanova
11. Hikâyeler : 1960 - 1961	1961, 118 s. Der :	Sabri Tatof
12. Hikâyeler : 1961 - 1962	1962, 88 s. Der :	S. Bayramof
13. Hikâyeler : 1962 - 1963	1963, 100 s. Der :	T. Deliorman
14. 1964'ün Bıraktığı - Hikâyeler	1965, 128 s. Der :	S. Bayramof
15. 1965'in Bıraktığı - Hikâyeler	1966, 124 s. Der :	S. Bayramof
16. 1966'nın Bıraktığı - Hikâyeler	1967, 196 s. Der :	İ. Beyrullof, M. Tahsinof, F. Saliyef ve S. Tatof
17. 1967'nin Bıraktığı - Hikâyeler	1968, 168 s. Der :	M. Tahsinof, K. Memişef ve H. Aliosmanof

Not : Liste, şair ve yazarların özadları göz önünde bulundurularak alfabetik sıraya göre hazırlanmıştır; yoksa eserlerin çıktığı yıla göre değil!

Listede adları belirtilen bütün eserler Türkçe olarak Sofya'daki Narodna Prosveta (Halk Eğitimi) Yayınevince yayımlanmıştır.

Özadların önünde bulunan (T) işareti, o kişinin 1969'dan sonra Türkiye'ye göç veya iltica etmiş olduğunu belirtmeye yarar.

Bulgaristan'da Türk Basını

Bulgaristan'da zengin ve renkli bir Türk basını vardı. Genel Türk Basın Tarihi içinde önemli bir yer tutan Bulgaristan Basını üzerine ayrı kitaplar yazılmıştır (307). Bu araştırmalar sayesinde, Bulgaristan'ın hangi kentinde, hangi tarihlerde, hangi Türk gazeteleri çıktığı; bunları çıkaranların adları, kişilikleri; gazetelerin basıldığı basımevleri vb. hakkında epey bilgi sahibiyiz. Bu alanda yeni yeni araştırmalar yapılabilir. Sözgelimi Bulgaristan Türk gazetelerinde çıkmış önemli yazılar derlenip cilt cilt yayımlanabilir. Düşünce tarihimiz bakımından ilgi çekici olabilecek bu gibi yayınlara analitik incelemeler eklenebilir. Kısacası Bulgaristan Türk Basın tarihi ilginç bir araştırma alanıdır.

Burada konuya pek kısa değinilip geçilecektir. Bugün Kuzey Bulgaristan olan eski Tuna vilayeti, Osmanlı İmparatorluğunun en ileri bölgelerinden biriydi ve bir çeşit «pilot bölge» durumundaydı. Bu vilayetin başında bulunan Mithat Paşa, 1865 yılında vilayet merkezi Rusçuk'ta, *Tuna* adlı vilayet gazetesini çıkardı. Gazete, 16 Mart 1865 tarihinden Rus işgaline kadar, yani 13 Haziran 1877 gününe kadar aralıksız yayımlandı. Yine Rusçuk'ta 1867 yılında *Mecra-i Efkâr* adlı bir dergi ile 1875 yılında *Güneş/Le Soleil* adlı Türkçe ve Fransızca bir gazete yayımlandı. Aynı yerde Bulgarca olarak da *Slava* (1871 - 1873) adlı bir gazete ile *Uçiliş-te* (Mektep) adlı bir dergi yayımlanmıştı (1872 - 1874).

Prenslik Döneminde Bulgaristan'da Türk Basını (1878 - 1908)

Bulgar yönetimiyle Bulgaristan'da mantar gibi Türk gazeteleri çıktı. 1878 - 1908 yıllarında Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğuna vergi veren bir Prenslikti. Bu otuz yıllık dönem, Türkiye'de Abdülhamid'in istibdat dönemiydi. Tür-

307) Adem Ruhi Karagöz, **Bulgaristan Türk Basını, 1879 - 1945,** İstanbul : 1945, 66 sayfa. ve İsmail Hakkı Tevfik Okday, **Bulgaristan' da Türk Basını,** Basın Yayın Genel Müdürlüğü yayını, Ankara (Çıkış yılı belli değil).

kiye'deki istibdattan kaçan bazı Jön Türkler, Bulgaristan' da Türkçe gazete çıkardılar. Sonra Bulgaristanlı Türk aydınlarının çıkardığı gazetelerin bir bölümü de Jön Türklerden yanaydı. Böylece komşu Bulgaristan'da önemli bir Jön Türk basını oluştu. 1878 - 1908 yılları arasında Bulgaristan' da toplam 44 Türkçe gazete ve dergi yayımlanmıştır. Bunların 25'i Jön Türk gazete ve dergileriydi.

Bu dönemde Bulgaristan'da Türkçe olarak çıkan gazete ve dergilerin adları ve çıkış tarihleri, kronolojik sıraya göre, şöyledir:

1. Tarla (1880), 2. Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi (1880 - 1882), 3. Hilal (1884 - 1889), 4. Dikkat (1884 - 1886), 5. Çaylak (1884 - 1885), 6. Balkan (1885 - 1886), 7. Varna Postası (1887), 8. Serbest Bulgaristan (1887), 9. Bulgaristan (1888), 10. Başlangıç (1888 - 1889), 11. İttifak (1894 - 1908), 12. Sebat (1894 - 1895), 13. Gayret (1895 - 1897), 14. Bedreka-i Selamet (1896), 15. Muvazene (1896 - 1905), 16. Emniyet (1896 - 1908), 17. Şems (1896 - 1907), 18. Sada-i Millet (1897), 19. Sada (1897), 20. Resimli Emniyet (1897-1898), 21. Hamiyet (1897 - 1898), 22. Doğru Yol (1898), 23. Mecra-i Efkâr (1898 - 1907), 24. Nadas (1898), 25. Balkan (1898), 26. Malumat (1898 - 1908), 27. Islah (1899 - 1902), 28. Kamer (1899 - 1908), 29. Müsademe-i Efkâr (1899 - 1901), 30. Müdafaa-i Hukuk (1901 - 1905), 31. Rağbet (1902 - 1904), 32. Le Courrier des Balcans (1903 - 1908), 33. Uhuvvet (1904 - 1908), 34. Temaşa-i Esrar (1904-1906), 35. Efkâr-ı Umumiye (1904-1905), 36. Rumeli Telgrafları (1905 - 1906), 37. Şark (1905), 38. Ahali (1905 - 1908), 39. Tuna (1905 - 1910), 40. Feryad (1905 - 1907), 41. Temaşa-i Efkâr (1906), 42. Balkan (1906 - 1912), 43. Rumeli (1906), 44. Şark Muhbiri (1907).

Doğrudan Jön Türklerin çıkardıkları veya Jön Türk davasına hizmet eden gazetelerin ve bunları çıkaranların adlarıyla yayımlandıkları kentler de aşağıda sıralanmıştır:

Ahali (Filibe, Mehmet Sabri), *Balkan* (Rusçuk, Ahmet Zeki), *Balkan* (Filibe, Ethem Ruhi), *Bedreka-i Selamet* (Filibe, Hilmi), *Dikkat* (Sofya, Yusuf Ali), *Doğru Yol* (Filibe, Ubeydullah Ef.) *Efkâr-ı Umumiye* (Sofya, M. Ragıp B.), *Emniyet* (Filibe, Emin Tevfik B.), *Feryat* (Sofya, Mustafa Ragıp), *Gayret* (Filibe, Rıza B., Ubeydullah Ef.), *İttifak* (Sofya, Arnavutzade Yusuf Ali Bey), *Mecra-i Efkâr* (Filibe, Ali Rıza B.), *Muvazene* (Filibe, Ali Fehmi B.), *Müdafaa-i Hu-*

kuk (Rusçuk, Ahmet Zeki B.), *Rağbet* (Filibe, Hafız Ahmet), *Rumeli* (Filibe, Ethem Ruhi B.), *Rumeli Telgrafları* (Filibe, Ethem Ruhi), *Sada* (Filibe, Ubeydullah Ef.) *Sebat* (Rusçuk, İskender ve Ahmet Zeki Beyler), *Temaşa-i Esrar* (İslimye, Süleyman Fehmi B.), *Tuna* (Rusçuk, Mehmet Teftiş), *Tuna* (tekrar, Rusçuk, Tahir Lütfi B.), *Uhuvvet* (Rusçuk, Mehmet Teftiş), *Varna Postası* (Varna, Necip Nadir B.) ve Jön Türklerin Fransızca organı *Le Courrier des Balcans* (Sofya).

Bu 25 gazeteden 12'si Filibe'de, 6'sı Rusçuk'ta, 5'i Sofya'da ve birer tanesi de Varna ve İslimye'de yayımlanmıştır. Jön Türk gazetelerinin bazıları kısa ömürlü olmuştur. Bunun bir nedeni, Padişah Abdülhamid'in, bu gazeteleri çıkaranları Türkiye'ye çekip kendilerine yüksek devlet görevleri ve payeler vermesi ve bu yüzden gazetenin kapanması idi. Hatta Abdülhamid'den bir menfaat koparabilmek için çıkarıldığı sanılan ve bir çeşit şantaj aracı gibi görülebilecek «varakpare»ler de vardı. Ama Bulgaristan'da Jön Türk davası uğruna yayın yapanlar, genellikle samimi, idealist kişilerdi, Türkiye'ye yakınlığı dolayısıyla Bulgaristan'ı bir çeşit üs olarak seçmişlerdi. En çok gazete çıkarılan yer de İstanbul'a en yakın ve yol üzerinde olan Filibe (Plovdiv) kentiydi. Burada basılan Jön Türk gazeteleri, oldukça kolay ve hızlı biçimde İstanbul'a iletilebiliyordu.

Jön Türk gazeteleri, Bulgaristan Türklerinin eğitimine ve kültürüne de büyük hizmetlerde bulunmuşlardı.

Krallık Döneminde Bulgaristan'da Türk Basını (1908 - 1944)

Bulgaristan Türk basını, en çok Krallık döneminde canlılık göstermiştir. Bu dönemde de çok sayıda Türkçe gazete çıkmıştır. Bulgaristan'da Krallık dönemi, Türkiye'de İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine raslar. Türkiye'deki önemli değişikliklerin ve özellikle Atatürk devrimlerinin, Bulgaristan Türk basınında da derin etkileri görülmüştür. Bu etkiler dolayısıyla Bulgaristan Türk basını daha da renklenmiş, canlanmıştır. Sonra, güçlenen Türk basınına karşı Bulgar faşizminin tepkisi başlamıştır. Arka arkaya Türk gazetelerinin boğulduğu bir dönem yaşanmıştır.

Krallık döneminde Bulgaristan'da aşağıdaki Türk gazeteleri yayımlanmıştır:

1. *Güneş* (Filibe, 1908 - 1909), 2. *Peyam* (Sofya, 1909), 3. *Sofya Muhbiri* (Sofya, 1910), 4. *Tırpan* (Eskicuma, 1911), 5. *Hurşit* (Filibe, 1912 - 1913), 6. *Eyyam* (Filibe, 1912), 7. *Tunca* (Filibe, 1913-1915), 8. *Türk Sadası* (Filibe, 1913-1914), 9. *Balkan* (Sofya, 1914 - 1918), 10. *Resimli Türk Sadası,* (dergi; Sofya, 1914 - 1915), 11. *Türk Sadası* (Sofya, 1915 - 1920), 12. *Resimli Balkan* (dergi; Sofya, 1917 - 1919), 13. *Çiftçi Bilgisi* (Sofya, 1919 - 1934), 14. *Balkan* (Filibe, 1919 - 1920), 15. *Sada-i Millet* (Filibe, 1919), 16. *Türk Sözü* (Filibe, 1920-1921), 17. *Arda* (Kırcaali, 1920), 18. *Ziya* (Sofya 1920-1923), 19. *Mecmua-i İrşad,* (dergi; Sofya, 1920 - 1921), 20. *Ahali* (Sofya, 1920 - 1922), 21. *Tunca* (Sofya, 1921 - 1925), 22. *Koca Balkan* (Filibe, 1921), 23. *Terbiye Ocağı* (dergi; Eskicuma, 1921 - 1922), 24. *Yoldaş,* (dergi; Şumnu, 1921 - 1922), 25. *Ahali* (Rahova, 1922 - 1924), 26. *Deliorman* (Razgrad, 1922 - 1929), 27. *Spor Gazetesi* (Rusçuk, 1923 - 1926), 28. *Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası,* (dergi; Şumnu, 1923 - 1925), 29. *Altın Kalem,* (dergi; Rahova, 1924), 30. *Başlangıç - Naçalo* (Kırcaali, 1924), 31. *Rumeli* (Eskicuma 1924 - 1925), 32. *Genç Mektepli* (Şumnu, 1924), 33. *Koca Balkan* (Sofya, 1925), 34. *Rumeli* (Kırcaali, 1925 - 1926), 35. *Yeni Söz* (Şumnu, 1925 - 1929), 36. *Dostluk* (Sofya, 1925 - 1935), 37. *Bulgaristan* (Sofya, 1926), 38. *Mücadele* (Gazi Plevne, 1926), 39. *Tuna Boyu* (Razgrad, 1926), 40. *Başlangıç* (Kızanlık, 1927), 41. *Tuna Boyu* (Gazi Plevne, 1927), 42. *Yeni Başlangıç* (Kırcaali, Kızanlık, 1927 - 1929), 43. *İntibah* (Osmanpazarı, 1927 - 1928; Şumnu, 1930 - 1931), 44. *Rehber* (Sofya, 1928 - 1938), 45. *Turan* (Vidin, Kırcaali, Varna, 1928 - 1934), 46. *Yenilik* (Yambolu 1928 - 1929), 47. *Rodop Sesi* (Kırcaali, 1929), 48. *Savaş* (Şumnu, 1929), 49. *Tebligat* (Sofya, 1929), 50. *Rodop* (Kırcaali, 1929 - 1930), 51. *Çiçek* (dergi; Sofya, 1929), 52. *İkbal* (Lom, 1929), 53. *Halk Sesi* (Sofya, 1929 - 1934), 54. *Deliorman* (Sofya, 1929 - 1934), 55. *Birlik* (Eğridere, 1929 - 1930), 56. *Yeni Yol* (Kırcaali), 57. *Açık Söz* (Filibe, 1931 - 1937), 58. *Sada-i İslam* (Şumnu, 1931), 59. *Birlik* (Kırcaali, 1931), 60. *İrfan,* (dergi; Filibe, 1931-1932), 61. *Özdilek* (Kırcaali, 1931 - 1934), 62. *İstikbal* (Vidin, 1931 - 1934), 63. *Rodop* (Filibe, 1931 - 1934), 64. *İtisam,* (dergi; Filibe, 1932 - 1933), 65. *Karadeniz* (Razgrad, 1932 - 1934), 66. *Birlik* (Yambolu, 1932), 67. *Çocuk Sevinci* (dergi; Sofya,

1932 - 1933), 68. *İleri* (Kırcaali, 1933), 69. *Şahid-ül-Hakikat,* (dergi; Razgrad, 1933 - 1935), 70. *Birlik* (Eğridere, 1933), 71. *Yarın* (dergi; Sofya, Şumnu, 1933 - 1934), 72. *Terbiye,* (Sofya 1933), 73. *Medeniyet* (Filibe, 1933; Sofya, 1934 - 1943), 74. *Çiftçi Kuruluşu* (Sofya, 1934), 75. *Balkan Postası* (Filibe, 1934 - 1935), 76. *Yeni Gün* (Sofya, 1934), 77. *Doğru Yol* (Sofya, 1935 - 1939), 78. *Yıldırım* (Sofya, 1935), 79. *Hakikat Şahidi,* (dergi; Kızanlık, 1936 - 1944), 80. Havadis (Şumnu, 1936 - 1941).

Krallık döneminde Bulgaristan'da çıkmış olan Türk gazeteleri bunlardır. Başkent Sofya'da 26, Filibe'de 16, Kırcaali'de 10, Şumnu'da 9 gazete ve dergi çıktığı görülmektedir. Geri kalan gazete ve dergiler Razgrad (4), Eskicuma (3), Kızanlık (3), Eğridere (3), Vidin (2), Plevne (2), Rahova (2), Yambolu (2), Rusçuk (1), Varna (1), Lom (1) ve Osmanpazar (1) kasabalarında yayımlanmıştır.

Bu dönemde yayımlanmış olan 80 gazete ve derginin 50 kadarı 1923'ten sonraki yıllarda, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda çıkmıştır. Türkiye'deki Atatürk devrimlerini benimseyip benimsememe bakımından Bulgaristan Türk basını ikiye bölünmüştür. Abdülhamid döneminde Bulgaristan'a geçip gazete çıkaran Jön Türkler gibi, bu kez de Türkiye'den kovulan veya kaçan 150'likler, firariler, hilafetçiler, saltanatçılar da Bulgaristan'da Türkçe gazeteler çıkarmışlardır. Bulgaristan'da Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk devrimleri ve Atatürk'ün kişiliği aleyhine yayın yapan Türkçe gazeteler görülmüştür. Bu gazeteler, Bulgaristan Türklerini Türkiye'deki gelişmelerden ayrı tutmak, Türkiye ile Bulgaristan Türkleri arasındaki bağları zayıflatmak amacı güden Bulgar Hükümetlerince de desteklenmiştir. Bu dönemde 150'liklerle firariler tarafından Bulgaristan'da çıkarılan ve Atatürk devrimleri aleyhinde yayın yapan gazeteler şunlardı: *İntibah, Açıksöz, Medeniyet, Rumeli* ve *Yarın.*

Bu beş gazeteye karşılık, öteki gazetelerin hemen hepsi Türkiye'de yapılan Atatürk devrimlerinin ateşli savunucuları olmuşlardır. Türkiye'de cumhuriyetin kurulması, ondan sonra devrimci atılımlar, Bulgaristan Türk basınında da genellikle coşkuyla karşılanmıştır. Türk gazetelerinin çoğu, Atatürk devrimlerini benimseyip savunmakla kalmamışlar, bunları Bulgaristan Türk halkına benimsetmek için

de çaba harcamışlardır. Türkiye'de harf devrimi yapılır yapılmaz, Türk gazeteleri de yeni yazıyla yayına başlamışlardır. *Yenilik* gazetesi, 13 Ekim 1928 günü yeni Türk harfleriyle çıkmaya başlamıştır. Bu tarihte Türkiye'de Türk harfleri yasası henüz çıkmamıştı. Ama harf devrimi hareketi başlamış bulunuyordu. Ertesi yıl, *Rodop, Halk Sesi, Deliorman* gazeteleriyle *Çiçek* dergisi yeni Türk harfleriyle yayına geçtiler. Ondan sonra yeni yazıyla yayın yapan Türk gazetelerine *Özdilek, İstikbal, Doğru Yol, Turan* gazeteleriyle *Çocuk Sevinci* dergisi de katıldılar. Türk halkını yeni yazıya yavaş yavaş alıştırmaya çalışan ve bu amaçla yarı yarıya eski ve yeni yazıyla çıkan gazeteler de vardı. *Savaş, Rehber* gazeteleri gibi. Kısacası bu gazetelerin de yayınlarıyla, Atatürk devrimleri Bulgaristan Türkleri arasında hızla yayılıyordu.

1934'te başa geçen faşist Bulgar hükümetleri bu gelişmeyi hemen engelleme yoluna saptılar. Atatürk devrimlerini benimsemiş olan Türk gazetelerini kapattılar. Bu gazeteleri çıkaranlar ve bunlara yazı yazanlar «Kemalist» diye kovuşturuldular, eziyet gördüler, hapislere atıldılar ve Türkiye'ye kaçmak zorunda bırakıldılar. 1933 yılında 7; 1934 yılında 10; 1935 yılında da 4 Türk gazetesi kapatıldı. Ondan sonra da Türk gazetelerini kapatma işi sürüp gitti. Yalnız Türkiye'deki Atatürk rejimi aleyhinde yayın yapan ve eski yazıyla basılan Türk gazeteleri bir süre daha bırakıldı. 1937 - 1943 yılları arasında o gazeteler de kapatıldı. 1944 yılına gelindiği zaman Bulgaristan'da çıkmış olan bütün Türk gazeteleri kapatılmış bulunuyordu. Yalnız *Hakikat Şahidi* adıyla Kızanlık'ta yayımlanan Türkçe bir dergi ayakta bırakılmıştı o da Protestan misyonerlerin yayın organıydı. Türklerin kendi gazeteleri kalmamıştı.

Halk Cumhuriyeti Döneminde Bulgaristan'da Türk Basını (1944 - 1984)

9 Eylül 1944 tarihinde başa geçen Bulgar sosyalist rejiminde yeniden Türk gazeteleri çıkmaya başladı. Şubat 1945 tarihinde, Sofya'da *Vatan* adlı Türkçe bir gazete çıktı. Bulgaristan Türk azınlığını yeni rejime ısındırmaya çalışan ve yeni Türk yazısıyla çıkan gazete de kısa ömürlü oldu. Nisan 1945'te kapandı.

1 Nisan 1945 tarihinde yine Sofya'da *Işık* adlı bir başka Türkçe gazete yayına geçti. Yeni rejimin Türkçe organıydı. «Milli Vatan Cephesi Komitesi Türk Azlığı Komisyonu Organı» olduğunu belirtiyordu. Bir yandan Türk azınlığının haklarını savunmaya çalışırken, öte yandan Türk azınlığını yeni Bulgar rejimine kazandırmaya uğraşan bu gazete, 1948 yılında *Yeni Işık* adı altında çıkmaya başladı. Bulgaristan'daki en uzun ömürlü Türk gazetelerinden biri oldu. 1984 yılı sonuna kadar yayınını sürdürdü.

1947 yılında, Türk gençliğine dönük, *Halk Gençliği* adlı ikinci bir Türkçe gazete yayına başladı. Türk çocukları için de *Eylülcü Çocuk* adlı bir gazete çıkarıldı. Böylece Bulgaristan'da Türkçe olarak yayımlanan gazetelerin sayısı üçe çıktı. Her üç gazete de yeni rejimin sözcülüğünü yapıyor ve çocuklardan yetişkinlere kadar bütün Türk azınlığına seslenmeyi amaçlıyordu. Çocuk yaştakiler ve öğrenciler için *Eylülcü Çocuk*, gençler için *Halk Gençliği* ve yetişkinler için de *Yeni Işık* gazetesi çıkarılıyordu. 1953 yılında bu üç gazeteye, magazin türünde bir aylık dergi eklendi: *Yeni Hayat*. 1960 yılına kadar bu Türkçe yayın organları oldukça düzgün ve kaliteli çıktı. İstanbul Türkçesini kullanıyorlardı. Yeni yazıyla yayın yapıyorlardı. Sosyalist içerikli, oldukça düzgün bir Türkçe kullanılıyordu ve dile dikkat ediliyordu.

Sonra bozulma başladı. Türkçenin bozulmasında *Yeni Işık* başı çekti. Gazetelerin yazılarında, İstanbul Türkçesinde bulunmayan kelimeler yer almaya başladı. Kimi Azeri ağzından, kimi de doğrudan Bulgarcadan kelimeler alındığı görüldü. Sanki bu gazeteye Türkçeyi bozup yozlaştırma görevi verilmiş gibiydi. *Halk Gençliği* gazetesi Türkçeye oldukça özen gösteriyor, Türk edebi dilini çok daha iyi kullanıyordu; ama 1970 yılında bu gazete kapatıldı. Onun ardından *Eylülcü Çocuk* ile *Yeni Hayat* da kapatıldı. «Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Yayını» sıfatıyla yalnız *Yeni Işık* gazetesi yayınını sürdürdü. Bu gazete de giderek «Bulgarlaştı». Önce yalnız Türkçe olarak yayımlanırken sonraları Türkçe - Bulgarca olarak yayımlanmaya başlandı. Gazetenin Türkçe sayfaları gittikçe azaltılırken Bulgarca sayfaları arttırıldı. Giderek Türkçe yazılar Bulgarca içinde boğulmaya yüz tuttu. Gazetenin adı da Türkçe ve Bulgarca ol-

du: *Yeni Işık - Nova Svetlina.* Bu gidiş 1984 yılı sonuna kadar sürdü.

Yeni Işık'ın son sayısı 29 Ocak 1985 tarihliydi. *Yeni Işık - Nova Svetlina* adıyla yayımlanan bu son sayının onda dokuzu Bulgarca, onda bir kadarı Türkçe idi. Altı sayfalık gazetenin birinci sayfasında, Türkçe küçük bir haber vardı. Bütün öteki yazılar Bulgarcaydı. Gazetenin 2. 3. ve 5. sayfalarında da Türkçe yalnızca birer haber vardı. Ondan sonra gazetenin geri kalan bütün yazıları Bulgarcaydı. *Yeni Işık*'ın *XL.* yayın yılının 29 Ocak 1985 tarih salı günlü 12. sayısı olan bu nüsha, Bulgaristan'da basının son nefesiydi. Gazetenin 31 Ocak 1985 tarihli, 13. sayısı tamamen Bulgarca olarak çıktı. Yalnız *Nova Svetlina* adını taşıyan bu sayıda artık tek bir Türkçe kelime görülmüyordu. Böylece Bulgaristan Türk basını son nefesini vermiş oldu. Türkçe, göz göre göre boğazlandı.

Sonuç olarak, Todor Jivkov yönetimi, uzun bir kavis çizdikten sonra, 1944 öncesi Bulgar faşist yönetimini benimsemiş oldu. Tıpkı 1934 - 1944 yılları arasında Bulgaristan'da Türkçe gazetelerin kapatılması gibi, Bulgar Halk Cumhuriyeti de Türkçe gazetelerin tümünü kapattı ve bu konuda Bulgar faşizminden pek farklı olmadığını kanıtladı. Bulgar sosyalizminin «kızıl faşizme» dönüştüğünü söyleyenler haklı çıktı.

Yakın Akraba Göçü (1969 - 1978)

1969 - 1978 yıllarında Bulgaristan'dan yine bir Türk göç akını oldu. «Yakın Akraba Göçü» diye bilinen bu son göç dalgası, yirmi yıllık bir birikimin sonucuydu. Kökü, 1950' lere dayanıyordu.

1949 - 1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 156 bin Türk göçmeni gelmişti (308). Kasım 1951 tari-

---

308) Türk istatistiklerine göre gelen göçmenlerin sayısı 1949'da 1.670, 1950'de 52.185 ve 1951'de 102.202 kişi olmak üzere toplam 156.063 idi (Geray, **op. cit.**, ek tablo 2). Bulgar istatistiklerine göre 1949 yılında 1.537, 1950'de 55.789 ve 1951'de 98.341 kişi olmak üzere toplam 155.667 Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmişti **(Annuaire statistique de la R.P. de Bulgarie,** 1962, **p. 77).**

hinde birdenbire kesiliveren o büyük göç, binlerce Türk ailesini parçalamıştı. Türkiye'ye gelmiş olan 156 bin kadar göçmenin yakınlarının çoğu Bulgaristan'da kalmıştı. Göç akını sürüp gitseydi bu parçalanmış aileler birleşecek, birbirlerinden kopmuş olan yakınlar Türkiye'de kavuşacaklardı. Ama bütün hızıyla sürüp giderken birdenbire kesiliveren göç, parçalanmış ailelerin birleşmelerine de engel olmuştu. Parçalanmış aileler birbirlerine kavuşmak istiyorlardı. Bu bir.

İkincisi, 1950 - 51 göçünün birdenbire kesilmesi, 1951 Kasımında göçün hepten yasaklanması nedeniyle Bulgaristan'da göçe hazırlanmış pek çok Türk yüzüstü kalakalmıştı. On binlerce Türk, malını mülkünü elden çıkarmış, pasaportunu, Türkiye'ye göç vizesini almış olduğu halde göç edememişti. Bulgar Hükümeti, Ağustos 1950'de, 250.000 Türk göçmeni göndereceğini resmen Türkiye'ye bildirmişti. Ama o tarihten sonra topu topu 130 bin kadar göçmen göndermişti. 250 bin kişinin 120 bin kadarı Bulgaristan'da kalmıştı. Bulgaristan'daki Türk konsoloslukları da Ağustos 1950' den sonraki aylarda 212 bin kadar Türk soydaşa göçmen vizesi vermişlerdi. Bunların da 70 bin kadarı Türkiye'ye gelememişti. Kısacası, nereden bakılırsa bakılsın, Bulgaristan' da, göçe kalkışmış, pasaport ve vize almış, hatta malını mülkünü elden çıkarmış olduğu halde göç edemeden kalmış önemli bir kitle vardı. Bu kitle, Türkiye - Bulgaristan sınırının bir gün yeniden göçe açılacağı umuduyla yaşıyordu.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen büyük Türk kitlelerinin varlığı ve parçalanmış ailelerin Türkiye' de birleşme arzuları, iki komşu ülke arasında potansiyel bir sorundu. Örtbas edilmeye, yok sayılmaya, artık kapanmış gibi gösterilmeye çalışılsa bile, her an patlak verebilecek ciddi bir potansiyel sorundu. Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri veya onların geride kalmış yakınları, zaman zaman bu işi kurcalıyor ve Türk ve Bulgar makamlarını göç için sıkıştırıyorlardı.

Bulgaristan'da yaşanan önemli gelişmeler de oradaki Türklerin göç isteklerini zaman zaman kamçılıyordu. Türkleri Türkiye'ye göçe iten nedenlerden biri, kolektifleştirme hareketi olmuştu. 1949 - 1956 yıllarında Bulgaristan'daki tarım toprakları kolektifleştirildi. TKZS (Tekezese) adıyla

gerçekleştirilen bu kolektifleştirme ile büyük çoğunluğu çiftçi olan Bulgaristan Türklerinin toprakları ellerinden alınmıştı. Bu önemli gelişme Bulgaristanlı Türklerin anavatan Türkiye'ye göç isteklerini kamçıladı. O tarihlerde Türkiye'nin Bulgaristan'daki temsilciliklerine on binlerce göç dilekçesi verildi. Bulgaristan Türkleri, kitleler halinde, göç etmek istediklerini bildirmişler ve göçmen olarak anavatan Türkiye'ye kabul edilmeleri için yalvarmışlardı.

Bulgaristan Türklerinin Türkiye'deki yakınları da o tarihlerde, Başbakanlık Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğüne ve Türkiye Dışişleri Bakanlığına on binlerce göç dilekçesi verdiler. Bulgaristan'da kalmış olan yakınlarını anavatan Türkiye'ye getirmek istediklerini, onların Türkiye'de bakımını, barınmalarını üstleneceklerini ve göçmenlerin Türkiye'de devletten herhangi bir yardım istemeyeceklerini bildirdiler. Gelen dilekçeler o kadar artmıştı ki, bunlara teker teker cevap vermek yerine tek tip basılı bir kâğıtla cevap vermek uygun görülmüş ve dilekçe sahiplerine şu klişe mektup gönderilmeye başlanmıştı:

«..... *tarihli dilekçeniz karşılığıdır.*

Türk Bulgar hududu 20 Şubat 1953 tarihinden itibaren açılmış olmakla beraber, Bulgar Hükümetinin 30 Kasım 1951 tarihinden beri göçü tamamen durdurduğu malumdur. Bununla beraber hiç değilse yurdumuza gelen göçmenlerin Bulgaristan'da kalan yakın akrabalarının bir an evvel memlekete getirilebilmesi için çalışılmaktadır. Netice alındığı takdirde dilekçenizde adı geçen yakın akrabalarınıza da tercihan vize verileceğini selamlarımla bildiririm. - Hariciye Vekili Y.» (DBA)

Demek ki, Türkiye Dışişleri Bakanlığı göç yolunun açılması için çalışıyordu. Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin geride kalmış yakınlarını getirtebilmek için çaba harcıyordu. Dilekçelerde adları verilen yakın akrabalar listeye alınıyordu. Göç başlayınca bu soydaşlara öncelikle vize verilecekti. Dışişleri Bakanlığı, dilekçe sahiplerinin yakın akrabalarını Türkiye'nin Sofya elçiliğine de bildiriyor ve hep şunları söylüyordu:

«*Bulgaristan göçmenlerinden (filanca) Vekâletimize bir dilekçe vererek, isim ve adresleri aşağıda yazılı yakın akrabalarının Türkiye'ye getirilmeleri için gereken muamelenin ifasını iltimas eylemiştir.*

İmkân hususlünde nazarı itibara alınmak üzere, bunların tercihan vize verilecekler listesine ilavesini saygılarımla rica ederim. - Hariciye Vekili Y.» (DBA)

Böylece, daha 1955 - 1956 yıllarında, hem Ankara'da, hem de Türkiye'nin Sofya'daki elçiliğinde, ilerde Türkiye'ye göç edecek yakın akraba listeleri birikti. Bir gün göç başlarsa bu yakın akrabalara öncelikle vize verilecekti. Bu amaçla listeler özenle sıralanıyor, listeler, günden güne uzayıp gidiyordu.

Ne var ki, bu yıllarda Bulgaristan Hükümeti, Nuh diyor, Peygamber demiyordu. Bulgaristan Türklerinin ve özellikle Türkiye'de yakınları olanların göçlerine izin verilmesi için yapılan bütün girişimleri, Sofya Hükümeti geri çeviriyordu. Bulgar Hükümeti, içerde de, artık Türkiye'ye hiçbir zaman göçmenlik olmayacağı propagandasını yayıyordu. 1950 - 51 yıllarında göç için pasaport almış Bulgaristan Türklerinin pasaportları Bulgar makamlarınca toplanmıştı. Artık göçün söz konusu edilmeyeceği belirtiliyordu. Bulgaristan'da «göç» kelimesi âdeta yasaklanmıştı. Göçmenlikten söz etmek isteyen Türklere vatan hayini gözüyle bakılmaya başlandı. Bulgar iddiasına göre, Bulgaristan Türklerinin vatanı, sosyalist Bulgaristan idi. Sosyalist Bulgaristan'dan kapitalist Türkiye'ye göç söz konusu olamazdı ve olmayacaktı. Bulgaristan Türk azınlığı, sosyalizm kuruculuğu için çalışmalı ve Türkiye'yi unutmalıydı. Göç konusunu, kapitalist ajanlar körüklüyordu. Bunların amaçları, sosyalist Bulgaristan'ı güç durumda bırakmaktı. Göçmenlik olunca Bulgaristan'ın ekonomik kalkınma planları aksayabilirdi. Bulgar Hükümeti buna izin vermeyecekti. Göçmenlik artık yasaktı...

Bulgar Hükümeti, göç konusunda bu katı tutumunu sürdürürken aynı zamanda Bulgaristan Türk azınlığına geniş haklar tanıyormuş izlenimi yaratmaya çalışıyordu. Görünüşe göre, Bulgaristan'da bir sosyalist Türk kültürü gelişiyordu. Bulgar Hükümetinin desteğiyle, Bulgaristan'da, içerik bakımından sosyalist veya komünist, dil bakımından Türkçe kitaplar yayımlanıyordu. Nazım Hikmet'in bütün eserleri, Türkçe olarak Sofya'da, Devlet Yayınevi «Narodna Prosveta» tarafından yeniden bastırılıyordu. Türkiye'den veya Sovyetler Birliği'nden diğer «progresist» Türk yazarları seçiliyor, bunların eserleri de Türkçe olarak Sofya'da

yayımlanıyordu. Rusçadan ve Bulgarcadan seçme eserler Türkçeye çevriliyor ve Bulgaristan Türklerinin hizmetine sunuluyordu. Kalıplaşmış bir deyimle, «muhteva bakımından sosyalist, şekil bakımından milli yani Türkçe» bir yerli edebiyat gelişiyordu. Bulgaristanlı Türk ozan ve yazarların eserleri Türkçe olarak yine «Narodna Prosveta» yayınevince yayımlanıyordu. Bulgaristan Türk tiyatroları, Türkçe temsiller veriyorlardı...

Bütün bu gelişmeler Bulgaristan Türklerinin göç arzularını yine söndürmüyordu. Türkiye'deki göçmenler de Bulgaristan'da kalmış yakınlarını yanlarına çekebilmek için sürekli çaba harcıyorlardı.

Bulgar Hükümetinin, Türk azınlığını Bulgarlaştırmaya yönelik bir politika izlemeye başlaması, daha doğrusu bu politikanın giderek su üstüne çıkması, Bulgaristan'daki soydaşlarımızın haklı kaygılarını ve dolayısıyla Türkiye'ye göç isteklerini büsbütün kamçıladı. 1959/60 ders yılında Bulgaristan'daki Türk azınlık okullarının tümü Bulgar okullarıyla birleştirildi. Türk dili, yabancı bir dil gibi ve üstelik seçimlik olarak okutulmaya başlandı. Giderek Türk çocuklarının Türkçe okumaları hepten yasaklandı. Bulgaristan'daki soydaşlarımız âdeta paniğe kapıldılar. «Çocuklarımızı anavatan Türkiye'ye atabilsek ve Bulgarlaşmaktan kurtarabilsek» yollu düşünceler ve kaygılar yaygınlaştı. Bulgaristan Türk halkının yaşlıları, «bizden artık ne köy olur ne kasaba; ama şu kızanlar bari Türk toprağına geçebilse» diyorlardı. Bu düşüncelerle 1963 yılında Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine yine göç dilekçeleri yağmaya başladı. Sofya'daki Türk büyükelçiliği, Filibe ve Burgaz'daki Türk başkonsoloslukları, soydaşlarımızın akınına uğradı. Bulgaristan Türkleri, topluca anavatana göç etmek ve Bulgarlaşmaktan kurtulmak istiyorlardı. Mart 1964 tarihine kadar Bulgaristan Türklerinden yaklaşık 400.000 kişi, Türkiye'ye göç etmek istediklerini dilekçelerle bildirdiler. Bulgar makamlarınca engellenmemiş olsaydı, belki daha yüz binlerce göç dilekçesi yağacaktı. Açıkça görülüyordu ki, Bulgaristan Türkleri, kitle halinde Türkiye'ye göç etmek istiyorlardı. Bu, artık yakın akraba sınırlarını da aşıyordu.

Türk azınlığının Türkiye'ye toptan göç istekleri, Bulgar makamlarını şaşkına çevirdi. Bulgar Hükümetinin Türklere

karşı tutumu daha da sertleşti. Bu sertlik, Türk - Bulgar ilişkilerini de gerginleştirdi. 30 Aralık 1963 günü Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti programında bu noktaya da değinildi. Türk - Bulgar ilişkilerinin düzelebilmesi için aradaki «pürüzlü meselelerin görüşülerek hallinde Bulgar Hükümetinin kendisine düşeni yapması gerektiği» vurgulandı. Burada söz konusu edilen «pürüzlü mesele», Bulgaristan Türk azınlığı ve özellikle soydaşlarımızın Türkiye'ye göç sorunu idi.

8 Ocak 1964 günü Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, TBMM Karma Bütçe Komisyonu önünde şunları açıkladı:

«Bulgaristan Hükümeti, daha önce müteaddit defalar Yüksek Meclisin ve umumi efkârımızın bilgisine sunduğum üzere, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın gerek bu memleketle aramızda aktedilmiş anlaşmalar, gerek Devletler Hukuku prensipleri çerçevesinde, kendilerine tanınmış hakların ihlalini önlemek maksadıyla yapmış olduğumuz teşebbüslere elan bir cevap vermiş değildir. Ayrıca bu pek meşru haklarından ve hürriyetlerinden faydalanmaya teşebbüs eden soydaşlarımızın hırpalanmalarını ve muhtelif yollarla baskı altında tutulmalarını önleyecek tedbirleri almamakta berdevamdır.»

Bulgar Hükümeti, Türk Hükümetinin yapıcı girişimlerine bir türlü olumlu cevap vermiyordu. Türk Hükümeti, Türk azınlığı konusunda komşu Bulgaristan ile anlaşmak istiyordu. Türk azınlığının hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi için girişimlerde bulunuyordu. Anlaşmaların öngördüğü biçimde Bulgaristan Türklerinin serbest göçlerine engel olunmamasını istiyordu.

Türk azınlığının Bulgaristan'daki hazin durumu, arada bir Türkiye basınına da yansıyordu. *Dünya* gazetesinde Falih Rıfkı Atay, «Bir milyon Türk'ün yokedilişi» diye başyazı yayımlıyor ve şunları söylüyordu [309]:

«1956 sonunda Bulgaristan'da 1.151.706 Müslüman vardı. Bunun 865.945'i Türktü. 19 Şubat 1946'da Bulgar komünist lideri ve Başbakan Georgi Dimitrof, Sofya askeri öğrencileri önünde:

309) Falih Rıfkı Atay, «Bir milyon Türk'ün yokedilişi» (başyazı), **Dünya** gazetesi, 18 Temmuz 1966, No. 6916.

— Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın izlerini tamamıyla silmeliyiz, demişti.

Daha 1946/47 ders yılında devletleştirilen Türk okullarının Bulgarlaştırılması yolunda Türkçe derslerin sayıları azaltılmaya başlanmış, 1950/51 ders yılında Türkçe dersler sayısı yarıya indirilmiş, 1953/54 ders yılında Türkçe ancak haftada iki saat bir yabancı dil gibi üstünkörü öğretilmeye başlanmıştır. 1957/58 ders yılında ise Bulgar okulları ile birleştirilmiştir. 1960 istatistiklerinde Bulgaristan'da 112.733 Türk öğrencisi bulunduğu, bunların 111.933'ünün yalnız Bulgarca eğitim gördüğü, geriye kalan 800 Türk çocuğunun yarı Bulgarca, yarı Türkçe okuduğu açıklanmıştır. 28 Mayıs 1962'de Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkof bir Türk köyünde :

— Bulgaristan Cumhuriyeti artık çok milletli bir devlet değildir, demiştir.

Bu, bir milyona yakın Türkün burnumuzun dibinde yokedilişi faciasının bir bölümünden ibaret!..»

Yine *Dünya* gazetesinde Bulgaristan Türklerinin Bulgarlaştırılıp yok edilmeleri üzerine bir dizi belgesel yazı yayımlanıyor ve şunlar vurgulanıyordu :

«Toparlamak gerekirse, kesin olarak şunlar söylenebilir: Bulgaristan Türkleri bugün topyekün Bulgarlaştırılıp yok edilmektedir. Bu Bulgarlaştırma politikası, rejimin özelliğine uygundur. Yani totaliter rejimin total bir asimilasyon politikasıdır. Total asimilasyon politikası, Türk cemaatini çok yönlü olarak kavrar ve toptan eritmeyi amaç güder. Bu politikanın özellikle kültürel, ekonomik ve sosyal alanlardaki uygulaması çok daha açık olarak göze batar. Eğitim Bulgarlaştırılmıştır. Türk kültürü söndürülmek üzeredir. Ekonomik asimilasyon tamamlanmış ve Bulgaristan Türkleri paryalaştırılmıştır. Sosyal asimilasyon hızla devam etmektedir. Bu hızlı gidişle, Bulgaristan Türkleri, bir veya iki kuşak sonra varlıklarını kaybedeceklerdir.» [310]

Bu yazıların yayımlanmasından bir ay kadar sonra, 16 - 21 Ağustos 1966 tarihlerinde, Bulgaristan Dışişleri Bakanı

---

310) Ali Tekin, «Bir Milyon Türkün Yok Oluşu», **Dünya** gazetesi, 23-28 Temmuz 1966, No. 6921-6926. Altı gün süren bu tefrikada önemli doneler vardır. Yukardaki satırlar, tefrikanın 26-27 Temmuz 1966 günlü sayılarından alındı.

İvan Başef, Türkiye'ye resmi bir ziyaret yaptı. Bu gezi sırasında Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları ve göç sorunları görüşüldü. Görüşmeler sonunda, 21 Ağustos 1966 günü yayımlanan Türk - Bulgar ortak bildirisinde şu satırların da yer aldığı görüldü [311] :

«Her iki Bakan (Çağlayangil ve Başev), yakın akrabaları Türkiye'ye daha önce göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye ihtiyari göçleri meselesinin makul bir şekilde, en kısa zamanda halledilmesi gerektiği hususunda mutabık kalmışlardır. Bu konuda uygulanacak usulleri tespit etmekle eksperlerini görevlendirmişlerdir.»

Böylece, on beş yıldan beri ilk kez, Türkiye ile Bulgaristan arasında yeni bir göç anlaşması ihtimali belirdi. Bulgarlar, 1951 Kasımından beri göç konusunu görüşmeye bile yanaşmamışlardı. Türkiye'nin bu konudaki sayısız girişimleri sonuçsuz kalmıştı. On beş yıl direndikten ve Türklerin göçünü engelledikten sonra, nihayet Bulgaristan bu konuda olumlu bir tutum takınıyordu. İki ülke Dışişleri Bakanları, sınırlı ölçüde de olsa, göç işinin çözümlenmesi için anlaşmışlardı. Göçün nasıl ve ne zaman yapılacağı konularında iki komşu ülke uzmanları görüşmeler yapacaklardı.

Türk ve Bulgar eksperleri Aralık 1966 - Ocak 1967 tarihlerinde Sofya'da, görüşmeler yaptılar. Ama tam bir anlaşmaya varılamadı ve bir Türk - Bulgar göç anlaşması yapılamadı. Göçmenlerin taşınmaz malları ve yanlarında getirebilecekleri eşyalar konusunda iki taraf arasında görüş ayrılıkları belirdi. Kasım 1967 tarihinde, Ankara'da, Türk - Bulgar göç müzakereleri yeniden başladı. 1967 yılında görüş birliğine varılamadı ve bir anlaşma imzalanamadı. Türkiye'deki göçmen temsilcileri de gelecek göçmenlerin haklarıyla, çıkarlarının en iyi biçimde korunmasını istiyorlardı. Göçmenlere Yardım Derneği Yönetim Kurulu ve İstişari Kurulu üyelerinin tümünün imzalarını taşıyan 11 Ocak 1968 günlü bir muhtırada aşağıdaki görüşler ileri sürülüyordu :

«Bulgarların sistematik bir imha siyaseti sonucu Bul-

311) Dışişleri Bakanlığı, **Ortak Bildiriler Bülteni, Sayı 1 (2 Aralık 1961 - 31 Aralık 1966)**, Ankara, Mayıs 1967, s. 125. Türkiye Bulgaristan Ortak Bildirisi, 21.8.1966.

garistan'da milyonu mütecaviz soydaşlarımızın milli varlıklarının yok olma tehlikesi muvacehesinde Anayurda göç etmeleri zaruridir. Ancak:

1 — Göçmenlere Yardım Derneği, memleketimizle Bulgaristan arasında yapılması tasarlanan göç anlaşmasında, gelecek soydaşlarımızın hak ve menfaatlerinin azami derecede hassasiyetle muhafaza ve müdafaa edilmesi için aşağıdaki hususların nazarı itibara alınması gerektiği kanaatindedir:

a — Göçmenlere ait gayri menkullerin serbest satışı yolu ile tasfiyesi, Bulgaristan'ın iktisadi ve sosyal rejimi dolayısıyla mümkün olamayacağına göre, bu gayri menkul bedellerinin Bulgar Hükümeti tarafından ödenmesi ve bedellerinin anayurda transferinin sağlanması,

b — Ev eşyaları ile zati eşyaları dahil, bilumum menkul mallarının Bulgar gümrüğünden muafen Türkiye'ye naklinin temini,

c — Göçmen kardeşlerimizin emeklilik ve sosyal sigortaları ile ilgili müktesep haklarının devri esaslarının anlaşmaya derci,

d — Şayet halen yapılmakta olan müzakereler sonucu bir göç anlaşması yapılacak ise Bulgaristan'da kalacak diğer soydaşlarımızın ilerde anayurda göç edebilme imkânlarının anlaşmada mahfuz tutulması,

2 — Yapılacak göç anlaşması, yukardaki esasları ihtiva etmediği takdirde, bunun milli menfaatlerimize uygun olmayacağı ve bundan doğacak sorumluluğun Bulgar Hükümetine raci olacağı da aşikârdır. Zira bu esaslar kabul edilmediği takdirde Bulgarların çok cüzi miktarda soydaşımızı çırıl çıplak memleketimize atmak ve kalanlarının göç etme umudunu söndürmek istediği ortaya çıkacaktır...» (312)

Göçmenlere Yardım Derneği bu muhtırayı 11 Ocak 1968 günü Başbakanlığa ve Dışişleri Bakanlığına sundu. Yukardaki esasların Bulgarlara kabul ettirilmesi için Türk heyetinin ısrar etmesini ve bu esaslardan hiçbir taviz verilmemesini Türk Hükümetine iletti. Bu haklı istekler Bulgar Hükümetine tam olarak kabul ettirilememiş olmakla birlikte, uzun müzakereler sonunda bir Türk - Bulgar göç anlaşması hazırlanıp parafe edilebildi.

312) Göçmenlere Yardım Derneğinin 10 Ocak 1968 tarihli muhtırası.

24 Şubat 1968 günü Türkiye Dışişleri Bakanlığı aşağıdaki bildiriyi yayımladı:

«Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti heyetleri arasında, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçleri konusunda bir müddetten beri yapılan müzakereler sona ermiştir.

Karşılıklı anlayış havası içinde cereyan eden müzakereler, bir anlaşma parafe edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu anlaşma hükümleri gereğince, 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları ile ailevi ve akrabalık bağları aşağıda gösterilen Türk asıllı Bulgar vatandaşları Türkiye'ye göç edebileceklerdir:

1) Karı, koca, 2) Ana, baba, büyük ana, büyük baba ve bunların ana ve babaları, 3) Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları, 4) İşbu anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşlerle ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr reşit ve gayri reşit çocukları.

Bu kategorilere dahil kimselerin tamamının Türkiye'ye göçü, Nisan - Kasım ayları arasında vuku bulacak ve bunların pasaport ve vize için müracaat usulü ve sürelerinin teferruatı her iki memlekette bilâhare ilan edilecektir.

Göçmenler, ev ve zat eşyalarıyla, ihracı yasak olmayan meslek ve sanat araç ve gereçlerini, herhangi bir ihraç vergisine tabi tutulmaksızın getirebileceklerdir.

Göçmenler, göç etmeden önce gayri menkulleriyle hayvanlarını serbestçe tasfiye edebileceklerdir. Gayri menkul tasfiyesinin gerçekleşmesine, yetkili Bulgar makamları yardım edecektir.

Göçmenler, bahis konusu tasfiyeden mütevellit paralarla, Bulgaristan'dan ihracı ve Türkiye'ye ithali yasak olmayan malları satın alıp getirebileceklerdir.

Bu anlaşmanın hükümleri sadece tespit edilen kategorilere dahil şahıslara tatbik olunacaktır.

Anlaşma, tasdiknamelerin teatisinden sonra yürürlüğe girecek ve bu hususta her iki taraf bildiri yayımlayacaktır.» (313)

313) Türk basınında daha anlaşmanın parafe edildiği tarihte, 25 Şubat 1968'de yayımlanan bu esaslar, Bulgaristan Türk basınında ancak anlaşma yürürlüğe girdikten sonra, Ağustos 1969'da yayımlandı. Bkz. «Bulgaristan - Türkiye antlaşması tasdik edildi», **Yeni Işık**, 21 Ağustos 1969, sayı 100.

Bu resmi bildiriyle, hazırlanan göç anlaşmasının içeriği ilk kez kamuoyuna duyurulmuş oldu. O güne kadar kapalı kapılar arkasında görüşmeler yapılmış, görüşmeler basına da sızmıştı. Ama neler görüşüldüğü, yapılacak göç anlaşmasının nasıl bir anlaşma olacağı bilinmiyordu. Şimdi ilk kez anlaşmanın özü halka duyuruluyordu. Uzun zamandır beklenen göç anlaşması sonunda parafe edilmiş, bunun imzalanması ise Bulgar Başbakanı Todor Jivkof ile Dışişleri Bakanı İvan Başef'in yakında Türkiye'ye yapacakları ziyarete kadar ertelenmişti.

Parçalanmış aileleri birleştirmeyi amaçlayan anlaşma, gerçekte bu amacından epey uzak kalıyordu. Türkiye'deki bir göçmen, Bulgaristan'da kalmış olan evli kardeşlerini anayurda göçmen olarak getiremeyecekti. Evli kardeşler anlaşma dışında bırakılmıştı. Oysa 1952 yılından önce birbirinden kopmuş olan kardeşler söz konusuydu. Yani bu kardeşler artık yaşını başını almış ve evlenmişlerdi. Evlenmek sanki suçmuş gibi, evli kardeşler göç etme hakkından yoksun bırakılmışlardı. Keza amcalar, dayılar, teyzeler, halalar, yengeler ve bunların çocukları da anlaşma dışında bırakılmışlardı. Bunlara da Türkiye'ye göç izni verilmeyecekti. Kısacası, göçmen kategorileri bakımından anlaşma çok kısıtlı, çok dar idi. Bulgaristan Türklerinin anavatan Türkiye'ye topluca göç arzularına cevap vermek ve genel göç sorununa köklü çare bulmak şöyle dursun, parçalanmış aileleri birleştirebilmekten de uzak kalıyordu.

Göçün dar tutulması, evli kardeşlerin bile göç dışında bırakılması, Bulgar tarafının ayak diremesinden ileri gelmişti. Çünkü Bulgaristan, iş gücü kaybedecekti. Geniş bir göç, Bulgar ekonomisine zarar verebilirdi. Bazı sektörler aksayabilirdi. Özellikle tarım sektörü sarsıntı geçirebilirdi. Bu yüzden Bulgaristan, göçün dar tutulması için direnmişti. Yoksa Türkiye için hava hoştu. Gelecek olan göçmenler, «serbest göçmen» kategorisinde olacaklardı. Yani Türk Hükümetinden hiçbir yardım görmeyecekler, istemeyeceklerdi. Türk Hükümeti, göçmenlerin beslenmesi, barındırılması, iskânı, ev bark sahibi yapılması ve üretici duruma geçirilmesi için hiçbir yük altına girmiyor, hiçbir sorumluluk üstlenmiyordu. Göçmenler, Türkiye'deki yakınlarının sorumluluğu altında olacaklardı. Böyle olunca, gelen göçmen-

lerin sayısının az olması veya çok olması, Türk Hükümetini pek fazla ilgilendirmiyor, kaygılandırmıyordu. Türkiye, gelen göçmeni alıyor, ama Bulgaristan fazla göçmen göndermiyordu.

Böyle olduğu halde, Bulgar propagandası yine üste çıkıyordu. Bulgaristan'daki soydaşlarımıza, «Türkiye sizi istemiyor» deniyordu. Hatta daha da ileri gidiliyor, «Türkiye sizi sattı, Ankara Hükümeti sizi sattı,» deniyordu. «Bulgaristan gönderiyor, Türkiye almıyor» deniyordu. Bulgar propagandası büsbütün etkisiz de kalmıyordu. Göç dışında kalan Bulgaristan Türkleri, büyük bir düş kırıklığıyla, üzüntüye boğulmuşlardı. «Anlaşma bizi tutmuyor» diye üzülüyorlar ve «Türkiye bizi acaba neden istemiyor?» diye soruyorlardı. O günlerde Bulgaristan Türkleri arasında uzun bir röportaj yapan gazeteci Salih Uygur, bir yazısına şöyle başlık atmıştı [314] :

«Bulgaristan'da karşılaştığım her Türk şu suali soruyordu : Türkiye neden gelmemizi istemiyor?»

Evet, göç anlaşması dardı. Bunun suçunu Bulgaristan Türkiye'ye yüklemeye çalışıyordu. Bulgar propagandası yoğundu. Sonra, gelecek göçmenlerin hak ve çıkarları da anlaşmada yeterince korunamamıştı. Bu da Bulgarların direnmesinden ileri gelmişti. Gerçi, «göçmenler, taşınmaz mallarını serbestçe tasfiye edecekler» deniyordu. Ama gerçekte bu, havada, teoride kalıyordu. Çünkü Bulgaristan Türklerinin taşınmaz malları zaten ellerinden alınmıştı. Tarlalar, bağlar, bahçeler, tapulu korular, çayırlar hepsi devlet kooperatiflerine geçmişti. Bunlar için Bulgar Hükümeti, bir tek kuruş tazminat ödemiyor, ödemeye yanaşmıyordu. «Taşınmaz mal» olarak Türk ailelerinin genellikle birer evleri vardı. Bunlar satılabilecekti. Daha doğrusu değerlerinin çok altında bu evler elden çıkarılacaktı. Ama evlerinin satışından elde edecekleri paraları göçmenler yanlarında getiremeyeceklerdi. Yalnız bazı Bulgar malları satın alıp getirebileceklerdi. Getirebilecekleri mallar da pek sınırlıydı...

İşte, göçmenlere tanınan haklar yalnızca bu kadardı.

---

314) Salih Uygur, «Büyük Göç Başlıyor. Tuna Boylarından Anadolu'ya», röportaj. **Yeni Gazete,** İstanbul, 11 Mart 1969. Gazetede bu büyük yazı dizisi 18 gün, 11 - 28 Mart 1969 arasında sürmüştür.

Açıkçası, bu soydaşlarımız, bir ömür boyu çalışıp biriktirdiklerini, hatta babadan, dededen kalan varını yoğunu Bulgaristan'da bırakmaya zorlanıyorlardı. Emeklilik ve sosyal sigorta hakları bakımından da durum pek farklı değildi. Yıllarca Bulgaristan'da hizmet vermiş, ücretinden, maaşından, emeklilik keseneği, sigorta pirimi ödemiş olan Türk göçmenleri, bu haklarından da yoksun kalıyorlardı. Kazanılmış haklarını ister istemez terk etmek zorunda kalıyorlardı. «Halkçı» Bulgar Hükümeti, Türk halkının ücretinden, maaşından kestiği paraları bile hak sahiplerine ödemiyordu...

Bunlardan da anlaşılacağı gibi, Türk - Bulgar göç anlaşması pek yetersizdi. Ancak kısıtlı, sınırlı bir göç sağlıyordu. Göçmenlerin hak ve çıkarları yeterince korunamıyordu. Ama, bütün kusurlarına rağmen, bu anlaşmanın yapılabilmiş olması bile başlıbaşına bir aşamaydı. Çünkü Türkiye ile Bulgaristan arasındaki kördüğüm ilk kez çözülmeye başlanmıştı. Bulgaristan'da Türk azınlığının hak ve özgürlükleri ve özellikle göç işi, Türkiye ile Bulgaristan arasında yıllardır çözülemeyen bir kördüğüm olmuştu. 1951 yılından beri çözüme bağlanamayan bu sorun yüzünden Türk - Bulgar ilişkileri de normale dönüşemiyordu. Çünkü Bulgaristan Türkleri davası ve göç sorunu, iki komşu ülke ilişkilerinin belkemiğini oluşturuyordu. Bu sorun askıda kaldıkça da ikili ilişkiler, dostluğa dönüşemiyordu. Göç anlaşmasıyla Türk - Bulgar ilişkilerinin gerçekten düzeltilmesine doğru ciddi bir adım atılmış oluyordu. Aradaki buzlar eriyordu. Artık Türk - Bulgar dostluğundan söz edilmeye başlanıyordu. Yapılan bu göç anlaşması bir başlangıç olabilirdi. Bunun eksikleri, kusurları, ilerde, yeni anlaşmalarla giderilebilirdi. Kısacası, göç anlaşması, bütün kusurlarına rağmen, bir umut yarattı. 1951 yılından beri göçe kapalı tutulan Bulgar sınırı ilk kez biraz aralandı. Kör kilit ilk kez açılıyordu. Bunun arkası gelebilirdi. Anlaşma, böyle bir umut yaratmış olması bakımından önemliydi.

Göç anlaşmasının parafe edilmesinden bir ay kadar sonra, 20 - 26 Mart 1968 tarihlerinde, Bulgar Başbakanı Todor Jivkof, kalabalık bir heyetle birlikte Türkiye'ye resmi

bir ziyaret yaptı. Oldukça gösterişli geçen bu gezinin en önemli sonucu, önceden hazırlanmış bulunan göç anlaşmasının imzalanması oldu. 22 Mart 1968 günü sabah saat 11'de, Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başef, Ankara'da, Türkiye - Bulgaristan göç anlaşmasını imzaladılar. İmza töreninde Türk Dışişleri Bakanlığından Azınlıklar ve Emlak Dairesi (AZEM) Genel Müdürü Nihat Dinç, yardımcısı Vedat Erkul ve Şube Müdürü Bilâl N. Şimşir de bulundular. Nihat Dinç daha sonra Sofya Büyükelçiliğine atanacak ve anlaşmanın uygulanmasında da rol alacaktı. Kısaca «Yakın Akraba Göçü Anlaşması» veya «Kısmi Göç Anlaşması» olarak da bilinen bu anlaşmanın tam resmi adı şudur [315] : «*Yakın Akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmeleri hakkında Anlaşma.*»

23 Mart 1968 günü çıkan Türk gazeteleri, göç anlaşmasının imzalanmasına geniş yer verdiler. *Cumhuriyet* gazetesi, «Türk - Bulgar görüşmeleri sona erdi. Göç anlaşması dün imzalandı» diye başlık attı ve anlaşmanın başlıca maddelerini sütunlarına aktardı. *Hürriyet*, haber başlığında şunları söyledi: «Parçalanmış göçmen ailelerinin birleştirilmesi konusunda iki yıla yakın bir zamandan beri yürütülen çalışmalar, Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanlarının hazırlanan anlaşmayı imzalamaları ile dün tamamlanmıştır.» *Milliyet*, Bulgar başbakanının görüşmelerden memnun kaldığını haber verdi ve «Bulgarlarla göç anlaşması dün imzalandı. 1952 yılına kadar göç etmiş olan Türklerin yakınları gelebilecek» dedi. *Tercüman* gazetesi, anlaşmanın imzalandığını duyururken, «Göç edeceklerin sayısı haftada 300'ü geçmeyecek. Çağlayangil, Bulgar Hükümetinin Türklere iyi muamele etmesini istedi» diye ekledi. *Zafer* gazetesi, anlaşmanın imzalandığını haber verirken şu açıklamayı yaptı: «Yeni anlaşma parçalanmış ailelerin birleştirilmesini öngörüyor. Bulgar Dışişleri Bakanı, imzalanan bu belge bizim için çok kıymetlidir. Anlaşmayı titizlikle tatbik edeceğiz, dedi.» Gazetelerin çoğu, anlaşmaya göre haftada 300 göç-

315) Anlaşmanın tam metni için bkz. **Türk Kültürü**, Nisan 1968, sayı 66, ss. 342-347.

men geleceğini, yani sel gibi bir göçmen akını olmayacağını vurguladılar [316]. Aralık - Mart aylarında göç olmayacağı, yalnız Nisan - Kasım aylarında göçmen alınacağı da belirtildi. Anlaşma metni eksiksiz olarak *Türk Kültürü* dergisinde yayımlandı [317]. Bir gazete bu anlaşmayla topu topu 25.000 kadar göçmen geleceği yolunda tahmin yürüttü [318].

Göç anlaşmasının yürürlüğe girmesi 1969 yılına kaldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, imzalanmasından bir yıl sonra, 17 Mart 1969 tarihinde anlaşmayı onayladı. Beş ay kadar sonra 19 Ağustos 1969 günü, anlaşmanın onay belgeleri Sofya'da törenle teati edildi. Törende Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı Haralambi Traykof ile Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Nejat Ertüzün ve çalışma arkadaşları hazır bulundular. Karşılıklı kısa konuşmalar yapıldı. Bu anlaşmanın Bulgaristan'la Türkiye arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini geliştirdiği söylendi. Onay belgelerinin değiş tokuş edilmesi üzerine Bulgar Dışişleri Bakanlığınca anlaşmanın nasıl uygulanacağı yolunda bir açıklama yapıldı. Bulgaristan Türklerine dönük olan bu açıklama, oradaki Türk gazetelerinde yayımlandı. [319] Böylece anlaşmanın yürürlüğe konulması için gereken formaliteler tamamlanmış oldu ve imzalanmasından bir buçuk yıl kadar sonra anlaşmanın uygulanmasına geçildi.

8 Ekim 1969 Çarşamba günü, Bulgaristan'dan ilk göçmen kafilesi Edirne'nin Karaağaç istasyonuna geldi. Törenle, halk oyunlarıyla ve bando ile karşılandı. Edirne belediye bandosu, «Yaslı gittim, şen geldim» ve «Annem beni yetiştirdi, bu yerlere yolladı» marşlarını çalıyordu. [320] İlk göçmen kafilesinin karşılanmasında göçmenlerin yakınlarından başka, Edirne valisi, diğer yetkili kişilerle, gazeteciler de bulundular. Duygulu sahneler yaşandı. «Anayurda Hoş Geldin», «Göçmen Kardeş, Anayurt Seni Sevgiyle

316) **Akşam, Dünya, Tercüman, Vatan** ve **Yeni İstanbul,** 23.3.1968.

317) **Türk Kültürü** dergisi, Sayı 66, Yıl VI, Nisan 1968, ss. 342-347.

318) **Vatan** gazetesi, 23.3.1968.

319) «Bulgaristan-Türkiye antlaşması tasdik edildi. Antlaşma nasıl uygulanacak?», **Yeni Işık** gazetesi (Sofya), 21.VIII.1969, Sayı 100.

320) «Bulgaristan'dan ilk göçmen kafilesi dün Edirne'ye geldi. Irktaşlarımız yeri öpüp, Allah'ım şükürler olsun. Allah Türk milletini korusun» dediler. **Tercüman** gazetesi, 9.10.1969.

Kucaklar» yazılı dövizlerle karşılanan göçmenler, yeri öpüp «Allaha şükürler olsun. Allah Türk milletini korusun» diye sevinç gözyaşları döktüler. Haber Ajansı (HA) muhabiri bu ilk göçmen kafilesinin gelişini şöyle anlatıyordu:

«Edirne, (HA) — Bulgaristan'dan ilk göçmen kafilesi dün (8.10.1969) saat 15'te anavatana gelmiştir. Parçalanmış Türk ailelerini birleştirmek amacıyla Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan anlaşma gereğince dün gelen 82 kişilik ilk kafilede, 17 yıl önce Bulgaristan'dan göç etmiş Türklerin yakınları bulunmaktadır.

Saat 14'te Bulgaristan'ın Svilengrad (Mustafapaşa) istasyonundan hareket eden özel tren saat 15'te Edirne'nin Karaağaç istasyonuna girmiş ve binlerce vatandaş tarafından sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Şehir bandosunun çaldığı marşlarla karşılanan katarın penceresine çıkan göçmenlerin gözyaşlarını tutamadıkları görülmüştür.

Göçmen aileleri Karaağaç göçmen istasyonunda başta Vali Haydar Özkın, mülki ve idari amirler, Ankara'dan gelen Kızılay Genel Başkanı Rıza Çerçel'in başkanlığında bir heyet ve göçmenlerin yakınları tarafından karşılanmışlardır. Göçmen kardeşlerin karşılanması, başlıbaşına bir olay olmuş, göçmen aileleri ile onları karşılayan perondaki halk da gözyaşlarını tutamamıştır. Vali Özkın, seçim yasaklarına girdiği için kısa bir konuşma yapmış, 'Anavatana hoş geldiniz. Bütün soydaşlarım adına sizleri selamlarım. Hepinizi en aziz hislerle selamlıyorum. Burası sizin vatanınız. Burada el ve gönül birliği yapacağız. Ülküde, duyguda ve memleketin geleceğinde hep birlikte olacağız, Yeni hayatınızda başarılı olmanızı dilerim' demiştir.

Vali Özkın, göçmen kafilesi başkanı İsmail İsaef'e Türk bayrağını hediye etmiş, 'Gözlerinizdeki yaşlardan en çok hasret kaldığınızı anladığım bayrağımızı sizlere vermekle çok mutluyum' demiştir.

Göçmen kafilesi başkanı, kendisine verilen Türk bayrağını öpüp, gözlerine defalarca sürmüş, 'Allah bize bu günleri gösterdi. Bundan sonra ölsek de gam yemeyiz' demiştir.

Bayrağın verilişi, hislerle dolu bardağı taşıran son dam-

la olmuş ve vagondaki göçmenlerle perondaki kalabalık hıçkıra hıçkıra ağlamıştır.» [321]

Göçmenleri getiren katar, göçmen konukevinin önündeki rampaya yanaşmış ve göçmenler, yanlarındaki valizleriyle oraya inerek kendileri için hazırlanmış birkaç günlük evlerine gitmişlerdir. Göçmenlere burada, Kızılay'ın kendileri için hazırlattığı mercimek çorbası, tas kebabı, pilav ve un helvası ikram edilmiştir.

Türk ve Bulgar makamları arasında varılan uyuşmaya göre, her hafta, çarşamba günleri, en çok 300 kişiden oluşan bir göçmen kafilesi gelmesi gerekiyordu. İlk kafilenin de 300 kişilik olacağı sanılıyordu. Ama Bulgar makamları bu kafileye ancak 82 göçmen yetiştirmişlerdi. Kafiledekiler, Eskicuma ve Şumnu yörelerindendi. Bunların içinde cihan pehlivanımız Koca Yusuf'un torunu da vardı. Şumnu'nun Karalar köyünden olan ve dedesinin adını taşıyan Koca Yusuf torunu ve ailesi, Manisa'daki yakınlarının çağrısı üzerine gelmiş ve gazetecilerin ilgisini çekmişti [322].

8 Ekim 1969 günü Türkiye'ye ayak basan ilk kafileden sonra, on yıl boyunca, her hafta Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç kafileleri sessiz sessiz, usul usul akacaktı. Yalnız kış aylarında, Aralık-Mart döneminde ara verilen göç akını, tahminleri aşacaktı. İlk göçmen kafilesinin Türkiye'ye indiği gün Türk Haberler Ajansı (THA) Sofya'dan şu haberi geçmişti:

«İki Hükümet arasında imzalanan anlaşma uyarınca dün başlayan göç, Bulgaristan'da gün geçtikçe önemi artan ciddi bir sorun haline gelmiştir.

1951-1952 (1950-51 olacak-BNŞ) yıllarında 'anavatana göç' kavramı içinde Türkiye'ye gelmiş olan göçmenlerin Bulgaristan'da kalan yakınlarının memleketimize göç etmelerini sağlayacak yeni anlaşma çeşitli etkileriyle Bulgar Hükümetini endişeye düşürmektedir.

Yapılan hesaplarda 30 bin kişiyi kapsayacağı sanılan yeni göçün, çeşitli akrabalık bağlarıyla 10 misli kabarık bir sayıya ulaşacağı ihtimali Bulgaristan Hükümeti açısından başlıca endişe kaynağı olmuştur. 1951-1952 (sic) gö-

321) **Yeni Gazete**, 9.10.1969.

322) 9.10.1969 günlü **Cumhuriyet, Günaydın** vb. gazeteler bunu haber olarak geçmişlerdir.

çünün içine aldığı 200 bin göçmenin üstünde bir akın olabileceği korkusu Bulgar Hükümetini birtakım engelleyici tedbirler almaya itmiştir.

Öte yandan göç hareketinin bir çorap söküğü gibi beklenenden çok daha fazla sayıda bir kitleyi kapsayacağı ve bu arada üretken güçlerin de Türkiye'ye akacağı endişesi Bulgar Hükümet yetkilileri için düşündürücü olmaktadır.» (323)

Göç anlaşması biraz geniş tutulsa, gelecek göçmenlerin sayısı, hiç kuşkusuz kat kat artardı. Bulgaristan Türk azınlığı, çorap söküğü gibi çözülür gelirdi. 1969 yılında Bulgaristan'da Türkler arasında uzun bir inceleme yapan ve 18 gün süren bir röportajı yayımlayan Gazeteci Salih Uygur' un yerinde edindiği izlenime göre, «İki milyona yakın Türk göç etmek için hazırlanıyor» idi. Salih Uygur, aydın bir Bulgaristanlı Türkün açıklamalarını gazeteye şöyle aktarıyordu:

«Şu göç meselesi iki yıldır ortaya çıktı bey... Millet yeni yeni yaptırdığı evleri, yarıda bıraktı. Avlularına taş döşemekten vazgeçtiler. Bulgaristan'da 2 milyona yakın Türk var. Kim ne derse desin, partili veya partisiz, hepsi de göç arzusunda... Çok sıkıntı gördük. Son son, durumlarımız düzeldi, amma... Gelecekten korkuyorlar... İsteksiz görünenler de var. Bunlar, çoğunlukla ümitlerini tüketmişler. Göç lafından bıkmışlar. Ne yaparlarsa yapsınlar, ne kadar iyi durumda olurlarsa olsunlar, Türkiye'de bulunmak istiyorlar...

— Mademki şimdi rahat olduğunuzu söylüyorsunuz, öyle ise, korktuğunuz gelecekte ne var?

Diğer Bulgaristan Türkleri gibi, net İstanbul şivesi ile konuşan Mehmet Selim, kelime kelime durumu şöyle özetliyor:

— Yaşı 40'ın üzerinde olan herkes, Kral Boris zamanındaki korkunç eziyetleri hatırlar. Bulgar faşistler, az mı Türkün canına kıydılar? Hitler'in emri ile, Boris'in kafasına kurşun sıkılınca, biraz nefes alır gibi olduk. Ben, çocuktum. İnek, koyun çobanlığı yapardım. Bulgar çocukları,

323) «Bulgaristan'dan gelen göçmenler heyecanla karşılandı. Göçün artması hali Bulgarları düşündürmeye başladı», **Hürriyet**, 9 Ekim 1969.

faşist babalarının tesiriyle bana eziyet ederler, su kabağına pislik doldurup yidirmeye çalışırlardı. Harp bitti, Ruslar geldi. Ruslar, Türklere hiç dokunmadı. Arazilerimiz alındı, ama Bulgar faşizminin de dehşeti kayboldu. Ruslar, bütün Bulgar faşistlerini temizlediler... Şimdi, son birkaç yıldır, gene Bulgar milliyetçiliği belirdi. Evet... Camilerimiz temiz, dini vecibelerimize karışan, eden yok... Hatta, hafızlara, hocalara bile iyi maaş bağlandı. Ama... 1959'da, hepten Türk okullarını kapattılar. Neden? İki yıl, Türkçe okumak da yasaktı. Şimdi, okullarda, haftada bir saat Türkçe ders var... Yani, anlayacağınız, biz, yeniden canlanan Bulgar milliyetçiliğinden korkuyoruz... Boris devrinin geri gelmesinden, mekteplerden sonra camilerin de kapatılmasından korkuyoruz. İşte bunun için, bir an önce anavatana gitmek arzusundayız. (324)

Bulgaristan Türk azınlığı, Kral Boris dönemindeki gerici Bulgar faşizminin hortlamasından korkuyordu. Daha doğrusu, «Teoride sosyalist, pratikte şoven» denilen Bulgar kızıl faşizminin azgınlaşmasından korkuyordu. Faşizmin, şovenizmin komşu Bulgaristan'da yeniden hortladığı, Türk azınlığına Kral Boris dönemini aratabileceği seziliyor ve görülüyordu. Türk okulları kapatılmış, Türkçe eğitim yasaklanmıştı. Gidiş, 1930'ların, 1940'ların faşist gidişiydi. Aynı yöntemler kullanılıyordu. Geçmişin tecrübelerinden de yararlanan kızıl faşizm veya sosyal faşizm, Türk azınlığı için öldürücü olabilirdi. Bulgaristan Türk azınlığı, yok olmak gibi bir tehlike karşısındaydı. Bu yüzden, iş işten geçmeden canını Türkiye'ye atmak istiyordu. Bu yüzden, 2.000.000'a yakın Türk, Bulgaristan'dan kaçıp kurtulmak için hazırlanıyordu. İmkân verilse hemen hemen bütün Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye göç edecekti. Ne var ki göç anlaşması çok kısıtlıydı. Bu yüzden kimi Türk gazeteleri bu anlaşma çerçevesinde Türkiye'ye topu topu 25-30 bin kadar göçmen gelebileceğini tahmin etmişlerdi. Bulgar makamları bu rakamın on kat artabileceğinden endişe duyuyorlardı. Sınırlar açılsa, sayılar kat kat artacak ve belki bütün Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye geleceklerdi.

1968 göç anlaşmasının imzalanması ve yürürlüğe gir-

---

324) Salih Uygur, «Büyük Göç Başlıyor. 2 Milyona yakın Türk göç etmek için hazırlanıyor», **Yeni Gazete**, 21 Mart 1969.

mesi, Bulgaristan Türk azınlığı sorununu yeniden güncelleştirdi. Türk basınında sık sık göçle ilgili yazılar görüldü. Bellibaşlı gazeteler, göçün nedenlerine inmek için araştırmalar yaptılar. Bulgaristan'a yazarlar, muhabirler gönderdiler. Dizi yazılar, röportajlar yayımladılar.

Göç anlaşmasının yapıldığı günlerde, *Hürriyet* gazetesi, Doğan Uluç imzasıyla «Büyük Göç» başlıklı bir röportaj yayımladı (325). Doğan Uluç'un yazdığına göre, Bulgaristan'daki «Bütün Türkler anavatana göç için varını yoğunu bırakmaya hazır» idiler. «Üzerimdeki çul ile gelirim, yeter ki Türkiye beni içeri koysun» diyorlardı (326). Kırcaali yöresinden bir grup soydaşımız, Filibe Türk konsolosluğunda şöyle konuşuyorlardı:

«*Göç haberi ateş saldı bütün Bulgaristan'a. Her yerde, dört bucakta, her köyde hep bunu konuşuyoruz, göçü tartışıyoruz bir araya gelip. N'olur Başkonsolos bey, bunca kızanı garip koymayın burada. Alın bizi anavatana. Tasımızı, tarağımızı bırakıp gelelim. Umudumuz gayri sizde kaldı hepten...*» (327)

Ne var ki, göç anlaşması çok sınırlıydı. Böyle bir anlaşma yapıldığı Bulgaristan Türkleri arasına yıldırım hızıyla yayılmıştı. Ama anlaşmanın kısıtlayıcı şartları anlaşılınca büyük düş kırıklığı doğmuştu. Koşukavaklı Kasap Mesut, Türk gazetecisine şöyle dert yanıyordu (328):

«*Benim Türkiye'deki bütün yakınlarım öbür dünyaya göç etti. Beni bir daha göremeden göçüp gittiler. İçim hep sızlar onları hatırlayınca. Bugün bıraksalar dükkânı olduğu gibi bırakıp düşerim yollara. Ama anlaşma şartları ne bana, ne bizim köyde kimseye uyuyor. Bu şartlarla göç başlasa bir milyon Türk arasında Türkiye'ye göç edebilecek ancak on bin kişi çıkar.*»

Mart 1969 tarihinde, *Yeni Gazete*'de, «Büyük Göç Başlıyor. Tuna boylarından Anadolu'ya» başlıklı, daha önce sözünü ettiğimiz röportajında Salih Uygur doğru ve ilgi çekici saptamalar yapıyordu (329). Gazete, röportajın yayımlanacağını şu başlıkla okuyucularına duyurdu:

325) Doğan Uluç, «Büyük Göç», **Hürriyet**, 24-28 Mart 1968.
326) Aynı yazı, **Hürriyet**, 24 Mart 1968.
327) Aynı yazı, **Hürriyet**, 25.3.1968.
328) Aynı yazı, **Hürriyet**, 26.3.1968.
329) **Yeni Gazete**, 8-28 Mart 1969.

«Altı asır önce giden Türkler dönüyor.» [330]

Aynı gazete, Bulgaristan Türklerinin neden göç ettiklerini, onların ağzından şöyle özetliyordu [331] :

«Çocuklarımızın Türklerle evlenmesini istiyoruz. Partililer bize çok eziyet yapıyor, ikinci sınıf vatandaş muamelesinden bıktık usandık.

Türk okulları kapatıldı. Çocuklarımız Türkçeyi zor konuşur oldular. Anadillerini unutmalarına gönlümüz razı değil.

Bir dam ile 6 dekardan fazla toprak sahibi olamıyoruz, bu da bize yetmiyor.»

Göçmen kafilelerinin Türkiye'ye gelmeye başladığı günlerde, Ekim 1969'da, dört gazetede birden, birbirinden ilginç röportajlar yayımlandı. *Son Havadis* gazetesinde, on üç gün süren röportajında Mazlum Kaya, Bulgaristan Türklerinin Bulgarlaştırılmaya çalışıldığına, Türk adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi yolunda baskılar yapıldığına parmak basıyor, zaten malı mülkü olmayan Bulgaristan Türklerinin her şeyini bırakıp göç etmeye hazır olduklarını anlatıyordu. O günlerde Bulgaristan Türkleri arasında en çok kullanılan ve âdeta türkü haline gelmiş olan söz şuymuş : «Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım.» [332]

11-15 Ekim 1969 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, Şükran Soner imzasıyla, «Göç» başlıklı özlü bir röportaj yayımlandı. Şükran Soner, Bulgaristan Türkleri arasında incelemelerde bulunmuş, ilk gelen göçmen kafilesiyle birlikte, ta Şumnu'dan Edirne'ye kadar, göçmenler arasında yolculuk yapmış ve göç olayını düşündürücü biçimde kaleme almıştı. Onun anlattığına göre, göç sorunu gündeme gelince Bulgaristan Türklerinin yüzde sekseni, «belki bir gün yolunu bulur, giderim» ümidi ile Bulgar makamlarından pasaport almış. Oysa bu insanların belki yüzde 90 kadarını göç anlaşması tutmuyor. Yani bunlar göç edemeyecek. Ama Bulgar makamları bunu bildikleri halde, her isteyene pasaport veriyorlar. Bir pasaport o tarihte 95 leva. Bu, Bulgaristanlı

330) **Yeni Gazete**, 8 Mart 1969.
331) **Yeni Gazete**, 9 Mart 1969.
332) **Son Havadis**, 20 Ekim 1969.

bir Türk işçisinin iki aylık ücreti demektir. Bulgar hazinesi, açıktan milyonlarca leva kazanıyor, Türk azınlığını soyuyor. Bu kadarla da kalmıyor. Bulgar pasaportlarının her üç ayda bir yeniletilmesi gerekiyor. Yenileme veya uzatma için de pasaport başına 35 leva ödemek gerekiyor. Sonra, 19 yaşına girmiş herkes için ayrı pasaport çıkartmak gerekiyor, ortak pasaport, aile pasaportu yok. Reşit çocuklar da ayrı pasaport parası ödüyor. Demek ki, Türk aileler göç ümidiyle soyulmaya boyun eğiyorlar. Bulgarlar da bu yaygın soygunu bile bile sürdürüyorlar (333). Pasaport alıp da Türkiye'ye giriş vizesi alamayan Bulgaristan Türklerine bu kez, «Türkiye sizi istemiyor» diye propaganda yapılıyor. Oysa göç anlaşmasının çok dar tutulmuş olması Bulgar tarafının direnmesinden ileri gelmişti. İşin içyüzünü tam bilmeyen Bulgaristan Türkleri, Bulgar propagandasının etkisinde kalıyor ve Türk gazetecilerine, «Türkiye bizi neden istemiyor?» diye soru yöneltiyorlar.

Bulgar makamları, Türkiye'ye göç edemeyecek olanlara pasaport verirken pek cömerttir. Ama, anlaşma gereğince göç etme hakkı olanlara pasaport ve çıkış vizesi vermemek için son derece cimri, kıskanç davranırlar. Gazeteci Şükran Soner'in belirttiği gibi örneğin bazı Türkler, «Tatar» diye göçten alıkonulmak istenmektedir. Bulgaristanlı bir Tatar, Türk gazetecisine şöyle dert yanar (334) :

«Akrabalarımız Türkiye'de. Göç kimleri tutuyorsa dilekçe yazdılar bizi istediler. Türk Hükümeti vize verdi. Şimdi Bulgarlar diyorlar ki: 'Siz Türk değilsiniz, Tatarsınız, gidemezsiniz.' Biz doğduk, büyüdük Türküz. Türkçe konuşuruz, Müslümanız. Tatar nasıl Türk olmaz, anlayamadık. Türk konsolosluğuna geliyoruz. 'Korkmayın bizde Tatar yoktur. Herkes Türktür' diyorlar. Bulgaristan'da eskiden Türk sayılırdık ya, bu Tatar modası da yeni çıktı.»

Yine *Cumhuriyet* muhabirinin yaptığı incelemelere göre, Bulgar makamları, Türkleri soyup soğana çevirmek ve çırılçıplak Türkiye'ye atmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Göç edecek Türklere en son dakikada hareket emri veriliyor, yanlarına bir leva verilmiyor, eşyalarının çoğu

333) Şükran Soner, «Göç», röportaj No. 3, **Cumhuriyet**, 13.10.1969.
334) Aynı yazı, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1969.

gümrükten geri çevriliyordu. Gelecek göçmenler Türk gazetecisine şunları anlatıyorlardı yana yakıla [335] :

«Zaten bir şeyciklerimiz yok. Bulgarlar elimizdekini de çok gördüler. Bizi çıplak göndermeye karar verdiler. Pasaport masrafları yetmedi. Eşyalarımız için (Yolda yanarsa onlar ödermiş) diye bir senelik sigorta parası aldılar. 'Yolda bize bir şeycikler olur, kolumuz ayağımız kırılıverirmiş' dediler, bir senelik de bizden sigorta parası aldılar. Parası olmayan kavga etti, sigorta parasını ucuzlattı. Maksat sigorta değil, bizi parasız bırakmak.

Kullanılmış, yabancı marka eşyalarımızı bırakmadılar. Neyi isterlerse 'bu geçmez' deyip geri çevirdiler. Mahsusçuktan peşin ne geçecek deyivermediler ki, boşuna para harcayalım. Ne geçecek, ne geçmeyecek, bize hiçbir şey demediler.

Milisyadan, 'paranızı yemeyin, Türk parası ile değiştireceğiz' dediler. Hiç kimse para geçmeyecek demedi. Maksatları bize mal aldırmamakmış. 'Trende yapılan kontrolde, yolculardan ellerindeki paraları vermeleri istenmiş, bu paralar yolcuların, istedikleri bir akrabasına verilmek üzere toplanmış!'

Evimizi sattık, elimizdeki beş on kuruş para ile eşya aldık. Yeni eşyadan vergi aldılar. Hem de pazarlıkla. Bazımızdan daha çok, bazımızdan az...»

Evini satabilenin durumu bu. Göçmenlerin çoğu ise evini satabilecek kadar bile vakit bulamamış. İlk göçmen kafilesinde gelenlerden örnek veriyor gazeteci Şükran Soner:

«Şumnu'nun Çerençe köyünden Mustafa Mehmet iyi bir inşaat ustasıydı. O inşaatlarda, karısı, çocukları tarlalarda çalışmış, biraz para biriktirmiş ve kendileri çalışarak köyün en iyi evlerinden biri olan iki katlı, beyaz badanalı evlerini yapmayı başarmışlardı. Göç çıkınca bu evlerini de düşünmediler, fakat birkaç defa göçün ertelenmesi yüzünden evlerini önceden satmaya cesaret edemediler. Derken kâğıtları hazırlandı ve 5-10 gün içinde gidebilecekleri bildirildi. Köyde böyle bir evi satın alacak para kimsede yoktu, zaten beş on gün içinde müşteri bulunamazdı. Onlarda ise bekleyecek sabır kalmamıştı. Ev yüzünden

335) **Cumhuriyet**, 15.10.1969.

birkaç ay geç göç etmektense, evlerini satmaktan vazgeçtiler. Mustafa Mehmet'in kardeşine bağışladılar... Ev yaptıkları için masraftan çıkmışlar, eşya sahibi olamamışlardı. Çok az bir eşya ile beş parasız yola koyuldular.» (336)

İlk kafilede Türkiye'ye gelenlerden Mustafa Mehmet' in durumu buydu. Genellikle göçmenlerin durumu hepsinin buydu. Göçmenlerin hemen hepsi Türk gazetecisine şöyle dert yanıyorlardı (337) :

«On gün öncesi, ne zaman gideceğimizi bilmiyorduk. Birden haber ettiler, hazırlanın dediler. Hangi gün yola çıkacağımızı ise üç gün önce öğrendik. Ne mal satacak, ne mal alacak vakit oldu. Paralar oraya buraya savruldu, kıymetini bulamadı. Zaten neyimiz vardı ki. Şimdi tam ortada kaldık. Hükümet bize yardım etmeyecekmiş. İş bulsak gam yemeyiz. Her işi de yaparız. Türklük için çalışacağız.»

Böylece göçmenler beş parasız Türkiye'ye geliyorlardı. Kendi çalışmalarına güveniyorlardı. (338) *«Şimdiye kadar Bulgara çalıştık, şimden sonra da Türklük için çalışacağız»* diyorlardı... *«her işi yaparız. Bu kadar Bulgara hizmet ettik, biraz da Türke çalışalım.»*

Gazeteci Şükran Soner, aralarına katıldığı ilk göçmen kafilesinin Türkiye'ye gelişini, özetle şöyle anlatır: Göç treninin ilk hareket noktası, Şumnu istasyonudur. Şumnu köylerinden göçmenler istasyona toplanır. Oradan kalkan trene yolda yeni göçmen vagonları eklenir. Gide gide katar uzar. Polis kordonunda giden göç treni, Svilengrad'da Türk makamlarına teslim edilir. Katarın önüne bu kez bir Türk lokomotifi takılır ve göçmenler Edirne'nin Karaağaç istasyonuna getirilir.

Ayrılışta duygulu sahneler yaşanır: Bir köyden bir aile göç edecektir. Çocuklu, ihtiyarlı hemen hemen bütün köy halkı evin önüne toplanır. Gençler ayakta, yaşlılar bahçe duvarlarına yaslanmış, ya da taşlara çömelmiş olarak, yanındakilerle sessizce konuşurlar, acı çekmeye alışmış insanlara has bir tevekkülle başlarını sallarlar. Sadece komşu evlerin bahçelerinde toplanmış yaşlı kadınlar sessiz gözyaşları dökerler. Türkiye'ye göç edecek olan aile, yakın ak-

336) **Cumhuriyet**, 11.10.1969.
337) **Cumhuriyet**, 15.10.1969.
338) **Cumhuriyet**, 12.10.1969.

rabalarıyla birlikte son öğle yemeğini komşu evlerden birinde yemektedir... Vakit gelip çatar. Vedalaşma başlar. Akrabalık derecesi yaklaştıkça son kucaklaşma sahnesi uzar. Hiç konuşmayan iki kişi, birbirine sarılmış olarak sessizce ağlar, gözlerinin yaşlarını birbirlerinin omuzlarında kurularlar. Bu sahne, en fazla, seyreden ihtiyarlara ağır gelir. Yaşlı kadınlarda akan gözyaşları önce yaşlı erkeklere, sonra bütün kalabalığa yayılır. Kamyon hareket etmek üzereyken bir hıçkırık sessizliği yırtar. Göçmenin geride bıraktığı erkek kardeşi, yüzünü kapamış, hıçkırarak ağlamaktadır... (339)

Böyle başlar göç yolculuğu. Hüzünlü ayrılık sahneleri Şumnu tren istasyonunda daha geniş ölçüde yaşanır...

Sonra sabırsızlıkla beklenen göç yolculuğu başlar. Yolda, Türkiye'ye kaçta varılacağı, nasıl karşılanılacağı, Türkiye'de yapılacak işler, kavuşulacak akrabalar konuşuldukça, ayrılma üzüntüsü giderek azalır ve yerini heyecana, sevince, sabırsızlığa bırakır. En sonunda işte anayurt! Salı akşamı Şumnu istasyonundan kalkmış olan göç treni, 19 saatlik bir yolculuktan sonra, ertesi gün öğleden sonra Edirne'nin Karaağaç istasyonuna ulaşır. Bulgaristan Türklerinin rüyalarına giren yolculuk burada sona erer. «Göçmen kardeş anayurt seni sevgiyle kucaklar» yazılarını gören göçmenler yine gözyaşları dökerler. Bu kez sevinç gözyaşları. Bir karı koca yere eğilip toprağı öper. Bir başkası bayrağa sarılır... bir başkası da karşılamaya gelen yakın akrabasıyla kucaklaşır... (340)

Bu sahneler hemen hemen on yıl boyunca tekrar tekrar yaşandı. 1969 Ekiminde Bulgaristan'dan kopup gelmeye başlayan göç trenleri, hemen her hafta, çarşamba günleri, üç yüz kadar göçmeni Karaağaç istasyonuna boşaltıp durdular. «Yakın Akraba Göçü» böylece sürüp gitti. Onuncu yılın sonunda, toplam olarak 130.000 kadar göçmenin gelmiş olduğu anlaşıldı. Bütün tahminler altüst olmuştu. Türk gazeteleri, 25 - 30 bin kadar göçmen gelebileceğini tahmin ediyorlardı. Oysa gelenler otuz bin değil, yüz otuz bin olmuştu. Ve bütün bu gelenler geride kalan soydaşların onda birinden azdı. Gelenlerin on kat fazlası, hâlâ Bulgaris-

339) **Cumhuriyet**, 11.10.1985.

340) **Cumhuriyet**, 12.10.1969.

tan'daydı. Türk - Bulgar ilişkileri dostça gelişiyor gibiydi ve geride kalan soydaşlarımızın da bir gün Türkiye'ye göç edebilecekleri umuluyordu.

Derken... Bulgar komşumuz soydaşlarımıza son darbeyi indirdi.

Son Bulgar Darbesi : Türk Adlarının Zorla Değiştirilmesi

1985 yılı başlarında, Türk ve dünya kamuoyu, Bulgaristan'dan gelen akıl almaz haberlerle ürperdi: Bulgar Hükümeti, ülkesinde yaşayan masum Türk azınlığına karşı bir çeşit yok etme savaşı açmıştı. Bulgaristan Türklerinin adlarını Bulgar adlarıyla değiştiriyor, benliklerini siliyor, ve buna razı olmayanları acımasızca kırıp geçiriyordu. Epey önce başlamış olan bu cinayetler, ilk kez, 1985 Ocak ayında Türk ve dünya basınına geniş ölçüde yansıyordu. O günlerde bir dergi, Bulgaristan'da yaşanan acı olayları şöyle dile getirdi [341] :

«Komşu Bulgaristan'da tam bir 'ırk imhası' (soykırım) cinayeti işleniyor. Bulgaristan'daki Türk - Müslüman azınlığı yok ediliyor. Bulgar Hükümeti, bu zavallı kan kardeşlerimize kaşı acımasız bir yok etme savaşı açtı. Türk köyleri ve kasabaları, Bulgar silahlı kuvvetleri ve zırhlı birlikleriyle teker teker sarıldı. Bütün Müslüman Türkler, silah kuvvetiyle Slav - Bulgar adları almaya zorlandı. Her Türkün üç göbek soy sop adı, Slav - Bulgar adlarıyla değiştirildi. Yalnız kendi öz adı değil, ana, baba, dede ve nine adları da kütüklerden silindi. Yerlerine Slav - Bulgar adları yazıldı ve Türklere, Slav - Bulgar adları taşıyan yeni hüviyet cüzdanları verildi. Eski cüzdanlar alınıp yok edildi. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etmiş veya yıllar önce ölüp gitmiş ana, baba, dede ve ninelerinin adları da değiştirildi. Bütün nesep bağları koparıldı. Türk aileleri paramparça edildi. Dilim dilim kıyılan ve unufak edilen Türk

341) **Türk Kültürü** dergisi (Ankara), «Bulgaristan Türkleri Sayısı», Sayı 263, Yıl XXIII, Mart 1985, s. 1. Derginin bu sayısı tümüyle Bulgaristan'da silah zoruyla Türk adları değiştirilmesi olayına ayrılmıştır. Türk basınında çıkan başlıca yazıları derlemektedir.

azınlığı, Slav - Bulgar gölünde zorla eritilip yok ediliyor.»

1984 - 1985 kışı, Türkiye'de ve Balkanlarda oldukça çetin geçti. Mevsim normalinin üstünde kar yağdı ve kar, normalden daha uzun yerde kaldı. Bulgarlar, işte böyle bir karakışta, karabahtlı Türk azınlığının üstüne karakuş gibi çullandı. Dış dünyaya sezdirmeden ya da sezdirmemeye çalışarak, soydaşlarımızın benliklerini yok etmeye girişti. O mevsimde Bulgaristan'dan gelip geçen yabancılar zaten azdır. Bunların da hemen hepsi anayollardan geçer. Anayollardan uzak Türk bölgelerinde rastgele tutulan tek tük yabancı turist, zamanında buralardan uzaklaştırılmıştır. Türk bölgeleri yabancılara kapanıp mühürlenmiştir. Bu önlemlerden sonra, azgın Bulgar milisiyle askeri, günahsız Türk halkına karşı kudurmuşça saldırıya geçmiştir. Türk bölgelerinde oynanan bu kanlı oyun, geçten geç, dış dünyaya sızmıştır. Yürekler parçalayıcı bir feryat yükselmiştir. Çeşitli kanallardan alınan haberler gerçekten tüyler ürperticidir. Silah zoruyla Türk adlarını değiştirme operasyonu gerçekten pek kanlı yürütülmüştür. Aynı dergi şöyle devam ediyordu:

«Hiçbir Türk bu yok edilmeye gönüllü katlanamıyor ve katlanamadı. Katlanamayınca akıl almaz eziyetler yapıldı. Dayak, işkence, hapis, zindan, sürgün, ırza - namusa saldırı vs. aldı yürüdü. Türklerden pek çok çıldıran ve canına kıyan oldu. Pek çok kişi bu karakışta Rodoplara, Kocabalkan Dağlarına kaçıp kurtulmayı denedi. Peşlerine kurt köpekleri ve silahlı milisler takıldı. 'Vur' emri verildi. Pek çoğu vurulup can verdi. Kimileri çaresiz teslim oldu. Bulgarın soğuk namlusu göğsüne dayanan Türkler, kan ağlayarak, ellerine uzatılan basılı dilekçeleri imzaladılar. Slav - Bulgar adları almaya 'razı oldular'. Her ne pahasına olursa olsun Türklüğünden vazgeçmemek ve Slav - Bulgar adları almamak için direnmeye çalışan Türk köylerine karşı makinalı tüfekler ve tanklarla saldırıya geçildi. Yerle bir edilen köyler, havaya uçurulan evler, tank paletleri altında ezilen topluluklar oldu. Türk bölgeleri dışa kapalı ve mühürlü tutulduğundan, bu katliamlarda can veren kardeşlerimizin tam sayısını henüz bilmiyoruz...»

1985 Mart başına kadar Bulgaristan'da can veren Türklerin sayısı 800 ile 2500 arasında tahmin ediliyordu. Bu, yalnızca üç buçuk ayın bilançosuydu. Türk bölgelerine karşı

silahlı Bulgar saldırıları 1984 Kasım ayında başlamıştı. Önce Güney Bulgaristan vurulmuştu. Rodoplar bölgesi veya «Bulgar Batı Trakyası» olarak da bilinen Güney Bulgaristan'ın yoğun Türk bölgeleri, tanklarla çiğnenmişti. Çoğunlukla birer yerleşim merkezi olan Kırcaali, Mestanlı (Momçilgrad), Eğridere (Ardino), Koşukavak (Krumovgrad), Darıdere (Zlatograd) ve Hasköy (Haskovo) kasabalarıyla bunlara bağlı Türk köyleri, 1984 Kasım - Aralık aylarında kana bulanmıştı: 9 - 10 Kasımda Koşukavak'ta, 11 - 21 Kasımda Kırcaali yöresinde, 26 - 28 Aralıkta Hasköy'de büyük katliamlar yapılmıştı. Bulgar zulmü bu bölgeye bütün ağırlığıyla çökmüş ve 1984 yılının son günlerinde buralarda yaşayan yarım milyon kadar Türke zorla Bulgar adları verme işi hemen hemen tamamlanmıştı.

Bunun üzerine, 1985 Ocak ayı başlarında, Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren imzasıyla Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkof'a yazılı bir mesaj yollandı. Böyle bir mesajın gönderildiği, Ocak ortalarında basına da sızdı. *Cumhuriyet* gazetesi, «Bulgaristan'daki soydaşlarımız için en üst düzeyde girişim: Evren Jivkof'tan çözüm istedi» başlığıyla haberi verdi (342). Türkiye Cumhurbaşkanı, Bulgaristan'daki Türklere zorla Bulgar adı verilmesi hareketinden vazgeçilmesini Jivkof'tan rica etti. Belki Jivkof'un dostluğuna güvendi ve inandı.

Sonrasını *Türk Kültürü* dergisi şöyle anlatıyor (343):

«Bu mesaja cevap olarak Jivkof, öteki Türk bölgelerine de silahlı saldırı emri verdi. Filhakika Ocak ayı ortalarında diğer yoğun bir Türk bölgesi olan Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerine karşı kanlı saldırılara geçildi. Osmanpazarı (Omurtag), Eskicuma (Tırgovişte), Şumnu (Şumen), Hacıoğlu Pazarcık (Tolbuhin), Razgrad, Rusçuk (Ruse) bölgelerinde yaşayan yarım milyondan fazla Türk, Sayın Cumhurbaşkanımızın mesajından sonraki haftalarda çiğnenip ezildi. Şumnu, Eskicuma, Razgrad Popköy (Popovo) bölgesinde ve Osmanpazar'ın dağ köylerinde büyük katliamlar yapıldı. Türklüklerinden vazgeçmek istemeyen Türkler, tanklarla ezildi, makineli tüfeklerle tarandı, dinamitle uçuruldu. Bu bölgede ve Deliorman'da Türk kasaba ve köy

342) **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1985.

343) **Türk Kültürü**, Mart 1985, s. 2 - 3 (130 - 131).

sakinlerinin Slavlaştırılıp yok edilmeleri, 1985 Şubat ayında tamamlandı. Bulgaristan Türklerinden binbir güçlükle alınabilen mektuplardan birinde 'Bulgarlar kudurdu' deniyordu. Filhakika Bulgar yöneticileri, köhne bir kinle âdeta cinnet getirmişlerdi. 'Tek milletli,' katıksız bir Slav - Bulgar devleti yaratmak uğruna, bütün Türk - Müslüman azınlığı tanklarla ezmekten çekinmediler...»

1984 - 1985 kara kışında Bulgaristan'da oynanan bu kanlı oyun, pek çok kişiyi şaşırttı. Pek çok kimse bu haberlere önce inanamadı. «Harp yok, darp yok, durup dururken öyle şey olur mu?» dediler. Üstüne üstelik Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler «pek dostça» görünüyordu. Türk ve Bulgar devlet başkanları düzeyinde daha dün denecek bir tarihte ziyaretler yapılmış, iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri yeniden vurgulanmıştı. Böyle bir hava içinde Bulgaristan Türk azınlığına karşı topyekûn kanlı saldırıya geçilmiş olması inanılacak gibi değildi.

Bulgar Hükümetlerinin Türk azınlığına karşı politikasını az çok yakından izleyenler ise, bu son Bulgarlaştırma kampanyasına pek şaşırmadılar. «Perşembenin gelişi Çarşambadan belliydi» dediler.

Soydaşlarımızın Türk adlarının toptan Bulgar adlarıyla değiştirilmesi biçiminde patlak veren acı olay, gerçekte yüzyıldır oynanan bir dramın son perdesiydi. Dramın, ta Bulgar Prensliğinin kuruluş yıllarına kadar uzanan köklü bir geçmişi vardı. Sorun, «çok milletli» bir toprak üzerinde «tek milletli» bir Bulgar Slav devleti yaratma emelinden kaynaklanıyordu. Gerçi katıksız bir millet dünyanın hiçbir yerinde yoktu. Bütün devletlerde milli veya dini azınlıklar da vardı. Ama Bulgar ırkçıları, Bulgaristan'daki Türk azınlığına katlanamıyorlar, tahammül edemiyorlardı. «Bulgaristan Bulgarlarındır» sloganı, yüzyıldan beri bütün Bulgar ırkçılarının sloganı olmuştu. Bulgaristan'da Osmanlı döneminin hatırası olarak bir Türk azınlığının bulunması, Bulgar milliyetçilerini hep rahatsız etmişti. Bulgarların koyu Türk düşmanlığına hep bu masum soydaşlarımız hedef olmuşlardı. Türk düşmanlığı, Bulgarların âdeta vazgeçilmez gıdasıydı. Bulgarlar, Türk düşmanlığı olmazsa sanki yeryüzünde Bulgar milleti olmazmış gibi

çarpık bir anlayış içindedirler. Yüzyıldan beri Bulgar edebiyatında, Bulgar sanatında, Bulgar tarih yayınlarında Türk düşmanlığı temel konu olarak işlenir. Örneğin Bulgar edebiyatının başyapıtı sayılan İvan Vazof'un «Boyunduruk Altında» (Pod İgoto) adlı romanı, Türk düşmanlığının yoğun biçimde işlendiği bir kitaptır. Bulgar romanı, hikâyesi, şiiri, türküsü hep Türk düşmanlığıyla doludur. Sanki Bulgarları millet yapan Türk düşmanlığıdır. Bulgar milletinin harcı, potası, mayası, gıdası hep Türk düşmanlığıdır. Türkiye'de kimse bunları umursamaz. Kimse Bulgarın yazıp çizdiğine aldırmaz. Ama Bulgar, bunlarla beslenerek yetişir.

Osmanlı devletinden ayrıldıkları günlerde olduğu gibi günümüzde de Bulgarların Türk düşmanlığı hâlâ canlıdır. Âdeta yeni baştan körüklenmiş gibidir. Bir örnek: Komünist Partisi üyesi ve ödül sahibi Bulgar yazarı Stoyan Daskalov, 1969 yılında, «Anıt» adlı bir hikâye kaleme almıştır. Özeti şudur (344):

Bir Bulgar çocuğu, babasıyla birlikte ilk kez köyden kasabaya gelir. Bu kasabada Bulgar komitacısı Hristo Botev'in bir anıtı bulunduğunu duymuştur. Kasabaya varır varmaz bu anıtı görmek ister. Bir yolunu bulup babasından ayrılır ve anıtı bulur. Ama anıtın bulunduğu ortam küçük Bulgar çocuğunu düş kırıklığına uğratır. Anıtın bir yanında bir kahvehane vardır. Buraya Türkler toplanırlar. Biraz ötede bir berber dükkânı görülür ve dükkânda bir Türk çalışmaktadır. Dahası, anıtın öte yanında koskocaman bir cami yükselir. Caminin dev minaresi neredeyse Botev anıtının üstüne yıkılacaktır. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, tam o sırada bir hoca minareden ezan okumaya başlar... Şoven Bulgar çocuğu, gücü yetse, yerden toplayacağı taş ve molozlarla o anda hocayı yere indirivererecektir. Ne var ki, minare yüksektir, yerden fırlatılacak yumruk kadarcık taşların hiçbir etkisi olmayacaktır. Bulgar çocuğu babasına koşar. Tepinmeye başlar: «Bana bir kılıç alacaksın! Hem yatağan cinsinden olsun. Keseceğim, geberteceğim şu Türkleri! Bizim Hristo Botev, onları yok etmek, onları buradan defetmek için savaşmadı mı, bu uğurda canını feda etmedi

344) Aktaran Mazlum Kaya, «Balkan Komşularımız: 2 - Bulgaristan. Yabancıların Göremedikleri», **Son Havadis**, 16 Ekim 1969, tefrika No. 9.

mi? Rus - Türk savaşında eşsiz kahramanlıklar gösteren nice fedailerimiz, hep bu gayenin kurbanları değil miydiler? Niçin hâlâ kasabada ve kasabanın da merkezinde duruyor bu hain, bu menfur Türkler?.. Bana bir kılıç al baba, çabuk bir kılıç! Hem de yatağan nevinden olsun!...»

«Bulgar toprağından Türkleri defetmek veya yok etmek» politikası, ta 1877 - 1878 Türk - Rus Savaşından beri uygulanagelmiştir. Türkler, savaş döneminde kılıçtan geçirilmiş, barış zamanında da yerlerinden, yurtlarından edilip göçe zorlanmıştır. 1877/78 savaşında ve 1912/13 Balkan savaşlarında geniş çapta katliamlar yapılmıştır. Barış yıllarında da yüz binlerce Türk göçe zorlanmıştır.

Ama Bulgarlar yine amaçlarına ulaşamamışlardır. Savaşlar bitince «kılıç artığı» büyük bir Türk kitlesinin yine Bulgar toprağında kaldığı görülmüştür. Bulgaristan'dan Türkiye'ye dalga dalga akan Türk göçlerini de yeni doğumlar çabucak kapatmıştır. Göç dalgaları Bulgaristan Türklerinin yalnız fazlalığını, yani «faizini» alıp Anadolu'ya getirmiştir. Büyük kitle, «anapara» yine yerinde kalmıştır. Göç dalgalarına rağmen, Bulgaristan'da Türk nüfusu azalmamış artmıştır. Türkler, biraz da «Allah verir rızkını» deyip boyuna çocuk yaparlar. Belki de atavik bir içgüdüyle varlıklarını sürdürebilmek için durmadan ürerler.

Bulgaristan'da Türklerin ne kadar hızla çoğaldığına, Bulgarların ise neredeyse sabit kaldığına çeşitli örnekler verilir. 1968 yılında bütün Bulgaristan'da 80 bin çocuk dünyaya gelmiş, bunların yalnız 25 bini Bulgarmış. Geriye kalan çoğu Türk demek. Bir başka örnek: 400 hanelik bir köyün 250 hanesi Bulgar, 150 hanesi Türktür. Okulda ise 300 Türk ve 150 Bulgar çocuğu vardır (345). Bulgar nüfusundaki artışın yavaşlaması, Türk nüfusunun artış hızının ise sürüp gitmesi, Bulgar yetkililerini düşündürüp durmuştur. 1877/78 Türk - Rus Savaşından beri süren Türkleri yok etmek veya defetmek politikasının istenilen sonucu vermediği ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'daki Türkler bir türlü tüketilemiyordu. Şoven Bulgarlar «tek milletli» bir Bulgar devleti yaratma emellerine ulaşamıyorlardı. Kısacası, Bulgaristan, tam anlamıyla katıksız bir «Bulgar toprağı» olamıyordu.

345) Aynı gazete, tefrika No. 2: «Türklerin sayısı artıyor.»

1944 Eylülünde iktidara gelen Bulgar komünistleri, ülkede yine büyük bir Türk azınlığı buldular. Krallık idaresinin kendilerine devrettiği bu büyük kitle, yeni rejimin önemli sorunlarından biri oldu. Yeni rejim, geçmişin deneyimlerinden de ders aldı. Savaşta kılıçtan geçirmekle, barışta yerlerinden söküp atmaya çalışmakla Bulgaristan Türklerinin tüketilemeyeceği artık anlaşılmıştı. Türkleri göçe zorlama politikası yine sürdürülecekti. Ama bunun yanı sıra yeni bir politikayı da gündeme getirmek gerekiyordu. Bu politika, Bulgaristan Türklerini Bulgarlık içinde eritme olacaktı. Türk azınlığı Bulgarlaştırılacaktı. Çünkü, Bulgar toprağında ayrı bir Türk azınlığının varlığı, Bulgarlara beş yüzyıllık «Osmanlı esaretini» hatırlatıyor, Bulgar ulusal vicdanını yaralıyor, Bulgarların aşağılık komplekslerini deşiyordu. Öyleyse Osmanlı döneminin bu canlı kalıntıları silinip süpürülmeliydi. Savaşta Türkleri kılıçtan geçirmekle, barışta kalanları göçe zorlamakla bu iş olmamıştı, olmuyordu. Geriye kala kala Türk azınlığını Slav - Bulgar gölünde eritmek kalıyordu.

Yeni Bulgar rejimi, Türkleri eritme politikasına yöneldi. Bulgar komünist lideri Georgi Dimitrof, daha 1946 yılında «*...Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın izlerini tamamen silmeliyiz*» dedi. Bu sözlerin anlamı, Bulgaristan'da Türk azınlığına hayat hakkı yok demekti. Bulgaristan Bulgarlarındı. Osmanlı kalıntıları tamamen silinmeli ve tek milletli bir Bulgar devleti yaratılmalıydı.

Dimitrof'un direktifi doğrultusunda, hemen 1946 yılında, Bulgar Hükümeti, Türk azınlığını Bulgarlaştırma ortamı hazırlamaya başladı. İlk iş olarak okullara el atıldı. Türk azınlığının Türklüğünü koruyup yaşatan okullarıydı. Bulgar Hükümeti 1946 yılında Türk azınlık okullarına el koydu. Bütün Türk azınlık okullarının statüsü değiştirildi. Bu okullar, «Özel okul» statüsünden çıktı «resmi okul» statüsüne girdi. Yani Türk azınlık okulları, Bulgarların kontrolüne geçti. 1958/59 ders yılında Türk azınlık okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Böylece Türk okulları kapatılmış oldu. Bundan böyle Türk çocukları, Bulgar çocuklarıyla birlikte, aynı okullarda, aynı sıralarda ders görmeye başladılar. Türkçe eğitim Bulgaristan'da tarihe karıştı. Da-

ha sonra da adım adım Türkçe okumak büsbütün yasaklandı. Türk çocukları, Bulgar okullarında, Bulgar gibi, yalnız Bulgar dili ile ders görmeye başladılar...

1960 yılında ilk kez Türklerin adlarına da el uzatılmaya başlandı. O yıl Bulgar nüfus yasasında bir değişiklik yapıldı. «*Bulgar asıllı olmayan*» kimselerin «*arzu ederlerse*» hem kendi, hem de aile *adlarını değiştirebilmeleri* kabul edildi. Bunun için ilgilinin, nüfustaki kaydını yazılı bir başvuruyla değiştirmesi yeterli olacaktı. Böylece değişiklik, biçimsel olarak ilgilinin «irade ve yazılı beyanına» dayandırılmak isteniyordu. Bulgar yöneticiler, Türklere zorla dikte ettikleri her şeye bir «meşruluk» görüntüsü vermeye özen gösteriyorlardı. Yapılan işlerin tepeden inme ve zorla yapılmadığına, halkın isteğine dayandığına başkalarını da boş yere inandırmaya kalkışıyorlardı. Türk azınlık okulları devletleştirildi. Bunu Türk azınlığının kendisinin istediği ileri sürüldü. Sonra Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Bunu da «Türk halkı istedi» denildi. Bu da asılsız bir iddiaydı. Okullarda Türkçe eğitim yasaklandı. Bunun da Türk çocuklarının velilerince istendiği ileri sürüldü. Bu saçma iddialar ad değiştirme konusunda da ileri sürülecekti. Onun için ad değiştirmeyle ilgili hüküm, kişilerin yazılı isteklerine bağlıymış gibi gösteriliyordu. 1960'larda Sofya'da Türkiye büyükelçisi bulunan rahmetli Necmettin Tuncel, bu konuda şunları söylemişti:

«*İsim değiştirme işi ilgilinin irade ve yazılı beyanına istinat ettirilmekte ise de, hakikatte, bugünkü Bulgar rejiminde iradenin serbestçe izhar edilmesine intizar eylemek kabil değildir. Binnetice ilgilinin muhtelif tazyik vasıtasıyla böyle bir beyana icbar edilmesi tabiidir. Fiiliyatta, Türkler üzerinde umumi bir tazyik hareketine başlandığını zannetmiyorum. Mamafih, bunun müsait zamana intizar mahiyetinde sayılması doğru olur. Yoksa Bulgarın menfur niyeti meydandadır. Adım atılmıştır.*»

Evet, 1960'larda Türklerin adlarını değiştirmek için genel bir zorlama henüz yoktu. Ama Büyükelçi Tuncel, Bulgarların elverişli bir zaman kolladığına parmak basıyordu. Bulgarın kötü niyeti daha 1960'ta açıkça ortaya çıkmıştı. Bulgar, ilerde yapacağı zorlamanın, zorla ad değiştirmenin yasal dayanağını veya kılıfını daha o tarihte hazırlamış bulunuyordu. Bundan sonrası bir «zamanlama» işiydi.

Bulgarlaştırma politikasına yasal kılıftan sonra, «bilimsel» kılıf hazırlanmaya başlandı. 1960'lardan sonra «tarihsel» dayanaklar bulunmaya, daha doğrusu yaratılmaya çalışıldı. Bulgaristan Türklerinin Bulgar kökenli oldukları söylenmeye başlandı. O zamana kadar Bulgaristan Türklerinin, Türk fetihleriyle birlikte Anadolu'dan gelip ülkeye yerleşmiş oldukları, 1877'den sonra Anadolu'ya dönmeye başladıkları ve bu dönüş hareketinin sürüp gittiği kabul ediliyordu. 1951'de Bulgar Hükümetince bastırılmış olan «Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Türk Azınlığı» adlı kitapta şöyle deniyordu [346] :

«Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde birçok milli azınlık ve etnik grup yaşar : Türkler, Çingeneler, Ermeniler, Yahudiler vs.

Bu azınlıklar ve gruplar çeşitli devirlerde ülkeye gelip yerleşmişlerdir.

Türkler, ülkeyi fethettikten sonra, XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Bulgaristan'a yerleşmiş ve öncelikle stratejik önem taşıyan bölgelerde ve yol boylarında yoğunlaşmışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda ve hele XVIII. yüzyılda Türkler, Bulgaristan'a doluşmaya devam etmişlerdir. Yine stratejik nedenlerle Türk devleti, Rus - Türk savaşları döneminde Doğu ve Kuzeydoğu Bulgaristan'a nüfus yerleştirmeyi arttırmıştır. Ülkenin Türklerin tutsaklığından kurtuluşundan (1877 - 1878) sonra tersine bir süreç başlamıştır ki, bu süreç hâlâ devam etmektedir.»

Yani Bulgaristan Türklerinin «Slav - Bulgar kökenli» veya «Bulgardan dönme» oldukları gibi bir sav yoktu. Tersine, Bulgaristan Türklerinin Anadolu'dan gelmiş oldukları vurgulanıyordu. «Anadolu'dan gelmişlerdi, Anadolu'ya dönüyorlardı». Dönmeliydiler. Bulgar görüşü buydu.

Osmanlı tarihiyle birazcık ilgilenenler şu basit gerçeği zaten bilirler : Bulgaristan Türkleri, Osmanlı devletinin genişleme döneminde oraya yerleştirilen ve gerileme döneminde göç edemeyerek orada kalan nüfustur. Rumeli göçleri üzerine araştırmalar yapan bir Türk tarihçi, Osmanlı-

346) Direction de la Presse, **La Minorité Turque en République Populaire de Bulgarie**, Sofya : 1951, p. 3.

ların Rumeli'ye nüfus yerleştirmelerini şöyle özetliyor [347]:

«Osmanlılar, Rumeli'nde ele geçirdikleri yerlere iki kaynaktan yerleştirme yapmışlardır:

a. Konyarların, Türkmenlerin, Yörük ve Tatarların yerleştirilmesi: 14. yüzyıldan itibaren Gelibolu'dan Trakya'ya, Saruhan'dan Serez'e, Menemen ovasından Filibe'ye yapılan bu yerleştirmeler, izlenen yerleştirme politikasının bir uygulamasıydı...

b. Anadolu'dan getirilen göçebe olmayan yerleşik halkın yerleştirilmesi: İzlenen yerleştirme politikasının bir uygulaması olarak, merkezi devlet otoritesinin daha da güçlenmesi amacıyla Anadolu'daki bazı beyler, kendilerine vergi ve askerlik gibi konularda muafiyet tanınan yerleşik halk, gönüllü olarak yeni ele geçirilen topraklara yerleştirilmiştir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya 13. yüzyıldan itibaren, Moğol istilaları sebebiyle, göçler olmuş ve Anadolu'nun nüfusu artmıştı. 16. yüzyıl başlarında Teke (Antalya) yöresinde başlayan büyük bir isyan ile aynı yüzyılın sonlarında başlayan Celâli isyanları, hem bölgeler arasında hem de Rumeli'ye gönüllü göçleri büyük ölçüde arttıran olaylardır.»

Tarihi bakımdan işin özü buydu. Osmanlılar Balkanlarda yerleştirme, yani «nüfus iskân politikası» izlemişler ve bu toprakları Türk nüfusla doldurmuşlardı. Bulgaristan Türkleri, işte o Türk nüfusun kalıntıları idi. Anadolu'dan oraya götürülüp yerleştirilmiş olan bu Türklerin kökenleri, doğrudan Oğuz boylarına dayanıyordu. Bulgarlıkla Slavlıkla ilgileri yoktu.

Böyle olduğu halde Bulgar yönetimi, çalınacak minareye kılıf hazırlamak için, yeni iddialar uydurup yaymaya başladı. Daha düne kadar «Anadolu'dan gelmişler, Anadolu'ya dönsünler» dedikleri Türkler, bu kez, «Bulgar kökenli» gibi gösterilmek istendi. Bu doğrultuda yeni kitaplar yazdırıldı. Bulgaristan Türklerinin, Osmanlılar zamanında «Türkleştirilmiş Bulgarlar» oldukları ve şimdi «asıllarına dönmeleri», yani Bulgarlaşmaları gerektiği iddiasını destekleme-

347) Dr. Faruk Kocacık, «Bulgaristan Türklerinin Kökeni», **Türk Kültürü** dergisi. Mart 1985, ss. 156 - 160; **Milliyet** gazetesi, 19.2.1985.

ye çalışan çeşitli yayınlar, 1970'lerde piyasaya sürüldü [348]. Bilimsellikten uzak, gayri ciddi bu kitaplara gülüp geçilebilirdi. Ama bunlara dayanarak bir politika yürütülmeye başlandı. Daha 1960'lı yıllarda Bulgaristan Türk azınlığı üzerinde psikolojik baskılar başlatıldı. Oradaki Türklere şu yolda telkinler yapılıyordu [349] :

«*Sizin atalarınız onlar değil, şunlardır! Resmen siz bu vatanın evlatları sayılırsınız. Ama yine de bu sadece resmiyette böyle. Eşit evlat muamelesi göreceğinizi sanıyorsanız, yanılıyorsunuz. Gerçekte siz, bu 'çok adil' vatanın üvey evlatlarısınız... İşte size dünyada eşi görülmemiş özgürlük veriyoruz: Adlarınızı değiştiriniz!.. Hadi, ne duruyorsunuz? Niçin hâlâ Türkçe konuşuyorsunuz? Bulgarca konuşun, bütün dünya anlasın sizi!.. Siz artık iki arada kalmış bir yığınsınız. Ne öteye, ne beriye. Sizin için Bulgarlıktan daha iyi bir şey asla olamaz.*»

Bu gibi psikolojik baskılar, 1960'lardan başlanarak, yıllarca sürdü. Ama hiçbir Bulgaristanlı Türk kendiliğinden adını değiştirmeye özenmedi. Sanki söylenenler kendisine değildi. Bulgarların yazdıkları, çizdikleri, söyledikleri, Türklere «zırva» geliyordu. Bulgaristan Türkü, soyunu sopunu Bulgar ırkçılarından mı öğrenecekti? «Türküm» diyorsa, Türktü. «Türk kalmak istiyorum» diyorsa, öyle kalmalıydı.

Bulgarların yazıp söyledikleri pek inandırıcı olmayınca, yerli Türklere kitaplar yazdırma denendi. Daha doğrusu Bulgarların kaleme aldığı kitaplar, sözde Türk imzalarıyla piyasaya sürüldü. 1981 yılında Şükrü Tahirof imzasıyla *Beraberlik* (Edineniyeto) adlı bir kitap çıkarıldı. Bulgaristan Türklerinin «Bulgardan dönme» oldukları savı yinelendi. Daha da ileri gidildi [350] : Bulgaristan Türklerinin,

---

348) Bu yıllarda, çoğu Rodoplar bölgesine yönelik, şu kitaplar çıktı: «Şiddet Olaylarının İzleri» 1972; «Bulgaristan Tarihinde Rodoplar» 1974; «Rodop Bulgarlarının Yaşayışı ve Kültürü» 1973; Hristo Gandev, «XV. yy. da Bulgar Milleti: Demografik ve Etnografik bir Araştırma» 1972; V. Mutafçiyeva, «Kırcaaliler Zamanı», 1977; V. Marinov, «Bulgar Milliyeti İçin Felaket Yılları» 1975 vs. vs. (Mehmet Çavuş, **Bulgaristan'da Soykırım-I**, İstanbul: 1984, s. 41).

349) Mazlum Kaya, «Bulgaristan...» **Son Havadis**, 19 - 20 Ekim 1969.

350) Çavuş, op. cit, ss. 50 - 55.

«damarlarında Bulgar kanı taşıdıkları için», Osmanlılara karşı Bulgarlarla elele savaştıkları ileri sürüldü! Sözde bir Türk imzası taşıyan bu kitap da Türkler üzerinde hiç etkili olmadı. Hiçbir Türk, adını Bulgar adıyla değiştirmeye kalkışmadı.

Kısacası, Bulgarların yazıp çizdikleri, söyleyip anlattıkları Türklere «vız» geliyordu! 1960'tan 1984'e kadar, çeyrek yüzyıl süren psikolojik baskılar sonunda tek bir Türkün aklı çelinemedi. Hiçbir Türk, Bulgar adı almadı. Bu gidişle Bulgarlar hiçbir zaman Türklere Bulgar adı veremeyeceklerdi. Yirmi beş yılda yirmi beş Türk bile ad değiştirmemişse, psikolojik baskıyla bu iş yürümeyecek demekti.

Türk, kolay kolay ad değiştirmez, milliyet değiştirmez, din değiştirmez. Hele dış etkilerle, kimliğinden, benliğinden kolayca vazgeçmez. Vazgeçmediği yakın tarihte de görülmüştü. Amerikan Protestan misyonerleri Anadolu ve Rumeli Türkleri üzerinde yüzyıl çalıştılar. Yüzyılda yüz Türkü bile Protestan yapamadan çekip gittiler (351). Yalnızca psikolojik baskıyla bugün Bulgarlar da bir yere varamazlar ve Türklere ad değiştirtemezlerdi. Çeyrek yüzyıl uğraştıktan sonra Bulgarlar kendileri de bunu anlamışlardı. Sonunda Bulgar Hükümeti, Türklere zorla Bulgar adı verme yoluna saptı. Kan dökmeyi de göze aldı!

Bulgar Hükümeti, ülkesinde yaşayan Türklere silah zoruyla Bulgar adı vermek için, Türkiye - Bulgaristan ilişkilerinin en iyi göründüğü bir zamanı seçti. Stalin dönemi Sovyet Bilimler Akademisi üyelerinden E.V. Tarle, Nazilerden de esinlenerek, uluslararası ilişkilerde çeşitli kalleşlik teknikleri öğretir. Bunlardan biri, «karşındakinin yüzüne gülerken sırtından hançerle» diye özetlenebilir. Tarle, durmadan dostluktan söz ederek, hatta dostluk anlaşması yaparak, düşmanı gevşetip uyuşturmak ve sonra onun hiç beklemediği bir anda son yumruğu indirmek gerektiğini

351) Protestan misyonerleri 1821 - 1921 arasında Anadolu'da ve Rumeli'nde çalıştılar. Ama Türklerden kimseyi Protestanlığa kazandıramadılar.

uzun uzun anlatır (352). Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov, işte bu Hitlerci - Stalinci kalleşlik taktiklerini benimsemiş ve bir ölçüde uygulamaya koymuş görünmektedir.

1968 yılında Todor Jivkof'un Türkiye'ye yaptığı gösterişli ziyaretten sonra, Türkiye ile Bulgaristan arasında «iyi komşuluk ve dostluk» dönemi başlamış oldu. Hatta kimi dış politika yazarlarımız, 1930'lardan beri Yunan dostluğunu arayan Türkiye'nin «yanlış ata oynadığını» yazdılar ve Balkanlarda Türkiye'nin gerçek dostunun Bulgaristan olabileceğini söylediler. Göç anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan o ziyaretin, ikili ilişkilerimizde yeni bir aşama olacağı umuluyordu. Gidiş de onu gösteriyordu. Karşılıklı ziyaretler durmadan sıklaşıyordu. İki ülkenin devlet adamları, teknisyenleri, yazarları, çizerleri, sporcuları, sanatçıları karşılıklı mekik dokur oldular. Hatta zaman geldi Bursalı göçmenlerle yakınları vızır vızır karşılıklı ziyaretler yapmaya başladılar. İstanbul ile Şumnu arasında otobüsler işliyordu tıklım tıklım!..

Bu görünüşün bir de perde arkası vardı. Sahnede Türk-Bulgar ilişkileri günden güne gelişirken, sahne arkasında Bulgaristan Türk azınlığı üzerindeki baskılar gittikçe yoğunlaşıyordu. İlk bakışta çelişkili görünüyordu. Ama gerçekti. Bulgaristanlı bir Türk göçmeni bunu şöyle açıkladı:

«Türk ve Bulgar devlet adamları karşılıklı dostluk ziyaretleri yapacakları zaman Bulgaristan'da bizim yüreğimiz 'cızz' ediyordu. Çünkü Demirel veya Ecevit ne zaman Bulgaristan'a dostluk ziyareti yapsalar tam o sırada Bulgarlar bizim üzerimize çullanırlardı. Ön tarafta dostluk nutukları atılır, kadehler kaldırılırken, arka tarafta Bulgar bize yapmadığı eziyeti bırakmazdı. Pomaklara zorla Bulgar adı verilmeye başlanması tam böyle bir zamana rastlatıldı. Türkiye'ye pek bağlı olan bu Müslüman kardeşlerimizin feryadı, Türk - Bulgar dostluk söylevleri içinde boğuldu gitti. Pomaklardan sonra sıra bize de gelir mi ve bu da bir Türk devlet büyüğünün Bulgaristan gezisine rastlatılır mı diye korkuyorduk. Sonunda az çok öyle olmadı mı?»

Evet, aşağı yukarı öyle oldu. Bakanlar, başbakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı bir dönemde,

352) V.P. Potemkin (Red.) **İstoriya Diplomatii** (Diplomasi Tarihi), cilt III, Moskova: 1945, ss. 701 - 767.

1972 - 1974 yıllarında Pomakların adları zorla Bulgar adlarıyla değiştirildi. Devlet başkanları düzeyinde ziyaretler yapıldıktan bir süre sonra da büyük Türk kitlelerine zorla Bulgar adları verildi. Todor Jivkof, «komşu, komşu» diye devlet adamlarımızın yüzüne gülerken Bulgaristan'daki soydaşlarımızı zorla Bulgarlaştırmayı tezgâhladı. Tam bir ikiyüzlülükle Türkün yüzüne gülerken sırtından hançerlemeyi gözaçıklığı, marifet saydı! Buna bir nokta koymak gerek.

Gerçekten, zorla ad değiştirme operasyonları, Türkiye - Bulgaristan ilişkilerinin en iyi göründüğü bir döneme rastlatıldı. Önce Pomaklar saldırıya uğradı. 1972 - 1974 yıllarında, Pomakların yaşadıkları Batı Rodoplar bölgesi, bir düşman toprağı gibi Bulgar silahlı birliklerinin istilasına uğradı. Pomaklar, adlarını değiştirmemek için karşı koymayı denediler. Pomaklarla Bulgarlar arasında yer yer karşılıklı çarpışmalar oldu. Bunun üzerine Bulgar saldırıları daha da sertleşti. Orman içlerindeki Pomak köyleri, ateşe verildi. Camiler yerle bir edildi. Pek çok Pomak ailesi başka bölgelere sürüldü. Pek çok Pomak dayaktan geçirildi, hapislere tıkıldı. Pomaklara Bulgar adları verme işi iki yılda zorlukla tamamlanabildi. Pomaklarla birlikte «Pomak bulaşığı» diye 200.000 kadar Türkün de adları zorla değiştirildi [353].

Bulgar Hükümeti, «salam politikası» izliyordu. Önce Bulgaristan'daki Türk - Müslüman topluluğunu, Türk, Pomak, Çingene, Tatar, Alevi, Arnavut diye dilimlere ayırmış, sonra bu dilimleri teker teker ele alıp yutmaya koyulmuştu. «Parçala, yut» politikası gereğince, bu dilimleri teker teker Bulgarlaştırıp yutmaya girişmişti. İşe, Müslüman olan, fakat Türkçe konuşmayan Pomaklardan başlamıştı. Türk - Bulgar «dostluğu» öylesine gelişmişti ki, Pomak Türklerinin yok edilişi Türkiye'de hiçbir ciddi tepki yaratmadı. Bu dava, iki ülke arasında bir «sorun» yapılmadı ve uluslararası forumlara da götürülmedi. Ateş, düştüğü yeri yaktı ve Bulgaristan Türkleri kendi kaderleriyle başbaşa kaldı. Pomakların dramı üzerine Bulgaristanlı Türk şair Mehmet Müzekkâ Con, 1974'te şöyle sesleniyordu gizlice [354] :

353) Mehmet Çavuş, **Bulgaristan'da Soykırım**, s. 29.

354) Aynı kitap, s. 67.

«Cana kıyar şimdi zaman
Gözyaşını silmez misin?
Bulunmuyor derde derman
Duymaz mısın, görmez misin?

İnsan ömrü geçmez para
Soydaşların bahtı kara,
Yüzler gülmez, kalpler yara
Duymaz mısın, görmez misin?»

Hayır, Türkiye kamuoyu, Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılanları duymuyor, görmüyordu. Bulgar rejimi, silah zoruyla Bulgarlaştırdığı Türk - Pomak toplumunu midesinde rahatça sindiriyordu. Öte yandan da Türk - Bulgar ilişkileri durmadan gelişiyordu. 12 Eylül döneminde de bu ilişkiler sürekli gelişti ve bu kez devlet başkanları düzeyinde karşılıklı ziyaretlerle doruk noktasına ulaştı. Yüzyıllık Türk - Bulgar ilişkileri tarihinde, hiçbir zaman bu kadar yüksek düzeyde, bu kadar sık dostluk ziyaretleri görülmemişti. Bulgar Devlet Başkanı, «komşu» sözcüğünü ağzından bırakmıyordu. Meğer, «komşu komşu» diye diye, Türkü arkadan vurmaya hazırlanıyormuş!

1984 sonbaharında Todor Jivkof'un gerçek yüzü ortaya çıktı. Hacı sandığımızın haçı koltuğundaymış! 1981 - 1983 yıllarında, yani devlet başkanları düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı bir sırada, Bulgaristan'da «Türkçe konuşan Çingeneler»in adları, zorla değiştirildi. Çingenelerle birlikte 100.000 kadar Türkün de adları silah zoruyla değiştirildi (355). Türkiye'den hâlâ bir tepki, bir protesto sesi yükselmiyordu. 1984 yazında, Tatar, Alevi, Arnavut gibi küçük Türk - Müslüman toplulukların adları zorla değiştirildi. Bu topluluklar da Bulgar adı almaya zorlandılar. Nihayet 1984 sonbaharında Bulgarlar bu kez doğrudan büyük Türk kitlelerinin üzerine yürüdüler. İşte ancak o zaman takke düştü, kel açıldı! Komşumuzu tanıdık.

Ürpertici, yürek parçalayıcı haykırışlar duyuldu sınır

355) Aynı kitap, s. 29. Mehmet Çavuş, vilayetlere göre şu rakamları veriyor : Razgrad 12.460, Şumnu 13.800, Varna 13.460, Rusçuk 11.750, Eskicuma 11.740, Tırnovo 14.150, Silistre 10.080, Hasköy 12.900 ve toplamı 100.000'i aşıyor.

ötesinden Bulgaristanlı şair Raif Recebof, Kasım 1984'te «Çağrı» adlı şiirinde şöyle sesleniyordu [356] :

Biz Bulgaristanlı Türkleriz
Adından, dilinden, dininden mahrum bir millet,
Neremize baksanız,
Bir yara göreceksiniz kanayan
Ağlayan bir yüreğin dökülüşünü göreceksiniz
Damla damla gözlerimizden.
.....
Gelin, gelin de
Akan terlerimizin, göz yaşlarımızın
Akan kanlarımızın gölünde
Kimsesiz boğulup ölüşümüzü görün.
Biz cılız, çok cılız bir ele
Kandil ışığı verecek bir söze muhtaç
Ezilen, itilen, küfredilen Türkleriz.
.....
Tekmeleriyle kızıl itlerin
Bir kadın çırılçıplak
Ayşeden olması için Anjelika
Atıldı sokağa
Ana, anacığım diye
Bir yavrunun ağlayışını,
Ayıptır diyen bir ihtiyarın
Yerle bir edilişini görün dipçiklerle
Gelin de dilini, dinini
Türklüğünü seven iki milyonun
Dağda belde ölüşünü görün.

Bulgarın gerçek niyeti anlaşılınca, Türk kamuoyunda haklı bir tepki doğdu. Geçten geç de olsa Türk basını, bu kez susmadı. Ezilen soydaşların arkasında yer aldı. İkiyüzlü komşunun çirkin yüzü gözler önüne serildi. Bulgarın maskesi indirildi. Türk basını durmadan yazdı. İstanbul, Bursa, Edirne gibi kentlerde büyük yürüyüşler, protesto mitingleri yapıldı. Bulgarın insanlıkdışı zulmü lanetlendi. Ankara, Gazi, Uludağ, Fırat Üniversitelerinde açıkoturumlar, sempozyumlar yapıldı ve Bulgaristan Türklerine yapı-

356) **Türk Kültürü**, Mart 1985, Sayı 263, s. 152 (24).

lan zulümler görüşülüp tartışıldı. Üniversite kurumları, dernekler, meslek kuruluşları vs. bildiriler yayımladı. Bulgarın barbarlığı sergilendi. Türk basınında görülen yazılar toplansa kitaplar tutar ve birazı toplandı, gerçekten kalınca bir kitap oldu [357].

Bulgar Hükümetinin Türk azınlığını yok etme politikası üzerine ilerde çok şey yazılacaktır. Şimdiden şu kadarı söylenebilir:

Sofya Hükümeti, Osmanlıların Balkanlarda asimilasyon politikası izlediklerini ileri sürüyor ve sanki «Osmanlı yaptı, ben de yaparım» demek istiyor. Osmanlıların Rumeli'nde sistematik bir asimilasyon politikası gütmediği tarihi bir gerçektir. Gütmüş olsaydı, başkent İstanbul'un hemen yakınındaki Bulgaristan gibi bir yerde Bulgar kalmazdı. Öncelikle bu topraklar İslamlaşır, Türkleşirdi.

Bir an için Osmanlıların Balkanlarda asimilasyon politikası izledikleri farz edilse bile, bugünkü Bulgar Hükümetinin Osmanlıyı taklide kalkışması anlaşılır gibi değildir. Osmanlıların Balkanları fetihleri 14. yüzyılın olayıdır. Bugün, ortaçağ olaylarını tekrarlamaya kalkışmak, çağdaş devlet zihniyetine sığar mı? Yoksa Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, bir Ortaçağ devleti olmaya mı özenmektedir? Resmi Bulgar tarih görüşüne göre, Osmanlı devleti, «kanlı», «despot», «köleci» (porobitel) bir «feodal» devletti [358]. Bugünkü Bulgaristan, Osmanlıya özenirken, «kanlı», «despot» ve insanları köleleştiren (porobitel) bir Ortaçağ devleti olduğunu mu dünyaya ilan etmektedir?

Soru soruyu açar ve açacaktır. Bulgar zulmü üzerine daha şimdiden epeyce şey söylenmiştir. Bulgar Hükümetinin Türk azınlığına karşı giriştiği soykırım politikasının marksizme, sosyalizme ters düştüğü vurgulanmıştır. Bir Türk yazarı bu konuda şunları yazdı:

---

357) Bilâl N. Şimşir, (Derleyen), **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri. Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Ocak - Nisan 1985,** Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara: 1985, XXV + 750 sayfa.

358) Bu deyimler, Bulgar Bilimler Akademisinin son yayını olan **İstaoriya na Bılgariya** (Bulgaristan Tarihi) adlı kitabın (Sofya/ 1983), IV. cildinde sık sık geçmektedir (BNŞ).

«Bulgaristan'da Türk azınlığına karşı en azılı 'burjuva milliyetçiliği'nden de ağır baskılara tanık olunmaktadır.

Lenin, 'Devlet ve İhtilal' adlı ünlü yapıtında, 'sosyal şovenizm' diye bir kavramdan söz eder...

Bulgaristan'da yaşananlar, Lenin'in gerici burjuva milliyetçiliği için tanımladığı olaylardır. 'Sosyal şovenizm', şimdi Bulgaristan'da Leninizm maskesi ile uygulamaya konulmuştur. Türk azınlığına karşı girişilen 'Bulgar baskısı', gerici burjuva milliyetçiliği ile hemen hemen aynı yöntemleri kullanmaktadır. Bu olayları, yalnızca Bulgaristan'da yaşayan Türkler açısından değil, sosyalist kuram ve uygulamalar yönlerinden de ele almak gerekir.

Lenin, sosyal şovenlerin, 'yığınları kandırmada burjuva yöntemlerine' dayandıklarını söylemekteydi. Bugünkü Bulgar yönetimi ise Türk azınlığına karşı Çarlık Rusya'nın polis devleti yöntemlerine başvurmaktadır...

Türk azınlığa karşı girişilen baskılar, Bulgaristan'da açıkça gerici burjuva milliyetçiliğinin hortladığını göstermiyor mu?» [359]

Bir sosyal bilimciye göre, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti rejimi, «kızıl faşizme» dönüşmüş, yani sapık bir rejim olup çıkmıştır. Bu bilim adamı şunları yazmaktadır [360] :

«Herhangi bir siyasal rejimin rengini ve niteliğini açığa vuran bilimsel ölçütlerden biri de, azınlıklar ve güçsüzler karşısında takındığı tavırdır. Kâğıt üzerinde (anayasa, yasalar vb.) değil, somut uygulamalar, rejimin asıl 'ahlakını' ortaya koymaktadır.

Azınlıkların farklılıklarına ve varlıklarına dayanamayan ve kudurarak insan haklarını çiğneyen ve vahşet üretebilen bir ayrımcılığın bulunduğu ülkelerde ancak faşizmden söz açılabilir. Bulgaristan'da ise tüm azınlıklar ezilmektedir. Sözde sosyalizm, artık büyüyen vahşetleri örtemeyecek hale gelmiştir. Bütün bunlar, Bulgaristan'ın sosyalistleşemediğinin kanıtlarıdır. Sosyalistleşememiş bir rejim, kızıl faşizme dönüşmüştür.»

---

359) Uğur Mumcu, «Bulgar Şovenliği», **Cumhuriyet** gazetesi, 22.1.1985.

360) Doç. Dr. Hamit Beşiroğulları, «Sosyalistleşemeyen Rejim, Kızıl Faşizmi Doğuruyor», **Milliyet**, 5.3.1985.

Bulgaristan Türklerinin zorla Bulgarlaştırılması, adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi olayı karşısında Türk Hükümetinin tutumu, kronolojik sıraya göre özetle şöyle bir gelişme göstermiştir:

7 Ocak 1985 günü Bursa göçmenleri, Bulgaristan'daki yakınlarının zorla adlarının değiştirildiğini Devlet Bakanı Mesut Yılmaz ile Maliye Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemuçin'e anlattılar. Mesut Yılmaz, «*konudan tümüyle haberdarız. Bulgaristan Hükümetinin bu uygulamasına son vermesi için gereken her türlü girişimde bulunacağız. Sizlerden tek isteğim, soğukkanlılığınızı bir süre daha korumanızdır*» dedi (361).

15 Ocakta Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yalım Eralp, Bulgaristan'daki olaylara değinerek: «*Bir sorun var halletmeye çalışıyoruz. Bulgaristan'da halen bir milyon 100 bin dolayında Türkü ilgilendiren sorunun çözümü için gerekli girişimler yapılıyor.*» dedi. Aynı gün, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'den Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov'a bir mesaj gönderilmiş olduğu basında duyuldu (362).

26 Ocakta Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, *Milliyet* gazetesine verdiği demeçte şunları söyledi (363): «*Konuyu en yüksek düzeyde ele aldık. Dikkatle izliyoruz. Gerekli teşebbüsleri yapıyoruz. Bize intikal eden haberlerden duyduğumuz endişeleri dile getiriyoruz. Eğer varitse bunların iki ülke arasındaki ilişkilere müspet tesir yapmayacağını söylüyoruz... Eğer problemler varsa, bunların her iki tarafın da ilişkileri zarar görmeden halledilmesini arzuluyoruz.*»

14 Şubat günü Başbakan Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le görüştükten sonra basına şu açıklamayı yaptı (364):

«*...Hadisenin başından beri meseleyle yakından ilgiliyiz. Hükümet olmanın sorumluluğunu da müdrik olarak fevri hareketler yerine, akılcı hareketlerle meseleyi çözüme ulaştırmanın hem Türkiye, hem orada yaşayan soydaşlarımız için daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Hadise, sta-*

361) Şimşir, **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri...**, s. 1 - 2, No. 1.
362) Şimşir, s. 7, No. 5.
363) Şimşir, s. 80, No. 40.
364) Şimşir, s. 199, No. 103.

tik bir hadise değildir. Dinamik boyutları olan bir hadise olarak görüyoruz. Bizim oradaki soydaşlarımızla alakamız onların sadece soydaşımız olduğundan değil. Onların Türkiye'de yaşayan yüz binlerce akrabaları vardır. Bu şekildeki bir ilişkiyi hiçbir zaman gözden uzak tutmuyoruz. Türkiye makul şekilde bu meseleyi çözmek için her türlü yaklaşımı yapacaktır. Gerekli, faydalı görülen her türlü tedbiri almaktan kaçınmayacağız.»

Başbakan, bir soru üzerine, Bulgaristan'daki soydaşlarımıza «gerekirse kapıları açarız» dedi.

Ondan sonraki günlerde Ankara'da gelişmeler hızlandı. 18 Şubatta Bakanlar Kurulu, Bulgaristan Türk azınlığı sorununu görüştü ve bilgi almak için Ankara'ya çağırılmış bulunan Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Ömer E. Lütem'i dinledi. Aynı gün Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Büyükelçi Lütem'i kabul edip kendisinden bilgi aldı. 20 Şubatta Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli bir oturumda Bulgaristan'daki soydaşlarımızın durumunu görüştü.

22 *Şubatta* Bulgaristan'a birinci Türk notası verildi. Türk Hükümeti, Bulgaristan Türk azınlığı sorununa müzakere yoluyla çözüm bulunmasını istedi. Hal çarelerinden biri olarak «geniş kapsamlı bir göç anlaşması» da yapılabileceğini Bulgar Hükümetine duyurdu. Aynı gün Hükümet sözcüsü Mesut Yılmaz, hükümet adına aşağıdaki yazılı açıklamayı yaptı [365] :

«Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Bulgaristan'da yaşayan Türklerle insani mülahazalar açısından her zaman ilgilenmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karışmayı amaçlamadığı da daima belirtilmiştir. Filhakika, Bulgaristan Hükümeti de, Türk tarafının bu düşüncelerini bildiği için, Bulgaristan'daki Türklerle ilgili konular, iki hükümet arasındaki görüşmelerde daima ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ile Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanı arasında son yıllarda yapılan görüşmelerde olduğu gibi, yüksek düzeydeki diğer resmi temaslarda da Bulgaristan Türkleri hakkında Türk makamlarına intikal eden haberlerden duyulan üzüntü ifade olunarak, Bulgar makamlarının konuya eğilip hal çareleri bulmalarının beklendiği belirtilmiştir.

365) Şimşir, aynı kitap, s. 259 - 260, No. 133.

Son aylarda Bulgaristan'da yaşayan Türklerin özellikle isimlerinin değiştirilmesi için bütün Bulgaristan çapında bir kampanya sürdürüldüğü, Türklerin isimlerinin zorla Bulgar isimleri ile değiştirildiği, bunu istemeyenlere karşı kuvvet kullanıldığı, çok sayıda yaralananlar ve ölenler olduğu şeklinde haberler dünya basınında yer almaktadır. Bu konuda Türk Hükümetine de bilgi intikal etmektedir. Bu haberler Bulgar yetkilileri tarafından yalanlanmakta ise de, bu açıklamalar Türk Hükümetini tatmin etmekten uzaktır. Soydaşlarımızın isimlerinin değiştirilmesi için kendilerinin müracaatta bulundukları şeklindeki açıklamalar ise kesinlikle inandırıcı olmadığı gibi, bu uygulamayı teyit eder mahiyettedir.

Olaydan duyduğumuz üzüntü, rahatsızlık ve endişe, müteaddit defalar belirtilmiştir. Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan bu baskılar ve özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, Hükümetimiz ve milletimizce hiçbir zaman tecviz edilemeyecek bir uygulamadır.»

28 Şubatta Bulgaristan, Türk notasına soğuk bir karşılık verdi. Bulgar notası tam açıklanmamış olmakla birlikte, Türk tekliflerinin reddedildiği anlaşıldı (366).

4 Martta Bulgaristan'a ikinci Türk notası verildi. Bulgar notasının açıklayıcı bilgilerle aydınlığa kavuşturulmasını istedi (367).

7 Mart günü Türkiye, Bulgaristan'daki Türkleri «Türk azınlığı» veya «soydaş» saydığını bir kez daha belirtip vurguladı. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Eralp, bu konuda şunları söyledi:

«Türkiye, Bulgaristan'daki Türkleri, Türk azınlığı veya soydaş olarak nitelemektedir. Bu husus Bulgar Hükümetine de resmen bildirilmiştir. Bu itibarla Bulgar resmi çevrelerinin Bulgaristan'ın içişlerine karışıldığı şeklindeki iddiaları tutarsızdır. Mühim olan Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan baskılara son verilmesi ve Bulgaristan'ın ahd ve vecibelerini yerine getirmesidir...» (368)

9 Martta Başbakan Özal, Federal Alman «Die Welt»

366) Şimşir, aynı kitap, s. 316 - 317, No. 160.
367) Şimşir, aynı kitap s. 329 - 330, No. 168.
368) Şimşir, s. 337, No. 172.

gazetesine verdiği demeçte, «Türkiye, Bulgaristan'daki bütün Türkleri almaya hazırdır» dedi [369].

12 Martta bir milletvekilinin yazılı sorusu üzerine Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Bulgaristan'daki soydaşlarımız konusunda şu açıklamayı yaptı [370] :

«Türkiye, bu konuya başından beri soğukkanlı ve ölçülü bir tutumla eğilmiş, iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini dikkate almış ve kamuoyunu heyecana sevk edici bir tutum izlemekten dikkatle kaçınmıştır. Bununla birlikte, yüce Meclisin huzurunda da ifade ettiğim gibi, Türkiye'nin bu şekilde davranışını yanlış anlayarak hükümetimizin konuya gereken önemi vermediği gibi bir düşünceye kapılanlar veya böyle değerlendirmeler yapanlar varsa, bunlar büyük bir yanılgı içinde bulunmaktadırlar.

Türkiye, daha önce de ifade edildiği gibi, göç anlaşması da dahil olmak üzere bütün meseleleri müzakere yoluyla çözümlemeye hazırdır. Şu hususu da özellikle belirtmek isterim ki, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın yasalar ve milletlerarası anlaşmalarla tanınan haklarının korunması için hükümetimiz hiçbir gayreti esirgemeyecektir. Türk Hükümeti, şimdiye kadar basiretli bir şekilde ve sorumluluk duygusuyla hareket etmiştir. Bulgaristan Hükümetinin de aynı sorumluluk duygusu ile hareket etmesini beklemektedir.»

12 Mart günü Başbakan Özal, yabancı gazetecilere, Türk - Bulgar ilişkileri konusunda bilgi verdi :

«Bulgaristan Türklerinin uluslararası hukuk ve ikili ve çok yönlü anlaşmaların öngördüğü şekilde, tüm azınlık haklarını elde edebilmeleri için çaba sarf etmekten hiçbir zaman vazgeçmeyeceğiz. Komşumuz Bulgaristan'la aramızdaki tüm sorunların diyalog ve sağduyu ile çözüme kavuşturulmasına önem veriyoruz.»

Başbakan, göç olursa Bulgaristan Türklerinin nasıl Türkiye'ye alınabileceği yolundaki bir soruya da şu karşılığı verdi [371] :

«Biz 1950'lerde nüfusumuz 20 milyon iken 550 bin göçmeni alıp yerleştirdik. O zaman da ekonomik durum şim-

369) Şimşir, s. 354, No. 182.

370) Şimşir, s. 368 - 369, No. 191.

371) Şimşir, s. 370 - 371, No. 192.

diki gibiydi. Bugün 50 milyonluk nüfusumuzu düşünürseniz, bir milyon Türkü, hatta daha fazlasını da kabul edebileceğimizi görürsünüz. Biz bunların hepsini almaya hazırız.»

22 *Martta* Bulgaristan, 4 Mart tarihli ikinci Türk notasına da «olumsuz» yanıt verdi. Bulgar notasında, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerle ilgilenmesinin «Bulgaristan'ın içişlerine müdahale» olarak yorumlandığı ve «göç anlaşmasına» ya da «dışişleri düzeyinde toplantıya hayır» denildiği öğrenildi (372).

31 Martta, Amerika Birleşik Devletleri'ne yapmakta olduğu ziyaret çerçevesinde, New York'ta, Türk - Amerikan Dernekleri Federasyonunda konuşan Başbakan Özal, «Bulgar zulmü durmazsa tüm dünyada nümayiş yaparız» dedi. Başbakanın konuşması aynen şöyleydi (373) :

«Bulgarlar, göz göre göre Türk soydaşlarımızın isimlerini değiştiriyorlar. Eğer bu zulmü durdurmazlarsa, dünyanın her yerinde nümayişler ve yürüyüşler yaparız. Dünyanın her yerine gideriz. Bugüne kadar çok şey yaptık. Bundan sonra da çok şey yapar ve onları rahat bırakmayız. Biz insan haklarının korunması için dünyanın neresinde olursa olsun gösteri yaparız. Burada Birleşmiş Milletler var. İşte siz gidip Birleşmiş Milletler binasının önünde de gösteri yapın.»

3 *Nisanda* Bulgar Meclis Başkanı ve Politbüro Üyesi Stanko Todorov'un Bulgaristan'daki soydaşlarımızla ilgili olarak daha önce yapmış olduğu sert bir konuşma, Türk basınına yansıdı. Todorov, Türklerin Bulgar adları alma işleminin tamamlandığını, Bulgaristan'da Türk kalmadığını, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Bulgaristan'ın başka yerlerine sürgüne gönderileceklerini söylemiştir (374).

3 *Nisan* günü Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Mesut Yılmaz, Stanko Todorov'un konuşmasıyla ilgili olarak hükümet adına aşağıdaki yazılı açıklamayı yaptı :

«Bazı Bulgar yetkilileri, basınımızda da yer almış olduğu üzere, son zamanlarda yaptıkları konuşmalarda, Bulga-

372) Şimşir, s. 467, No. 250.
373) Şimşir, s. 506 - 507, No. 274.
374) Şimşir, s. 522 - 524, No. 287, 288 vd.

ristan'daki Türk azınlığının durumu konusunda yersiz ve tamamen tutarsız bazı iddialara yer vermektedirler.

Bulgaristan'ın ülkesinde yaşayan 1 milyondan fazla Türke reva gördüğü insanlıkdışı muameleleri örtbas edebilmek ve dikkatleri başka tarafa çekebilmek için, Türklerin Bulgar isimlerini seve seve kabul ettikleri gibi gülünç iddialar ileri sürülmekte ve Bulgaristan'ın Türklerin göç etmelerine müsaade etmeyeceği açıklanmaktadır.

Bulgar yetkililer ayrıca Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Bulgaristan'ın başka bölgelerine sürüleceklerini de ilan etmektedirler.

Birkaç ay öncesine kadar Bulgaristan'daki Türkleri Türk azınlığı veya Türk asıllı Bulgar vatandaşları olarak tanımlamış olan Bulgar yetkililer, bu tanımlama Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanmış belgelerde de yer almış iken, şimdi Türk kelimesini ağızlarına almaktan çekinmekte, Türk azınlığı mensuplarına Müslümanlar diyerek Türklerin zorla Türkleştirilmiş Bulgarlar oldukları gibi asılsız bir iddiaya dayanak bulmaya çalışmaktadırlar.

Bulgaristan'daki Türklerin Bulgar oldukları bilincine varmış oldukları iddiası bir şovenizmin, hatta ırkçı bir tutumun ifadesinden başka bir şey değildir. Dikkati çeken bir husus da bu ırkçı politikanın sosyalizm, dolayısıyla ilerici ve insan haklarına saygılı olduğu iddasına sahip bir rejim yetkililerince yapılmakta olmasıdır. Uluslararası kamuoyunun bunu gereğince değerlendireceği tabiidir. Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamış bir ülke, 20. yüzyılın sonunda kendi vatandaşlarına böyle bir politika uygulamaktan çekinmiyorsa bunun sorumluluğunu da üstlenecektir.

Bulgaristan'daki Türklerin milli ve kültürel benliklerinin bu şekilde ortadan kaldırılacağına inanmak da safdilliktir.

Yıllardır istenilen sayıda Türkü Türkiye'ye göndermeye hazır olduğunu beyan etmiş olan Bulgar yönetimi, şimdi göç meselesini görüşmeye dahi yanaşmamaktadır. Bunun sebebi açıktır. Bulgaristan Türkü, Bulgar yönetimi için yalnızca emeği sömürülen bir işçidir. Bulgar yönetiminin hayali, ismi değiştirilen Türklerin, göç ümitlerini de kaybedip milli ve kültürel benliklerini unutmalarıdır.

40 yıldır baskı ve şiddete karşı koyabilmiş olan Bulgaristan Türkleri, isimleri zorla değiştirilse de Türklüklerini

koruyacaklar, dillerine, dinlerine, örf ve âdetlerine bağlı kalmaya devam edeceklerdir. Türk milleti de her zaman Bulgaristan Türkünün yanında yer alacaktır.

Türkiye'nin ne bir ülkenin toprağında gözü vardır, ne de diğer bir ülkenin içişlerine karışmayı aklından geçirmektedir. Ama Türkiye'nin Bulgaristan Türklerinin akıbetine ilgi göstermesi tabiidir ve Türkiye, ahdi bakımdan olsun, insani mülahazalar açısından olsun bu hakka sahiptir.

Türkiye, bu hakka dayanarak, Bulgaristan'ı uluslararası yükümlülükleri yerine getirmeye davet etmiş olup Türk azınlığının meselelerine gerektiği şekilde eğilmeye devam edecektir.» (375).

10 Nisan günü Türkiye, Bulgaristan'daki soydaşlarımızla ilgili olarak, Bulgaristan'a üçüncü notayı verdi. Notada, daha önceki belirtildiği doğrultuda Türk görüşü yeniden vurgulandı. Kapsamlı bir göç anlaşması da dahil olmak üzere soruna çözüm getirmek amacıyla ikili görüşmeler yapılması istendi. Türkiye, Bulgaristan'daki Türk azınlığı davasının diyalog yoluyla çözülmesi için ısrarlı olduğunu belirtti (376).

Bundan sonra Türkiye, Bulgaristan Türkleri sorununu çeşitli uluslararası forumlara götürdü. Bir yandan sorunu dünya kamuoyuna duyurmaya çalışırken öte yandan Bulgaristan'la diyalog beklentisini de sürdürdü ve sürdürmektedir. Hâlâ gelişmeler devam etmektedir.

24 Ağustosta Türk gazeteleri Sofya'ya dördüncü Türk notasının da verildiğini duyurdular. Dışişleri sözcüsü Eralp, *«Bulgaristan'ın, Türk azınlığa yapılan baskıları ikili planda görüşmediği sürece Türkiye'nin tabiatıyla konuyu uluslararası forumlarda takip etmek durumunda olduğunu»* açıkladı (377).

Yine 24 Ağustos günlü gazeteler, tedavi için Amerika'da bulunan Başbakan Turgut Özal'ın, Bulgaristan'da-

375) Şimşir, s. 575 - 576, No. 317.

376) Şimşir, s. 673, No. 366.

377) «Baskılar konusunda ikili görüşme istedik. Sofya'ya 4. nota», **Cumhuriyet**, 24.8.1985; «Bulgarlara bir nota daha», **Milliyet**, 24.8.1985.

ki baskılarla Güney Afrika'daki ırkçı baskıların aynı olduğu yolunda bir demeç verdiğini yazdılar. «Amerika'nın Sesi» radyosunun «Türkiye ile Bulgaristan arasındaki meseleler nelerdir?» sorusuna Başbakan şu karşılığı vermiştir:

«İnsancıl meseleler vardır. Türk asıllıların adlarını değiştirdiler. Şimdi edindiğimiz son bilgilere göre dini vecibelerin yerine getirilmesine de izin vermiyorlar. Bu sadece iki ülke ilişkilerini zedelemekle kalmıyor. Aynı zamanda antidemokratik ve adaletsiz bir davranıştır. Bulgaristan'daki durum ve Türklere yapılan muameleler ile Güney Afrika'da cereyan edenler arasında hiçbir fark yoktur.» (378)

378) **Cumhuriyet** gazetesi, 24.8.1985.

V

DEVLETLER HUKUKU VE ANLAŞMALAR BAKIMINDAN BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN DURUMU

Bulgaristan'daki Türkler, Devletler Hukuku ve anlaşmalar bakımından azınlık statüsündedir. Azınlık, çoğunluktan ayrı özellikleri olan topluluktur. Kökeni, soyu, sopu, dili, dini, gelenek, görenekleri gibi çoğunluktan ayrı olan topluluk anlamına gelir. Orada Bulgarlar çoğunluk, Türkler azınlıktır. Türk azınlığının Bulgar çoğunluğundan ayrı özellikleri vardır: soyu ayrıdır, dili ayrıdır, dini ayrıdır, geleneği, göreneği ayrıdır. Anlaşmalar, bu ayrılıkları tanır, bunlara saygı gösterilmesini ister. Azınlığın ayrı özellikleri, anlaşmaların güvencesi altındadır. Bu ayrı özellikleri yüzünden azınlığa karşı ayrımcı davranılmaz. Yani azınlık, temel haklardan ve özgürlüklerden yoksun bırakılamaz. Anlaşmalar, Türk azınlığının haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermesi için Bulgaristan'a sorumluluklar yüklemiştir. Anlaşmaları imzalayan Bulgaristan, ülkesindeki Türk azınlığı konusunda yükümlülükler altına girmiş, azınlığın haklarına, özgürlüklerine saygı göstermeye söz vermiştir. Türkiye'ye ve dünyaya karşı yükümlülük altına girmiştir. Aynı anlaşmalar, Türkiye'nin, Bulgaristan'daki Türklerle olan bağlarını hukuki bakımdan da vurgulamış ve yinelemiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlığı üzerinde, yalnız tarihsel, ulusal insanlık açısından değil, hukuki, ahdi bakımdan da söz hakkı vardır. Bulgaristan Türkleri işi, sadece Bulgaristan'ın bir iç işi değildir. Bulgaristan'daki Türk azınlığı konusunda Türkiye'nin de hakları, yetkileri ve görevleri vardır. Ta başından beri bu böyle olmuştur.

Berlin Antlaşması (1878)

Bulgaristan, 13 Temmuz 1878 günü imzalanan Berlin Barış Antlaşmasıyla, «Padişaha bağlı ve vergi veren bir

Prenslik» olarak kuruldu. Antlaşmanın üçüncü maddesi, Bulgaristan Prensinin «ahali tarafından serbestçe seçileceğini ve Büyük Devletlerin muvafakatiyle Babıâli tarafından tasdik olunacağını» öngörüyordu. Dördüncü madde, Prensin seçiminden önce Tırnavı (Tırnova) kentinde toplanacak bir meclisin Bulgaristan anayasasını hazırlayacağını belirtiyordu. Aynı maddenin ikinci paragrafı, gerek Prensin seçiminde, gerek Bulgar anayasasının hazırlanmasında, Bulgaristan'daki Türklerin «hak ve çıkarlarının gözetileceğini» vurguluyordu. O dönemde «Türk» ve «Müslüman» sözcükleri eşanlamlı olarak kullanılırdı. Böyle olduğu halde Berlin Antlaşmasının dördüncü maddesinde, Bulgaristan Türk - Müslüman Azınlığı için «Türk» sözcüğü kullanılmıştı. Antlaşmanın hem Fransızca aslında, hem Türkçe çevirisinde «Türk» sözcüğü geçiyordu. Bulgarlarla Türklerin karışık olduğu yerlerde, Türklerin «hukuk ve menfaatlerinin gözetileceği» belirtiliyordu.

Berlin Antlaşmasının beşinci maddesi, Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve özgürlükleriyle ilgili ilkeleri koymuştu. Bulgaristan'daki azınlıklar denince, öncelikle Türk - Müslüman azınlık anlaşılır. Gerçi o dönemde Bulgaristan topraklarında az sayıda Rus, Romen, Musevi gibi azınlık unsurları da vardı. Ama Türk - Müslüman azınlık, sayıca çok daha önemliydi ve Bulgarlardan sonra en kalabalık nüfusu Türkler oluşturuyordu. Bu bakımdan Berlin Antlaşmasının beşinci maddesi, öncelikle Türk - Müslüman azınlık göz önünde tutularak kaleme alınmıştı, denilebilir. Bu maddeye göre, Bulgaristan'da, din ve mezhep ayrımı gözetilemez. Ayrı dinden ve mezhepten olan azınlıklar, tıpkı Bulgar çoğunluk gibi bütün medeni ve siyasal haklardan yararlanırlar. Devlet görevlisi olabilirler, istedikleri mesleği veya sanatı seçebilirler. Ayrı dinden veya mezhepten olmaları yüzünden bu hakları kullanmaktan yoksun bırakılamazlar. Azınlıkların, tıpkı Bulgar çoğunluk gibi din ve ayin özgürlüğü vardır. Bulgar Hükümeti, azınlıklara din ve ayin özgürlüğü sağlamakla yükümlüdür. Ayrı dinden ve mezhepten olan azınlıklar da kendi toplumsal örgütünü kurarlar. Azınlıkların kendi dini liderleriyle ilişkilerine engel olunamaz. O dönemde Bulgaristan Türklerinin dini lideri İstanbul'daki Şeyhülislam'dı. Yani Bulgaristan Türkleri, hem Bulgaris-

tan içinde kendi dini örgütünü kurabilecek, hem de İstanbul'da oturan Şeyhülislam ile ilişkiyi sürdürebileceklerdi. Bulgar Hükümeti buna engel olmayacaktı.

Bütün bu ilkeler, aynı beşinci maddenin ilk cümlesine göre, Bulgar kamu hukukunun temelini oluşturur. Bulgar anayasası ve yasaları, bu ilkelere ters düşemez, aykırı hükümler getiremezler. Yani Bulgar yasalarıyla, kararlarıyla azınlık hakları kısıtlanamaz, ortadan kaldırılamaz, çiğnenemez. Berlin Antlaşması, Bulgar iç hukukunun üstündedir. Bulgaristan için bağlayıcıdır (379).

Berlin Antlaşmasının on ikinci maddesi, Bulgaristan Türklerinin taşınmaz mallarıyla ilgilidir. Buna göre, Türkler, Bulgaristan'dan ayrılmış veya göç etmiş bile olsalar, geride bırakacakları mülklerini koruyabilirler ve bunları üçüncü kişiler aracılığıyla işletebilirler. Sahipleri Bulgaristan'dan ayrılınca bu mülklere Bulgar makamlarınca el konulamayacaktı. Bulgaristan'da kalan Osmanlı devlet emlaki, yani «emlâk-i miriye ve mevkufe» ile ilgili sorunları bir çözüme bağlamak için bir Türk - Bulgar karma komisyonu kurulacaktı. Bu komisyon, devlet emlakiyle ilgili işleri iki yıl içinde bir çözüme bağlayacaktır. Bu çeşit mülklerle ilgileri bulunan kişilerin işlerini de çözüme bağlayacaktır.

Demek ki, Bulgaristan, daha devlet olarak doğarken, ülkesindeki Türk azınlığının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi yüklenmişti. Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlere ve bu arada Osmanlı devletine karşı yükümlülük altına girmişti. Bulgar kamu hukuku bu yükümlülüklere,

---

379) Berlin Antlaşmasının beşinci maddesinin zamanında yapılan çevirisi şöyleydi:

«Beşinci Bend - Bulgaristan'da hukuk-u umumiyenin esası âtide muharrer maddelerden ibarettir. Bulgaristan'da ihtilaf-ı din ve mezhep, hiç kimse için hukuk-u mülkiye ve politikiyeden istifadede ve hidmet-i umumiye ve memuriyet ve şerefine nailiyetde veya her nerede olur ise olsun icra-i hirfet ve sanatda naehil tutulmaklığa ve mahrum idilmekliğe sebep addolunmayacaktır.

Bulgaristan'da yerlüler ve ecnebilere serbesti ve icra-yı ayin ve mezhep temin olunarak gerek cemaat-ı muhtelifenin silsile-i meratib üzre tertibinde ve gerek rüesa-yı ruhaniyeleriyle olan münasebatında ika-i mevani olınmıyacaktır.»

bu ilkelere ters düşen hükümler içeremeyecekti. Bulgar yasaları ve uygulamaları da Türk azınlığının haklarına ve özgürlüklerine saygılı olacak, engel çıkarmayacaktı.

Berlin Barış Antlaşması çok taraflı bir antlaşmaydı. Bulgaristan, yalnız Türkiye'ye karşı değil, antlaşmayı imzalayan öteki Avrupa devletlerine karşı da yükümlülük altına girmiş demekti. Ülkesinde yaşayan azınlıkların haklarına ve özgürlüklerine saygı gösterecekti.

İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909)

Bulgaristan, 1878 - 1908 yılları arasında, otuz yıl boyunca, Padişaha bağlı ve vergi veren özerk bir Prenslik olarak kaldıktan sonra, 1908 yılında bağımsızlığını ilan etti, krallık oldu. Bulgar bağımsızlığının onaylanması amacıyla, Osmanlı Hükümetiyle Bulgaristan arasında 19 Nisan 1909 tarihinde, İstanbul'da bir Protokol imzalandı. Protokole, aynı gün imzalanan bir de Sözleşme (Mukavelename) eklendi. Bulgaristan'daki Türk - İslam cemaatinin hakları ve vakıf mallarıyla ilgili olan bu Sözleşme, Protokolün bölünmez parçasıydı. Protokolün ikinci maddesi şöyleydi:

«Cemaat-i İslamiyenin ve evkafın suret-i tensikına müteallik olan melfuf suret-i tesviye işbu mukavelenamenin (Protokolün) cüz-i gayr-i mufariki addolunacak ve aynı zamanda imza edilecektir. Ahali-i İslamiyeye kemakan serbesti-i mezhep ve serbesti-i ayin temin edilecektir. Bunlar Mezahib-i saireye mensup ahalinin haiz oldukları aynı hukuk-u medeniye ve siyasiyeden istifadeye devam edeceklerdir. Cevami-i şerifede Halife-i Müslimin sıfatiyle nam-ı name-i Padişahiye hutbe kıraatına devam edilecektir. Evkaf-ı müstesnaya gelince Bulgaristan Hükümeti nihayet üç ay müddet zarfında bir idare komisyonu teşkil edecek ve bu komisyon alakadaran tarafından dermeyan olunacak metalib ve müddeiyatın hak ve sevaba mukarenetini tetkik eyleyecektir.»

Bu madde ile Bulgar Krallığı, ülkesindeki Türk - Müslüman azınlığa din ve mezhep özgürlüğü, hak eşitliği tanıyordu. Türk azınlığı, Bulgar çoğunluğu gibi aynı medeni ve siyasal haklardan yararlanacaktı. Bulgaristan'daki camilerde Halife - Padişah adına hutbe okunacaktı. Vakıflarla il-

gili olarak da Bulgar Hükümeti bir komisyon kuracak ve bu konudaki istekleri, iddiaları inceleyecekti.

İstanbul Protokolüne ekli Sözleşme, Bulgaristan müftülüklerini düzenliyordu. Yani Türk ve Bulgar hükümetleri, karşılıklı olarak, Bulgaristan'daki müftülükleri düzenlemek için sözleşme imzalamışlardı. Artık bağımsız olan Bulgaristan, müftülükler konusunun kendi iç işi olduğu iddiasında bulunamamıştı. Müftülükler, Türk toplumunun veya azınlığın örgütüydü. Bulgaristan müftüleri, aynı zamanda vakıfların yönetiminden ve bir ölçüde Türk azınlığının eğitiminden de sorumluydular. Din işlerinin yanı sıra dünya işleriyle, azınlıkla ilgili dünya işleriyle de ilgileniyorlardı. Müftüler, Bulgaristan Türk okullarını teftiş edebiliyor, yeni okullar açılması için girişimlerde bulunabiliyorlardı. Yani Bulgaristan müftülükleri örgütü, Bulgaristan Türk azınlığının örgütüydü ve bu örgütü Türk ve Bulgar hükümetleri birlikte düzenliyorlardı.

Sözleşme sekiz maddelikti. Birinci madde Sofya'da bir Başmüftü bulunacağını ve bunun ne gibi görevleri olacağını hükme bağlıyordu. Başmüftü, Bulgaristan müftüleri arasından seçilir. Bulgar Hükümeti ile Türk hükümeti arasında bir çeşit aracı gibidir. Bulgaristan Mezhepler Bakanlığı ile İstanbul'daki Şeyhülislamlık (veya Meşihat Makamı) arasında bir köprüdür. Şeriat hukuku, din ve mezhep işleri ile ilgili konularda müftülere aracılık eder. Başmüftü, seçildikten sonra kendisine Meşihat Makamından bir «müraşele» gönderilir. Buna dayanarak kendisi de öteki müftülere yetki verir. Yani göreve başlayabilmesi için İstanbul'dan bir çeşit izin veya onay gerekiyordu. Sözleşmenin ikinci ve sonraki maddelerinde Bulgaristan müftülerinin seçilmeleri, görevleri, azilleri vb. konuları ayrıntılarıyla düzenleniyordu. Sözleşmenin altıncı maddesi de şöyleydi:

«Başmüftü ve müftüler, indelhace, Bulgaristan'daki maarif-i umumiye meclislerini ve mekâtib-i islâmiyeyi ve medreseleri teftiş ve lüzum görülen mahallerde mektepler ihdası zımnında teşebbüsat-ı lâzıme icra edeceklerdir. Başmüftü, lüzum var ise maarif-i umumiye-yi islâmiyeye müteallik umur ve mesalih için daire-yi aidesine müracaat edecektir. Bulgaristan'da kâin mekâtib-i islâmiye ve cevami-i şerifenin muhafaza ve idaresi için Bulgaristan bütçesinde bir meblağ-ı kâfi tahsisine devam olunacaktır.»

Bu madde, müftülerin, okullar konusundaki yetkilerini belirttikten başka, Bulgaristan hükümetine de görev yüklüyordu. Türk okulları ve camileri için Bulgaristan bütçesine yeterli ödenek konacağını belirtiyordu.

Sözleşmenin yedinci maddesi, Bulgaristan'daki cami, mescit vb. gibi din ve hayır işlerine ayrılmış yapıların dikkatle korunacağını, bunların yıkılmayacağını, yıkılması kesinkes gerekiyorsa Bulgar Hükümetince tazminat ödeneceğini, bu parayla öteki din ve hayır kurumlarının onarılacağını ve yeni binalar yapılacağını belirtiyordu.

19 Nisan 1909 tarihli İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi ile Bulgaristan Türk - İslam topluluğunun azınlık hakları yeniden vurgulanmış ve güvence altına alınmıştı. Bulgaristan Türkleri, Bulgarlar gibi aynı medeni ve siyasal haklardan yararlanacaklar, okullarını, camilerini, mescitlerini, hayır kurumlarını, vakıflarını koruyup yaşatacaklardı. Bulgar hükümeti, Türk - İslam eserlerini koruyacaktı, korumak ve yaşatmak için bütçeye para koyacaktı. Bütün bunları Türk Hükümetine karşı yükümleniyordu. Bulgaristan' daki Türk - İslam azınlığı ve Türk - İslam eserleri, Bulgaristan'ın bir iç işi değildi; anlaşmanın, Devletler Hukukunun güvencesi altındaydı. Türk Hükümeti, gerek Bulgaristan' daki Türk azınlığı, gerek oradaki Türk - İslam eserleri konusunda hak ve söz sahibiydi. İstanbul Protokolü ve Sözleşmesiyle bu noktalar bir kez daha vurgulanmıştı.

1913 Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme

1912 - 1913 Balkan savaşları sonunda, 29 Eylül 1913 tarihinde, İstanbul'da, Türkiye ile Bulgaristan arasında Barış Antlaşması imzalandı. Aynı gün yine İstanbul'da, iki hükümet arasında bir de sözleşme imza edildi. Barış Antlaşmasının 2 numaralı eki olan bu sözleşme, Bulgaristan müftülükleriyle ilgilidir. Gerek Barış Antlaşmasında, gerek Müftülerle ilgili sözleşmede, Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları yine vurgulandı.

Balkan savaşları sonunda Bulgaristan genişledi. Osmanlı İmparatorluğunun Edirne vilayetinden Kırcaali, Mestanlı, Darıdere, Koşukavak gibi nüfusları hemen hemen

yüzde yüz oranında Türk olan bölgeler Bulgaristan'a katıldı. Barış Antlaşmasının yedinci maddesi, Bulgaristan'a katılan bu yeni topraklarla ilgilidir. Bu topraklarda yaşayan Türklerin Bulgar yurttaşı olacaklarını, ancak isterlerse dört yıl içinde Osmanlı vatandaşlığını seçebileceklerini belirtir. Osmanlı yurttaşlığını seçen Türklerin dört yıl içinde Bulgaristan'ı terk edecekleri, taşınabilen mallarını yanlarında götürebilecekleri, geride bırakacakları taşınmaz mallarını ise üçüncü kişiler aracılığıyla işletebilecekleri de antlaşmada hükme bağlanmıştı.

Türk - Bulgar Barış Antlaşmasının sekizinci maddesi, Bulgaristan Türk azınlığının hak ve özgürlükleriyle ilgilidir. Antlaşmada, «Türk» yerine «Müslüman» kelimesi kullanılmıştır. Bulgaristan'daki Müslüman azınlık derken, bütün Bulgaristan topraklarındaki Türk - İslam nüfus amaçlanmıştır. Yalnız Bulgaristan'a yeni katılan toprakların halkından söz edilmiş değildi. Bu da antlaşmada açıkça belirtilmiştir. «Bulgaristan'ın bilcümle memalikinde Bulgar tebaasında bulunan Müslümanların» Bulgarlarla eşit olacakları belirtilmektedir. Türk azınlığı, Bulgarların yararlandıkları bütün medeni ve siyasal haklardan yararlanacaktır. Azınlığın da Bulgarlar gibi din ve ayin özgürlüğü olacaktır. Müslümanların geleneklerine, göreneklerine saygı gösterilecektir.

Aynı sekizinci madde, (380) Bulgaristan İslam cemaatle-

---

380) Sekizinci madde şöyleydi :

«Madde 8 — Bulgaristan'ın bilcümle memalikinde Bulgar tebaasından bulunan Müslümanlar an asıl Bulgar olan tebaanın haiz oldukları aynı hukuk-u mülkiye ve siyasiyeyi haiz ve serbesti-i vicdana, hürriyet-i diniyeye ve ayin-i dininin alenen icrası hususunda serbestiye malik olacaklardır. Müslümanların âdatına riayet olunacaktır.

Zatı Hazreti Padişahinin namı nami-i hilafetpenahilerinin hutbelerde zikrine devam olunacaktır.

Elyevm teessüs etmiş olan veya âtiyen teessüs edecek bulunan cemaat-i İslamiye ile anların silsile-i meratip itibarile teşkilatı ve emvali tanınacak ve mazhar-ı riayet olacaktır. Cemaat-i mezküre bila mevani kendi rüesayi diniyelerine tabi bulunacaktır.»

riyle ilgili hükümler getiriyordu. Buna göre, Bulgaristan'daki İslam cemaatleri ve bunların malları Bulgar Hükümetince resmen tanınıyordu. Müslüman cemaatler, kendi dini önderlerine bağlı olacaklar ve bu önderleriyle ilişkileri konusunda kendi kendilerine hiçbir engel çıkarılmayacaktı.

Barış Antlaşmasının onuncu ve on birinci maddeleri, Bulgaristan Türklerinin mal mülk hakları konusunda hükümler taşıyordu. Türk mallarına saygı gösterilecek, bu konuda herhangi bir kısıtlama konmayacaktı. Bulgaristan'dan göç eden Türkler, geride kalan taşınmaz mallarını kiraya verebilecekler, işletebilecekler, üçüncü kişiler aracılığıyla bunları idare ettirebileceklerdi. On ikinci madde Bulgaristan'daki Türk - İslam vakıflarına dokunulmayacağı, tıpkı Osmanlı yasalarında öngörüldüğü gibi bu vakıf mallarına saygı gösterileceği hükmünü getirmekteydi. On dördüncü madde mezarlıklara da saygı gösterilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Demek ki, Türk - Bulgar Barış Antlaşması, Bulgaristan Türk azınlığının bütün hak ve hukukunu güvence altına alıyordu. Türk azınlığı, antlaşmanın güvencesi altında medeni ve siyasal haklardan, din ve ayin özgürlüğünden yararlanacak, topluluğa ait örgütünü ve vakıf mallarını koruyup yaşatabilecekti. Bulgar Hükümeti, Türk azınlığının haklarına ve özgürlüklerine hiçbir engel çıkarmayacaktı.

Barış Antlaşmasının 2 numaralı eki olan Sözleşme ise Bulgaristan müftülüklerini ayrıntılarıyla düzenliyordu. Dokuz maddeden oluşan bu «Müftülüklere müteallik mukavelename»ye göre, Sofya'da bir Başmüftü bulunacaktı. Bunun seçimi, görevleri belirleniyordu. 1909 sözleşmesinden biraz daha ayrıntılı hükümler vardı. Başmüftü, Bulgaristan'daki müftülerin bir yandan Bulgaristan Mezhepler Bakanlığı ile, diğer yandan İstanbul'daki Şeyhülislam ile olan ilişkilerine aracılık edecekti. Bulgaristan müftüleri arasından seçilen Başmüftü, Bulgaristan'daki Türk - İslam din ve hayır kurumlarını denetimi altında bulunduracaktı. Müftüler, Bulgaristan Müslüman seçmenlerince seçileceklerdi. Başmüftü, müftüler ve yardımcıları, Bulgar devlet memurlarına tanınan bütün haklardan yararlanacaklardı.

Müftüler ayrıca Bulgaristan Türk okul encümenlerini

ve okullarını denetleyebilecekler, yeni okullar açılması için girişimlerde bulunabileceklerdi. Bulgar Hükümeti, giderleri devlet bütçesinden karşılanmak üzere, Türk azınlığı için ilkokullar ve ortaokullar (rüştiyeler) açacaktı. Türk öğretmenlerin maaşları Bulgar hazinesinden karşılanacaktı. Bu okullarda eğitim öğretim Türkçe yapılacaktı. Ayrıca Bulgarca da okutulacaktı. Türk ve Bulgar öğretmenler arasında ayrım gözetilmeyecekti. İlköğrenim zorunluluğu ve öğretmenlerin hakları bakımından Bulgar yasaları Türklere ve Bulgarlara eşit olarak uygulanacaktı. Müftülerle ilgili 1913 Sözleşmesinde, Bulgaristan'da, müftü adayları yetiştirmek amacıyla ayrı bir okul açılması da öngörülmüştü. Daha sonra Şumnu'da «Nüvvap» adıyla kurulan okulun dayanağı bu hüküm olmuştu. Yani «Nüvvap Okulu» Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanmış bir anlaşma gereğince açılabilmiştir.

Yine aynı sözleşmenin sekizinci maddesi, Türk nüfusun yoğun olduğu her yerde birer «İslam Cemaati» seçileceğini belirtmektedir. Bu cemaatlerin tüzel kişilikleri Bulgar Hükümetince tanınacaktı. Cemaat encümenleri vakıf ve eğitim işlerinden sorumlu olacaklardı. Türk - İslam vakıflarının sahipleri sayılacaklardı. Müslüman mezarlıkları ve camiler de İslam vakıflarından sayılacaktı. Cemaatler vakıfları istedikleri gibi kullanabileceklerdi. Hükümet vakıflara dokunmayacaktı. Bedeli cemaate önceden ödenmeden hiçbir vakıf emlaki, hiçbir cami, mescit, mezarlık, hayır kurumu vb. istimlak edilemeyecekti. Bir vakıf binası istimlak edilince, cemaate aynı değerde bir arsa verilecek ve binanın bedeli peşin ödenecekti.

Demek ki, Bulgaristan Türk - İslam azınlığı, okulları, vakıfları, encümenleri, cemaat örgütleri, müftülükleri, dili, dini, gelenek ve görenekleri, hakları, özgürlükleri ile anlaşmanın güvencesi altına alınmıştı. Bulgar Hükümeti Türk azınlığının bütün haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermeyi bir kez daha yüklenmiş, sorumluluk altına girmişti. Türkiye'nin Bulgaristan Türk - İslam cemaati ile bağı hukuken bir kez daha perçinlenmişti.

Neuilly Barış Antlaşması (1919)

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşından yenik çıktı. 27 Kasım 1919 günü, Paris yakınındaki Neuilly (Nöyi) kentinde barış antlaşması imzaladı. Bu antlaşmanın dokuz maddeden oluşan dördüncü bölümü, Bulgaristan'daki azınlıkların korunmalarıyla ilgilidir. Bulgaristan, bu bölümdeki hükümleri anayasa değerinde saymayı kabul etmiştir. Yani azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümler, anayasa gücünde sayılıyordu. Bulgar anayasası, yasaları, resmi kararları, azınlıkların korunmasına ilişkin antlaşma hükümlerine aykırı olamayacaktı.

Neuilly Antlaşmasının dördüncü bölümüne göre, Bulgaristan, din, dil, ırk, milliyet ayrımı gözetmeyecek, topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik tanıyacaktır. Azınlıklar, dinlerinin, inançlarının gereğini serbestçe yerine getirebileceklerdir. Medeni ve siyasal bütün haklara sahip olacaklardır. Devlet memuru olabilecekler, istedikleri mesleği veya sanatı seçebilecekler, her alanda kendi dillerini kullanabileceklerdir. Azınlıkların ayinlerde, toplantılarda, ticaret işlerinde, basın ve yayın alanında ve hatta mahkemelerde kendi dillerini serbestçe kullanmalarına karşı hiçbir kısıtlama konmayacaktır. Azınlıklar, fiilen ve hukuken, öteki Bulgar yurttaşlarının bütün haklarından yararlanacaklardır. Eğitim öğretim kurumları, hayır kurumları, dini kurumlar, sosyal kurumlar açabilecekler, bunları denetleyip yönetebilecekler ve bu kurumlarda kendi dillerini serbestçe kullanabileceklerdir. Bu kurumların masrafları azınlıklarca karşılanacaktır. Ama azınlıkların önemli oranda yaşadıkları yerlerde, azınlık okullarına, dini ve hayır kurumlarına Bulgar devlet ve belediye bütçelerinden yardım yapılacaktır. Bulgar Hükümeti azınlık çocuklarının ilkokullarda kendi anadilleriyle eğitim öğrenim görmelerine gereken kolaylıkları sağlamayı yükümlenmektedir.

Neuilly Antlaşmasının anılan maddelerinden bazıları şöyledir

Madde 50 — Bulgaristan, doğum, milliyet, dil, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin Bulgaristan'ın bütün ahalisinin hayat ve özgürlüklerini tam ve eksiksiz olarak korumayı yükümlenir.

Bulgaristan'ın bütün ahalisi, kamu güvenliğine ve iyi ahlaka ters düşmeyen iman, din ve inançlarını apaçık veya özel olarak yerine getirme hakkına sahiptir.

Madde 53 — Bütün Bulgaristan vatandaşları yasa önünde eşittirler ve ırk, dil veya din ayrılığına bakılmaksızın aynı medeni ve siyasal haklardan yararlanırlar.

Medeni ve siyasal haklardan yararlanma, özellikle kamu görevlerine alınma veya çeşitli mesleklerde ve işlerde çalışma bakımından din, inanç ve mezhep ayrılığı hiçbir Bulgar vatandaşına zarar veremez.

Bulgar vatandaşlarının gerek özel ve ticari işlerinde, gerek din, basın veya her türlü yayın konusunda ve gerekse açık toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmalarına hiçbir kısıtlama konamaz.

Bulgar Hükümeti resmi bir dil kabul etmiş olsa da, Bulgar vatandaşlarının Bulgarcadan başka bir dili mahkemeler önünde gerek sözlü, gerek yazılı olarak kullanmalarına gereken kolaylıklar gösterilir.

Madde 54 — Irk, din veya dil azınlıklarından olan Bulgar vatandaşları, diğer Bulgar vatandaşlarının fiilen ve hukuken yararlandıkları aynı muamelelerden ve güvencelerden yararlanırlar.

(Azınlıklardan olan Bulgar vatandaşları) özellikle, masrafları kendilerince karşılanacak hayır kurumları, dini ve sosyal kurumlar, okullar ve diğer eğitim kurumları açmak, bunları yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve serbestçe ibadet etmek bakımından eşit haklara sahip olacaklardır.

Madde 55 — Eğitim öğretim konusunda Bulgar Hükümeti, Bulgarcadan başka bir dil konuşan Bulgar vatandaşlarının önemli oranda yaşadıkları kent ve bölgelerde bu Bulgar vatandaşlarının çocuklarına ilkokullarda kendi dillerinde eğitim öğretim verilmesi için gereken kolaylıkları sağlar.

Irk, din veya dil azınlıklarından olan Bulgar vatandaşlarının önemli oranda bulundukları şehir ve bölgelerde, eğitim, din ve hayır amacıyla Devlet ve Belediye bütçeleriyle diğer bütçelere konmuş olan kamu fonlarından bu azınlıklara da âdil bir pay ayrılır.

Madde 57 — Bulgaristan, işbu bölümdeki maddelerin, ırk, din veya dil azınlıklarından olan kişileri etkilediği öl-

çüde, uluslararası nitelikte yükümlülükler olduklarını ve bu hükümlerin Milletler Cemiyetinin güvencesi altına alınmasını kabul eder...»

Görülüyor ki, azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümler, Bulgaristan için uluslararası bir yükümlülüktür. Bunlar aynı zamanda Milletler Cemiyetinin güvencesi altındadır, yani bunları Bulgaristan tek yanlı olarak bozamaz. Bulgar anayasası, yasaları veya uygulamaları azınlıklara tanınan hakları ve özgürlükleri kısıtlayamaz, çiğneyemez, ortadan kaldıramaz.

Korunması gereken azınlıkların başında Türk azınlığı geliyordu. Çünkü Türkler, Bulgarlardan sonra en kalabalık nüfusu oluşturuyorlardı, nüfus bakımından Bulgaristan'da en büyük, en önemli topluluktu. Neuilly Antlaşmasının azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümleri öncelikle Türk azınlığı içindi, denebilir.

Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması (1925)

Neuilly Antlaşmasında olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan bütün barış antlaşmalarında, bu arada 24 Temmuz 1923 günü imzalanan Lozan (Lausanne) Antlaşmasında da azınlıkların korunmasıyla ilgili benzer hükümler vardı. Savaş sonunda azınlıkların korunması, bir sistem olarak geliştirilmiş ve ayrıntılarıyla uluslararası hukuka ve antlaşmalara girmişti.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Ankara Hükümeti, çeşitli ülkelerle barış ve dostluk antlaşmaları imzaladı. Bu arada 18 Ekim 1925 tarihinde, Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında da bir «Dostluk Antlaşması» imzalandı. Bu antlaşmanın birinci maddesi, iki ülke arasında «bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk olacağını» belirtmektedir.

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasına Ekli Protokolün (A) paragrafı şöyle kaleme alınmıştır:

«İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de otu-

ran Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır...»

Demek oluyor ki, Neuilly Antlaşmasının azınlıkların korunmasıyla ilgili tüm hükümleri, 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasının bölünmez parçası (mütemmim cüz'ü) yerinedir. Neuilly Antlaşmasında yazılı olan azınlıkların korunmasıyla ilgili tüm hükümlerden Bulgaristan'da yaşayan «Müslüman» (yani Türk) azınlığı yararlandırmayı Bulgar Hükümeti Türk Hükümetine karşı taahhüt etmiştir. Yani Bulgaristan Türklerinin din, dil, yayın vb. özgürlükleri olacaktır. Türk azınlığı, okullarını, din ve hayır kurumlarını yaşatabilecektir. Türk çocukları, ilkokullarda kendi anadilleriyle öğrenim göreceklerdir. Bulgar Hükümeti, Türk azınlığının haklarına ve özgürlüklerine hiçbir engel çıkarmamayı, hiçbir kısıtlama getirmemeyi yükümlenmektedir.

18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması süresiz olarak yapılmıştır. O günden beri bozulmamış, ortadan kaldırılmamıştır. Bugün de yürürlüktedir. Dolayısıyla azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümler de yürürlüktedir. Bulgar Hükümeti, hukuken, bu hükümleri uygulamakla yükümlüdür. Türk Hükümeti de bunu Bulgar Hükümetinden isteyebilecek durumdadır.

Türk-Bulgar Oturma (İkamet) Sözleşmesi (1925)

Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşmasının yapıldığı 18 Ekim 1925 günü yine Ankara'da iki ülke arasında bir de Oturma Sözleşmesi (İkamet Mukavelenamesi) imzalandı. Bu sözleşmenin birinci maddesine göre, Türk vatandaşları Bulgaristan'da ya da Bulgar vatandaşları Türkiye'de oturup yerleşebileceklerdir. Taraflardan birinin yurttaşları öteki ülkeye serbestçe gidip gelebileceklerdir ve o ülkede dolaşabileceklerdir.

Türkiye-Bulgaristan Oturma Sözleşmesinin ikinci mad-

desi doğrudan Bulgaristan Türklerini ilgilendirmektedir. Bu madde şöyledir :

«Akit taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler.

Göçmenler, yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını serbestçe tasfiye etmek hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce tasfiye etmemiş olanlar, göç gününden başlamak üzere, iki yıllık bir süre içinde bu tasfiyeyi yapmak zorundadırlar.

Malların tasfiyesinden elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır.»

Bu madde Bulgaristan Türkleri için pek önemlidir. Hatta yaşamsal önemdedir. Çünkü bu maddeye göre, Bulgar makamları, Türklerin Türkiye'ye göçlerine engel olmayacaklardır. İsteğe bağlı göçe hiçbir engel çıkarılmayacaktır. Bulgaristan Türkleri istedikleri zaman göç edebileceklerdir. Göçmenler, taşınabilen mallarıyla hayvanlarını yanlarında getirebileceklerdir. Taşınmaz malların serbestçe elden çıkarılmasına da Bulgar makamları engel çıkarmayacaklardır. Bu konuda göçmenlere daha da kolaylık sağlanmıştır. Taşınmaz mallarını göç ettikten sonra iki yıl içinde satabilecekleri hükme bağlanmıştır. Göçmenleri darda bırakmamak, gider ayak dar bir zaman içinde taşınmaz mallarını değerinden ucuza elden çıkarıp zarara uğramalarını önlemek, yani göçmenleri korumak için böyle bir süre kendilerine tanınmıştır. Bu maddeyle Bulgaristan Türklerinin anavatan Türkiye'ye göçleri ilk defa bir düzene bağlanmıştır.

Bu anlaşma Atatürk döneminde oldukça düzgün ve dürüst biçimde uygulanmıştır. Yerel Bulgar makamları göçmenlere gene epeyce güçlükler çıkarmışlarsa da, anlaşma uyarınca, Bulgaristan'dan Türkiye'ye oldukça düzgün bir göç akını başlamıştır. 1930'lu yıllarda her yıl Bulgaristan'dan Türkiye'ye 15-20 bin kadar göçmen gelmiştir. Bu dönemde Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yıllık ortalaması 17 bin kadar olmuştur. Büyük yığınlar halinde göç olmadığı için Bulgaristan ekonomisinde herhangi bir sarsıntı görülmemiştir. Göçmenler yanlarında taşınabilen mallarıyla hayvanlarını getirebildiklerinden Türkiye'ye de faz-

la yük olmamışlardır. Yanî yıllık 15-20 bin kişilik bir göçmen kitlesi, ne Bulgaristan'ı ne Türkiye'yi güç durumda bırakmıştır. Usul usul, sessiz sessiz bir göç akını olmuştur.

Bu göç İkinci Dünya Savaşından sonra da sürüp gitmiş olsaydı, belki bugün Türkiye ile Bulgaristan arasında Bulgaristan Türk azınlığı diye bir sorun kalmazdı. Çünkü yıllık 20-25 bin göçmen gelince, elli yılda Bulgaristan Türkleri boşalırdı. Bulgaristan'da Türk kalmaz, sorun biterdi. Ama 1925 İkamet Sözleşmesinin göçle ilgili ikinci maddesi 1944'ten sonra pek uygulanamamıştır.

Yeni Bulgar rejimi, 1944-1949 yıllarında Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçünü hemen hemen yasaklamıştır. 1925 İkamet Sözleşmesini çiğnemiş, göç kapılarını sımsıkı kapatmıştır. Sonra 1950 yılında birdenbire tutum değiştirmiş ve Türkiye'ye bir nota vererek üç ay içinde 250. 000 Türk göçmenin Türkiye'ye kabul edilmesini istemiştir. Bunun anlamı, Türk kitlelerini perperişan göçe zorlamaktı. Her iki durumda da 1925 sözleşmesine aykırı davranılmıştı. Göçü yasaklamak da, büyük kitleleri pek dar bir zamanda göçe zorlamak da 1925 sözleşmesinin ruhuna aykırıydı. Bulgar Hükümeti, isteğe bağlı, normal göç akışını engelliyordu. 1949 yılında sadece 1670 kişinin göçüne izin vermişti. 1950 yılında ise 52 bin küsur Türk Bulgaristan' dan Türkiye'ye göç etmişti. 1951 yılında bu sayı 102 bini aşmıştı. Yani hem 1949 yılı, hem 1950-51 yılları anormaldi. 1925 sözleşmesinin dürüstçe uygulanmamasından kaynaklanan bir anormallikti bu. 1951 yılı Kasım ayında Bulgar Hükümeti yine göçü yasakladı. Ondan sonra 18 yıl boyunca Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç olmadı. 1968 yılında yeni ve sınırlı bir göç anlaşması yapıldı. Bu anlaşmaya göre de 1969-1978 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye' ye 130 bin kadar göçmen geldi.

1925 tarihli Türk-Bulgar Oturma Sözleşmesi hukuken bugün de yürürlüktedir ve Bulgar Hükümeti, Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olmamakla yükümlüdür. Türk Hükümeti, göç konusunun görüşülmesini komşu Bulgar Hükümetinden isteyebilir ve istemektedir. Türkiye, Bulgaristan Türklerinin göçleri konusunda her zaman birinci derecede söz hakkına sahip olmuştur. Bugün

de sahiptir. Bulgaristan Türkleri, yüzyıl boyunca, hep anavatan Türkiye'ye göç etmişlerdir. 1925 İkamet Sözleşmesi gereğince, Bulgaristan Türklerinin göçleri konusunda Türkiye'nin hakları ve görevleri vardır.

1947 Tarihli Bulgar Barış Antlaşması

İkinci Dünya Savaşı sonunda, 10 Şubat 1947 tarihinde, Bulgaristan ile Müttefik Devletler arasında Barış Antlaşması imzalandı. Halen yürürlükte olan bu antlaşma da Bulgaristan'a görevler yükledi. Türkiye'nin taraf olmadığı bu antlaşma ile Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türk azınlığının haklarının korunması konusunda uluslararası yükümlülükler altına girmiştir.

Antlaşmanın ikinci maddesi, Bulgaristan'da ırk, din, dil, cinsiyet ayrımı gözetilmeyeceğini öngörmektedir. Ayrı ırktan, ayrı dinden olan, Bulgarcadan başka bir dil konuşan Bulgar vatandaşlarına bütün temel hak ve özgürlüklerin tanınacağı belirtilmektedir. Bu hak ve özgürlüklere, inanç özgürlüğü, düşünce ve toplanma özgürlüğü, düşünceyi açıklama özgürlüğü de dahil bulunmaktadır. Bulgaristan, ülkesindeki azınlıklara temel hak ve özgürlükleri sağlamak için bütün tedbirleri almakla yükümlü tutulmuştur. İkinci madde aynen şöyle kaleme alınmıştır:

«Bulgaristan, ırk, cinsiyet, dil ya da din farkı gözetmeksizin yetkisi altındaki herkesin söz, basın ve yayın, ibadet, düşünce ve toplantı özgürlükleri dahil, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasını sağlayacak bütün gerekli tedbirleri alacaktır.»

Bu ilkeler, Bulgaristan Türklerine dürüstçe tanınsa ve uygulansa bir sorun kalmazdı. O zaman Bulgaristan'daki Türkler kendi anadillerini serbestçe kullanabilecekler, bu dille çocuklarını eğitebilecekler, dinlerinde ve ibadetlerinde özgür olacaklardı. Bulgaristan, bütün bu temel haklara ve özgürlüklere engel olmak değil, bunları sağlamak için gereken bütün tedbirleri almak durumundadır, zorundadır.

1947 Barış Antlaşmasının 3. maddesine göre Bulgaristan, ayrım gözetici nitelikteki yasalarını kaldırmak ve ilerde de ayrımcı önlemlere başvurmamakla yükümlüdür. Ya-

ni Bulgaristan'da, Bulgar olmayanlara, bu arada Türk azınlığına karşı hiçbir ayrım gözetmemek, ayrım gözetici nitelikteki yasalar çıkarmamak ve kararlar almamak yükümlülüğü altına girmiştir: «*...ayrımcı nitelikteki mevzuatını kaldırmak için tedbirler almış olan Bulgaristan, bu tedbirleri tamamlamayı ve ilerde de bu maddede açıklanmış olan amaçlarla bağdaşmayacak hiçbir tedbir almamayı veya hiçbir yasa çıkarmamayı taahhüt eder.*»

İnsan Haklarıyla İlgili Belgeler (1945 - 1975)

1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşmasında «İnsan hakları ve temel özgürlükler»den söz ediliyor. Bu, İkinci Dünya Savaşı sonrasının özelliklerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmalarında ve Milletler Cemiyeti sisteminde, «azınlıkların korunması» kavramı yaygındı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve Birleşmiş Milletler sisteminde ise «insan hakları» kavramı yaygınlaştı.

Bulgaristan Türkleri, ikili ve çok taraflı anlaşmalar gereğince, hem azınlık statüsünden, hem de insan haklarından yararlanmak durumundadırlar. Bulgaristan ve Türkiye, Bulgaristan Türklerinin azınlık statüsü ve azınlık haklarıyla ilgili çeşitli anlaşmalar yapmış oldukları gibi, insan haklarını uluslararası güvence altına alan çok taraflı anlaşmalara da imza koymuşlar, taraf olmuşlardır. Her iki ülke, başta *Birleşmiş Milletler Antlaşmasına* taraf olmuşlardır ve Birleşmiş Milletlere üyedirler. Birleşmiş Milletler Antlaşması, bu örgütün amaçlarından birinin, insan haklarına saygı göstermek olduğunu belirtmektedir. Birinci maddenin üçüncü fıkrası şöyledir:

«*Birleşmiş Milletlerin amaçları...*

...ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek(tir).»

Birleşmiş Milletler Antlaşması, başka maddelerinde de insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı vurgulamaktadır. 13. maddede, Genel Kurulun, «ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve ana

hürriyetlerden faydalanmasını kolaylaştırmak için» incelemeler yaptıracağını ve tavsiyelerde bulunabileceğini belirtir. 55. madde, Birleşmiş Milletlerin, ayrım gözetmeksizin «herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini kolaylaştıracağını» vurgular. Birleşmiş Milletlerin organlarından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konsey, «herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine bilfiil saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunur.» (mad. 62)

Birleşmiş Milletler Antlaşmasında yer alan bütün bu hükümler, Bulgaristan'daki Türklere karşı uygulanan ayrım gözetici baskıları ve zulümleri yasaklayıcı niteliktedir. Yani ülkesindeki Türklere eziyet eden, bu insanları zorla Bulgarlaştırmaya kalkışan Bulgaristan, Birleşmiş Milletlerin temel kurallarını çiğnemiş olmaktadır.

Birleşmiş Milletlere üye Türkiye ile Bulgaristan, 1948 tarihli *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*'ni de kabul etmiş olan ülkelerdir. Bu bildiride «insan hakları ve ana hürriyetler» daha ayrıntılı biçimde belirtilmiş, açıklığa kavuşturulmuştur. Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türk azınlığını silah zoruyla Bulgarlaştırmaya kalkışırken, bu bildiriyi de ayaklar altına almıştır. Çünkü bildirinin birçok maddesi, Bulgaristan'daki Türklere yapılan eziyetleri yasaklayıcı niteliktedir. Bildirinin 2. maddesi, herkesin ırk, renk, cinsiyet, din vb. ayrımlara tabi tutulmadan insan haklarından yararlanacağını belirtmektedir. Bulgaristan Türkleri bu haklardan ve özgürlüklerden yararlandırılmıyorlar. Bildirinin 7. maddesi, herkesin yasalar önünde eşit olduğunu ve hiçbir ayrıma tabi tutulmadan korunmaları gerektiğini vurgular. Oysa Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'da ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşler, korunmak şöyle dursun ezilmişler, hatta soğukkanlılıkla öldürülmüşlerdir. Aynı bildirinin 18. maddesi, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden herkesin yararlanabileceğini söyler. Bulgaristan Türkleri, bütün bu özgürlüklerden ve haklardan yoksun bırakılmışlardır. Nereden bakılırsa bakılsın, komşu Bulgaristan, «İnsan Hakları Evrensel Bildirisi»ni de çiğnemektedir.

Bulgaristan'ın ayaklar altına aldığı bir başka belge, *Helsinki Bildirisidir*. 1975 tarihinde Helsinki'de toplanan «Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı» sonunda imza-

lanan «Son Senet» veya «Helsinki Bildirisi»nde Todor Jivkof'un kendi imzası bulunmaktadır. Helsinki'de Avrupa önünde bazı yükümlülükler kabul etmiş olan Jivkof, bugün bu yükümlülüklerden sıyrılmaya çalışmakta ve Türk azınlığını dünyanın gözleri önünde ezmektedir. Helsinki Bildirisi'nin VII. ilkesi, «Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı» başlığını taşımaktadır. Bu ilkenin birkaç paragrafı aynen şöyle kaleme alınmıştır:

«Katılan - devletler, ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterirler.

Bu çerçeve içinde, katılan - devletler, kendi vicdanının buyruğu uyarınca, tek başına ya da topluca bir din veya inanca inanmak ve onun gereklerini yerine getirmek özgürlüğünü kişiye tanırlar.

Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan katılan - devletler, bu azınlıklardan olan kişilere, yasa önünde eşitlik hakkını tanırlar; bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerinden etkin olarak tümüyle yararlanma olanağını sağlarlar; ve bu biçimde, bu alanlardaki yasal haklarını korurlar.

İnsan hakları ve temel özgürlükler alanında katılan-devletler Birleşmiş Milletler Antlaşması amaçlarına ve ilkelerine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisine uygun olarak davranırlar. Bağlı olabilecekleri İnsan Haklarına ilişkin Uluslararası Sözleşmeleri de kapsamak üzere, bu alanda uluslararası bildiriler ve sözleşmelerdeki kayıtlı yükümlülüklerini de yerine getirirler.»

Bu paragraflar, katılan devletlere açık görevler yüklemektedir. Bulgaristan, katılan devletlerden biridir ve bu görevleri üstlenmiştir. Devletler Hukukunda ve uluslararası ilişkilerde «Ahde vefa» diye bir kavram vardır. Latincesi «Acta sunt servanda». Buna göre devletler, imzaladıkları anlaşmalara uymak, imzalarına sadık kalmak, sözlerini tutmak zorundadırlar. Bu kural, bir bakıma «Devletler Hukukunun» temelidir. Bulgar Hükümeti, ülkesinde yaşayan Türk azınlığıyla ilgili olarak ikili ve çok taraflı bir dizi belge imzalamıştır. 1878 Berlin Antlaşmasından 1975 Helsinki Bildirisi'ne kadar, birçok uluslararası belgeyle yükümlülük-

ler altına girmiştir. Ahde vefa kuralına göre, Bulgar Hükümeti, bütün bunlara uymak, imzasına sadık kalmak, verdiği sözü tutmak; yani, Türk azınlığına haklarını ve özgürlüklerini geri vermek zorundadır.

Oysa bugünkü Bulgar Hükümeti, Devletler Hukukunun bu temel kuralını hiçe saymakta, imzaladığı anlaşmaları ayaklar altına almakta ve herkesin gözü önünde Bulgaristan Türklerini ezmektedir.

1968 Göç Anlaşması

Bulgar Hükümetinin, ülkesinde yaşayan Türk azınlığıyla ilgili olarak imzaladığı son anlaşmalardan biri de «1968 Göç Anlaşması»dır. 20 - 26 Mart 1968 tarihinde, o tarihte Bulgaristan Başbakanı olan Todor Jivkof, Türkiye'yi ziyaret etti. Yanında Dışişleri Bakanı İvan Başev de vardı. Bu ziyaret sırasında, Türkiye ve Bulgaristan Dışişleri Bakanları, 22 Mart 1968 günü, bir sınırlı göç anlaşması imza ettiler. Bu imza dolayısıyla güzel demeçler verildi. Başbakan Süleyman Demirel, Jivkof'a, «*...memleketlerimiz arasında bağlayıcı, birleştirici bir unsur olduğuna inandığımız Bulgaristan'daki soydaşlarımızın bir kısmının parçalanmış aileleri birleştirmek gibi insani bir gaye ile Türkiye'ye göçüne imkân verecek olan bir anlaşma da bu ziyaretiniz sırasında Dışişleri Bakanlarımız tarafından imzalanacaktır*» *dedi.*

Jivkof, «*Bu ziyaret, iki ülke arasındaki dostluk ve yeni işbirliğine yeni ve daha büyük hız vermek arzusunun bir ifadesidir. Bu müşterek isteğin ifadesi, 1952 yılına kadar akrabaları Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye göçü hakkında anlaşmanın Dışişleri Bakanları tarafından imzalanması olacaktır*» diye karşılık verdi.

Anlaşmanın imzalanması üzerine, Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, «*bu anlaşma ve göçmenler bir dostluk köprüsü kuracaklardır*» dedi. Bulgar Dışişleri Bakanı Başev de «*bu anlaşmanın müspet yöndeki gelişmelerin güzel bir belirtisi olduğunu*» söyledi.

Basında da çeşitli yorumlar yapıldı. *Cumhuriyet* gaze-

tesi dış politika yazarı Kayhan Sağlamer: «*anlaşma, müzmin Bulgaristan Türkleri sorununun tamamını değil, yalnızca 'parçalanmış aileler' ismi verilen bir bölümünü çözümlemektedir. Dolayısıyla bir ilk adımdır. Siyasi hava elverişli kaldıkça sorunun gelecekte kökünden çözümlenmesini ümit etmemek için hiçbir sebep yoktur*» dedi.

Sorun, kökünden çözümlenemedi. «Müzmin Bulgaristan Türkleri sorunu» güncelliğini korudu. Bugünlere gelindi. Bulgar Hükümeti, şimdi bütün Bulgaristan Türklerini silah zoruyla Bulgarlaştırıp sorunu «kökünden çözmeye» kalkışıyor!

Bulgaristan Türkleri, ta 1878 Berlin Antlaşmasından beri azınlık statüsünde ve anlaşmaların güvencesindedirler. Azınlık haklarından, insan haklarından, temel özgürlüklerden yararlanmak; Türklüklerini, benliklerini, azınlık statülerini korumak durumundadırlar. Yüzyıldır imzalanmış anlaşmalar bugün toptan yürürlükten kalksa bile, bu alanda artık bir «teamül hukuku» oluşmuştur, denebilir. Kaldı ki, anlaşmaların çoğu hâlâ yürürlüktedir. Bulgaristan Türkleri, hiçbir zaman Bulgaristan'ın tek yanlı takdirine bırakılmamış, hiçbir zaman sadece Bulgaristan'ın iç işi olmamıştır. Bulgaristan bu konuda bir dizi ikili ve çok taraflı anlaşmaya imza koymuş, yükümlülükler altına girmiştir, bunlardan sıyrılamaz.

Türkiye, her zaman Bulgaristan Türkleri konusunda söz hakkına sahip olmuş, Bulgaristan'daki Türk soydaşlara kanat germiş bir ülkedir. Anlaşmalar, Türkiye'ye, Bulgaristan Türkleri konusunda haklar ve görevler vermiştir. Hiçbir Türk Hükümeti bu haklardan vazgeçemez ve görevlerden sıyrılamaz. Bugünkü Türk Hükümeti de, anlaşmalara dayanarak, Bulgaristan Türkleri konusundaki girişimlerini sürdürmektedir ve Bulgaristan ile geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapmak istemektedir.

VI

SONUÇ

Bulgaristan Türklerinin hikâyesi uzun ve hazindir. Yüzyıl kadar önce bu insanlar, tıpkı Anadolu insanı gibi, Osmanlı vatandaşıydılar. Osmanlı devletinin Tuna ve Edirne vilayetleri nüfusuna kayıtlıydılar. Osmanlı ülkesi, yamalı bir bohça gibi, çok milletliydi. Tuna ve Edirne vilayetlerinde de Türk, Bulgar, Rus, Romen vb. yanyana yaşıyordu, çokçası da Türk ve Bulgar vardı. 1870'lerde Tuna vilayetinde Türk ve Bulgar nüfus birbirine eşit gibiydi, Edirne vilayetinde ise Bulgarlar biraz azınlıktaydı. .

Bu iki vilayet, o zamana göre, gelişmiş bölgelerdi. İstanbul ve çevresiyle âdeta yarışıyorlardı. Yeni okullar, İstanbul'dan sonra oralarda açılmıştı. 1870'lerde Tuna vilayetinde 40 rüştiye, 150 kadar medrese ve 2700 dolayında sıbyan mektebi vardı. Ekonomik bakımından da bu vilayetlerde yaşayan Türklerin durumu kötü değildi. İşlenebilen toprakların çoğu Türklerin elindeydi.

Bu topraklar üzerinde Bulgar devleti kurmak, âdeta sezaryen ameliyatı gerektirdi. Bu ameliyat, Bulgarlar için «kurtuluş», Türkler için ise felaket oldu. 1877 - 78 Türk - Rus Savaşında Tuna ve Edirne vilayetleri Türklerinin önemli bir bölümü yurtlarından sökülüp atıldı, bir bölümü kılıçtan geçirildi. Aynı zamanda Türklerin mülkleri yağmalandı, zorla ellerinden alındı. Rusların deyimiyle oralarda bir «toprak ihtilali» (agrarnıy perevorot) yapıldı. Türk toplumunun okul, cami, mescit, hayrat vs. gibi tüm kurumları da saldırıya uğradı ve çoğu yakılıp yıkıldı. Rumeli Türklüğü tam bir bozguna uğratıldı.

1878'de Tuna vilayeti üzerinde özerk Bulgar Prensliği kurulunca, bu yeni devletin sınırları içinde yine çok önemli bir Türk nüfus kaldığı görüldü. Hele doğu bölgelerinde Türkler ezici çoğunluktaydı, çünkü buraları savaştan pek etkilenmemişti. Ruslar bu bölgeye savaşla giremedikleri için buralardaki Türk ahali pek bozguna uğramamıştı. Savaş

öncesinde Osmanlı vatandaşı olan bu Türkler, yedi aylık savaş sonunda kendilerini «Bulgar vatandaşı» buluverdiler.

Tuna Türklerinin Bulgar elinde yüzyıllık çilesi böyle başladı. 1879 yazında Rus işgal kuvvetleri Balkanları boşalttı ve Türk azınlığı ilk kez Bulgarların elinde kaldı. Bulgarların âdeta azgınlaştıkları görüldü. Bulgar toprağında Türk görmek istemiyorlar, sloganlar atıyorlardı: «Bulgaristan Bulgarlarındır», «Bulgaristan'da Türke yer yoktur», «Bulgar toprağı iki ırka pek dardır» diyorlardı. Özellikle Doğu Bulgaristan'da toplucâ kalmış olan Türkleri yerlerinden söküp atmak ve mallarına konmak için saldırılar başladı. O saldırılar üzerine başgösteren Türk göçleri, kanayan bir yara gibi sürüp gitti.

1885'te Doğu Rumeli Bulgaristan'a katıldı ve buralardaki Türkler de Bulgar yönetimine geçti. Göçlerle azalan Bulgaristan Türk nüfusu yine arttı. 1887 yılında Bulgaristan'da 600 bin Türk, 700 bine yakın Müslüman vardı. 3 milyonluk Bulgaristan nüfusunun yüzde 25 kadarı Türk - Müslümandı.

Doğu Rumeli Türklerinin de aralarına katılmalarından sonra, Bulgaristan Türkleri, yavaş yavaş toparlandılar. Rus savaşıyla başlamış olan büyük sarsıntıyı ve yıkıntıyı onarmaya çalıştılar. Yakılıp yıkılan Türk okullarının yerlerine birer ikişer yenileri yapıldı. Eski okul binaları onarıldı. Okullar yeniden öğretime açıldı. Öğretmen boşlukları iyi kötü giderildi. Türkçe yerli gazeteler yayımlanmaya başlandı. Gazeteler eğitim sorunlarına eğildiler. Abdülhamid yönetiminden Bulgaristan'a kaçıp orada gazete çıkaran kimi Jön Türkler de Bulgaristan Türklerine yardımcı oldular. Türk toplumunun kurumları birer birer ele alınıp düzenlendi. «Cemaat encümenleri, okul encümenleri» seçildi. Okullar, vakıflar, camiler, mescitler, hayır kurumları gözden geçirildi. Şeriye hakimliği görevlerini de üstlenen müftülükler, yeniden çalışmaya koyuldular. XX. yüzyılın başlarına doğru Bulgaristan'da, hemen hemen bütün kurumlarıyla örgütlenmiş bir Türk azınlığı doğdu.

Bulgar yasalarına uyan, Bulgar yönetimine ayak uydurmaya çalışan bu Türk azınlığı, aynı zamanda anavatan Türkiye'ye organik bağlarla bağlıydı. Bulgaristan camile-

rinde Halife - Padişah adına hutbe okunuyordu. Bulgaristan müftüleri İstanbul'da Şeyhülislama (veya Meşihat Makamına) bağlıydı. Şeyhülislam, Bulgaristan müftülerinin lideriydi. Şeyhülislamlığın onayı olmadan bu müftülerin seçilme, atanma, göreve başlama işlemleri tamamlanamıyordu. Bulgaristan'daki Türk okullarına İstanbul'dan öğretmen, ders kitabı, eğitim öğretim araç ve gereçleri gönderiliyordu. Bulgaristan rüştiye öğretmenlerinin maaşları Osmanlı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinden ödeniyordu... Kısacası, Bulgaristan Türk azınlığı, bir bakıma anavatan Türkiye'nin koruyucu kanatları altındaydı. Türk azınlığını anavatan yönlendiriyordu. İkinci Abdülhamid ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde durum buydu.

Öte yandan aynı dönemde, Bulgar Hükümetinin Türk azınlığı üzerindeki kontrolü giderek arttı. Türk azınlığı üzerinde Bulgar kontrolünü arttırmak ve bu azınlığın Türkiye ile bağlantılarını kısıtlamak amacına yönelik yasalar, yönetmelikler, tüzükler çıkarıldı. Bulgar Hükümeti, azınlığın bütün kurumlarına birer birer el attı. Her Türk kurumu üzerinde Bulgar kontrolünün ağırlığı giderek hissedildi. Bulgarlar, azınlığın her işine el atıyor ve karışıyorlardı. Türkiye'den ders kitapları mı yollanıyordu? Bunlar Bulgar makamlarının sıkı kontrolünden geçecekti. Türkiye'de basılmış haritalar Bulgaristan Türk okullarında kullanılmak mı isteniyordu? Bulgar yetkilileri bunların kusurlu olup olmadıklarına bakacaklardı ve sık sık bunlarda çeşitli kusurlar bulacaklardı! Türk okullarının ders programları Bulgar eğitim otoritelerinin onayından geçmeliydi. Bulgar müfettişler, Türk okullarını kapatabilmeli, Türk öğretmenlere işten el çektirebilmeliydiler. Bulgaristan Başmüftüsü, Bulgar Hükümetince atanmalı ve bir Bulgar devlet memuru gibi görev yapmalıydı. Bulgar Hükümeti, Türk cemaat seçimlerine karışabilmeli, istediği kişileri seçtirebilmeli, istemediklerine işten el çektirebilmeliydi. Müftülükler, encümenler, okullar, vakıflar vb. hepsi Bulgar Hükümetinin denetiminde, kontrolünde olmalıydı. Yerli Türk gazeteleri kapatılabilmeli, Türk aydınlar sudan bahanelerle suçlanabilmeliydi... Türk azınlığına her türlü baskıya elverişli yasalar çıkarılmalıydı ve çıkarıldı. Daha doğrusu, süregelen baskılara ve eziyetlere yasal kılıflar hazırlandı. Bulgar Prenslik döneminde başlayan bu gidiş, Krallık döneminde hızlandı. Sanki Türk

azınlığın boynuna bir kement atılmıştı; gelecek her Bulgar Hükümeti bu kemendi azar azar sıkacaktı. Son Bulgar Hükümeti de azınlığı boğmak görevini üstlenecekti!

Birinci Dünya Savaşı sonunda bu durum biraz değişti. 1919'da başa geçen Aleksandr Stambuliyski liderliğindeki Bulgar Çiftçi Hükümeti, Türk azınlığı üzerindeki baskıları azalttı, Türklere hoşgörülü davranmaya başladı. Yeni Bulgar Hükümeti, Türk azınlığına karşı görevleri ve sorumlulukları olduğunu açıkladı. Geri kalmış olan Türk eğitimini geliştirmek, yoksul düşmüş Türk okullarının durumunu biraz düzeltmek için önlemler aldı. Türk okullarına hazine veya belediye topraklarından «fon tarlaları» verildi. Bunlar Türk okul encümenleri adına tapuya geçirildi. Kırk küsur yıldan beri ilk kez bir Bulgar hükümetinin Bulgaristan'daki Türklere insanca davrandığı görüldü. Bulgar yönetimi altına girdikleri günden beri Bulgaristan Türkleri ilk kez biraz rahat nefes aldılar. Bu durum 1923 yılında Stambuliyski'nin silahlı bir darbeyle devrilip öldürülmesine kadar sürdü. Kısa ömürlü bir deneme olarak kaldı.

1920'lerde Bulgaristan Türklerinde bir silkinme ve uyanma başladı. Türkiye'deki tarihsel gelişmeler de Bulgaristan Türklerini kamçıladı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Türk devrimi üzerine, Bulgaristan Türkleri arasında da coşkulu atılımlar birbirini izledi. Balkan Savaşı sonunda Rodoplar bölgesi Türklerinin de aralarına katılmalarıyla sayıları artmış olan Bulgaristan Türkleri, dinç, güçlü ve örgütlü bir azınlık oluşturdular. Sayıları 1700 dolayında olan Türk azınlık okullarında, Türkiye'dekine paralel bir eğitim veriliyor; 80 bin kadar Türk çocuğu, Türklük bilinci ve gururuyla, Atatürkçü bir gençlik olarak yetiştiriliyordu. O yıllarda Türk azınlığı arasında yeni yeni kültür, spor, hayır dernekleri kuruldu. Okuma yurtları, temsil salonları, jimnastik kulüpleri açıldı. Yeni yeni Türkçe gazeteler çıkmaya başladı. Türkiye'deki her devrimci atılım, Bulgaristan Türklerine de hemen yansıdı. Türk harf devrimini Bulgaristan Türkleri aynı yıl kabul ettiler ve 1928/29 ders yılında yeni harflerle öğretime geçtiler. Eğitimde, kültürde, sporda, basın yayında mutlu bir serpilme görüldü. Yerli Türk basımevlerinde yeni ders kitapları basıldı. Bulgaristan Türk azınlığı, her alanda varlığını, yeteneğini, gücünü göstermeye başladı. Arkasında Atatürk Türkiyesinin

kanadını da hisseden Bulgaristan Türkü, sanki «ben de varım» diyor ve ses çıkarıyordu. Türk azınlığı, anlaşmaların ve yasaların kendisine tanıdığı hakların bilincine varmıştı. Hak arıyordu ve hak aramanın yolunu yöntemini de biliyordu artık. Bu hava içinde, 1929 yılında, Bulgaristan Türklerinin büyük «Milli Kongre» si toplandı. Demokratik yolla seçilip kongreye gönderilmiş olan 400 kadar delege, günlerce Türk azınlığının sorunlarını, dertlerini görüştü ve isteklerini belirledi. Gözlemciler, Bulgaristan Türk azınlığı «rüştünü ispatladı» dediler. Elli yıllık Bulgar yönetimi altında Türk azınlığı âdeta pişmiş, olgunlaşmıştı. Bu kongreden de bir «güneş doğacak» diye umuyordu.

Umutları boşa çıktı. Kongrenin arkasından, Türklerin üzerlerine faşizm çöktü. Bulgaristan'a faşist bir yönetim geldi. Bugünkü Bulgar görüşüne göre, Bulgaristan'da faşizm 1923'te başlamış, 1944 Eylülüne kadar sürmüştür. 1930' larda Bulgar faşizmi bütün ağırlığıyla Türk azınlığının üzerine çöktü. 1934'te askeri bir darbeyle başa geçen Bulgar Hükümeti, Türk azınlığına Bulgaristan'ı âdeta zindan etti. Faşist yönetim önce Türk azınlık eğitimine savaş açtı. Türk azınlık okulları uydurma bahanelerle kapatılmaya başlandı. Daha doğusu 1920'lerde başlayan okul kapatma işi 1930'larda hızlandırıldı. Türk okul binalarından bir bölümü azınlığın elinden alındı; resmi okul, yani, Bulgar okulu yapıldı. Gerek kapatma, gerek Bulgarlaştırma yoluyla Türk okullarının dörtte üç kadarı Türk encümenlerinin elinden alındı. 1300 kadar Türk okulu ya kapatıldı, ya da Bulgarlaştırıldı. Okul çağındaki Türk çocuklarının yüzde 75 kadarı öğrenim görme hakkından yoksun bırakıldı ya da cami diplerinde Kuran kursu görmeye itildi. 1920'lerde sereserpe gelişmekte olan Atatürkçü Türk eğitimi hepten felce uğratıldı ve yerlerde sürünen bir kötürüm gibi kenara itiliverdi.

Türk öğretmenlerine ve aydınlarına görülmemiş eziyetler yapıldı. Sanki büyük suçmuş gibi «Kemalist» diye yüzlerce Türk öğretmeni işten atıldı, kovuşturuldu, kovalandı, hatta hapse tıkıldı. İçlerinde Bulgar hapishanelerinde can verenler de oldu. Bulgaristan Türkleri de Kubilay örneği şehitler verdiler. Birçok Türk öğretmeni ve aydını, kurtuluşu Türkiye'ye göç etmekte buldu. Öteki Türk aydınları da aynı akıbete uğradılar, suçlandılar, kovalandılar,

Türkiye'ye göçe zorlandılar. Bulgaristan Türk kitlesi aydınlarını kaybetti, âdeta başsız, öndersiz, kılavuzsuz kaldı.

1934 - 1944 yılları arasında, Bulgaristan'da çıkan bütün Türkçe gazeteler ve dergiler kapatıldı. Yalnız eski yazıyla çıkan ve Atatürk Türkiye'sine sataşıp duran bir gerici gazeteye bir süre daha göz yumuldu. Ama çok geçmeden o gazete de kapatıldı. Aynı şekilde, Türk kültür, spor, yardım derneklerinin kapılarına kilit vuruldu; okuma odaları, temsil salonları, jimnastik kulüpleri birer birer kapatıldı. Bunların üyeleri çil yavrusu gibi darmadağın ve perişan edildi. Bulgaristan Türklerinin dünyası karardı. Yolunu bulan Türkiye'ye göç etti. Bulamayan büyük kitle yine orada kaldı; eziyetlere katlandı ve dayandı. Sonradan yapılan açıklamalardan anlaşıldı ki, Bulgar faşizmi, Türkleri i) cahil bırakmak, ii) örgütsüz bırakmak, iii) öndersiz bırakmak, iv) güçsüz bırakmak, v) yerinden etmek ve ezmek politikası izlemişti. 1940'lara gelindiği zaman Bulgaristan Türkleri, gerçekten, okulsuz, kitapsız, gazetesiz, derneksiz, başsız, öndersiz ve ekonomik bakımından pek güçsüz kuru bir kalabalık durumuna düşürülmüş bulunuyorlardı.

Bulgar komünistler 1944'te, faşizmi lanetleyerek ve Türk azınlığa yasal haklarını geri vermeye söz vererek iktidara geldiler. Türk azınlığı yeni rejimden çok şey umdu, umduklarını bir bir kâğıda döktü ve ilgililere sundu. İlk başta Türk hakları geri verilmeye, kapatılan Türk okulları birer ikişer açılmaya, Türk okullarında yeni Türk harfleriyle öğretim yapılmaya başlandı ve yeni yazıyla bir de Türk gazetesi çıkarıldı. Özgürlük, eşitlik havası estirildi. Toplantılar, yürüyüşler, mitingler yapıldı; yazıldı, çizildi, konuşuldu. Ama yetmiş yıldan beri Bulgarlardan çok çekmiş olan Türk azınlığı, ihtiyatlı bir bekleyiş içine girdi. Bakalım bu gidiş nereye çıkacaktı.

Çok geçmeden yeni rejimin niyeti anlaşılmaya başlandı. Bulgar komünist lideri Georgi Dimitrof, «Balkanlarda Osmanlı izlerini silmeliyiz» dedi. Arkasından, 1946 yılında, Türk azınlık okulları bir çırpıda devletleştirildi. Yüzyıldır özel okul statüsünde olan bu okulların tüm mal varlığı da Bulgar Hükümetine aktarıldı ve azınlığın en önemli dayanağı olan okulların kontrolü Bulgarların eline geçti.

Bulgar Hükümeti, bu ilk darbeyi iyice sindirdikten ve biraz unutturduktan sonra, Türk azınlığına ikinci yumru-

ğu indirdi. 1958/59 ders yılında Türk okullarıyla Bulgar okulları birleştirildi; yani, Türk okulları Bulgarlaştırıldı. Öğretim dili tümüyle Bulgarca oldu. Kısa bir süre Türkçeye, program dışında, seçmeli ders olarak yer verildiyse de sonradan o da kaldırıldı. Türk çocukları anadilleriyle öğrenim görme hakkından tümden yoksun bırakıldılar. 150 bin küsur Türk çocuğu yalnız Bulgar diliyle öğrenim görmek zorunda kaldı.

Komünist Bulgar Hükümeti, 1930'ların faşist politikasını gündeme getirmişti. Türk okullarını Bulgar okullarıyla birleştirip Türkçe öğretimi yasaklamayı, 1930'larda, faşistler başlatmışlardı. Todor Jivkof Hükümeti, bu uygulamayı olduğu gibi benimsemiş ve faşistlerin yarım bıraktıklarını tamamlamıştı.

Eski Bulgar hükümetleri Türkleri hep göçe zorlama politikası izlemişlerdi. Komünist Bulgar yöneticiler de bu politikayı iki kez denediler ve 1949 - 51 yıllarında 156 bin, 1969 - 78 yıllarında da 130 bin kadar Türkü Bulgaristan'dan Türkiye'ye yolladılar; ama yeni Bulgar yöneticiler yalnız göçlerle Bulgaristan'daki Türk nüfusun tüketilemeyeceğini gördüler. Türk nüfusu hiç azalmıyordu. Göçler, bu nüfusun yalnız fazlalığını Türkiye'ye götürüyor, asıl ana kitle ise hiç değişmeden yerinde kalıyordu. Bulgar sayımlarına göre, Bulgaristan'daki Türk nüfus 1887'de 602 bin, 1956'da ise 656 bin idi. Yani, bütün göç akınlarına karşın, yetmiş yılda Türk nüfusu azalmamış; dahası, artmıştı bile.

Yeni Bulgar yöneticiler, bu gerçeği saptadıktan sonra, yeni bir politika hazırladılar: Türk azınlığı, önce Bulgar çoğunluğu içinde entegre, sonra asimile edilecekti. Faşistlerin de inatla denedikleri bu politikayı otuz yıl sonra yeniden gündeme getirirken, yeni yöneticiler, biraz farklı taktikler uyguladılar. Zehiri altın tasta sunmak istediler. İddialarına göre, Türk azınlık okullarını devletleştirmek, Türklerin yararına olacaktı: Türk öğretmenler daha düzgün ve dolgun maaş alacaklar, Bulgar meslektaşları gibi emeklilik ve sosyal sigorta haklarından yararlanacaklardı, Türk okullarının denkliği olacaktı vs.

Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilip Türkçe öğretimin hepten yasaklanması üzerine de Bulgaristan'da Türkçe yayınlara önem veriliyormuş gibi davranıldı. Yerli Türk yazarların kitapları Türkçe olarak Sofya'da yayımlan-

dı. Todor Jivkof, «Bulgaristan'da Türkiyeli progresist yazarların kitapları da yayımlanmalı» dedi ve onlar da yayımlandı. Böylece, yazar çizer takımına bir «sus payı» verilmiş oldu ve göz boyandı. Sanki Bulgar Hükümetinin Türkçeye kastı yokmuş gibi davranıldı. Arkasından bütün bu Türkçe yayınlar toplatıldı, yok edildi, Türk azınlığa son darbe indirildi. Bunu da Todor Jivkof Hükümeti, Türkiye'ye «dost» görünerek yaptı. Türkiye - Bulgar ilişkilerinin iyice geliştiği bir dönemde, 1970'lerde önce Pomakların, sonra «esmer vatandaşların» ve nihayet 1984/85 kışında büyük Türk kitlesinin adları Bulgar adlarıyla değiştirildi. Bu operasyonda, tank, tüfek dahil her türlü zor ve şiddet kullanıldı; günahsız canlara kıyıldı. Ve... bol bol Türk kanı, insan kanı akıtıldı!

Bulgar komşunun gerçek yüzü anlaşılınca, öfkeyle, çok şey söylendi: «Sosyal şoven», «kızıl faşist», «ırkçı», «Nazi», «eşkıya», «haydut», «kanlı katil» vs. dendi. Belki ilerde de denecektir. Ama, sorun, Bulgarın çirkin yüzünü dünyaya sergilemek değildir. Bugünkü Bulgar yöneticilerin yanlış davranışları yüzünden tüm Bulgar toplumunu karalamak hiç olmaz. Sorun, Bulgaristan Türklerinin sırtından antikomünizm propagandası yapmak da değildir ve olmamalıdır.

Sorun, masum Bulgaristan Türklerini zulümden kurtarmak sorunudur. İster kara faşist olsun, ister «kızıl faşist», Bulgar yöneticiler, ülkelerinde Türk azınlığı istemiyorlar; Bulgaristan'da bir tek Türk bırakmamak için kesin kararlı görünüyorlar. Evet anlaşmalar vardır. Gelmiş geçmiş Bulgar hükümetleri bir düzine anlaşmaya imza koymuşlar, Türk azınlığını koruyacaklarına söz vermişlerdir. Ama durum ortadadır: Verilen sözler tutulmuyor, «ahde vefa» gösterilmiyor ve yapılmış anlaşmalar bugün Bulgaristan Türklerini korumaya yetmiyor.

Öyleyse, istenmeyen ve zulüm gören Bulgaristan Türklerini Türkiye'ye alıp kurtarmak gerekir. Bu insanlar, anavatan bildikleri Türkiye'ye göç etmek istemektedirler. Yüzyıldan beri yüzleri hep Türkiye'ye dönük olmuştur. Bulgaristan'dan Türk göçleri, 1870'lerden beri, hep Türkiye'ye akmıştır. Avrupa kıtasından Yeni Dünyalara kitle göçleri olduğu dönemlerde bile, Bulgaristan Türklerinden bir tek kişi Amerika'ya, Avustralya'ya göç etmemiştir. Tüm Bulga-

ristan göçmenleri hep Türkiye'ye gelmişlerdir. Onlar için sorun, Bulgaristan'dan kurtulmak için nereye olursa olsun göç etmek değil, Türkiye'ye göç etmektir, anavatana gelmektir veya «yuvaya dönmek»tir. Kim ne derse desin, bu insanlar Anadolu'dan bir parçadırlar. Anadolu'dan oraya götürülmüşlerdir, şimdi geri dönmek istemektedirler ve zaten yakınlarının çoğu da Anadolu'dadır. Geri dönmek onların hakkıdır. Bu dönüşü sağlamak ve tüm Bulgaristan Türklerini Türkiye'ye almak da Türkiye'nin görevidir. Tarihi görevidir, ahdi görevidir; Türklük ve insanlık görevidir. Bulgarya Türkü yüzyıldır Bulgar elinden çok çekti. Bitsin artık bu çile!

Türk hükümeti, bütün Bulgaristan Türklerini göçmen olarak Türkiye'ye alabileceğini açıkladı ve Bulgar Hükümetine «geniş kapsamlı bir göç anlaşması» teklif etti. Bulgaristan'dan henüz yapıcı bir ses çıkmadı. Sofya, şimdilik sorunu görüşmeye ve göç anlaşması yapmaya yanaşmıyor. Bulgar yöneticiler, belki, kendileri bakımından «sorunu çözmüş» olduklarını düşünüyorlardır. Böyle bir düşünce, Bulgaristan adına tarihsel bir yanılgı olur.

Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin dostları, görüşme masasına oturmaları gerektiğini Bulgar yöneticilerine anlatmalıdırlar. Açgözlü Bulgar yöneticilere açık açık anlatılmalı ki, «az tamah çok ziyan»dır. Uzun vadede Bulgaristan bu işten kazançlı çıkamaz. Coğrafya değiştirilemeyeceğine göre, Türkiye ile Bulgaristan ister istemez yanyana yaşayacaklar ve gelecek Türk ve Bulgar kuşakları da «komşu» diye birbirlerinin yüzlerine bakacaklardır. Bugünkü Bulgar Hükümetinin Türklere yaptığı, Türk toplum vicdanında tahmin edilemeyecek kadar derin yaralar açmıştır. Geçmişin kanlı savaş anıları bile bu derin izlerin yanında hafif kalır. Mertçe yapılan savaşlar sonunda yine dostluklar kurulabilir. Ama bugünkü Bulgar yöneticilerin Türke karşı giriştikleri kalleşçe ve alçakça saldırılar, kolay kolay sineye çekilebilecek cinsten davranışlar değildir. Bulgaristan, bu hatasını düzeltmelidir. Birileri Bulgar yöneticilerine açık açık anlatmalı: «Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste.»

Evet, komşu Bulgaristan'da zulüm gören büyük bir Türk azınlığı vardır. Zulümler durdurulmaz ve onarılmazsa, Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk kurulamaz.

KAYNAKLAR

Kitabın hazırlanmasında, arşiv kaynaklarından Bulgaristan'da çıkmış Türkçe ve Bulgarca gazetelere kadar çeşitli kaynaklar kullanılmıştır. Bunlar, dipnotlarda gösterilmiştir. Bulgaristan Türkleri üzerinde araştırmaları derinleştirmek isteyeceklere yararlı olabilir düşüncesiyle, dipnotlarda gösterilen kaynaklarla yetinilmeyerek, kitaba uzunca bir kaynakça listesi eklemek uygun görüldü. Dipnotlarda geçen kaynaklardan **Tuna** gazetesi koleksiyonu İstanbul Fatih Belediye Kitaplığında, **Deliorman** koleksiyonu Ankara Milli Kütüphanede ve öteki gazeteler İstanbul Hakkı Tarık Us kitaplığında bulunabilir.

Ahmet, Reşit, **Ekaliyetlerin Himayesi,** İstanbul : 1933, 56 sayfa.

Aktepe, M. Münir, «XIV. ve XV. asırda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair», **Türkiyat Mecmuası,** X (1953), ss. 299 - 312.

Altuğ, Yılmaz, «Balkanlardan Anayurt'a göçlerin mahiyeti», **İ. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi,** 1 - 2 (1960), ss. 846 - 857.

— «Le probleme des emigrations turques des Balkans», **Integration** No: 3, 1959 ss. 182 - 189.

Anayurt, Onbeş Günde Bir Çıkar Siyasi Gazete. Sahibi ve Neşriyat Müdürü : Zekeriya Türkdoğan. İdare yeri : Taşpınar Apt. No. 7 (sonra Ağa Han No. 14) Samanpazarı, Ankara: 1954 - 1957.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, **Ankara Üniversitesi Bulgaristan'da Türkler Semineri, (10 Nisan 1985),** Ankara 1985, 35 sayfa.

Appel des Musulmans opprimes, au Congres de Berlin. Leur situation en Europe et en Asie depuis le Traite de San - Stefano. Constantinople: 1878, 97 pages.

Arı, Oğuz, «A study the size of the family relations and solidarity in terms of social adjustment in a sample of Turkish Bulgarian immigrants expelled from Bulgaria between 1950 - 1951» **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** İstanbul (1958/59), XX, ss. 424 - 493.

— **Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı,** Ankara: 1960, Doktora tezi.

Arıman, Aysel, **1950'den itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Göçmenler,** İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Kütüphanesi. No. 885.

Atay, Falih Rıfkı, «Göçmen», **Ulus** Gazetesi, 3 Şubat 1936.

Atrocites Russes, en Asie et en Roumelie pendant les mois de Juin, Juillet et Août 1877 (Recueil contenant divers telegrammes officiels et prives...) Constantinople: 1877, 123 pages.

Aubaret, G., Consul de France a Roustchouk, «Province du Danube», in **Bulletin de la Societe de Geographie,** Sixieme serie - Tome Douzieme, Paris: Juillet - Decembre 1876, pp. 147 - 184.

Aydınlı, Ahmet, **Türkiye'de Göçmenler ve Ş. Günaltay'a cevap,** İstanbul: 1959, 31 sayfa.

Babinger, Franz, «Quelques problèmes d'Etudes islamiques dans le Sud - est europeen». **L'Europe Orientale,** No. VII 3 - 4, Paris: 1937, pp. 1 - 16.

Barkan, Ömer Lütfü, «Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri, Balkan memleketlerinin milli kurtuluş ve Toprak meselesi», **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** IV (1944) s. 496 vd.

Barkan, Ö. L. - Darkot, B. - Tanoğlu, A. **Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin memleket içinde nerelere ve hangi şartlar altında yerleştirilmesi lâzım geldiğine dair rapor.** (mimeograf), 8 Mart 1951.

Barkan, Ömer Lütfü, **«Osmanlı Tarihinde Rumeli'nin İskânı için yapılan sürgünler meselesi»,** Ankara, CHP konferansları serisi, No. 16 Ankara: 1940.

— «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler», **Vakıflar Dergisi,** II (1942), ss. 279 - 386.

— «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler» **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** XV, 1 - 4 (1953/54), ss. 209 - 237.

Başvekâlet Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, **Toprak - İskân Çalışmaları,** Ankara: 1955, 121 sayfa + fotoğraflar + krokiler + tablolar.

Berov, Lüben, «İkonomiçeskite Posleditsi ot rusko - turskata voyna prez 1877 - 1878 g» (1877 - 78 Rus - Türk savaşının ekonomik sonuçları). **Osvobojdenieto na Bılgaria ot Turskoto'igo, 1878 - 1958, Sbornik Statii. (Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu. 1878 - 1958. Makaleler külliyatı),** Sofya: 1958. ss. 415 - 449.

Beliğ, Mütekaid Alb. Mahmud, **Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları,** İstanbul: 1936, 64 sayfa + 1 harita.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele, cilt I - II,** TTK. Ankara: 1955/56 XX + 566 + XVII + 105 sayfa + 56 vesika metni + 44 plan + 6 harita ve kroki.

Bilge, Suat, «Türk - Bulgar Göçmen Anlaşmazlığı», **İnsan Hakları Dergisi,** No. 49 - 50, (1951), s. 13 vd.

Blaskoviç, J. «Dobruca Tatarlarının Halk Türküleri», **Nemeth Armağanı,** Hazırlayanlar : J. Eckmann, A. S. Levend, Mecdut Mansuroğlu, Ankara, 1962, ss. 69 - 77.

Boev, Emil, «Bulgaristan'da Türk diyalektolojisi ile ilgili çalışmalar», **XI. Türk Dil Kurultayında okunan Bilimsel Bildiriler,** Ankara: 1968, ss. 171 - 177.

Boev, Emil - Memova, Hayriye, **Rodop Türk Halk Masalları,** Sofya: 1963, 190 sayfa.

— **Rodop Manileri,** Sofya: 1962, 175 sayfa.

— **Rodop Türküleri,** Sofya : 1964, 136 sayfa.

TKAE, «Bulgaristan Türklerinin Anavatana göçleriyle ilgili sınırlı göç anlaşmasının imzalanması», **Türk Kültürü,** sayı 66, Nisan 1968, ss. 342 - 347.

Bureau de Statistique de Bulgarie, **Resultats Generaux du Recencement de la Population du 1/13 Janvier 1881,** Sofia: 1884, 12 pages.

Cebeci, Ahmet, «Bulgaristan Türkleri», **Türk Kültürü,** Sayı 69, Temmuz 1968. ss. 666 - 668.

— «Bulgaristan'da Türkiye aleyhine yapılan propaganda», **Türk Kültürü,** sayı 60, Ekim 1967, ss. 927 - 929.

— «Bulgaristan'da İslam Dinine Yapılan Baskı», **Türk Kültürü,** sayı 87, Ocak 1970, ss. 209 - 211.

— «Bulgaristan'da Öldürülen Türk Şairi Recep Küpçü», **Türk Kültürü,** sayı 176, Haziran 1977, ss. 21 - 32.

— «Bulgaristan'da Son Gelişmeler ve Türklere Karşı Uygulanan Politika», **Türk Kültürü,** sayı 89, Mart 1970, ss. 342 - 345.

— «Bulgaristan Türklerinin Göçü Hakkında», **Türk Kültürü,** sayı 63, Ocak 1968, ss. 189 - 193.

— «Rumeli'de yaşayan milli marşlarımız ve kahramanlık Türküleri», **Türk Kültürü,** sayı 82, Ağustos 1969, ss. 760 - 769.

Cemal Paşa, **Hatıralar,** Yayınlayan B. Gönül, İstanbul: 1959.

Cengiz, Atilâ, «Bulgaristan'da Türk Dili», **Türk Kültürü,** sayı 59, Eylül 1967, ss. 847 - 852.

«CHP Kamutay Grubunda Bulgaristan Türkleri Meselesi Görüşüldü», **Ayın Tarihi,** Şubat 1938, No. 50, ss. 52 - 53.

Comite de Publication D.A.C.B. (Balkan Müttefiklerinin Mezalimi Neşr-i Vesaik Komitesi), **Les Atrocites des Goalises Balkaniques,** No. 1-3, Constantinople: 1913, 47 + 47 + 47 pages.

Commission d'Enquête de Kirdjali, **Rapport de la Commission d'Enquête sur les evenements de Kirdjali, 14/24 Fevrier 1880.** et 12 annexes Imprimerie du Janko S. Kovatschef, Plovdiv 1880, 29 sayfa.

Commission Internationale du Rhodope, «Proces - verbaux de la Commission Internationale chargee de s'enquerir de la'Etat des populations emigrees dans le Rhodope...», **Nouveau Recueil de Traites et autres actes relatifs aux rapports de Droit International - Continuation du Grand Recueil de G. Fr. de Martens...**, II eme serie, tome V, Gottingue: 1880, pp. 1 - 71.

Çavuş, Mehmet, **Bulgaristan'da Soykırım - I**, İstanbul: 1984, 80 sayfa.

Çavuş, Mehmet, «Bulgaristan'da Türk Okulları ve Öğretim Meselesi», **Türk Kültürü**, sayı 255, Temmuz 1984, ss. 441 - 448.

Çetiner, Yılmaz, **Şu Bizim Rumeli**, Ankara: 1967, 276 sayfa + 35 sayfa fotoğraf.

Çolpan, Cevdet, «Balkanlarda Osmanlı Devri Kütüphaneleri», **Türk Kültürü**, sayı 40, Şubat 1966, ss. 418 - 425.

Dallı, Hüseyin, **Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar**, TDK., Ankara: 1978, 201 sayfa.

Danailov, Prof. Georgi T., **İzsledvaniya Vırhu Demografiyata na Bılgariya** (Bulgaristan Demografisi Üzerine İncelemeler), Sofya: 1931, 454 sayfa.

Deliorman, Altan, **Mustafa Kemal Balkanlar'da**, İstanbul: 1959, 60 sayfa, resimli.

Deliorman, Altan, «Mustafa Kemal'in Askerî Ataşe olarak Bulgaristan' daki Faaliyeti», **Türk Kültürü**, sayı 25, Kasım 1964, ss. 41 - 51.

Deliorman, M. Necmettin, **Balkan Türklerinin Hicret Sebepleri: Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı**, İstanbul: 1955, 122 sayfa.

Deliorman, M. Necmettin, **Meşrutiyetten Önce Balkan Türkleri**, İstanbul: 1942, 152 s.

Dışişleri Bakanlığı, Konsolosluk ve Muh. Huk. Dairesi, **Göçmen ve Mültecilerle İlgili Mevzuat ve Tatbikat. Kararnameler, Nizamnameler, Talimatnameler ve Tamimler**, Ankara: 1960, 151 sayfa.

Dinev, Dimitr, **Çocuklara Şarkılar**, Sofya: 1962, 95 sayfa.

Direction de la Presse (de la Bulgarie), **La Minorite turque en Republique Populaire de Bulgarie** Sofia: 1951, 72 pages.

Direction de la Statistique (de Bulgarie), **Resultats du Recensement des Bâtiments dans la Principaute de Bulgarie au 31 Decembre 1900**, Sofia: 1905

Direction Generale de la Statistique (de Bulgarie), **La Population en Bulgarie d'apres les recensements de 1888, 1893 et 1900**, Sofia: 1907. v + 924 pages.

— **Resultats du Recensement de la Population dans le Rayaume de Bulgarie au 31 Decembre 1905,** Sofia: 1911, 743 + 129 + 127 + 70 + 81 + 92 + 116 + 114 + 103 + 157 + 155 + 242 + 109 pages.

— **Statistique de l'Enseignement dans le Royaume de Bulgarie, annee scolaire 1907/1908, 1909/1910, 1923/1924,** Sofia: 1911, 1919, 1928,

— **Statistiques des Ecoles en Bulgarie, Annee scolaire 1894/1895, 1895/1896, 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899, 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902, 1902/1903, 1903/1904...,** Sofia : 1897, 1898, 1899, 1900, 1902, 1903, 1909.

Dotation Carnegie pour la Paix Internationale, **Enquête dans les Balkans - Rapport presente aux Directeurs de la Dotation par les Membres de la Commission d'Enquête,** Paris: 1914, XXVI + 496 pages + gravures et cartes.

Eckmann, J., «Razgrad Türk Ağzı», **Türk Dili ve Türk Tarihi Hakkında Araştırmalar, I,** TTK Yayını, Ankara: 1950, ss. 1-25.

Erçin, Lütfi, **Serhat Türkülerinden Duyuşlar,** İstanbul: 1961.

Eren, Ahmet Cevat, «Atatürk ve Muhaceret Konuları», **Türk Kültürü,** Kasım, 1963,

— «Pomaklara Dair», **Türk Kültürü,** Sayı 4, Şubat 1963, ss. 37 - 41.

— **'Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri' Tanzimat Devri. İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler,** İstanbul: 1966, 119 sayfa.

Eren, İsmail, «Tuna Vilâyeti Matbaası ve Neşriyatı (1864 - 1877)», **Türk Kültürü,** Sayı 29, Mart 1965, ss. 311 - 318.

Fındıkoğlu, F. Z., «Au Sujet des Immeubles Laisse en Bulgarie par des Emigrant Turcs de Bulgarie», **Integration,** No. 3 (1959), ss. 205 vd.

Fortunatov, P. K., «Boevoy russko - bolgarskiy soyüz ve voyne 1877 - 1878 godov» (1877 - 78 savaşında Rus - Bulgar ittifakı), **Osvobojdenie Bolgarie ot Turetskogo iga** (Bulgaristan'ın Türk boyunduruğundan kurtarılışı), Moskova : 1953, ss. 47 - 70.

Geray, Cevat, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923 - 1961),** Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, Ankara : 1962, 76 sayfa + 45 tablo. Teksir

Girard, A., **Les Minorites religieuses en Bulgarie,** Paris : 1933.

Göçmenlere Yardım Derneği, **Anayurda Göç,** İstanbul : 1967, 42 sayfa.

— «Bulgaristan Türklerinin Durumu», **Türk Kültürü,** sayı 39, Ocak 1966, ss. 288 - 89.

Gökbilgin, M. Tayyib, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan,** İstanbul: 1957, 342 sayfa + 7 harita.

Guzev, V. G., «Opisanie Turetskogo Govora sela Krepça, Tırgovişte nsko Okruga v Bolgarii», (Bulgaristan'ın Eskicuma (Tırgovişte) Sancağı Krepça Köyü Türk Ağzı), **Balkansoko Ezikoznanie**, V, 2, Sofia: 1962, ss. 57 - 85.

Gülensoy, Doç. Dr. Tuncer, **Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliografyası**, Ankara: 1981, 144 sayfa. 1521 kitap ve makale.

Hazai, G. «Les Dialectes turcs du Rhodope», **Acta Orientalia**, Budapest: 1959, T. IX, Fasc. 2, p. 25 vd.

Hristov, Hristo - Hadjinikolov, Veselin, **İz Minaloto na Bılgarite Mohamedani v Rodopite**, (Rodoplar'da Müslüman Bulgarların Geçmişi Üzerine), Sofya : 1958, 171 sayfa.

İnstitut National de la Statistique et des Etudes Economiques (INSEE), **Les Minorites ethniques en Europe centrale et balkanique**, Paris: 1946

— **Les Transfers Internationaux de Populations**, Paris: 1946.

Iorga, N. - Roman, N. Jean, **La Dobrogea Roumaine : Etudes et Documents**, Bucarest: 1919, 175 pages.

İstanbul Göçmenlere Yardım Derneği, **Dernek Merkez Yönetim Kurulunun Göçmenlerin Yerleştirilmeleri Hususundaki Düşünce ve Dilekleri**, İstanbul: 1951, 86 sayfa.

Justice for Bulgaria Committee, **The Bulgarian Mohamedans (Pomaks)**, Sofia: 1946

Kaflı, Kedircan, **Türkiye'ye Göçler**, İstanbul: 1966, 47 sayfa.

Karagöz, Adem Ruhi, **Bulgaristan'da Türk Basını, 1879 - 1945**, İst., 1945, 66 s.

Kaya, Şükrü (İçişleri Bakanı), «Türkiye'nin İskân Siyasetinin Umumî Hatları Hakkında Kamutaya İzahat», **Ayın Tarihi**, Ankara: I. Kanun 1935. No. 24, ss. 29 - 33.

Keskinoğlu, Osman, «Bulgaristan Türkleri Kocabalkan Folkloru», **Türk Kültürü Araştırmaları**, Yıl III - IV - V - VI, 1966 - 1969, Ankara: 1973, ss. 215 - 251.

Kocacık, Faruk, «Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878 - 1890)», **Osmanlı Araştırmaları - I**, İstanbul: 1980, ss. 137 - 190.

— **Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878 - 1900). Karşılaştırmalı Yerli ve Göçmen Köyü Monografileri**, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Ankara: 1978, 266 sayfa.

— «Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni», **Milliyet**, 19 Şubat 1985.

Kostanick, Huey Louis, **Turkish Resettlement of Bulgarian Turks 1950 - 1953**, University of California, Los Angeles : 1957.

Kowalski, Tadeusz, **Les Turcs et la Langue Turque de la Bulgarie du Nord - Est**, Krakowie : 1933, 28 pages.

— «Türkische Volksrâtsel aus Nordbulgarien», **Festchrift für Georg Jacob,** Leipzig : 1932, ss. 128 - 145.

Köprülü, M. Fuat, «Şimalişarki Bulgaristan'da Türkler ve Türk Dili», **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar,** İstanbul : 1934, ss. 293 - 310.

Kurtiş, Nazım, **Türkiye'de XIX. Asırda Muhaceret Hareketleri Hakkında Arşiv Kayıtlarına Dayanan Bir Deneme,** İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Kütüphanesi, No. 351.

Levintov, N. G., «Agrarnıye otnoşeniya v Bolgarie nakanune osvobojdeniya i agrarnıy perevorot 1877 - 1879 godov» (Kurtuluş arifesinde Bulgaristan'da toprak ilişkileri ve 1877 - 1879 yılları Toprak İhtilâli), **Osvobojdenie Bolçarii ot turetskogo iga. 75 let, 1878 - 1953** (Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan kurtuluşunun 75. yıldönümü), Moskova: 1953.

Manof, Atanas, (Çeviren Türker Acaroğlu), **Gagauzlar,** Ankara: 1939.

Meçik, Hakkı Abdullah, **Bulgaristan Türklerinin Durumu,** İzmir: 1984, 47 sayfa

— **Şumnu (Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı),** İzmir: 1977, 145 sayfa

Mehmet Şeref, **Bulgarlar ve Bulgar Devleti,** Ankara: 1934, 63 sayfa.

Merdivenci, Ahmet, **Türk Yazı Devrimi Yurt Dışındaki Türklere Yansıması,** İstanbul : 1980, 182 sayfa.

Mustafa Ali Mehmet, «Atatürk İnkılâplarının Romanya Türk Basınındaki Yankıları», **Türk Kültürü,** sayı 247, Kasım 1983, ss. 700 - 709.

Nabi, Yaşar (Nayır), **Balkanlar ve Türklük,** Ankara: 1936, 256 sayfa.

— «Balkan Türklerini Yurda Getirmek Bir Zaruret Olmuştur», **Cumhuriyet,** 3 Şubat 1947.

Nadi, Yunus, «Bulgar Ekalliyetleri ve Bulgaristan'daki ekalliyetler», **Cumhuriyet,** 6.11.1938, ve **Ayın Tarihi,** II. Teşrin 1938, No. 60, ss. 284 - 285.

Nemeth, J. «Empatische Formen in der türkischen Mundart von Vidin», **Annali del R. Instituto Superiore Orientale di Napoli,** Nuova Serie, I (1940), ss. 87 - 95.

Okday, İsmail Hakkı Tevfik, **Bulgaristan'da Türk Basını,** Basın - Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara (Yayın yılı belli değil), 204 + 86 sayfa.

Omarçevski, Stoyan (Ministır na Narodnoto Prosveşteniye), **Otçet za Deynostta na Ministerstcoto ot 20 May 1920 god. do 1 Üliy 1922** (Bulgaristan Milli Eğitim Bakanının Bakanlığın 20 Mayıs 1920 - 1 Temmuz 1922 tarihleri arasındaki çalışmalarına dair raporu), Sofya: 1922, 604 sayfa.

Orhonlu, Cengiz, «Balkan Türklerinin Durumu», **Türk Kültürü,** Sayı 21, Temmuz 1964, ss. 49 - 60.

Osman Nuri Peremeci, **Hayatı, Kişiliği, Eserleri,** İstanbul: 1968, 118 sayfa.

Öztuna, Yılmaz, **Resimlerle 93 Harbi. 1877 - 78 Türk - Rus Savaşı,** İstanbul : 1969,

— «Rumeli Türküleri», **Türk Kültürü,** Sayı 168, Ekim 1976, ss. 18 - 23.

Peremeci, Osman Nuri, **Tuna Boyu Tarihi,** İstanbul: 1942, 225 sayfa.

Perim, M. Ertuğrul, «Mehmet Behçet Perim (1896 - 1965) : Bir Mücadelecinin Ardından», **Türk Kültürü,** Sayı 43, Mayıs 1966, ss. 629 - 632.

Petrov, Petrr - Donev, Donü, **Rodopa Bılgarska Tvardina** (Bulgar Kalesi Rodoplar), Sofya: 1961, 258 sayfa.

Petrof, Thomas, **Les Minorite Natjonales en Europe Centrale et Orientale,** Paris: 1935, 224 sayfa.

Piroğlu, D., «Bulgaristan'da Yaşayan Türk Kardeşlerimiz ve Sınırlı Göç Meselesi», **Türk Kültürü,** sayı 75, Ocak 1969, ss. 234 - 243.

Ramiz, Mustafa, **Notaları ile Rumeli Türküleri,** İstanbul: 1958, 80 sayfa.

Rodop Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, **Rodoplar'da Son Türk Katliamının İçyüzü,** İstanbul: 1972.

Rodoplu, Re'fet, **Hatıralarım,** Cilt I, Kırklareli: 1952.

— **Hatıralarımın Yankıları,** Kırklareli : 1955.

Sakarbalkan, B. (B. N. Şimşir), «Prenslik Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi, 1878 - 1908», I - II - III, **Türk Kültürü,** Sayı 26, 27, 28, Aralık 1964, Ocak, Şubat 1965, ss. 80 - 89, 185 - 196, 252 - 267.

— «Krallık Devrinde Bulgaristan'da Türk Eğitimi, 1908 - 1944», I, II, III, **Türk Kültürü,** Sayı 29, 30, 32, Mart, Nisan ve Haziran 1965, ss. 325 - 339, 377 - 390, 521 - 528.

Sarol, Osman Yavuz, **Kaybettiğimiz Rumeli,** İstanbul: 1975, 265 sayfa.

Schechtman, Joseph B., **Postwar Population Transfers in Europe, 1945 - 1955,** University ou Pensylvania, Philadelphia: 1962, IX + 417 pages.

Sedes, İ. Halil, **1877 - 1878 Osmanlı - Rus ve Romen Savaşı,** İstanbul: 1935 - 1938, Cilt I - VI, 187 + 132 + 136 + 141 + 145 + 113 sayfa.

Şerifgil, Enver M., **Toponomik Bir Araştırma. Göçler ve Yer Adları (Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar),** «Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi» sayı 7'den ayrıbasım, ss. 81 - 126.

Sevük, İsmail Habib, **Tuna'dan Batıya,** İkinci Basılış, İstanbul: 1944, XII + 199 sayfa.

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, «Romanya ve Bulgaristan'dan Ge-

len Göçmenlerin yedi vilâyete yerleştirildiklerine dair tebliğ (14 Temmuz 1936)», **Ayın Tarihi,** Ağustos 1936, No. 32, ss. 10 - 12.

Süleyman Paşa, **Umdet-ül Hakayik,** İstanbul : 1928, 5 cilt.

Şimşir, Bilâl N., «Bulgaristan Türkleri», **Türk Dünyası El Kitabı,** TKAE, Ankara: 1976, ss. 1070 - 1081.

— «Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdî Durumu», **Türk Kültürü,** Sayı 264, Nisan 1985, ss. 1-38.

— **Contribution a l'Histoire des Populations turques en Bulgarie (1876-1880),** Ankara: 1966, 86 pages, 11 documents inedits.

— **Rumeli'den Türk Göçleri. Cilt I. Doksanüç Muhacereti. 1877 - 1878,** Ankara : 1968, 819 sayfa + 24 sayfa resim.

— **Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II, Bir Geçiş Yılı. 1879.** Ankara: 1970, CLXXXII + 832 sayfa.

— **Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt III (1880 - 1885),** (Basılıyor)

— **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri. Zorla Ad Değiştirme Sorunu. Ocak - Nisan 1985,** Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara : 1985, XXV + 75 sayfa, 424 yazı.

— «Türk Harf Devriminin Türkiye Dışına Yayılması : Bulgaristan Türkleri Örneği», **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu,** Ankara: 1981, ss. 187 - 206, 32 sayfa resim.

Tanoğlu, Ali, «Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi», **İ. Ü. İktisat Fakültesi Dergisi,** Cilt 14 (1952 - 1953), No. 1-4, ss. 129 - 161.

Tanyolaç, Tevfik A., **Filibe'de Bir Gurbet Akşamı,** Ankara: 1965, 15 sayfa.

Todorov, Goran D., **Vremennoto Rusko Upravleniye v Bılgariya Prez 1877 - 1879** (1877 - 1879 Yıllarında Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi), Sofya: 1958, 459 sayfa.

Tuna, Orhan, «Report on the Problem of the Recent Immigration from Bulgaria to Turkey», **Revue de la Faculte des Sciences Economiques de l'Universite d'Istanbul,** Vol. XIII, No. 1 - 4 (1954). pp. 208 - 219.

Tunalı, Ali Hüsnü, **Spor Birliği Nasıl Doğdu, Nasıl (Turan) Oldu;** İstanbul : 1933,

Turkey No. 5 (1880) - Correspondence Respecting the Conditions of the Mussulman, Greek and Jewish Population in Eastern Roumelia (Accounts and Papers, Vol. LXXXI (1880), London: 1880, IX - 311 pages.

Türk Göçmen ve Mülteciler Dernekleri Federasyonu, **Göç'ten Konular-I,** İstanbul: 1962, 84 sayfa.

TKAE, **Türk Kültürü.** Sayı 263, Yıl XXIII, Mart 1985, «Bulgaristan Türkleri Sayısı», 111 sayfa.

Türker, Ahmet, «Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yakın Akraba Göçü Anlaşması», **Türk Kültürü,** Sayı 65, Mart 1965, ss. 325 - 326.

Türkiye - Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği, **Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı (The Tragedy of the Muslim Turks in Bulgaria),** İstanbul: 1985, 80 sayfa + 17 sayfa resim.

Uygur, Salih **Tuna Boylarından Anavatana Göç,** İstanbul: 1969, 113 sayfa + 10 resim.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, «Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası», **Belleten,** Cilt VIII, sayı 29, Ankara: II. Kânun 1944, ss. 71 - 118.

Ülken, Hilmi Ziya, «Aperçu general de l'evolution des immigrations en Turquie», **Intecration,** No. 3 (1959), pp. 220 - 240.

Ülküsal, Müstecib, **Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler,** TDK, Ankara: 1970, 253 sayfa.

— **Dobruca ve Türkler,** Köstence: 1940, 285 sayfa + 8 planş; İkinci Basım, TKAE, Ankara: 1966, 256 sayfa + 1 harita.

Valbert, G., «Le Nouveau Droit des Gens et la Mission du Prince Tcherkasky», **Revue des Deux Mondes,** T. XXII, Paris: Août 1877, pp. 695 - 706.

Vankov, N. İv., «Çastnite Osnovni Uçilişta v Bılgariya» (Bulgaristan'da Özel İlkokullar), **Uçilişten Pregled,** Sofya: Septemvriy (Eylül) 1907, ss. 695 - 716.

Vrançev, Nikolay, **Bılgarı Mohamedanı (Pomatsi)** (Müslüman Bulgarlar (Pomaklar)) Sofya: 1948, 63 sayfa.

Yalçın, Hüseyin Cahit, «Bulgaristan Türklerinin Hakları», **Tanin** gazetesi, 2 Ocak 1945 **(Aylın Tarihi,** No. 134, Ocak 1945, ss. 428 - 429).

Yalın, İzzet - Rıza, «Bulgaristan ve Türk Azınlığının Gerçek Hikâyesi», Röportaj, **Bozkurt** gazetesi, Lefkoşa, Kıbrıs, 30 Haziran - 1 Eylül 1962.

Yanev, Demir, (Ministr na Narodnota Prosveta - Bulgar Milli Eğitim Bakanı), «Uspehite na Narodnoto Obrazovaniye» (Milli Eğitimin Başarıları), **10 Godini Narodna Vlast** (10 Yıllık Halk Yönetimi), Sofya: 1954, ss. 343 - 365.

Yaver, Halil, **Balkan Sulhunu Kimler Tehdit Ediyor? Bulgarların Balkanları İstilâ Plânları,** İstanbul: 1938, 116 sayfa.

— **Bugünkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı,** İstanbul: 1932, 33 sayfa.

Yeşilyurt, Zeliha, «Bulgaristan Türk Çocuklarının Faciası», **Türk Kültürü,** Sayı 153 - 155, Temmuz - Eylül 1975, ss. 288 - 292.

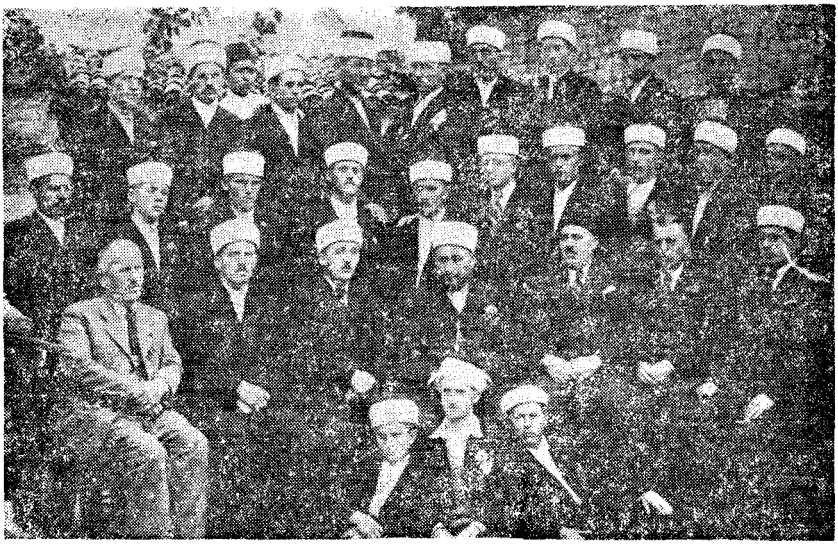
Yıldırım, Hüseyin, «Rodoplar'daki Son Türk Katliamının İç Yüzü (13 - 14 Mart 1972)», **Türk Kültürü,** Sayı 122, yıl XI, 2 Aralık 1972, ss. 97 - 101.

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ

Bilâl N. Şimşir Bulgaristan Türkleri (1878 - 1985)
Bilâl N. Şimşir Malta Sürgünleri
Hasan Pulur Olaylar ve İnsanlar 1
Hasan Pulur Olaylar ve İnsanlar 3
Semih Günver Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü
Ortak Kitap Türkiye Ekonomisi (1980 - 1985)
Robert P. Finn Türk Romanı İlk Dönem 1872 - 1900
Hıfzı Veldet Velidedeoğlu
Devirden Devire I
Devirden Devire II
Devirden Devire III
Maurice Duverger Sosyal Bilimlere Giriş
Maurice Duverger Siyasal Partiler
M. Hasaneyn Heykel Kahire Dosyası
S. Allande Şili'de Sosyalist Eylem
A. Taner Kışlalı Öğrenci Ayaklanmaları
Y.A. Petrosyan Sovyet Gözüyle Jöntürkler
Bilge Umar İzmir'de Yunanlıların Son Günleri
Ernest Mandel Avrupa Meydan Okuyor
Wright Mills İktidar Seçkinleri
A. Kollantai Marksizm ve Cinsel Devrim
Sweezy - Baran - Magdoff Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı
Armando Uribe Kara Kitap/Şili'de Amerikan Darbesi
Niyazi Berkes İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm
Niyazi Berkes Türk Düşününde Batı Sorunu
Gilles Martinet Beş Komünizm
Mümtaz Soysal Güzel Huzursuzluk
İlhami Soysal Günün İçinden
Ergun Aybars İstiklal Mahkemeleri
Nadir Nadi Sil Baştan
Sadun Tanju Kutsal İnekler
Feroz ve Bedia Turgay Ahmad Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi

Rusçuk'taki kadınlar yeni harfler kursunda, 1928

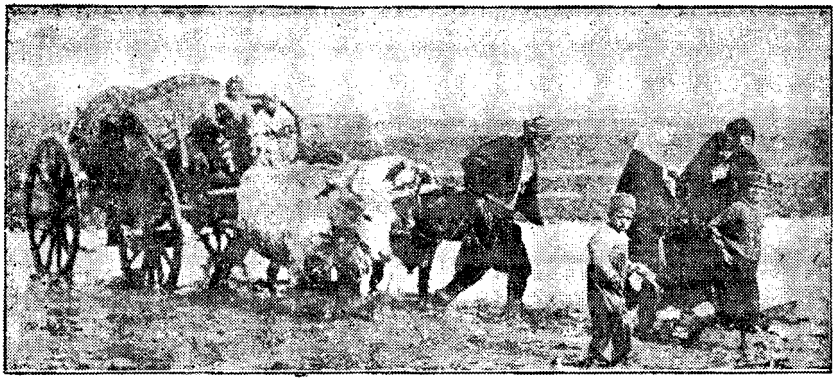
Şumnu Nüvvap Mektebi orta kısmını 1935-36 ders yılında bitirenler, öğretmenleriyle

1961 - 62 ders yılında Hacıoğlu Pazarcık'ın Karaabdullah İlkokulunda Bulgarca dersi; öğretmen de öğrenci de Türk

toplanan 1. Türk Öğretmenler Birliği Kongresi Şumnu'da 1906'da

1912; Balkan Savaşında Rumeli'nden göç edenler.

1912; Trakya göçmenleri Trakya'dan İstanbul'a doğru yol alıyor

7.10.1969'daki yakın akraba göçü anlaşmasıyla Türkiye'ye göç edecek olan soydaşlarımız yakınlarıyla vedalaşıyor

24.10.1972'de anavatana akrabalarını uğurlayan Bulgaristan Türkleri

27.2.1940'ta Bulgaristan'dan göç eden Türkler

1924 ders yılında Şumnu Rüştiyesi öğrencileri

Şumnu Öğretmen Okulunu 1927 yılında bitirenler topluca

Vapurla İstanbul'a gelen Bulgaristan Türk göçmenleri (2 Haziran 1943)

Türkiye - Bulgaristan Göç Anlaşmasının İmzalanması Ankara, 22 Mart 1968
Oturanlar: Sağdan sola: Nejat Ertüzün (T.C. Sofya Büyükelçisi), Zeki Kuneralp (Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri), İhsan Sabri Çağlayangil (Dışişleri Bakanı), İvan Başev (Bulgaristan Dışişleri Bakanı) ve Bulgar Büyükelçisi.
Ayaktakiler: Sağdan sola: Şefik Fenmen (Protokol Md.), Cemal Oğuz (Dışişleri Bakanlığı AZEM 1. Şube Müdürü), Bilâl N.Şimşir (AZEM 4. Şube Müdürü), Nihat Dinç (AZEM Genel Müdürü), Vedat Erkul (Genel Müdür Yardımcısı) ve bir Bulgar görevli.

1985 yılında Bulgaristan'da yaşayan Türkler, bir kez daha bütün dünyanın ilgiyle izlediği kötü olaylarla karşı karşıya kaldılar.

Ancak Bulgaristan Türklerinin yaşadığı bu olaylar yeni değildir; epeyce eskilere dayanan bir geçmişi vardır. Bulgaristan Türkleri 1800'lü yıllardan beri her zaman güç koşullarda yaşamışlar, zaman zaman topraklarını, evlerini, barklarını, dahası en yakınlarını geride bırakıp Türkiye'ye sığınmışlardır.

Araştırmacı Bilâl N. Şimşir, işte böylesine eski ve hâlâ güncel bir konuyu BULGARİSTAN TÜRKLERİ adlı bu yapıtta bütün boyutlarıyla ele almış, Bulgaristan Türklerinin ayakta kalabilmeleri için verdikleri savaşımı bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermiştir.

Bilâl N. Şimşir, Türklerin Bulgaristan'da prenslik, krallık ve halk cumhuriyeti dönemlerinde yoğun olarak yaşadıkları yerleri, nüfuslarını, ekonomik durumlarını, sosyal ve kültürel yaşamlarını belge ve kaynaklara dayanarak kitaplaştırmıştır. Kitapta ayrıca Bulgaristan Türkleri için yaşamsal değeri olan ve Türkiye ile Bulgaristan'ı sık sık karşı karşıya getiren göç sorunu, göç anlaşmaları da yer almaktadır.

BULGARİSTAN TÜRKLERİ, bu eski ve büyük sorunla ilgilenen herkese, yerli yabancı tüm araştırmacılara kaynaklık edebilecek bir kitaptır.

1800 Lira
KDV dahil 1980 Lira

yazılık basımcı pan matbaacılık ankara 12 14 22